ARİF TEKİN

BİLİNMEYEN YÖNLERİYLE KUR'AN

(Kur'an'ın Kökeni-2)

BERFİN

ARİF TEKİN

BİLİNMEYEN YÖNLERİYLE KUR'AN

(Kur'an'ın Kökeni-2)

İlk insandan beri varolagelen inançlar, tek tanrılı dinlerle birlikte çerçevelendirilmiş ve bu çerçeve kitap haline dönüştürülmüştür. Bilinmeyenin korkularını, dinin kurallarıyla insanlara dayatan sömürü sisteminden yana olanlar, bu korkuyu kendilerinin mutlu yaşamı için, çoğunluğun öbür dünya düşlerine çevirmiştir.

Bilim geliştikçe dinler de kendini çağa paralel duruma taşımak zorundadır. Çünkü dogmatik yapı, gelişen bilime karşı duramadığından, ya ilk dönemlerdeki gibi kanlı din savaşlarına taşınacak ya da dinin çağa yanıt vermesi aramalarına girişecektir. Elbette bu eylemi gerçekleştirecek olan din değil, bu konuda özgür düşünen din adamlarıdır.

Ne kadar baskı altına alınsalar ya da öldürülseler de, bu durumu saptayan din adamları araştırmalarını sürdürmüş, sorulmaya başlanan ve sorulacak olan sorulara yanıt aramışlardır.

Arif Tekin de bunlardan biridir. Kur'an'ın Kökeni'nde ve diğer yapıtlarında sürdürdüğü bu arayışı, ***Bilinmeyen Yönleriyle Kur'an***'da derinleştirmiştir. Ana kaynakçasının güvenilir İslami kaynaklar olması da önemlidir.

Arif Tekin, on üç bölüme ayırdığı bu çalışmasında, Hz.Muhammed'in okur-yazarlığını, Vahiy Kâtiplerini, Kur'an'ın kitap haline getirildiği aşamaları, gelen tüm ayetlerin Kur'an'da yer alıp almadığını, Kur'an'a müdahaleleri, Kur'an'da yer alan yabancı sözcükleri araştırmış, birçok soruya yanıt ararken, hem o dönemin sosyal yapısını, hem de değişmez bir kalıp gibi yinelenen birçok olayı masaya yatırarak, İslami kaynakların bunlara verdiği yanıtları aktarmıştır.

Bilinmeyen Yönleriyle Kur'an (Kur'an'ın Kökeni-2) "Allah" ile "Kul" arasındaki süreci de değerlendiriyor bir bakıma. "Yaratan" ile "Yaratılan"ın arasındaki uzaklığı açmaktan yana değil yakınlaştırmaktan yana olan bu soru-yanıt eylemi, aynı zamanda gerçek insana doğru giden bir yolu da açıyor.

Bu çalışmalar sonucunda, insanda korkunun değil, bilmenin getireceği sevgi kimliği de boy veriyor.

BERFİN

ARİF TEKİN

Bilinmeyen Yönleriyle Kur'an

(Kur'an'ın Kökeni -2)

ARİF TEKİN KİMDİR?

Diyarbakır ili, Kulp (Pasur) ilçesi Gagvas Köyü'nde doğdu. Köyünde okul olmadığı için Arap grameri üzerine medrese tahsiline başladı. Bu öğrenimi yıllarca sürdü. Arapçanın temel kurallarını **(Nahiv-Sarf)** kavradıktan sonra kendi çabasıyla İslami bilimler hakkında araştırmalarını sürdürdü. Bu arada babasından Latin harfleri öğrenip Türkçesini de geliştirdi. İlk, orta ve İmam Hatip Lisesi diplomalarını okul dışından aldı. İnönü Üniversitesi Matematik bölümünü kazandı; ancak ailevi sorunları nedeniyle vazgeçti. Daha sonra bu kez İzmir 9 Eylül İlahiyat'ı kazandı ve buradan 1994'te mezun oldu. Anadili Zazacadır. Kendini bildi bileli 7 sülaleye kadar hem anne, hem de baba tarafı Sünni-Şafii mezhebine bağlıdır.

Yazarın, *"Kur'an 'ıh Kökeni"* ***ÜĞ***\\ ilk kitabı, 1999 Turan Dursun Araştırma Ödülü'ne layık görüldü. Kur'an'ın Kökeni, Kur'an'da Kadın ve Hz. Muhammed'in Hanımları, Kur'an'da Allah, Sumerler'den İslam'a Kutsal Kitaplar ve Dinler adlı yapıtları Berfin yayınlarında basılmıştır.

*Bu **çalışmamı,** insanlık için didinen, **tüm** dinlerin birer mitolojik düşünce oldukların;! ve insanoğlunun bunlarla değil; ancak kendisi tarafından yönetilmesi gerekliğine inanan ve bu yolda mücadele yürüten tüm duyarlı insanlara ithaf ediyorum...*

"Din olmasa da iyi insanlar iyi şeyler, kötü insanlar da kötü şeyler yapar. Ancak iyi insanların kötü şeyler yapabilmesi için din gereklidir. " Nobel ödülü sahibi fizikçi Steven Weinberg (1933)

IÇINDEKILER

ON BİRİNCİ BÖLÜM

ON İKİNCİ BÖLÜM

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖNSÖZ

Şimdiye kadar yayınlanan kitaplarımda genelde Kur'an'ın kökeni ve içeriği üzerinde durdum. Bu çalışmamda yine Kur'an'ın köken ve içeriğiyle ilgili yeni bazı bilgiler sunacağım, yanı sıra Muhammed'in okuryazar olduğu, onun vahiy kâtiplerinin olmadığı konusu üzerinde duracağım. Yine Kur'an'daki bilgilere göre Kur'an'ın evrensel olmadığı; ancak o coğrafyada yaşayan ve Arapça bilenleri ilgilendirdiği konusunu işleyeceğim. Ayrıca Nasih-Mensuh hadisesine açıklık getireceğim. Bir de Şeytan ayetleri hakkında kısa ve öz bir bilgi sunacağım. Kur'an'da Arapça olmayan kelimeler hakkında bir bölüm açacağım ve en önemlisi de bugün elimizde bulunan Kur'an'ın, ilk başta kitap haline getirilmesi aşamaları anlatacağım.

Bu açıklamama bakılarak, ***'Şu** an **varolan Kur'an, Hz. Muhammed'e gelen Kur'an'ın** aynısı **mıdır?'*** şeklinde bir soru yönellilebilir. Hayır, kesinlikle böyle bir şey söz konusu değildir: İslami kaynaklardaki bilgiler gösteriyor ki, şu an var olan ve halife Osman zamanında kitap haline getirildiği söylenen Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in Kur'an'ı ile ilgisi yoktur. Bu, ancak ve ancak bir derlemedir. Bununla ilgili önemli ve çarpıcı bilgiler var; onları kitapta takdim edeceğim.

Acaba bu kutsal dinler denen ve ağırlıklı olarak eski mitolojilerden oluşan, biraz da Musa, İsa, Muhammed peygamberlerin o günkü siyasetlerini içeren yasalarını rafa kaldırıp kendi sistemimizi kendimiz kursak dünyanın sonu mu olacak? Elbette her yönüyle daha iyi olacak. Ancak bunu söylerken, sakın yaratıcıyla dinleri aynı kefede değerlendiriyorum anlamı ortaya çıkmasın. Tanrı olayıyla, ona mal edilen dinler birbirlerinden bağımsız iki

konudur. Daha net bir ifadeyle, bu dinlerin liderleri tanrı inancını kendi siyasetleri için insanlara karşı hep kullanmışlardır. Yoksa bu mitolojilerin tanrıyla ne ilgisi var ki?

Ayrıca bu ciddi konularda yazmamın tek bir amacı var ve bunu açıklama ihtiyacım duyuyorum: O da, sadece ve sadece insanlık görevimi yerine getirmek. Buna aydınlanma da diyebiliriz. Sistemin içinde kaldığım için İslami kesimin mantalitesini çok iyi biliyorum. Onlarda mantık, bilimsellik aranmıyor. Benim gibileri gerçekleri su yüzüne çıkarınca onlar çevrelerine, *'Bu gibi yazarları boş verin. Bunlar ya kafayı yemişler, ya falanca devletle çalışıyorlar veya başka amaçları vardır'* gibi çok basit ve sığ laflarla işi geçiştirmeye çalışırlar. Yani her imkân onların elinde. Dolayısıyla benim gibi gerçekleri deşifre edenleri ya mümkün olduğunca gündeme getirmezler veya değişik **yalan»** dolanlarla itibarsız kılmaya çalışırlar. Onlar varsın görevini yapsınlar; ben de görevimi yapıyorum. Benim anlattıklarımdan, ancak sağduyu **sahipleri,** ilim ve aklı rehber edinenler anlar.

Bu kitapla ilgili yararlandığım kaynakları burada sıralamakla boşuna hantal bir yapı ortaya koymak islemiyorum. Bu eserlerle ilgili geniş bir listeyi, kitabın sonunda "Kaynakça" kısmına ekleyeceğim. Bir de önemli gördüğüm her konu için, hatta bazen bir söz için dipnot olarak birçok kaynak göstereceğim.

İnsanlar bu kitabı okuyunca haklı olarak bana, *'Bu tarz bilgileri neden şimdiye kadar başka İslam düşünürleri gündeme getirmemişler; sadece bu yazar mı biliyor?'* **sorusunu** yöneltebilirler; tabi ki yerinde bir soru. İslam tarihine bakıyorum; aslında işleyeceğim konular kimi kaynaklarda detaylıca, kimilerinde de dağınık bir şekilde yazılmıştır. Ne yazık ki onlar bunları işledikleri halde hakikati görememişlerdir. Yani hep inanmak istemişlerdir. Diyelim ilk yazanlar zamanında bugünkü düzeyde imkânlar yoktu, bilim ilerlememişti; bu yüzden gerçeği göremiyorlardı. Peki, çağımızdaki İslam akademisyenlerine ne olmuş, onlar neden söylemiyorlar? Ne yazık ki, İslam düşünürleri büyük oranda sınırlı kaynak ve dallarda çalışmalar yürütürler. Burada Türkiye'den Diyanet'in faaliyetini örnek olarak gösterebiliriz. Yıl içinde birkaç ay Hac hizmetiyle geçer. Ayrıca Umre var, bir

ay Ramazan seferberliği var, zekât, mevlit kandili ve diğer kandiller derken yıl bitti. Yani sene içinde hep bazı özel konular tekrarlanır ve bir sonraki yıl aynı durum devam eder. İlahiyat müfredatında da farklı bir şey yok. Onlar da Diyanet, Milli Eğitim gibi kurumlara ancak eleman yetiştirir. Dolayısıyla böylesine bir yapılanmadan aydın ve eleştirmen bir kadronun ortaya çıkması mümkün olmuyor. Sait Nursi ve Turan Dursun gibi bireysel anlamda farklı yapılar ortaya çıkmışsa da, bir kere bunlar o bilgileri devletin okulundan değil; özel eğitimden, medrese tahsilinden almışlardır.

Diğer İslam ülkelerinde niye aydın din adamı çıkmıyor diye sorulursa, bir kere İslam ülkelerinin durumu ortada. Hem genelde rejimleri çok gaddar, hem de böyle bir yapılanmadan muhalif birinin çıkması zor. Şayet aydın biri çıksa da onu yaşatmazlar. Bu yüzden hep mürit ve itaatkâr bir kadro yetişir. Bir de ezberi bozan bilgileri İslami kaynaklarda görebilmek için mantalite önemli. Eğer insan önyargılı olarak dine inanıyorsa zaten önüne ne gelirse gelsin, adeta kör gibidir, onun eleştirel yanı öne çıkmaz, kendisi o bilgileri görmez.

Bir daha yineliyorum ki, elimdeki bilgiler sadece ve sadece güvenilir İslami kaynaklardan sağlanmaktadır ve tabi ki sonuçta en önemli hakem akıl ile ilimdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'IN MİMARI

Bu başlık altında Kur'an'ın kökeniyle ilgili tefsirlerden, hadis, labakat ve diğer güvenilir İslami eserlerden derlediğim bazı önemli bilgiler sunacağım. Bunu birkaç ali baslık şeklinde ele alacağını.

a) Kabe Temelinden Çıkan Belgeler

İslami kaynaklarda, Kabe kutsiyetinin insanlık tarihiyle birlikte var olduğu, hatta Hz. Adem'in Hindistan'dan 40 sefer yaya olarak gelip Kabe'yi tavaf ettiği anlatılıyor. Halebi gibileri, aslında Adem'in bin sefer Hindistan'dan Kabe'yi ziyarete geldiğini; üç yüz sefer hac için, yedi yüz sefer de Umre için geldiğini belirtiyor.[1] Bu durumda şu ek bilgi de ortaya çıkıyor ki, Hz. Adem aslen Hindistanlıymış! (Ki zaten aslı olmayan bir mitoloji). Bazı rivayetlere göre Kabe'nin dünyadan da önce yaratıldığı; ancak Hz. İbrahim zamanında üzerinde bina inşa edildiği söyleniyor. Buranın daha önce Hıristiyanlık ve diğer inançların merkezi olduğu ve hatta İslam'a göre batıl inançlar diye tanımlanan

Halebi, İnsan-ül Uyun, Kabe'nin inşası başlığı allında. Begavi, Bakara süresi 127. ayet açıklamasında; Kurtubi, En'am suresi başlangıç/mukaddime kısmında Adem'in bu hikâyesini anlatıyorlar.

diğer dinlerin mensupları tarafından ilk defa yapıldığı konusundaki kanıtlar güçlü; ancak İslamiyet gelince burayı kendine mabet olarak seçmiş ve doğru olmayan bazı yakıştırmalarda bulunmak suretiyle tüm tarihi gerçekleri göz ardı etmiştir.

Bilindiği gibi Kabe'nin bugünkü misyonu daha önce Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya aitti. Hz. Muhammed gelince bu kutsiyeti alıp Kabe'ye, kendi memleketine verdi. Böyle yaptıktan sonra da, yeni bir ayet geldi: *'Bazı beyinsizler diyecekler ki var olan kıbleden (Mescid-i Aksa 'dan) hangi nedenle çevrildiler, yani kıble niye değişti? Hâlbuki doğu da batı da Allah'ındır.* 'Yani Allah'tan sual edilmez, değiştirmişse karşı koymak-itiraz etmek yoktur şeklinde ilginç bir ayettir bu.[2]

Şimdi de sanki böyle değil mi? Yıllardır hep tartışılıyor; İstanbul'daki Ayasofya'yı camiye çevirelim mi çevirmeyelim mi diye. Şu an birçok ülkede cami olarak bilinen mabetler, aslında başlangıçta farklı inançlar tarafından inşa edilmiştir; ancak yönetim el değiştirince bunlar camiye çevrilmiştir. Günümüzde de işgal edilen coğrafyaların il, ilçe, köy, dağ, vadi, ırmak vs adlan değiştirilmiyor mu?

Kur'an'ın kökeniyle ilgili vereceğim bilgiler arasında Kabe'yle alakalı önemli bazı ipuçları var; hemen izah edelim. Hz. Muhammed henüz 35 yaşındayken ve daha peygamberlik fikri ortalıkta yokken, Kabe tamir ediliyor ve o sırada Süryanice yazılmış iki-üç kitap/belge Kabe'nin temelinde ve Makam-ı İbrahim denilen yerde ele geçiyor. Hatta bu tamirat sırasında altın-gümüş hazineler de çıkıyor ve talan ediliyor. Bu arada talan edenlerden **Düveyk** adında biri yakalanıyor ve eli kesiliyor. Kabe'de hazinelerin olduğunu Hz. Muhammed de dile getiriyor. Tabi ki tamirat esnasında çalınanlar hariç; daha sonra kendi zamanında da bu hazineler orada duruyormuş. Mesela eşi Ayşe şöyle diyor: *"Muhammed bir gün bana, 'İnsanlar cahil olmasaydı ben **Kabe** içindeki hazineleri çıkartıldım' dedi."* Bu, en başta **Müslim**'de geçiyor.[3] Anlaşılan, Hz. Muhammed kendi za-

Bakara, 142.

Müslim, Hac kısım, bab 69, no: 1333.

inanında o hazinelere dokunmamış. O halde onlara ne oldu, hâlâ duruyorlar mı, yoksa birileri mi almış? Bilmiyoruz. Bu olaydan da anlaşıldığı kadarıyla, demek ki Kur'an'da geçen, *'Hırsızlık yapan erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah 'tan bir ceza olarak ellerini kesin!'*[4] ceza yöntemi çok eski; Hz. Muhammed ise, bu geleneğe ancak onay vermiş oluyor, tanrı buyruğu olarak kabul ediyor ve ona baş eğiyor.

İslamiyet yayıldıktan sonra hâlâ Kabe içinde birçok şekil (resim, heykel) vardı ve onlar arasında Hz. İsa ve annesinin de resim figürleri vardı. Hatta bir ara Hz. Muhammed Şeybe adındaki kişiye, *'Hepsini kıı-boz; ancak Hz. İsa ile Meryem 'in resimlerine* ***dçkutvva!'*** diyor ve onlara dokunulmuyor.[5] Kaynaklarda bu resimlerin Mekke'nin fethi sırasında Kabe'de durduğu ve o sırada Muhammed'in, *'Hz. İsa ile annesininkinc karışmayın!'*'dediği anlatılıyor.

Bunu şunun için yazdım: Bir taraftan Kabe temelinden Süryanice belgeler çıkıyor, diğer taraftan bugünkü kiliselerde olduğu gibi Hz. İsa ile annesinin resimleriyle Kabe süslenmiş durumda. Bu aslında bazı şeyleri çağrıştırıyor: Demek ki bu mabet, değişik inanç mensupları arasında hep el değiştirmiş; kim o coğrafyaya hakim olmuşsa orayı kendi inanç merkezi haline getirmiş. Bu bir bakıma şundan da Önemli: Hani Ebrehe gelip Kabe'yi yıkmak islerken o, *'Bbabil Kuşlarını'* gönderip onu ve askerlerini yok etmeyi bildiriyor, Kur'an'da *'Fil'* suresinde. Bir taraftan bırakmıyor ki Ebrehe gelsin zarar versin; diğer taraftan da tarih boyunca hep değişik batıl inançların merkezi haline gelmiş bir

[4] Maidc, 38.

" a) Ezreki, Ahbar-i Mekke, 1/251. Burada birçok rivayet anlatılır,

b) İbn-i İliştim. Siyer, Bina-UI Kâbc kısmında, ç. 1/220-248.

C) İbn-i İshak, Siyer. 1/152 vd.

d) İbn-i Kesir, fil-Bidaye ve'l Nihaye adlı eseri, 'Kureyş'in Kabe'yi Yeniden İnşa Etmesi' bölümünde, e. 2/370.

e) Kelaî, 'El-iktifa., 1/163 vd.

1) Halebi, Insaıı'ül- uyun. Bina'Ul Kabe ve Hz. Muhammed'in nesebi bölümünde anlatıyor.

g) Salibi, Sübül-ül Hûda, 2/231. Kabe kısmında.

yere tanrı da seyirci kalıyor. En azından İslami kaynakların da kabul ettiği şu gerçeklik var: Hz. Muhammed henüz peygamberlik iddiasında bulunmadan önce **Kabe**'nin içinde **360** put vardı. Peki niye **Ebrehe'**ye karşı sert davranılmış; ancak bunlara da göz yumulmuş diye sorulmaz mı?

Neyse asıl konuya devam edelim:

Çıkan belgeler kimde kaldı sorusuna gelince; o dönem **Mek**ke**'nin** yönetimi Hz. **Muhammed'in** soyuna aitti. Mesela peygamberin dedesi Abdülmuttalib hayatta iken yönetici oydu. Onun ölümünden sonra yönetimi Hz. Ali'nin babası devralıyor. Yani o belgelerin Hz. Muhammed'in eline geçmesi konusunda herhangi bir zorluk yoktu. Para-**maddiyat** olsaydı kabul edilmeyebilirdi. Kaldı ki yönelim onlarda olunca **elbelle** çıkan bu gibi belgeler de onların eline geçmiştir. Sunacağım bilgiler birçok İslami kaynakla anlatılıyor. Örneğin; en eski tarihçiler **İbn**-i **İshak, İbn**-i Iiişam, Salihi gibileri, Kabe **tamiri** sırasında Uç belgenin ortaya çıktığını yazıyorlar. Herkes gücü oranında bu çalışmada yer alıyor. Hz. Muhammed de onlar gibi bu işte yer alıyor, amele gibi çalışıyor. Kendisi de **Kabe** tamirinde çalışmaya başlayınca, amcası Abbas, *'Pcşiemulım* ***omzuna al*** *öylesine taş çek; yoksa yara* ***olur!'*** diyor. Hz. Muhammed bir ara taş çekerken yere düşüp bayılıyor; aklı başına gelince, ***'Avret yerimi*** *örtün!* 'diye sesleniyor. Bu olay Buhari'de birkaç yerde ve **Müs**lim'de anlatılıyor.[6] İşte bu çalışma esnasında biri Kabe'nin temelinden, diğeri de Makanı-ı İbrahim denilen yerden iki belge/kitap **ortaya** çıkıyor. Bunlar ***"Süryanice"*****olarak** yazılan eserler. Şu not da önemli: O çıkan kitabı okuyan kişi daha sonra şu ifadeyi kullanıyor: *'Bu belgelerde yazılanları size tam okuyup aıılatsaydım başım belaya girerdi*[7] diyor. Kim bilir belki de diyecek-

[6] **Bıluıri:**

a) Nama/, bölümü, bab 8, no: 364.

b) Hac, bab 42, no: LS82.

c) Menakib-i Ensar, Bünyan'ül Kâbc kısmımla, bab *25,* no: 3829.

d) Müslim, Hayız kısmı, no: 340.

7 **Bu açıklama, Askalani, El- İsabe fi temyizis'Sahabc adlı yapılında Esvcd bin Abd'dan aktarıyor.**

ti ama başım belaya girer diye sessiz kalmayı tercih ediyor. Yoksa niye, anlatsam başım belaya girer desin ki!

Müslüman yazarlar bu belgelerin içini boşaltmak için eften püften yorumlar uydurmuşlar; ancak onların bu gibi açıklamalarının birer yakıştırma-uydurma olduğu, hem farklı İslami kaynaklardaki bilgilerden anlaşılıyor, hem de mantıksal olarak bu yorumların doğru olmadığı belli oluyor. Mesela şöyle deniliyor: O çıkan kitaplarda yazılıymış ki, ben tanrı olarak kâinatı yarattığımdan beri burayı da kutsal bir mabet olarak yarattım, bu coğrafyada yaşayanların rızkı dünyanın her yerinden buraya akar. Bir de, Kabe içindeki hazinelere kimse karışmasın diye tanrı bir ejderhayı oraya görevlendirmiş, Kabe içindeki o hazineleri tam beş yüz yıl korumuş şeklinde mitolojik rivayetler anlatılıyor. Peki, madem beş yüz yıl boyunca tanrı emriyle o ejderha o hazineleri korumuş, bu durumda sorulmaz mı ki o hazineler ilerden geldi ve tanrı kimler için korudu, bunlar daha sonra ne oldu, kimin eline geçti? Çünkü az önce de hadis sundum ki, Hz. Muhammed kendi zamanında o hazinelere dokunmamış. Onun için diyorum; madem öyleyse tanrı onları kimler için korumuş ve o altınlara ne olmuştur?

Şu bir gerçek ki, Hz. Muhammed döneminde o coğrafyada hem yerel inançlar vardı, hem de Mecusilik, Hıristiyanlık ve Yahudilik yaygındı. Mesela Rabia, Gassan, Kudaa, Teğlibe, Cüzame gibi birçok kabile Hıristiyan'dı. Temim oğulları Mecusi idi. Hz. Muhammed'in, İslamiyet'i kabul etsin diye kendisine 100 deve verdiği A'kra' bin Habis Mecusi idi. Himyer, Beni Kenane, Beni Hars ve Kinde tarafındakiler ise Yahudi idi.[8] Tabi ki o dönem için politik-siyasi açıdan en güçlü olanlar Yahııdilcrdi. Hz. Muhammed **Buhari** ve **Müslim**'e alınan bir hadisinde, ***Yahudilerden*** *lek on kişi beni kabul etseydi, tüm Yahudiler inanırdı* diyor. Yani, onları alt etmenin çok zor olduğunu belirtiyor.

[8] **a) Ibiı-i** Kuteybe, **el**-Mearif, **s.** 339.

b) **Canız. Kitab-ül Hcycvan,** 7/2 **Ki**

9 **Buhari, Mcnakib-i Ensar, Hz. Muhammed'e gelen Yahudiler başlığı allında. Bab** 52, **no:** 3941. **Müslim, Sıtat-i Münal'ıkin, no:** 2793.

Hz. Muhammed projesini oluştururken, en çok onların kitabından (Tevrat'tan) yararlanıyor. İncil'de, peygamber diye bilinen o eski İsrail oğullarının hikâyeleri anlatılmıyor. O yüzden Muhammed en çok Tevrat'tan yararlanmış. Bir taraftan kitaplarından yararlanıyor, diğer taraftan onları azılı düşman olarak ilan ediyor. Bu da işin bir başka yönü.

İzzet Derveze şunları aktarıyor: Mekke-Hicaz Arapları, başta Şam ve Yemen olmak üzere değişik çevre ülkelerine ticaret gibi nedenlerle gidip gelirlerdi ve bunun sonucu olarak da Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer dinler hakkında fazla malumata sahip olmuşlardı. Hatla bir kısmı Hıristiyan, bir kısmı da Yahudilik dinini kabul etmişti. Öyle ki bu dinlerin mezheplerini ve tartışmalı-tarlışmasız konularını çok iyi bilirlerdi. **Derveze**'nin anlatmak islediği şu: O zaman bu dini hikâyeleri bilen birçok insan Mekke şehrinde yaşıyordu. Bunu, ***"Siyer-J Nebi"*** **adlı** yapıtında bir başlık altında anlatırken, bir başka kaynağında da bu konuda daha teferruatlı malumat verdiğini de ekliyor.[10]

Kur'an'ın kökenine ışık tutacak bilgiler olduğundan ve insanlar, *'İşte Muhammed, kendi bilgilerini benzer kanallardan sağlıyor'* **demesinler** diye, İslami kaynaklarda bu **Kabe** onarımı sırasında ele geçen o yazılı belgelerin içeriği hakkında gerçek anlamda (birkaç mitolojik madde dışında) bilgi verilmemiş; bunu az önce **de** belirttim. Hatta çıkan o Süryanice belgeler ne oldu sorusuna açıklık da yok. Belgelerden yararlandıktan sonra onları imha ettikleri kesin. Ama İslami kaynaklarda **Kabe** temelinden çıkan o belgelerin Süryanice olduğu yazılıyor. Bu tespitimiz şimdilik dursun.

b) Zeyd bin Sabit'in Süryanice Öğrenmesi

Hz. Muhammed Medine'ye hicretinin ilk yıllarında Yahudi asıllı Zeyd bin Sabit'e, *'Bana Süryanice yazüargelir. Ben, Yahu-*

İzzet Derveze, Siret-i Nebi, 1/327 ve sonrası. Sözünü etliği diğer kitabı ise, Asr-i Nebi ve Bietülüü Kable'l Bi'se yani Hz. Muhammed'in zamanı ve peygamberlikten önceki çevresi.

dilerin, başkalarının sırlarımı bilmelerini istemiyorum. Onun için sen gel de bu Süryaniceyi öğren, bana lazımsın' diyor. **Zeyd,** *'**Kısa** bir zamanda, 2 hafta içinde ben bu dili **öğrendim:** Hem gelen mektupları okuyabiliyordum, hem de sahiplerine yanıt verebiliyordum'* diye anlatıyor. Bir kere yabancı bir dili iki hafta gibi kısa bir sürede öğrenmek, hele Zeyd'in dediği gibi diplomatik düzeydeki yazıları çözmek ve onlara yazılı olarak yanıt vermek düzeyinde geliştirmek hiç de mümkün değildir. Burada gerçek dışı bir açıklamanın olduğu kesin; ancak önemli olan Hz. Muhammed'in Süryanice öğrenmek için Zeyd'c verdiği görevdir.[11]

Buradan şu ortaya çıkıyor: Hatice tüccar-zengin bir kadın; onun eline değişik yerlerden mutlaka başka belgeler de geçmiştir. Varaka hayatta olduğu sürece Muhammed, Hatice ve Varaka, Hatice'nin evinde hem bu belgeler, hem de diğer birçok dinler konusunda çalışmalar yürütmüş; Hatice'nin evini adeta karargâh gibi kullanmışlardır. (Varaka olayını az sonra anlatacağım.) Daha sonra Varaka vefat edince, kalan yerden bu belgelerden anlayan birinin devam etmesi lazımdı. İşte bu konuda da Zeyd gibi zeki ve yetim birinin ayarlanması en uygun olanıydı. Nitekim Zeyd bu görevi güzelce yerine getiriyor. Tabi ki Varaka'nın ölümüyle Medine'ye geçiş ve bu arada Zeyd'i ayarlama arasında biraz zaman var. Ben, ille de Varaka'nın boşluğunu Zeyd hemen kapatmıştır **demiyorum.** Ama Zeyd, Medine dönemi için önemli bir elemandır. Yoksa Varaka gibi konulara vakıf birçok uzman vardı Mekke'de. Bunları başka kaynağımda detaylıca işledim. Burada da benzer bilgiler sunacağım.[12]

İslami kaynaklarda deniliyor ki, Zeyd bu Süryanice dilini o zamanlar Medine'deki Süryanice medreselerinde öğrenmiş.[13] Peki, o zamanki Medine'de bu kadar aktif Süryanice medreseler

11 a) İbn-i Sa'd, Tabakat, 2/430.
b) Hindi, Kenz, no: 37057-37060'a kadar.
c) Ebu Davud, Sünen. İlim-1. bab.
d) İbn-i Ebi Davud, Mesahif, Ccm'ul Kur'an kısmında, 1/143.
e) Belazuri, Fütuhü-I Buldan, s. 663.

12 Kur'an'ın Kökeni adlı çalışmam, hemen ilk başlarda.

13 Hindi, Kenzü-I Unımal, no: 37057. Fedail, Zeyd b. Sabit kısmında.

mi vardı? Yoksa Zeyd daha önce mi bu dili biliyordu; bilmişse nerede öğrenmişti'.' Yoksa oralar bir ara Süryanilerin hâkimiyetine mi geçmişti?

Hz. Muhammed için şu avantaj da vardı: O zamanın Yahudileri Tevrat'ı kendi dilleriyle okur, Arapça olarak Müslümanlara anlatırlardı. Bu, zaten Diyanetçe tercüme edilen *Tecrid-i Sarih'ic* de anlatılıyor.[14] **İzzet Derveze**'nin de belirttiği gibi inançlar o kadar iç içe girmişti ki, birbirlerinden etkilenmemesi, yararlanmaması mümkün değildi.

O dönemdeki Ortadoğu'da örf-âdet ve inançların birbirlerini nasıl etkiledikleri konusunda somut bir örnek vermekte yarar var: Hz. Muhammed Medine'ye geçmeyene kadar Medine halkı iki bayrama inanır, onları kutlardı. Bunların adları da her yıl **21** Mart'ta kullanan 'Nevroz'bayramıyla yine o zaman Mezopotamya halkları taralından her yıl 22 Eylül'de kutlanan *'Mihrican/Mihriban'* bayramıydı ve Medinelilcr de bunları kutlardı, yani bu iki bayramın çıkış yeri orası olmadığı halde, oralara kadar yayılmıştı ve o halklar tarafından kutlanırdı.[15] O dönem teknoloji gelişmemişti ama iletişim bir şekilde sağlanabiliyordu.

Zeyd'le ilgili şu önemli notu yazmakta yarar var: Hz. Muhammed Medine'ye gelince halk kendisini karşılıyor. O zaman **Zeyd b. Sabit** de karşılayanlar arasındadır. Zeyd'in, *'Ben o zaman 11 yaşındaydım'*şeklinde açıklaması var.[16]

Zeyd anlatıyor: *Karşılamaya gelenler o sırada Hz. Muhammed'e, 'Bu çocuk/ yani Zeyd sana gelen Kur'an surelerinden 17sini okuyabiliyor' deyince, ben Muhammed'in yanında onları okumaya başladım, kendisi beni dinledi ve hayretler içinde kaldı}*[1]

[14] Tecrid-i Sarili, Diyanet tercümesi no: 1679. Buhari, Tcfsis holümü, bab 11, no: 4485 ve Tevhid, no: 7542.

Diyanetin tercümesi Tecrid-i Sarih no: 513'ün şerhi, cilt 3/ 157. Ebu Davud'un Türkçe tercümesi 1/675. Burada hem Nevroz, hem de Mihrican isimleri var. Prof. İbrahim Canan. Kütüb-i Sille tercümesi 13/133...

^ Kenz'ül Ummal. no: 37055 hadis, Fedaii kısmı, Zeyd b. Sabit bölümü. Zchebi, Siret-i A'lem, Zeyd b. Sabit kısmında.

*^ a) Tirnıizi, İstizan, no: 2934.

b) Belazuri, Fütuh-ül Buldan, s. 673.

Bir kere Hz. Muhammed henüz Medine'ye geçmeden o ufak çocuğun Kur'an'dan bu kadar sure ezberlemesi akıldan uzak bir şeydir. Çünkü en başta **Zehebi** gibi bir İslam düşünürü, Hz. *Muhammed Medine'ye gelince Zeyd Ii yaşındaydı ve yeni Müslüman oldu*[li] diyor. Peki, bu durumda 17 sureyi ne zaman öğrenmişti? Burada benim anladığım şu: Kur'an'da peygamber diye geçen ve olayları Tevrat'tan alınan Yusuf-Züleyha, Adem-Havva, İbrahim-oğulları İshak ve İsmail, Nuh, Lût ve birçoğunun hikâyelerini çocuk babalarından öğrenmiş ve bu karşılaşmada bunları anlatmış olabilir. Ancak tabi ki İslam tarihçileri bunu abartıp Kur'an ayetleri şeklinde değerlendirmiş olabilirler. Bunun gerçekle ilgisi yok. Çünkü dediğim gibi Zeyd hem 11 yaşında bir çocuk, hem Yahudi bir aileden gelme, hem de ondan önce İslamiyet oraya daha girmemişti. Ferdi düzeyde Müslüman olmuş olanlar olabilir; ancak bu denli köklü bir tedrisat henüz söz konusu değildi. Hz. Muhammed 450 km uzaktaki Mekke'den Medine'ye yeni geliyordu ve halk onu karşılamaya gidiyordu. Yani bir kere o ana kadar koşullar Kur'an'ın ezberlenmesi için uygun değildi Medine'de. Diğer yandan zaten yazılı ayet diye bir şey yoktu Muhammed zamanında. Sadece sözlü olarak bir şeyler anlatılıyordu. Fikirlerini yazıya dökelim düşüncesi ancak halife Ebubekir zamanında ortaya atılıyor. Zaten bu çalışmamda ağırlıklı olarak bunları anlatacağım.

Zeyd'in babası, Hz. Muhammed Medine'ye hicret etmeden 5-6 yıl önce meydana gelen *"Buas"* harbinde öldürülmüştü. Bu savaş Medine'de yaşayan Evs ve Hazrec kabileleri arasında yaşanmıştı. Bu çatışmada nerdeyse yaşlılardan hemen hemen hiç kimse kalmamış; çoğu öldürülmüştü. Zaten Muhammed'in kolayca Medine'ye yerleşip taban bulmasının en önemli nedeni, Medine'de yaşayanlar arasındaki iç çekişmeler, kavgalardı. Yani bir bakıma halk, *aman ne olur bir yabancı gelsin de yönetimi ele alsın, bundan daha iyidir,* demek durumuna gelmişti. Bu, Hz. Muhammed için önemli bir avantajdı.

Siyer-i A'lem, Zeyd bin Sabit kısmında.

Zeyd, az çok Yahudi inançlarını biliyordu. Hele Süryaniceyi öğrendiği/veya daha önce bildiği için Muhammed'in yanında daha da popüler oluyordu; tam da Muhammed'in işine yarar bir kişiydi. Ayrıca hem Ömer kendi halifeliği döneminde 2-3 kez onu Medine'de kendi yerine vekil tayin ediyor, hem de halife Osman. **İbn-i Esir,** *'Zeyd halife Osman'ı severdi, ondan yanaydı'* diyor. Doğrudur. Çünkü Osman Kur'an'ın bir araya getirilmesi veya oluşturulması için onu komisyon başkanı yapmışsa (ki yapmıştır) ve ilerde Zeyd konusunda değineceğim gibi ona ekonomik imkânlar sağladıysa elbette ki Zeyd onu sever.[19]

Hz. Muhammed Medine'ye geçişte Zeyd'in yeteneklerini görünce onu yanına alır, kendine kâtip yapar ve gitgide Zeyd'in yıldızı parlamaya başlar. Bugün mevcut bulunan Kur'an nüshaları Zeyd'in başkanlık ettiği komisyonun ürünüdür.

İbranice o zaman halk arasında yaygındı. Az önce de belirtildiği gibi, Yahudiler bir yönüyle de Tevrat'ı Arapçaya çevirip bu yöntemle dinlerini insanlara ulaştırmaya çalışırlardı. Yani Tevrat bilgisi halk ııczdinde adeta ezberlenmişti. Hele içindeki hikâyeler çok fazla merak uyandırdığı için daha da cazip geliyordu insanlara: Yusuf-Züleyha, Âdem-Havva, Süleyman-Belkıs vs. Halk İncil'e de yabancı değildi; bu konuda da sıkıntı yoktu. Örneğin; Hatice'nin amcaoğlu Varaka, İncil'in hem Arapça olarak, hem de İbranice çevirilerini yapıp kitap halinde yazardı. Kısacası, o zaman isteyen kişi hem Tevrat, hem de İncil'den kolayca yararlanabiliyordu.

O zamanın hikayecileri meşhurdu. Mesela **Temimdari,** Kur'an ve Tevrat'ta anlatılan hikâyeleri camilerde anlatıyordu. **İbn-i Şebbe** (173-262) *"Medine Tarihi"* adlı yapıtında bu gibi hikayecilerden çok söz eder. Bir eserinde, *bu eski inançları Cuma günleri camide halka anlatsın diye, hem halife Ömer, hem de halife Osman Temimdari 'ye izin vermişlerdi,* diye yazıyor.[20]

[1y] a) Buhari, Bed'ül Halk, Hz. Ayşe'den rivayetle... Mişkat'ül Mesabih, no: 155.
b) Hindi, Kenz-ül Ummal, no: 37055-37060.
e) Ebu Davud, İlim kısmında, hemen baştaki hadislerde, no: 3645.
d) İbn-i Esir, Üsd-til Gabe, Zeyd b. Sabit md, no: 1824.

[20] İbn-i Şebbe, Tarihi Medine, s. 1/11.

Burada Hz. Muhammed'in elinde bulunan Süryanice belgelerle Zeyd'in bu dili öğrenmesi olayı arasında bir bağ kurmak ihtimal dahilindedir. Yani Muhammed, bu gibi gizli belgeleri çözmek, onlardan yararlanmak için Zeyd'e, *'Bu dili öğren bana lazımsın'* diye görev vermiştir. Yoksa o günlerde hangi devlet Süryanice konuşurdu ki bu dilde Muhammed'le mektuplaşsın? Bir kere böyle bir iddia tarihi gerçeklere terstir. Zeyd bin Sabil'e Süryanice yazıyı öğrenme teklifi Medine döneminin 4. yılına denk geliyor ki, o zaman kendisi henüz 15 yaşlarında. Şunu bir daha belirtmekte yarar var: Hz. Muhammed Medine'ye göç ettiği sırada Medine'de yaşayan Evs ve Hazrec kabilelerinden Arapça okuyup yazanlar çok azdı. İslamiyet'in ilk yıllarında bu sayı on kişiyi geçmiyordu. Hatta bu on kişinin isimleri kaynaklarda anlatılıyor.[21] Bu durumda 11 yaşındaki Zeyd'in Arapçayı iyi bilme olasılığı ortadan kalkmış oluyor.

Deniliyor ki, Zeyd Muhammcd'i karşılamaya geldiğinde Kur'an'dan on yedi sureyi ezbere biliyormuş. İslamiyet'ten önce Medine'deki Arapçanın durumu bu iken ve henüz dini faaliyet de Medine'de yok iken Zeyd nasıl Arapçayı öğrenip bu kadar sureyi ezberleyebildi? Bunun abartı olduğu kesin. Bir de ilerde bahsedeceğim gibi, Zeyd Yahudi bir babadan yetim kalmıştı. Yahudilerin ne kadar kültürlerine bağlı oldukları bilinen bir gerçektir. Bunu Hz. Muhammed de dile getirmişti: *On Yahudi beni kabul etseydi tüm Yahudiler bana inanırdı,* diyordu. İşte Zeyd'in Yahudi bir ailenin çocuğu olması, onun Arapçayı ve hele bu kadar iyi Kur'an'ı bilmesi daha da zorlaşır. Zeyd'in Süryanice öğrenmesiyle ilgili verdiğim bilgiler şimdilik burada dursun; başlığın sonuna doğru hepsini bir noktada birleştireceğim.

21 Belazuri, Fütuh-ül Buldan'ın son şayialarında, s. 673'te .şunlar geçiyor: Sa'd b. Ubade, Münzir b. Amr, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Rab'i' b. Malik, Üseyd b, udeyr, M'an b. Adiyy, Beşir b. Sa'd, Sa'd b. Rabi', Evs b. Havelli, Abdullah b. Übey Arapça biliyorlardı diye belirtiliyor.

c) Halife Ömer'in Düşündürücü Açıklamaları

Az önceki belgelere (Kabe temelinden çıkan Süryanice yazılara) paralel olarak Kur'an'ın oluşmasına ışık tutacak farklı bazı **ipuçlarını** halife Ömer'den verelim. Başka kaynaklarımda Ömer'in Hz. Muhanımcd'c karşı ne kadar etkili olduğunu, Hz. Muhammed'in onun çoğu fikirlerine ne kadar değer verdiğini örneklerle izah etmiştim. Burada ise Ömer'den farklı bazı bilgiler sunacağım. Bunu anlatırken, bilinsin ki o zaman her taraf belgelerle doluydu. Yazılı belgelerden ziyade; halk sözlü olarak zaten eski dinler hakkında malumat sahibiydi. Bugün Müslümanlardan da -okuyanı olsun, okumayanı olsun- sorulsa, herkes zekât, hac, namaz, oruç... yani bu temel bilgiler hakkında bir şeyler bilmektedir. O zaman da böyleydi. Kaldı ki daha önce de belirtildiği gibi ayrıca yazılı belgelerde vardı ve onlara kolayca ılaşılabilinirdi.

Halife Ömer bir gün birinin yanından geçerken, adamın bir kitap okuduğunu (Tevrat'tan bölümler) duyuyor. Ömer yaklaşık bir saat adamın okuduklarını dinliyor ve çok etkileniyor. Bu arada adama sorar, bundan bana da yazar mısın, diye. Adam olumlu yanıt verir, Ömer pazara giderek bir deri parçası alır (o zaman kâğıt yoktu; yazı için deri gibi malzemeler kullanılıyordu) ve adamın yanına gelir. Adam derinin her iki yüzüne o kitaptan yazıp Ömer'e verir. Ömer'in işi bitince doğruca Hz. Muhammed'in yanma gidip o yazıları okumaya başlar. O kendine göre iyi bir iş yaptığını sanır. Ama Muhammed öylesine bozulur ki, orda bulunanlardan biri Ömer'e, ***'Sen ne okudun; baksana II/.. Muhammed'in yüzü ne kadar kıpkırmızı oldu, bozuldu,!'****der.*

Söz, deri parçalan üzerine yazılardan açılmışken burada Muhammed'den asırlar önce yaşamış olan ve felsefesi tüm kutsal dinlere ışık tutan **Zerdüşt**'ün kitabı ***Avesta'mn*** o zaman üzerine yazıldığı malzeme hatırıma geldi. ***Avesta'yı*** 12 bin öküz derisi üzerine yazıyorlar o zaman. Büyük İskender Mezopotamya'yı istila edince bunlardan, ele geçirdiği yaklaşık 17 ciltlik kısmını yakıyor. Şu an var olan ***Avesta'yı,*** o zaman bu istila nedeniyle Hindistan'a kaçanlar beraberlerinde götürüp kurtarıyorlar.[22]

Avesta, Esat Ayata, s. 11.3. baskı, Kora yay., 2011 İst.

Evet; insanlık çok eski; hayat Hz. Muhammed'le başlamıyor.

Aynı konuda halife Ömer'den farklı bir olay daha anlatalım: Ömer bir gün Hz. Muhammed'e gelerek, 'Beni Kureyza **Yahudi-İrinden** bir dostum bana Tevrat'tan bir bölüm yazıp verdi, sana sunabilir miyim'?' deyince, Hz. Muhammed çok bozulur. O sırada Abdullah adında bir sahabi Ömer'e, 'Allah senden akıl almış mı; baksana Muhammcd ne kadar bozuldu', der. Sonuçta Ömer özür dilercesine, 'Yemin olsun ki ben Allah'a inanırım, seni de hak peygamber bilirim, dinim de İslam'dır' açıklamasında bulunur. O arada Hz. Muhammcd, şayet *'Musa şu an hayatta olsa ve siz beni değil onu tercih ederseniz,, ne ben sizin peygamberinizim, ne de siz benim ümmetim'* ifadesini kullanır.[23]

Bir gün adamın biri halife Ömer'e, 'Yaptığımız baskınlarda şehirleri ele geçirirken ilginç bir kitap elimize geçti. Bu kitapta çok önemli yazılar var' deyince, Ömer o adamı kırbaçlıyor: 'Kur'an dışında başka kaynakları kurcalamayın' diyor. Yine bir gün Ömer duyuyor ki, adamın birinde Tevrat'tan **Dantel** bölümü varmış. Hemen onu çağırıyor ve cezalandırmak isliyor. Adam ona, 'Bana karışma, ben bunu imha ederim' deyince, Ömer kendisini serbest bırakıyor.[24]

---

23 a) A. Rezzak, MuSannaf, nb: 10163 10164.

lı) İbu-i Kesir, Kendi tefsiri, Al-i iımın suresi. H2. ayel. Ve Yusuf:suresi, 3. ayel ışıklamasında.

e) Süyuli, kendi tefsiri 'Diirr-ül Mensur'. Yusuf suresi 1-3 ile Al-i İninin sureni H2. ayetin açıklama kısmında.

ıl) Mezhep lideri Ahmet b. 1 lanbcl de hunu. hadisii Abdİllalı bin Sahil kısmında İşlemiş.

i c) Heysemi, Mceıne'u Zevaicl. no: 805-KIO. "Peygambere karşı kimseye söz yok!" bölümünde.

f) Ayrıca halife Ömer'in bir Yahudidcn alıp Muhammed'e gelinliği yazılarla ıh'ilı detaylı açıklamalar ve kaynaklar. Dr. Muhammcd b, Abdullah el-Mes'ari'nin ı ılı 11ıı- aldığı Kitab-u Mulıasebel-il dükkanı adlı eserinde geçmekledir.

g) Hindi, Kcnz'ül Uıınıal. no: 1625. 1628 ve 1632. Burada ayrıca ASkari'nin 'Mevaiz' adlı yapıtında; İbn-i Dürcys'in ise. 'Fcdail-i Kur'aıı'da bunu yazdıklarını ı- İnliyor.

h) llercvi. Zemm-ül kelam. 3/94. no: 590 ve 591.

24 a) Hindi, Kenz, no: 1632.

h) A. Rezzak, Musanna!', no: 10166.

Benzer bir olay da şöyle: Hz. Muhammed'in eşlerinden Hai'sa (ki aynı zamanda halife Ömer'in kızı) bir deri parçasını Hz. Muhammed'e getiriyor. Üzerinde Tevrat'ta anlatılan biçimiyle Hz. Yusuf olayı yazılıymış. **Hafta** o yazıları Hz. Muhammed'e okuyunca, onun morali bozuluyor ve şunu diyor: *'Eğer şu m Yusuf mezardan kalksa ve siz de onu bana teıvih ederseniz, bilin ki dalalete düşmüş olacaksınız.'* Hafsa'nın bu hadisi birçok İslami kaynakta anlatılmaktadır.[25] Bellidir ki, Ömer o kadar Yahudi inançlarıyla içli dışlıymış ve getirdiği belgeler o kadar çokmuş ki, artık bir taraftan da onun kızı Hafsa Hz. Muhammed'e getirir olmuş.

Tevrat kültürü o dönem Hicaz bölgesinde çok yayılmıştı. **Ebu Hüreyre,** *'Yahudiler Tevrat 'ı Arapçaya tercüme edip Müslümanlara* ***anlatırdı'***diyor, Öyle ki, halife Ömer'in de dediği gibi bu inanç her tarafta kendini gösteriyordu.[26] İlk başla Ömer de bu belgeleri Muhammed'e getiriyordu; ancak Muhammed'in konuya bakışını anlayınca, kendisi değişiyor ve belge bulunduran kişileri cezalandırmaya başlıyor.

Halit b. Arfete anlalıyor: Bir gün Ömer'in yanındaydım; adamın biri geldi. Kendisi Sus bölgesinden Abd-i Kays denilen kabileye bağlıydı. Ömer ondan sordu: *'Falanca kişi değil misin?"* diye. Adam, *'Evet'* dedi. Ömer başladı bastonla onu dövmeye. Adam sordu: *'Suçum ne ya Ömer?'Bu* arada Ömer Yusuf suresinin başından ilk üç ayeti okudu, daha sonra adam da okudu. Ömer yine başladı dövmeye ve ona üç baston vurdu: *'Sen üç ayet okudun, buyurun sana üç sopa'* dedi. Adam yine sordu, .sacımı *ne* diye. Ömer, *'Sen Daniel'in kitabını bulunduruyorsun',* dedi. Adam, *'Peki ne yapmam gerekiyor?',* diye sordu. Ömer, *'Onu imha edeceksin, ondan hiçbir iz bırakmayacaksın'* dedi ve gerekçesini de belirtti: Ben de senin gibi bir ara ehli kitabın kay-

[a] a) A. Rezzak, Musannaf, no: 10165, c. 6/113 ve 11/110, no: 20061.

b) Beyhaki, Şuab-ül İman, 7/175, no: 4840.

c) Herevi, Zemm-ül Kelam, 3/97, no: 592.

[26] a) Beyhaki, Şuab-ül İman, 7/175, no: 4842. Bu hadisin Buhari'de Tefsir, İtisam ve Tevhit bölümlerinde geçtiğini de yazıyor.

b) Buhari, Tefsir, Bakara suresi, 136. ayet bağlamında, no: 4215, Buhari, İtisam no: 6928, Buhari, Tevhid, no: 7103.

Haklarından kopya yapıp Hz. Muhammed'e götürüyordum. Kendisi benden, *'Bu da ne ya Ömer?'*diye sordu. Ben de dedim ki, bunlar Tevrat'tım bazı kopyalardır; getirdim ki okuyalım, bunlardan istifade edelim, bilgimizi artıralım. O sırada baktım ki yüzü kıpkırmızı olmuş, çok bozulduğunu anladım. Artık namaz vaktiydi, ezan okundu. Crmicle herkes onun suratına bakınca çok kızgın olduğunu anladı. Bunun üzerine ona yaklaşıp *'Hayırdır, bir yere baskın mı var, savaş mı var?'* diye sordular. O da bu olup bitenlere karşı bir açıklama yaptı. İşle bu yüzden ben Kur'an dışında herhangi bir belge bulsam kabul etmem diyor. Arkasından da uzunca bir açıklama yapıyor.[27]

Ömer'in sözünü ettiği Daniel, Tevrat'ta geçiyor (s. 840-855) ve orada ona ayrıca 15 sayfalık da yer veriliyor, İsrail oğullarından önemli bir isim ve Babil kralı **Nebukadnesar** Kudüs'ü ele geçirip Yahudileri Babil'e sürdüğünde, o da içlerinde vardır ve o sürgün hayatında Mezopotamya'ya yerleşen Zerdüşt inançlarını öğrenip Yahudi kültürünün değişimi noktasında önemli katkısı olan bir isimdir.

Var olan bilgilere bakıldığında, aslında Ömer'in bu konuda birkaç kez Tevrat'la ilgili belge ve bilgiler getirdiği kesin. Ömer zaten hep Yahudilerle yakın ilişki içindeydi; bunu kendisi de uzunca bir hadiste anlatıyor! Ben de Yahudilerin dini ayinlerine katılıyordum. Bir ara bana dediler ki, ashab arasında en çok seni severiz. Çünkü sen bize ilgi duyar, aramıza girersin. Gitmemin nedeni de, bakıyordum ki Tevrat'la Kur'an aynı şeyleri söylüyorlar, bu yüzden giderdim, diyor.[28] Ömer'in bu Tevrat kültürüne sempatisi halifeliği zamanında da devam ediyor. Mesela **Ka'bu'l Ahbar** meşhurdur. Kendisi aslen Yemenlidir. Hz. Mulıamnıed zamanında vardı; ancak Ebubekir veya Osman zamanında Müslüman olur. Tabi ki o da nasıl olmuşsa. Çünkü Hz. Muhammed'in ölümünden sonra tüm bölgelerde Müslümanlar dini terk edince, Ebubekir onlara karşı savaş açıyor ve Müslü-

Heysemi, Mecme-uz-Zevaid, no: X57. Selef denilen geçmişlere uyma kısmında. I. cill.

28 Kenz, Tefsir bölümü. Bakara suresi no: 4222.

manlar bir daha toparlanıyorlar. İşte Ka'b da bu korkunun sonucu İslamiyet'i benimseyenlerden biri. Neyse konu bu değil. Ömer artık halifedir. Bir gün **Ka'b** onun hakkında; *'Biliyor musun Tevrat'ta şunlar yazılıydı: Bir gün gelecek, salilı/temiz bir kul İsrail oğullarına bağlı memleketleri fethedecek* (Hani Ömer Kudüs'ü almış, adam buna işaret ediyor. Aslında Tevrat'la böyle bir bilgi zaten söz konusu değil. Adam bilerek Ömer'e yaranmak için yapıyor. Tabi ki onun bu abartılı sözleri -hele loplum içinde olunca- Ömer'in daha da hoşuna gidiyor). *'O insan Müslümanlara şefkatli, kâfirlere karşı da çok serttir. Ayrıca çok şeffaf biridir: İçi ve dışı, sözü ile eylemi hep aynıdır. Onun yanında torpil yoktur. Yabancı-akraba hep aynıdır. Ona bağlı olanlar gece ibadetle meşguller, gündüz de düşmana karşı aslan kesilirler; ancak birbirlerini sever sayarlar...'* şeklinde sözler söyleyerek Ömer'i Tevrat'a yerleştiriyor. İşte benzer sözlerinden dolayı Ömer onunla çok ilgileniyor. Kaynaklarda halife Ömer'le Ka'b'ın hikâyeleri çok anlatılıyor.

Bir gün Ömer ona, *'Ey Ka'b. bizi Allah'ın azabıyla korkut!"* diyor. Ka'b başlıyor anlatmaya: 'Ey Ömer, biliyor musun; kıyamet günü insanoğlunun 70 peygamber kadar iyilikleri varsa yine Allah'a karşı borçludur' deyince, Ömer bayılıyor. Bir ara aydınca, 'Ey Ka'b, bizi korkutmaya/uyarmaya devam el!" diyor. Bu sefer Ka'b, 'Cehennem ateşi o kadar keskindir ki, tek bir kıvılcımı yeryüzüne açılsa, bütün insanların beyni yanar' diyor. O sırada korkudan Ömer bir daha bayılıyor.[29] Yani Ka'b hikâyelerde, hurafeler konusunda uzman biri, zaten tarihte bunlarla meşhurdur. İşte İs lam i kaynaklardaki çoğu hikâye, mitolojik bilgi bu gibi kişilerin ürünleridir. Kısacası, Ömer'in Yahudilerle ilişkisi onun halifeliği döneminde de hep devam etmiştir.

Ünlü Kur'an yorumcusu **Fahrettin er-Razi** kendi tefsirinde, Nahl suresi 103. ayette, *"Bazıları, 'Hz. Muhammed'i peygamberliğe iten, teşvik eden aslında Hatice 'nin kendisidir' diyorlardı"*şeklinde bir rivayet ekliyor. Aslında en doğru olanı budur. Çünkü Hatice o günkü şartlara göre bilgi bakımından doluydu.

İbn-i Asakir, Tarih-i Dımaşk, 50/162-166. no: 5617.

Ayrıca Varaka adında bilge bir kişi vardı onun yanında. **İbn-i Hişam,** bu adam bilgi bak almıştı, din olarak da Hıristiyan'dı, bunu çok iyi biliyordu. Ayrıca Yahudilikte de bilgisi fazlaydı,[30] diyor. Şu da var ki, Hatice'nin malı, tüm Kureyşlilerin malından da fazlaydı ve Muhammed de onun işçisi olarak Şam tarafına gelip Hatice adına ticaret yapıyordu. Bu süre içinde birkaç kez de rahip Bahira ile görüşmüş, bu gibi konularda ondan da bilgi almıştı. Hatla kitaplarda şu da var: Güya Hz. Muhammed, *'Cebrail bana vahiy getirdi'* dediği zaman Halice bizzat Şam'a Bahira'ya gidip soruyor: *'Muhammed bu gibi şeyleri anlatıyor, fikrin nedir?'* diye. Hatice, aslen Ninevalı (Musullu) olan ve birçok kitap sahibi olan Hıristiyan Addas'a da uğrayıp soruyor.[31] Bahira Hatice'ye, *'Müjdeler olsun size! Şeytan Cebrail kılığına giremez. Madem öyleyse doğrudur, eşin peygamberdir'* diyor. Belli ki Hatice bu iki insan ve daha nice benzerlerini çok iyi tanıyormuş. Konumu itibariyle bu gayet doğal. Çünkü o büyük bir **tüccardı** ve her kesimden müşterileri vardı.' Bunlara gidişinin nedeni aslında Muhammed'in durumunu sormak değil; (ersine onlardan bilgi alıp Muhammed'e aktarmaktı.

Konuya ilişkin ilginç bir örnek verelim; hem de güvenilir ve en eski İslam tarihçileri **İbn-i Hişam** (h. 213. ö) ve **İbn-i İs**hak'tan **(h.** 151. ö): I İz. Muhammed henüz başına gelenleri çözmeden, neyin nesi olduğunu bilmeden konuyu Hatice'ye açıyor: Biri benimle konuşuyor, Cebrail'im diyor. Sence bu ne olabilir?' diye fikrini almak istiyor. Hatice ona, 'Bir gün sana gelirse bana bilgi ver' diyor. Bu arada Cebrail geliyor ve Hz. Muhammed Hatice'ye, 'İşte geldi, şu an yanımızdadır' diyor. Hatice, 'Peki o zaman kalk, sol dizim üzerinde otur' diyor. Muhammed oturunca Hatice soruyor: 'Cebrail hâlâ burada mı?' O, 'Evet' yanıtını veriyor. 'Peki, kalk bu sefer sağ dizim üzerinde otur' di-

[30] a) İbn-i İshak, Siyer, s. 163.
b) Nümcyri, Nihayefii] Ereb, 16/122.

*' a) Halebi. insan-ül Uyun, Vahyin boşlaması kısmında. 1/493.
10 Nüveyri, Nihaycı'ül Ereb. 16/122.

yor. Muhammed onu da yapıyor ve Hatice yine soruyor: 'Cebrail hâlâ burada mı?' Kendisi de 'Evet hâlâ burada' diyor. Bu kez, 'Kalk kucağımda otur' diyor. Muhammed onu da yapıyor ve Cebrail yine orda, gitmiyor. Son kez Hatice, 'Bu sefer ben basımı açıyorum' diyor ve açıyor. Bundan sonra yine soruyor: 'Hâlâ burada mı?' O da 'Hayır; çıktı!' diyor. Bunun üzerine Hatice Muhammed'e, 'Sebat göster, dayan; o Cebrail'dir, sen de peygambersin. Çünkü Cebrail başı açık kadınlara bakmıyor, onların yanında durmuyor' diyor.[32] İşin mitolojik yanı bir tarafa; demek ki onun peygamber olup olmadığını test eden, bu konuda uzman olan Hatice'ymiş.

Kadın kısmı Kur'an'da bir hiçtir; ama bu olayda bakıyoruz Hatice başaktördür ve Muhammed'in peygamber olup olmadığını kendisi test ediyor. Bir de Muhammed Hatice'nin sağ dizi, sol dizi üzerine oturuyor, daha sonra onun kucağında oturuyor. Cebrail bunu ayıp görmüyor, oradan gitmiyor; ancak Halice başını açınca, sanki harama bulaşmayayım diyerek orayı terk ediyor ve başı açık bir kadına bakmadığı için, Cebrail diye kabul **ediliyor»** Başörtüsü, demek Cebrail için bu kadar önemliymiş! Evci; bunları önemli kişiler anlatıyor. İçlerinde tarihçi, tefsir sahibi Taberi de var ve bunlar bunu anlatırken de zevkle anlatmışlar; böyle saçmalık olur mu, bunlar yanlıştır gibi bir yorumda da bulunmamışlar.

Hz. Muhammed bu kadar malın ahş-verişini yaptığına göre, mantıksal olarak onun okuryazar olmadığı düşünülemez. Bir kere okuryazar olmasaydı Hatice o büyük servetini ona teslim edip, götür Şam taraflarında sat, demezdi.[33] Bir de şunu düşünmek lazım: Muhammed'in dedesi A. Multalip vefat edince, Muhammed'in amcası Ebu Talip onun velayetini üstlenmiştir ve hatta riski göze alarak onu inanmayanlardan korumuştur. Yani Ebu Ta-

32 a) İbn-i İshak, Siyer. 1/270 İbn-i İshak'tan da alır burada.
b) Nüveyri, Nihayet'UI Ereb, 16/125.
c) Taberi, Tarih, 2/303.
d) Muhammed Sahih, Bahs'ün Ccdid an'il Kur'an, s. 33.

33A. Rezzak Nevt'el, Muhammed Resulen, Ncbiyycn, s. 97.

lip Muhammed'i çok seviyordu; bir kere bunda itiraz yok. Hatta kimileri, yetim kaldığı için onu kendi oğulları Ali ve Cafer'den de çok seviyordu, diye rivayetler aktarmışlar.[34] Peki, o zaman niye iki oğlu Hz. Ali ve Cafer'e okuma-yazma öğretti de Hz. Muhammed'e öğretmedi diye sorulmaz mı? Bilindiği gibi Hz. Ali Muhammed'in kâtibiydi. Yine Ömer, Osman, Ebubekir okuryazardı. Neden Muhammed'in yaşıtları okuryazardı da, kendisi bürokrat ve hatta kral mevkiinde sayılan bir ailenin çocuğu ve üstelik zeki olduğu halde okuryazarsız kaldı? Bunu ilerde özel bir başlık altında detaylıca izah edeceğim.

Bir de eğer Mekke'de Habeşçe konuşanlar yoksa, o zaman nasıl iletişim kurdular da 1-2 sefer Habeşistan'a hicret ettiler! Demek ki o zaman ticaret sayesinde birçok dil biliyorlardı. Zaten küçükken amcası Ebu Talib'le birlikte ticaret amacıyla Yemen, Şanı tarafına gidip birçok şey öğrenmişti. Hatta kendisinin, *'Benden **daha** iyi Antpçıı bilen yoktur'* anlamında sözü var. Ve bunun gerekçesini de kendisi açıklamıştır: Ben Kureyş soyundanım (yani Mekke'nin bürokrat kesiminden geliyorum). Bu pozitif bir faktördür. Ayrıca, Sa'd oğullarında allı yıl kaldım, onların Arapçaları en fasih olanıydı. O yüzden en iyi Arapçayı ben bilirim,[35] diyor.

Temimdari gibi hikayecilerin faktörü de önemli: Bu adamın adı Temim b. Evs'dir ve aslen Filistinli bir Hıristiyan'dır... Hz. Muhammed'in ölümüne yaklaşık I yıl kala gelip Müslüman olmuştur.[36] Bu adam hakkında bazı Avrupalı bilim araştırmacıları şunları anlatıyor: Aslında Temimdari Muhammed'in projesi üzerinde çok olumlu etki bırakan biri; ancak bu, insanlardan gizlenmiştir. Mesela bir gün bir çıra getirip Muhammed'in camisinde yakınca, Muhammed çok sevinip ona dua da ediyor. Hatta buna

[34] **İbn-i Sa'd, Tabakat, 1/56.**

[35] **a) İbn-i Sa'd, Tabakat. 1/53.**

b) Prof. Dr. Zckcriya Kitapçı, Yeni İslam Tarihi vc Türkler, s. 136.

c) Prof. Dr. İbrahim Canan, Kütüb-i Sille, 15/349.

d) Prof. Dr. Hüseyin Akgül, Hz. Muhammed, s. 14. Diyanet yayını.

3^ Askalani, İsabe, no: 838. Temim b. Evs kısmında. Yine İbnü-I Esir, Üsd. Temim b. Evs bölümünde.

karşı **Temimdari**'ye, *'Senin bu iyiliğine karşı bir kızım olsaydı sana verirdim'* dediği gibi rivayetlerde var. Kur'an'daki hikâyeler, İslam'da meşhur olan *'Deccal'* inancı, ölümden sonraki hayat gibi konularda Temimdari uzman biriydi. Tabi ki onun Hz. Muhammed'in son yılında Müslüman olması eğer doğruysa, bu Muhammed için fazla bir şey ifade etmiyor. Belki Muhammed daha önce de bununla iletişim kurmuştur. Ancak Temimdari dışında da bu gibi düşünceler zaten o coğrafyada vardı. Temimdari ile ilgili az önceki iddiayı savunan yazarlardan biri de İtalyan araştırmacı Levi Della Vidi (1886-1967)'dir.

Burada **Tirmizi**'den önemli bir örnek verelim.

Haris b. **Yezid el-Bekri** anlatıyor: "Bir gün Medine'**ye** gelip Hz. Muhammed'in yanına vardım. O sırada cami cemaatle doluydu ve orada siyah bayraklar dalgalanıyordu. Bilali Habeşi kılıcını kuşanmış, Hz. Muhammed'in yanında **duruyordu.** 'Neler oluyor?' diye sordum. Hz. Muhammed yanıt verdi, 'Anıt b. As'ı Rebia'ya gönderiyoruz (baskın var)' dedi. Bu arada ben, 'Ad **el**çisi gibi olmaktan Allah'a sığınırını' dedim. II/.. Muhammed benden, 'Ad elçisi de ne demek?' diye sordu. Ben de **anlatmaya** başladım. Ad kavmi kıtlığa uğrayınca Kayl adında birini su bulmak için görevlendirir. O da Bekr b. Muaviye'yc uğrar. Bekr Kayl'e şarap içirir; ayrıca iki güzel cariye de ona şarkılar söyler. Orada bir **ay** kaldıktan sonra Mühre bölgesindeki bir dağa çıkıp Allah'tan su/yağmur ister. Bekr b. Muaviye ona ikramda bulunduğu için onu da su duasında zikreder, **ey** Allahım ona da su ver, der. Allah da siyah bir bulut göndererek, 'Ad kavminden tek bir kişi bırakmayıp helak eden şu bulutu toz duman olarak al' der."

Adam olayı buraya kadar anlatınca, Hz. Muhammed de noktayı koyar ve şu ayetler o esnada gelir: *"Ad kavminde de (ibretler vardır). Onlara kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik. O rüzgârlar, üzerinden geçtiği hiçbir şeyi bırakmıyor, onu kül gibi ediyordu."* İşte bir ayetin ortaya çıkış hikâyesi de böyle. Kur'an'da anlatılan hikâyelerin büyük çoğunluğu direkt Tevrat'tan alınmış, bir kısmı da bu gibi hikayecilerden dinlenerek ayetle şekillenmiştir.[37]

37 Zariyat suresi, 41-42. Tinnizi, Tefsir bölümü, Zariyat suresi, no: 3273-74.

d) Hz. Muhammed'in İntihara Kalkışma Nedenleri

Hıristiyan asıllı **Varaka,** hem Hz. Muhammed'in soyundandı, hem de Hz. Hatice'nin ameaoğluydu. Daiıa önce de yazdım ki, birçok dini biliyordu, bilge bir adamdı. İslami kaynaklara göre, Hz. Muhammed ilk deta Hira dağından dönüp gördüklerini Hatice'ye anlatınca, kendisi olup bitenleri Varaka'ya iletiyor. O, *'Alı ne* ***yapayım*** *ömrüm kalmış olsaydı* ***Muhammed'e*** *yardımcı olurdum. İşaretler, onun peygamber olduğunu gösteriyor'* diyor ve burada Muhammed'le ilgili methiyeler şeklinde uzunca bir şiir okuyor. Bu şiirlerden yaklaşık 40 mısrasını İbn-**i Kesir** kendi kaynağına almış.[38] Bu şiirlerin kime ait olduğu, ne zaman yazıldığı belli değil.

En başta **Buhari** ve **Müslim**'de geçen ve başka birçok İslami kaynakla da anlatılan, Varaka'nın *"Hem Arapça, hem de Ibranice/Siiryanicc bildiği, Tevrat konusunda iyi bir uzman olduğu ve kendisinin Hıristiyan olduğu. İncirin Arapçaya çevirisini yaptığı"*da ifade ediliyor.

Buhari'de birçok yerde ve özellikle de *'Tabir'* bölümünde geçen şu açıklamalar dikkat çekicidir: Hıristiyan olan Varaka ölünce Hz. Muhammed'e vahiy gelmiyor/kesiliyor. Bu yüzden çok üzülüyor. Vahyin kesildiğini zaten İslami kesim de kabul ediyor. Ne kadar kesildiği konusunda ihtilaflar var. Vahyin kesildiğine dair ayet de var. Duba suresi hemen başta bunu açıklıyor. Burada vahyin ne kadar zaman zarfında kesildiği o kadar önemli değil; önemli olan Varaka'nın vefalından sonra vahiy denilen tanrı mesajının kesilmiş olması. Öyle ki, Hz. Muhammed Varaka'nın ölümünden sonra oluşan bu boşluk vc vahyin kesilmesi nedeniyle, defalarca dağa çıkıp intihar etmek istiyor; ancak her seferinde ('ebrail gelip onu yatıştırıyor, onu intihar etmekten vazgeçiriyor şeklinde net açıklamalar var. Burada sorulması gereken, bir kere neden tanrı vahiy kesiyor ve öyle oluyor ki, inanmayanlar Mu-

[io] El-Bidayc ve'l Nilıayc, 2/362 vc devamı. Hatice'nin Varaka b. Ncvl'cl'c ariallıkları bölümde.

hammed'le alay ediyorlar: Nerde şeytanın, neden senden ilişkini kesti, gibi ağır sözler söylüyorlar. Bir diğer önemli nokta ise, vahyin kesilmesinin Varaka'nın ölümüne denk gelmesi.[39]

Varaka b. Nevfel Muhammed için o kadar önemliydi ki, kendisi bir gün onun hakkında, *'Ben onun için 2 cennet gördüm'* diyor. Bir diğer sözünde de, *'Ben rüyamda Varaka 'yı, beyaz elbise giymiş biçimde gördüm. Eğer cennetlik olmasaydı böyle bir elbisede görmezdim'* diyor.'[10] **Buhari**'de ve başka birçok kaynakla anlatılan bu bilgiler anlamlı. Şöyle ki, Varaka'nın ölümü üzerine Muhammed'in çok üzülmesi, onun ölümüyle birlikte vahyin uzun süre gelmemesi ve kendisinin sık sık dağa çıkıp intihara kalkışması, hatta zaman zaman geceleri uyuyamaması, az önce de belirtildiği gibi vahye ara verilmesi sonucu bazılarının ona, *'Ey Muhammcd, bakıyoruz senin şeytanın bu günlerde artık sana bilgi iletmiyor/vahiy getirmiyor'* demesi[41] aslında dikkate değer açıklamalardır. Bir de zaten ona inanmayan o günün insanları, 'Muhammed'in söyledikleri, hep eskilerin masallarıdır. Arkadaşlarından birilerine yazdırıyor...' gibi sözleri hep söylerlerdi. Çoğu, Hz. Muhammed'in anlattıklarını boş buluyorlardı. Bütün bunlar zaten Kur'an'da anlatılmaktadır.[42]

Başkalarından da bilgi alırdı derken, burada somut bir-iki örnek vermek istiyorum. Bunlar, en başta Diyanet'in tercüme ettiği *Tecrid-i Sarih'tc* anlatılmaktadır: Adamın biri Muhammed'e vahiy kâtipliği yapıyor; ancak daha sonra İslamiyet'ten ayrılıyor ve şunu diyor: Muhammed bana ne dediyse ben hep tersini Kur'an'a yazıyordum, o bunları fark edemiyordu, ben de İslamiyet'i bıraktım... Bir gün gelir bu adam vefat eder ve defnedilir.

Jy 1) Buhari: a) Bedü-1 Vahy, 3. b) Ehadis-i Enbiya, bab 21, no: 3392. c) Tefsir, Alak suresi, bab 1, no: 4953. d) Tabir-1, no: 6982. Bu son hadis önemli.

2) Müslim, İman, 160. Ayrıca bu konuda siyer, tarih ve tabakal kitaplarında daha detaylı bilgiler var.

40 İbn'iil Esir, Üsd, Varaka b. Nevfel kısmında. Askalani, İsabe, no: 9137 Varaka bin Nevfel bölümünde.

41 İbn-i Kesir tefsiri, Duha suresi ilk ayet.

42 Nun 2 ve 51, Tekvir 22, Tevbe 61, Nahl 103, Enfal 31, Furkan 5, Nemi 68.

Millet ertesi günü sabahı bakıyor ki cenazesi kabrin dışında duruyor. Cenaze sahipleri, Hz. Muhammed ve yandaşlarını suçluyorlar, siz bu cenazeyi kabirden çıkarmışsınız, diye. Onlar da, hayır biz yapmadık; Allah'a karşı geldiği, Kur'an'la alay ettiği için kabir bile onu kabul etmiyor, diyorlar. Bir daha gömüyorlar; ancak ertesi günü cenaze yine kabir dışında bulunuyor. Yine aynı tartışmalar başlıyor ve tekrardan gömülüyor. Üçüncü günü **sa**bahleyin bakıyorlar ki adamın cenazesi yine kabir dışında. Tekrar tartışmalar başlıyor ve sonuçta cenazesi yıpranıp orta yerde kalıyor. Bu olay, birçok İslami kaynakta anlatılıyor ve özellikle de **Buhari** ile Müslim'de ortak olarak.[43] İşte şimdi nasıl kimse korkudan dinin kılına dokunamıyorsa o zaman **disiplin** daha fazlaydı: Dokunan mezarda bile affedilmezdi.

İbn-i Hişanı, Nadr b. Haris adında farklı bir kişinin daha kâtiplikten ayrılıp kaçtığını ve Bedir harbinde yakalandığını, ancak fidye verip kurtulduğunu yazıyor.[44] Bir de Mekke'nin fetih günü Kabe'nin perdesine sığınan, af dileyen İbn-i Hatal olayı meşhurdur. O da vahiy kâtibi iken bırakıp kaçıyor. Vahiy kâtipliğini yapıp da sonradan bırakıp kaçan İbn-i Ebi Serh zaten meşhurdur.[45] Bu vahiy kâtipliğini bırakıp kaçanlar hakkında ilerde "Va*hiy Kâtipleri"* bölümünde daha geniş bilgi vereceğim,

İlginçtir ki, **I** İz. **Muhammed** Ebu Süfyan'la anlaşınca, onun oğlu ve aynı zamanda Muhammed'in de kaynı olan (Ümmü Habibe'nin ağabeyi) Muaviyc'yi de kendine vahiy kâtibi yapıyor. Ama kaş yapayım elerken burada göz çıkarıyor... Çünkü Muavi-

[43] **a) Tecrid-i Sarih, Diyanet lercenıesi, no:** 1477.

b) Müslim: Slfat-i nu'malıkin, no: 27X2.

c) Buhari vc Müslim'in ortak hadislerini içeren El-Lü'lüti vc'I Mercan, no: 1772.

d) Buhari, Mcnakib, Muhammed'in İslanıdaki Üstünlükleri **kısmında, bab** 25, no: 3617.

e) **Kenz, no:** 4042-44.

f) **İbn-i Kesir, Bidaye-Nihaye, Adab-ı Taam kısmında,** 6. **eilı.**

[44] **İbn-i Hişam, Sire, Bedir harbi bölümünde.**

a) İbn-i Esir, Üsd-til-Gabc, Abdullah bin Sa'd bin Ebi Sere kısmında.

b) Askalani, İsabc, Abdullah b. Sa'd ibn-i Ebi Sere kısmında, no: 4714.

[4-"] **Kur'aıı'ın Kökeni adlı yapılımın hemen başında, Muhammed'in yararlandığı çoğu kişinin isimleri var.**

ye'ye verilen bu görev, zaman içinde çok pahalıya mal oluyor: Muaviye'nin Hz. Ali'yle olan olumsuz ilişkisi ve tarihteki yeri bilinen bir gerçek.

Burada gözden kaçan önemli bir şey daha var: Varaka yaşlı ve âmâ olduğu için bu misyonu üstlenemezdi. Hatice de kadın olduğundan o günkü şartlarda üstlenseydi zaten kabul görmezdi. Kadın kısmı İslam **toplumunda** hâlâ da bir hiç değil mi sanki! Ama şu da var ki Hatice çok bilgili ve çok zengin... Her bakımdan Muhammed'e yardımcı oluyor. Sonuçta bu yeni oluşumda/yeni din konusunda Muhammed'e görev biçiliyor ve kendisi öne çıkıyor. Çok bilgili olan Varaka b. Nevfel, Muhammed'in asıl hocasıydı demek yerinde bir ifade. Tabi ki her şeyi Varaka'dan öğrendi demek yanlış; onun farklı bilgi toplama kaynakları da vardı. Ama ilk start Hatice-Varaka ve Muhammed'le başlamıştır demek yerinde bir söylem. Hele de Hatice bu peygamberlik konusunda çok önemli biri. Hatice'nin ölümüyle zaten Muhammed sarsılıyor, onun vefatıyla Hz. Muhammed'de oluşan boşluk nasıl doldurulur kaygısıyla kendisi üzüntüye boğuluyor.

Hz. Muhammed aynı zamanda rahip Bahira, rahip Nastura, Cebr-i Rumi, Sclman-i Farisi gibi birkaç köleden de yararlanıyordu. Hilf-ül Füdul gibi insan hakları teşkilatları onun peygamberlik iddiasında bulunmasını sağlayan önemli birer faktördü. Yirmi yaşından itibaren oraya gidip gelirdi ve peygamber olduktan sonra da, *bu teşkilata davet **edilsem** giderim ve bu, benim için kızıl develere sahip olmaktan daha iyidir,* diyordu.[46] Onun bu açıklaması o teşkilatın kendisinde ne kadar etki yaptığının bir göstergesidir.

Şurası önemli; ancak üzerinde fazla durulmuyor: Deniliyor ki, Hz. Muhammed kaç kez Şam tarafına gidip rahip Bahira ve Nastura ile uzun uzadıya baş başa görüşmeler yapmıştır. Peki bunlar kendi aralarında hangi dille konuşuyorlardı? Buna değinilmiyor. Bir de coğrafya ortada: Kudüs Suudi ile Suriye arasında kalan bir bölge. O zaman kutsal bir yerdi ve Hz..Muhammed de ilk nama-

4" Ezraki, Ahbar'ü Mekke, Kurcyş'in cahiliye döneminde Kabe**'yi** lamir **kısmında.**

men herkes bunu biliyordu.[48] Tabi ki Hıristiyanlık da vardı oralarda. Mesela Varaka örneğinde olduğu gibi. Kısacası, karma inançlar yapısı içinde yaşıyordu ve bunların toplamından yeni bir şey ortaya çıkarmak zor değildi.

Hep söylüyorum: Kurulan sistem; talan, ganimet, fey, cennet-cehennem gibi avantajlardan besleniyor.

Hz. **Muhammed**'in aldığı vahyin ilk cümlelerinde Tevrat'ın mantalitesi görünüyor. Yahudi peygamberlerinden Yercmya küçük yaşta peygamberlik görevini üstlenince inandığı tanrısına hitaben, 'Ey Yehova! Ben küçüğüm söz bilmiyorum, nasıl **anlatacağım**?' diyor. Bunun üzerine rab Yehova ona, 'Korkma ben seninleyim' karşılığını veriyor. Bu arada **Rab** kendisine, 'Elini **uzat,** ağzına **bir** şey bırakırını; işte bunlar sözlcrimdir' diyor. Tıpkı Hz, Muhammed gibi: İlk gelen ayetin okunması isteniyor, o da, ben bilmiyorum, karşılığını veriyor. Gerçi 'bilmiyorum' **Kur'an**'da geçmiyor; bu, **hadislerin** eklemesidir. Ama olsun. Sonuçta hikâye-mautalile aynı.[4'']

Hz. Muhammed zamanında Varaka gibi bilgili insanların varlığını Kur'an da kabul ediyor, hem de ilginç bir şekilde. Yunus suresi 94. ayette şöyle deniliyor: *"Eğer **sana indirdiğimizden** (vahiyden) kuşkuda isen, senden önce kitabı okuyanlara sor. "*

Peki, tanrının da güvendiği danışma heyeti, bilirkişiler kimlerdi ki Hz. Muhammed gidip onlardan sorsun? Cidden ilginç bir ayet. Bununla ayrıca şu tespit ediliyor ki, o zaman için halk arasında bu birikime sahip insanlar vardı.

Hz. Muhammed Hatice ile 15 yıl yaşadıktan sonra peygamberlik iddiasında bulunuyor. Bellidir ki Hatice'den ya da başka yerlerden sağladığı belgeleri çözme işinde Varaka çok önemli bir isim. Aynı zamanda Muhammed'e fikir verme konusunda da önemli. Burada Varaka'nın gücünü göstermek için, değişik kaynaklarda anlatılan, Varaka'dan kaldığı söylenen yaklaşık kırk mısralık bir şiirinin özetini numune olarak vermek istiyorum.

° **Bu şiirler, İbn-i Hişarn, Sire. El-Ağani. Sireti Halebi, Mecme'iii-Buldan, İbn-i Kesir'in, Bidaye-Nihaye ve İbn-i'il Arabi'nin Muhakemal adlı eserlerinde vc Lüveys Şeyho'nun 'Şıaraü'n-Nasraniycti fil-tslam'mdan alınmıştır.**

'İnsanlara nasihat edip diyorum ki, ben sadece uyarıcıyım, kimse sizi kandırıp da yaratıcıdan başkasına ibadete teşvik etmesin. Şayet yaradan dışında başkasına ibadet etmek için birileri sizi kandırırsa, siz aranıza mesafe koyun. Kâinatın sahibi Allah'ı, her noksanlıktan uzak tutarım. Kendimi onunla korurum/ona sığınırım. Kâinattaki her şey ona kulluk eder. Kimse onun saltanatına ulaşamaz. Allah dışında her şey yok olur/baki olan ancak Allah'tır. Mal-evlat geçicidir ve geriye kalır. Dünya, Süleyman gibi büyüklere bile kalmamıştır' anlamında şiirleri var Varaka'nın.[50]

e) O Günkü Ünlü Şairlerin Kur'an'daki İzleri

Varaka-1 Iatice-Muhammed artık değişik kanallardan da bilgi toplamaya başlamışlardır. Mesela Hadremi oğullarının iki üç Kölesinden söz edilir (Yesar, Yaiş, Cebr...). Bunların dilleri farklıdır ve Muhammed sık sık onlara gider gelirdi. Bu yüzden onun muhalifleri, *'İsle Mulıaınnıcd bildiğini bu insanlardan alıyor, sonuçta ben peygamberim diyor'* eleştirisinde bulunuyorlardı. O yüzden Nahl suresi 103. ayeti indirilir ki, sizin Muhammed hakkımla falancadan yararlanıp onun sözlerini ayet yapıyor dediğiniz kişi nin dili Arapça değildir, şeklinde açıklama yapılıyor. Burada soru şu: Madeni Muhammed okuryazar değildi ve onların da dilleri yabancıydı; o zaman Muhammed neden boşuna onların yanına gidip gelirdi? Şurası tartışmasız ki Hz. Muhammed onlara o kadar sık uğruyordu ki, artık bu durum milletin dikkatini çekiyordu. Öyle ki halk, ey Muhammed sen bilgini bunlardan alırsın, diyordu. Bir de madem onların dili yabancıydı, peki onlar dilsiz-sağır gibi mi yaşıyorlardı Mekke'de? Bu konuda Fahrettin er-Razi ve Taberi tefsirlerinin az önceki ayetin açıklama kısımlarına bakıla-

50 Diyanet tercümesi, Tecricl-i Sarili, no: 1362...
1) Buhari:
a) Bedi-I Halk 15, no: 3302.
b) Megazi 74, no: 4387.
c) Talak bab 25, no: 5303.
2) Müslim, İman no: 51-52.

bilir. Burada en başta **Buhari**'de birkaç kez tekrarlanan ve **Müs**lim'de de geçen bir hadis var: *İman Yemenlidir'* diyor.[51] Bence Hz. Muhammed bu ifadeyi o Yemenli hocalarını, bilge kişileri kastederek kullanmıştır; yoksa imanın Yemenli olması da söz mü yani! Kaynaklarda, bu kölelerin kitapları vardı, Tevrat ve İncil'i iyi biliyorlardı, bilgisi de var.

Bana göre Kur'an'm oluşumuna katkı sunan, başka bir deyişle Hz. Muhammcd'in en çok yararlandığı alan, o günkü şairlerin şiirleridir. Nedense bu hep gözden kaçmıştır. Aslında o günkü şiirlerle Kur'an karşılaştırılırsa çarpıcı bir sonuç ortaya çıkar. Özellikle Ümeyye b. Ebi Salt ve Kuss b. Saide el-İyadi'nin şiirleri içerik itibariyle Kur'an'a çok yakındır. Burada şu rahatlıkla söylenebilir: Peygamberin önemli bir kaynağı, İslam öncesi şiirlerdir.

Burada İmr-ül Kays'ıı somut bir şiirinden altı mısrayı Kur'an'la karşılaştıralım. Önce şiirin tercümesini verelim, sonra Kur'an ayelleriyle karşılaştırmasını yapalım. Şunu da belirtelim ki bu şair Hz. Muhammed'den vaklaşık 30 yıl önce vefat elmişlir. Kendisi 540'ta vefat elıniş, Muhammed ise 571 'de dünyaya gelmiştir. Bunu niye yazdım? Eğer Muhammed zamanında veya daha sonra yaşamış olsaydı, Müslümanlar diyebilirlerdi ki kendisi Muhammed'den kopya almış. Dolayısıyla böyle bir şey de mümkün değildir; bunu da hatırlatmış olalım.

İmr-ül **Kays**'ıı şiiri şöyle:

*Kişi yazın ortasında kış ister, öyle ki kış geldiğinde bu sefer ikrah eder.

*0 tek tip (monoton) hayata razı değildir, kahrolası insan, ne kadar da nankördür!

*Kıyamel yaklaştı, ay yarıldı. Bu, bir ceylanın kalbimi alıp sonra beni terk etmesinden oldu.

* Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman...

"•'İnsanlar çarçabuk hazırlanır ki, hesap günü kendi hesabını versin.

[31] **Muhammed A. Rauf cl-Mcnavi. Faydi.il Kadir Şerlı-ül Camii Sağir, 2/187, no: 1625-1626.**

*0 gün adil bir padişah hesap görecek; sonuçta ya kişinin aleyhine, ya da lehine olacak.

İnsan kuş bakışı şiire bakınca, şiirle Kur'an mantalitesinin benzer olduğunu görüyor, detay kısmında da Kur'an'la örtüşen cümleler var. Mesela; *"Kahrolası **insan,** nc **kadar** da **nankördür"*** cümlesi harfiyen Abese suresi **17.** ayette; *"Kıyamet yaklaştı, ay yıınldt"*cümlesi, olduğu gibi Kamer suresinin başında; *"Yerküre kendine has sarsmtısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı..."*mısrası, Zilzal suresinin başında yer almaktadır. Bunlar harfiyen aynı olan cümleler. Bu şair kıyametten söz ediyor, adil bir padişahın önünde verilecek hesabı ve sonuçta verilecek kararın ya lehte ya da aleyhte olduğunu dile getiriyor. Yine insanoğlunun lek bir şeye razı olmadığını, isteklerinin farklı olduğunu işliyor şiirlerinde ki, Kur'an ruhuna tam da uygundur. Daha sonra yeri gelince anlatacağım ki, insanın istekleri sonsuzdur şeklinde bir ayet varmış; ancak Kur'an yazılırken o ayet kayda geçmemiştir.

Olay sadece bu kısa benzetmeyle bitmiyor; daha farklı ve önemli örnekler sunacağım.[52]

O dönemin şairlerinden ünlü Ümeyye b. Ebi Salt'la ilgili biraz bilgi vermek istiyorum. Bu adam Hz. Muhammed zamanında yaşamış, çok ünlü bir şair ve aynı zamanda bilge bir adam. Kimilerine göre hicri ikinci yılı Bedir harbinden sonra, kimilerine göre de hicri dokuzuncu yılında Tail''te vefat etmiştir. Yahudilik, Hıristiyanlık, Manii" dini hakkında çok bilgi sahibi biri. Muhammed nasıl Şanı tarafına gidip papazlarla tanışmışsa, aynı şeyi Muhammed'den önce o da yapmıştır. Bir gün Muhammed Ümeyye'nin kız kardeşi Fana binti Ebi Salt'la konuşuyor. Sen ağabeyinin şiirlerinden hiç biliyor musun, diye. Kadın, evet, deyince o, başla bakalım, diyor. Kadın önce onun hakkında bazı bilgiler veriyor. Uykuda nasıl onun karnının açıldığını, kalbinin çıkarılıp tekrar yerine konduğunu anlatıyor. Bilindiği gibi aynı yöntem Muhammed'in hayatında da var. Miraç olayından önce üç melek inip onun karnını açıyor ve kalbini çıkarıp zemzem sıı-

Bıhari, Tcvhid, bab 37, **no:** 7517. **Müslim, İman, no: 164.**

yu ile yıkadıktan sonra tekrar yerine bırakıyorlar ve ondan sonra göklere çıkıyor. Bu rivayet en başta Buhari ve Müslim'de anlatılmaktadır.[53] İşte aynı şeyi bu Ümeyye denen şahıs da daha önce ortaya atmış; benim karnımı açıp kalbimi yıkadılar, diyor. Ondan sonra Hz. Muhammed de aynı yöntemi uyguluyor. Demek ki o zamanlar bu tür gelenekler adetmiş. Zaten Ümeyye arkadaşlarına, ben peygamber hazırlıklarını yapıyorum, kendimi buna hazırlıyorum diyordu; ama arkasını getiremeden vefat ediyor, daha sonra da Muhammed bu projeye sahip çıkıyor. Onun kız kardeşi şiirlerinden on üç tane okuyunca, Hz. Muhammed kadına, *'Meğerki senin ağabeyin şiirleriyle Müsliıınan'mış; ancak kendisi kâfir'* diyor. Bu, fikirlerinin ne kadar birbirine yakın olduğunun da ifadesidir.

Ümeyye de Hz. Muhammed gibi, Allah'ın varlığını göstermek için kâinattaki eşyayı, önceki peygamberleri örnek gösteriyor, bunları argüman olarak kullanıyor. Ayrıca nerde babalar, nerde ecdal, **Kabe**'yi yıkmaya gelen Ebrehe nerde şeklinde hep insanları uyarıyor ve korkutuyordu. **Genelde** şiirlerine 'Elhamdii lillah/Allah'a **teşekkür'**le başlardı. Hz. Muhammed nasıl Kur'an'da **Hanif dinini** övmüşse, o da hep **Hanif dinini** dillendiriyordu. Hatla cinlerle irlibalını var, diyor; yoksullarla çok ilgileniyordu. Hz. Muhammed nasıl Kur'an'da yabancı **kelimeler,,** anlamları olmayan sure başlarındaki işaretler kullanmışsa, aynı uygulama Ümeyye'nin şiirlerinde de sıkça görülmektedir. Kur'an'da yedi kal gökten birkaç kez söz edilmiştir. **Bu** şairde defalarca bu yedi kal meselesini şiirlerinde işlemiştir. İlginçtir ki, Kur'an'da yer kelimesi tekil, gök ise yedi sayısıyla birlikte ***'Semavaf*** şeklinde çoğul olarak işlenmiştir. Bu şair de yer kelime**sini** tekil, gök kelimesini de çoğul olarak kullanıyordu şiirlerinde. Kur'an'da, biz göğü direksiz, yarattık, onu yıldızlarla süsledik, yeryüzünden çeşmeler fışkırttık, tertemiz tatlı sular var ettik, çeşidi ekinler için yeryüzünü uygun kıldık ve siz her şeyi ekip biçersiniz, her canlı belli bir süreden sonra ölüme mahkûmdur; ancak baki olan Allah'tır. Ölümden sonra günahkârlar çıplak **(bu**

Liives Şcylıo, Şuuraii-I ncsraıiiyyc kablc-l İslam, s. 226 **vcl.**

çıplak kelimesi hadiste de geçiyor) bir şekilde mahşer günü ortaya çıkacaklar ve *'Yazıklar olsun bize'* diyecekler; sonunda uzun zincirlere vurulup ateş alevine atılacaklar (ki Kur'an hem bu zincirleri işliyor, hem de uzunluklarını veriyor: 70 arşındır diyor. Hakka suresi 32. ayet). Orada ölmezler ki cezaları bitsin ve cezaları hep bu şekilde devam edecek. İyiler ise gölgelik yerlerde keyif safa içindeler ve canları ne isliyorsa alırlar gibi konular işlenmiştir Ümeyye'nin şiirlerinde.[54]

Kuss b. Saide de Kur'an'la örtüşen bu gibi temaları şiirlerinde işlemiştir. Az sonra ondan da bir özet sunacağım. Bundan sonrasını *Kiilüb-i Sitte* yazarlarından Müslim'de geçen iki hadisi temel alarak özetleyelim.

Şerid adında bir sahabi anlatıyor: Bir gün yolda giderken baktım ki Hz. Muhammed yanımda durdu ve bana, 'Seni arkamda deveme bindirsem ne dersin?' diye sordu. Ben de olur dedim. O arada devesini çöktürdü, beni arkasına aldı ve yola devam ettik. Benden sordu: 'Ümeyye b. Ebi Sait'in şiirlerinden bildiklerin var mı?' Evet, dedim. 'O zaman başla, bize oku bakalım' dedi. Ben şiirlerinden bir kesil okudum. O bana, hep 'devam et' diyordu. Bir daha okudum, yine 'devam' dedi. Bunu iki-üç sefer tekrarladı. Sonunda bana onun şiirlerinden yüz şiir okullu...

Ümeyye o kadar önemli biri ki, bazı ayetlerin tefsirlerinde adı geçiyor, ayet onun yüzünden inmiştir deniliyor. Mesela İmam Süyuti bunu A'raf suresi L 75 * inci ayetin açıklamasında, İmam Kurtubi Şuara 224'üncü ayetin tefsirinde, az önce sunduğum bilgilerle birlikte işlemişlerdir.

Ümeyye, şiirlerinde bir mısrada şunu diyor: *Yaradan dünyayı devekuşu yumurtası şeklinde yarattıktan sonra üzerinde canlılar yaydı...* Hatırlıyorum; birçok yazar, *'Peki Hz. Muhammed 14 asır önce nasıl biliyordu ki dünya elips biçimindedir?'* şeklinde propaganda yapıp Kur'an'daki mucizeleri ispata çalışıyorlardı. Dünya elips şeklinde mi değil mi tartışmalarını açmıyorum. Me-

[34] a) Kuılubi tefsiri, Nuziat suresi 30. ayel tefsirinde ve Gafır suresi, 29-33. ayet açıklamasında.

b) Kcıızü-1 Ummal, no: 8957 ve 58.

sele, bu cümlenin başka yerden alınmış olması. Üstelik bunu önemli Kur'an yorumcuları kendi tefsirlerinde işlemişler.[55] Burada soru şu: Şiirleriyle Kur'an ayetleri bir araya getirildiğinde aralarında büyük oranda uygunluk/ortaklık bulunan **Ümeyye b. Ebi** Sait'in şiirleri hakkında Hz. Muhammed neden bilgi edinmek isterdi? O da Muhammed'den önce içkiyi yasaklamıştı, içmeyin diyordu. Çok kitap okuyordu. Putlara karşıydı. Ebu Süfyan anlatıyor: ***Biz Şam tarafına ticaret için*** *giderken, o bize yoldu hep kitap okuyordu ve papazlar onunla özel ilgilenirdi...*[56]

Böylesine bilgili biri olan Hz.Muhammed için, cahildi, bir şey bilmiyordu; işte **tanrı** verdi mi verir şeklinde yakıştırmalarda bulunmak ancak gerçeği gizlemek olur.

Bu konuda başka bir şairin şiirlerini de karşılaştıralım bakalım, o zaman gerçek daha da netleşir. Vereceğim örnek, Kur'an'ın nasıl oluştuğu, Hz. Muhammed'in okuryazar olup olmadığı konularına açıklık getirecek sonıul bilgiler içeriyor.

İzleyelim:

Bir gün, şair Kuss bin Saide'nin bağlı olduğu kabileden bir heyet Hz. Muhammed'in yanına gelir. Kendisi sorar, 'Kuss b. Saide'ye ne oldu?' Onlar, **vefat** elti diyorlar. Bunun üzerine Muhammed onunla ilgili bir anısını anlatmaya başlar. Bir gün ben onu Ukaz panayırında gördüm, kırmızı bir deve üzerindeydi ve halka hitaben çok hararetli, ilginç bir konuşma yaptı. Onun o günkü konuşmasını hiç unutamıyorum. (Burada şu notu da ekleyelim ki, şair Kuss b. Saide miladi 600'de vefal ederken henüz Muhammed peygamberlik iddiasında bulunmamıştı; bundan on yıl sonra peygamber oluyor.) Hz. Muhammed Kuss'la ilgili gördüklerine devam ediyor: Kuss, konuşmasının başında, giden bir

a) Süyuti, Dürrü-1 Mensur. A'raf suresi, 175. ayet.
b) Kurtubi tefsiri, Şuanı suresi, 224. ayet.
e) Müslim, Şiir bölümü, no: 225.5.
d) İbn-i Abdi-I Bcr, Istiab, Faria b. Ebi salt kısmında, no: 4049.
e) İbn-i Asakir, Tarih-ü Mcdinct-i Dımaşk, 9/255 ve sonrası.
f) İbn-i! Cevzi, el-Müntazam'ü fi-t-Tarih, 3. eilt. Beni Kaynuka baslığı altında.
g) Askalani, İsabe, no: 522. Ümeyye b. Ebi Sait md.

[56] Al-i İmran 185, Enbiya 35, Kasas 88 ve Ankebut 57.

daha gelmiyor, yaratılması gereken de sürekli yaratılıyor. Gidenler halinden memnunlar mı ki sesleri çıkmıyor veya unutuldular mı bilemiyorum, diyor. Kuss'un, gökte haber var, yerde ibret var sözünden sonra, Muhammed onun bazı önemli açıklamalarını o gelen heyete anlatıyor.

Bu konuşmada geçen bazı cümleleri Kur'an ayctleriyle karşılaştıralım:

Kuss tanrıyı tanıtırken, *'Öyle bir Allah ki erkekle kadını yarattı'* diyor. Aynı cümle. Leyi suresi üçüncü ayet olarak Kur'an'da karşımıza çıkıyor. Yine, *'iler canlı ölümü tadacaktır'* cümlesini kullanıyor o panayır konuşmasında. Bu konuya da Kur'an'da birkaç surede yer veriliyor, işleniyor.[57]

Kuss, *'Akan **nehirler'*** terimini kullanıyor. Kur'an'da da cennet tanıtılırken, *'Altlarından ırmaklar akan **cennetler'*** deniliyor, Kur'an'da Arapçası, *"Fecri inin tahtihel enhar'* kalıbındadır. Kuss ise, *'linharün **mecriyye'*** kalibini kullanıyor. Sonuçla değişen bir şey yok: Eşanlamlı iki cümle.

Kuss konuşmasında dağları işlerken, *'Dünyanın sallanmaması için bir nevi kazık görevini gören dağlar'* diyor. Bu da defalarca Kur'an'da işleniyor. *'Ölçtüğünüz /.aman taslamam ölçün ve doğru terazi ile tartın'* diyor Kuss. Aynı cümle olduğu gibi Kur'an'da da yer alıyor.[58]

Kuss konuşmasında gökle ilgili bilgi verirken *'Ve Sakl'in merfu'* diyor. Yani gökyüzünün korunmuş bir tavan gibi yaratıldığını belirtiyor. Bu tür cümleye de Kur'an'da iki surede yer veriliyor.[59]

Kuss, "Ve *eşreketi-l Ardii"* diyor. Yani yeryüzünün aydınlanmasından söz ediyor. Aynı cümle aynı kelimelerle Kur'an'da yer buluyor.[60]

İnsanların ahiretteki durumlarıyla ilgili de, *'Ferikim li-l cenneti ve **ferikti'm fi**-s**'Sair';*** yani, bir kısım insanlar cennette, bir

Kchf suresi, 35.

Enbiya 32 ve Tur 5.

Zünıer suresi 69.

Şura suresi, 7.

kısmı da cehennemdedir, diyor. Bu ifade de hiç değişikliğe uğramadan, Kur'an'da yer alıyor.[61]

Kur'an'da Leyi suresi var. Leyi gece demek ve bir surenin başında bu kelime geçtiği için o bölüme de ad olmuş. Hemen ilk başta *"And olsun bürüdüğü zaman geceye"denU'ıyor.* Aynı cümle Kuss'un o günkü konuşmasında da geçiyor.

Kur'an'da deniliyor ki, *'İnsanlar yıldızlarla yollarını bulurlar'.* Aynı cümle Kuss'un o günkü konuşmasında var.[62] Üstelik bunları anlatan da Hz. Muhammed'in kendisidir.

Kuss, *'Burçlar sahibi gökler'* cümlesini kullanıyor. Kur'an'da aynı cümleye üç surede yer veriliyor.[63] Kur'an'da *'Sema-i Zati-I buruc'* şeklinde geçerken, Kuss, *'Sama'ün Zat-ü cbrac'* diyor ki, **anlamlan** aynı.

Kuss o konuşmasında kıyamet günü üfürülecek bir borudan söz ederken şu Arapça cümleyi kullanıyor: *'nül'iha fi-s-suri, nü-Qııe l'i-n-nakuı:* 'Aynı kelime kalıbı hiçbir değişiklik yapılmadan Kur'an'da da yer alıyor.[64]

Kuss konuşmasının bir yerinde, dünyayı ***beşik*** gibi tanıtıyor. Dünyanın bu şekilde tanımlanması Kur'an'da iki surede yer alıyor.[65]

Kuss, *'Andolsun ki siz kıyamet günü teke tek haşr olunacaksınız'* diyor. Bu da Kur'an'da yer alıyor.[66]

Konuşmasında tanrıyı tanıtırken, *'O bir tanedir, ne doğurmuştur, ne de doğıırulmııştıır'* diyor. Bu da İhlâs suresinde yerini buluyor. Yine yaratıcıyla ilgili, *'Rabbii-1 ahiret-i be-1 ula'* diyor. Yani hem ahiret, hem dünyanın rabbidir, diyor. Bu da değişikliğe uğramadan Kur'an'da yer alıyor.[67]

[61] Nahl, 16.

. Hicr 16, Furkan 61 ve Buruc I. ayel.

"3 Müddessir suresi 8. ayet.

[64] Tana 53 vc Zuhrut 10.

^ Mü'min 32 ve Meryem 95.

[66] Necm, 25.

[67] İbn-i Kesir, el-Bidaye ve'l Nihaye' 3/299 vd. Tahkik eden, Dr. Abdullah A. Muhsin. Hecer matbaası, 1997.

Hz. Muhammed, Kuss'un bu konuşmasını gelen o heyetin huzurunda anlatıyor. Bu bir örnektir. Hele eğer Kuss'un tüm şiirleri ortaya konup da bir karşılaştırma yapılırsa eminim ki daha ilginç anlatımlar da bulunacaktır. Bu anlattıklarımı, Kur'an üzerinde tefsir yazan, aynı zamanda tarihçi olan İbn-i Kesir (h. 774. ö) yazıyor. Kitabı tahkik eden kişi, ayrıca birçok yazarın da bunları işlediğini ekliyor ve kaynaklarını sayfalarıyla birlikte yazıyor.[68]

Peki, Kuss'un bunları anlatmaktan amacı neydi?

Kuss Hıristiyan'dı; ancak arayışlar içindeydi, yeni bir din peşindeydi. Daha doğrusu, ben peygamberim, bana vahiy geldi demeye hazırlanıyordu. Ancak yaşlıydı, ömrü buna yetmedi. Demek ki o zaman ben peygamberim fikri bir kültür gibiydi. Bunu iyi yürüten, başaran kendini ilan ederdi. Hep söylüyorum; Müseyleme ve Tuleyha gibileri de o dönem peygamberliğini ilan edenler arasındaydı. İşte bu yüzden, Muhammed için Kuss, Ümeyye, İmr-ül Kays gibi şairler önemli birer ilham kaynağı olmuşlardır. Bunlar varken Muhammed henüz peygamber olmamıştı. Daha sonra peygamberliğini açıklayınca, bakıyoruz Kuss'un bu bilgileri Mekke'de oluşan ayetlerde de yer alıyor.[69]

Hani dünyadaki dağların kazık görevini yaptığını, dünyanın sallanmaması için dağların önemli bir görev yaptığını ve Kuss'un da o zaman bunu işlediğini anlatırken, ilerde dağların bu misyonuyla ilgili bilgi vereceğim demiştim. Şimdi onu anlatacağım. Önce konu hakkında var olan bir hadisi malzeme olarak verip sonra devam edelim.

Hadisi Hz. Muhammed'in hizmetlisi Enes b. Malik aktarıyor, Ben Enes'in aktardığı hadisten sadece konuyla ilgisi olan bölümü buraya alıyorum. O da şu: Hz. Muhammed, Allah dünyayı yarattığı zaman sağa sola sallanmaya başladı. Bunu önlemek için üzerinde dağlar yarattı, böylece dünya sabilleşti, diyor.[70] Ben dahil, biz hocalar bunu cemaate anlatırken o kadar zevkle söylüyor-

[00] Kuss b. Saide şiirlerinin islendiği sureler şunlardır; Hicr, Kchf. Meryem, Taba, Enbiya, Furkan, Şuara, Mii'min, Şura, Tur, Necin, Rahman, Mülk, Müddcssir, Ncbc ve Buruc sureleri ki, hepsi Mekke'de oluşmuştur.

® Timıizi, Tefsir, Müavvezeteyn, no: 3369.

[70] Nahl 15, Enbiya 31, Lokman 15 ve Ncbe 7.

duk ki, sanki gerçekmiş, bir mucizeymiş gibi anlatıyorduk. Bin dereden su getirip bunu olağanüstü bir olay olarak takdim ediyorduk. Bilmem Amerika'da falanca jeoloji uzmanı demiş ne **kadar** dağlar dünya yüzeyinde görünüyorsa da büyük bir kısmı dünyanın içindedir ve dünya sallanmasın diye deveyi kazığa bağlar gibi bunlar da sanki böylece dünyayı bağlamışlar gibi laflar uydururduk. Çünkü o zaman benim de bilgim yoktu.

Konuya ilişkin Kur'an'da var olan ayetleri Diyanet'in Kur'an tercümesinden verelim:

*Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağları, yolunuzu bulmanız için de ırmakları ve yolları yarattı.

*Onları sarsmasın diye yeryüzünde birtakım dağlar diklik. Orada geniş geniş yollar açtık; ta ki maksatlarına ulaşsınlar.

*Sizi sarsmasın diye yere de ulu dağlar koydu.

*Dağlari da birer kazık yapmadık mı?[71]

Aynı ayetler Tevrat'ta da var. Mesela bir yerde, *ey dağlar ve yerin sarsılma/, temelleri,* denilirken, bir başka yerinde, *yeryüzünü temeller üzerine kunlu, asla sarsılmayacaklar,* deniliyor.[72]

Dünya sallanmasın diye dağların bir nevi kazık gibi yaratıldığına ilişkin ifadeler, daha önce kendisi hakkında biraz bilgi verdiğim şair Ümeyye b. Ebi Sait'in şiirlerinde de var.

Ben jeoloji uzmanı değilim ki bu dağlar hakkında yorum yapayım. Ancak yakın tarihte Türkiye'de meydana gelen depremler hep dağlık bölgelerde oldu. Mesela Erzincan'da hem 1939'da şiddetli bir deprem oldu, 30 binin üzerinde can kaybı meydana geldi, hem de I992'de oklu ve yine ölümlere neden oldu. Bu ilin her tarafı dağlık. Ama fayda vermedi. Yine Bingöl'de deprem sıkça oluyor ki, burası Türkiye'nin en dağlık bölgesi. Keza Lice ilçesi dağlık bir alan ve 1975'teki depremde üç binden fazla insan hayalını kaybetti. Japonya dağlık bir bölge; ama en şiddetli depremler orda oluyor. Örnekler çoğaltılabilir.

" Tevrat, Mczmurlar. 18/7 ve 104/5, Mika bölümü 6/2.

72 Buharı":

a) Bedü-I Halk. 6, no: 3218.

b) Tefsir bölümü, Meryem suresi 64. ayet kısmında, no: 4731.

c) Tcvhid bölümü, no: 7455.

Demek ki dağlarla ilgili verilen bu bilgi gerçeği yansıtmıyor. Çünkü bakıyoruz deprem olduğunda ilkin kazık yiyen dağlar oluyor. Benim burada amacım, şayet dağların bu kazık görevini yapmasında bir keramet varsa, bunun ilk başta Tevrat'ın ve daha sonra da sözünü ettiğim şairlerin kerameti olduğunu belirtmektir...

Konuyu özetleyelim:

a) Varaka'nın ölümüyle vahyin kesilmesi ve hemen akabinde Hz. Muhammed'in birkaç kez dağa çıkıp intihara kalkışması acaba hiçbir şey çağrıştırmıyor mu?

Burada ilginç bir ayet üzerinde durmak istiyorum. Ayet, Meryem suresi 64. Önce anlamını verelim: *"Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir Rabbin, asla unutkan değildir."*

Bu ayette sanki bir mazeret beyanı söz konusudur, tanrının unutkan olmadığına vurgu yapılmakladır. Peki, ama niye, olay ne? İşte, bundan sonrası önemli. **Bunun** detayına geçmeden, konuya ilişkin en başta Buhari'de geçen bir hadisi de ekleyip ondan sonra olayın özünü **anlatalım,**

Hadisi, İbn-i Abbas aktarıyor: Hz. Muhammed bir gün Cebrail'e, *"Engel nedir ki sıkça bizi ziyaret* ***etmiyorsun?"*** diye soruyor. O da bunun üzerine az önceki ayeli getiriyor; gelme konusunda biz özgür değiliz; Allah ne zaman ferman buyurursa o zaman geliriz, diyor. Bu hadis Buhari'de birkaç yerde geçiyor.[73] Tabi ki burada şöyle bir soru da isler istemez karşımıza çıkıyor: Acaba Hz. Muhammed o soruyu sorunca Cebrail hemen orada kendisi mi bu ayeli indirdi, yoksa dur önce Allah'a gideyim de ondan sonra soruna yanıt getireyim dedikten sonra mı indirmiş; bunu da düşünmek lazım!

Yukarıdaki ayetteki gibi tanrının I İz. Muhammed'i lerk etmediği veya Muhammed'e, *"Hiç bir şey için, bunu yarın yapacağım deme. Ancak Allah dilerse yapacağım de. Unuttuğun zaman Rabbini an"* demesi, ya da, *"Kuşluk vaktine ve sakinleşen geceye and olsun ki, rabbin seni terk etmedi ve* ***darılmadı"*** gibi yeminle üze-

Kehf suresi, 23-24. Dulıa.suresi ilk ayetler.

rine basa basa dile getirdiği bu Hz. Muhammed'i ihmal etmeme olayı herhalde durup dururken gündeme alınmamıştır.[74]

Burada özellikle tefsirlerde ilgili ayetlerin açıklama kısmında şu bilgiler var: İnanmayanlar zaman zaman Hz. Muhammed'dcn sorular soruyorlarmış. Özellikle Zilkarneyn, Ruh, Ashab-ı Kefil'" gibi konularda sorular yöneltirlermiş. O da, bekleyin yarın Cebrail gelirse ondan soracağım, yanıtını verirmiş. Ben ne yapayım Cebrail gelmedi, şeklinde yanıt veriyor... Kimisine göre, aylarca, kimisine göre 12 gün vahiy gelmiyor. Yani zaman konusunda ihtilal" var. Ama şu kesin ki, zor durumlarda Cebrail gelmemiş ya da geç kalmış ve bu durumda da Muhammed muhaliflere karşı zorda kalmış. İşte günün bilinde Cebrail gelince Hz. Muhammed ondan bu gecikme nedenini sormuş: Nerelerde kaldın diye!

Cebrail'e bu gecikme hakkında nasıl soru sormuş; bu konudaki rivayetleri de özetleyelim.

Birinci görüş: Buhari, Müslim, Tirmizi, Nesai, mezhep lideri Ahmet b. Hanbel, Abd b. Hamil, İbn-i Cerir, İbn-i Münzir, İbn-i Ebi Hatem, İbn-i Merdeveyh, Hakim Nisaburi, Beyhaki... bütün bunlar İbn-i Abbas'tan şu hadisi aktarıyorlar: Bir gün Cebrail inince Muhammed ondan soruyor, *'Neden sık sık gelmiyorsun?'*diye. Bunun üzerine Cebrail Meryem suresi 64. ayetini getiriyor: *'Biz melekler Allah'tım izinsiz gelemeyiz',* diyor. Adı geçen hadis uzmanlarına göre ayetin iniş nedeni Hz. Muhammed'in bu şekilde soru sormasına bağlıdır. Bu yorum Buhari'de birkaç yerde geçiyor.[75]

İkinci görüş: İbn-i Merdeveyh Encs'ıen aktarıyor: Bir gün Muhammed'den, *'Allah'ın en sevdiği ve en nefret ettiği şey nedir?*şeklinde soru soruluyor. Muhammed, Cebrail'i bekleyin diyor. Ancak Cebrail belli bir süre gelmiyor. Zaman içinde gelince

[74] **Buhari:**

a) BadülHalk, 6, no: 3218.

b) Tefsir, Meryem 64. ayel, no: 4731.

c) Tevhid, no: 7455.

[7^] **Kehf 23-24, Duha ilk ayetler, Meryem 64. Bu ayetlerle ilgili tüm uzun tefsirlerde daha fazla bilgiler var.**

Muhammed ona şöyle diyor: *İnan ki sen gecikince ben korktum, acaba Allah benden rahatsız mı olmuş diye.'* Buna karşı Cebrail az önceki ayeti öne sürüyor ki, biz her zaman istediğimiz biçimde hareket edemeyiz, biz de emir kuluyuz, diyor.

Üçüncü görüş: Abd b. Hamil, İbn-i Ebi Hatem îkrime'den aktarıyorlar: Cebrail kırk güne kadar .Muhammed'e uğramayınca, bir gün geldiğinde Muhammed ona, *'Ey Cebrail, sen gecikince seni çok özledim'* diyor. Cebrail de, aslında ben de seni özledim: ancak ben memurum, istediğim an gelemem, karşılığını veriyor, ayet bunun üzerine geliyor.

Dördüncü görüş: İbn-**i** Ebi Hateın'in, **Süddi**'den aktardığı bir başka rivayet ise şöyledir: Mekke döneminde belli bir süre Cebrail gecikince Muhammed üzülüyor, sıkıntı çekiyor. Bunu Hatice'ye anlatınca o, *ola ki tanrı seni terk etmiş ve sana darı İmiş,* diyor. Bunun üzerine Cebrail Dıılıa suresi ikinci ayetini getiriyor. Bu ayette Allah yeminle diyor ki: *Ey Muhammed inancın olsun ben ne seni terk ettim, ne de sana darıldım.* Daha sonra Cebrail inip Meryem suresi 64. ayetini de kanıt olarak gönderiyor: Ki biz melekler memuruz, her an için gelemeyiz.

Beşinci görüş: Sail b. Mansur, Abd b. Haınit, İbn-il Münzir ve İbn-i Ebi Hatem Farklı bir hadisi Mücahit'ten aktarıyorlar: Cebrail belli bir süre gecikince, günün birinde geldiğinde Muhammed ondan soruyor, yanıma gelmekten seni alıkoyan ne? Cebrail, nasıl size uğrayalım! Tırnaklarınızı ve bıyıklarınızı kesmiyorsunuz. Misvak denen bir nevi diş fırçasını kullanmıyorsunuz. İşte neden budur diyor ve bunun üzerine ilgili ayet geliyor ki, melekler gelmekte özgür değiller. Bütün bunları ve daha fazlasını **İmam Süyuti,** kendi tefsiri *"Diirriil Mensur"* Meryem 64. ayette aktarıyor. Ayrıca Duha, Kehf 23 ve 24. ayetleri ve daha nicelerinde daha farklı bilgiler de var.

Altıncı Görüş: Bir gün Kureyş'ten birkaç kişi Hz. Muhammed'den bazı sorular soruyorlar. Dinimizi kabul etmiyorsun; peki senin dinin ne, nasıl bir din? O da, Ben Rahman'dan geliyorum, diyor. Onlar, bizim bildiğimiz tek bir Rahman var, o da Yemameli Rahman'dır (O zaman peygamberlik iddiasında bulunan Müseyleme'ye Rahman diyorlardı). Nihayet hazırlanıyorlar ve

başlıyorlar soru sormaya. Zilkarneyn kimdir ve ruh ile Ashab-ı Kehf (bu meşhur bir mitolojidir) hakkında bize bilgi ver diyorlar. Muhammed işi Cebrail'e bırakıyor: Yarın gelin Cebrail bilgi getirir sizi yanıtlarım diyor. Burada deniliyor ki, Hz. Muhammed yarın yanıtlarım derken, *'Allah dilerse'* cümlesini unutmuş. O yüzden Allah da Cebrail'i göndermek istememiş. Günün birinde Cebrail gelince Muhammed'in yanlışını belirtmiş ve şöyle demiş: *'Hiçbir şey hakkında, bunu yarın yapacağım deme. Ancak Allah dilerse yapacağım de. Unuttuğun zaman hatırına geldi mi hemen Rabbini an!* 'uyarısında bulunuyor. Tanrı hep anılmak ister![76]

Hz. Muhammed, Allah'ı anmanın önemini vurgulamak için Yahudi peygamberlerinden meşhur Süleyman peygamberi örnek gösteriyor ki, daha ikna edici olsun. Bir kitabımda bunu işledim, bu vesileyle bir özelini yapalım: Süleyman peygamber bir gün, *'Ben bu gece 90 hanımımla ilişkiye gireceğim, hepsi de hamile kalıp birer kahraman dünyaya getirecekler ve Allah rızası için cihat edecekler'* diyor. Ancak bu kadınlardan yalnız biri hamile kalıyor ve doğurduğu çocuk da sakat/handikap. Nedeni, Süleyman peygamber dememiş ki, *'Allah dilerse/yani inşallah dememiş de ondan.'* Bu olay en başta **Buhari**'de defalarca anlatılmıştır. Ancak bazı yerlerde 99-**100** eşimle bu gece yatacağım diye geçiyor. Çoğu yerlerde doksan sayısı var. Bazı yerlerde yetmiş sayısı, bir yerde de altmış diye geçiyor. Sayı o kadar önemli değil; ancak Buhari'de geçen bu hadisin bu kadar farklı olması, İslami kaynakların halini gösteriyor.[77] Muhammed'in belirttiğine göre geciken Cebrail'in nedeni bunlarmış.

b) Hz. Muhammed'in Tevrat'la ilişkisi, Kabe temelinden çıkan Süryanice belgeler, Kabe'deki Hz. İsa-Meryem resimleri, halife Ömer'in sözünü ettiği belgeler, kızı Hafsa'nın Muham-

[76] **Buhari:**

a) Cihat, 23, no: 2819.

b) Ehadis-i Enbiya, 40, no: 3434.

c) Nikâh 119, no: 5242.

d) Eyman bab 3, no: 6639 ve bab 9, no: 6720 5.

e) Tevhid, 31, no: 7469.

[77] **İbn-i Abdi-1 Ber, İstiab, Selman-i Farisi md. no: 1014.**

med'e getirdiği Tevrat parçalan, Hz. Muhammed'in Ömer'in getirdiği belgelere karşı gösterdiği olumsuz tepki, Zeyd'e, Süryanice öğren bana lazımsın, demesi ve daha neler neler... üzerinde düşünülmesi gereken önemli meselelerdir.

Varaka dışında da Hz. Muhammed'in yararlandığı birçok insan vardı. Örneğin Selman-i Farisi çok önemliydi. Hatta Ayşe, 'Bazı geceler Hz. Muhammed Selman'la o kadar sohbete dalıyordu ki, artık bizi unutuyordu, gecenin geç saatlerine kadar sohbetleri devam ediyordu' diyor.[78] Selman-i Farisi'nin önemi şu hadisten de ortaya çıkıyor. Bir gün Muhammed elini onun omzuna bırakarak, *"İlim, iman Merih'le de olsa Selimin gidip onu oradan alır" diyor.* Bu hadis Buhari ve Müslim'de ortak olarak işlenen hadislerden.[79] Bunlar karşılıksız söylenen sözler değildir.

İran asıllı; ancak Arapların eline köle olarak geçen Salim Mevla Ebu Hüzeyfe ismi de çok önemli. Halife Ömer onun hakkında, *'Eğer Salim sağ olsaydı benim danışma heyetine ihtiyacım **kalmazdı'*** diyor. Bu adam da baştan beri llz. Muhammed'le beraber olmuştur.[80] Benzer isimler çoğaltılabilir.

Bu başlığın ruhuna yakışan önemli bir hadisi buraya eklemek istiyorum. Bu, aynı zamanda başlığın da bir bakıma özeti olur.

Birçok İslami kaynakta Hz. Ayşe'nin aktardığı bir hadis: Hz. Muhammed bir ara, 'Falanca sureden bir ayeti artık atmıştım; ama Allah razı olsun; caminin yanından geçerken baktım ki içerde biri o ayeti okuyor. O yüzden ben onu bir daha hatırladım ve Kur'an'ın ilgili yerine ekledim' diyor. Bu hadis Buhari'de birkaç yerde geçiyor.[81] Hadis metninde Hz. Muhammed'in, 'Ben

I) Buhari, Tefsir bölümü. Cuma suresi, bab 1, no: 4897.

2) Müslim, Fedai!, bab 59, no: 2546.

Buhari, Tefsir bölümü, Cuma suresi, no: 4897. Müslim, Fedail, Selmaıı bölümü, no: 2546. Yine Müslim Reda, no: 1453. İsabe. Salim Mevla Ebi Hüzeyfe md. no: 3054. İbıı-i Esir, Üscl, Salim Mevla Ebi Müzeyle md.

[80] a) Buhari. I) Şehadat, bab 11, no: 2655. 2) Fedaili Kur'an, bab 26. no: 5037, 5038 ve 5042. 3) Dcavat, bab 18, no: 6335.

b) Müslim, Misafir namazı bölümünde, Bab'ül erni'-i bi laalıhüdi'l Kur'an, no: 78X.

c) Ebu Davud, Kitab'ül Hurul', no: 3970.

[81] A'la, 6.

artık o ayeti terk etrniştim/atrnıştım' ifadesi de var; ancak bir yerde, 'Bana artık **unutturulmuştu'** şeklindedir. Bir kere ortada bir çelişki var. Çünkü Kur'an'da, 'Sana Kur'an'ı okutacağız; artık Allah'ın dilediği hariç, sen hiç unutmayacaksın' ayetiyle Allah'ın kendisine verdiği bir söz var.[82] Peki, o zaman tanrı neden ona o ayeti unutturuyor da, bu arada başka bir adam okuyunca Hz. Muhammed onu hatırlıyor ve bir daha yazıyor? Burada bazıları, Allah'ın Muhammed'e verdiği sözle (sana unutturmayacağım demesi) ilgili ayet çok sonraları inmiş; o yüzden ortada bir çelişki yoktur gibi bir savunma öne sürebilirler. Böyle bir savunma zaten akıldan uzak. Kaldı ki din mantığına göre de bu doğru değildir. Çünkü Ayşe bilindiği gibi Medine'de Muhammed Me evlenir ve sözü edilen o unutulan ayet hadisesi de Medine'de olur. *'Sıma unutturmayacağım'* ayeti ise, çok önceleri inen ayetlerden. Bu ayetin içinde bulunduğu sure, Mekke döneminin ilk beş yılında inen surelerden biri. Ki o zaman Ayşe henüz dünyaya bile gelmemişti. Yani Allah bu sözü çoktan vermiş.

Kur'an'da bir başka ayette, *"(Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesi/, onu toplamak ve okumak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy!'*deniliyor.[83] Peki, durum bu olunca, Hz. Muhammed nasıl diyebilir ki ben artık onu alınış/unutmuştum; fakat sağ olsun cami cemaatinden biri onu okuyunca bir daha hatırladım ve gerekli yere ekledim! Aslında açıklama yorum istemeyecek kadar nettir.

c) Şairlerin Durumu: Yukarıdaki iki-üç şairin şiirleriyle Kur'an ayetlerini karşılaştırmamızdan çıkan sonuç, aslında bu konuda çok şeyler gösteriyor. Ayetlerle onların şiirleri o kadar birbirlerine benziyor ki insan hayret ediyor.

Anlatılan konular arasında bir de şunlar var: Genel konu içinde gözlerden kaçmış olabilir, o yüzden hatırlatmak istiyorum. İslam mantalitesine göre Kabe sürekli temiz ellerde, Hanif dini

[8Z] Kıyamet suresi, 16-18. ayetler.

83 Al-i İmran suresi, 75. ayet. Burada deniliyor ki: Yahudiler, Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan bize günah yoktur, yani her şeyleri bize helaldir.

üzerine kurulmuş ve bunun garantörü de tanrıdır deniliyor. Nitekim Kur'an'da bir sure de var bu garantörlükle ilgili (Fil suresi). Hani Ebrehe gelip Kabe'yi yıkmak istiyor; ancak tanrı Ebabil kuşlarıyla onu ve askerlerini imha ediyor. Peki, madem tanrı Kabe'yi o kadar korumuş, o zaman Kabe içinde 360 put ne gezerdi, tanrı niye buna izin verdi? Daha önce yılan hikâyesini anlattım ki, beş asır Kabe içindeki hazineleri o ejderha korumuş diye; o halde o altın hazineleri kim oraya yerleştirmişti; yoksa günün birinde orayı Asuriler ve daha sonra başka inanç mensupları mı inşa etmişti? Hz. İsa ile annesi Meryem'in resimleri ne gezerdi Kabe içinde? Kabe çok el değiştirmiş, farklı hâkimiyetlerin kontrolüne girmiş; ancak Hz. Muhammed ona farklı bir kimlik kazandırmış ve Kabe'nin daha önce değişik inançlar tarafından geçirdiği evreleri reddetmiştir.

IKINCI BOLUM

HZ. MUHAMMED OKURYAZAR MIYDI?

a) Hz. Muhammed Ümmiydi Demek Ne Anlama Gelir?

Bu konu önceki bölümle alakalı okluğu için anlatmakta yarar görüyorum. Üstelik İslami kesimce bir nevi mucize şeklinde hep dile getirilen bir mevzu. Hz. Muhaınmed'in okuryazar olmadığına dair İslami kesimce en çok öne sürülen ve Kur'an'da da birkaç yerde geçen, ***"Ümmi"*** ve türevi olan ***"ÜmmİyyUn"*** kavi ramları üzerinde duracağım. Ayrıca kaynaklarda Muhammed'in okuryazar olduğuna ilişkin kanıtlar var, onlardan da örnekler sunacağım. Sonuçla görülecektir ki, Muhammed'in okuryazar olmadığı düşüncesi, Müslümanlar tarארından ortaya atılan kuru bir iddiadan öte bir şey değildir. Aslında bununla, denilsin ki okuryazar olmayan bir insan nasıl böyle bir kilap ortaya koyabilir? Dolayısıyla, bu ancak ilahi bir mesajdır gibi bir sonuca varmak hedeflenmiştir. Bu başlık altında konuyu irdelemeye çalışacağım.

Kur'an'da geçen ümmi ve türevlerinin değişik anlamları vardır. Yahudilerden Tevrat'ı bilmeyen kişilere eskiden *ümmi* denildiği gibi (Kur'an'daki bilgiye göre tabi ki) Yahudiler dışındakilere de ümmi deniliyordu. Hatta Yahudiler Arap toplumuna *ümmi/peygambev-kitap görmeyen toplum* diyorlardı eskiden. Bir de Muhammed'den önceki dönemlerde Araplar dışında, genel anlamda kendilerine tanrıdan kitap gelmeyen toplumlara da *ümmi* deniliyordu.

Bazıları, ümmi demek okuryazar olmayan demektir şeklinde yorum yapmışlardır. Aslında Ümmi kelimesi, 'ümm'den gelir. *ümm* Arapçada *anne* demektir. Burada sözcük anlamını düşünürsek, annesinden doğduğu gibi tertemiz-masum anlamına geldiği söylenebilir. Tabi ki ümmi kelimesinden okuryazar olmamak anlamını da çıkarıyorlar. Ama az sonra açıklayacağım gibi Kur'an'da bu son anlama pek yer yoktur.

Bilindiği gibi Mekke'nin isimlerinden biri de *'Ümmü-I Kura* 'dır. Ümm kelimesi Kura kelimesiyle birleşip Mekke'ye ad olmuştur. Yani şehirlerin anası, metropol demek. Hatta bazı batılı yazarlar, eğer ümmi teriminden okuryazar olmayan kastedilirse, o zaman Mekke'nin diğer adı olan *'Ümmü-I Kura'* isminden de yerleşim birimlerinin en cahili, okuma yazma bilmeyen merkez anlamı ortaya çıkıyor, demektedirler. Bu yorum aslında mantıklıdır. Çünkü ümmiden amaç yazı bilmeyen kesimse, o zaman *'Ünuntk-1 Kura* 'dan çıkan anlam da cahillerin toplandığı merkez demek olur. Hâlbuki olay bu değildir. Bunun üzerinde duracağım.

Başta Kur'an olmak üzere,[84] İslami kaynaklarda anlatılıyor ki, eskiden Yahudiler Araplara ümmi deyip mallarının kendilerine helal olduğunu söylüyorlarmış. Mesela bir gün Sa'saa adında Müslüman biri İbn-i Abbas'lan soruyor: 'Biz baskınlarda Yahudilerin tavuklarını, keçilerini alıp yiyoruz. Beki, haram değil mi?' İbn-i Abbas, 'Sen gitmiş Yahudilerin tavuğuna kafayı takmışsın. Hâlbuki onlar bize ümmi diyorlar. Onlara göre bizim her şeyimiz kendilerine mubahtır' karşılığını veriyor.[85] Zaten Tevrat'ta Yahudilerin üstün bir kavim oldukları yönünde pek çok ayet var.[86]

Ümmi teriminin yaygın olan anlamlarını verdikten sonra bakalım Kur'an'da ne gibi manalara gelmiş!

Bakara suresi 78. ayette, *"Bunların (Yahudilerin) bir de ümmi takımı vardır. Kitabı (Tevrat'ı) bilmezler"* deniliyor. Burada

°4 Siiyuti, Dürr-ül Mensur, Al-i İmran suresi, 20. ayet.

⁸^ Tevrat, Sayılar kısmı, 23/9: Burada onların diğer insanlardan üstün olduğu söylenir.

^ İbn-i Abd-i Rabbih, İkd-ül Ferid'de bunların altınla yazıldığını anlatıyor.

Kur'an zaten ümminin ne olduğunu açıklıyor: Yahudilerden Tevrat'ı bilmeyen kesim demektir, diyor. Ayette gaye, okuryazar olmayan Yahudiler demektir, fikri yanlıştır. Mesela günümüzde de adam var ki herhangi bir dalda profesördür; ancak Kur'an bilimleri konusunda bilgi sahibi değildir. Dolayısıyla biz böyle birine okuryazar olmayan diyemeyiz. Burada kastedilen Tevrat konusunda uzman olmayandır.

Al-i İmran **20.** ayette, *"Kendilerine kitap verilenlere ve ümmileıe de ki"* şeklinde bir hitap söz konusudur. Burada da net anlaşılıyor **ki,** ümmi kelimesinin çoğulu olan *"Ümmiyyun',* kendilerine ilahi kitap gelmeyenler anlamındadır. Niye? Çünkü mademki İslam'a göre Hz. Muhammed her kesimin peygamberidir; o halele muhatap da her kesim olmalıdır, kimse bunun dışında **kal** .ıamalıdır. Eğer bu ayette geçen ***ümmi*** (çoğulu olan üınmiyyun) kelimesinden okuryazar olmayanlar alınırsa, o zaman demek ki, *"ey Muhammed; kitap* ***ehlime*** **(Yahudi** ve Hıristiyanlara) *ve okuryazar olmayanlara anlat* **"olacak** ki, bu durumda okuryazar olup da Yahudi-Hırisliyan olmayanlar bunun dışında kalır. Zaten hiç kimse ayetten bu anlamı çıkarmamıştır. Bir de mademki ayette, kitap ehline ve ümmilere söyle, diyor; o zaman ehli kitap arasında ümmi (yani okuryazar olmayan) yok demektir. Ki bu da mümkün değildir. Şu halde bu ayete göre ümmi demek, kitap ehli olmayan kesim demektir: İsler yazı bilsin, ister bilmesin fark etmez.

Ümmi kelimesi (türevi) Al-i İmran 75. ayette de geçiyor: "Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder (dürüstler). Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar (yani cüz'i bir para) emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmezler. Bu da onların, 'Ümmilere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur' demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."

Az önce de **İbn**-i **Abbas**'tan aktardığım hadiste ifade edildiği gibi demek ki *ümmi* kelimesi burada Yahudi olmayan kesim anlamına gelir ki, onlara göre kendileri dışındaki insanların malları kendilerine helaldir. Çünkü ayet bunu net olarak belirtiyor. Nasıl ki Kur'an'a göre savaşlarda karşı tarafın malı-mülkü, kızları-kadınları Müslümanlara helalse, demek ki o zamanın Ya-

Iindileri de Yahudi olmayanlara (özellikle komşuları olan Araplara) böyle bakmışlar, hem de onlara farklı bir sıfat takmışlar: l lirimi diye. Artık burada sözlük anlamı düşünülmüyor. Bu, o günkü adetlere göre özel bir anlam, ıstılahı bir terim olur.

Ümmi kelimesi Hz. Muhammed hakkında A'raf suresinde iki yerde geçiyor. Buradaki en sağlıklı anlamı şu: Hz. Muhammed ümmidir demek, yani öyle bir topluluktan gelmedir ki, onlar ne kitap, ne de peygamber görmemişlerdir. Şu anlam da kastedilmiş olabilir: Annesinden doğduğu gün gibi masum bir kul. Kimileri bu ayetlerde geçen ümmiden Hz. Muhammed'in okuryazar olmadığı anlamını da çıkarmışlar. Bunlar ancak kelime oyunlarıdır. Önemli olan pratiktir. Bu konuda onun hayatından somut örnekler sunacağım.

Ümmi kelimesinin çoğulu Cum'a suresi ikinci ayette de geçer. Orada, *"O (Allah) ki. ümmilere, içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyun, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti **öğreten** bir peygamber gönderdi. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içindeydiler"* deniliyor. Burada ümmiden kasıt, peygamber-kitap görmeyen topluluk demektir. Eğer desek ki bu ayette okuryazar olmayan kesim kastedilmiştir, o zaman işler karışır: Çünkü ayetle, *"Allah ümmiler içinden, kendilerine ayetlerini okuyan bir peygamber seçip gönderdi"* deniliyor. Bunun anlamı şu oluyor: Hz. Muhammed okuma-yazma bilmeyenlerden peygamber olarak seçilmiş ve yine ancak o okuryazar olmayanlara ayetlerini okuyacak ki, bu anlam İslam'ın ruhuna aykırıdır, kesinlikle böyle bir şey söz konusu değildir.

Hiçbir yere müracaat etmeden; sadece Kur'an'da geçen **Ümmi kelimesinin** anlamları bir araya getirildiğinde, görülecektir ki ümmilikle okuryazarlık arasında bir bağlantı kurmak söz konusu değildir. Kaldı ki Muhammed'in okuryazar olduğuna dair güçlü kanıtlar var; bu başlık altında somut örnekler sunmaya çalışacağım.

Bir kere, Muhammed okuryazar değildi ve okuryazar olmayan Araplardan seçildi demek, çok mantıksız ve tarihi gerçeklere aykırıdır. Çünkü o zaman Araplarda şiir, edebiyat çok önemliydi, bunların yarışları vardı. Şiirleri birincilik kazanıp da altın

suyu ile yazılarak Kabe içine asılan *'Muallakat-ı Sab'a'* gerçeğ^ meşhurdur. Bunlar yedi şairin şiirleridir.[87] Bundan önceki bölümde Hz. Muhammed'in bu şiirlerden de yararlandığını örnekleriyle anlattım.

Bana göre grameri en zor olan dil Arapçadır. Ve bu Arapça grameri var olduğu zaman Hz. Muhammed'in sülalesi bile henüz dünyaya gelmemişti, bu kurallı dil asırlar önce de vardı. Dolayısıyla Araplara ümmi demek, onlara okumaları-yazmaları olmayan halk demek, ancak gülünç olur.

Hz. Muhammed'in okuryazar olmadığına ilişkin kanıt olarak en çok öne sürülen ayetler şunlardır:

"İnkâr edenler: Bu (Kur'an), olsa olsa onun (Muhammed'in) uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır. Yine onlar dediler ki: (Bu ayetler), onun başkasına yazdırıp da kendisine sabalı-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır."[88]

Şimdi de Kur'an'daki Nahl suresine bakalım. Burada, *"Onlar. Muhammed bu Kur'an'ı başkasından alıyor, bunun tanrısal boyutu yoktur diyorlar. Hâlbuki* ***sözünü*** *etlikleri o başkası yabancıdır/ Arap değildir"*[89] deniliyor. Yani bu ayete göre Kur'an'ın benzerini ortaya koymak için tek sorun dil sorunudur.

Yine Hz. Muhammed hakkında buna benzer, *"Eğer sen daha önce kitap okumuş olsaydın, o /.aman batıla tapanlar/ seni kabul etmeyenler kuşku duyarlardı: Bilgilidir o yüzden kendi öz gücüne dayanarak bu kitabı ortaya koyuyor"* şeklinde bir ayet daha var.

Bu ayetler dışında Kur'an'da hodri meydan tipinde farklı ayetlerde var. Mesela, *'Bu Kur'an'da şüpheniz varsa siz hepiniz bir araya gelin, bunun benzerini siz ortaya çıkarın. Ki çıkaramazsınız',* veya *'Kur'an surelerinden on sure ortaya çıkarın'*, gi-

°' Bu .şiirlerin yazarları: I) Haris b. Haize. 2) İmr'iil Kays. 3) Züheyr b. Ebi Sclnıa. 4) Tarete b. Abd. 5) Arar b. Kelsunı. 6) Amere b. Şeddad'il Absi. 7) Lübeyd b. Ebi Rabia el-Amiri'dir.

88 Furkan, 4-5.

89 Nahl suresi, 103.

lıi ayetler de var. Bunlar az önceki ayetlere göre zaten bir çelişki taşıyor; kaldı ki meydan okumanın ne gereği var? Burada daha çok içerik ve projeye bakmak lazım; bunlar önemlidir.

Az önceki ayette Hz. Muhammed'in yararlandığı bir kişi söz konusu ve o da Arap olmayan biri; ancak Furkan suresi 4. ayetle muhalif olanların onun hakkında, *"Bit zümre/ çokluk onu vardım ediyor ki böyle bir kitabı ortaya çıkarıyor" ded'\k\ev* şeklinde farklı bir açıklama var. Aslında bu cümlecik şu açıdan önemli: Demek ki o zaman Kur'an'ı ortaya çıkarabilecek kapasitede insanlar vardı ki muhalefet bunu öne sürmüş ve bu yüzden lanrı da cevap niteliğinde ayet indirme gereğini duymuştur. Şimdiki İslam toplumu bir nevi kültür mirası gibi düşünmeden dine inanıyor, çocuk nüfusa kayıt edilir edilmez dini İslam'dır diye yazdırıyor; ama o zaman böyle değildi: İnsanlar itiraz ediyor; *Allah aşkına bu masallardan bize ne hayır gelir,* diyorlardı. Zaten bütün bunlar Kur'an'da anlatılmaktadır.

Gelelim en tartışmalı ayet olan Ankcbut 48'e... Burada deniliyor ki, *sen bundan önce ne bir kitap okuyordun, ne de yazıyordun.* Burada *ümmi* kelimesi yoktur; ancak farklı ve net bir vurgu söz konusudur. Bunun abanılacak bir yanı da yoktur. Burada okuryazarlık kastedilmiyor.

Hani İsrail oğullarında peygamberlik bazen baba-oğul tarafından yürütülüyordu: Davut-Süleyman, İbrahim-İsnıail gibi. Bazen kardeşler **paylaşıyordu:** Musa-**1** lanın gibi ve genelde bir Süreklilik vardı, bu zincir devam ediyordu; sonradan gelenler öncekilerin davalarını sürdürüyorlardı. İşle bu ayetle, *sen ey Muhammed böyle bir zincirden gelmcdin, seninki ani oldu, sen başkasının devamı değilsin, sülalende böyle bir şey yoktu, sanki sen daha olağanüstüsün* denilmek isteniyor. Yani sen bu davada sıfırdan başlıyorsun ve profesyonel bir yazar da değilsin. Kısacası, ümmi kelimesinde olduğu gibi bu ayette de başka şeylere vurgu yapılmak isteniyor; ayette amaçlanan okuryazarlık değildir. Şunu da belirtelim ki, Kur'an net olarak ifade etseydi ki Hz. Muhammed okuryazar değildir, yine bir şey değişmezdi; ancak o /aman gerçeğe ters geliyordu. Burada belirtmek istediğim, şayet bu yazı konusunda Kur'an'ı da hakem kabul etsek, yine böyle

bir şeyin olmadığı ortaya çıkıyor. Konuya ilişkin Kur'an'daki ayetler böyle.[90]

Değişik yönlerden konuyu somutlaştırmaya çalışalım:

Muhammed Sabih ve Ezher üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Ahmet Suphi Mansur gibi İslam düşünürleri Hz. Muhammed'in Süryanice, Habeşçe, Farsça ve hatta Yunanca bildiğini yazıyorlar ve İslami kaynaklarla da kanıtlıyorlar. Onlara göre Hz. Muhammed, Selman-i Farisi, Bel'am ve Cebr-i Rumi gibileriylc konuşurken, Arapça değil; onların kendi dilleriyle konuşmuştur. Her iki yazarın da bu konuda iyi tespit ve tahlilleri vardır.[91] Aslında mantık bir yana; İslami kaynaklara göre de bu yazarlar haklılar.

Bu konuda var olan birkaç hadisle devam edelim:

*Ubeydullah b. Müslim anlatıyor: Mekke'de Rum asıllı iki köle vardı. Bunların ayrıca kitapları vardı ve onları kendi dilleriyle okurdu. Hz. Muhammed zaman zaman onlara uğrar, oturur kendilerini dinlerdi.

*îbn-i İshak anlatıyor: Hz. Muhammed Merve'de Hadremi oğullarının kölesi olan Hıristiyan dinine bağlı bir köle ile sıkça buluşurdu.

*İbn-i Abbas anlatıyor: Hz. Muhammed Mekke'de iken Bel'aın adında bir köleye gidiyordu. Mekkeliler de onun bu giriş-çıkışlarını görüyorlardı. Huveytib b. Abdullah'ın bir kölesi vardı (Ai.ş ya da Yaiş adında). Bu adamın kitapları vardı. Ayrıca bunun bir arkadaşı da vardı ve bunlar Mekke'de demircilik yapardı, Tevrat ve İncil okuyorlardı. Hz. Muhammed zaman zaman onlara uğrar, yanlarında oturur ve onları dinlerdi.

Bu gibi malumatlar genelde uzun telsiilerin Nahl suresi 103'üncü ayetin açıklama kısmında geçiyor. Ayrıca başka dini

90 İmam Süyuli, Kurtubi ve diğer birçok müfessir "Ümmi" ve türevleriyle ilgili Bakara, 78, Al-i İmran, 20 ve 75, A'raf 157-158, Cum'a, 2 vc aynı /.amanda Nahl, 103 ve Ankebut 48. ayetleri kısmında çok gii/.el tespillcrdc bulunmuşlardır.

91 Bahs'ün Cedid an'il Kur'an, s. 97 ve sonrası. Bu kaynak çok önemli! Ahmet Suphi'nin güzel bir makalesi şu dergide geçiyor: Ruz'ü Yusuf, Sayı 3567, 21 Ekim 1996, s. 74-76.

kaynaklarda da bunlar işlenmiştir. Muhammed Sabih bu bilgilere karşı haklı olarak, *'Bu durumdu demek ki Hz. Muhammed bunların dilinden anhyormuş'* sonucuna varıyor.[92] Çünkü onlar köle, hep efendileri tarafından çalıştırılıyorlardı. Dolayısıyla, onların Arapça öğrenmeleri çok zordu. Bundan da anlaşılıyor ki Hz. Muhammed onların dilinden anhyormuş ve aralarındaki diyalog Arapça ile sağlanıyormuş. Durum bunu gösteriyor. Bir kere Muhammed'in okuryazar olduğu kesin. Ama diyelim ki okuryazar değildi; yine değişen bir şey yok.

Maalesef bugün dünyadaki sorunların başında dinler geliyor. Tarih boyunca en büyük savaşlar, katliamlar, tanrının (ki tanrı bu işlerde yok. Burada din **mantığına** göre konuşuyorum) gönderdiği kutsal dinlerin mensupları arasında yaşanmıştır. Somut örnek. Haçlı seferleridir ve hâlâ da her üç din mensupları arasında bu çekişme devanı ediyor. Kaldı ki kutsal kitapların içerdikleri, mitolojiler, hatta masal türü konulardır. Bu kısa aradan sonra tekrar konuya devanı edelim!

İslami kaynaklar gösteriyor ki Hz. Muhammed tahsil görmüş bir insandı. Daha önce de ifade edildi: Okuryazar değildi sözüne bilerek başvuruluyor ki, insanlar desin bu kitap ancak tanrıdan gelmedir. Ama Hz. Musa da ben peygamberim diyordu ve kendisi Firavun sarayında büyümüş okuryazar biriydi. Buna rağmen okuryazarlığı peygamberliğine gölge düşürmedi, sonunda başardı da. Ama İslam'ın kalemşorları Hz. Muhamnıed'i okuryazarsız ilan etmekten keramet çıkarmaya çalışmışlar. Ancak ne yazık ki bunun aslı yoktur.

İslami kesim tarih boyunca bu okuryazarlık konusunu o kadar tabu haline getirmiş ki, aksini ortaya koyanlar çeşitli olumsuzluklara maruz kalmıştır. Mesela; hicri 5. asırda Kadi Ebü'l Velit Baci (403-474), İslami kanıtlarla Hz. Muhammed'in okuryazar olduğunu öne sürdüğü için başına gelmeyen kalmamıştır.

Muhammed Sabih, Bahs'ün Ccdin ani-l Kur'an, s. 96.

b) Hz. Muhammed'in Okuryazar Olduğuna İlişkin Bazı Somut Örnekler

1) İslam'da meşhur olan o Miraç gecesinde Hz. Muhammed şunu söylüyor: *"O gece cennet kapısı üzerinde, kim bir iyilik yaparsa karşılığında on kal, kim birine borç para verirse, karşılığında 18 kat sevap kazanır diye yazılıydı, bunu gördüm."* Burada işin mantığı bir yana; eğer yazı bilmiyorsa, nasıl diyebilir ki, böyle bir yazı gördüm ve içeriği de şuydu?[93] .Bazıları, meleklerden biri ona tercüme etmiş diyebilir. Ama kendisi, birileri bana tercüme etti demiyor. Bir de geçmiş ve gelecek insanların gireceği cennet çok büyük olmalı ki, zaten Kur'an da belirtiliyor: *'Öyle bir cennet ki genişliği yerle gök kadar /adeta evren kadardır.* [194] Şu halde bu oranda kapısı da çok büyük olmalı. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in sözünü ettiği az önceki cümlenin kapı üzerindeki pankartı da bu paralelde büyük olmalı. Belki garip bir cümle oldu; ama işin doğasında böyle bir sonuç var.

2) İslam tarihinde Iludeybiye antlaşması meşhurdur. Bu, hicri altıncı yılı, miladi 628'de gerçekleşir. Hz. Muhammed yaklaşık 1400 kişilik bir Müslüman kafileyle birlikte (Umre niyetiyle) Mekke yolunu tutar. Tabi ki bu, hicretten sonra Mekke'ye ilk gelişi olur. Mekke'ye yaklaşınca, İslam tabiriyle *müşrikler* diye adlandırılan Mekke halkı bunun bilgisini alınca girişlerine engel olurlar. Sonuçta Hz. Muhammcd'le onlar arasında Iludeybiye antlaşması yapılır. Bunun kâtibi de Hz. Ali'dir. Muhammed ona, *"Yaz! Bu, Allah 'm ıvsulü Muhammed ile Mekkelilerdcn Süheyl b. Amr arasında yapılan bir antlaşmadır"* diye emir verir. Süheyl buna itiraz eder, eğer senin Allah'ın resulü olduğunu kabul etsey-

°^ a) İbn-i Macc, Sadakat, bab-ül kar/, kısmında, no: 2431.

b) İbn-i-l Cev/.i, el-İlel'ül MUtcıalıiyc, no: 989-990, c. 2/112. Ayrıca başka kaynaklar da var dipnotunda.

c) İbn-i Kudame, Müğni. Buyu, "Karz" kısmında.

d) Cevat Ali, cl-Mufassal, 8/97.

[94] Al-i İmran, 133.

dik zaten bu sıkıntı yaşanmazdı; siz ancak, "Allah'ın resulü" yerine "Abdullah oğlu Muhammed" şeklinde yazarsanız olur, der. Sonuçta Hz. Muhammed bunu kabul eder ve Hz. Ali'ye, "Ö;ıcekini sil, yerine de Abdullah oğlu Muhammed yaz" der. Ağır bir ifade olduğu için Ali bunu kabul etmez, yazmam der (Demek ki o zaman tabular yokmuş, rahatlıkla karşı çıkılabiliyormuş ki Hz. Ali hayır diyebilmiş. Tabi buna Ömer de karşı çıkıyor. Bu kısa bilgiyi de hatırlatmış olalım). Bunun üzerine Hz. Muhammed bizzat kalemi eline alıp Hz. Ali'nin yazdığı o tartışmalı ibareyi (Allah resulü ibaresini) silip karşı tarafın dediği biçimde, *"Abdullah oğlu **Muhâttimed"***şeklinde kendisi yazıyor. Bu hadisi, en başta Buhari, mezhep lideri Ahmet b. Hanbel gibileri aktarıyorlar. Her ne kadar bu hadis değişik versiyonlarla yazılmışsa da, yine olay bu şekliyle en başta Buhari'de geçmektedir. Ama aynı Buhari hem az önceki net ifadeyi kullanıyor (Muhammed öncekini sildi ve kendisi yazdı diyor), hem de kitabın farklı bir bölümünde, *"Elendim Hz. Muhammed kendisi yazdı ama yazısı da güzel değildi""* diyor.[93] Burada gerçek dışı bir açıklamanın olduğu ortada.

3) Müslim'de Hz. Muhammed'in şöyle bir açıklaması aktarılıyor: Kendince kıyametin alametlerinden olan Deccal'dan söz. ederken, *"Alnında kfil'ir kelimesi yazılıdır'"*diyor ve bu terim içindeki harfleri, *'k. f. r.* 'şeklinde harflere ayırıyor. Bir de bir hadisinde, Kur'an'da Bakara, Al-i İmran ve birçok surenin başında geçen *'Eliflammim'* harfleri var. "Kim Kur'an'dan tek bir harf okuyorsa on kat sevap kazanır, on günahı silinir ve on derece kazanır. Yani bir harfin karşılığı otuzdur. *'Eliliammim'* bir harf değildir, (elif), (lam) ve (mim) olmak üzere üç harftir ve dolayısıyla bunu okuyan üç harf sevabını kazanır," diyor.[96] Peki,

ʸ-> 1) Buhari: a) Kilab'ü Sulh, bab 6, no: 2698-99. b) **Kitab-ül Mcga/J, Umrel-ül Kaza, bab 43. no: 4251.**

2) Alımcı b. Hanbel Müsncd-i, Müsnedü-I Kıliyyin, Bera b. Azib hadisleri, no: 18168

3) Müsncd-i Tevalisi, Bera b. Azib bölümü, no: 748.

96 Müslim, Filen, Deccal kısmında. Kurtubi tefsiri, Ankcbut48. İbn-i Düreys. Fcdail-i Kur'an. s. 46. Heyscmi, Bcğiyycl-ü Raid, tefsir kısmı, no: 11654, 7/339.

yazısı yoksa bunu nasıl söyleyebiliyor? Tabi ki bazılarına kalsa yanıtı kolay: Okumadan Allah ona söyletir, derler.

4) Hz. Muhammed'in Akr'a b. Habis'e okuduğu mektup hadisesi var. Bir gün Uyeyne b. Hısn ve Ak'ra b. Habis Hz. Muhammed'e gelip bir istekte bulunuyorlar; Muhammed de isteklerini kabul ediyor ve Muaviye'ye, *"İsteklerini ynz"*diyor. Bu ikiliden Ak'ra mektubunu alıp sarığın altına koyuyor ve çıkıyor. Ancak Uyeyne -herhalde Muaviye'ye de güvenmemiş olmalı kiyeniden Hz. Muhammed'e varıyor ve *"Ey Muhammed! Ben şimdi bir topluluğun yunma bir mektuplu gidiyorum ve kendilerine unlutmum gereken mektuptu neler vur bilemiyorum. Peki, bu doğru olan bir şey mi?"* şeklinde durumu ona iletiyor ki, Muhammed bir baksın, acaba Muaviye farklı bir şey yazmış mı, diye. Bunun üzerine Muhammed mektubu ondan alıyor ve açıp bakıyor. Sonunda atlama, *"Ben ne demişsem mektuptaki yazı da aynısıdır"*diyor. Bu hadis birçok kaynağa konu olmuştur.[97]

5) Hatip b. Ebi Bellia Hz. Muhammed'in planları hakkında (bir nevi casusluk yaparak), bir mektup yazıp Sare adında bir kadına veriyor, *bunu Mekke'ye götür oradakilere ver,* diyor. Ancak Muhammed bunun duyumlarını alıyor ve adamlarını o kadının peşinden gönderip mektubu ele geçiriyor. Ekip o mektubu kadından alınca doğruca Muhammed'e getiriyorlar. Tabi ki hassas bir konu olduğu için kimse açmıyor. Muhammed açıp okuyunca, olayın casusluk olduğunu anlıyor. Burada maksadım, Hz. Muhammed'in mektubu açıp bizzat kendisinin okumuş olmasını dikkate sunmak.[98]

6) Hz. Muhammed ölüm döşeğindeyken bir ara, *"Bana kâğıl-kalem getirin, size çok önemli şeyler yazayım"* diyor. Bu arada

[97] **a) Ceval Ali, el-Mufassal fi Tarihi-I Arap, S/98.**

b) İbn-i Şcbbc, Tarib-i Medine, *2/535.*

c) Beyhaki, Süncn-i Kübra, Kitab-ü kısmı sadakat, bab-ii la vakte fima yu'ti-l Fukaraa... **no: 12845.**

d) Asbahani, Marifet-ü Sahabe, Sehl b. Hanzeliyye cl-Ensari bölümü, no: 1182, Hadis no: 3289.

98 **Beyhaki, Sünen-i Kübra, Kitab-ü Siyer, bab-ü el- müslim-ü yedüllü**-1 **müşrikin kısmında, no: 17869.**

Ömer karşı çıkıyor, *hastadır, artık ne dediğinin farkında değildir, dolayısıyla bu haliyle yapacağı açıklama geçersizdir,* şeklinde itiraz ediyor ve o vasiyet yazılmıyor. Ömer'in bizzat isminin geçtiği **ve** itirazını içerdiği bu hadis. Buhari'de üç yerde tekrarlanıyor. Aynı zamanda Müslim'de de geçiyor. Muhammed'in amcaoğlu İbn-i Abbas da o sırada hazırdır. Ömer'in bu tavrına karşı hayretini dile getiriyor ve bu olaya *'sn büyük facia, kara perşembe'* ismini veriyor." Daha sonra İbn-i Abbas bu olayı anlatırken ağlamaktan kendini alamıyor. Bir ara sakinleşince bu *kara* **perşembe** olayını anlatmaya **başlıyor.** Adı "Kara Perşembe". Çünkü bu olay perşembe günü meydana geliyor.[100] Hadis metninde bunlar vardır. Hele en ilginci. Askalani gibi bir İslam düşünürünün Buhari üzerine yazdığı şerh kitabında yaptığı yorum. Şunları öne sürüyor: İmam Nevevi'ye göre, Ömer'in bu çıkışı aslında onun çok bilgili, geniş görüşe sahip biri olduğunu gösteriyor. Çünkü Ömer biliyordu ki Hz. Muhammed'in sözü kesinlik ifade ediyor. Dolayısıyla belki toplumun taşıyamayacağı bir vasiyetle bulunur da millet bundan zarar görür düşüncesiyle engel olmak istemiştir. Bir de Ömer'in niyeti, her şeyi Muhammed açıklamasın; içtihat yolu açık olsundu gibi inanılması güç bir savunma yapıyor. İşle Ömer'in Hz. Muhammed'e saygısızlığının açık bir örneği! Bu söz üzerine oradaki cemaat ikiye bölünüyor, tartışmalar başlıyor. Bu yüzden Muhammed onları oradan kovmak /.orunda kalıyor.

Yeri değil; ancak kısaca şunu belirtelim ki, Ömer'in amacı, iktidarı ele geçirmekti. Çünkü Muhammed dışında bir siyasi hareket, iktidara giden ikinci yol yoktu. Nitekim Ömer maksadına ulaştı ve halifelik makamına oturdu.

Burada vermek istediğim mesaj, Hz. Muhammed'in, *"Kalem-kâğıt getirin, ben size önemli şeyler yazayım "* açıklamasıdır,

[99] a) Buhari, 1) İlim, bab 39, no: 114. 2) Mertla, bab 17, no: 5669. 3) İstizan, bab 26, no: 7366.

b) Müslim, Vasiyet, no: 1637.

[100] Buhari, 1) Cihat bab 176, no: 3053. 2) Cizye, bab 6. no: 3168 ve 3) Mcgazi, bab 83, no: 4431.

Demek yazabiliyormuş ki, ifade gayet açıktır. İslami kesim, okuryazar olmasa da Allah ona okutur inancını taşır. O zaman neden Ömer bırakmadı ki son nefesinde vasiyetini yazsın? İslam mantalitesinde Allah için ha hastadır, ha sağlıklıdır fark etmez: Konuşturmak isledi mi konuşturur. Yineliyorum; o zaman niye Ömer bırakmadı ki konuşsun? Ömer'in korkusu, belki son nefesinde Hz. Ali'ye halifelik tavsiye eder, korkusudur. Bunu zaten bir kitabımda yeterince anlatmıştım.[101]

7) Abdullah b. Ömer'e dayanan şöyle bir hadis var: Hz. Muhammed, vergi memurlarına göndermek üzere bir kitap yazmıştı (Dikkat edilirse mektup değil; kitap yazmış). Ancak göndermeden vefat etti. Bu kitabı kılıcının yanına bırakmıştı. Ebubekir halife olunca bu mektuptan hep yararlandı, içeriğini uyguladı. Sonra Ömer halife olunca onun eline geçti, o da yararlandı. Kitapta develere, koyun ve keçilere zekât nasıl düşer, hangisi verilmeli şeklinde, uzun listeler vardı, diye anlatıyor.

Ben burada Hz. Muhammed'in yazdığı teferruatlı yazıdan bir kesit sunmak istiyorum:

"Bir insanın beş devesi varsa bir koyun/keçi zekât versin. Yirmiye kadar bu kural geçerlidir. Yani her beş deve için bir koyun/keçi verilir; ancak yirmi beşe ulaşsa otuz beşe kadar yalnız bir İbnet-ü Mehad (iki yaşına girmiş bir dişi deve) verilir. Otuz altıdan kırk beşe kadar bir İbnet-ü Lebun (üç yaşına girmiş bir dişi deve) verilir. Kırk altıdan altmışa kadar bir Hikka (dört yaşına girmiş bir dişi deve) verilir. Altmış birden yetmiş beşe kadar bir Ceza'a (beş yaşına girmiş bir dişi deve) verilir. Yetmiş altıdan doksana kadar iki binti Lebun verilir. Doksan birden yüz yirmiye kadar iki Hikka verilir. Yüz yirmiden sonra her artan elli için bir Hikka, her artan kırk için de bir binti Lebun zekât verilir. Koyuna gelince; kırkın aşağısına zekât düşmez. Ancak kırk olursa verilir ve ta yüz yirmiye kadar bir koyun verilir. Yüz yirmi birden iki yüze kadar iki koyun zekât düşer. İki yüz birden üç yüze kadar üç koyun, üç yüzü aştı mı her yüz koyuna bir koyun zekât düşer. Yüzden aşağı olan küsurata zekât düşmez."

Bilinmeyen Yönleriyle Hz. Muhammed'in Ölümü adlı çalışmamdan.

Hz. Muhammed böyle diyor ve devam ediyor:

"Zekât korkusuyla ortaklar bölünmez, yine zekât korkusuyla ortak olmayanlar ortak olmazlar. (Ortaklarla ortak olmayanların zekât konusunda durumları farklı olduğu için bu açıklamayı yapıyor, yani hile yapmayın demek istiyor.) Zekât olarak vereceğiniz çok yaşlı ve kusurlu olmasın. Vergi memuru geldiğinde malı üç kısma ayırın. Çok iyi olanlar, kötü olanlar ve orta olanlar. Memur zekâtı orta kısımdan alsın."

Bu açıklamada sığırlarla ilgili bilgi yok. Öyle anlaşılıyor ki, hazırladığı bu vergi kitabını öyle yerlere göndermek istemiş ki, demek ki onlar sığır beslemiyorlarmış; yoksa onları da yazardı. Zekât için yaptığı matematiksel oranlama mantıklı ve gerçekçi mi bu ayrı bir şey! Ancak yazdığı vergi kitabını deyim yerindeyse bir muhasebeci de beceremez. Bellidir ki bu kadar becerikli olmasaydı, Hatice onu alıp Suriye tarafına gönderdiği kervanın başına geçirmezdi. Görüldüğü gibi Hz. Muhammed'in vergilerle ilgili yazdığı özel kitabı bile varmış ve bunlar sağlam hadislerde anlatılmaktadır.[102]

8) En başla Buhari ve Müslim'de şöyle bir hadis var: Ravi, Hz. Muhammed Rum imparatoru ve İran şahına mektup yazıyor; ancak göndermeden önce çevresi ona, eğer mektup mühürlü değilse buna itibar etmezler, diyor. Bunun üzerine o kendine bir mühür kazdırdı ve üzerine de Arapça olarak Muhammed Allah'ın elçisidir cümlesini yazdırdı; ondan sonra mühür kullanmaya başladı... Burada deniliyor ki, Hz. Muhammed bir mektup yazdı ki göndersin. Yani hadisin metnine göre yazan kendisidir. Ancak bazı hadislerde, *mektup **yazmak** istedi,* şeklindedir. Tabi ki değişen bir şey yok: Her iki durumda da yazan kendisidir.[103]

9) Yine en başta Buhari'de anlatılıyor ki Muhammed, baskınlara gönderdiği birliğin reisine bir mektup gönderiyor;

[102] aj Ebu Davud, Zekâl, bab 5, no: 1568-1.570.

b) Tirmi/.i, Zekâl 4, no: 621.

C) İbn-i Macc, Zekâl 9, no: 1798

[103] a) Buhari, Cihat, bab 101, no: 2939, yine Cihat, bab 102, no: 2940.

b) Müslim, Cihat, 75, no: 1774, Libas 13, no: 2092

'ancak falan yere gelirsen açarsın' diyor. Burada da maksat, Hz. Muhammed'in bizzat yazdığı gizli bir mektup söz konusudur. Buhari aynı yerde hemen bunun devamında şunu anlatıyor: Hz. Muhammed yazdığı bu mektubu adamına veriyor, *'Bunu götür Bahreyn emirine ver'* diyor. Emir bunu alınca İran Şahına gönderiyor, o da mektubu. yırtıyor.[104] Yani burada Hz. Muhammed'in yazdığı iki örnek söz konusudur.

10) Benzer örneklere devam edelim: A. Mecit b. Veheb anlatıyor. Bir gün cl-Adda b. Halil bana, 'Hz. Muhammed'in bana yazdığı bir mektup var, sana okuyayım mı?' dedi. Ben de, evet, dedim. İçinde bir alış-verişten söz ediliyordu, Hz. Muhammed ona bir köle-cariye satmış, onunla -ilgili bir nevi garanti belgesi gibi bazı şeyler yazmıştı. Hz. Muhammed, Adda'nın benden aldığı köle-cariyede herhangi bir maddi (hastalık gibi), manevi (hırsızlık, zina, efendisinden kaçma gibi) sorun yoktur, ayrıca Müslüman'ın satışı da böyle olmalıdır, gibi bir cümleyle kapatmıştı diyor. Bu Hadis *Külüb-i Sitte* kaynaklarından Tirmizi ve İbn-i Mace'de anlatılmaktadır. Benzer bir açıklama İmam Malik'in *Muvatta*'sında var. Hz. Muhammed, Abdullah b. Ebubekir'e bir mektup gönderiyor. O mektupta, *ancak teiniz olanlar Kur'an'a dokunsun* cümlesi de vardı diyor.[105] Burada dikkatten kaçmaması gereken önemli bir nokta var. Az önceki hadiste geçtiği gibi Hz. Muhammed adama köle salıyor ve adeta herhangi bir mal gibi sağlam olduğuna dair bir de garanti belgesi düzenleniyor.

11) Amr b. Şchr anlatıyor: Muhammed peygamberlik iddiasında bulununca, Hamdan kabilesi bana; git hakkında bilgiler al, şayet olumluysa biz de onu tanıyalım, dediler. Ben de gittim, beğendim ve Müslüman olduk. Hadis uzun; ancak ravi burada Hz. Muhammed'in iki kişiye yazdığı farklı iki mektuptan söz ediyor ve *'Muhammedyazdı'* şeklinde ifade ediyor.

[104] Buhari:

a) İlim 7, no: 64.

b) Cihat 101, no: 2939.

c) Megazi 82, no: 4424.

[105] İbn-i Mace, Ticaret bölümü, 47, no: 2251. Tirmizi, Büyu 9. no: 1216. İmam Malik, Muvatta, Kur'an, 1, e. 1/199.

Ebu Davud ise kitabında farklı bir mektup örneğini daha veriyor. Seleme b. Nuaym b. İbn-i Mesut babasından aktarıyor: 'Yalancı peygamber diye tanımlanan Müseyleme, Muhammed'e bir mektup göndermişti. Elçiler iki kişiydi. Muhammed mektubu açıp okuyunca onlardan sordu, siz bu Müseylcme'nin davasına nasıl bakıyorsunuz? Onlar, biz Müseyleme'ye hak veriyoruz, deyince Muhammed, elçileri öldürmek âdet değildir; yoksa kafanızı uçururdum, dedi...' şeklinde **aktarıyor.**[106]

12) Zeyd b. Abdullah anlatıyor: Biz Basra'da Mirbed denilen yerdeydik. Saçları dağınık biri yanımıza geldi. Tipinden köylü olduğu belliydi. Biz sorduk: Köylüsün galiba? O, evet dedi. Elinde bir deri parçası vardı, hele ver bakalım ne var içinde dedik ve ondan aldık. İçinde şu cümleler vardı: Allah'ın resulü Muhammed'den Beni Zübeyr İbn-i Kays'a. Şayet Allah'a inanır, Muhammed'i peygamber olarak kabul eder, namaz kılar, zekât verir, ganimetten beşte birini, safiyy denen peygamber hissesini verirseniz o zaman Allah ve peygamberi yanında güvendesiniz, şeklinde bilgiler vardı, diyor. **Sonunda** biz adamdan sorduk, kim size bu mektubu yazdı diye? O, *Hz. Muhammed yazdı,* yanıtını verdi. Hadis Ebu Davud ve Nesai'de geçiyor.[107]

13) Ilz. Muhammed Mekke'yi yöneten bir ailenin çocuğu ve /eki biri. Peki, nasıl olur da eşlerinden Ömer kızı Hafsa ve Ebubekir kızı Ayşe bile okuryazar da, kendisi okuma-yazma öğrenememiş. Neıdcysc devlet başkanlığı pozisyonunda olan bir ailenin çocuğu olduğu halde cahil kalmış? Kaldı ki, amcası Ebu Talip kendisine çok iyi bakıyor, onu koruyor ve de çok seviyordu. Kaç kez beraberinde Suriye tarafına ticarete götürmüştü. Kendisini aşırı derecede seven amcası neden çocuklarını okutsun da onu cahil bıraksın? Yine Hz. Hatice onu işçi başı olarak yanma alıyor ve o muazzam sermayesini ona teslim ediyor, götürün Şam taraflarında satın, diyor. Peki, bu adam hesap kitap bilmeseydi, yazı bilmeseydi Hatice bu malı ona emanet eder miydi?

[106] **Ebu Davud, Haraç 27, no: 3027, Ebu Davud, Cihad 166, no: 2761.**

[107] **Ebu Davud, Haraç 21, no: 2999, Ncsai, Fey', 1.**

Çünkü henüz o zaman peygamberlik iddiası da ortalıkta yok ki, diyelim Hatice ona güvensin. Kendisi daha yirmi-yirmi üç yaşlarında bir delikanlı. Hatice'nin malı da tüm Mekkelilerin malından daha fazlaydı.[108] Bundan da anlaşılıyor ki, aslında Hatice iyi bir eleman, yazı, hesap konusunda, ticaret konusunda iyi bir uzman seçmiştir. Öz olarak, koşullar Hz. Muhammed yazı bilmiyordu iddialarını yalanlıyor.

14) Bir gün Hz. Muhammed, Hz. Ali ile Halit bin Velit'i baskınlara gönderiyor. Bu arada *"Şayet savaş başlarsa emir-komuta Ali'de olsun"* diyor. Bunlar seferdeyken Halit b. Velit Hz. Muhammed'e bir mektup gönderiyor Ali hakkında. Muhammed mektubu açıp kendisi okuyor, diye hadis var. Bu da ayrı bir örnektir ki, gerekliğinde kentlisi bizzat okumuştur. Bu hadisi, Ibn-i Ebi Şeybe, Tirmizi gibi hadis âlimleri aktarmışlardır. Kıskançlıktan olsa gerek, Halil b. Velil, I Iz. Ali hakkında çok çirkin şeyler planlamış bu seferde. Yalnız önemli bir komutan olduğu için Muhammed ona bir şey demediği gibi iftiralarına da kulak asmamıştır.[109]

15) Bazı İslami yazarlar, Hz. Muhammed ölmeden önce hem okuyor, hem de yazabiliyordu diyorlar. Nakkaşi, Ankebul suresi 48. ayetini açıklarken Şa'bi'den böyle bir hadis aktarıyor. Bunu, aynı zamanda Beyhaki ve Şevkani gibi yazarlar da işlemişlerdir. Bazı müfessirler de tefsirlerinde buna yer vermişlerdir.[110] Tabi ki bu realiteye uygundur. Kendisi daha önce de okuma-yazma biliyordu, hem de çok mükemmel bir şekilde.

16) Kadi İyad şöyle bir hadis aktarıyor (ki, aynı zamanda bazı tefsirlere de konu olmuştur): Hz. Muhammed Muaviye'ye, *'Sen Besmele yazarken (B) harfini şu şekilde, (S) harfini bu biçimde.*

iuo Abdurrezzak Nevfel, Muhammeden Resula, s. 97.

a) İbn-i Ebi Şeybc, Musannaf, Fadail bölümü Hz. Ali kısmında, no: 32717, Bera b. Azib rivayet ediyor.

b) Tirmizi, Menakib, Hz. Ali kısmında, no: 1704, hadis sıralaması, 3725.

Kuıtubi tefsiri, Ankebul, 48. ayet. Beyhaki, Sünen-i Kübra, Nikâh kısmı, Ebvab-ii ma husse bihi, resulüllah kısmında. Şeykani, Hülliyctü-I Evliya, Avn b. Abdullah b. Utbe, no: 5807.

tiL) harfini şu sitilde yaz' gibi harfleri tanımlamada bulunmuştur.[111] Tabi ki harfleri tanımasaydı bu detaylı açıklamayı yapamazdı. Yine bir sözünde kendi kâtibine, *Yazıya ara verirken, kalemi kulağın arkasına bırak. Çünkü bu şekilde bırakılırsa yazıcıya hatırlatır/daha faydalı olur'* diyor. Bu da gösteriyor ki, kendisi yazma konusunda hayli deneyim sahibi, mesafe almış bili. Bütün bunlar İslami kaynaklarda anlatılmaktadır.[112]

Hani hep deniliyor, ilk gelen ayet İk'da'dır, yani oku'dur. Ancak bu konuda da en başla Buhari'de farklı bilgiler var ki, ilk gelen ayet İkra değil; Müddessir süresidir. Buhari bu konuda Cabir'den üç hadis alıyor. Ama ne yazık ki bu konudaki hadisler birbirleriyle çelişiyor. Biri şöyle: Yahya b. Ebi Kesir Ebu Seleme'den soruyor: *'İlk gelen ayet hangisidir?'* Ebu Seleme, *"İlk gelen Müddessir'dif* yanıtını veriyor. Yahya, *'Ama benim duydumum, ilk gelen İkra süresidir'* deyince, bu sefer Ebu Seleme, ***'Ben** de aynen senin sorduğun gibi Cabir'den sordum, başkaları İkra diyorlar ne dersin diye? O bana olayı detaylıca anlattı ve ilk gelen surenin İkra değil; Müddessir olduğunu söyledi'* diyor,[113]

Gelgeldim aynı Buhari'de, aynı Cabir'e dayanan farklı rivayetler de var. Yine Cabir'den alıntı yapan Ebu Seleme'dir; ancak ondan aktaran bu kez Yahya değil; ya İbn-i Şihab'dır, ya da Zühli'dir. Bu birbirlerine zıt iki rivayet Buhari'de birkaç yerde tekrarlanıyor. Farklı rivayette Cabir'in dediği şu: İlk vahiy geklikten sonra bir ara vahiy kesiliyor. Özellikle Varaka vefat edince bu oluyor. İşte bu kesintiden sonra gelen ilk vahiy Mikldessir'dir. Bu sözde düzeltmeli bir açıklamadır. Dikkat edilirse, önceki hadiste Ebu Seleme'ye hatırlatılıyor, kimileri İkr'a'dır diyorlar, ne dersin diye uyarılıyor. Buna rağmen, İkra değil; Müddessir'dir diyor. Görüldüğü gibi bir konuda aynı kişiye dayanan

[111] a) Ktırtubi tefsiri, Ankebul, 48.
b) Kadi İyad, Kitab'U Şİfa bi Tarif-i Hukuki-I Mustafa, birinci kısım, s.345.

12 a) Tirmizi, İstizan, no: 2932.
b) Hindi, Kenz, no: 29301-29302.
Ayrıca Süyuti, İbn-i Asakir Dcylcmi gibi hadis uzmanları da almışlardır.

[113] Buhari, Tefsir, Müddessir, no: 4922.

farklı bilgiler söz konusu. Burada ya İbn-i Şihab ve Zühri yanlış anlamışlar, ya da Yahya yanlış anlamış. Olabilir ki hadis uzmanları bilerek cümleyi bu şekilde ayarlamışlar ki, ilk gelen ayetin adresi İkra olsun.

Yine en başta Buhari'de olmak üzere hadisler var ki, Cebrail Muhammed'e oku deyince o, *'ben okuma bilmiyorum'* demiş ve bu, üç kez tekrarlanmışın". Görüldüğü gibi en güvenilir kaynak Kur'an'dan sonra Buhari'dir; ancak o da bir nalına vurmuş, bir de mıhına...[114]

Şu da önemli ki, **muhaliflerin** Uz. Muhammed'e karşı kul **(andıkları** kötü ifadeler Kur'an'da hep işlenmiş: Şair, deli, sihirbaz, saçına sapan rüyalar, kafadan uydurma, eski **toplulukların** masalları (mitolojiler), birilerinden kopya alıyor, ona yardım ediyorlar gibi ifadeler geçiyor; ancak okuma-yazması yoktur anlamında onların bu yönlü herhangi bir eleştirileri Kur'an'da yoktur. Eğer böyle bir eksiği olsaydı, muhalif olanlar ilk etapta bunu kullanırdı: (A)) **harfi** nedir bilmeyen bir insandan peygamber mi çıkar, diyeceklerdi. Ama böyle bir şey yok. **Şunu** da **belirtelim** ki, bazı İslam âlimleri şu yakıştırmada bulunuyorlar: Efendim Uz. Muhammed'e vahiy geldiği zaman yazı bilmiyordu; ancak zamanla öğrenmiş diyorlar. Tabi ki bunlar temeli olmayan açıklamalar.

Yineliyorum: Hz. Muhammed'in eşlerinden Hz. Ayşe, Ilalsa ve Ümmü Seleme, yine diğer kadınlardan Ukbekızı İJmmü Gülsüm, Şifa binti Abdillah Adeviye, Sa'd kızı Ayşe, Mikdad kızı Kerime gibi kadınlar bile imkân bulup okuma-yazma öğrenmişken, Muhammed'in okumamış olması inandırıcı değildir.[11''] Yani nereden bakılırsa bakılsın, şu ortaya çıkıyor ki, Hz. Muhammed okuma-yazma biliyordu. Kâtipleri tabi ki vardı; bu bir yönetici için normaldir. Şimdi de devletlerin yöneticileri mi kendi elleriyle tüm yazıları yazıyorlar? Bunların birçok danışman, sekreter-kâtipleri var. Bu, onların okuma yazma bilmedikleri *an-'* lamına gelmez tabi ki.

[114] Buhari, Bedü-I Vahiy, bab 3, no: 3 ve 4, Badii-I Halk, 7, no: 3238, Tefsir, Müddessir, no: 4922-4926'ya kadar. Yine Tefsir, İkra suresi bölümünde, no: 4954.

Belazuri, Fütuh-UI Buldan, s. 661 vd.

Özetle, onun okuryazar olmadığı tezi, peygamberliğini kanıtlamak için ortaya atılan asılsız bir iddiadan öte bir şey değildir. Sağlam İslami kaynaklarda bu kadar bilgi varken, birileri Muhammed'i okuryazarsız göstermek için bin dereden su getirmeye çalışmışlar. Mesela İbn-i Esir, *Temim b. Cüruşe* bölümünde bir mektuptan söz ediyor. Mektupta yazılan bazı olumsuzluklar varmış, neresidir bana gösterin de silelim, demiş. Bu söz de gösteriyor ki Muhammed okuryazar değilmiş savı saçmadır. Yine sözde kimi tarihçiler, Muhammed'in amcası Abbas'ın bir mektubundan söz ediyorlar. Gizli bir mektup yazıp Medine'ye Muhammed'e göndermiş ki, Mekkeliler ona karşı savaş hazırlığını yapıyorlar diye. Mektubu Übey b. Ka'b'a okutmuş, bazı rivayetlere göre Sa'd b. Rabi'a'ya okutmuş. Burada, Hz. Muhammed yazı bilseydi bu önemli mektubu başkasına okutmazdı, gibi yorumlar var. Bir kere bu mektup hadis kaynaklarında geçmiyor. İkincisi, bu olay İbn-i Me'kula dayanır, o bu olaydan söz etmiş, denir. Bu adam Hz. Muhammed'den dört asır sonra dünyaya gelmiş (m. 1030-1082). Yani bunu kendinden önce kimlerden aldı, onların isimleri yok.

Burada demek istediğim çok temelsiz şeyler öne sürülmüş; ancak bu tezler gerçeği yansıtmıyor, güvenilir İslami kaynaklarda da bunların yeri yoktur. Burada şu savunma da yapılabilir: Efendim her ne katlar çoğu rivayetlerde (yazdığı mektuplar olsun, vergi kitabı olsun vs) Muhammed yazdı deniliyorsa da, aslında onun kâtipleri vardı, onlara yazdırmış; ancak ona mal edilmiş. Nitekim günümüzde de bu geçerlidir: Mesela bir devlet yetkilisi birine mektup yazdı denildiği zaman, ille de kendisi yazdı anlamı çıkmıyor. Çünkü onun yazı işleri müdürü, çeşitli yardımcıları var, onlara yazdırıyor gibi argümanlar öne sürülebilir. Bir kere bugünkü zamanı 14 asır öncesine kıyaslamak doğru değildir: Koşullar farklıdır. Bir de bu kadar kanıt varken ve mantığın gereği de bu iken, Muhamıned'i zorla ümmi ilan etmenin inandırıcılığı yoktur.

Şimdi de İslami kesimce hep dile getirilen bir konuya değinmek istiyorum. Hani, Kur'an'ın gramatiği, yazı denklemi çok mükemıııelmiş. Bu da çok abartılı bir söylemdir; tam tersine Kur'an'da yazım hataları pek çoktur. Örneklerle bunu izah edeceğim.

c) Kur'an'daki Yazım Yanlışları

Kur'an'da peygamber diye isimleri geçen birkaç kişi var. Onlardan biri de Şuayıp peygamberdir. Bu adam Hz. Musa zamanında yaşamış. Onun memleketinin adı da 'EyAe'dir. Bu kelime Kur'an'da dört yerde geçiyor.[116] Bu dört yerden ikisinde *'el-eyke'* şeklindedir ki doğru olanı da budur. Kalan diğer iki yerde ise *'I-cyke'* kalıbnidadır.

Bilindiği gibi her dilin bir kuralı vardır. Mesela Türkçede *'okul kapısı'* şeklindeki belirsiz tamlama, *'okulun kapısı'* olda mu belirli tanılama olur. Arap dilinde buna *'Maril'e, nekre veytl muzal'-nuızaf'ii-n ileyh'* denir. Arap gramatiğinde bir ismi (öze^ olmayan, cins isim) belirli hale getirmek için 4-5 kural var. Onlardan biri de o isimden önce *'el'* takısının gelmesidir. İngilizeede bunun karşılığı '//ıc'dır. Mesela Arapçada *'karye'* şeklinde olursa herhangi bir köy; ama *'el-karye'* oldu mu artık belirli bir köy anlamına gelir. Arapçadaki bu *'el'* takısı hiçbir zaman bölünmez. Yani kullanılırsa ya her iki harf gelir (e ve I) veya ikisi d kullanılmaz.

Gelgeldim konumuza...

'Eyke' kelimesi Kur'an'da iki yerde *'el'* takısını lam almış; güzel, burada sorun yok.[117] İki yerde de **7'** harfi yalnız var, 'e' harfi yazılmamış.[118] Çoğu Kur'an yorumcusu ayetin açıklamasını yapıp geçmişler, buna değinmemişler. Yani bu *'el* takısının 'e'harfi neden yok (çünkü böyle bir kural Arap dilini yoktur), buna açıklık getirmemişler. Az. da olsa bazı Kur'an yorumcuları buna -kendilerince- bir açıklık getirmiş ve şu yakıştırmada bulunmuşlar: Nasıl Mekke'nin adı hem *'Bekke',* hem de *'Mekke'* olarak Kur'an'da geçiyorsa, demek ki o zaman bu *'Eyke' de* iki şekilde söyleniyormuş: *Eyke ve Leyke* şeklinde. Yani tanrı bu hassasiyeti bile göz önüne almış olmalı kij

Hicr suresi 78, Şuara 176, Sad 13 ve Kal' 14. ayet.

Hicr 78 ve Kaf 14' tam almış.

Şuara 176 ve Sad 13'te "E" harfi yok.

Kur'an'da her iki ismi de işlemiştir demeye getiriyorlar. Tabi ki bu durumda *'Leyke'* kelimesindeki *%'* harfi, 'e/'takısı anlamı dışında kelimenin kökünden sayılır.[119] Ama yine hata var. Çünkü *Leyke* olursa, bu kalıpta Kur'an'da örnek yok. Kur'an'da geçen o muhalif şekil yine uymuyor. Çünkü onun içinde de *'Hemze'* denilen harf var. Bu basit imla hatasını neden işlediğimi az sonra belirteceğim. Kaldı ki, *'el'* takısı kelimenin başında yoksa o zaman gayri münsarıf diye bir kural var. Kelime hem özel isim, hem de te'nis denilen (lafzen) dişi olduğundan sonunda kesre denilen hareke gelmez ve şayet bir rivayete göre bu yerleşim biriminin adı *'Leyke'* ise, *'L'* harfinin harekesi de düşmez. Bu durumda ***'Esâhab'Ü** Leykete'* denmesi lazımdı. Kısacası, burada açık bir yazım **hatası** vardır.

Bu yazım hatalarıyla ilgili bir iki örnek daha verelim:

Arap gramerine (Sarf ilmine) göre, fiillerde nakıs diye bir şey var. Mesela *'Y'* nakıs harfi *"müzuri'* denilen şimdiki ve gelecek zaman için kullanılan fiilin sonuna gelirse bazı durumlarda düşer/ yazılışla olmaz ki buna *hazf* denir. Bu durumlar da bellidir. Ya bilinen o beş harften (İn, Lcrn, Lemına, La ve Lam) biri, o fiil kalıbından önce gelmeli veya başka bazı nedenler var, onlardan biri olmalı (Emir ve Nehiy cevapları gibi). Kısacası, sözü edilen o fiil sonundaki nakıs harfler, benzer kurallar dışında kelimeden atılmaz; okuyuşta telaffuz edilmezse de (diyelim o kelimeden sonra el takısı geldi, o zaman iki sessiz bir araya geldiği için okunurken telaffuz edilmez), yazılışta yine o harf vardır; kural bu. Fakat bu gramalik kurala ters gelen örnekler Kur'an'da çoktur. Mesela; Nisa suresi 146 ve Kaf suresi 41. ayetler. Burada her iki nakıs fiil de (Ye'ti ve Yünadi) şeklinde yazılmış, sebepsiz, olarak *'Y'* harfi yazılmamıştır. Aynı kelimelerin Kur'an'da başka yerlerde doğru olarak yazıldığı da vardır. Mesela Al-i İmran 26. ayette ***'TU'ti'*** gelmiştir. Burada *'Y'* harfi vardır. Bazıları, *"Efendim kurul vur; iki sessiz harf* (ki Arap dilinde buna sakin denir) *bir **araya** gelmiş. O yüzden 'Y' harfi* afı/mjjür"diyebilirler. Bir kere iki sessiz harf kuralı bu nakıs de-

Kurtubi'nin yorumu böyle. Hicr suresi 78 ve Şuara 176.

nilen harfler için bu durumda/bu örneklerde söz konusu değildir. Kaldı ki, Kur'an'da bunun gibi birçok kelime var, atılmamış; ku-[1] rai üzeri kalmıştır. Mesela az önce örneğini verdiğim Al-i İm-j ran'da *'Tü'tî-l mülke'* şeklinde gelmiş. Yani *Y'* harfi yazılışta vardır. Hâlbuki burada da iki sessiz (sakin) harf bir araya gelmiş ve atılmamıştır.

Yine buna benzer *'Hud'* suresi 105. ayette gelecek zaman (müzari) kipiyle gelen Yel/'kelimesinde hiçbir neden yok iken sondaki *'Y'* harfi yazılmamıştır. Asıl olması gereken Ye W" kalıbıdır. Merak olmasın diye ayetin mealini de verelim: *"Kıyamet günü gelince Allah'tan izinsiz kimse konuşamaz."* Bazıları bu yazılmayan harf için çok tuhaf yanıtlar vermişler. Mesela Fahrettin-**i er-Razi,** Araplardan bilmem şu şahıslar bu harfi okumuşlar, bilmem bu kişiler okumamışlar, diyor ve Arap dilbilimcilerinden Halil ile Sibcveyh bu konuda böyle demişler gibi bir savunma yapıyor. Hâlbuki genel kurala aykırıdır, yanlıştır.

Kur'an'da var olan yazım hatalarına bir örnek daha verelim.

Nisa suresi 162. ayeti; anlamı şu: *"Ama onların* (burada kastedilen ehl-i kitaptır) *ilimde derinleşmiş olanları ve müminler, sana indirilene de senden önce indirilene de inanırlar. Namazı yerine getirirler, zekâtı verirler. Allah'a ve âhiret gününe inanırlar. İşte bunlara yakında büyük bir ödül vereceğiz."*

Bu ayette geçen ***'Mukimine'*** **Arapça** kelimesi kurala aykırıdır. Çünkü ayetin başında geçen *'Rasihun'* kelimesi ötreli ve ıniibtedadır. Bu da onu takip ediyor, ona atfediliyor. Dolayısıyla *'Müqimin'* yerine ***'Müqimun'*** kalıbında olmalıydı. Zaten **Fahrettin er-Razi, Süyuti** gibi ünlü Kur'an yorumcuları bu ayetin açıklama kısmında belirtmişler ki, halife Osman'ın, *'Kur'an'da yanlışlar görüyorum, umarım zamanla Araplar bunları düzeltecekler'* sözüyle Hz. Ayşe'nin, *"Bu kelime yanlış yazılmış, burada kâtip hatası vardır"*hadisini kanıt göstererek bunun da yanlış yazılan kelimelerden olduğunu belirtiyorlar. Ancak aynı **Razi,** bin dereden su getirerek bilmem, **Kisai** şöyle yorumlamış, gibi laflarla sanki bu şekilde yazılması oluyormuş gibi kabul edilmeyen yorumlar da ekliyor. O detayları buraya almanın bir faydası yok. Çünkü okuyucu Arap gramatiğini bilmiyorsa, bu gibi açıklamalar gerekmeyebilir.

Olay şu: İlerde açıklanacağı gibi Kur'an'ın yazımı bittikten sonra, hazırlanan kitap halife Osman'a takdim ediliyor. Osman onu gözden geçirince veya ona okununca içinde yanlışlar buluyor, umarım zamanla Arap dilbilimcileri bunları düzeltecekler, ifadesini kullanıyor ve şöyle devam ediyor: *"Kur'an yazılırken onun kâtibi Sakil*[7] *kabilesinden, taslıibçi de Hüzeyl kabilesinden olsaydı bugün bu gibi yanlışlar söz konusu olmazdı"*diyor.[120]

Daha önce de ifade edildi ki, Halife Osman zamanında Kur'an kitap haline getirilip en son kendisine sunulurken Osman onu gözden geçiriyor ve *'İçinde yanlışlar var; aslında eğer redaktörlük işini Hüzeyl, yazı işini de Sakil'kabilesine bağlı kişiler yapsaydı bu yanlışlar olmazdı. Umarım zaman içinde Araplar bu yanlışları düzelteceklerdir'*diyor... Halife Osman'ın bu sözü birçok İslami kaynakta geçiyor.[121] Yani hemen işin başında bunu yapan şahıs bile (Osman) bunun eksik olduğunu, iyi hazırlanmadığını kabul ediyor.

Burada ilginç bir örnek verelim: Kur'an'da Ra'd suresi var. Bunun 31. ayetinde bir kelime geçiyor: *'Yey'esü.'* Bu kelimenin içinde bulunduğu cümleciğin anlamı şu: *"İman edenler bilmediler mi ki Allah dileseydi tüm insanlara hidayet verirdi.* '[122] Ben burada geçen bir kelime üzerinde duruyorum. Demek ki herkesin inanması istenmediği için, insanlar Müslüman-kâfir şeklinde gruplara ayrılıyor, sonuçta birbirlerine düşman kesiliyorlar! İşte ayetin anlamı da bir o kadar ilginç!

Şimdi konumuzla ilgili ayette geçen kelimeye dönelim. *Yey'esü'* kelimesi yaygın olarak *ümitsizlik* anlamına gelir. Hâlbuki ayette ümitsizlik anlamı uymuyor. Kur'an yorumcuları bu-

Siiyuti, ttkan, 41. bölüm, Irab'Ul Kur'an. Dürrü-I Mensur tefsiri, Nisa 162. ayel. İmam Siiyuli tefsirinde Osman'ın bu açıklamasıyla ilgili dört hadis sunuyor. Bunu aktaranlar, İklime, Katadc, Yahya b. Ya'mcr ve Abdullah b. Amir'dir şeklinde takdim ediliyor.

[121] a) İbn-i Ebu Davud, Mcsalıif, 1/228-232. Burada birçok rivayet aktarılıyor, no: 104-11 l'c kadar. Burada kitabı talikik eden dipnotta ayrıca Siiyuli, Dani gibi başka yazarların da Osman'ın bu açıklamasını ekliyor.

b) Kasım b. Selam, Fcdail-i Kur'an, s. 339.

[122] Ra'd suresi, 31.

rada zoraki anlamlar yükleyip bu kelimenin aslında *bilmek* anlamına da geldiğini, burada da bilmek anlamında kullanıldığını öne sürüyorlar. Kanıtları da bir o kadar tuhaf. Mesela **Fahrettin Razi** burada açıklama yaparken, Araplardan falanca şair de *şiirlerinde yey'esü'kelimesini bilmek* ***anlamında*** *kullanmış,* diyor ve bu şiiri kanıt göstererek böylece işi kurtarmaya çalışıyor. Hâlbuki Arap dilbilimcisi **Kisai,** *"Ben yey'esü kelimesinin* ***Araplarda*** *bilgi anlamında kullanıldığım hiç duymadım",* diyor.

Bu konuda Muhammed'in amcaoğlu **İbn-i Abbas**'ın da dediği gibi, komisyon bu ayeti yazarken bir sehiv/yanlışta bulunmuştur. İbn-i Abbas'ın bu açıklaması farklı bir versiyonla da aktarılmış: Bu ayeti yazan kişi o sırada herhalde uykuya dalmış ki bu şekilde yazmış, **diyor** ve devam ediyor: *"Ben, yey'esü kelimesine burada bir anlam veremiyorum."*

Yine **İmam Ahmet b. Hanbel**'den soruyorlar: Sen Ra'd suresinde geçen bu *'yey'esü'* kelimesi hakkında ne diyorsun? O, *'Aynı soruyu İbn-i Abbas'tan da sormuşlar; kendisi, 'bu ayetle yazım hatası* ***vardır demiş'*****şeklinde** yanıt veriyor.[123] Tabi ki İslami kesim bin dereden su getirerek yanlışı da doğru olarak kanıtlamaya çalışmış/çalışıyorlar da; bu bir gerçek.

Yine başa dönelim. Osman'ın, *Kur'an'da yanlışlar buluyorum, umarım zamanla Araplar bunları düzeltecekler,* sözü gerçeklen yerindedir.

Bilindiği gibi Arapça yazılar harekesizdir. Yani sesli harfler yerine geçen işaretler yazıda yoktur. Kural öğrenildikten sonra okuyucu bunları telaffuzda okur. Ancak bu, anlamını bilen, tahsil görmüş kişiler için geçerlidir. Bu durumda tahsilsiz olan/Arapça gramatiği olmayan kişiler Kur'an'ı okumak istediklerinde hangi işaretin (hareke) nerede kullanılacağını bilmez. Hele ilk zamanlarda değil bu harekeler; kelimelerde başka işaretler de (noktalar) yoktu. Herkes Kur'an'ı düzgün okusun diye zaman içinde harekeleri yazmak (sesli harfler yerine geçen işaretleri yazıda göstermek) zorunda kalınmıştır. Halife Osman Kur'an'ı bir araya getirdiği za-

[123] Fahrettin Razi, Tefsir-i Kebir, Ra'd suresi 31. Ahmet b. Hanbel, Mesail-i İmam Ahmet, ravi, İshak b. İbrahim, cill 1/101, no: 505.

man bu yoktu. Ondan uzun zaman sonra buna başlanır ve hicri üçüncü asra kadar devam eder. Bunu ilk yapanlar Ebül Esved Düeli, Yahya b. Ya'mer, Nasr b. Asım Leysi gibi şahıslardır. Tabi ki bunlar Kur'an'a harekeler yazan kişilerdir; ancak bu arada kelimeler düzeyinde de Kur'an'da değişiklikler olmuştur. Mesela meşhur zalim Haccac'ın Kur'an'da on bir yerde değişiklik yaptığı rivayet edilir. Yeri gelince bunu detaylıca anlatacağım. Asırlarca üzerinde durulduğu halele, yine az önce verdiğim örneklerde olduğu gibi, Kur'an'ın denklemi eksiklerden temizlenmemiştir.[124]

Hep vurgu yapıyorum: O zaman ortalıkta yazılı hazır ayetler diye bir şey yoktu. Çıkarlarına uygun düştüğü için (talan, fidye, cizye, haraç, cariye gibi), Ebubekir ve Osman zamanında bunu yazılı hale getirdiler. O yüzden, Kur'an'daki en azından bu yazım yanlışlarını düzeltmek gayet normaldir; ama kim cesaret edebilir ki? Maazallah, Allah'ın kelamını değiştirdiler diye çarpılırlar!

Şimdi de Kur'an ayetlerinin birbirleriyle çelişik olduğu yerlerden birkaç örnek vermek istiyorum.

Kur'an'da birçok yerde tanrı, ***ben** yedi gökle yeri âltl günde yarattım,* diyor. Birkaç yerde sadece ***yedi** gökle **yer*** **ifadesi** geçiyor ve ***bu** ikisini altı günde yarattım.*[125] deniliyor; birkaç ayetle de *yedi gök, yer ve aralıırmdakileri allı günde yarattım,* diyor.[126] İster yedi gökle yer yalnız olsun, isler bunlarla birlikle **ara**larındakiler de olsun, Kur'an'a göre bunlara harcanan zaman altı gündür. Bu altı gün meselesi hemen Tevrat'ın başında da geçiyor. Buna inanıp inanmamak ayrı şey ama benim değinmek islediğim, ayetler arasındaki çelişkidir... Dipnot olarak az önce eklediğim ayetlerde, kâinatı yaratırken altı gün harcandığını, yere kaç gün, göğe kaç gün verildiği yazılmıyor; toplam rakamdan söz ediliyor. Az sonra sunacağım örnekle ise tanrı işi detaylıca açıklıyor; bu altı günden ne kadarını yere, ne kadarını uzaya harcadığını açıklıyor. Bakalım ne demiş!

1/4 Dr. Suphi Salih, Mcbahis-ü l'i ulumi-l Kuran, s. 91.

125 Araf 54, Yunus 3, Hud 7, Hadit4.

126 Furkan 39, Secde 4, Kaf 38.

a) Fussilet suresi dokuzuncu ayet: *"De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip ona ortaklar mı koşuyorsunuz?" Burada* o altı günden iki günü yere ayırdığı belirtiliyor ve devam ediliyor.

b) Fussilet onuncu ayet: *"O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir elti."* Dikkat edilirse daha önce verilen altı gün burada bitti; yalnız daha göklere sıra gelmedi. Devam ediliyor.

c) Fussilet on ikinci ayet: *"Böylece onları (gökleri), iki günde yedi gök olarak yarattı."* İşle burada hesap yanlış! Ayetlerde harcanan zaman toplu halde belirtilirken altı gün deniliyordu; görüldüğü gibi detay kısmında sekiz gün geçiyor. Peki, neden böyle ve nasıl bir çözüm bulunmuş? Bunu da hemen belirtelim. Yeryüzüne sabit dağlar yerleştirmek, bereketler, gıdalar yaratmak için dört gün derken, daha önce dünyaya verilen iki gün de bu dört güne dahilmiş. Durum bu olunca tabi ki çelişki ortadan kalkıyor gibi bir kurtarma. Nesefı bu ayetle ilgili, *yorum yapmazsak sekiz gün olur ki, bu da önceki ayetlerle **çelişir*** diyor.[127] Görüldüğü gibi ortada çok basit bir hesap yanlışı var. Bunun da nedeni, ayetlerin farklı zamanlarda oluşturulması ve konuya ilişkin daha önce söylenen ayetlerin farkına varılmamış olması.

Göklerle yer hakkındaki ayetler ve diğer bazı konularda bir **sahâbinin** çıkışı var; hemen onu buraya alalım. Hadis Buhari'de geçiyor.[128] Adam İbn-i **Abbas'**a, *"Ben Kur'an'da birbirleriyle çelişik **ayetler görüyorum"*** **diyor** ve örneklerini sıralıyor. Hadiste birçok örnek ayet var; ancak konumuz olan yerle gökler hakkındaki sorusunu buraya alıyorum. Şunu soruyor: Ben göklerle yer hakkındaki ayetlerden anlamadım. Bir yerde diyor altı günde yarattım, bir başka yerde sekiz gün diyor. Bazı ayetlerde önce göğü, sonra yeri yarattım diyor; ama tam tersine önce yeri sonra da göğü yarattığını ifade eden ayetler de var. Mesela Fussilet suresinde ilkin yerden başladığını, içindeki dağ, nebatat her

127 Nesefi, Medarik'ü tenzil... Fussilet 9-12.

128 Buhari Tefsir, Fussilet suresi, hemen ilk başta, no: 4615'len sonra.

ne ise var ettiğini, daha sonra göklere yönelip onları iki günde yarattığını söylüyor. Ama Nazirat suresinde tam tersi söz konusudur: Burada, ilkin gökleri ve gece ile gündüzü yarattığı, ondan sonra da yerküreyi döşediği söz konusudur, diyor.[129] Adam haklı, gerçekten böyledir.

İşte burada iş kurtarma yorumlarına kalıyor. O da şöyle: Allah ilkin hammadde olarak dünyayı yaratmış ve düzenleme yapmadan böylece bırakmış. Ondan sonra gökleri yaratmış ve onları (dünya gibi) ara vermeden hemen düzene koymuş. Yani onlar için yaradılışla tekâmül aynı anda olmuş. Onları bitirince bu sefer daha önce yaratıp da hammadde olarak bıraktığı dünyaya son şeklini vermeye yönelmiş gibi bir savunma. Bu varsayıma göre tanrı dört gününü dünyaya, kalan iki gününü de ilim evrene harcamış oluyor. Yorumcular burada kaş yapayım derken göz çıkarmış oluyorlar. Çünkü bilim, dünyanın çok sonraları güneşten (dolayısıyla göklerden/uzaydan) kopup oluştuğunu ispatlamıştır. Hele sorulara muhatap olan sahabi İbn-i Abbas da, *Hz. Muhammed vefat ettiğinde ben daha yeni sünnet olmuştum,* kimi rivayetlere göre de, *15yaşındaydım,* diyor. Bu durumda Hz. Muhammed'den ne almış olabilir ki, kalkıp milletin sorularına yanıt vermiş olsun?[130]

Kur'an'dan benzer bir olay daha aktaralım:

Secde suresi beş ve Mearic suresi dördüncü ayetler hem ilginç, hem de birbirlerine zıttır. Önce Türkçe anlamlarını verelim: *"Gökten yere (yukarıdan aşağıya) kadar bütün işleri o düzenleyip yönelir, sonra da sizin saydıklarınızdan bin yıl kadar olan bir günde ona yükselir";* ikinci ayette ise, *"Melekler ve Ruh (Cebrail), süresi elli bin yıl tutan bir günde ona yükselip çıkarlar"* deniliyor. Bir kere ilk ayette geçen, *'ona yükselir'* cümlesindeki özne belirsizdir: Ona yükselen ne? Ayette bunu kanıtlayacak bir durum söz konusu değil ve zaten çok anlamsız bir ayet. Ama genelde Kur'an yorumcuları, *bundan kastedilen, insanın yaptığı işler/onun amelleridir,* demişler. Tabi ki tahmini bir yorumdur. İyi

Fussileı 9-12 ve Nazial 27-30.

İbn-i Abdi-1 Ber, İstiab, Abdullah md.

de; ortada farklı bir durum söz konusu. Neden bir ayette bir günlük olan yolculuk bizim saydığımız yıllara göre bin yıldır da, diğer ayetle bu rakam elli kat fazlası (elli bin) oluyor?

Bu iki ayet hakkında tefsirlerde öyle garip yorumlar yapılmış ki, adeta bir tiyatroyu aratır şekilde. Ben onları buraya almıyorum. Çünkü gülünç şeylerdir. Merak edenler, Şevkani ve Şüyuti'nin tefsirlerinde bunları görebilirler.[131]

Dini eserlerde şu bilgi de var; eklemek isterim: Abdurrezzak, Sait b. Mansur, Hakim, İbn-i-I Münzir, İbn-i Ebi Hatem, İbn-il **Enbari...** bunlar Ebu Miileyke'den aktarıyorlar. Ebu Müleyke ve Muhammed b. Firuz adında bir kişi birlikte İbn-i Abbas'a varırlar. Ebu Müleyke, nedir bu Kur'an'claki yukarıya yükselmekten kasıt: Bir yerde bir gün bizim hesabımıza göre bin yıldır, diğer bir yerde de bizim hesabımıza göre elli bin yıldır deniliyor? İbn-i Abbas yanıt veremiyor, bu konuda yorum yapacak durumda değilim, diyor. Adam haklı, verdiği karar yerinde. Başka türlü söyleseydi yalan olurdu çünkü ve bunu anlatan Kur'an yorumcusu, tefsir sahibi İmam Suyuti.[132] İşte İslami kesimin bir kısmı böyledir: Kur'an'ın anlamını bilmeden baştan sona kadar defalarca Kur'an kelimelerini boşuna hatmedip bundan sevap kazanmayı düşünürler, iler şey ortada; ben yorum yapmıyorum.

Bu iki zıt ayetten ciddi bir sorun daha ortaya çıkıyor. O da, Cebrail ve meleklerin ancak bir günde yukarıya Allah'ın huzuruna çıkabilmeleri olayı. O bir gün de bizim hesabımıza göre ya bin yıldır, ya da elli bin yıldır. Bundan şu ortaya çıkıyor, demek ki Cebrail tek bir seferde Hz. Muhammed'e uğramamıştır. Çünkü Cebrail'in yalnız yukarıya çıkması için (sadece gidişi için) bizim bin sene veya elli bin sene yaşamamız lazım. Hz. Muhammed ise 63 sene yaşamış ki, ayete göre Cebrail bu kısa dönemde tek bir sefer bile ona gelememiştir. Hesap ortada. Ama hadisler bu ayetleri yalanlıyor. Mesela Medine'de ilk önce, *"İnananlardan oturanlarla mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihat eden-*

Tüm tefsirlere Maaric 4 ve Secde 5. ayete bakılabilir.

Dürrü-1 Mensur tefsiri, Secde suresi, 5. ayet. Mearic 4. ayete de bakılabilir.

ler bir olmaz" şeklinde bir ayet iniyor. Ama aynı anda itirazlar gelince, Cebrail ikinci kez hemen o anda inip ayeti düzeltiyor.

Anlatacağım olay, Buhari'de birkaç yerde geçiyor. Olayı sahabi Bera'dan özetle sunalım: Ayet inince Hz. Muhammed, *'Bana Zeyd'i çağırın; beraberinde kalem, kemik parçası ve boya getirsin bunu yazdıralım',* diyor. Zeyd gelince Muhammed ona, *'İnananlardan oturanlarla mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihat edenler bir olmaz' ayetini yaz,* diye emir veriyor. O sırada Muhammed'in arkasında, âmâ/kör Amr b. Ümmi Mektum duruyor ve hemen müdahale ediyor: *'Benim gözlerim yok, ben nasıl cihat edeyim/savaşa gideyim?'* Yani adam bu ayete itiraz ediyor. Bunun üzerine hemen ikinci bir vahiy geliyor ve az önce gelen o ayet, *'özür sahipleri dışında, oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihat edenler aynı olmaz'* şekline dönüşüyor.[133]

Adam kör, ancak etkili biri! Hz. Muhammed'in müezziniydi. Ayrıca Muhammed Medine'den çıktığında, onu defalarca yerine vekil bırakmıştı. Evet; bunlar Kur'an ve Buhari'de anlatılıyor. Kur'an'dan benzer örnekler çoğaltılabilir.

Bu hadis olayında İslami kesim şuna sığınabilir: Elendim her zaman Cebrail vahiy getirmiyor ki; bazen Allah ilham yoluyla kuluna vahiy iletiyor, bazen de perde arkasından ona sesleniyor. Zaten bunu belirten ayet de var.[134] Dolayısıyla az önceki İbn-i Ümmi Mektum olayında belki Allah direkt ayet göndermiş (bu işi Cebrailsiz yapmış). Ehh, onların savunmaları da ancak bu kadar olur!

Başlık Hz. Muhammed'in okuma-yazmasıyla ilgiliydi; bu arada farklı olaylar da işledim. Yalnız birbirleriyle ilgili konulardı. O yüzden yararlı olduğu kanısındayım.

133 **Buhari:**

a) Cihat, bab 30, no: 2831.

b) Tefsir, Nisa 95, no: 4593-4594.

c) Fedail-i Kur'an, bab 4, no: 4990.

134 **Şura 51.**

UÇUNCU BOLUM

HZ. MUHAMMED'İN VAHİY KÂTİPLERİ

İslami kaynaklarda, Hz. Muhammed'in vahiy kâtipleri vardı, .şeklinde açıklamalar var; Müslümanlar da bunu böyle biliyorlar. Gerçekten var mıydı, yok muydu; bu başlık altında bu konuya açıklık getirmeye çalışacağım. Çünkü bazıları, sanki o zaman bu işler çok disiplinli bir şekilde yürütülmüş, her şey virgülüne kadar yazılmış gibi bir anlayışa sahipler. Bir kere o zamanki koşullar böyle bir oluşuma elverişli değildi; bu bir yana. Bir de var olan kaynaklar böyle bir şeyin olmadığını zaten ortaya çıkarıyor; bunları anlatacağım.

Şunu kabul etmek durumundayız ki, Hz. Muhammed'in kendisi de önemli bir idareci olduğu için, özellikle Medine döneminde değişik konularda ona yardım etmiş, yazıp-çizmiş insanlar olmuştur; ancak bugünkü gibi mükemmel, sistematik, her şeyini yazan disiplinli bir kâtip kadrosu yoktu. İslami kaynaklarda da zaten farklı bir şey anlatılmıyor.

İsimleri kâtipler listesinde geçenlere bakıyorum; kimisi ona maliye kâtipliği yapmış (muhasebeci), baskınlarda ele geçirdikleri develerini saymış, bunların hesabını tutmuş; kimisi toplanan hurmaların hesap-kitabını yapmış, kimisi diplomasi düzeyinde ona bir-iki mektup yazmış (tabi ki bunlar ancak Medine dönemi için geçerli), kimisi onun talimatıyla bir kabile reisine ya bir mektup yazmış ya da yazmamış. Öyleleri de var ki ancak Muhammed'in ölümüne az bir süre kala Müslüman olmuş ama bun-

ların isimleri vahiy kâtipleri listesinin başında geçiyor. İnsan bu gerçekleri görünce, işin içinde çok abartılı bir propagandanın söz konusu olduğunu kolayca anlıyor.

Anlaşılan o ki, ayetler çok disiplinli bir şekilde zapturapt altına lınmış imajını vermek için, İslami kesim böyle bir yönteme bile-ek başvurmuştur. Bu başlık altında bunun gerçekle alakası ol-adığını kanıtlarıyla birlikte ortaya koymaya çalışacağım.

Burada **Muhammed Sabih**'in bir yorumunu ekleyip konuya devam edelim... Kendisi, 'Bütün kanıtlar gösteriyor ki, Hz. Muhammed Mekke döneminde Kur'an'ı yazdırmamışım Tarihi aynaklarda geçen, Ömer Müslüman olunca eniştesi ve kız kardeşi Fatma yanında yazılı birkaç ayet bulmuş, şeklindeki olay, aslında başka türlü de anlatılır, diyor. Ola ki bu iki kişi birkaç ayeti kendilerine kaydetmiş; burada genelleme yapıp Kur'an Mekke döneminde de yazılıyordu, demek yanlıştır. Kaldı ki Ömer'in İslamiyet'i kabul etmesi acaba İslam tarihinde anlatıldığı gibi mi? Aslında o da yanlış olabilir. Ayrıca Kur'an Hz. Muhammed'den sonra bir araya getirilirken taşlar, tahtalar, deriler üzerine yazılan ayetler toplanıp kilap haline geldi, şeklinde en başta **Buhari**'de hadisler var. İşte bunun için **Muhammed Sabih** şu ilginç yorumu yapıyor: Farz edelim ki, Mekke'de inen Kur'an'ın yaklaşık 3/4'ii o zaman taşlar, tahtalar üzerinde yazılmış. Bu kadar yazı için yirmi devenin çekemeyeceği kadar tahtalar söz konusu demektir. Hiçbir tarih kitabı, kaynak demiyor ki, Hz. Muhammed hicret ederken şu kadar deve de o üzerinde ayetler yazılan tahtaları, taşları Medine'ye çekti.

Yazarın bu açıklaması aslında bir abartı değildir. O zaman bugünkü gibi ince kâğıt yoktu ki üzerine yazsınlar. Örneğin; Zerdüşt'ün kutsal kitabı *Avesta,* ilk yazıldığında 12 bin öküz. derisi üzerine yazılmıştı.[135] Bu yüzden **Muhammed Sabih**'in, ***o** üzerinde ayetler yazdan tahtaları çekmek için yirmi deve getekiyordu,* sözü bir abartı değildir. Zaten ayetler vardır ki, Kur'an yazı olarak değil; kalplere yerleşmek için bir mesaj olarak gönderilmiştir. Ama Medine dönemi için bazı devlet başkanlarına mek-

Esal Ayata, Zerdüşt, Avesta, **s.** 11.

tuplar gönderilmiş; Hudeybiye antlaşmasında da yazışma sö konusu. Şu da var ki, *'Halife Ömer'in oğlu, zaman içinde Bakara suıesini ezberlemeye başlayınca, bunu ancak 8 yılda tamamlamıştır* (tabi ki ayetlerin anlamını kavramakla birlikte)', diyor Muhammed Sabih ve ezberin o günkü şartlarda pek kolay olmadığını belirtiyor.[136]

Burada değişik İslami kaynaklardan bu katiplerle ilgili var olan listeler hakkındaki bilgileri sunacağım, daha sonra da detaylar üzerinde duracağım.

Konuya Kur'an yorumcusu, tarihçi Taberi'den başlayalım:

Taberi (310. h), *"Hz. Muhammed'e • yazanlar"* şeklinde (her konuda yazan; sadece vahiy kâtiplerini kastetmiyor. Bir kere hem baslık böyle, hem de detay kısmında farklı konularda yazanlardan söz ediyor) özel bir başlık açmış, burada on kişinin ismini veriyor. Verilen bu isimler arasında halife Osman ve Hz. Ali ile birlikte Ebu Süfyan'ın meşhur oğlu Muaviye, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Ebi Sarh gibi isimler var. Kendisi şu notu da düşürüyor: Kimilerine göre Muhammed'e ilk kâtiplik yapan Übey b, Ka'b'dır; ancak o hazır olmadığı vakit Zeyd b. Sabit bu işi yürütüyordu, diyor. Taberi'nin özel olarak açtığı bu kâtipler listesinde ne halife Ebubekir, ne de Ömer'in ismi geçiyor; ancak kaynaklarının farklı yerlerinde değinmisse olabilir.[137]

Tabi ki eğer vahyin ilk kâtibi Übey ise, bu durumda 13 yıllık Mekke dönemiyle ilgili bir boşluk söz konusu, o dönemde kâtip yokmuş demektir. Çünkü hem Zeyd, hem de Übey Medineli ve Muhammed'le ancak hicretten sonra tanışmışlardır. Taberi'nin açıklamaları bunu gösteriyor. Bu durumda kâtiplik işi Medine'de başlamıştır sonucu ortaya çıkıyor. Ama genel listeyi verirken, Abdullah b. Ebi Sarh da içlerinde vardı, diyor. Bu ise Mekkclidir; ancak bu kişi daha sonra İslamiyet'i bırakıp kâtiplikten de ayrılıyor. Bunun hikâyesini daha sonra anlatacağım.

"° Bahs'ün Cedid, s. 70 vd ayetler, Bakara 97 vc Şuara 194.

137 Taberi Tarihi, 3/173. Burada Halil'e Osman, Hz Ali, Muaviye, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Hanzele Üseyyidi, Abdullah b. Ebi Serh, A'la b. Hadremi, Halit b. Sait ve Eban b. Sait isimlerini veriyor.

Kastalani (h. 923. ö), başta dört halife olmak üzere 25 civarında bir liste sunuyor. Ancak başlığın adı *"Muhammed'in valileri, elçileri, kâtipleri, mektupları"* şeklindedir. Yani yalnız vahiy kâtipleri diye başlık vermemiştir. Kâtiplerden söz edince en başta dört halifenin ismini verip haklarında kısa özgeçmiş bilgileri veriyor. İlkin Ebubekir'le başlıyor; onun zehirlenerek öldürüldüğünü, Hz. Muhammed'in sırlarını yazdığını belirtiyor. Kalan üç halife için de bir özet sunuyor. Hz. Ali'nin Hudeybiye antlaşmasında kâtip olduğunu yazıyor. Bunlar Kur'an ayetlerini de yazıyordu, şeklinde herhangi bir bilgi vermiyor. Sunduğu listede Ebu Süfyan, oğlu Muaviye, Zeyd b. Sabit, Übey b. Ka'b, Halit b. Velit, Amr b. As, Mugire b. Şu'be, Huveytıb b. Abdiluzza gibilerin isimleri var. O da Taberi gibi Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sabit için, *"Bunlar vahiy kâtipliğiyle meşhur olan kişilerdir"* diyor. Bunlar dışında vahiy kelimesini diğerleri hakkında kullanmıyor. Bu durumda, demek ki kalanlar ancak normal işlerde kâtiplik apmıştır, sonucu ortaya çıkıyor.[138]

Yakubi (292. h), *"Muhammed'in kâtipleri"* şeklinde genel ir başlık veriyor vc bununla ilgili bir liste sunuyor. Detay kısmında, bunlar içinde İslamiyet'e girsinler diye kabile başkan-'arına mektup yazanlar vardı; bunlar içinde hem vahiy kâtipliği apanlar, hem de normal mektuplar, ahit ve sözleşme gibi belgeler yazanlar vardı, diyor ve 15 civarında bir liste sunuyor. Onun 'a listesinde Ebu Süfyan'la oğlu Muaviye'nin isimleri geçiyor. âtiplikten kaçan ve İslamiyet'i bırakan Abdullah b. Ebi Sarh'ın adı tüm listelerde geçtiği gibi burada da geçiyor. Bunun listesinde Amr b. As, Mugire b. Şu'be gibi isimler de var. Yine Medineli Zeyd b. Sabit ve Übey b. Ka'b'ın isimleri geçiyor. Bunlardan kimin, hangi konularda kâtiplik yaptığına açıklık getirmiyor. Kısacası, özet şeklinde karma bir liste sunuyor.[139]

İbn-i Kesir (h. 774. ö), *"Vahiy kâtipleri ve diğer konularda* ***Muhammed'e yazanlar"*** şeklinde karma bir başlık açıyor ve otuza yakın isim sayıyor. Bir de bunların kısa özgeçmişlerini veri-

[138] Kastalani, Mevahib, 1/435 vci.

[139] Yakubi, 2/87.

yor. Ayrıca **İbn-i Ebi Şeybe** (ö. 235. ö), **İbn-i Ebi Heysem**'e (h| 279. ö) göre, Hz. Muhammed'e ilk vahiy kâtipliği yapan kişinin Übey b. Ka'b olduğunu; ancak Übey hazır olmadığı vakit Zey b. Sabit'in bu görevi yaptığını belirtiyor. Burada ilginç olan, verdiği isimler arasında Zeyd b. Sabit, Übey b. Ka'b ve kâtiplikten ayrılan Abdullah b. Ebi Sarh'ın vahiy kâtipliği yaptığı net olarak belirtiliyor; diğerleri ise ya bir sözleşme-antlaşma yazmışlar, y bir kabile reisine mektup yazmışlar, ya da maliye hesabıyla ilgili bir doküman çıkarmışlar tarzında örnekler verilmesi.

İbn-i Kesir gibi bir tarihçi, Kur'an yorumcusu, Ebubekir'i de kâtiplerden saymak için tuhaf bir gerekçe öne sürüyor ve şöyle devam ediyor: Ebubekir'in Hz. Muhammed'e kâtiplik yaptığına ilişkin kanıtımız, kendisinin Hz. Muhamnıed'le birlikte hicret ederken bir ara yolda Muhammed'in emriyle bir mektup yazdığını öne sürmesidir. Yani bundan yola çıkarak Ebubekir'i de vahiy kâtipleri listesine alıyor. Şunu yineliyorum: Verdiği bu kadar kabarık bir listede sadece az önce isimlerini verdiğim o üç kişinin vahiy kâtipliği yaptığını yazıyor; diğerleriyle ilgili bu açıklama yapılmıyor. Kaldı ki detay kısmında onlarla ilgili verilen kâtiplik örnekleri hep günlük hayatla ilgilidir; içlerinde vahiy yoktur[140]

Salihi (h. 942 ö), en kabarık listeyi verenlerden biridir. Onun listesinde **44** kişinin adı geçiyor; ancak diğerleri gibi o da karma bir başlık atıyor. Yani kısmen vahiy kâtipliği yapan, kısmen diğer işler konusunda yazan genel ve karma bir başlık sunuyor. Bu da kâtipler listesinde Ebu Süfyan, iki oğlu, Muaviye ve Yezit'in adlarını veriyor. Detay kısmında kimin hangi konularda yazdığını örneklerle izah ediyor. O da Zeyd b. Sabit, Übey bij Ka'b, kâtiplikten ayrılıp İslamiyet'i bırakan Abdullah b. Ebi Sarh, Abdullah b. Hatal ve Nacar oğullarından birinin vahiy kâtipleri olduklarını açık olarak belirtiyor. Onun listesi, çoğu sonraları Müslüman olan kişilerden oluşuyor. Bu kâtiplerin kimlikleri hakkında ayrıca kısaca bazı bilgiler vereceğim.[141]

[140] İbn-i Kesir, el-Bidaye ve'l Nihaye, hicri 11. yılı olayları bağlanımda, cilt 8/321 vd.

[141] Salihi, Sübül-ül Hûda ve'l Reşad, 12/383 ve sonrası.

İbn-i Asakir (h. 571. ö), meşhur seksen ciltlik tarih kitabında 24 kişinin ismini veriyor. O da Zeyd b. Sabit, Übey b. Ka'b, Muaviye, Abdullah b. Ebi Sarh -ki kâtipliği bırakıp İslamiyet'ten de çıkan ve Muhammed'den kaçan kişi- bunlar vahiy kâtipliği apmışlar, diyor. Ayrıca Halit b. Velit gibi çok sonraları Müslüman olan kişilerin adlarını da veriyor. O da bazıları gibi Ebubckir'in de kâtiplik yaptığını (normal günlük işler için; değil ki vahiy kâtipliği) kanıtlamak için, hicret esnasında yazdığı bir mektubundan söz ediyor. Kalanların ise dünya işleriyle ilgili kâtiplikte bulunan ve çoğu da Hudeybiye ve Mekke'nin fethinden »onra Müslüman olan kişilerden olduklarını hem belirtiyor, hem ile ne gibi mektuplar yazdıkları konusunda somut örnekler veriyor. Tabi ki onun da açtığı başlık ***"Muhammed'in kâtipleri"***şek^ İmdedir. Yani vahiy kâtipliğine özel bir bölüm değildir.[142]

Belazuri (h. 279. ö), ***"Muhammed'in** kâtipleri"* şeklinde haslık atıyor. Ancak açıklama kısmında bu işin Übey b. Ka'b'la haşladığını belirtiyor, kendisi hazır olmadığı zaman Zeyd b. Sahil'in bunu yürüttüğünü yazıyor. Bu ikilinin aynı zamanda Hz. Muhammed için dünya işleriyle ilgili de kâtiplik yaptıklarını ekliyor. Belazuri, Übey-Zeyd ve Abdullah b. Ebi Sarh'ın vahiy kâtipliği yaptığını belirtiyor; daha sonra Mekke'nin fethinde Muaviye Müslüman olunca o da kâtipliğe başlamış, diyor. Burada İbn-i I.bi Sarh'ın neden kâtipliği bıraktığını da açıklıyor. Tabi ki bu gerekçe birçok kaynağa konu olmuştur. Şöyle diyor: Bu adam dinden çıkıp Muhammed'in korkusundan memleketi terk ediyor. Nedenini de şöyle açıklıyor: Hz. Muhammed ona Kur'an'ın falanca suresine "Kâfinin" yaz. deyince o, "Zalimim" yazıyormuş, "Azizim Hakim" yazdırmak isteyince o, "Gafurun Rahim" yazıyormuş. Hz. Muhammed onun bu hilesini fark etmeyince adam, Mııhammed'de bir keramet-olağanüstü durum yok diye ayrılıyor ve aleyhle propaganda yapıyor: Ne var yani? Ben de Kur'an gibi bir kitap, hatta daha iyisini ortaya koyabilirim, diyor. Bu yüzden En'am suresinin 93. ayeti iniyor. Ayet uzun; ilgili kısım şöyledir: '7?en *de **Allah 'm** indirdiği ayetlerin benzerini indirebilirim di-*

İbıı-i Asakir, Tarîh'ü Medinel-i Dınıask, 4/324 vd.

yenden kim daha zalim olabilir?" Görüldüğü gibi Hz. Muhammed'den aynlınca onun için özel ayet geliyor. Tıpkı Ebu Lehe için özel bir sure indiği gibi.

Belazuri, kâtipler listesinde dört halifeden yalnız Osman'ır adını veriyor. Yanı sıra Muaviye'nin de kâtiplik yaptığını belirti yor. Kalanlar ise dünya işleriyle ilgili mektup, muhasebe, anlaş malar gibi konularda yazmışlar, diye bilgi veriyor. Zaten listesi kadar kabarık da değildir. On kişilik bir liste veriyor.[143]

İbn-i Hazm (h. 456. ö), bu konuda az sayıda kişiden bahsediyor. O da diğerleri gibi vahiy kâtipleri demiyor; genel bir listede, *"Hz. Muhammed'in Kâtipleri"* şeklinde bir başlık atıyor. Mektuptan tutalım da anlaşmalar, muhasebe vs buna hepsi dahildir. Açıklarken dört halifenin ismini, Ebu Süfyan'ın iki oğlu Muaviye ile Yezit'in adlarını veriyor. Ancak burada Zeyd b. Sa bit hepsinden daha önemliydi; daha sonra Muaviye de ona yetişti. İkisi sanki kadrolu iki kâtip gibiydi. Bunlar hem vahi; yazıyordu, hem de başka konularda yazı işlerine bakıyorlardı, di yor. Onun verdiği genel liste on kişiden ibarettir.[144]

İbn-i Seyyid'i n-Nas (h. 734), geniş bir liste veriyor: Yaklaşık 40 kişi. Verirken de başlık yine diğerleri gibi, *"Hz. Mıhammed'i kâtipleri"*şeklinde geneldir. İlginçtir ki listesinde Hz. Ali'nin is mi yok; ancak Ebu Süfyan'la oğulları Muaviye ile Yezit'in adlar var. Kalanlar ise, son yıllarda Müslüman olan kişilerden oluşuyor. Olayı meşhur olan, kâtiplikten ve dinden ayrılan Macar oğulların bağlı kişinin hikâyesini de anlatıyor. Yine kâtiplikten kaçan İbn-i Hatal ve Abdullah b. Ebi Sarh'tan söz ediyor; bunların başına gelenleri anlatıyor. Kalan kâtipler neyi yazmışlar sorusuna açıklık getirmiyor; sadece isimlerini sıralıyor.[145]

İbn-i-1 Cevzi (h. 597), Muhammed'in kâtipleriyle ilgili bi başlık atıyor. Dört halife ismini veriyor. Übey b. Ka'b'ın ilk kâ-

14-* Belazuri:

a) Ensab'ül Eşraf 1/531.

b) Fütulı'ül Buldan, s. 673, kitabın son sayfalarında.

144 İbn-i Hazm, Cevami-u Siyer ve hams-ü Resaile ulıra, s. 26-28.

14^> İbn-i Seyyid-i Nas, Uyun-iil Eser, 2/413.

tip olduğunu da vurguluyor. Kendisi toplam **12** kişinin ismini veriyor; ancak Zeyd b. Sabit ile Muaviye'nin onun devamlı kâtipleri olduklarına vurgu yapıyor. Birinin de kâtiplikten vazgeçip İslamiyet'ten ayrıldığını belirtiyor. Dipnotunda bunun Abdullah b. Ebi Sarh olduğu ifade ediliyor.[146]

İbn-i Kayyim el-Cevzi (751. h), *"Muhammed'in Kâtipleri"* başlığı altında 17 isim veriyor. En başla dört halife geliyor. Muaviye, Halit b. Velit isimleri de var. Ancak sona doğru, en profesyonel kâtibin Zeyd b. Sabit olduğunu belirtiyor. Kalanlardan hiçbiri hakkında vahiy kâtibiydi diye söz etmiyor. Hatta bu başlık altında vahiy kelimesi hiç geçmiyor. Zaten kısaca birkaç isim verip hemen kabile reislerine yazdığı mektup örneklerine geçiyor.[147]

İmam Nevevi (h. 676), gibi bu ünlü isim **İbn-i Asakir**'den ilinti yapıyor, kaynağında **23** kişinin isimlerini vermiştir diyor. O da Hz. Muhammed'in yazı işleriyle en çok ilgilenenlerin Zeyd ile Muaviye olduklarını belirtiyor. Onun listesinde ayrıca Halit b. Velit de geçiyor.[148]

Halebi (lı. 1144 ö), *"Muhammed'in meşhur kâtipleri"* başlığı altında kimileri **26** kişiynıis der, kimileri de bu sayıyı **42** kişiye kadar çıkarmıştır, diyor. Ancak Mekke'de ilk vahiy kâtibi olan kişinin Abdullah b. Ebi Sarh olduğunu, bunun da dinden çıkıp "Ben islediğim şekilde cümleleri Kur'an'a yazar, Muhammed'e okurdum. O, "lamam lamanı, düzgündür!' derdi" dediğini aktarıyor. En'am suresi 93. ayetin bunun için indiğini belirtiyor. Bu da Hz. Muhammed tarafından idamlık olanlardan; ancak halife Osman onu kurtarıyor, diyor. Muaviye ve kardeşi Yezit'in isimlerini veriyor. Kâtiplik konusunda en müdavim olanların ise Zeyd b. Sabit ve Muaviye olduklarını belirtiyor. Bu ikilinin hem vahiy, hem de günlük işlerle ilgili kâtiplik yaptıklarını yazıyor. Listesinde Halit b. Velil'in de adı var. Verdiği listede, yalnızca Abdullah b. Ebi Sarh, Zeyd b. Sabit, Übey b. Ka'b ve Muaviye'nin vahiy kâtipliği yaptığını belirtiyor.[149]

İbn-il Ccv/.i, îelkih-ül Puhum, 1/80.

İbn-i Kayyim cl-Ccv/.i, Zad-ül Maad, 1/ 113.

İmanı Nevevi, Tehzib-ül Esma, 1/29.

Halebi, İnsan-ül Uyun, Muhammed'in kâtipleri başlığı allında.

İbn-i Abdi Rabbih (h. **328.** ö), *"İkd'ül Ferid" adlı* yapıtında, *Hz. Ali ve Osman da vahiy kâtipliği yapardı; ancak bunlar hazır, olmadıkları zaman Zeyd b. Sabit ve Übey b. Ka 'b bunu yürütüyorlardı,* diyor. Bu durumda ancak Medine dönemi söz konusu olabilir; işin içinde on üç yıllık Mekke dönemi yoktur. Çünkü Zeyd ile Übey -hep tekrarlıyorum- Medineli ve ancak bu dönemde **Muhammed'le** tanışıp birlikle olmuşlardır.

İbn-i Abd-il Ber (h. **463.** ö), "İsf;'ab"adlı yapıtında Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sabit kısmında birçok isim veriyor; ancak bunlardan Zeyd b. Sabit, Übey b. Ka'b ve Abdullah b. Ebi Sarh'ın vahiy kâtipliği yaptıklarını net olarak belirtiyor. Hz. Ali için de, "O *barış-sulh gibi antlaşmalar yazardı"* diyor. Hz. Ali'nin adı dünya işleriyle ilgili kâtipliklerde geçiyor.[150]

Bakıllani (h. **403.** ö), hangi kâtip ne yazmış açıklamasını yapmadan rastgele bazı isimler sıralamış. Bunlar arasında dört halifeyle birlikte çoğu yukarıdaki kaynaklarda geçen isimler var.[151]

Bu kâtipleri işleyen kaynaklardan daha fazla listeler vermek mümkün. Mesela Kurtubi yirmi altı isim vermiş, Şebramelesi kırk demiş; ancak bu kâtipler vahiy de yazmışlar demek doğru değildir, diyor. Ona göre vahiy kâtipleri Zeyd b. Sabit ile Muaviye ve Abdullah b. Ebi Sarh'tı.'»

Kısacası, konuya ilişkin değerlendirme yapan İslam yazarları, aşağı yukarı bu isimler üzerinde yoğunlaşmışlar. Kimisi on kişi yazmış, kimisi on beş derken, bunu kırka çıkaranlar da var. Bütün kaynaklardan çıkan ortak sonuç, bir kere Mekke'de oluşan sureler için kâtip yokmuş. Zaman zaman İbn-i Ebi Sarh ve İbn-i Hatal yazmışlarsa da, bunlar da sonradan hem kâtipliği bırakmışlar, hem de İslamiyet'ten çıkıp memleketi terk etmek zorunda kalmışlar.

Kâtiplik konusunda hem sunduğum kaynaklarda, hem de kalan diğer İslami kaynaklarda isimleri geçen kişiler hakkında kısa

150 İbn-i Abdi-I Ber, İsliab. Übey b. Ka'b kısmında, 1/65, no: 6.

l-^ Bakıllani, el-intisar. 1/413 ve devamı.

152 Kettani, Nizam-ül Hükumetü-i Nebeviye, s. 152.

bazı bilgiler sunmak istiyorum. Çünkü işin içinde enteresan bilgiler var; hemen anlatalım:

Abdullah b. Erkanı: Bu adam Mekke fethinde Müslüman olmuştur. Yani Muhammed'in kalan iki buçuk yıllık ömründe ancak Müslüman olup onunla beraber olabilmiştir. Bu mevzu tartışmasızdır. Kâtipliği hakkında şu bilgi var: Bir ara birilerinden Hz. Muhammed'e bir mektup geliyor. Kim bunu yanıtlayabilir, diye sorunca, Abdullah b. Erkanı, ben yapabilirim, diyor ve yanıtlıyor. O sırada Ömer de hazır, Abdullah'ın bu yanıtına-yeteneğine hayret ediyor. Zaman içinde Ömer ve Osman halife olunca, onlar için de kâtiplik yapıyor. Onun kâtipliğiyle ilgili var olan somut bilgi, kendisinin ancak dünya işleriyle ilgili Muhammed'e kâtiplik yaptığı yönündedir. Kaynaklarda onun Kur'an ayetlerini yazdığı konusunda herhangi bir örnek yoktur. Kaldı ki zaten Hz. Muhammed'le son iki yılda yaşamış ki, nerdeyse Kur'an bitmişti! İbn-i Hazm'ın aktardığına göre, onun Hz. Muhammed'den rivayet ettiği hadis sayısı ikidir. Doğrusu, Muhammed'e kâtiplik yapan birinin ondan bu kadar hadis alması **tuhaftır.**[133]

Abdullah b. Revaha: Medineli Müslümanlardandır ve hicri 8. yılı başında meydana gelen Mule savaşında öldürülür. Bu da sadece yedi yıllık Medine döneminde Hz. Muhammed'le beraber olmuştur. Yani, Mekke döneminde yoktur. Onun Medine Müslümanlarından olduğu ve hicri sekizinci yılı başında meydana gelen Mutc harbinde öldürüldüğü konusunda hiç ihtilaf yoktur. Eğer bir şey yazmışsa, bu süre zarfında ancak yapabilmiştir. Bu da eğer savaşlar, baskınlar fırsat vermişse!

Halit b. Velit: Bu meşhur komutan, Amr bin As'la birlikte Hudeybiye antlaşmasıyla Mekke fethi arasındaki dönemde Müslüman olmuştur. Mekke fethinden önce birkaç kez Muhammed'e karşı yapılan savaşlarda yer aldı, onun azılı düşınanlarındandı. Muhammed'in ölümüne 3-4 yıl kala Müslüman olmuştur. Bunu

153 a) Askalani, Fcllıü-I Bari, Buhari şerhi, Ahkâm bölümü, bab-u yeslehibbii-lil kâtibi, no: 6768.

b) İbn-i Hazm, Cevami-ü Siyer, s. 294.

e) İbn-i Kesir, Bidaye-Nihayc, 8/345.

d) İbn-i Abdi-I Ber, İstiab, no: 1469.

da Hz. Muhammed'in kâtipleri arasında saymışlar; doğrusu gülünç bir şey. Çünkü bir kere bu adam Müslüman olduktan sonra hep baskınlarda hayatını, geçirmiş. Bir taraftan kâtipler arasında adı geçiyor, diğer taraftan Hz. Muhammed'den aldığı toplan hadis sayısı beş![154] Bir de belirtildiği gibi ne zaman Müslüman olduğu ortada. Bu süre zarfında neyin kâtipliğini yapmış olabilir ki?

Eban b. Sait: Bu adam aslen Mekkelidir; ancak Hudeybiye antlaşmasından sonra Müslüman olmuştur. Kendisi Bedir harbinde karşı tarafın safında yer almış, Müslümanlarla savaşmıştır. Bunun iki kardeşi As ve Ubcyde Bedir harbinde Müslümanlar tarafından katledilmişti. Hudeybiye antlaşması Mart 628'de gerçekleşmiş, Hz. Muhammed de Haziran 632'de vefat etmiştir. Peki, az önce Halil b. Velit kısmında yazdığım gibi, bu adam da Muhammed'in ömründen kalan o dört yılda neyin kâtipliğini yapmış diye sorulmaz mı? Üstelik hicri dokuzuncu yılında Muhammed tarafından Bahreyn valiliğine atanmış. Hz. Muhammed vefat ettiğinde kendisi görevi başında Bahreyn'deydi. O zaman telefon da yoktu ki, diyelim bir ayet oluştuğunda Hz. Muhammed ona bildirsin de, o da not elsin.[155]

Bakıllani gibi bazıları Esat bin Zerare ve Münzir b. Amr isimlerini de kâtipler listesine almışlar. Bunların ikisi de Medinelidir. Esat, Medine'ye yapılan hicretten 9 ay sonra vefat etmiştir. Münzir'in Medineli olması bir yana, hicri dördüncü yılında *"Bir-i Maıne"* denilen olayda katledilmiştir. Bu olayla ilgili kısaca bilgi verelim.

Hicaz'ın Necd bölgesinden Ebu Bera adında biri Hz. Muhammed'e gelip kavminin Müslüman olduğunu, ancak onlara İslamiyet'i anlatacak hocalara ihtiyaç olduğunu söylüyor. Bunun üzerine Hz. Muhammed, onlara 70 kişiden oluşan bir irşat ekibi gönderiyor. Bunlar giderken yolda onlara komplo kuruluyor ve bir kişi dışında hepsi katlediliyor. Bu olay üzerine Hz. Muhammed çok üzülüyor ve bir aya kadar her sabah namazında kunut

İbn-i Hazm, Cami-ü Siyer, s. 289. İbn-i Abdi-1 Ber, İsliab, no: 4, hemen ilk başla... Asfahani, Marifet-ü Sahabe, no: 798.

[155] Salihi, SübüTül Hûda, 12/383. Askalani, İsabe no: 111.

duasında onlara beddua ediyor. Ayrıca onlar hakkında ayetler iniyor. O ayetlerden biri de .şöyledir: Öldürülenlerin diliyle gelen ayette, *'Kavmimize ulaştırın ki biz Allah'a ulaştık. O bizden memnun, biz de ondan memnunuz'* deniliyor. Tabi ki onlarla ilgili bu ayet şu an Kur'an'da yok; sonradan bu geri alınmış/mensuh bir ayettir. Bu olay böyle kenardan, kıyıdan **anlatılmıyor;** bu, **Buhari**'de birçok yerde geçiyor. Bu açıklamada birkaç nokta önemli: Vahiy kâtiplerinden sayılan **Münzir b. Amr** bu yetmiş kişilik grubun lideri ve o da katlediliyor. **II/..** Muhammed'in, namazlarda onlar hakkında bedduada bulunması da çok ilginç. Üç yıllık Medine döneminde bu baskınlarla birlikte Muhammed ne yazdırmış; bu da meçhul.[156]

Daha önce de **belirttim,** önemli olan fazla kâtip ismi vermek değil; bunun inandırıcı olmasıdır.

Yine **Bakıllani**'nin listeye aldığı **Cüheym b. Salt** ismi var. Bu da Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuştur. İbn-i Hacer onun **hakkında,** *"Bu adamın hadis rivayet ettiğini hiç duymadım" diyor.* Bir yandan vahiy kâtibi. Muhammed'le haşir-neşir olan biri, diğer yandan hiçbir hadis **almaması,** aslında onun kâtipliğinin ne kadar gerçek olduğunu ortaya koyuyor.

Kâtipler arasında **Ebu Seleme** ismi var. Bu aslen Mekkeli ve Hz. Muhammed'in sütkardeşi. Hicri 4. yılında, daha önce Uhud harbinde aldığı darbeden dolayı vefat ediyor. Ondan sonra Hz. Muhammed onun eşi Ümmü Seleme ile evleniyor. Bunun ne yazdığı konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi yok.[157]

Kaynaklarda **Müaykıb b. Ebi Fatime**'nin de ismi geçiyor. Bu ancak ele geçirilen ganimetleri sayan, kaydeden biri. Kaynaklarda bu şekilde bilgi veriliyor. Vahiy kâtipliği yaptığı konusunda somut **bir** örnek yok.[158]

Tekrar **Eban b. Sait**'e dönersek; Muhammed'e dünya işleri için kâtiplik yaptığı kaynaklarda anlatılıyor. Mesela devlet baş-

[00] **Buhari, Cihat, bab 9, no: 2801. bab 19, no: 2814, bab 184, no: 3064, Megazi, bab 28, no: 4090-4095.**

[157] **Bakıllani, İntişar, 1/413.**

[158] **İbrahim Ebyari, Kur'an Tarihi, s. 64.**

kanlan olsun, kabile reisleri olsun vs. En başta **Askalani,** Buhari şerhinde bu konuda böyle bir bilgi veriyor.

Görüldüğü gibi kâtiplik konusunda isimleri verilenlerin çoğu Medineli. Hz. Muhammed'in 13 yıllık peygamberliğinin geçtiği Mekke döneminde bunlar yok. Mesela en popüler olan **Zeyd b. Sabit, Übey b. Ka'b** gibi. Yine aslen Mekkeli olup da Bedir, Uhud, Hendek gibi önemli savaşlarda karşı tarafın başını çeken, onların liderliğini yapan Ebu Süfyan ve onun oğulları Muaviye ile Yezit ancak Mekke'nin fetih günü Müslüman olmuşlardır (korku Müslümanlığı). Yani Muhammed ölmek üzereyken, ömrü bitmiş iken Müslüman olmuşlardır. Korku belası Müslüman olan ve daha sonra Hz. Ali ve onun soyuna yapmadığı kötülük kalmayan **Muaviye**'nin kâtipliğe alınması çok yanlış bir karar; bunu da hatırlatmış olalım.

Kâtiplerden **Erkam b. Ebi Erkam** hakkında şu örnek veriliyor: Hz. Muhammed ona bir mektup yazdırıp Abd-i Yegus b. Va'le Harisi denilen kişiye göndermiş ki İslamiyet'i kabul etsin, vergilerini, zekâtlarım versinler. Ama vahiy kâtipliği yaptığına ilişkin somut bir örnek yok. Adam kendi hayatında Muhammed'e ya bir mektup yazmış, ya da yazmamış; bakıyoruz ismi vahiy kâtipleri listesinde başta geçiyor

Bunlardan **Sabit b. Kays** aslen Medinelidir. Yani olsa olsa Medine'de diyelim oluşan ayetler için kâtiplik yapmış. Ya Mekke'de oluşanları kim yazdı? Kaldı ki bu da az önceki gibi Muhammed'e, Sümale ve Hüddan kabilelerine iletilmek üzere bir mektup yazmıştır o kadar.

Hüveytıb b. Abdiluzza'nın adı da kâtipler listesinde geçiyor. Bu adam da aslen Mekkeli; ancak Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olanlardan.

Hüzeyfe b. Yeman o kadar meşhurdur; ancak onun kâtipliğiyle ilgili, Hz. Muhammed'in hurma gelirlerini yazıyordu, bununla ilgileniyordu, deniliyor. Kâtipliğiyle ilgili somut tek örnektir bu.

İstanbul'da gömülü olan meşhur **Ebu Eyyub el-Ensari**'yle ilgili normal mektuplar için kâtiplik yaptığının örnekleri var. Mesela bir mektup yazıyor ki, Himyerli Beni Amr kabilesi Müs-

lüman olsun. Vahiy kâtipliğiyle ilgili herhangi bir işaret onun hakkında da yoktur.

Bir diğer isim de **Halit b. Sait.** Bu da Habeşistan'a hicret etmiş ve on küsur yıl orada kalmıştır. Bu durumda nasıl kâtiplik yapmış diye sormak lazım!

Sait b. Sait b. As'ın adı var kâtipler listesinde. Bu da Mekke'nin fethinden az önce Müslüman olmuş ve Taif seferinde de öldürülmüştür. Yani olsa olsa Muhammed'le iki yıl kalabilmiştir.

Bir-iki kaynakta **Sicili** adında birinin ismi de genel kâtipler arasında geçiyor; ancak bu kimdir, neler yazmıştır, diye açıklık yoktur. Taberi gibi bazı Kur'an yorumcuları Enbiya suresi 104. ayetin açıklama kısmında bundan söz ediyorlar: **Taberi,** kimileri bunu kâtiplerden saymış; ancak böyle biri yoktur, eliyor. Ayrıca hadis âlimlerinden **Ebu Davud** bunun Hz. Muhammed'in kâtibi olduğunu belirtiyor; yalnız detaylı bilgi vermiyor. **İmam Müzi,** her ne kadar Ebu Davud bu hadisi almışsa da, böyle biri kâtipler arasında yoktur, bu bilgi yanlıştır, diyor. **İbn-i Kesir** de böyle bir ismin olmadığını belirtiyor.[159]

Ebu Davud'un bu kişiyle ilgili verdiği bilgi, *"Sicili, Muhammed'e kâtiplik yapmıştır"* şeklinde ve çok kısadır. Vahiy mi yazıyordu, develerini mi sayıyordu, kaç ton hurma toplanmış onları mı yazıyordu; belirsiz![160]

Kâtipler arasında **Amr b. Füheyr** de var. Bu da Hz. Muhammed henüz hayatta iken Bi'ri Maune denilen vak'ada hayatını kaybedenlerden biri. Bunun kâtipliğiyle ilgili **Buhari** ve **Ahmet b. Hanbel**'in Müsned'inde şu bilgi var: *Hz. Muhammed'in hicreti esnasında kendisi bir mektup yazmış.* İşte buna dayanarak adam vahiy kâtibi sayılmıştır.[161]

Abdullah b. Abdullah b. Selul'un ismi de geçiyor kâtipler arasında. Ancak bu adanı aslen Medineli ve meşhur münafık İbn-i Selul'un oğlu. Kabul edelim ki gerçekten Müslüman olmuş,

159 İbn-i Kesir. Siyer, 4/683-85.

160 Ebu Davud, Kilabii-l Haraç, no: 2935. Taberi Tarihi Enbiya suresi 104.

161 Buhari, Menakib-i Ensar, Hicret-i Nebi bölümü, no: 3906. Ahmet b. Hanbel Müsned, Müsned-i Şamiyyin Süraka b. Malik hadisi, no: 17141.

Muhammed'i yürekten benimsemiş; yine de Mekke'de oluşan surelerden haberi yok.

Listelerde **Büreyde b. Huseyn** var. Bu da Hz. Muhammed Medine'ye hicret edince yolda onunla tanışmış ve 8ü hanelik köy halkıyla birlikte Müslüman olmuştur. Daha sonra Muhammed'in safında Uhud harbine katılmış; ayrıca Hudeybiye antlaşması sırasında o da Muhammed'le beraber olanlardanmış. Aslen Medinelidir. Daha sonra Basra'ya yerleşir. Neyin kâtibi olmuş; merak konusu!

Abdullah b. Zeyd'e gelince; bu da normal mektuplar yazmış; vahiyle ilgisi yok. Çünkü verilen örnekler vahiy dışındaki işlerle ilgili.

A'la b. Hadremi adındaki şahıs, Hz. Muhammed için bir-iki kabileye iletilmek üzere mektuplar yazmış.

A'lab. Ukbe, Beni Ma'n ve Beni Şamlı kabilelerine mektuplar yazmış.

Muhammed b. Mesleme Medinelidir; baştan beri Muhammed'le kalan biri değildir. Kendisinin Hz. Muhammed'in emriyle Mühre kabilesine yazdığı bir mektubundan söz edilmektedir. Bundan dolayı o da kâtip sayılmıştır.

Mügire b. Şu'be adındaki kâtibin, Muhammed için Necran ve Debab oğullarına, Beni Kenan, Haris oğullarından Yezit b. Mahaccel ve başka birkaç kişiye yazdığı mektuplarından söz ediliyor. Bunun hakkında vahiy kâtipliği yapmış diye herhangi bir işaret yoktur.[162]

Kimileri **Hanzala bin Rabi** de kâtiplik yapmıştır, diyorlar. İbn-i Küteybe, Belazuri gibileri, *'Bu adam hayatında Hz. Muhammed'e tek bir mektup yazdığı için insanlar ona Kâtip Hanzala ismini takmışlardır'* diye bilgi veriyorlar.[163]

Eski tarihçilerden Vakıdi (h. 13ü. ö), İbn-i Ebi Şeybe (h. 235. ö), İbn-i Ebi Heysem (h. 279. ö), Belazuri (279. ö) ve İbn-i Asakir (h. 571. ö) gibileri, Hz. Muhammed'e ilk kâtiplik yapan, vah-

162 Salih-i SUbül-UI Hûda ve'l Reşad, 12/ 383 vd. Kâtipler başlığı altında.

163 İbn-i Küteybe, Maarif, s. 169-170. Belazuri, FUtulıii-1 Buldan, s. 672. İbni Bedran el Hanbeli, Tehzib-U Tarih-i İbn-i Asakir, 5/114.

yi yazan kişinin "Übey b. Ka'b" olduğunu belirtiyorlar.[164] Tabi ki bu durumda Kur'an'ın Medine'de oluşan yaklaşık 28 suresi için kâtipliği söz konusu; Mekke'de oluşan yaklaşık 86 sure için böyle bir pratik bahis konusu değildir.

Hep vurgu yapıyorum; o zamanlar Hz. Muhammed'in ayetleri yazılmıyordu. Kabul edelim ki yazılıyordu. Peki ya Mekke'de oluşan surelerin kâtipleri kimlerdi? İşte bununla ilgili bilgi yok. Soyut olarak, dört halife deniliyor; ancak bu da kuru bir iddiadan başkası değildir. Medine asıllı Zeyd b. Sabit ve Übey b. Ka'b bir şeyler yazmışlar. O yüzden kaynaklarda bunlardan sıkça söz edilmektedir. Mekke'de de bunlar gibi ona bir şeyler yazan olmuş olsaydı onlarda da en azından bu iki kişiden söz edilmeliydi. Belirttiğim gibi, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh ve İbn-i Hatal Mekke'de ona bir şeyler yazmışlar, sonra da hayati tehlikeyi göze alarak İslamiyet'i ve kâtipliği bırakıp kaçmışlardır. Bunların dışında, Mekke cephesinde bir şey yok!

Hele de dört halifeyle ilgili kâtiplik iddiası gerçek olsaydı, en azından Zeyd b. Sabit kadar onlar hakkında da somut bazı örnekler İslami kaynaklarda işlenmiş olmalıydı. Yukarıda ela belirtildi ki, kimi yazarlar halife Ebubekir'i kâtip saymak için bin dereden su getirircesine, *efendim, hicret esnasında .Hz. Muhammed bir şey söylemiş, o da yazmıştır,* diyorlar veya Hz. Muhammed'in sırlarını yazıyormuş gibi inandırıcılığı ve alakası olmayan örnekler veriliyor. Zeyd b. Sabit'in kâtipliği hakkında en başta Buhari ve Müslim'de hadisler var; ancak dört halifenin kâtipliği konusunda Buhari ve Müslim'de bilgi yoktur. Bazı tabakat ve müsnedlcrde, *onlarda vahiy katibiydi,* şeklinde geçiyor; ama bu yetmiyor. Hz. Ali'nin kâtipliğiyle ilgili şu örnek var: *Mekkelilerlc yapılan "Hudeybiye" antlaşmasında kendisi kâtiplik yapmıştır,* deniliyor ve bundan yola çıkılarak vahiy kâtibi sayılıyor. Ben Hz. Ali yazmış veya yazmamış demiyorum. Benim demek istediğim, Zeyd b. Sabit, Übey b. Ka'b ve kâtiplikten ayrılıp Muhammed'in korkusundan memleketi terk eden İbn-i Hatal ve

[164] **İbn-i Kesir, Bidaye, 8/322 ve Salih-i, Sübül-il Hûda, 12/384. İbn-i Asakir, Ratılı-i Dımaşk, 4/324. Askalani, İsabe, no: 31, birinci cilt. Belazuri, Ensab, 1/531.**

Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh gibi onların da sıkça isimlerinden söz edilmeliydi. Ama böylesine bir bilgi ne Hz. Ali, ne de kalan halifeler hakkında söz konusudur.

Muaviye'nin kâtipliğe alınması daha ilginç. Mekke alınırken bir ara Ebu SüTyan Hz. Muhammed'e, "Sana üç teklifim var" diyor. Muhanımed, buyur söyle, deyince o, güzel ve temiz bir kızım var sana vereyim (Ümmü Habibe'yi kastediyor), diyor. Aslında Muhanımed bununla daha önce evlenmişti; ancak Ebu Süfyan'ın görüşü alınmamıştı. İşle burada ben de onay vereyim, anlaşalım demek isliyor. İkinci teklifim, oğlum Muaviye'yi kendine kâtip yap. Üçüncüsü ise, beni Müslüman ordunun başına geçir, daha önce nasıl Müslümanlarla savaştıysam bu sefer kâfirlerle savaşayım, diyor ve Hz. Muhanımed onun bu tekliflerini kabul ediyor. Muhanımed bir ara bir yazı işi için İbn-i Abbas'ı gönderiyor, git Muaviye'yi çağır gelsin, eliyor. Hatta İbn-i Abbas diyor ki: Ben gittim, Muaviye yemek yiyordu, geldim Muhammed'e söyledim. Bunun üzerine o, *'Muaviye dayımısın inşallah! diyeıvk bir bakıma ona beddua Gitti',* diyor. Ondan sonra Muaviye günde en az yedi sefer veya daha fazla yemek yiyordu, diyor. Yani Muhammed'in bedduası yerini bulmuş demek istiyor.[16]-"

Bizim Kürtçede bir atasözü var: *"Axc me Oın'c, \wcli lısere me kome."* Om bir isim, yaramazın biri ve bir yerleşim biriminde ağaymış. İşte bu atasözü bunun üzerine söylenmiş. Yani ağamız Om olursa, vay halimize! Ebu Süfyan'la oğlu Muaviye de yıllarca Muhammed'e karşı savaştıktan sonra mağlup olunca bu kez ailece Hz. Muhammed'e vahiy kâtibi oluyorlar!

İşin daha enteresanı. **Buharı** gibi İslam'da önemli bir hadis âlimi bu kâtiplikle ilgili bir bölüm açmış ve adını da *"Muhammed'in Kâtibi"*diye belirtmiştir. Yani çoğul değil; tek kâtip diye bölüm açmış ve burada yalnız **Zeyd b. Sabit** üzerinde durmuştur, onunla ilgili örnekler vermiştir. Zeyd'in bu vahiy kâtipliğiyle ilgili Buhari'de kaç yerde açıklama var; ancak bu başlık

[103] Müslim, Fcclail-i Sahabe, Ebu SüTyan bölümü, no: 2501 Yine Müslim, Kilab-ül Birr, Bab'ü men laaııehü. no: 2604. Ahmet b. Hanbcl. Müsned, Müsned-i Beni Haşini, Abdullah b. Abbas kısmı, no: 2646. Bcla/.uri, Fütulı-ül Buldan s. 672.

tında iki hadis geçiyor.[166] Birinci hadiste Ebubekir zamanında ıır'an bir araya getirilmek istenirken, Ebubekir Zeyd'e teklif nuyor ve *zaten sen bu işte ustasın, daha önce de Hz. Muham-* •cf'e *vahiy kâtipliği yap'.vordun,* dediği şeklinde bir bilgiden ediliyor. Bir diğer hadis de Nisa suresi **95.** ayeti ilk indiğin- Hz. Muhanımed, *"Bana Zeyd b. Sabit'i çağırın, yazı malze- csini getirsin yazalım"*diyor. Bunu zaten daha önce anlattım.

Nerdeyse tüm kaynaklarda müşterek işlenen bir gerçek var. u kâtiplerden beş tanesi az çok Hz. **Muhammed**'in ayetlerini '.mışlar, bunların vahiy kâtipleri oldukları açık ve detaylı ola- anlatılıyor. Bunlardan Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh ve Ab- Uah b. Hatal (kimi yerlerde Abdüluzza diye geçiyor) Mekke öneminde yazmışlar. Zeyd b. Sabit, Übey b. Ka'b ve Naccar pullarından biri de Medine dönemi vahiy kâtiplerinden.

Medine döneminde Naccar oğullarından olan kişinin olayı eşhur; ancak belli ki adı üzerinde sansür söz konusu. Çünkü ynaklara bu kadar geniş kapsamlı konu olmuş biri hakkında, *damın biri"* demek mantıklı gelmiyor. Hem Buhari-Müs- ın'de, hem de Diyanet'in tercüme etliği *Tccrid-i Sarihle* arı- tılıyor ki, Hıristiyan asıllı (Naccar oğullarından) biri güya Me- ne döneminde Müslüman olup Muhammed'e vahiy kâlipliği pmaya başlamış, Bakara ve Al-i İnıran surelerini iyi biliyor- uş; ancak zaman içinde hem kâtiplikten ayrılmış, hem de anli opaganda yapmaya başlamış. Tabi ki bu olay Hz. Mulıaıı- ed'in hoşuna gitmemiş. Günün birinde bu adam ölünce, Mu- ammed'in adamları onun cesedini gece yansı kabirden çıkarıp işarı atmışlar. Sanki suçlu olduğu için cenazesi kabirden atılmış 'bi, Diyanet'in yayınlarında ilginç bir yorum var. *"İşle böyle- r; münafıklık yapanın sonu budur'* şeklinde bir açıklama var.[167] Vahiy kâtiplerinden birinin hikâyesi ve başına gelenler işte yle...

Söz bu kâtiplerin kaçışlarından açılmışken, Hz. Muham- ed'in eşlerinden Ebu Süfyan'ın kızı Ümmii Habibe'den kısa ir örnek eklemek isterim. Bu kadın daha önce eşi Ubeydullah b.

Buharı, Fcdail-i Kur'an, Bah-ü Kâlib-i Nebi. no: 4703-4704.

Cahş'la birlikte Habeşistan'a hicret ediyor. Yani Müslüman ol muşlar ve Mekke müşriklerinin haksızlıklarına dayanamayıp oraya kaçmak zorunda kalmışlar. Zaman içinde Ubeydullah İsla-miyet'ten çıkıyor ve bir süre sonra orada vefat ediyor. İslam ta-rihinde bu olay meşhurdur. Kâtiplerin kaçışı bitmiyor. Gerçekten kabarık bir liste.

Az önce isimlerini verdiğim Mekke dönemi kâtiplerinde Abdullah b. Hatal konusu önemli. Olay hemen hemen tüm ha dis kaynaklarında anlatılıyor. Hz. Muhammed'e vahiy kâtipliği yaparken hayal kırıklığına uğruyor ve sonuçta onu bırakı kaçıyor. Bunun üzerine Muhanımed onun ölüm fermanını veri yor. Daha sonra Mekke'nin fetih günü talimat veriyor, *şu şu ki sileri nerede bulursanız katledin,* diyor. Tabi ki en başta İbn-Hatal'ın adı geçiyor. Hz. Muhanımed onların ölüm fermanların veriyor. Bu ölüm listesinde Ebu Süfyan'ın eşi Hind de vardı Hind, Vahşi adımla birini kiralık katil olarak tutup Mıham-med'in amcası Hamza'yı Uhud harbinde vurdurmuş tu. Anca~ Ebu Süfyan ve oğlu Muaviye'yi affettiği gibi, Hind'i d bağışlıyor. Üstelik Ebu Süfyan ve oğullan Muaviye ile Yezid' ayrıcalık tanıyıp onlara hazineden yüzer deve (toplam üç yüz de-ve) ve ayrıca kırkar ukkiye de para veriyor.[168]

Nihayet Mekke'nin fetih günü Hz. Muhammed'e haber veri-j liyor ki, "İbn-i Hatal Kabe'ye sığınıp perdesinden tutmuş, bana karışmayın diye bağırıyor, ne yapalım?" deniyor. Hz. Mulıam-med, "Kabe'nin perdesini de tutsa arlık fayda vermez; onu öldü-rün" diyor. Bunun üzerine iki kişi birden adama hücum edip Ka-be içinde onu infaz ediyorlar. Hâlbuki Hz. Muhammed'e o sıra da, *"Kim bugün Kabe 'nin içine girerse o güven içindedir, ona, karışılmayacaktı!-"* şeklinde ayet indirilmişti.[169] İnfaz edilen bu

[10/] **a) Tccritl-i Sarih, 9/309,** no: **1477.**

b) Buhari, Menakib, Alamct-i Nübüvve, bab 25, no: 3617.

c) Müslim, Sıfat-i Münafıkin, no: 27H1.

d) Bıhari-Müslim hadisleri, L. Mercan, no: 1772.

[168] **Zehcbi, Siyer-i A'lem, 1/329, Yezid b. Ebu Süfyan kısmında.**

[169] **Al-i İmran, 97.**

idamla ilgili kaynaklar da güçlü. Trajedisi en başta Buhari-Müslim'de ve diğer hadis kaynaklarında anlatılmaktadır. Buharı bunu birkaç yerde ele almıştır.[170]

Kaldı ki, Hz. Muhanımed yalnız bunun ölüm fermanını vermemişti. Şiirleriyle onun aleyhine propaganda yapan bu adamın iki cariyesi için de ölüm fermanını vermişti. Bunlardan biri kaçıp kurtuluyor, diğeri yakalanıp infaz ediliyor. Bu iki cariyenin isimleri bile kaynaklarda belli. Biri Fertena veya Kureyna, diğeri de şrnebe veya Kureybe şeklinde geçiyor. Yine şiirleriyle Hz. Muhanımed aleyhinde propaganda yapan Beni Abdülmuttalip cariyelerinden Sare adında bir kadın için de ölüm emri veriyor. Bazı rivayetlere göre bu kadıncağız kaçmayı başarıp kurtuluyor. Mekke döneminde vahiy kâtibi iken işi bırakıp kaçan, daha doğrusu hayal kırıklığına uğrayan Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh'ın durumu daha da farklı.[171] Bu adanı, halife Osman'ın sütkardeşi. O yüzden Osman onu belli bir süre gizli tutuyor, daha sonra uygun bir zamanda onunla birlikte Hz. Muhanımed'in yanına gidiyor, *bunu **bağışla,*** diyor. Muhanımed de onu affediyor. Osman kendi halifeliği döneminde bunu Mısır valisi olarak tayin ediyor. Hatla kâtiplikten ayrılıp kaçınca, ***"Başlasam** ben de Muhammed'in kitabı gibi bir kitap ortaya çıkarabilirim"*diyor. Hal böyle olunca Hz. Muhanımed onu kolay kolay affetmezdi ama Osman araya girince onu affediyor. İslami kesimin vahiy kâtipliğiyle ilgili sıkça dillendirdiği hikâyenin özeli böyle.

Bu kâtiplerden Zeyd b. Sabit'in, ki aynı zamanda Kur'an'ı bir araya getiren komisyonun da başkam, durumu daha ilginç. İlerde onunla ilgili geniş bir bilgi sunacağımı şimdiden hatırlatmış olayım. İşte Hz. Muhammed'in vahiy kâtipleriyle il-l'ili bilgiler gösteriyor ki, bu kâtiplik meselesi adeta aslı esası olmayan kuru bir iddia.

i / " a) Buhari. I) Megazi Bab-ü Eyne zikrü'n-Nebi, no: 4035. 2) Cihad, Bab-ü katlil esir, no: 2879, 3) Cczaii-I Scyd, no: 1749.

b) Müslim, Hacc, no: 1357.

c) Ebu Davud, Cihad, no: 2865.

d) Tirmizi, Cihad, no: 1693.

e) Nesai, Hacc, bab, 107.

1 7 1 Belazuri, Eısab 1/531.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'A GORE KUR'AN EVRENSEL MİYDİ?

Bu bölümde **Kur'an**'lfl lüm insanları kapsamadığı, doğrudan Hz. Muhammed'in doğduğu Hicaz bölgesindeki insanları (dili Arapça olanları) ilgilendirdiği hususu üzerinde duracağını. Bunu, **Kur** Van'daki ayetlerden hareketle ortaya koymaya çalışacağım. Hemen bir ayetle konuya giriş yapalım: *"Onu yabancı bir dilde (Arapça olmayan bir dilde) bir Kur'an yapsaydık, herhalde derlerdi ki: 'Onun ayetleri açıklanmalı değil miydi? Arap\ olana, A'cemi (Arapça olmayan bir dil) mi olur?""*[172]

Evet; doğru olanı zaten bu! Madem insanlara bir mesaj iletilmek isleniyor ve sonuçta da dini inanca göre cennet, cehennem gibi mükâfat ve ceza söz konusu, o halde insanların rahatça anlayabileceği bir dille olmalı.

Daha bitmedi, başka ayetlerde var. Hemen onları da özetle verelim: *"Biz sana Kur'an'ı Arapça olarak gönderdik ki* ***Ummü-Kura*** *denilen Mekke halkı ve civarında yaşayanları uyanısın diye!"* deniliyor ve bu ayet Kur'an'da iki surede geçiyor.[173] Allah, Nahl suresinde yeminle başlayarak, ***"Yemin*** *olsun ki, biz onlarım (inanmayanların), 'Kur 'an 'ı ona (Muhammed'e) bir insan öğre-*

172 Fussilct suresi, 44. ayet.

173 En'am suresi, 92 ve Şura 7. ayet.

tiyor' demekte olduklarını biliyoruz. Sözünü ettikleri kişinin dili yabancıdır/Arapça değildir. Oysaki bu, apaçık Arapça bir dil- (/;'/•" deniliyor.[174] Başka bir ayet ise, *"Biz onu (Kur'an'ı), öğüt alırlar diye senin dilinde indiıvrek kolayca anlaşılmasını sağladık"*[115] şeklindedir. Kur'an'da, *"Biz, her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik (onlardan birini seçtik) ki kendilerine açıklasın"ayeti* de var.[176]

Bu ayetlerden gayet açık bir şekilde anlaşılıyor ki Kur'an, Araplar dışındakilere gelmiyor. Gerekçesi de Kur'an'da belirtiliyor: *Başka dilde gönderseydim haklı olarak diyecektiniz ki, biz Arabız ama bize gelen kitap yabancı.* Tam burada Arap olmayanların da, *'Peki eğer biz de bu Kur'an 'dan sorumluysak, bizim dilimizde olmayan bir dille mi bize kitap gönderiyorsun?'* elemeye hakları vardır. Eğer bu gerekçe Araplar için göz önüne alınıyorsa, dünyanın diğer insanları için de alınmalıdır desek, yanlış mı olur?

Hadis külliyatında geçen şöyle bir olay var: Hz. Muhanımed ölmek üzereyken bazı tavsiyelerde bulunur. Onlardan biri, *"Arap yarımadasında iki dinin olmaması; buna asla izin **veril'** memesi"*şeklindedir.[177] Bir diğer hadis ise şöyledir: *"Müslüman olmayanları Arap yarımadasından çıkarın."*

Gayet açıktır ki o bölgede yaşayan ve Arapça konuşan insanları ancak ilgilendiren bir din. Peki, eğer bölgesel bir din olmasaydı; tersine evrensel olsaydı, Müslüman olmayanları bölgeden çıkarın, denilebilir miydi? Aslına bakılırsa artık bugünkü Araplar da Kur'an'dan sorumlu olmamalı. Çünkü o günkü Arapça ile (Kur'an Arapçası) bugün konuşulan ve basın-yayında kullanılan Arapça arasında çok fark vardır. Bulunduğum çevrede birçok Arap doktor, öğretmen, mühendis vs olan insanlar var. Bazen kendilerinden hadis olsun, eski kaynaklar olsun çok kısa cümleler soruyorum; yanıt veremiyorlar. Bunu .şunun için yazıyorum:

1/4 Nahl suresi, 103. ayet.

Duhan suresi. 58. ayet.

İbrahim suresi, 4. aycl.

Buharı, Megazi, Hz. Muhammed'in hastalığı başlığı altında, no: 4431. Müslim, no: 1767.

Artık bugünkü Arapların da Kur'an'ı anlamaları için özel bir ihtisas gerekiyor.

Şu soru sorulabilir: Peki madem bu ayetler açıkça belirtiyor ki, Kur'an Mekke ve çevresinde yaşayan ve Arapça konuşanlar] için inmiş; dolayısıyla diğer dillerde konuşanlar bundan sorumlu tutulamaz. O halde nerden çıktı bu halk arasındaki Kur'an'ırJ tüm insanların yasası olduğu düşüncesi? Hiç mi bunun Kur'an'da bir kanıtı yok?

Bu konuda hadislere girmeden, sadece Kur'an ne diyor buna açıklık getirmeye çalışalım.

Kur'an'da az önce geçen ayetlerin bir kısmında *"Ümmü-1 Kura* "kelimesi geçiyor. Bu, o zamanlar Mekke'nin diğer adıydı. Mekke, Bekke, Ümmü-1 Kura hepsi bildiğimiz Mekke şehrinin adlarıydı ve bunların tümü de zaten Kur'an'da geçiyor. Bugün nasıl Türkiye'de bazı il, ilçe ve köylerin birden fazla isimleri varsa, Mekke, Medine için de aynı şey söz konusuydu. Mesela Medine'ye aynı zamanda Yesrib de deniliyordu. İşle İslam âlimleri burada *Ümmü-1 Kura* kelimesinden, köylerin anası-ana kent, başkent şeklinde bir yorum çıkararak, bunu tüm dünyanın ve hatta belki ilerde tüm evrenin başkenli yapıp böylesine bir yorumla Kur'an'ı evrensel yapmaya çalışmışlar. Kabul edelim ki zoraki de olsa *Ümmü-1 Kura* kelimesinden tüm dünyanın başkenti anlamını çıkardık ve böylece tüm insanları Kur'an'dan sorumlu tuttuk; peki az önceki net ayetler ve akıl ne olacak?

Tüm insanların Kur'an'dan sorumlu olduğunu iddia edenler şu ayeti de kanıt gösteriyorlar: "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." Bir diğer ayet de, "Bu Kur'an bana vahyoluntlu ki, onunla sizi ve ulaştığı herkesi uyarayım" şeklindedir. Başka bir yerde, "Biz seni tüm insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik" deniliyor. Mekke'de oluştuğu söylenen surelerden birinde de, *'Kur'an, beşer denen insan için bir uyarıcıdır'* anlamında bir ayet var.[178] Bu son ayetler, Kur'an'ın evrenselliğiyle alakalı değildir. Bunlar soyut açıklamalardır ve birer perspektif vermektedir. Mesela Atatürk, *'Yurtta sulh cihanda sulh"*

Sebc Suresi, 2, Enbiya suresi, 107. ayet. En'am, 19. ayet. Müddessir, 36.

demiş. Bu şu demek değildir ki Atatürk tüm dünyanın liderliğine soyunmak istemiş. Kaldı ki tüm dünya şöyle dursun; getirmiş olduğu sistem Türkiye'nin ihtiyaçlarını bile karşılayamamaktadır. Dostoyevski, *"Yeryüzünde tek bir can acı çekerken mutlu değilim"*demiş. Herhalde bu güzel sözden dolayı kimse kalkıp onu peygamber ilan etmez.

Yukarıdaki ayetler afaki bir anlam içeriyor; daha önce verdiğim ayetler ise konuyu somutlaştırıyor. Mesela *Araplara başka dille gönderdeydim sorun çıkardı,* deniliyor. Burada somut ve mantıklı olanı soyutla karıştırmamak lazım. Birde mademki cinlerin de peygamberidir ve cinlerin dili Arapça da değildir (kim bilir belki onların da dili Arapçadır ve en çok Araplarla diyalog kurarlar da o yüzden Arap alemi ilerlemiyor!), o halde tüm insanların da peygamberidir gibi yorumlar da mümkün. Bu cininin konusuna girmeyelim; ne bileyim belki cinler çarpar! Bu benim branşım değil; efsuncuların-üfürükçülcrin işidir!

Eğer Arapça gönderilen Kur'an'dan tüm insanlar sorumlu tutulsa, bu ancak asimilasyonun daniskası olur. Sakın yanlış anlaşılmasın, hakaret anlamında demiyorum. Çünkü bu durumda inanan insanlar Arapçaya yönelirler -ki, inanan yönelmeli. Sonuçta bu inancın girdiği yerlerde anadilin cılız kaldığı gibi bir gerçeklik var. Bunun somut örneği, yaklaşık bir asırdır Türkiye uğraşıyor, Türk Dil Kurumu olsun üniversiteler olsun saf bir Türkçe ortaya çıkarmaya çalışılıyor. Ama hâlâ Türkiye'de tüm önemli makam, unvan ve dairelerin isimleri Arapça: Türk, devlet, cumhur, adalet, belediye vs. İşte milliyetçiliği benimseyen bir Türkiye ve bir asırdır yapılan çalışmaların bile silemediği bir tahribat. Bu yüzden eğer tüm ulusların kitabı olsa, asimilasyon olurdu, diyorum.

BEŞINCI BOLUM

KUR'AN'IN KİTAP HALİNE GETİRİLMESİ

İnsanlar sanıyorlar ki, gerçekten Hz. Mııhanımed zamanında Kur'an adı altında zaptı rapt altına alınan yazılı bir kitap varmış. Buna kısmen vahiy kâtipleri bölümünde değindim. Burada konuyu daha detaylı bir şekilde açıklamaya çalışacağım. Bir kere o günkü şartlarda kesinlikle böyle bir şey yoktu. Neye dayanarak böylesine emin bir ifade kullanıyorum? Çünkü var olan bilgiler bunu kanıtlıyor. Ancak okuyucu için burada kısa ve güçlü bir ipucu vermeden geçemeyeceğim.

İmam **Süyuti** kendi tefsirinde Abdullah b. Mesut'tan şunları aktarıyor: "Hz. Muhammed Ahkaf suresinden bana ayetler öğretin işi i. Bir gün baktım ki başka biri aynı bölümü okuyor; ancak bana anlatıldığı gibi okumuyor/farklı şeyler okuyor. Ben hemen müdahale ettim, bunu nerden öğrendin, dedim. Adam, Hz. Muhammed bana böyle öğretti, dedi. Doğrusu ne ise öğrenelim diye biz Muhammed'e gittik. İlkin ben konuyu açtım, sen bana bunları şöyle şöyle öğretmedin mi diye sordum. O da evetJ haklısın dedi. Öbür adam ortaya çıktı, o da benim gibi sordu, sen] bana böyle öğretmedin mi, dedi. Hz. Muhammed ona da evet dedi ve mimik-jestleri bozuldu. Burada bize şunu söyledi: Benden nasıl işitiyorsanız öyle okuyun, dedi ve konuyu, *'Sizden öncekiler de bu gibi tartışmalar yüzünden helak oldu'* sözüyle kapattı" diyor. Yani, bunu tartışma konusu yapmayın demek istemiş.[179]

Süyuti, Dürrü-I Mensur, Ahkaf suresi 1-3. ayetler açıklamasında.

Burada, savunma niyetiyle, aslında o zaman var olan Kur'an nüshaları arasında okuyuş farkları varmış; yoksa ayetlerde sorun yokmuş gibi sözler söylenebilir. Ancak vereceğim bilgilerden bunun doğru olmadığı, tam tersine ciddi farkların olduğu görülür. Ayetlerde sarih yazılmayan bir gerçeklik var. En başta dini kaynaklar bunu doğruluyor.

Yukarıdaki hadise benzer bir örnek daha verelim:

Hz. Muhammed iki arkadaşına Kur'an'dan bir sure/bölüm öğretiyor. Onlar bir ara namaz kılarken, namaz içinde Fatiha'dan sonra zamm-i sure şeklinde onu okumak isliyorlar; ancak hatırlayamıyorum Daha sonra Hz. Muhammed'e gidip durumu anlatınca, Peygamber, sözünü ettiğiniz sure/ayetler mensuh olanlardan/tekrar ortadan kaldırılan ayetlerdir, diyor. Bu, İbn-i Ebi Halem, Hakim, İbn-i Adiyy, İbn-i Asakir, Taberani gibi birçok İslami yazar laralindan işlenmiştir. Hadis İbn-i Ömer'e dayanıyor. Ayrıca İbn-i Abbas şu önemli açıklamayı aktarıyor: *"Hz. Muhammed'e gece ayet gelirdi, gündüzleyin onu unuturdu. Bu yüzden Allah o ayetlerin neshiyle/bir daha geri alıp geçersiz kılınmasıyla ilgili Bakara suresi 106. ayetini indirdi "diyor.* Nasih-nıcıısuh konusunda bu ayelle ilgili geniş bilgi sunacağım. Şevkani burada, hicri dördüncü yılında Bir-i Matine denilen yerde katledilen ashabla ilgili ayetlerin indiğini (tabi ki örnekler vererek) ve daha sonra mensuh olduğunu (yani tanrı laralindan bir daha yürürlükten kaldırıldığını) anlatıyor. Bu hadis Buhari'de birkaç yerde geçiyor, daha önce de buna değindim.[180]

Beni Esed kabilesinden bir heyet Hz. Muhammed'e gelir. Kendisi, o heyetten Hadremi adındaki kişiden sorar, 'Kur'an'dan bildiğin bir şey var mı?' diye. Adam 'evet' deyince Muhammed, 'o zaman oku bakalım' der. Hadremi başlar Abese suresini okumaya ve sonunda, şu an Abcse'de yazılı olmayan bazı ek cümlelerle devam eder. O sırada Muhammed, 'Fazla okuma, okudukların yeterli' der. Tabi ki bu örnekte önemli olan şu: Adam baş-

[18U] Şevkani, Fcthii-I Kadir, Bakara suresi 106. ayet açıklamasında. Ayrıca Süyuti, Dürr-ül Mensur Tefsiri, Bakara 106 ve İtkan, s. 472, 47. bölüm. Buharı, Cihal, bab 19, no: 2K14 ve 184, no: 3064.

tan sona kadar düzgün okumuş; ancak bazı cümleler ekleyince, Hz. Muhammed, 'bu kadar yeter', demiştir. Ama, 'son okudukların ayet değildir', dememiştir.[181]

Zaten o zaman yazılı ayetler olmadığına ilişkin en sağlam kanıt **Ebubekir**'in açıklamalarında vardır. Kur'an ayetlerini kitap haline getirelim önerisi Ebubekir'e ilk kez yapıldığında, o bunu kabul etmiyor, gerekçesini de şöyle açıklıyor: *"Hz. Muhammed'in kitap haline getirmediği, kendisinin yapmadığı bir işi nasıl bana teklif ediyorsun?"* diyor. Ebubekir'le Ömer Kur'an'ı yazma konusunda anlaşınca, bu görevi Zeyd bin Sahil'e veriyorlar. Bu arada **Zeyd,** *"Bir dağı alıp başka yeıe taşımak, benim için bu görevden daha **zordur"***diyor. Bu açıklamalar, en başta **Buhari**'de kaç yerde tekrarlanmaktadır.[182] Özellikle bu konuda **Kurtubi** ve **İbn-i Kesir**'in tefsirleri ***'Mukaddi-*** *me'k\smm&<.* çok yararlı ve kapsamlı bilgiler var.

O zaman durum şöyleydi: Hz. Muhammed ben peygamberim diyor ve davasını sözlü olarak sürdürüyordu. Bir hareketin lideri olarak kendisi de bir şeyler anlatıyor, bir dava öne sürüyordu. Bugünkü devlet yetkilileri gibi kendisi konuşunca, ona ilgi duyanlar, konuşmalarından ve icraatından kendilerine göre bir şeyler algılıyorlardı. İşle onun ölümünden sonra nasıl diyelim cumhurbaşkanı, başbakan bir konuşma yapınca icabında her gazeteci veya seyirci nasıl ondan farklı mesajlar çıkarıyorsa, Kur'an için de aynen böyle olmuş. Herkes Hz. Muhammed'den anladığı biçimiyle, başlıyor Kur'an ayetlerini şekillendirmeye, cümleler kurmaya. Veya şöyle diyelim: Farz edelim ki bir örgüt lideri kısa bir açıklama yapıyor. Onun etrafındakiler, müritleri eğer isterlerse, bu konuşmadan ciltler dolusu kitap ortaya çıkarabilirler. Durum Hz. Muhammed'den sonra da aynen bu şekilde devam ediyor.

Peki, Kur'an ayetleri nasıl kitap haline getirildi? Tarihçesine bir bakalım.

[181] **Dürrii-I Mensur, Abese suresi, ilk ayette.**

[182] **Buhari:**

a) Tefsir bölümü, Tevbe suresi bab 20, no: 4679.

b) Fedail-i Kur'an bölümü, bab 3, no: 4986.

c) Ahkâm, bab 37, no: 7191.

Kur'an'ın kitap haline getirilmesi konusunda farklı tarih ve farklı gerekçeler var. Bunlar başta Buhari olmak üzere İslami kaynaklarda anlatılmaktadır. Her ne kadar kimi İslami eserlerde, *"Kur'an Hz. Muhammed zamanında bir araya getirilmişti"* deniliyorsa da, cumhur bu görüşü dikkate almamıştır. Kenardan bir görüş şeklinde kimi yazarlar (Hakim gibi) buna da yer vermişlerdir. Kur'an bir bütün olarak Hz. Muhammed zamanında yazılı olmadığı gibi; ayetleri parça parça korunmaya da alınmamıştır. Bu çalışmamda var olan bilgi ve kanıtlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde böyle bir sonuç ortaya çıkıyor.

Hz. Muhammed zamanında Kur'an yazılmış olsaydı, onu ortaya koymak için en başta iki halife döneminde yıllarca süren çalışmalar yürütülmezdi.

Hz. Muhammed döneminde kitap haline getirilmemesinin nedenlerine baktığımızda, inandırıcılığı olmayan yanıtlar görüyoruz İslami kaynaklarda. Mesela Hattabi gibi bazıları şunu diyorlar: Kur'an Hz. Muhammed zamanında kitap haline gelemezdi. Çünkü gelen ayetlerden bazen biri diğerinin hükmünü ortadan kaldırıyordu. O yüzden eğer o zaman kitap haline gelseydi, geçerliliği olmayan ayetlerle geçerli olanlar birbirlerine karışırdı. İşte olay tam da belli olsun ondan sonra kitap haline gelsin diye, Muhammed zamanında toplanmadı. Kendisi ölünce Allah onun arkadaşlarının kalbine ilham verdi, onlar kitap haline getirdiler.[183]

İmam Süyuti, Askalani gibileri Hattabi'nin az önceki gerekçesini anlatırken, *'Böyle şey mi olur?'* diye itiraz da etmemişler: Neymiş; Allah sahabenin kalbine ilham yoluyla bilgi vermiş ki Kur'an'ı şöyle yazın, böyle yazın diye! Demek ki o zaman tanrı nerdeyse herkese vahiy gönderiyor, ilham veriyormuş. Bu konuda bazıları da şu nedenleri öne sürmüşler: Kur'an Hz. Muhammed zamanında kitap haline gelemezdi. Çünkü vahiy daha devam ediyordu. Dolayısıyla neyin nereye yazılacağı belli değildi. Birde Hz. Muhammed isterdi ki, yazmaktan ziyade; ashab ezberlesin,

1"" a) İbn-i Hacer Askalani, Buhari şerlı-i Feth-ül Bari, Fcdail-i Kur'an, Cenıu-1 Kur'an kısmında, bab 3, no: 4986.

b) Süyuti, İlkan. i/129. Bölüm 18, Ccnuı-I Kur'an kısmında.

kafasına koysun. Bir diğer neden de, zaten herkes Kur'an'ı biliyordu. O yüzden yazmaya da gerek yoktu, şeklindedir.[184]

Komisyon başkanı Zeyd'in bizzat açıklaması var ki, *"Hz. Muhammed vefat edince Kur'an hiçbir yerde toplu halde yoktu"* diyor.[185] İki halifenin çalışmaları dışında başka insanların da Kur'an'ın bir araya getirilmesi için özel çalışmaları vardı. Şu meşhur bir gerçektir ki, Hz. Muhammed vefat ettikten sonra Hz. Ali uzun zaman evine kapanıp toplum içine çıkmamıştır. Bunun başka nedenleri olmakla birlikte, birini Hz. Ali şöyle açıklıyor: *"Yemin ettim ki Kur'an ayetleri kitap haline gelmeyene kadar ben toplum içine çıkmam; evimde bu konuyla meşgulüm"* diyor. Ebubekir de ona, *"İyi düşünüyorsun"* karşılığını veriyor.[186]

Zehebi gibi bazı İslam düşünürleri, Ebubekir Kur'an çalışmalarını sonlandırmadan vefat etmiş, aynı zamanda halife Ömer vefat ettiğinde Kur'an çalışmaları daha bitmemişti şeklinde bilgi veriyorlar.[187]

Kimi kaynaklara göre, Kur'an'ı kitap haline getirme konusunda ilk girişimin halife Ömer'den geldiği söyleniyor. Bir gün Ömer, "Falanca konuda bir ayet vardı, kim bunu biliyor?" diye sorunca, oradakiler, "O ayeti bilen kişi savaşta öldürüldü" karşılığını veriyorlar. Ömer buna üzülüp, "Allah'tan geldik, sonunda ona döneceğiz" eliyor ve bunun üzerine, "Kur'an'ı kitap haline getirelim" önerisini gündeme getiriyor. İbn-i Ebi Davud, İlk fikir ve çalışmanın Ömer'le başladığına dair ayrıca Özel bir bölüm de açmış. Ömer çalışmaya başlayınca, bir de çağrıda bulunuyor, kimde ayetler varsa iki şahit getirsin, biz Kur'an ayetlerini kitap haline getireceğiz, diyor. Ömer bu çalışmayı bitirmeden öldürülüyor. Tabi ki en köklü değişiklik Osman zamanında gerçekleşiyor.

İbrahim Nimet. Ulumü-I Kur'an. s. 36.

185 İtkan. 1/129, 18. bolüm (Cem'ül Kur'an kısmında).

186 a) İbn-i Dürcys, Fedail, no: 22, s. 36.

b) Süyuti, İtkan, 1/130-18. bölüm.

c) İlindi, Kcnz: no: 4792.

d) Sicislam, Mesailif, s. 169.

187 a) Zehebi. Marit'ctii-I Kutra, 1/107.

b) Sicistani, Mesahif, s. 171.

Sanırım Ömer'in bu girişimi, Ebubekir zamanında ortaya attığı teklifin aynısıdır. Detay kısmında bunları anlatacağım zaten. Yani Ebubekir zamanındaki çalışmadan farklı bir şey değildir. Ne olursa olsun; Kur'an ayetlerini toplayalım fikri ilk defa Ömer'den çıkıyor. Bunda ihtilaf yok. Hadislerde, Ömer, öldürülene kadar halktan ayetler toplamaya devam ediyordu, bunu yaparken de iki şahit istiyordu, öldürülene kadar uğraştı; ancak Ömrü yetmedi/kitap haline getiremeden öldürüldü, diye bilgiler var.[188]

Yani nereden bakılırsa işin içinde illaki halife Ömer vardır; bu işin asıl koordinatörü kendisidir. İlk girişim Ebubekir zamanında olmuşsa da, yine Ömer'in önerisiyle olmuştur ve bunun sonucu olarak Ebubekir Ömer ve Zeyd'e *'Cami önünde durun, kim iki şahitle birlikte ayet/ler getirirse Kur'an'a ekleyin'* diyor. Bunu zaten Ebubekir kısmında anlatacağım. Hatta şu da var: Ebubekir Zeyd'e görev verince kendisi, *'ben bunu tek başıma yapamam; Ömer de benimle bu işi yürütsün'* diyor ve Ebubekir bunu kabul ediyor; *olur, birlikte çalışmalara başlayın,* diyor.[189]

Yaygın olmamakla birlikte, rivayetlerde Kur'an'ı ilk defa Ebıı Hüzeyfe'nin kölesi Salim adındaki kişinin bir araya getirdiği bilgisi de var.

Kaynaklardaki yaygın görüş, Kur'an'ı kitap haline getirme fikir ve çalışmasının, ilk defa halife Ebubekir zamanında başlamış olmasıdır. Kur'an'ı bilen çoğu kişinin savaşlarda öldürülmeleri Müslümanları kaygılandırmış, onu bilenler biterse ne yapacağız diye endişeye sevk etmiştir. Bu gerekçeyle ilk çalışmalar Ebubekir zamanında başlamıştır.

İkinci bir çalışma da halife Osman zamanında yürütülmüştür. Var olan bilgilere göre Ebubekir ile Osman'ın hem çalışmaları, hem de gerekçeleri farklı. Ebubekir, Kur'an kaybolmasın diye onu düzensiz bir şekilde kayda geçirmeye çalışmış; Osman ise, Ebube-

[188] a) Hindi, Kenz. no: 4759 Ccm'ul Kur'an kısmında.
b) Süyuti, İtkan, 1/130-18. bölüm.
c) İbn-i Kesir, Fedail-i Kur'an, s. 59.
d) İbn-i Sa'd, Tabakat, İstihlaf-u Ömer kısmında, 3/157.
e) İbn-i Ebu Davud, Kitab-Ul Mesahif, s. 170.

^ Süyuti, İtkan, 1/131-132. Kur'an'ın bir araya getirilmesi kısmında.

kir'in hazırladığı nüshayı temel alarak yeni bir Kur'an ortaya çıkarmış ve kalan tüm Kur'an nüshalarını yakıp imha etmiştir.[190]

Her ne kadar Ebubekir ve Osman'ın Kur'an'la ilgili çalışmaları üzerinde daha fazla durulmuşsa da, aslında ilk çalışmanın Hz. Ali ile başladığı tezi gerçeğe daha yakındır. Hz. Ali Kur'an'ın bir araya getirilmesi için dert yandığı, bu konuda özel çalışmalar yürüttüğü ve baştan beri vahiy kâtipliği de yaptığı halde, ne Ebubekir, ne Osman zamanındaki çalışmalarda yer almamıştır; daha doğrusu rakip olduğu için ona yer verilmemiştir. Şu bir gerçektir ki, ayetlerin kitap haline getirilmesiyle ilgili bugün milyonlarca Müslüman'ın ezberindeki bilgi, gerçeği yansıtmıyor. Gerçek bunun tam tersidir. Bu çalışmamdan amaç da bunları belgelemektir.[191]

Kur'an ayetlerinin toplanıp bir araya getirilmesiyle ilgili bu genel bilgiyi sunduktan sonra detay kısmına geçelim; bakalım çalışmalar nasıl yürütülmüş?

a) Kur'an'ın Ebubekir Zamanında Kitap Haline Getirilmesi

Hz. Muhammed öldürülünce Müslümanlar kitlesel bir şekilde İslamiyet'i terk ediyorlar/ dinden çıkıyorlar. Mekke ve Medine'deki camilerle Bahreyn'de bir cami olmak üzere yalnız üç merkezdeki camiler kalıyor.[192] Halife Ebubekir Müslümanları bir daha toparlamak için, dinden çıkanlara karşı değişik cephe-

[190] Süyuti, İtkan. 18. bölüm 1/ 133.

Süyuti, İtkan, İbn-i Durcys'len alıntı yaparak. 1/130 ve devamı, 18. bölüm.

[192] a) İbn-i Asakir, Tarih-ü Mcdincl-i Dımask, cilt 30/319.

b) İbn-i Esir, el-Kamil, 2/205.

e) Tabcri Tarihi, 3/225.

d) Kandehlcvi, Hayat-i Sahabe, 2/25.

e) İbn-i Kesir, Bidaye-Nihaye, 6/340 ve devamı.

f) Taberi, Tarih, 3/280-330, Buhari, Fedail-i Kur'an, Cem'ul Kur'an kısmında. Ki ilk defa Yemame savaşı nedeniyle kitap haline getirilmesine karar verilir.

g) İbn-i-il Esir, el-Kamil, Ebubekir'in halifeliği kısmında.

lerde savaş ilan ediyor, peygamberlik iddiasında bulunanların üzerine gidiyor. Mesela meşhur a) Müseyleme, b) Şecah binti Haris adında bir kadın, c) Yakıd isminde bir başka kadın (Suriye'nin Halep tarafında peygamberlik iddiasında bulunuyordu),[193] **d)** Lakit bin Malik Ezdî **(Umman'da** peygamberliğini ilan etmişti ve zaten İslamiyet'ten önce de oranın emiriydi, asıl adı Cülendi), e) Esved-i Aıısî, f) Tuleyha b. Huvcylid Esedî gibileri de kendi bölgelerinde peygamberliklerini ilan etmişlerdi. Hz. Muhammed'in vefatından sonra kitlesel bir şekilde İslamiyet'i bırakanlar bu kez isimlerini verdiğim peygamber adaylarından özellikle Müseyleme, Şecah ve Esvcd ile Tuleyha etrafında toplanmaya başlıyorlar, onları peygamber olarak tanıyıp destekliyorlar. Bunlar, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yeni ortaya atılan adaylar değildi; tersine Muhammed zamanında da peygamberliklerini ilan etmişlerdi ve bunlardan bazılarıyla Muhammed arasında diyaloglar, savaşlar bile olmuştu.

Ebubekir sahte peygamberlerin üzerine giderken, en çok kayıp Müseyleme ordusuna karşı veriliyor. Rivayetlere göre bu savaşta 21 bin insan hayatım kaybediyor. Savaş, Yemame denilen yerde olduğu için adını bundan alıyor (Yemame savaşı), Hz. Muhammed'in vefat ettiği yılda (Miladi 632) meydana geliyor. İşte bu savaşta Müslümanlardan Kur'an'ı bilen birçok insan hayata veda edince Ömer Ebubekir'e, *Kur'an 'i bilenler gitgide ortalıktım kayboluyorlar; o yüzden tedbir alalım, bunu kitap haline getiıelim,* teklifini sunuyor. Rivayetlere göre bu savaşla öldürülen ve Kur'an'ı bilen Müslümanların sayısı 70; ancak bazı kaynaklarda bunların 500 kişi olduğu söyleniyor.[194]

Bundan sonrasını, Kur'an'ı bir araya getiren komisyon başkanı Zeyd b. Sabit'ten dinleyelim. Hadis en başta Buhari'de birkaç yerde ve diğer hadis kaynaklarında anlatılıyor.[195]

[1yj] **a) Hamevi (574-623), Mucem'UI Buldan, 5/426. b) Zcbidi, 1145-1205. c) Tac'ül Arus, s. 2369.**

[194] **İbn-i Kesir. Fedail-i Kur'an, s. 53.**

[195] **Buhari, IVTefsir, Tevbe, bab 20, no: 4679. 2) Fedail-i Kur'an, bab 3, no: 4986. 3) Vahiy kâtibi kısmında, bab 4, no: 4989. 4) Ahkâm, bab 37, no: 7191. 5)Tevhid, bab 22, no: 7425.**

"Ebubekir, Yemame savaşından sonra beni yanına çağırdı. Kendim gidince baktım ki Ömer de orda. Bana şunu söyledi: Ömer bana gelip, henüz Kur'an ayetlerini bilenler yaşıyorken onları kitap haline getirelim, önerisini sundu. Ben de Ömer'e, Hz. Muhammed'in yapmadığı bir işi nasıl yapalım, dedim. Çünkü kendisi zamanında bunu kitap haline getirmedi. Biz yaparsak ona ters düşmez miyiz, dedim. Ömer, bu işte hayır vardır, dedi ve ısrar etti. Sonunda ben de ikna oldum. Ebubekir; ey Zeyd, sen genç ve akıllı birisin, daha önce de Hz. Muhammed'e kâtiplik yaptın, bu işi başarırsın, Kur'an ayetlerini bir araya getirelim, sen de bu işin başına geç, dedi. Ben de bu teklifi kabul ettim..." diyor Zeyd b. Sabit.

Bu karardan sonra halife Ebubekir, Ömer ve Zeyd'e, *"İkiniz cami kapısında durun. Kim size iki şahitle birlikte ayet/ayetler getirirse yazın"* diyor.

Zeyd şöyle devam ediyor:

"Kur'an ayetlerini bir araya getirme çalışmalarına başladık. O zaman ayetler *'LihaC* (ince küçük taşlar), *'Rikâ'* (deri-kâğıt parçaları), *'Ektaf'* (deve, koyun-keçi kemikleri), *'Usiib'* (ağaç parçaları-lahlalar) gibi malzemeler üzerine yazılıyordu. Bazı ayetler de insanların ezberindeydi. Kimin yanında ne varsa, iki şahitle birlikte getiriyordu, biz de kabul edip yazıyorduk. Hatta Hüzeyme b. Sabit bana Tevbe suresinin son iki ayetini getirdi,[196] ondan başka bu ayetlerin şahidi yoktu ve onu da şahitsiz olarak kabul edip ekledik (Bu kişinin getirdiği ayetler şahitsiz olarak kabul edilir. Çünkü bu özel bir kişiydi, Hz. Muhammed'le anısı vardı. Kendisi bu adamla ilgili, herhangi bir davada şahit olursa tek başına yeterlidir demişti. İlerde zaten buna değineceğim.), böylece Kur'an ayetlerini kitap haline getirdik." Zeyd, konuşmasını şöyle sürdürüyor: *"Bir araya getirdiğimiz nüsha Ebubekir'de kaldı. Kendisi vefat edince Ömer'e verildi. O da gidince kızı ve Hz. Muhammed'in eşi Hafsa 'da kaldı."*

128 ve 129. ayetler. Kenz, no: 4766.

Bunlar uzunca bir hadisin özetidir.[197]

Çoğunluk Ömer ve Zeyd'in Kur'an ayetlerini kitap haline getirdiklerini söylüyorlar; tarihçi **Yakubi** ise, Ebubekir zamanındaki Kur'an çalışmalarında birçok ismin görev aldığını belirtiyor. Aktardıkları şöyle: Yemame harbinde Müslümanların fazla kayıp vermesi üzerine bu fikir ortaya atıldı. Ebubekir Kur'an'ı kitap haline getirmek için bir komisyon oluşturdu. Bunun 25 üyesi Mekkelilerden, 50'si de Medinelilerdendi. (Tabi ki hepsi de okuryazar ve sahabeler arasında seçme insanlar.) Ebubekir bunlara görev verirken şu talimatı da veriyor: Hazırlanan Kur'an'ı en son Sait b. As'a sunun, o kontrol etsin. Çünkü Sait, Kur'an Arapçasmı iyi bilen biri. O yüzden ona teslim edin, o gözden geçirsin, diyor.

Sait b. As, Osman zamanında da Kur'an kitap haline getirilirken oluşan dört kişilik komisyonda görev almış. Osman onun hakkında, *"Zeydyazsın, Sait de kontrol etsin. Çünkü Kur'an, Sait lehçesi üzerine inmiştir"* diyor. Bunu Osman kısmında detaylıca anlatacağım. Ancak **Yakubi**'nin bu bilgisi gerçeği yansıtmıyor. Çünkü Hz. Muhammed vefat ettiğinde Sait b. As henüz çocuktu, 9 yaşındaydı. Bu yaşta onun komisyona alınması mümkün olmuyor. Bunu bu başlık altında daha sonra anlatacağım.

Yakubi devam ediyor: **O** sırada Hz. Ali'nin de hazırlamış olduğu bir Kur'an nüshası vardı, onu getirdi. Kendisi Kur'an'ı 7 bölüm şeklinde hazırlamıştı. Her bölüm birkaç sureden oluşuyordu. Şu an var olan Kur'an surelerinden birkaçını Bakara adı allında birinci bölüm (ki buna cüz' denir) yapmıştı. İkinci bölüm ise Al-i İınran etrafında topladığı birkaç sureden oluşuyordu. Üçüncü bölüm, Nisa suresinin adını alıyordu ve o da birkaç sureden oluşuyordu. Dördüncüsü ise, Maide adı altında bazı surelerden meydana geliyordu. Beşinci bölüm En'am suresi adını alıyordu ve o da birkaç sureden oluşuyordu. Altıncı bölüm, A'raf

197 **Buhari:**

a) Tefsir, Tevbe suresi, bab 20, no: 4679.

b) Fedail-i Kur'an, bab 3, no: 4986.

c) Ahkâm, bab 37. no: 7191.

Çoğu hadislerde Hüzeyme b. Sabit ismi geçiyor; az da olsa Ebu Hüzeyfc Ensari ismi geçiyor. İsim o kadar önemli değil. Burada önemli olan olaydır.

adını alıyordu ve 16 sureden oluşuyordu. Yedinci ve son bölüm ise adını Enfal suresinden alıyordu ve bu da 16 sureden oluşuyordu. Kısacası, Hz. Ali'nin Kur'an nüshası (Tabi ki Yakubi'nin aktarımına göre) yedi cüzden oluşuyordu.

Şu an var olan Kur'an 30 cüzdür. Ama Hz. Ali'ninkinin her cüz'ü yaklaşık 15-16 sureden oluşuyordu. **Yakubi** bunu uzun uzadıya anlatıyor.[198]

Ebubekir zamanındaki komisyon Kur'an ayetlerini kitap haline getirirken adı ne olsun diye tartışıyorlar: Kimisi adı *"Sifm* olsun diyor. Bu kelime büyük kitap anlamına gelir. Ancak daha önce Yahudiler Tevrat'ın bölümler ine bu adı taktıkları için bu teklif kabul edilmiyor. Her ne kadar burada Yahudi kökenli bir kelimedir, bunu Kur'an'a isim yapmayalım demişlerse de, bunun çoğulu olan *"Esl'aı"* (kitaplar demek) kelimesi Kur'an'da kullanılmıştır.[199] (Kitabın sonlarına doğru ayrıca Kur'an'da işlenen bu Arapça olmayan yabancı kelimelerle ilgili özel bir bölüm açacağım; orada daha detaylı bilgiler ekleyeceğim). Kimisi de, Habeşliler kendi kutsal kitaplarına *"Mushaf"* **diyorlar,** biz de bu ismi kullanalım deyince, bu görüş kabul ediliyor ve o günden bu yana Kur'an'a *"Mushaf"* **deniliyor,**

Ebubekir zamanında yapılan çalışmanın özeti bu. **Osman** dönemine geçmeden onun zamanında var olan Kur'an nüshaları hakkında da bazı bilgiler verelim. Bu farklı nüshalar, aynı zamanda halife Osman'ın yeni bir Kur'an çalışması başlatmasının da asıl nedenleridir. O yüzden ilkin bunlar hakkında bilgi vermek istiyorum.

b) Osman Zamanındaki Farklı Kur'an Nüshaları

O zamanki farklı Kur'an nüshaları hakkında değişik kaynaklarda yeterince bilgi var; ancak İbn-i Ebu Davud Sicistani bunları güzelce toparlayıp bir araya getirmiş. Ben burada onun kay-

[1y°] Yakubi Tarih-i, 2/152 ve devamı. Askalani, Felh-UI Bari, Buhari şerh-i, Cemu'l Kur'an, no: 4702, hadisin açıklamasında.

Cum'a suresi, ayet 5. Süyuti, İtkan, 12. bölüm 1/130.

tıağını temel alarak ve aynı zamanda diğer kaynaklarla da takviye ederek o dönemde var olan değişik Kur'an nüshaları hakkında özet bir bilgi sunuyorum.

Altı hadis kaynaklarından *'Sünen'* **sahibi** Ebu Davud Sicistani'nin **(h.** 202-275) oğlu Ebubekir Abdullah **b.** Ebu Davud Sicistani (230-3**16. h),** ***'Kitab'ülMesailif*** adlı eserinde Kur'an'ın nasıl oluştuğu noktasında önemli bilgiler veriyor. Bu yazar aynı zamanda İslam camiasında kabul görmüş önemli biri. Güvenirliğiyle ilgili bir-iki örnek vermek gerekirse, İmam Zehebi kendi kaynaklarında[200] bunu, *bir ilini deryası, hadis konusunda en otoriter kişi* olarak tanımlıyor.[201] Yine ünlü tarihçi Ahmet b. Ali Bağdadi[202] Sicislani hakkında, *'Takva sahibi, büyük bir hoca, o dönem için Irak 'm en büyük din adamı...'* şeklinde değerlendirmede bulunuyor. Şemsüddin İbn-i Halkan onu,[203] *'Bağdat'ın en büyük hafızı, o dönem için ittifakla kabul görmüş büyük din adamı, döneminde Mısır, Şam, Horasan. Şiraz. İsfahan, Sicistan gibi diyarlarda ilim konusunda* ***şöhret*** *sahibi biri'* olarak tanımlıyor.

İşte başta bu yazar ve daha birçok İslam düşünürü, Kur'an'ın nasıl kitap haline getirildiği konusunda çarpıcı bilgiler veriyorlar. Bunları özetlemeye çalışalım:

İbn-i Ebu Davud Sicistani kendi kitabında o dönem için 26 ayrı Kur'an nüshasının isimlerini verip aradaki farklılıklarla birlikte izah ediyor.[204]

[200] Siıei-i Alem, 13/218-221.

[201] Tczkirel'UI **Huffaz,** 2/767-768.

[202] Turih-ü **Bağdat,** 9/465.

[203] Vefcyal-ül A'yan... 2/405, no: 48.

[204] **Sicistan, Mesahif,** c. l/J53-386'ya kadar şu farklı Kur'an nüshalarını anlatıyor: I) Halil'e Ömer'in Kur'an nüshası. 2) Hz. Ali'nin Kur'an'ı. 3) Übcy b. Ka'b'ın. 4) Abdullah b. Mes'ul'un, 5) Abdullah b. Abbas'ın. 6) Abdullah b. Zübcyr. 7) Abdullah b. Amr. 8) Hz. Ayşe. 9) Hafsa. 10) Ümmii Seleme'nin nüshaları. Bunlar sahabi olanlar. Bir de tabiinden şunların nüshalarını veriyor: II) Ubcyd b. Umcyr. 12) Ata b. Ebir Rebah. 13) İkrimc mevla İbn-i Abbas. 14) Mücahit b. Ccbr. 15) Sait b. Cebir. 16) Esvcd b. Yezit, 17) Alkarna b. Kays. 18) Muhammed b. Ebi Musa. 19) Hitan b. Abdillah Rekaşi. 20) Salih b. Koysan. 21) Talha b. Müsrif. 22) Süleyman b. Mehran/A'meş. 23) Halife Osman, 24) Halife Ebubekir nüshası. 25) Hüzeyfe'nin kölesi Salim, 26) Ebu Zeyd nüshası.

En başta **Buhari**'nin yazdığı gibi, Osman Kur'an'ı kitap haline getirirken o dönem var olan tüm bu nüshaları yakıyor, yalnız kendisinin ortaya koyduğu nüshayı çoğaltarak değişik bölgelere gönderiyor.[205] Osman'ın şahsen ulaşamadığı yerler için de eyalet valilerine, *'Şayet muhalif Kur'un'hır bölgelerinizde varsa sizi yakın'* diye talimat veriyor ve onlar gerekeni yapıyorlar.

İbn-i Ebu Davud'un şu açıklaması önemli: Neden falancanın Mushafını Kur'an nüshası şeklinde adlandırıyoruz? Çünkü bunlar, halife Osman'ın kitap haline getirdiği Kur'an nüshasına uymuyordu, aralarında farklılıklar vardı. Bu yüzden böyle diyoruz ve bunu babam Ebu Davud (Kütüb-i Sitte yazarlarından) bize anlatıyordu, diyor.[206]

Farklı nüshalar vardı derken, acaba bu fark ne kadardı; kelime düzeyinde ufak tefek farklar mıydı, yoksa aşırı derecede bir fark mıydı insan merak ediyor. Bu konuda somut birkaç örnek sunup ondan sonra halife Osman'ın Kur'an çalışmalarına devam edeceğim. Ayrıca *"Osman'ın ortaya koyduğu nüshaya tepkiler"* bölümünde bu ayrı nüshalar arasındaki farklılıklar konusunda örnekler vereceğim.

1) İbn-i Mesut'un Kur'an Nüshasından Örnekler:

İbn-i Mesut'un Kur'an nüshasında bir kere Felak ve Nas sureleri yoktu, kendisi bunları Kur'an'dan saymıyordu. Ona göre Kur'an sureleri 112 idi; onun yanında Nas ve Alak sureleri bir nevi dua gibiydi. Kendisi bu iki sure hakkında, *"Hz. Muhammed bunları zaman zaman torunları Hasan ve Hüseyin için dua niyetiyle okuyordu, bunlar Kur'an sureleri değil; ancak güzel birer duadır. Sakın Kur'an'ı yazarken bunları eklemeyin"* diyor.

Bazıları, ona ait nüshanın bir kopyası Kûfe'de vardı ve taraftarları onu okuyordu, şeklinde bilgi veriyorlar; ancak bunun doğruluğu tartışılır.[207]

Buhari, Fedail-i Kur'an, cem'ul Kur'an başlığı altında, bab 3, no: 4987.

İbn-i Ebi Davud, Mcsahif, 1/283.

İbn-i Kesir, Bidaye-Nihaye, 10/395.

Buhari, İbn-i Mesut'un Feiak ve Nas surelerini Kur'an'dan saymadığına ilişkin iki kısa hadis almış; ama nasıl almış? Hemen verelim: Bunları üst üste Tefsir bölümü, Felak ve Nas sureleri kısmında vermiş. Birinci hadiste Felak ve Nas surelerinin isimleri geçiyor; ancak metin çok kötü. İkinci hadiste ise daha ilginç ifadeler kullanılıyor. Zir adındaki kişi olayı şöyle anlatıyor: Ben Übey bin Ka'b'dan, İbn-i Mesut şöyle böyle diyor, ne dersin, diye sordum. O da bana şu yanıtı verdi: Ben Muhammed'den sordum, kendisi bana, bana denildi, yanıtını verdi. Biz de Hz. Muhammed'e denildiği gibi deriz, şeklinde bir muammadan söz ediyor. Peki, sormak lazım, böylesine bulmaca şeklinde aktarılan bir hadisten ne anlaşılır?

Buhari, 'İbn-i Mesut şöyle böyle diyor' şeklinde ifadeler yazıyor. Ne demişse neden direk yazmıyorsun; şöyle böyle ne demek! Onun bu tarz açıklaması, 'ben şeye gittim, şey yedik, şeye baktık, şey konuştuk, şey aldık...' tarzı bir anlatıma benzer. Hâlbuki Buhari hicri 194'tc doğmuş, 256'da vefat etmiştir. Kur'an nüshaları ise yaklaşık 2 asır önceki döneme ait. Demek ki Bıhari'ye kadar bu bilgiler farklı bir şekilde gelmiş; net anlaşılıyor ki kendisi bazı yerleri kesmiştir. İşin ilginç yanı, Buhari'nin aldığı bu hadis (ki Übey b. Ka'b demiş ben Muhammed'den sordum, o Nas ve Felak sureleri bana denildi, şeklindeki hadis), İslami kaynaklarda bile kabul görmemiştir. Çünkü bu hadisi anlatan kişiler arasında Asım bin Behdcle var; bunu güvensiz biri olarak saymışlar. Bu Asım aynı zamanda İslam aleminde Kur'an tecvid-i konusunda meşhur olan kişi. İbn-i Ebi Şeybe, Askalani ve daha birçok din bilgini, bunun sicilinin temiz olmadığı konusunda bilgiler vermişlerdir. Ayrıca Buhari'nin az önceki hadisini aktaran kişiler arasında İsmail b. Müslim adındaki şahıs da var. Kaynaklarda bunun da güvensiz biri olduğu anlatılıyor. Mesela Heysemi, bu hadisi aktaran kişiler arasında İsmail b. Müslim var; bu adamın aktardıkları hadisler doğru değildir, diyor.[208]

[208] İbn-i Ebi Şeybe, Musannal', 10/61, no: 30810 hadisin dipnotu, no: 2'de. Askalani, Tehzib-i Tchzib 5/38 vd. Heysemi, "Mecmc-u Zevaid" tefsir bölümü, Nas ve Alak sureleri kısmında, no: 11564. hadis.

Kısacası, Buhari o kadar hadiste oynama yapmış; ancak boş uğraş. Görüldüğü gibi onun meslektaşları bile bunu kabul etmiyorlar. Buhari neden böyle bir yönteme başvurmuş? Çünkü açık olarak deseydi ki İbn-i Mesut gibi önemli bir sahabi Felak ve Nas surelerini Kur'an'dan saymamış, o zaman **kafalar** karışırdı. İşte buna meydan vermemek için hadisi az önce sunduğum gibi bulmaca şeklinde takdim etmiş. Her şeye rağmen Buhari'nin Kur'an'la ilgili İbn-i Mesut'un çıkışını ve Nas ile Felak surelerini saymadığını kendi hadis kaynağında işlemesi bile yeterli ve anlamlıdır. İbn-i Mesut'un Nas ve Felak surelerini Kur'an'dan saymadığına ilişkin geniş bir kaynak listesini aşağıya alıyorum.[2119]

Buhari İbn-i Mesut'un Kur'an nüshasının farklı olduğuna ilişkin ayrıca -belki farkında olmadan- başka örnekler de veriyor. Mesela Leyi suresi hemen ilk baştaki ayet, *"Büriiyip örttüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze ve erkekle dişiyi yaratana yemin ederim"* şeklindedir. Yani, şu an elimizde bulunan Kur'an'da bu şekildedir. Ancak Abdullah b. Mesut bu ayeti *'Erkeği ve dişiyi yaradan'* yerine; ***'and** olsun erkeğe ve dişiye'* şeklinde okuyordu. Buhari bu farklı okuyuşu birçok yerde yazıyor. Tabi ki bu durumda anlam değişir: Allah kendisiyle yemin ediyorsa başkadır; erkek ve dişiye yemin ediyorsa bambaşkadır.

- [w] a) **Buhari,** Tefsir bölümü, Nas ve. Helak kısmımla, no: 4976 ve 4977.

b) İbn-i Asakir, Tarih-ü Meclineı-i Dımaşk, cilı 51/36. **Muhammed b.** Alımcı b. Davud kısmında.

c) Süyuti, Kurlubi, İbn-i Kesir, daha niceleri Felak ve Nas açıklamasında almışlar.

d) Alımcı b. Haıbcl, Miisncd-i Ensar Zirr b. Hüseyin kısmında, no: 20677-84.

e) Bezar, 5/29, no: 1586.

f) İbn-i Hacer Askalani, Fclhü-I Bari, Nas suresi no: 4977 hadis.

g) Beyhaki, Süncn-i Kübra, Namaz bölümü, Nas ve Felak babında, no: 3766.

h) İbn-i Ebi Şeybe, Musanna!', 10/61, no: 30810 vc sonrası.

i) İbn-i Şcbbe, Tarih-i Medine, 3/1011.

j) Heysemi, M. Zevaid, tefsir bölümü, Nas vc Felak kısmı, no: 11562-64.

k) İmam Şafii, el-Ümm, 8/503. Hz. Ali ve Abdullah b. Mesut'un ihtilafları, no: 3575.

I) Sahih-i İbn-i Haban, cilt 10/274. Hudut, no: 4429.

k) İbn-i Asakir, Tarih-u Medinet-i Dımaşk, 51/36. no: 5894. Muhammed b. Ahmet b. Davud b. Seyyar b. Ebi Ulab kısmında.

t

Aslında ayetlerde işlenenlere bakılınca **İbn-i Mesut**'un aktarımı daha mantıklıdır. Çünkü Kur'an'da Allah bu ayetlerde hep kendi dışındaki nesnelerle yemin içiyor, önce gece ve gündüzle yemin içiyor, daha sonra farklı bir şekilde kendini ortaya alıyor, *'erkek ve kadını yaradana yemin olsun'* diyor. Bu durumda bir uyumsuzluk söz konusudur. Bir de eğer burada Allah kendisiyle yemin içiyorsa, o zaman ilk başta kendinden başlaması gerekliydi. Çünkü o her şeyden büyüktür, ilk sıra onun olmalıdır. İlkin gece gündüzle yemin etmesi, kendini sonraya alması bir kere kendine saygısızlıktır, Kur'an'daki genel işleyişe de aykırıdır.[210] Çünkü **mademki** en büyük Allah'tır, o zaman ondan başlanmalıdır. Bana göre **İbn-i Mesut**'un bu rivayeti, hem tanrıya saygı bakımından, hem de madem başlan beri tanrı burada eşya ile yemin içmiş, demek ki burada da gaye olan eşyadır, erkekle kadındır demek daha doğrudur. Fakat mevcut Kur'an'da İbn-i Mesut'un dediği şekilde yazılmamıştır.

Aslında **İbn-i Mesut,** Nas ve Felak surelerinde de haklı görünüyor. Çünkü bir kere bu iki surede olumlu, mantıklı ve yararlı bir mesaj yoktur. Anlamlarını da verelim. Felak suresinde, 'De ki ben Allah'ın yarattığı şer olan şeylerden, karanlık bastığı zaman gecenin şerrinden, üfürükçülerin şerrinden ve haset ettiği zaman hasctçinin şerrinden sabahın yaratıcısı Rabbe/Allah'a sığınırım" deniliyor. Nas suresinde ise, 'De ki, ben kalplere sinsice şüphe düşüren ins vc cin olan şeytanın şerrinden insanın rabbinc, malikine (sahibine) ve ilahına sığınırım' deniliyor.

Ancak sağ olsun Edison formül buldu, gece ile gündüz hemen hemen aynı ve eğer gece tehlikeyse, böylece bu tehlike orladan kalkmış oldu.

Nas suresinde ins ve cin olan şeytanın şerrinden söz ediliyor. Burada da, bana sığının, deniliyor. İnsanların rabbi, insanların sahibi, insanların ilahı şeklinde sıralanıyor.

[210] **Buhari:**

a) Mcıakib-i Ensar, Ammar ve Hüzeyfe kıstın, bab 20, no: 3742 ve 3743.

b) Menakib-i İbn-i Mesut, Bab 27, no: 3761.

e) Tefsir, Leyi suresi, bab 1-2, no: 4943 ve 4944.

d) İstizan, bab 38, no: 6278.

İbn-i Mesut'un karşı çıktığı bu iki suredeki mesajlar işt böyle.[211] Halife Osman Kur'an'ı kitap haline getirip diğer nüsha lan yakınca, en sert tepki gösterenlerin arasında da zaten İbn-Mcsut geliyor.

2) Übey b. Ka'b'ın Kur'an Nüshasındaki İki Fazla Sure:

Evet; **Übey**'in de İbn-i Mesut gibi elindeki Kur'an nüshası farklıydı. Hem nüshasında farklı **ayetler** vardı, hem de iki sura fazladan vardı. Bunların isimleri, "Ha/d"ve "Hü/"idi. Yani ona göre Kur'an 114 sure değil; 116 mrcydi.[212] Bu, en bariz, göze çarpan örnektir. **İbn-i Abbas** ve **Ebu Musa el-Eş'ari**'nin Kur'afi nüshalarında da bu iki sure vardı, onlar da bunları Kur'an'dan sayıyorlardı.[213]

Übey'den birkaç örnek daha verelim: Fetih suresi 26. ayette, "İnkâr edenler, kalplerine öfke vc bağnazlık koymuşlar" deniliyor. Übey burada, 'Siz de onların (inkâr edenlerin) yaptıkları **gi**bi yaparsanız o zaman Mescid-i Haram bozguna uğrar' ayetini de ekliyor. Elimizdeki Kur'an'da bunlar yok. Yine Ahzab suresi altıncı ayette, *'Muhanimed, inananlara canlarından da önce gelir. Onun eşleri de anneleriniz.dir'* deniliyor. **Übey** ise burada, *'Muhammed de onların/inananların **babasıdır'*** **cümlesini** de ekliyor. Bu son cümle, elimizdeki Kur'an'da yok. Halife Ömer, Übey'den bu farklı ayetleri duyunca kendisiyle konuşuyor, senin bu aye'leri farklı okuman doğru mu, diye! Übey, evet, diyor v *'Ben Kur'an'la meşgul iken sen çarşıda, sokakta alkışla, yan keyfinle, ticaretinle meşguldün'*diye de ekliyor, Ömer'e sert tepki gösteriyor.[214] Ömer hakikaten hadisle, ayetle fazla ilgilenmiyordu; onun uğraş alanı farklıydı. O da bunu kabul ediyor.

• **Müslim, misafir namazı bölümünde.**

[212] **Süyuti, İtkan. no: 843-844, 848 vc 850.**

[2^] **a) Süyuti, İtkan, 1/143 ve devamında.**

b) İbn-i Dureys (294. h), Fedail-i Kur'an, s. 157. Hafd ve Hul' kısmında.

[214] **İbn-i Asakir, Tarih-u Medincı-i Dımaşk, 7/337-338.**

<

Ömer'le ilgili şu olay Buhari'de birkaç yerde ve Müslim'de anlatılmaktadır: Bir gün Ömer, Ebu Musa el- Eş'ari'yi bir iş için yanına çağırıyor. Adam kapıya vardığında üç sefer çalıyor; ancak içeri girmek için ona izin verilmeyince, herhalde müsait değildir, diyerekten geri dönüyor. O arada Ömer onun gelip kapı çaldığı bilgisini alıyor ve tekrar çağırıyor. Adam gelince Ömer ona, *'Seni çağırmıştım, neden gelmedin?'* diye soruyor. Ebu Musa, geldim, üç seferde kapı çaldım; ancak yanıt almayınca gittim. Çünkü Hz. Muhammed'in, *Bir eve giderken üç sefer kapı çalın; size izin çıkmazsa geri dönün'* şeklinde hadisi var, diyor. Ömer buna itiraz ediyor, *senden başka bu hadisi duyan var mı,* diye. Bazı insanlar gelip bu hadis için şahitlik yapınca, Ömer onu cezalandırmaktan vazgeçiyor. Kaynaklarda, eğer adamın böyle bir mazereti olmasaydı, Ömer ona ceza verecekti, şeklinde bilgi var.

Ebu Musa haklı çıkınca, Ömer burada, meğerki gerçekten ben sokaklarda alkışla/ticaretle uğraşırken Hz. Muhammed'in hadislerini ihmal etmişim, şeklinde ilgisizliğini ve bilgisizliğini itiraf ediyor. Hatta bir ara konuşmasında, "Kim Kur'an'dan bir şey öğrenmek istiyorsa Übey'e gitsin, kim faraiz/verasetle ilgili bir şey öğrenmek istiyorsa Zeyd b. Sabit'e gitsin, Fıkıh için adres Muaz b. Cebel'dir, mal/ekonomi konusunda da ben uzmanım" diyor.[215]

Übey'in iddiasına göre mevcut Kur'an'da birçok ayet yoktur/yazılmamıştır. Mesela bir gün Hz. Muhammed onu yanına çağırıp kendisine, Cebrail bana vahiy getirdi ki, Allah demiş, Kur'an'ı Übey için oku; gel dinle, sana okuyayım, diyor ve Beyyine suresinin ilk ayetini okumaya başlıyor. Aynı surede, *'İnsanoğlu bir vadi dolusu mat istese ben de versem, bu sefer başlar ikinci vadiyi istemeye. Onu da versem üçüncüyü ister ve bu istekler sonsuza kadar sürer. Ancak toprak/yani ölüm onun gözünü doldurur. Allah katında gerçek din Hanif dinidir (Hz. İbrahim di-*

[215] **I) Buhari a) Buyu', balı 9, no: 2062. b) İstizan, bab 13, no: 6245 c) İtisam, bab 22, no: 7353.**

2) Müslim, Adab/islizaiı, bab 7. no: 2153.

3) İbn-i Asakir, Tarih-u Mcdincl-i Dımaşk, Übey kısmı, no: 558, oîİl 7/310.

nidir). Bunun dışında olan müşriklik, Yahudilik ve Hıristiyanlık, batıldır. Kim bir iyilik yaparsa mükâfatı kaybolmayacaktır' şeklinde uzun bir ayettir.

Yineliyorum: Übey'in sözünü ettiği bu ayetler şu an var olan Kur'an'da yoktur.[216]

Görüldüğü gibi nüshalar arasındaki fark çok büyük. Übey'in Kur'an'la ilgili farklı ayetleri hakkında daha sonra yine bilgi vereceğim.

3) Hz. Muhammed'in Eşlerindeki Kur'an Nüshaları

Hz. Muhammed'in eşlerinden Hafsa, Ayşe ve Ümmü Scleme'nin Kur'an nüshalarında farklı ayetler vardı. Mesela Hafsa, Amr b. Rafi'ye kendi Kur'an nüshasını yazdırırken, Bakara suresinde geçen *"Namazlara ve orta namaza **dikkat edin"*****ayetinin** sonunda, *"İkindi **namazına** da dikkat edin"* cümlesini de yazdırıyor ve *ayet bu şekilde gelmiştir,* diyor. Ki bu cümle şu an var olan Kur'an'da yoktur. İbn-i Ebu Davud bununla ilgili üst üste dokuz hadis sıralıyor. Ayrıca bu bilgi başka birçok kaynakta da geçiyor. Süyuti bunu tefsirinde işlerken, en başla Buhari olmak üzere birçok hadis uzmanı ve Kur'an yorumcusunun da bunu işlediğini belirtiyor. İmam Malik de bunlardan biridir.[217]

Hafsa'nın bu farklı ayeti Hz. Ayşe'nin Kur'an nüshasında da vardı. Ayşe kendi nüshasını Ebu Yusuf adındaki kişiye yazdırırken, Hafsa gibi Bakara süresindeki ayete, *"İkindi namazına da dikkat edin"*cümlesini yazdırıyor. Bu, en başta Müslim'de anlatılıyor.[218]

216 imam Ahmet b. Hanbel, Müsned-i Ensar, Zer b. HUbeyş hadisleri kısmında, no: 20697-68.

21"7 a) Süyuti, Dürrü-1 Mensur, Bakara suresi, 238. ayet.

b) İbn-i Ebi Davud, Kitabü-1 Mcsahif, s. 371 vd.

c) Taberi Tefsiri, Bakara 238.

d) İmam Malik, Muvatta, Namaz bölümü, bab 8, eilt 1/139.

a) Müslim, Mesacit bölümü, bab 36, no: 629.

b) Kitabü-1 Mesahif, Sicistani, s. 364.

c) Ayrıca ilgili ayetle hakkında başta İbn-i Kesir olmak üzere birçok müfessir Ayşe'nin bu ayetini işlemişlerdir.

d) Ebu Davud, Namaz kısmı, ikindi bölümü, bab 5, no: 410.

Az önceki ayet, Muhammed'in eşlerinden Ümmü Seleme'nin Kur'an nüshasında da vardı. Kendisi, azatlı kölesi Abdullah b. Rafi'ye Kur'an nüshasını yazdırırken, Ayşe ve Hafsa gibi Bakara suresi 238. ayete, *"İkindi namazına da dikkat edin"* cümlesini de yazdırıyor.[219] Görüldüğü gibi Hz. Muhammed'in her üç eşinin de Kur'an nüshalarında bu cümle ortak olarak yazılmıştır; ancak şu anki Kur'an'da yok. Kaldı ki bu üç kadın okuryazardı; yani boş insanlar da değildi.

4) Halife Ömer Fatiha Suresini Bile Farklı Okuyordu.

Mesela Fatiha'nın son ayetinde ***'eiiezine'*** kelimesi var. Ömer bunun yerine 'Men' kelimesini kullanıyordu. Yine bu ayette *'Gayr'* kelimesi bir sefer geçiyor. Ömer ise bunu iki sefer okuyordu ve cemaate namaz kıldırırken de böyle okuyordu. İbn-i Ebu Davud bununla ilgili yedi hadisi üst üste sıralıyor.[220]

İşte nüshalar arasındaki fark böylece hem fazla, hem de herkes benimki doğrudur deyince, halife Osman olaya el koyuyor ve yeni bir **nüsha** ortaya çıkarıp kalanları imha ediyor.

Şimdi de Osman'ın bu konuda nasıl bir çalışma yürüttüğünü anlatmaya geçelim.

c) Kur'an'ın Osman Zamanında Kitap Haline Getirilmesi

Ebubekir bölümünde belirtildiği gibi burada da yine Buhari'deki bilgiyi temel alarak konuyu anlatmaya çalışacağım.

Enes b. Malik anlatıyor: 'Hüzeyfe bin Ycman halife Osman'ın yanına geldi. Kendisi o sırada Şam tarafında Müslümanlarla Ermeni ve Azerilere karşı yapılan savaştan yeni dönmüştü. Hüzeyfe bu savaş cephesinde yetkili biri olduğu için, Müslü-

İbn-i Ebi Davud, Mesahif, 377 ve devamı.

[220] **İbn-i Ebi Davud, Mesahif, 1/2X4 ve sonrası, no: 143-149 hadisler hep Ömer'in bu farklı okuyucuyla ilgilidir.**

manlar arasında Kıır'an'la ilgili yapılan tartışmaları (hem Şam, hem de Irak Müslümanları arasında) iyi biliyordu. Basralılar Ebu Musa el-Eş'ari rivayetini. Kuleliler Abdullah b. Mesut, Dımaşk/Şamlılar Übey b. Ka'b ve Humus halkı da Mikdad b. Esved'in rivayetini tercih ediyorlardı.'[221]

Bu savaşla ilgili kısa bir bilgi verip sonra devam edelim:

Müslümanlarla Azerbaycan-Ermenistan arasında halife Ömer zamanında bir savaş meydana gelir. İlk karşılaşmada Müslümanlar galip gelir. Bunun sonucu olarak Azeriler, maddeleri ağır bir antlaşmayı kabul etmek zorunda kalır: Müslümanlar sekiz yüz bin dirhem **haraç** almak üzere onlarla anlaşma yaparlar. İslam tarafını temsilen bu anlaşmayı Hüzeyfe bin Ycman onaylar. Bu olay halife Ömer döneminde hicri **22.** yılında cereyan eder.[222] Bundan iki yıl sonra Azeriler-Ermenikr kendilerini toparlayınca, daha önce anlaştıkları parayı vermektim vazgeçerler. Bu yüzden hicri **24-25.** yılında onlarla Müslümanlar arasında savaş yeniden başlar ve bu sefer Müslümanlar çok kayıp verir.[223]

Hüzeyfe Müslümanların Kur'iin hakkındaki olumsuz tartışmalarını görünce endişeye kapılır. Bu yüzden Osman'a, *"Müslümanlar, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi ihtilaflara düşmeden Kur'an hakkında tedbir alalım, herkesin okuyabileceği, kullanabileceği ortak bir Kur'an olsun'* diyor. Halife Osman Hüzeyfe'nin teklifini kabul ediyor ve bu **konuda** bir komisyon oluşturup start veriyor.

Osman zaten bu olup bitenlerden **habersiz** değildi. Her yerde Kur'an nüshaları hakkında tartışmalar vardı, her kafadan bir ses çıkıyordu. Herkes benim Kur'anım veya falancanın Kur'an'ı gerçektir, kalanlar ise yanlıştır, diyordu vc bu yüzden birbirlerini küfürle suçluyorlardı. Hatta aralarında kavgalar oluyordu. Sonuçta halife Osman duruma müdahale ediyor ve 'Nedir kimisi Zeyd b. Sabit'in Kur'an'ı gerçek, bilmem Muaî b. Cebel'inki gerçek veya Übey b. Ka'b ve diğeıierinki gerçektir diyorsunuz! Hz. Muham-

221 İbn-i Hatip, ol-Furkan. 38.

222 Taberi Tarihi, 4/153-155. Hicri 22. yılı olayları bölümünde.

223 İbn-i Cerir Taberi, Tarih, hicri 24. yılı olayları kısmı, 4/246-47.

med'le bu kadar yıl yaşadınız, bunun karşılığı bu mu olmalı?' gibi bir konuşma yapıyor ve Kur'an yazımı çalışmalarını başlatıyor[224] ve daha önce Ebubekir zamanında hazırlanan ve Ömer'in kızı Hafsa'da bulunan Kur'an nüshasını Hafsa'dan alıyor.

Osman'ın kurduğu dört kişilik komisyon şu kişilerden oluşuyordu: Zeyd bin Sabit, Abdullah bin Zübeyr, Sait bin As ve Abdurrahman bin Haris bin Hişam. Bu dört kişinin Osman tarafından Kur'an komisyonuna alınmasıyla ilgili hadis en başta Buhari'de geçiyor.[225] Bunlardan Zeyd b. Sabit Medineli, geriye kalanların ise babaları Mekkeli; ancak onlar hicretten sonra Medine'de doğmuşlardı. Hepsi gencecik insanlardı.

Abdullah b. Zübeyr Mekke'nin Esed kabilesinden, Sait bin As halife Osman'ın bağlı olduğu Emevi kabilesinden, Abdurrahman bin Haris de Mahzumi kabilesindendi. Osman bu dört kişiye görev verirken, aranızda yazım konusunda bir anlaşmazlık olursa, komisyondaki üç Kureyşli üyenin görüşüne göre karar verilsin; çünkü Kur'an Kureyş lehçesi üzerine inmiştir, diyor.

Askalani, Ebu Davud'un bir rivayetine göre, ***Osman** on iki kişiye görev verdi,* şeklinde farklı bir aktarımda bulunduysa da, bu, İslami kesimce pek itibar gören bir görüş değildir. Kabul edileni, oluşan komisyonun az önce isimleri verilen dört kişiden ibaret olması.[226] Osman bir de öneride bulunuyor; yazma işine Zeyd baksın, onun yazısı iyi. Gramer/redaksiyon işine de Sait b. As baksın, diyor.

Çalışmalar sürerken, hazırladıkları Kur'an'ın son ayetini Hüzeyme bin Sabit getirip komisyona sunuyor. O da Ahzab suresi 23. ayeti. **İ5** bittikten sonra Kur'an Osman'a takdim ediliyor. Kendisi, iyi etliniz, güzel; ancak kitap haline getirdiğiniz Kur'an'da hatalar görüyorum; umarım zamanla Araplar bunları düzeltecekler, diyor ve ekliyor: *Aslında kâtip "Sakif kabilesinden, redaktör*

zz4 Buhari. I) Cihat, bab, 12, **no:** 2807. 2) **Mcga/i, bab 17, no: 4049 Uhııd savaşı kısmında.** 3) **Tefsir, Ahzab bab** 3, **no: 4784. 4) Fedail-i Kur'an başlığı, Cem'ul-**1 **Kur'an bab** 3, **no: 4987-88. Keıız'iil Ummal, no: 4780.**

225 Buhari. Fcdaili-i Kur'an, Ccm'ul Kuran bab 2, **no: 4984.**

226 Askalani, Fethul Bari, Cemıı'l Kur'an kısmı, no: 4702'nin şerhinde.

de "Hüzeyl" kabilesinden olsaydı böyle yanlışlar olmazdı. Hindi, Osman'ın bu açıklamasıyla ilgili üst üste dört hadis aktarıyor. Osman'ın bu ifadesini içeren kaynaklar pek çok.[227]

Burada Ragıb Isfahani'den farklı bir bilgi eklemek istiyorum. Kendisi, *"Osman zamanında Kur'an kitap haline getirilirken aslında kurul uzman olmadığı için yazımda yanlışlar olmuştur. Bu yüzden halife Osman. 'Umarım zaman içinde Arap uzmanlar bunları düzeltecekler' ihtiyacında bulunmuştur"* diyor. Ragıb bu konuda ayrıca özel bir başlık da açmış.[228]

İş bitince Hafsa'dan aldıkları nüshayı tekrar ona iade ediyorlar ve yazılan Kur'an'ı birkaç nüsha şeklinde çoğaltıp değişik merkezlere gönderiyorlar. O arada Halife Osman, *"Hazırladığımız nüsha dışında kalan diğer Kur'an nüshaları yakılsın* "şeklinde talimat veriyor. Ulaşabildiği nüshaları kentlisi imha ediyor; uzaklardakiler için de (Basra, Küfe ve Şam gibi) oradaki valilere, ***"Ben,*** *hazırladığımız nüsha dışındaki tüm nüshaları yaktım/imha ettim, bölgenizde varsa siz de onları imha edin"*şeklinde talimat veriyor ve her yetkili kendi bölgesinde muhalif olan Kur'an nüshalarını imha ediyor. Osman'ın Kur'an nüshalarını yakma olayı en başta Buhari'de olmak üzere birçok İslami kaynakta anlatılmaktadır.[229] Hatla Osman o nüshaları yakınca, olay önemli olduğu için milletin zoruna gidiyor; ancak korkudan kimse bir şey diyemiyor. Zaman içinde başka nedenler de buna eklenince, Müslümanların Osman'a karşı olumsuz tepkileri artıyor ve nihayet onu katlediyorlar.

[1 1 1] **a) Buhari, Fedail'ül** Kur'an, Cem**'ul Kur'an kısmında, bab** 3, **no:** 4987.

b) Hindi, Keıız, no: 4782-87.

c) Kasını b. Selam, Fedail-i Kur'an adlı eseri, s. 285.

228 **Ragıb Isfahanı, Mulıadcral-ül Üdcba,** 2/434 **vd. Başlığın adı, "Kur'an'daki yanlış yazını".**

229 i) Buhari, Fedail-i Kur'an, Ccm'ü'l Kur'an kısmı, bab 4, **no:** 4987.

2) **Hindi, Kenz-ül Ummal, no:** 4773 **vc** 4775.

3) **Bakıllani'nin Nüket'UI İntişar adlı yapılı, s.** 363.

4) İbn-i Kesir, Fedaili Kur'an, s. 78.

5) **İbn-i Ebu Davud Sieislani, Mesahif, Osman bölümünde.**

6) **İbn-i Şebbe, Tarih-i Medine, s.** 992. **Cem'ul Kur'an kısmında.**

7) **Ebu Şame Makdisi, 'el-Mürşid'ül-Veciz' adlı yapıtı, s.** 175.

İbn-i Şebe, *"Mısırlılar Osman 'ı katletmeye gelince kendilerinden, 'Neden bunu yapıyorsunuz?' diye sorulduğunda onlar, 'Osman Kur'an'ı yaktığı için biz onu öldürmek istiyoruz'* yanılını veriyorlar" şeklinde bilgi aktarıyor.[230]

Buraya kadar sunulan bilgileri, Buhari'de anlatılanları temel alarak aktardım. Tabi ki bunun detayları var. Mesela İbn-i Hacer Askalani bu hadislerin açıklama kısmında, Kurtubi ve İbni Kesirde kendi tefsirlerinin mukaddimelerinde şunları anlatıyorlar: Hüzeyfe, Müslümanlarla Azerbaycan arasında yapılan savaştan dönmüştü. Kendisi hem Suriye, hem İrak Müslümanları arasında Kur'an'ın nüshalarıyla ilgili meydana gelen olumsuzlukları yerinde görmüş, bunları çok iyi biliyordu. O zaman nerdeyse her kesimin farklı bir Kur'an'ı vardı. Öyle olmuştu ki, bazdan diğerlerinin Kur'an nüshalarına uydurmadır diyorlardı ve hatta bundan dolayı birbirlerini küfürle suçluyorlardı, aralarında kavgalar bile oluyordu. Halife Osman da bu konudan haberdardı. Hiizeyfe'nin Osman'a teklifi artık bardağı taşıran son damlaydı. Bunun üzerine halife Osman bir hutbe okumaya başlıyor: Biliyorum; her biriniz Kur'an hakkında farklı şeyler söylüyorsunuz, bilmem İbn-i Mesut'un Kur'an nüshası, Übey b. Ka'b ve Muaz b. Cebel'in Kur'an nüshaları gibi farklı farklı şeyler öne sürüyorsunuz. O yüzden ben bir komisyon oluşturuyorum, buna bir çözüm bulacağız, diyor ve bundan sonra çalışmaları başlatıyor.[231] Oluşturulan bu Kur'an nüshalarından Şam, Basra, Küfe ve Hicaz bölgelerine de gönderiyor.[232]

d) Komisyon Üyeleri Hakkında Bir Özet

Buraya kadar anlatılanlardan normal bir manzara gözükebilir; ancak işin içinde enteresan şeyler var, konuya ilişkin çarpıcı

[230] İbn-i Şebbe, Tarihi Medine, s. 1136.

[231] Askalani, Feth-ül Bari, Şcrh'ül Buhari, Cem'ul Kur'an, no: 4987, hadisin açıklama kısmında. Kcnz, no: 4780-4783.

[232] Kenz: 4767.

bilgiler var. Hep söyleniyor ki, Zeyd b. Sabit başkanlığında dört kişilik bir komisyon toplanıp Kur'an'ı ortaya çıkardı/veya kitap haline getirdi. Ama bu dört kişi kim, nasıl insanlardı, yaşları kaçtı, biyografileri hakkında kimse bilgi sahibi değil veya merak etmemiş/herkes anlatılanlara safça inanmış. Burada dengeleri bozan bilgiler söz konusu. O yüzden komisyon üyeleri hakkında dikkate değer bazı bilgiler sunmakta yarar var.

1) Zeyd b. Sabit:

Bu adam aslen Medinelidir. Muhammed Medine'ye **hicret** etti-ği sırada kendisi on bir yaşında yetim bir çocuk.[233] Hatta hicri üçüncü yılında meydana gelen Uhud harbine küçük olduğu için katılamıyor. Demek ki **Ebubekir** zamanında Kur'an'ı bir araya ge-tirirken **20-23** yaşlarında bir delikanlı. İşin ilginç yanı, hep vurgu yapıyorum ki bu adamın babası Yahudi idi.[234] Zehebi ve İbn-i Sa'd gibi tarihçilerin anlatımına göre Zeyd, evli olduğu dört hanımından **28** çocuk **sahibi.**[235] Ömer halife iken bir yere gittiğin-de onu Medine'de kendi yerine vekil bırakıyordu (Ömer za-manında bu **vekâlet** üç sefer gerçekleşir). Osman da halifeliği dö-neminde bir yere giderken Zeyd'e vekâlet bırakıyordu. Bizanslıla-ra karşı yapılan Yermuk savaşında (M. **636)** ele geçen **ganimetle*** rin dağılım yetkisi Zeyd'e verilmişti. Kendisi ölürken ardından

I i i a) Kenz-iil Ummal, no: 371)55.

b) Zehebi, Siycr-i A'lcnı, Zeyd b. Sabit kısmında.

2 3 4 İbn-i Şebhc.Tarih-i Medine 3/ÎO08,

2 3 5 Zehebi, Siyer i Alem, Zeyd b, Sahil ınd. no: 83, 2/428,

Kadın ve çocukları:

a) Cemile binli Sa'd bin Rcbi hanımından şu çocuklar olur: 1) Sail, 2) Harice, 3) Süleyman, 4) Yahya, 5) Amare, 6) İsmail, 7) Esal, 8) Ubade, 9) İshak, 10) Hase-tte, II) Amre, 12) Ümm-ü İshak, 13) Ümm-ü Gülsüm.

b) Amre b. Muaz b. Encs adındaki hanımından: I) İbrahim, 2) Muhammed, 3) A. Rahman, 4) Ümmü Hasan.

c) Ümmü Veled'den (savaş cariyesi) şunlar doğar: 1) Zeyd, 2) A. Rahman, 3) Ubeydullah, 4) Ümm-ü Gülsüm.

d) Yine başka bir Ümmü-1 Veled'den (savaş esiri cariye); I) Salil, 2) İmran, 3) Haris, 4) Sabit, 5) Safiye, 6) Karibe, 7) Ümm-ü Muhammed.

aşın derecede miras bıraktı. Öyle ki, varisleri ondan kalan külçe altınları paylaşmak için balta ile parçalara ayırıyorlardı. Ayrıca kalan diğer serveti yüz bin dinarı (altın para) geçiyordu.[236]

Bunlar Yermuk'a giderken savaş hakkında propaganda görevi Ebu Süfyan'a verilir. Mikdad b. Esved adındaki kişi de İslam ordusu arasında dolaşarak yüksek sesle Kur'an'dan Enfal suresini okur. Enfal, *ganimetler* demektir ve bu sure içinde ganimetlerin Müslümanlara helal olduğuna dair ayetler var. Bunu okumakla; kendi savaşçılarına ganimetleri, cariyeleri hatırlatıp moral vermek, onları hücum konusunda bir bakıma motive etmek hedefleniyordu.[237]

Bir keresinde halife Osman devlet malını akrabasına, dostlarına dağıtırken, Hakem'in oğlu Haris'e üç yüz bin dirhem verir. Bu arada Zeyd'e de yüz bin dirhem ikramda bulunur.[238] Bunlar talan malıydı ve idareci istediği kişilere rahatlıkla verirdi. Halife Osman bir ara Zeyd'in yanında bir köleye iki bin dirhem bağış yapmaya karar verince Zeyd itiraz eder, *biz bir köleye bu kadar bağış yapamayız.,* der. Bunun üzerine Osman bu yardımı bine indirir.[239] Bu da Zeyd'in vicdanı konusunda önemli bir işaret.

Burada hem Halife Ömer, hem Osman ve hem de Zeyd'le ilgili enteresan bir bilgi daha sunacağım. Bunu sunmadan önce, konu tam anlaşılsın diye bir ek bilgi vermek gerekiyor. Bazı hadislerde (pek güçlü rivayetler de değil) deniliyor ki, bir savaş esiri kadın (cariye), eğer efendisinden hamile kalırsa, onun efendisi vel'al etliğinde artık o cariye özgür kadın statüsüne tabi olur/cariyeliği biter. İslam inancına göre normalde eğer bir cariye efendisinden çocuk doğurmadan efendisi ölür ve kendisi dul kalırsa, o zaman varisler mal gibi onu kendi aralarında paylaşırlar. Ya kendi aralarında anlaşıp birine satmak suretiyle pa-

"° Mcs'udi, Mliruc-ü Zchcb, 2/343.

İbn-i Kesir, Bidaye-Nihaye, Ycnnuk bölümü. Hicri 13. yılı olayları, cilt 7/553.

Bclazuri, Ensabü-I Eşraf, 6/166. Ammar b. Yascr kısmında.

239 İbn-i Abdi-I Ber, İsliab, Zeyd b. Sabit md. no: 840. Bu olayı aynı /.amanda İbn-i Ebi Şeybe Musannaf'la vc Bcyhaki de Sünen'inde almışlardır.

rasını bölüşürler veya başka bir anlaşma yolunu bulurlar. Kısacası, o herhangi bir mal gibidir.

Var olan rivayete göre, normalde cariyenin hamile kalması hem efendisi için, hem de varisler için maddi bir kayıptı. Ancak az da olsa bazılarının çocuğu yoktur; onlar çocuk ister. Bu istis
n a
i bir durum. Hamile kalması kayıptı diyorum. Çünkü bu durum da artık efendi onu satamazdı. Aslında bu konuda kanıt sayıla hadis de ilginç: Cariyesi Marya çocuk doğurunca Hz. Muhammed ona özgürlük veriyor. Tabi ki bu özel bir durum/erkek çocuğu olduğu için sevinçten yapıyor. İşte bazıları, madem Hz. Muhammed böyle yapmış biz de buna uyarız şeklinde bundan genel bir sonuç çıkarmışlar. Bazıları da bunu özel bir mesele sayıp diğer Müslümanları bağlamadığını öne sürerek çocuk doğuran cariyelerini yine de satıyorlardı. Mesela Cabir, "B/z *hem Hz. Mu hnmmed zamanında, hem de Ebubekir zamanında bizden çocuk doğuran cariyelerimizi satardık. Hatta bu. Ömer'in ilk halifelik yıllarında da devam etti; ancak daha sonra Ömer bunu yasakladı" d\yor.* Anlaşılıyor ki, Ömer zamanında arlık cariye parasına gerek kalmamış; o yüzden kendisi bunu kaldırmıştır.

Cabir ve Ebu Sait el-Hıdri'ye dayanan ve en başta Buhari'de birçok yerde ve Diyanet'in tercüme ettiği *Tecrid-i Sarih'te* geçen şöyle bir olay var: ***Savaş*** *esiri kadınlar hamile kalmasın diye biz onlarla sevişirken menimizi dışarı akıtırdık...* Açık olarak, biz savaş esirleriyle sevişirken, diye belirtiliyor.[240]

İmam Şafii, Ahmet bin Hanbel, Nesai, İbn-i Mace, Beyhaki ve birçok İslam düşünürü, *cariye çocuk da doğursa satılabilir,* şeklinde fikir belirtmişler; *satılmasında sakınca yoktur,* demişlerdir.

Askalani, Buhari'nin şerhi olan *Eetlui'l Bari'*adlı yapılında bunu detaylıca işlemiştir. O da ilgili yerde ekliyor, *çocuk* ***doğul***

z 4 U a) Diyanet, Tecricl-i Sarih, no: 1596, cilt 10/237 direkt ve 1117 açıklama kısmında.

b) Müslim, Reda kısmı, no: 1456.

c) Ebu Davud, Nikâh, no: 2155-56.

d) Buhari, Nikâh, Azl kısmı, no: 4912 ve Kader, no: 6229.

M/ı *cariye özgür olur diye sağlam bir kanıt yoktur,* diyor. Burada tuhaf bir kanıt sunmak isterim. İkrime'den soruyorlar, "Bir erkeğin yanında bulunan cariye o erkekten çocuk doğurursa durumu ne olur?" O, "Özgür kadın statüsüne tabi olur" karşılığını verir. "Peki, kanıt nedir?" diye sorulunca o, "Kanıt Nisa suresi 19. ayetidir" diyor. Önce ayetin anlamını verelim: *"Ey iman edenler, Allah'a, peygambeıe ve sizden olan idarecilere itaat edin/onları dinleyin-dediklerini yapın"* deniliyor. Adam devam ediyor: "Peki bu ayetin cariyelerle ne alakası var?" Şöyle yanıt veriyor: "Ayette geçen 'Sizden idareciler' kavramından çıkarıyorum" diyor ve iddiasını şöyle açıklıyor: "Mademki Ömer de Müslüman bir idarecidir ve kendi halifeliği döneminde çocuk doğuran cariye artık özgürdür demiş, o halde bu da ayete girer."

Burada demek istediğim şu: Bu konuda kanıt yok. İş kalmış bu tip yorumlara. Beyhaki, savaş esiri cariye efendisinden çocuk doğurursa artık özgüıie.şir anlamında birçok hadis alırken, bunların hepsinin asılsız olduğunu belirtiyor.[241] Söylendiği gibi en somut kanıt, Hz. Muhammed'in cariyesi Marya olayıdır. Burada sevinçten eşine bir tolerans lanımışsa, bundan genel bir hüküm çıkarmak yanlıştır. O yüzden İmanı Şafii, Ahmet bin Hanbel, Nesai, İbn-i Mace, Beyhaki ve birçok İslam düşünürü, cariye efendisinden çocuk da doğursa satılabilir demişlerdir. Bir de eğer amacı genel olsaydı, niye ta Marya olayına kadar bekledi; neden daha önce bunu söylemedi? Bu tarihte arlık Hz. Muhammed'in ölümüne 1-2 yıl kalmıştı! İşte kanıt sağlam olmamakla beraber, bazı sahabeler yine mümkün derece bu rivayete uymaya çalışırdı: Madem Hz. Muhammed, cariyesi çocuk doğurunca özgürdür, demiş, bizim de başımıza böyle bir şey gelse biz de aynısını yaparız, diyorlardı. Bakalım uymuşlar mı; uymamışlarsa ne yapmışlar?[242]

Hem halife Ebubekir, Ömer, Osman ve hem de Zeyd b. Sa-

z 4 1 **Beyhaki, Siinen-i Kübra, ümnıehat-iil evlal kısmında, 10 cilt, no: 20071-20077. Kurtubi tefsiri, Nisa suresi, 59. ayet açıklamasında.**

2 4 2 **İbn-i Rüşd, Bidayet*Ul MUctchid, 4/2157. Askalani, Tclhis-ül Habir. Kitab-ü Ümmehati'l Evlad, no: 2742. Askalani Fcthü-I Bari, Şerh-ü Sahihi-1 Buhari, Kitabü-1 Itk, Bab-ü Ümmi-1 Velcd, no: 2396.**

bit'in cariyeleri onlardan hamile kalır; ancak çok çirkin, asılsı bahanelerle hem cariyelerini lekelemiş, hem de onları L'mmii'l Veled (çocuk sahibi cariye) olarak kabul etmemişlerdir. Zeyd bl Sabit, halife Ebubekir, Ömer vc Osman Kur'an çalışmalarında görev aldıkları için cariyeler konusunda özellikle onlardan birıj iki somut örnek vermek isterim ki, kişilikleri tam bilinsin.

Halife Ömer'in bir cariyesi kendisinden çocuk doğuruyor. Tabi ki bu durumda (var olan rivayete göre) Ömer onu satsa iyi *oli* maz. Ömer kadına, *"Çocuk siyahtır bizim aileye benzemiyor. Bir ile sen hamile kalınayasın diye hep tedbirimi aldım. Dolayısıyla bu çocuk benden değildir"diyor.* Tabi ki çocuk ondan değilse, cariyelik statüsü devam etler demektir; zaten amaç da bu. Burada şu] söyleniyor: Ömer bunu deyince, kadın da bir çobanla yattığını itiraf ediyor. Bir kere Ömer bu iddiayı öne sürdükten sonra elbette i kılıfını da uydurur. Bu rivayetten kasıt, Ömer'i biraz olsun iddiasında haklı kılmak! Ama sonuç ne olursa olsun bu zulmün haklılık payı olamaz. Bu kadınları kendi cinsel zevki için kullanmak ve herhangi bir mal gibi salıp onlardan gelir temin etmeye' çalışmak dünyada en ağır vahşet örneklerinden biridir. Kaldı ki, Ömer gibi biri kadına, sen başkasıyla yatmışsın diyorsa, cariye! statüsündeki kadın ne diyebilir ki? Ömer'den beler bir ceza almamak için, ona ancak itiraf etmek düşerdi; yoksa Ömer onu rahat bırakır mıydı? Bir de bu durumda Ömer'in eşinin başkasıyla zinaj yapma durumuyla karşı karşıya kalması söz konusu. Ama öyle anlaşılıyor ki işin bu yanı pek tınların umurunda değilmiş; cariye olduğu için bunu ayıp saymamışlar.

İnsan bu olaylara bakınca, aktardıkları hadislerinden hüküm çıkarılan, onlardan şeriat prensipleri ortaya atılan çoğu hadis ra-j vilerinin kim olduklarını çıkarmaya çalışıyor: Çoğunun babaları kimdir bilinmiyor. Bunu hakaret anlamında demiyorum. Çünkü durum ortada! Bir kere cariye değişik kişilere satılıyor, farklı insanlarla sevişiyorlardı. Hele Ömer ve Zeydb. Sabit örneğinde de görüldüğü gibi cariyelerinden çocuk doğuyor, onlar kabul etmiyorlardı. Peki, daha sonra çoğu fetva makamında oturan ve dört mezhep liderlerinin kendilerinden yararlandıkları bu köle ası çocukların babaları kimdi?

İslami kaynaklarda, *"Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer. Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr b. As öldükten sonra artık fetva makamı köle asıllı* ***Müslümanlara-geçer"***şeklinde bir bilgi var.[243]

Hadisleri aklanın kişinin hadis sayısı bin ve üzeri ise, bu gibi ravilere *"Müksirun"*denir. Bunların sayıları altıdır. Onlardan biri de İbn-i Abbas'lır. Bu adam bir savaşta imam olup Müslümanlara namaz kıldırıyor. Namaz içindeyken bir ara cemaate dönüp gülüyor ve *"Ben Rum asıllı cariyemle yattım ve boy abdesfı almadan/cünup olarak önünüze geçtim"*diyor. Orada yeniden toprakla abdest alıp (bu yönteme teyemmüm denir) bir daha onlara namaz kıldırıyor. Hatta burada deniliyor ki, Müslüman baskıncılar yolda giderken İbn-i Abbas, cariycsiyle sevişmek için bilerek kafilenin gerisinde kalıyor vc onunla cinsel ilişkide bulunuyor. İslam tarihinde halim-selim bilinen Ebu Zer-i Gıfari de aynı şeyleri yapıyordu. Yani bu yaygın bir âdetti, yadırganmıyordu. İşte o zaman cariyeler ancak erkeklerin seks aracı (özür dilerim böylesine terbiye dışı terimler kullandığım için; ancak gerçek bu) olarak kullanılıyordu. Günün birinde cinselliğe ihtiyacı olmayan/ yaşlanan kişi, bu sefer cariyesini/ cariyelerini satıp parasıyla yaşıyordu/ bunların parasıyla bugünkü tabirle emekli oluyordu.[244]

Cariyenin İslam sisteminde bir çöp kadar değeri olmadığı bir gerçek; ancak detaylarda çok ilginç şeyler de var. Gerçi ben en başta İslam'ın bu gibi konulara bakışını irdeliyorum; bunun üzerinde duruyorum; yalnız bunlar önemli İslam temsilcileri oldukları için bunu da deşifre etmekte yarar var.

Konumuz olmamakla birlikle, söz cariyelerden açılmışken önemli bir not daha eklemek isterim. Başta Hz. Muhammed olmak üzere sahabenin en önemlileri bile ölümlerine kadar ellerinde köle/ cariye bulundurmuşlardır. Hz. Muhammed hasta iken

[243] Dıma.şki, Şczcraı-ü Zclıeb, 1/103 ve 130. İbn-i-l Cevzi, A'lcnıü-I Müvakkiin, t. I, bab-ü 'Men sareı lleyhi-l fetva minc-t-Tabiin' başlığı altında.

[244] İbn-i Ebi Şeybe, Musaıınal, Taharet kısmında, cr-rccülü yekunu lis-seleri ve maahü ahlühii, 115. fasıl, 1/179 vd.

kölelerinden kırkını azat etmiştir. Peki, sorulmaz mı ki, onları niye daha önce azat etmedin, neden elinde bulundurdun?[245] Kaldı ki, ara sıra köle azat etmişse veya onlar hakkında güzel bir söz söylemişse de onların aleyhine kararlar da almıştır. Hz. Muhammed, *"Şayet bir köle efendisinden kaçıyorsa kafir olur. Efendisinin izni olmadan evleniyorsa zina sayılır. Bir köle efendisinden kaçıp kafir toplumuna sığmıyorsa katli vaciptir"* gibi hadislerle hep onları kontrol allında tutmuştur.[246]

Hz. Muhammed'e on yıl özel olarak hizmet eden/yaverlik yapan Enes b. Malik öldüğünde ondan azat edilmeyen köleleri vardı. **Basra**'da meşhur olan Fıkıh âlimi İbn-i Şirin, Beysan esirlerinden olup Enes'in kölesiydi. Enes onunla anlaşma yapıyor, *sen çalışıp bana yirmi bin dirhem verirsen seni azat ederim,* diyor. Adam bu parayı temin edince, Enes onu özgürlüğüne kavuşluruyor. Yine meşhur fıkıh âlimi İkrime, İbn-i Abbas'ın kölesiydi. İbn-i Abbas vefat edince oğlu onu Halit b. Yezid'e dört bin dinara (altın para) satıyor.[247]

Kısacası, eğer Hz. Muhammed köle azat etmişse de, soruna köklü bir çözüm getirmemiştir. Buna Buhari'den birkaç somut örnek verelim: Ammar b. Yaser, *'Ben Hz. Muhaınmed'i görünce yanında iki bayan, Ebubekir ve beş tane de kölesi vardı'* diyor.[248] Ayrıca Encişe adında bir kölesi vardı, Hz. Muhammed'in hanımlarına yardım ederdi.[249] Ashab'dan Cabir anlatıyor: Bir adamın kölesi vardı, *'ben öldükten sonra özgür olsun'* diye söz! vermişti. Adam ölünce Hz. Muhammed bırakmadı ki özgür olsun. Çünkü adamın varislerine kalacak başka malı yoktu. O yüzden Hz. Muhammed kabul etmedi. Bu köleyi Naim b. Nuham

245 **İbn-i-l Cevzi, Ebu-I Ferec, el-**Muntazam **l'i-l Tarih, 4/33.** H. **Muhammed'in ölümü kısmında.**

24(* **Süncn-i Ebu Davud, no: 2078; Nikâh, Velisinden izinsiz evlenen köle kısmında. Tirmizi, Nikâh, no: 1111-1112. Müğni, İbn-i Küdamc, 7/49. Nikâh kısmında. İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf, Nikâh kısmında. Nesai, no: 3987.**

24v" **Dımaşki, Şezerat-ü Zeheb,** I. **cilt İkrime md.**

24^ **Buhari, Menakib kısmında.**

249 **Buhari, Edep, no: 5797 vc 5809.**

adındaki kişiye sekiz **yüz** dirheme (gümüş para) sattı. Adam hicri birinci yılında öldü, diyor. (Kim bilir belki onun patronu ona zor işler yaptırdığı için adam dayanamayıp bu yüzden ölmüş olabilir.)[250] Hayber baskınında **Rufaa** b. Yezit adında biri Hz. Muhammed'e Müdim adında bir köle hediye etmişti. Bu köle Hz. Muhammed'in eşyalarını taşırdı. Ama Hayber'den daha dönmeden orada katledilirdi.[251] Hüncyn adında başka bir kölesi vardı, onu da amcası Abbas'a hibe eder. Daha sonra Abbas onu azat eder. Bir de Mehran adında bir kölesi vardı. Adam çok güçlüydü: Seferlerde yorulanların yükü ne varsa ona yüklenirdi, adam deve gibi çekerdi. Bunun için Muhammed ona *'Sefine'*adını vermişti. Sefine demek, gemi demektir. Yani maşallah gemi kadar yük taşıyabiliyorsun, demek. Bu adam aslında Muhammed'in eşlerinden Ümmü Seleme'nin kölesiydi. Ümmü Seleme **ona,** *'Eğer Muhammed'e hizmet edersen ben kölelik statüsünü senin üzerinden kaldırırım'* **diyor.** Adam ne yapsın! Mecburen kabul ediyor. İşte bunun da adı özgürlüktür![252]

Bunlar Buhari'den birkaç örnek; yoksa onun köleleri çoktu.

Burada şu söylenebilir: Efendim o günkü şartlara göre Hz. Muhammed ve dolayısıyla Kur'an köleler hakkında -yeterli **ol**mamakla birlikte- bir iyileştirme getirmiş. Hayır; bu konuda hiçbir iyileşlirme **yoktur.** Köle azat etmek zaten daha Önce de vardı. Burada somut bir örnek verelim. İslamiyet henüz yok iken Hz. Hatice'nin amcaoğlu Hakim adındaki kişi yüz tane köle azat ediyor, her konuda insancıl biriydi. Buna dayanarak herhalde kalkıp da adamı peygamber ilan etmeyiz.[253]

Sağlam İslami kaynaklarda şöyle bir olay anlatılıyor: Abbasi halifesi Harun Resifin hesapsız cariyeleri vardı. Bunlardan biri, güzelliğiyle çok meşhurdu. Harun'dan hiç ayrılmıyordu, erkek-

²⁵⁰ **Buhari, a) ilk, no: 2397. b) Kefaret-ül Eynıan, no: 6338.**

²*1 **Buhari, Eyman. no: 6329.**

²^² **tbn-i Kesir, Bidayc-Nihayc, 5/259 ve 262. Muhammed'in köleleri kısmında. Burada Muhammed'in onlarca kölesini sayıyor. İbn-i Ebi Şeybe, Musanna!', Buyu, 7/620, no: 23538.**

²⁵³ **Dımaşki, Şezerat-ü Zeheb, 1/ 60.**

ler yanında, her an onunlaydı. Bir **gün** Harun'un eline su dökerJ ken bir ara cariye donakalıyor, Harun su beklerken kadının aklı o an başka yerlerde; Harun'dan haberi yok. Meğer o sırada Ha-l rün'un oğlu Me'mun da onların yanında ve babasının cariyesini göz kırpmış, cariye de ona olumlu karşılık vermiş ve bu yüzdell Harun'un eline su dökmeyi unutmuş. Harun soruyor, ne oldu di-j ye vc zaten kendisi olup bitenler hakkında bir şeyler görmüş. Cal riye olayı anlatınca, Me'mun -sözde- çok utanıyor. Harun **onu** kucaklayıp, bu cariyeyi seviyor musun, diye soruyor. Me'mun evet deyince Harun, madem seviyorsun onu al şu odaya girin, **se-J** vişin, diyor. İkisi odaya girip gerekeni yaptıktan sonra bu kez Harun oğluna, haydi bunun üzerine **bir** de bir şiir söyle, diyoij Me'mun bu olup bitenler üzerine dört mısralık bir şiir okuyor. İl-gili kaynaklarda onun bu şiiri de geçiyor. Üstelik bu olayı ankjl tan kişi hakkında Zehebi ve Askalani gibi önemli İslam düşül nürleri çok olumlu raporlar vermişler, çok âlim, dürüst, Kur'afil hafızı **biri** olduğunu ifade etmişlerdir.[254]

Konuyla ilgisi nedeniyle burada başka bir örnek verelim:

Ebu Said el-Hudri anlatıyor: Biz Hz. Muhanımed'le beraber j Beni Muslalik baskınına gitmiştik. Arapların en güzel kadınlarını **j** ele geçirdik. Çoktan cinsel ilişki yaşamadığımız için çok aşın isti-yorduk. Kendi aramızda, bunlarla sevişelim; ancak hamile kail **masallar** diye önleyici tedbir alalım, yine en iyisi Hz. Muhammed aramızda iken ondan soralım dedik. Biz sorunca şu yanıtı **verdjB** 'Onlarla cinsellik yaşayıp da hamile kalmamaları için tedbir al-manızda bir sakınca-günah yoktur. Bir de eğer kaderde bir insanın dünyaya gelmesi **varsa,** siz ne **kadar** tedbir alırsanız **alın** o ÇOCUM **yine** dünyaya gelir.'

Bu hadis en **başta** Buhari'dc birkaç **yerde** geçiyor.[255]

[254] **Cafer b. Ahmet Es-Sirac-ül Karî, Mesariuİ Uşşak, 1/240, 'Mermin ve ba-basının cariyesi' başlığı altında.**

[2^] **a) Buhari, 1) Buyu', Bey'ıı Rakik kısmında, no: 2116. 2) Itk, babü men** mel **leke... no: 2404. 3) Megazi, Beni Mustalik bölümü, no: 3907. 4) Kader, no: 6229.**

b) Müslim, Nikâh, bab-ü hükmi-1 azl, no: 1438.

Burada halife Ömer'le ilgi bir ek bilgi daha vermekte yarar var. Kendisi bir gün bir kuyunun yanından geçerken bakıyor ki bir cariye ile bir erkek kuyudan su içiyorlar. Soruyor (yakışıksız bir tabir kullanıyor), bu cariye bu adamın mı, diye. Evet yanıtım alınca, senden hamile kalınca çocuğa bakacaksın ha haberin ola, diyor. Bellidir ki, kadın güzelmiş, Ömer ona göz dikmiş: Adamı korkutmuş ki vazgeçsin, onu kendine alsın, ancak başaramamış. Kendisi cariyesinden olan çocuğu kabul etmiyor; diğer yandan da başkası için böyle konuşuyor.

Okuyucu şimdi merak ediyor! Acaba bu bilgiler nerden sağlanmış diye. Biliyorum; bunlar çirkin şeylerdir. Ancak kanıtlar güçlü. Bunlar, önemli İslam düşünürlerinin kaynaklarında işlenmiştir. Zaten her cümleyle ilgili kaynakları dipnot olarak ekliyorum. Mesela Hanefi mezhebinin kurmaylarından Serahsi gibi, yine Hanbeli mezhebinin meşhur âlimlerinden İbn-i Küdame gibi, Abdurrezzak vc daha birçoğu bu örnekleri kaynaklarında işlemiş, herhangi bir savunma da yapmamışlardır.[256]

Ömer'le ilgili benzer bir örnek daha verelim:

Miladi 63()'da Mekke'nin fethinden sonra aynı yıl Havazin/Hüneyn savaşı yaşanıyor. Konu, Vakıdi'nin (h. 207) kaynağında daha detaylı anlatılmış; diğer kaynaklarda ise dağınık anlatıldığı için Vakıdi'deki bilgileri temel alarak özetliyorum: Bu savaşta Müslümanların asker sayısı 12 bin, karşı tarafın ise 20 bin civarı. Ele geçen cariye-köle sayısı 6 bin, 24 bin deve, 40 bin koyun-keçi ve 4 bin ukiyye gümüş (bugünkü ölçeğe göre yaklaşık 2 ton). Kaynaklarda geçiyor ki, bu esir kız ve kadınlar, Hazair denilen yerlerde toplanıp gölgeliğe alınırlar. *"HaZa.it, Hazire'nin çoğulu olup kaçmamak için hayvanların içine alındığı çeperli yer"* demektir.[257] Ebu Süfyan o sırada yeni teslim olmuş, o da bunlara bakıyor. Bir ara Hz. Muhammed'e, *"Sen bugün dünyanın en zen-*

a) **Serahsi, Mcbsut,** 17/99.

b) İbn-i Küdame, **Müğni, cilt 14/583.**

c) Abdurrezzak, Mtusannaf.no: 12536, **cill 7/136.**

Ayrıca bazı kaynakların dipnotlarında İmanı Şafii Ümın'de, İbn-i Ebi Şeybe Musannaf'ta, Belazuri Eısab-ül Eşrafla ve Beyhaki de Süncı-i Kübra'dabu olayı aldıklarını yazmışlar.

[257] **Vakıdi.** 3/943. **Dipnot:** 3.

ginisin maşallah!" deyince Muhammed gülüyor. Ebu Süfyan hemen istemeye başlıyor, bundan bana ver, diyor. Muhammed Bilal'e, *"Bu gümüşten kırk ukiyye, ayrıca develerden de yüz deve Ebu **Süfyan 'a*** ver" diyor. Bu arada Ebu Süfyan iki oğlu Yezit ve Muaviye için de istiyor. Hz. Muhammed'in talimatıyla onlara da yüzer deve ve kırkar ***ukiyye*** gümüş veriliyor. Muhammed dağıtıma başlıyor. Kişinin ağırlığına göre dağıtıyor. Yani ileri gelenlere yüzer deve, fakir-fukaraya daha az veriyor. Hatta bu duruma, cesaret edip itiraz edenler bile oluyor. Hakim b. Hizam önemli bir isim; fazla isteyince Hz. Muhammed üç yüz deve veriyor; ancak sözleriyle de onu dolaylı olarak eleştirince, Hakim almak istemiyor. Sonunda o da yüz deveyi kabul ediyor. Abbas b. Mirdas'a ise çok az sayıda verince, adam bunun üzerine Muhammed hakkında eleştirel bir şiir yazıyor. Sonunda Hz. Muhammed onu susturmak için kendisine de yüz deve veriyor. Zül I Iuveysera Temimi adındaki kişi bu duruma karşı çıkıyor, *"Ey Muhammed seni adalete davet ederim"* diyor. Adamın biri de, *"Bu dağıtımda Allah rızası yoktur"* diyor. Nihayetinde kimse paysız kalmıyor. Asker olmayan normal vatandaşlara ya dört deve ya da kırk koyun dağıtılıyor.

Mekke'nin fethinden sonra Havazin/Hüneyn baskınında ele geçirilip Hz. Muhammed laralindan Müslümanlara dağıtılan develerle ilgili geniş bir listeyi aşağıya alıyorum.

Ele geçen mal ile ilgili sayı konusunda birçok kaynak aynı şeyleri yazıyor.[258] Tabi ki askerlere daha fazla veriliyor. Mal dağılımı yapıldıktan sonra sıra ele geçirilen savaş esiri kız ve kadınlara geliyor. Hz. Muhammed, Büsr b. Süfyan Huzai adındaki kişiyi Mek-

Vakitli, 3/945 ve sonrası: I) 300 deve ve 120 ukiyye gümüş Ebu Süfyan ve oğulları Muaviye ile Ye/.id'c. 2) Hakim b, Hizam'a 100 deve. 3) Nadr b. Haris'e 100 deve. 4) Üseyid b. Harise'yc 100 deve. 5) A'la b. Cariye'ye 50 deve. 6) Mahreme b. Nevfel'e 50. 7) Haris b. Hişam'a 100 deve. S) Sail b. Yer'hu'a 50 deve. 9) Safvaıı b. Ümeyyc'yc 100 deve. 10) Kays b. Adiyye'ye 100 deve. 11) Osman b. Veheb'e 50 deve. 12) Süheyil b. Amr'c 100 deve. 13) Huveylıb b. Abdiluzza'ya 100 deve. 14) Hişam b. Ömer'e 50 deve. 15) Ak'r'a b. Habis'e 100 deve. 16) Uycync b. Bedr'e 100 deve. 17) Malik b. Avl "a 100 deve. l8)Abbasb. Mirdas'a 100 deve. Bu ağır toplara bu kadar verdikten sonra sıra diğerlerine ve gümüş dağıtımına gelir. Ayrıca, İbn-i Kesir, Bidaye-Nihayc 7/82-87 Taif dönüşü başlığı alımda. İbn-i-I Cevzi, el-Münahab-ü fi-1 Tarih, 3 cilt, Mekke'nin fethi bağlamında. Tarih-i Ebi'l Feda, Hasar'tı Taif kısmında, 2. cilt. İbn-i Hişaı,., Siyer, Havazin kısmında.

ke'ye gönderiyor, *kadınlar için bir şeyler al da giydirelim,* diyor. O kadınlar sanki suçlu, korku içinde toplandıkları yerde bekleşiyorlar. Hz. Muhammed onları yandaşlarına dağıtmaya başlıyor. Tabi ki önce kurmaylarından, cennet müjdesini verdiği kişilerden başlıyor. Önce Abdurrahman bin Avf'a veriyor ve o da cariyesiyle cinsel ilişki yaşıyor. (Bu konuyu kitaplarda işlendiği için yazıyorum; yoksa benim görüşüm falan değil. Bunları yazarken zaten tüylerim diken oluyor.) Hz. Muhammed, damadı Ali'ye de, Rayte binti Hilal b. Heyyan adında bir cariye veriyor. Ancak anlatıldığına göre Ali diğer sahabe gibi hemen alelacele onunla ilişkiye girmiyor. Halife Osman'a Zeynep binti Heyyan adında bir cariye veriyor. Osman onunla cinsel ilişki yaşıyor; ancak kadın ona karşı çıkıyor, olumsuz tepki gösteriyor, onu sevmiyor. Hz. Muhammed Ömer'e de veriyor; ancak Ömer cariyesini oğluna hibe ediyor. Oğlu da Mekke'ye dayılarının yanına gönderiyor ki, hazırlık yapsınlar, uygun bir zamanda yanına alsın.

Konumuz farklı; ancak faydalı bir bilgi olduğunu sanırını. O yüzden halife Ömer'in bu oğluyla ilgili birkaç cümle eklemek isterim. Bu adam genelde ramazan ayında iftarını 1-2 cariyeyle cinsel ilişkide bulunmak suretiyle açardı. Herhalde babası Ömer onun bu durumunu göz önüne alarak kendi **payına** düşeni de ona hibe etmek istemiştir. Halta İbn-i Ömer bir gün seferin birinden dönünce, sabahleyin kalktığında 11 hanımla (cariyeler dahil tabi ki) o gece yattığını söylüyor. Kendisi, Hz. Muhammed hariç; dünyada benim kadar cinsellikte güçlü olan biri yoktur, diyor.

İmam Malik *Muvatta* adlı kitabının ***Nikâh*** kısmında şöyle bir hadis aktarıyor: Halife Ömer bir cariyesini oğluna hibe ederken, onunla yatmayacaksın, çünkü ben onunla yatımı, diyor.

Abdurrezzak da Ömer'le ilgili birkaç hadis aktarıyor. İçerik şu: Bir gün Ömer alıcı gözüyle bir cariyenin elbiselerini indirip bakıyor. Daha sonra oğullarından biri ona, baba bana hibe et, deyince Ömer, sana helal değil, diyor. Çünkü Ömer onun avret mahallini görmüş, o yüzden sana helal değildir, diyor.[259]

•"9 **İmam Malik, Muvatta Nikâh kısmı, no: 1146. A. Rezzak, Musanna!', 6/280. no: 10839-40.**

Daha ilginç örnekler de var. Hz. Muhammed döneminde cariyeleri pazara götürüp salana *"Nehhas"* adı veriliyordu.[260] Bir gün bunlar pazarda bir cariyeye bakarken, hatta sağa sola çevirirken halife Ömer'in oğlu oradan geçiyor. Hemen cariyeye yanaşıp onu yoklamaya başlıyor, bunun sahibi nerde, diyor. Zaten* bu adam bir cariye almak istediğinde kalçaları ve bacaklarını yoklardı. Bazen elbiselerini kaldırıp direkt kalçalarına bakar, cariyeye dokunmakla sorun yoktur, elerdi. Ha bir cariyeye dokunmak, ha bir duvara; fark etmez, diyordu. İbn-i Ebi Şeybe (h, 262) -ki aynı zamanda meşhur hadis âlimi Buhari'nin hocalarından- İbn-i Ömer'in az önceki ahlakıyla ilgili dört hadis almış ve satılık cariyeye bakmak için ayrıca özel bir bölüm de açmıştır. Yine hadis âlimlerinden A. Rezzak kitabında bu konuda özel bir bölüm açmış, halife Ömer'in oğlunun cariyeleri yoklaması konusunda çok çirkin hadisler almış. Cariyenin tenasül organı dışında her yerine bakıyordu; hatla elleriyle oraya da dokunuyordu diye birçok hadis var. Abdurrezzak (h. 211) da, İbn-i Ömer'in cariye hakkında, *"Ha benim yanımda bir duvara dokunmak ha bir cariyeye, fark* ezmez "sözünü alır. Halife Ömer'in bu oğlu ayrıca diğer müşteriler için de uzmanlık yapar, kadını muayene eder, ona göre 'iarar verir, fiyat biçerdi. Bu gibi hadisleri Beyhaki de almış, o da buna özel bir bölüm açmış. Son yılların popüler İslam düşünürü Elbani, bu hadisleri **değerlendirirken,** bu hadislerin sahih/doğru olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Kaldı ki zaten bu konuda Hz. Muhammed'in sahili hadislerinde; *"Bir cariye alınırken müşteri onun her yerine bakabilir; ancak avret yeri* /jan'e"deniliyor.[261]

[260] İbn-i Ebi Şcybc, Mısannal', buyu ve akdiyc. bab, 29. eill 7/185, no: 20492. tlipıolla.

[261] a) Abdurrezzak. Musanna!', 7/285, no: 13198-13209.

b) İbn-i Ebi Şeybe, Musanna!'. Büyu bölümünde, no: 20492-20499, bab 29, eill. 7/185 vd.

e) Elbani, İgva-ül Galil, 6/201, no: 1792.

d) Beyhaki, Sünen-i Kübra, Buyu bölümünde, 5/537, bab 69, hadis no: 10789-10790.

İşte böylesine bir Abdullah b. Ömer, Ebu Hüreyre'den sonra en çok hadis alan ve bugünkü İslam alemi hadislerinden çıkan hükümlerle yönetilen bir kişilik.[262]

Konumuz İbn-i Ömer değil; ancak babası kendi payına düşen cariyesini ona hibe edince, konuyu biraz açtım. Tekrar ganimetlerin dağıtımına geçelim:

Mekke fethinden sonra Hüneyn/Havazin harbinde ele geçirilen kadın ve kızlardan yine cennetle müjdelediği Talha b. Ubeydullah ve Ebu Ubeydc b. **Cerrah'**a birer cariye veriyor, onlar da cariyeleriyle cinsellik yaşıyorlar. Kadınlardan Sa'd b. Ebi Vakkas ve Zübeyr b. Avam'a da veriyor.[263] Tabi ki bunlar Muhammed'den cennet müjdesini alan seçme kadro; ayrıca bunlar dışında diğer Müslümanlara da esir kadınları dağıtıyor. İşle kadınların (ki çoğu evliydi, çoluk-çocukları vardı), bu durumuna bazı Müslümanlar olumlu bakmıyorlar. Ya vicdanları kabul etmiyordu veya evli ve eşleri de müşrik olduğundandı. Bunlar nasıl bize helal olur gibi düşünceler yüzünden olumsuz bir hava oluşunca Hz. Muhammed bunu duyuyor. Bunun üzerine Nisa suresi 24. ayeti indiriliyor. Özeti şu: *"Savuş esiri olarak aldığını/, cariyeler hariç, evli kadınlarda* .size ***haramdır"***diyor. Bu ayetin bu olay sırasında ve bu tartışmalar üzerine indiğine ilişkin tefsirlerde ilgili ayet açıklamasında ve hadis kaynaklarında geniş bilgiler var.[264]

Daha sonra esirler arasından Hz. Muhammed'e müracaat edenler oluyor: Senin halaların, teyzelerin, sütkardeşin Şeyma ve daha birçok akraban var bu tutsaklar arasında, dolayısıyla senden bunların serbest bırakılmasını dileriz, diyorlar. Bunun üzeri-

1 ° 1 A. Melik b, Habib, Kilab'ü Edeb-i Nisa, s. 178. no: 67.

2(>3 Vakıdi, 944 vd. İbn-i 1 lisanı, Siyer, 581 ve sonrası. İbn-i Kesir, Bidayc, Hz. Muhammed'in Taif 'ten dönüş kısmında. Muvatta, 2/617. Prof. İbrahim Canan Kütüb-i Sitte. 16/53.

264 İbn-i Kesir, Bidaye-Nihaye, 7/49 hicri 8. yılı olayları kısmında. Burada ayrıca bunun Müslim, Ahmet b. Hanbel Müsncd-i, Nesai, Tirmizi, Ebu Davud gibi hadis kaynaklarında da geçtiğini yazıyor. Nisaburi, Esbab-i Nüzul vc Süyuti, Diirrii-1 Mensur, ilgili ayet kısmında. (Nisa, 24) Tecrid-i Sarih, Diyanet ter. no: 1117 açıklamasında. Müslim, Rcda bölümü, no: 1456. Ebu Davud. Nikâh, Bab-ün fi vat'i Sobaya, no: 2155. Tirmizi, Tefsir, Nisa, 24, no: 3017. Nesai, Nikâh, no: 3333.

ne Hz. Muhammed Müslümanlara sesleniyor, bunları serbest bırakalım, diyor. Ancak, herkes kendi cariyesini serbest bırakmak zorundadır, demiyor. Zaten çoğu kişi artık onlarla cinsel ilişki yaşamış oluyor. Kısmen teklifine uyuyor, kısmen de uymuyorlar. Bu arada sütkardeşi Şeyma'ya da epey eşya veriyor. Üç köle, bir cariye, koyun-keçi gibi.[265]

İbn-i Esir Ebu Vecze'den aktarıyor: Havazin/Hüneyn harbinde Osman'ın eline bir cariye geçmişti; ancak cariye amcasının oğluyla evliydi. Cariyeler geri verilince o da eşine gitti. Günün birinde Osman onunla çarşıda karşılaşınca kendisine bir şeyler verdi. Çünkü Osman'la onun anısı vardı. Osman yanında eşini de görünce sordu: Yazıklar olsun! Eşin bu mu ki sen o zaman beni kabul etmedin, bunu tercih ettin? Kadın, evet; esimdir ve amcamın oğludur, seviyorum, yanıtını verdi.[266]

Kur'an'ı bir araya getiren komisyon başkanı Zeyd'in olayına gelince; aynen Ömer gibi bir savaş kadını ondan hamile kalıyor. Tabi ki bu durumda, eğer var olan rivayete uyarsa onun için bir kayıp. Demin de belirttim ki, bu kadınları istedikleri kadar kullanır, bıktıkları zaman veya yerine daha güzelini, gencini aldıkları zaman onu pazara götürüp satarlardı. Hamilelikle bu imkân kısıtlanıyordu. O yüzden Zeyd de Ömer gibi çocuğun kendisinden olmadığını iddia ediyor ve şöyle bir bahane uyduruyor: Ben seninle sevişirken, hamile kalmaman için tedbirimi alıyordum diyor ve kadına, *"Ümmülveled"* denilen (efendisinden çocuk sahibi olma) statüsünü vermiyor, bunu kabul etmiyor. Zeyd'le ilgili oğlu Harice farklı bir olay anlatıyor: Zeyd'in İranlı bir cariyesi vardı. Hamile kalmasın diye Zeyd tedbir alıyordu. Buna rağmen hamile kaldı. Zeyd bunu kabul etmedi, çocuk benim değildir, dedi ve kadına zina cezası uyguladı, çocuğu da azat etti, diyor. Tabi ki kadına zina cezası uygulasa, cariyelik yine devam eder. Zaten olay bu. Ancak burada farklı bir anlatını da var. Zeyd kadından soruyor, çocuk kimden, diye. Kadın da, sendendir, diyor. Buna karşı Zeyd ona, *"Sen yalan konuşuyorsun. Ben*

İbn-i Seyyid-i Nas, Uyun-ül Eser, 2/260-62. Hüneyn kısmında.

İbn-i Esir, Zeynep b. Hunnas md.

senden çocuk istemiyorum; ancak seni metres olarak kullanıyorum" karşılığını veriyor.

Şu ilginç durum da söz konusu: Şayet cariyesi günün birinde tek başına dışarı çıksa ve zaman içinde efendisinden hamile kalsa, efendi bu statüyü ona vermeyi kabul etmek istemediği takdirde, dışarı çıkmış, başkasıyla sevişmiş olabilir diyerek kadının cariyeliğini sürdürebilir hükmü var fıkıh kaynaklarında.[267] Bunları, en başta Hanefi mezhebinden Serahsi, Hanbeli mezhebinden İbn-i Kudame, hatta İmam Şafi, Beyhaki ve Askalani gibi şahsiyetler aktarıyorlar.[268] Kaldı ki, Ömer'le Zeyd'in ne yaptıklarını ancak İslami kaynaklardan öğreniriz; bunların hayat hikâyeleri de Kur'an'da anlatılacak değildir.

Bir kere savaş esirlerine bu muameleyi reva görmek bir insanlık suçu. Öbür yandan, kabul etsek ki bu çocuklar Zeyd ve Ömer'den değildi; buna rağmen en başta Zeyd, halife Ebubekir ve Ömer bu kadınların doğurdukları çocukları kabul etmemekle Hz. Muhammed'in de prensiplerini çiğnemiş oluyorlardı.

Konuya ilişkin Buhari'nin birkaç yerinde anlatılan çarpıcı bir örnek verelim:

Sa'd b. Ebi Vakkas'ın ağabeyi Utbe'nin bir cariyesi vardı. Günün birinde onu Muhammed'in kayınpederi (Sevde'nin babası) Zem'a'ya satıyor ve kadın bu son alıcının evinde çocuk doğuruyor. Bu arada Utbe, kardeşi Sa'd'a vasiyette bulunuyor, kadın benden hamile, doğum yapınca çocuğu yanınıza alın, diyor. Tabi ki cariyeyi satın alanın evinde doğum yaptığı için, o da vermek istemiyor, evimizde dünyaya geldiği için artık bizimdir, diyor. Mekke'nin fetih günlerinde bir ara Sa'd'la birlikte Zem'a'nın oğlu

[267] a) A. Rezzak, Musannaf, Talak konusunda, no: 12528, cilı 7/132 vd.

b) Süyuti, Dürrü-I Mensur, Şura suresi, 51. ayet açıklamasında. Cilı 13/180.

[268] a) Serahsi, Mchsul, 17/99

b) İbn-i Kudame, Muğni, 14/583, Kilab'ü Ümmchati-I evlad, l'aslun iza valie r'racülü emmeıchü.

c) A. Rezzak, Musannaf, 12531, 12532 vc 12536, cilt 7/136.

d) Askalani, Telhis-ül Habir, Rcda kitabından hemen önce, bab-til isti':ra, no: 1652.

Burada ayrıca Şafii'nin de Ümm adlı yapıtında Beyhaki'nin de bunu işlediklerini kaydediyor.

Abd, çocuk kime düşer, diye olayı çözmek için Hz. Muhammed'in yanına varıyorlar. Abd, babamın evinde doğum yaptığı için bize düşer, diyor. Sa'd b. Ebivakkas da, ağabeyimin vasiyeti var, çocuk onundur, diyor. Muhammed şu kararı veriyor: Çocuk kimden olursa olsun, en son cariye kimin mülkünde/evinde doğurursa çocuk son alıcınındır. Dolayısıyla çocuk Zem'a'nındır, diyor ve kendi kaynına teslim ediyor. Bu arada Hz. Muhammed kendi eşi Sevde'ye de şu enteresan açıklamayı yapıyor: *"Her ne kadar bu kararla çocuk senin kardeşin saydıyorsa da, sen yine de kendini ona karşı ört. Çünkü çocuk yüzde yüz öbür adama (Utbe b. As'a) benziyor. "* Bu hadis Buhari'dc birçok yerde geçiyor.[269]

Kısacası, Hz. Muhammed'e göre, cariyenin doğurduğu çocuk aslında kimden olursa olsun, çocuk doğduğu zaman hangi efendinin yanındaysa onda kalmalı. Buna göre cariye **herhangi** bir mal gibi olduğundan, karnındaki çocuk da onunla birlikte satılmış sayılır. Dolayısıyla az önceki somut örneği de bu kuralla birlikte göz önüne alırsak, hem halife Ömer, hem de Zeyd'in yaptıkları aslında İslam'a aykırıdır. Çünkü ne olursa olsun, çocuk onların evinde dünyaya gelmiştir.

Ebubekir'le ilgili de bir örnek verelim. Çünkü insan zanneder ki o halim-selim biriymiş bu konularda; ancak tahmin edildiği gibi değil. Kaldı ki ondan örnek vermekten kastım, Kur'an'la ilgili bir çalışma yürüttüğü için azıcık onun hakkında da bu konularda bilgi edinmek yararlı olur diye düşünüyorum.

Ebubekir, bir gün bir cariye satın alıyor veya birileri ona hibe ediyor. Kadıncağız ona; haberin olsun, ben daha önce yanında bulunduğum efendimden hamileyim, diyor. Bunun üzerine Ebubekir durumu Hz. Muhammed'e anlatıyor ve sonunda kadından vazgeçiyor. Bu konuda hadisler Abdurrezzak'ın *Musannaf m&d* çok. Süyuti de kendi tefsirinde buna yer vermiştir.[270]

"™ a) Buhari birçok yerde almış: 1) Büyu, bab 3, no: 2053 ve bab 100, no: 2218. 1) Husumat, bab 2, no: 2421. 3) İlk, bab 8, no: 2533. 4) Vasiyet, bab 4, no: 2745. 5) Megazi, bab 53, no: 4303. 6)Feraiz, bab 18, no: 6749 vc bab 28, no: 6765. 7) Hudut, bab 23, no: 6817.

b) Müslim, Reda, no: 1457.

270 A. Rezzak, Mcsannal', no: 12527 ve 12528.

Halife Osman'dan da bir örnek verelim: Bir defasında Abdullah b. Amr adında biri Osman'a bir cariye hibe ediyor. Meğerki sahibine ücret verilmeden kadın birilerinin eline geçmiş, tabi ki bu durumda çalıntı-gasp söz konusu. Osman bunu duyunca eski eşi ondan ayrılmıyor, olmaz diyor. Abdullah b. Amr gidip sahibine durumu anlatınca, adam hakkından vazgeçiyor, ondan sonra Osman onu kabul ediyor. Tabi ki adamın ne kadar kendi isteğiyle vazgeçtiği tartışma konusu. Çünkü Osman halife ve adama teklif yapılıyor ki, cariyeni ona ver. Bu durumda yapılacak hiçbir şey yok: Ancak adama evet demek düşer. Bunu hem Askalani İmam Malik'in *Muvatta* adlı kitabının şerhi olan *"Tcnvirii-1 lîavalik'\e* anlatıyor, hem de el-Baci, Muvatta'nın bir başka şerhi olan *"MÎin-fe/a-f* "adlı yapıtında açıklıyor. Ayrıca Prof. İbrahim Canan'ın tercüme ettiği *"Kütüb-i Sitte"de* bu olay anlatılıyor. Elbette İmam Malik de "Mu*vatln"*adlı yapıtında bunu işlemiştir.[271]

Benzer olaylar o zaman çok yaygındı. Mesela meşhur hadis ravilerinden İbn-i Abbas'ın cariyesi hamile kalınca, ben 'az/' yaptım, yani cariyenin hamile kalmaması için tedbirimi aldım. Dolayısıyla çocuk benden değildir, diyor ve kabul etmiyor.[272]

Zeyd'in oğlu Harice anlatıyor: Halife Ömer bazen seferden dönünce Zeyd'e bir bahçe bağışlardı, yani kıymetli bir ikramda bulunurdu, diyor. Bunu Zeyd de söylüyor: Genelde Ömer seferden döndü mü bana bahçe gibi kıymetli bir ikramda bulunurdu, diyor. Verecek tabi ki! Çünkü talan çoktu, her yerden mal geliyordu. Hatta halife Ömer Hz. Muhammed'in her bir hanımına on bin dirhem maaş verirken Hz. Ayşe'ye iki bin de (toplam 12 bin) fazla veriyordu. Bir seferinde Süheyl b. Amr, Haris b. Hişam ve İkrime b. Ebu Cehil Ömer'e gidince, her birine beş yüz bin para ve bir at bağışlıyor.[273]

Zaten Ömer, Zeyd'e kadılık görevini vermiş, ayrıca ona maaş da bağlamıştı. Ömer halifeyken ona öylesine önem veriyordu

271 Prof. İbrahim Canan, Kütüb-i Sitle, 16/53. Müvata 2/617.

272 A. Rezzak, Musannaf, no: 12534.

27^ Hindi, Kenz-ül Ummal, no: 11677 ve 37775. İmam Müzi, Tehzib-i Kemal, Haris b. Hişam, no: 1050, cilt 5/300.

ki, bir ara kendi yerine vekil bırakıp Şam tarafına gidince, Şam'-dan Zeyd'e bir mektup gönderiyor. O zaman âdetti, halife ismi hep önce yazılırdı. Yani Ömer'den Zeyd'e şeklinde olması gerekirken, Zeyd'e verdiği önemden dolayı onu öne alıyor ve *"Zeyd b. Sabit'e Ömer'den"* şeklinde yazıyor.

İşte hem Ömer, hem de Osman Zeyd'e bu ayrıcalığı tanıdıkları için, günün birinde Müslümanlar Osman'ı katletmeye geldiğinde Zeyd, *"Ey Ensar (Medineli Müslümanlar), Osman'a yardım edin"* deyince; orada bulunan Sehil b. Hüneyf, *"Sana ayrıcalık tanıyıp hurma bahçelerinden verince tabi ki böyle konuşursım"* diyor.[274]

Kur'an'ı hazırlayan komisyon üyeleri hakkında bilgi vermeye başlarken Zeyd üzerinde biraz fazla durdum, hatla bu arada başka şahıslarla ilgili **enteresan** bilgiler de işleme fırsatı oldu. Amaç, okurlar bilsin ki bu seçme sahabi denilen kişiler aslında çok farklı insanlardı. Zeyd komisyon başkanı olduğu için sanırım onun hakkında bu kadar bilgi vermek isabetli oldu; o yüzden **uzattım.** Zeyd'le ilgili şu ortaya çıktı ki, hem yaşı küçük, olgun biri değil; hem de daha sonra açıklayacağım gibi Yahudi asıllı; üstelik de verdiğim örneklerden de anlaşıldığı gibi sicili pek temiz olmayan biri ve bunlara rağmen, Kur'an'ı yazmak için komisyon başkanı seçiliyor.

2) Sait bin As:

Bu adam halife Osman'ın soyundan/Emevi biri. Babası, çoğu rivayetlere göre halife Ömer tarafından Bedir harbinde katlediliyor. Bir ara halife Ömer Sait'e, *"Baban As bin Hişam't Bedir'de katlettiğimiz için senden özür dilemem. Senin babansa benim de dayımdır; din için öldürdük"*diyor.[275] Hz. Muhammed vefat ettiğinde Sait henüz dokuz yaşındaydı. Tabi ki çocuk olduğu için Hz.

[274] **İbn-i Şebbe, Tarih-i Medine, 2/693. Zeheb-i, Siret-i A'lem, 2/428, no: 85. Zeyd b. Sabit kısmında. Tarih-i Halife, hicri 23. yılı olayları bölümünde. Belazuri, Ensab, 6/197.**

[27^] **Vahidi, Esbab-ı Nüzul, Mücadele suresi, son ayet.**

Muhammed'den direkt aldığı hadisler yok; ancak daha sonra diğer sahabeden aktardığı ikinci elden hadisler var. Onun Hz. Muhammed'le sohbeti olmamıştır. Bu yaşta zaten ne sohbeti olsun ki! Halife Osman'ın damadı olan meşhur Mervan'ın kız kardeşiyle evliydi. Osman onu Kııfe valiliğine tayin ediyor. Muaviye zamanında da Medine valiliğine atanıyor. Kur'an Arapçasını çok iyi bilen biri. Hatta **Askalani,** *"Arapçası çok iyi olduğu için halife Osman onu Kur'an komisyonuna almış"* diyor. Zeyd, Ebubekir zamanında Kur'an'ı toplarken, **Sait b. As** henüz 10-11 yaşlarında bir çocuktu.[276] Kimi İslam tarihçileri, bu adam Ebubekir zamanında Kur'an'ı yazan komisyonda görev almıştı, diyorlar. Artık bu yaşta komisyonda hangi işler yapmış merak konusu!

3) Abdullah bin Zübeyr b. Avam:

Bu kişi, aynı zamanda halife Ebubekir'in torunuydu. Annesi Esma, Ebubekir'in kızıydı. Medine'ye yapılan meşhur hicret sırasında annesi ona hamileydi. Hz. Muhammed vefat edince o sekiz yaşındaydı. Onun da Sait gibi Anıpçası düzgündü. Ebu Süfyan'ın oğlu Yezit'ten sonra kendisi halife seçildi; daha sonra meşhur Haccac onu çarmıha gerip feci bir şekilde katletti. **Buhari** ondan altı, **Müslim** iki hadis almış; bir hadis de her iki hadis kaynağında müşterek işlenmiştir. **İbn-il Cevzi,** Buhari ve Müslim'de geçen ravileri yazarken, Sait b. As ve Abdurrahman b. Haris'in isimlerine yer vermiyor. Hele komisyon başkanı Zeyd b. Sabit'in **Buhari** ve **Müslim**'de geçen toplam hadis sayısı ondur. Beş tane müşterek işlenmiş, bir tanesini Buhari yalnız almış, dört hadisi de yalnız Müslim işlemiştir.[277] Hem Kur'an komisyonu başkanı, hem Hz. Muhammed'in kâtibi hem de aktardıkları hadisler de bu kadar az. Tuhaf değil mi?

[276] a) Askalani, İsabe, Sait b. As kısmında, no: 3270.
b) İmam Müzi, Tehzib-i Kemal, Sait b. As md. 10/173, no: 2299.
c) Belazuri, Ensab. 6/173.

[277] Müzi, Tehzib-i Kemal, Abdullah b. Zübeyr kısmında, no: 3269/ 10. cilt. İbn-il Cevzi, Telkih. 392-395.

4) Abdurrahman b. Haris b. Hişam:

Bu adam halife Osman'ın kızı Meryem'le evliydi. Genel kanı, Hz. Muhammed zamanında bu varmış; ancak çocuk yaştaymış. Bu, tabiilerden sayılır. Vakıdi gibi bazıları, Hz. Muhammed öldüğünde kendisi 10 yanlarındaydı diyorlarsa da, bu görüş pek kabul görmemiştir. Genel kanı, onun daha da küçük yaşta olduğu yö-i nünde. Hz. Muhamnıed'i görmüş; ancak yaşı küçük olduğu için ondan direkt hadis almamıştır. Zengin biriydi, öldüğünde şahsına ait 15 evi vardı. Bellidir ki Osman'ın damadı olduğu için o da Osman'ın diğer yakınları gibi köşeyi dönenler arasında. Bu kişi, aynı zamanda meşhur Ebu Cehl'in yeğeniydi. Babası Haris ile Ebu Cehil kardeşti. Abdurrahman'ın babası muhaliflerdendi/ Müslüman değildi. Ancak Mekke fethedilince 'Kılıç İslamı'nı kabul eder. Babası Hz. Ali'nin kız kardeşi Ümmü Mani'nin evine sığınır, ri-a cacı ol, Muhammed beni öldürmesin, der. Sonunda Hz. Muhammed kadının ricasını kabul eder ve ayrıca önemli biri olduğu için, Havazin harbinde ele geçirdiği ganimetlerden ona da (Haris b. Hişam'a) yüz deve bağışta bulunur.[278]

Şunu yinelemekte yarar var: Baştan beri ta Mekke'den itibaren Hz. **Muhammed**'le birlikte olan birçok kıdemli sahabe, okur-yazar, Kur'an'ı bilen kişiler varken, Osman'ın kalkıp komisyonu bu çocuklardan, çoğu da akrabası olan kişilerden oluşturmuş olması ve hele Sünni kaynaklarda da geçtiğine göre Yahudi asıllı Zeyd b. Sabit'i komisyon başkanı yapması ne kadar sağlıklıdır diye düşünmek lazım. Üstelik Zeyd, kendisine tanıdığı imkânlardan dolayı Osman'ı hep destekliyor. Bir ara her taraftan insanlar gelip Osman'ı katletmek isterken, Hz. Ali araya giriyor ve onları susturuyor. Ama daha sonra halife Osman'ın bir mektubu ortaya çıkınca, artık kimse muhalifleri durduramıyor. Bunları, başka bir kaynağımda detaylıca anlattım.[279] İkinci baskında Zeyd b. Sabit

[2'°] Tirmizi, Şcrh-i Tıhl'ctü-I Ahvczi. no: 3566, Deavat kısmında. İsliab, no: 1397. Askalani. İsabe, Abdurrahman b. Haris md. İmam Müzi. Tehzib-i Kemal, no: 3788-cilt 17, Üsd'UI Gabe, Abdurrahman b. Haris kısmında.

[279] Tüm Yönleriyle Hz. Muhammed'in Ölümü, Osman kısmında.

Hz. Ali'ye gidiyor, tekrar devreye gir, bunları sustur diyor. Hatta insanlar, eğer Ali girişimde bulunursa bunlar duracak diyorlardı. Ali, benim ne kimseye zararım var, ne de ilgilenirim, diyor. Zeyd Osman'a dönünce Ali'nin bu anlattıklarını ona iletiyor. Burada Zeyd'in Ali hakkında net şekilde bir dedikodusu söz konusu.

Son olarak, komisyon üyelerinden Abdullah b. Zübeyr'in de özel Kur'an nüshası vardı. Artık o yaşla nüshayı kimden öğrenmiş, bu da ayrı bir konu.[280]

e) Kur'an'ı İyi Bilenler Komisyona Alınmıyor

Kur'an'ın kitap haline getirilmesi konusunda onu en çok bilen kişilerin durumu da önemli. Açık bir ifadeyle, Kur'an'ı en çok takip eden, ilgilenen kişiler o zaman komisyona alınmadı. Bunlar; Übey b. Ka'b, Muaz b. Cebel, Abdullah b. Mesut, Salim gibi şahsiyetler.[281] İbn-i Mesut'la ilgili daha önce kısa bazı bilgiler verdim. İbn-i Mesut, ben Muhammed'den yetmiş küsur sure alırken Zeyd henüz kâfir bir babadan doğmamıştı, diyordu. Bir ara toplum huzurunda, ben herhangi bir ayetin nerede, ne zaman, niçin indiğini herkesten daha iyi bilirim; bunu derken de, hepinizden daha iyiyim demek istemiyorum; ancak bu konuyu iyi biliyorum, diyor. Bunu aktaran kişi şunu da ekliyor: İbn-i Mesut bu açıklamayı yaparken hiç kimse itiraz etmedi/onu onayladı, diyor.[282]

Bu dört kişiden Salim ve İbn-i Mesut Mekke'den beri Muhammed'le beraberdiler; Muaz ile Übey Medineliydi, ancak Medine'de Hz. Muhanımed'le beraber olmuşlardı. Ama bunlardan hiçbiri komisyona alınmadı.

[280] **İbn-i Ebi Davud, Mesahif, 1/284 ve 359.**

[281] **Buhari:**

a) Fedail-i Ashab, bab 26, no: 3758. salim kısmında.

b) Abdullah b. Mesut kısmında, bab 27, no: 3760.

c) Mcnakib-i Ensar, Muaz b. Cebel bölümü, bab 14, no: 3806.

d) Menakib-i Ensar Übey b. Ka'b kısmında, bab 16, no: 3808.

[282] **Buhari, Fedal-i Kur'an, bab 8, no: 5000.**

Bir diğer hadiste, Kur'an'ı Medinelilerden dört kişinin bildiği ve bunların da Zeyd b. Sabit, Übey b. Ka'b, Muaz b. Cebel ile Ebu Zeyd olduğu, anlatılıyor.[283]

Komisyon başkanı Zeyd b. Sabit her ne kadar çocuk ve Medineli de olsa onun hakkında hadisler var ki Muhammed'e kâtiplik yapmış; ancak kalan üç üye Abdullah b. Zübeyr, Sait b. As ve] Abdurrahman b. Haris hakkında Hz. Muhammed'in hiçbir hadisi yok. Çünkü bunlar Muhammed zamanında daha çocukmuş.

f) Ebubekir'le Osman'ın Mushafları Arasındaki Fark

Yaygın olan görüşe göre Ebubekir, Kur'an ortadan kaybolmasın diye onu gayri nizami bir şekilde kayıt altına almış, onun zamanında Kur'an yedi Arap lehçesine göre hazırlanmıştır. Os-j man zamanında ise tek lehçeye indirgenmiş, bir de her sure artık kendi yerine, nizami bir şekilde yazılmıştır.[284] İler ikisinin hazırladıkları Mushaf'lar aynıdır deniliyor; ancak bu doğru değildir. Tabi ki bu iddia, ancak bir yakıştırmadır. Zaten her fırsatta bunu kanıtlarıyla anlatacağım.

Kaynaklarda, *"Halil'e Ömer Kur'an ayetlerini loplarken, bunu bitirmeden öldürüldü"* **şeklinde** bilgiler var, Bu daha önce de belirtildi. Buna göre, demek ki Osman zamanına kadar hazır, **ta-J marnlanmış** bir nüsha henüz yoktu. Osman'ın ortaya koyduğu Kur'an, Ebubekir'in hazırlayıp kitap haline getirdiği ve son olarak da Ömer'in kızı Hafsa'da olan Kur'an nüshasının aynısı olsaydı, o zaman Osman, *"Ey ahali; kimde Kur'an ayetleri varsa iki şahitle birlikte takdim etsin, biz ayetleri kitap haline getiriyoruz"* demezdi.[285]

-°ⁱ Buhari, Mcnakib-i Ensar. Zeyd b. Sahil bölümü, bab 17, no; 3810.

Siiyıiii, el- İtkan 18. bölüm, 1/130 vc devamında,

a) İbn-i Asakir, Tarihi Medinet-i Dımaşk, Hüzeyfe kısmında, 16/365.

b) Hindi, Kenz... no: 4759.

c) İbn-i Ebi Davud, El-Mcsahif, 1/171-no: 33.

Anlaşılan şudur: Şu an var olan Kur'an, zaman içinde uzun çalışmalar ve aşamalar sonucu bu hale gelmiştir.[286]

Ömer'le ilgili az önceki açıklama, *"Aslında Kur'an Ebubekir* ***zamanında*** *parçalar halinde yazılmış; ancak düzenli bir kitap şekline getirilmemiştir. Osman ise bunu düzenli haline getirmiştir"* iddiasını yalanlıyor. Bu konuda farklı ve güçlü kanıtlar da var ve en başta Buhari'de geçen şu olay var: Zeyd, *biz Kur'an 'ı Osman zamanında yazarken son ayeti (Ahzab suresi 23) Hüzeyme b. Sabit)e bulduk; bu Hüzeyme ki, Hz. Muhammed'in onun şahitliğini iki kişinin şahitliği değerinde kabul ettiği kişidir,* şeklinde açıklama yapıyor. Eğer daha önce söz tam olarak yazılıp Hafsa'ya teslim edilen nüshanın aynısı olsaydı, o zaman sağdan soldan ayetler bulmaya, toplamaya gerek kalmazdı. Hazır Kur'an var iken hemen nüshaları çoğaltılır, dağıtılırdı. Üstelik Zeyd'in az önceki açıklamaları birkaç yerde Buhari'de geçmekledir.[287] Demek ki öne sürülen, *her ikisinin nüshaları aynıydı,* iddiası gerçeği yansıtmıyor, bu tez yanlıştır.

Bir diğer önemli nokta da, eğer her gelen Kur'an yazmasaydı, yani Ebubekir'le Osman'ın nüshaları aynı olsaydı, o zaman Mervan, zaman içinde Hafsa'daki nüshayı alıp yakmazdı. Bu çok önemli bir saptamadır. Hafsa'nın nüshası şöyle dursun; aslında halife Osman'ın hazırlamış olduğu Kur'an nüshası da bugün müzelerde bulunmalıydı; ama maalesef yok.

Osman kendi zamanında yepyeni bir çalışma yürütüyor. Aynı Zeyd, Ebubekir zamanında yazarken de, *"Biz Tevbe suresinin son iki ayetini Ebu Hüzeyme el-Ensari'nin yanında bulduk"*diyordu. Acaba bu sonların sonu gelmez mi! Çoğu yerlerde ayeti,

286 a)Tabakat, 3/157.

b) İbn-i Şebbe, Tarih-i Medine, Cem'ul Kur'an bölümü, s. 705.

c) Belazuri, Ebubekir vefat edince Kur'an kitap haline gelmemişti. 3/322 vc 3/407.

d) Kasını b. Sekim, Fedail-i Kur'an, 1/317.

287 Buhari:

a) Cihad, bab 12, no: 2807.

b) Megazi, Uhud kısmında, bab 22, no: 4049.

c) Tefsir, Ahzab 23. ayet. no: 4784.

d) Fedail-i Kur'an, Ccnı'UI Kur'an başlığı allında, no. 4987 ve 4988.

Hüzeyme b. Snbit'te bulduk, şeklindedir; az da olsa Ebu Hüzeyme el-Ensari'nin de ismi geçiyor.[288] Bu isimler o kadar önemli değil; bunlar üzerinde durmuyorum. Önemli olan olaydır.

Halife Ebubekir zamanında bir araya getirilen Kur'an çalışmalarını sadece Zeyd b. Sabit ve halife Ömer yürütmüşlerdir. Tabi ki o zaman Zeyd 22-23 yaşlarında deneyimsiz bir çocuk. Dolayısıyla Ömer'e karşı o bir hiçti. Burada denilebilir ki Zeyd bir nevi memur gibi Ömer'e ancak kâtiplik yapmıştır. Demek oluyor ki, Ebubekir zamanında bir araya getirilen Kur'an'ı Ömer tek başına hazırlamıştır. Daha önce de ifade edildi ki bazıları, Kur'an'ı ilk kitap haline getiren Ömer'in kendisidir, derler. İster kendisi yalnız olsun, ister Ebubekir zamanında Zeyd'le birlikle bir araya getirmiş olsun; sonuç aynıdır: Çünkü Ebubekir zamanında hazırlandığı iddia edilen Kur'an'ın baş koordinatörü yine Ömer'in kendisidir: Hem Kur'an'ı bir araya getirelim diye kendisi Ebubekir'e teklif sunuyor, hem de bizzat Zeyd'le beraber bu çalışmada görev alıyor. Osman zamanında ise durum daha farklıdır. Yaygın olan görüşe göre 4 kişiden (ki yukarıda isimleri detaylıca verildi), kimi rivayetlere göre onlarca kişiden oluşturulan bir komisyon Kur'an'ı hazırlamış. Bugünkü tabirle adeta bir kurucu meclis tarafından hazırlatılmıştır.

Ebubekir. Kur'an ortadan kaybolmasın diye ayetlerini rasigele, gayri nizami bir şekilde kaydetmiş, bir bakıma kurtarmış deniliyor. Bu amaç, zaten en başta Buhari'de geçen ilgili hadiste ifade ediliyor.[289] Osman zamanında ise Kur'an'ın farklı nüshaları vardı. Her nüsha sahibi ve ona bağlı kişiler, *ille de benimki gerçek Kur'ıın'dır; başkâlarınınki ise sahtedir,* diyorlardı. Öyle bir aşamaya gelinmişti ki, her nüsha mensubu diğerlerine *kâfir* diyordu ve halta bunlar arasında zaman zaman kavgalar oluyordu. Bunu hep tekrarlıyorum. Ebubekir'in Kur'an'ı bir araya getirme nedeni en başta Buhari'de belirtildiği gibi, Osman'ın nedeni de yine en başta Buhari'de anlatılıyor.[290]

288 **Buhari. Fcdail-i Kur'an, Cem'ul Kur'an, no: 4987-49HS vc Tesir Ah/.ab, no: 4506 ve Ahkâm, no: 6768: Kâtibin güvenilir olması konusunda.**

289 **Buhari, Fedail-i Kur'an, bab 3, no: 4986.**

290 **Buhari. Fedail-i Kur'an, bab 3, no: 4987.**

Her iki nüshanın aynı olmadığına ilişkin bir diğer çarpıcı kanıt da şu: Halife Osman'ın hazırladığı Kur'an, Ebubekir zamanında hazırlanıp da Hafsa'ya teslim edilenin aynısı olsaydı, o zaman Osman niye kitabın redaksiyonunu en iyi Arapça bilen kişiye yaptırsın ve yine neden kimi rivayetlere göre 75 kişilik bir Kur'an komisyonu oluştursun![291] Tabi ki yaygın olan, komisyonun dört kişiden oluşmuş olması; az da olsa farklı sayıdan söz edenler de var. En önemlisi de eğer bir darbe Kur'an'ı olmasaydı, İslamiyet'in başından beri Hz. Muhamnıed'le beraber olan ve o meşhur Hudeybiye antlaşmasında Hz. Muhammed tarafından kâtip seçilen ve yine Hz. Muhammed Medine'ye hicret ederken, Mekkeli muhalifleri yanıltmak için yatağına bırakılan (Ali), yine onun ölümünden sonra Kur'an'ın bir araya getirilmesi için özel çalışmalar yürüten Hz. Ali niye komisyonda yok'? Bunları az sonra Hz. Ali kısmında daha geniş bir biçimde ele alacağını.

Kaldı ki, hep vurgu yapıyorum; Zeyd b. Sabit, Yahudi bir ailenin çocuğuydu. Şimdi de örneğin Türkiye'de eğer denilse ki falanca yöneticinin babası veya annesi şu farklı din veya etıiisitedendiro zaman kamuoyunda kıyamet kopmaz mı? (Burada din mantığına göre yazıyorum; yoksa tüm etnisiteler benim yanımda kutsaldır ve siyasete bulaşmadığı sürece, yalnız bireyle tanrısı arasında kaldığı müddetçe inançlara saygım sonsuzdur.) Bir de Zeyd aslen Medineli ve Kur'an'ın I 14 suresinden yaklaşık 86'sı daha önce Mekke'de inmiş ve o zaman Zeyd daha dünyaya gelmemişti. Hz. Ali ve İbn-i Mesut'un belirttikleri gibi, kendileri bir ayetin sebep-sonuç ilişkilerini, ne zaman, nerede, niçin indiğini detayına kadar biliyorlardı ve Zeyd'le diğer üç arkadaşı diyelim Kur'an'ın kalan 28 Medine surelerini bildiler. Peki, Mekke'de inen 86 sureyi Hz. Ali'den daha mı iyi biliyorlardı ki onlar komisyonda görev aldılar; ama Hz. Ali pasif bir üye bile olamadı?

Osman tarafından hazırlatılan Kur'an için Hz. *Ali'nin, "Etendim ben de Osman'ın yerinde olsaydım Kur'an'ı bu şekilde hazırlardım"*sözlerini aktarıyorlar.[292] Bunun aslı yok. Çünkü az

[291] **Yakubi, Tarih, 2/153.**

[292] **İbn-i Şebbe, Tarih-i Medine, s. 996.**

önce de ifade edildiği gibi Hz. Ali bu önemli işte bir pasif üye bile değilken nasd kalkıp da bu açıklamayı yapsın? Zaten bir hadiste şu açıklama da var: "Hey Allahım, gerçekten Hz. Ali Osman'ın bu yaptığına onay mı veriyordu?" Birileri mevzuyu bu şekilde hayret edilecek bir durum olarak değerlendirmiş.

Mervan bölümünde değineceğim gibi, eğer Osman ile Ebubekir'in hazırladıkları nüshalar aynı olmuş olsaydı, Mervan neden Hafsa'da bulunan ve Ebubekir zamanında hazırlanan Kur'an nüshasını alıp yaktı?[293]

Demek ki köprünün altından epey sular akmış!

Osman'ın Kur'an nüshalarını yakma olayı halk arasında olumsuz etki bırakıyor; onların zorlarına gidiyor; ancak ilk başta kimsenin karşı koyacak gücü olmadığı için halktan ses çıkmıyor. Hatla bazıları o dönem için; "Bir taraftan Osman'ın yaptığından rahatsız oluyorlar, diğer taraftan da onun hazırladığı Kur'an'ı kabul ediyorlar. Hele bunların ahmaklığına bakın!" şeklinde sert ifadelerle karşı çıkıyorlar.[294] Zaman içinde Osman'ın icraatıyla ilgili gelişen olumsuzluklar artınca, halk Osman'a karşı galeyana geliyor, sonuçta Müslümanlar Mısır, Basra, Küfe gibi merkezlerden gelip Osman'ı katlediyorlar. Tabi ki bu isyanın önemli nedenlerinden biri, Osman'ın **ortaya** çıkardığı yeni Kur'an ve yaktığı diğer nüshalar. Hatta isyancıların elebaşlarmdan halife Ebubekir'in oğlu içeriye Osman'ın yanına varınca, onu sakalından tutup odada süründürüyor. Osman, *"Sen benden neyin intikamını alıyorsun ey arkadaşım Ebubekir'in oğlu?"* diye sorunca, kendisi Osman'la alay ederek, *"Ey Na'sel!* (Alay niyetiyle son zamanlarda Osman'a bu isimle hitap edilirdi.) *Senin dinin ne, sen hangi dine bağlısın?"*diyerek, devamla, *"Sen Kur'an'ı yok ettin, yaktın, suçun budur!"*diyor.[295]

[293] **İbn-i Şebbc, Tarih-i Medine, s. 1004, 3, cilt.**

[294] **İbn-i Şebbe, age., s. 1004, İbn-i Ebu Davud, Mesahif, 1/178.**

[295] **a) İbn-i Asakir, Tarih-i Dımaşk, cilı 39/403.**

b) İbn-i Kesir, Bidaye-Nihaye, 10/307. Hicri 35. yılı olayları, Osman'ın katli bölümünde.

Osman'ın nasıl katledildiğini bir başka kaynağımda detaylıca açıkladığım için burada bunun üzerinde durmayacağım.

Özellikle Mervan dönemine kadar Kur'an'da çok değişiklikler olmuştur. Acaba şu an elimizde bulunan Kur'an Osman'ın hazırlatmış olduğu nüsha mıdır? Mesela; 'Malik'ten soruyorlar: Halil'e Osman'ın hazırladığı Kur'an nüshası şu an nerede?' O, 'Osman zamanında hazırlanan Kur'an nüshası gitti (ortalıkla yok)!' yanıtını veriyor.[296] Aslında şu soru önemli: Osman'ın son şeklini verdiği Kur'an nüshalarından (orijinal elyazması) neden şu an yok? Anlaşılan, nasıl Hz. Muhammed'den kalma orijinal nüsha yoksa, aslında halife Osman'ın hazırladığı nüsha da yok.

Yakma konusunda halkın verdiği tepkiyle ilgili bir-iki örnek verelim.

Amr bin Şürehbil anlatıyor: Ben namaz kılarken biri gelip bana, 'Sen namazını kılıyorsun! Karar almışlar Allah'ın kitabını yakıyorlar/imha ediyorlar' deyince, hemen namazdan çıktım, hiç duramıyordum/panik yaşıyordum. O an bakimi ki Eş'ari'nin yanındayım, bir de Hüzeyfe o an İbn-i Mesut'a, 'Yanındaki Kur'an'ı komisyona ver onu da yazsınlar' diyordu. İbn-i Mesul, 'Ben peygamberden 70 küsur sure alırken Zeyd henüz Müslüman olmamıştı. Ben nasıl Kur'anımı onlara vereceğim?' karşılığını verdi. Halife Osman Kur'an **hazırlatıp** kalan nüshaları yakınca Abdullah b. Mesut, Al-i İmran suresinin 161. ayetini buna uyarlayarak, *'Kim hıyanet ederse kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir'* şeklinde tepkisini dile getiriyordu.[297]

İbn-i Mesut'un bu reaksiyonuyla ilgili detaylı bilgiyi ilerde onun kısmında sunacağını.[298]

296 İbn-i Kesir, **Fedail-i** Kur'an, s. 90.

297 a) Kasını b. Selam. **Fedaili** Kur'an. s. 283.
b) İbn-i Kuleybe, Tc'vil'ü müşkili'l Kur'an. s. 25.
c) İbn-i Ebi Davud Sicislani, Kitab'ül-Mcsahif. s. 178.

298 a) Hakim, Müslcdrek. Tefsir kısmı, Kim Kur'an'ı indiği biçimiyle okumak islerse Abdullah bin Mesut'tan dinlesin bölümde anlatıyor.
b) Taberani, Muecm-i Kebir, 'Ayn' harfi, Abdullah b. Mesut kısmında.
c) Kasını b. Selam, Fedail-i Kur'an, s. 284.
d) İbn-i Şebbe, Tarih-i Medine, s. 1005.
e) İbn-i Ebu Davud, Mesahif, a. 15-22.

g) Kur'an Yazımı Sırasında Gözden Kaçan Çarpıcı Bir Olay

Kur'an'ın bir araya getirilmesiyle ilgili var olan hadislerde le bir cümle geçiyor ve hep de gözden kaçıyor. Bunu anlatan da komisyon başkanı Zeyd b. Sabit: *"Kur'an'ı bir araya getirirken, son olarak da Ahzab suresinin 23. ayetini Hüzeyme b. Sabitle bulup ekledik"*diyor ve *"Hani Hz. Muhammed bunun şahitliğini iki kişinin şahitliği değerinde kabul etmişti"* diye de hatırlatıyor, Bu şahıs Medine'nin Evs kabilesinden; tabi ki Müslüman olmuştu. Herkes yanındaki ayet/leri komisyona sunarken iki şahit getiriyordu, bu adamın getirdiği ayet şahitsiz olarak kabul edilip Kur'an'a yazıldı. Peki niye? Az önce eklediğim gibi, hadis metninde, Hz. Muhammed bu adamın şahitliğini iki kişinin şahitliği değerinde kabul etmiş, açıklaması var; bundan dolayı artık başka şahide gerek duyulmamış. Bu açıklama, en başta Buhari'de geçiyor.

Peki, Hz. Muhammed bu adama bu ayrıcalığı neden tanımıştı? Hemen özetleyelim:

Bir gün Sevad b. Haris adında bir köylü -kimi rivayetlerde Sevad yerine Seva geçiyor- atını satmak için şehir pazarına iniyor. Hz. Muhammed onun elinde at görünce, 'Satılık mı?' diye soruyor. Adam, 'Evet' diyor. Bu arada pazarlık yapıyor ve anlaşıyorlar. Ancak o sırada Hz. Muhammed'in üzerinde para yok. Onun için, 'Atı al yanına, eve gidelim, paranı vereyim' diyor. İkisi birlikte eve gitmek üzere yola çıkıyorlar. Hadiste şu ifade de var: Hz. Muhammed hızlı yürüyordu, acele ediyordu, adamsa elinde atı, normal bir şekilde onu arkadan takip ediyordu. O sırada birkaç kişi onlarla karşılaşıyor ve at sahibine, 'Atın satılıksa şu kadar para veririz' deyince, adam pişman oluyor. Çünkü bunların verdiği fiyat fazlaydı ve üstelik de Hz. Muhammed'in bu atı satın aldığından onların haberleri yoktu. Bu olup bitenler karşısında adam Muhammed'e, sana satmıyorum, diyor. Hz. Muhammed de 'Sen daha önce bana sattın' diyor. Adam, 'Madem öyleyse iki şahit göster' diyor. Tabi ki şahit yok. O sırada oraya gelen Müslü-

manlar adama, 'Nasıl Muhammed'e böyle diyorsun, o peygamberdir' diyorlar. Daha sonra Hüzeyme b. Sabit çıkageliyor. Olayı dinleyince, 'Ben şahitlik ederim ki Hz. Muhammed bu atı adamdan satın aldı' diyor. Hz. Muhammed tabi ki buna seviniyor; ancak, 'Biz pazarlık yaparken sen yanımızda yoktun. Peki, neye dayanarak şahitlik ediyorsun?' sorusunu yöneltince adam, 'Biliyorum ki sen doğru konuşuyorsun da ondan şahitlik ederim' karşılığını veriyor. Bunun üzerine Muhammed orada *'Bundan sonra Hüzeyme herhangi bir davada şahitlik yaparsa, onun ifadesi iki kişinin ifadesine bedeldir'* diyor. Çünkü normalde iki şahit gerekiyor; ancak ikinci şahit olmadığı için bu yöntemle iş kapatılıyor. Hz. Muhammed'in adamla ilgili bu açıklamasından sonra arlık Müslümanlar nezdiıide Hüzeyme b. Sabit, *"İki şahitlik* .s'a/ıab/"lakabıyla anılıyor. Çünkü adam burada terfi ediyor.

İşte Kur'an kitap haline getirilirken bu adam ayet getirince, komisyon şahitsiz bir şekilde onu Kur'an'a ekliyor. Konuya ilişkin açıklamalar, en başta Diyanet'in tercüme ettiği *Tecrid'i Sarih* (Yani Buhari'nin özeli) ve diğer İslami kaynaklarda anlatılıyor, Aslında birçok yönden ibretlik bir olay. Sanki görmediği bir davada şahitlik yapmakla iyi etmiş de, bu yüzden ona ödül veriliyor ve Kur'an'ın bir araya getirilmesi konusunda da ona ayrıcalık tanıniyor,[2W]

299 aj Tccrid-i Sarih, Diyanet tercümesi, S/273, no: 1187. Burada ayrıca İbn-i Sa'd in T.ıhakat vc İbn-i Esir'in Üsd'üııden de alıntılar var.

b) Buhari, I) Cihat, bab 12, no: 2807. 2) Mirgazi, bab 17, no: 4040. 3) Tefsir, Tcvbc, bab 20, 110: 4679. 4) Tefsir, Ah/ab, bab 3, no: 4784. Askalani, ilgili hadislerin ayıklamasında detaylıca anlatıyor. Askalani, bunu ayrıca İsabc'de no: 3579 Hüzeyme kısmında da anlatıyor.

c) Heysemi, Mecme'u Zevaid, Menakib-i Hüzeyme b, sabit kısmında, no: 15780.

d) Tabcrani, Muccm-i Kebir Hüzeyme b. Sabit kısmında, no: 3730.

e) Kcız-ül Ummal, 4793 ve 94'le Cem'ul Kur'an kısmında iki hadis, Fedail bölümü, Hüzeyme b. Sabit kısmı, no: 37036-37039'da da dört hadis var.

I) Askalani, İsabc, Hüzeyme b. Sabit kısmında, no: 2253.

g) İbn-i Kesir, Ahzab suresi 23. ve Fedail-i Kur'an s. 60. Burada ayrıca dipnotta birçok yazarın isimleri de geçiyor: İmam Ahmet, Ebu Davud, Nesai gibi.

h) İbn-i Sa'd, 4/504, İbn-i Esir, Üsd, Hüzeyme b. Sabit kısmında.

i) Tuhfetü-1 Ahvezi, İstizan, bab 22. Burada ayrıca Buhari'de de geçtiğini ekliyor,

j) D. Bekiri, Tarih-i Hamiş, 1/464.

Bazı hadis kaynaklarında deniliyor ki, Kur'an yazılırken halife Ömer de ayet getirip komisyona sunuyor. Ancak onun dışında şahit olmadığı için, getirdiği ayet komisyonca kabul edilmiyor. Yani adamın bu şahitlik yüzünden Hz. Muhammed'den aldığı puan o kadar yüksek ki, bir bakıma Ömer'i bile geçiyor.[300]

Aslında bu Ömer hikâyesi gerçeği yansıtmıyor. Çünkü Ömer, Osman zamanında Kur'an yazılırken artık yaşamıyordu. Ebubekir zamanındaki Kur'an çalışmalarında ise sadece Ömer'le Zeyd b. Sabit vardı. Dolayısıyla ayet getirdi, komisyon kabul etmedi iddiası büyük yalan. Çünkü bu ikisi dışında bir kere komisyon yoktu ki. Hatta rahatlıkla söylenebilir, Ebubekir zamanındaki Kur'an komisyonu yalnızca Ömer'den ibaretti. Çünkü **23** yaşlarındaki Zeyd ancak kâtiplik görevini yapabiliyordu ve Ömer'in yanında bir nevi emir kulu gibiydi. O yüzden Ömer ayet getirdi, bilmem komisyon kabul etmedi iddiası gerçeği yansıtmıyor.

[300] **Prof. İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte, no: 4147.**

ALTINCI BOLUM

HZ. OSMAN'IN KUR'AN NÜSHASINA TEPKİLER

Peki, halife Osman böyle bir Mushaf ortaya koyup diğer muhalif nüshaları yakınca, bu işi bilen, baştan beri Hz. Muhammed'le beraber olan insanların tepkisi ne oldu, o an için karşı çıkanlar hiç mi olmadı? İşte bu sorulara yanıt bulmak için yine İslami kaynakları hakem seçeceğim. Çünkü konuya ilişkin önemli ashaptan çarpıcı açıklamalar vc yeterince bilgi var.

Aslında Osman'ın hazırlatmış olduğu nüshayı çoğaltıp değişik coğrafyalara dağıtması ve kalanları yakması, ilk başta milletin zoruna gidiyor; ancak kimse korkudan sesini çıkaramıyor.[301] Daha önce Amr bin Şürehbil'in, *"Ben **namaz** kılıyordum, birileri gelip bana haber verdiler: 'Osman karar almış Kur'anları yakıyor; sen namaz mı kılıyorsun?'dediler"* rivayetini anlattım. Burada farklı bilgiler sunacağım.

Toplumun genel suskunluğuna karşı ağır eleştirilerde bulunanlar da vardı. Ebu Miclez şunu diyor: *"Ahmak insanlara bakın!* (Osman'ın bu yaptıklarını tasvip etmedikleri hakle korkudan suskun kalan sahabileri kastediyor.) *Hem Osman'ın Kur'an nüshalarını yakmasına ve tek bir nüsha hazırlatıp dağıtmasına karşılar, hem de suskun kalıyorlar!"*^01 İlk başta fazla tepki yok-

[301] İbn-i Ebu Davud, Mesahif, I/I7S.

[302] Kasım b. Selam, Fedail-i Kur'an, s. 323. Burada dipnotta İbn-i Ebu Davud'un da Mesahif'te yazdığı belirtiliyor.

sa da, zaman içinde Osman'ın icraatına karşı toplumda öyle bir infial meydana geliyor ki, Medine'de kalan Müslümanlar, İslamiyet'i yaymak için değişik coğrafyalara dağılan irşat ekibi arkadaşlarına, *"Geri gelin! Siz inan imiyim kırı dine davet etmek için uzaklara gitmişsiniz; ancak iş temelden bozuktur, gelin burada Osman'a karşı cihat edelim!"* diyerek dışarıdaki Müslümanları Osman'a karşı mücadele etsinler diye geri çağırıyorlar. İşte zaman içinde öyle bir an geldi ki halk çarşıda, sokakta cemaatler içinde, *"Nasıl olsa Osman bir gün **katledilecek"*** Sözlerini açıkça söyleyebileli ve nitekim Osman'ın sonu da böyle oldu.[303]

Onun hayat hikâyesini başka bir kitabımda detaylıca işledim. Kur'an'la ilgilisi nedeniyle burada biraz değindim; yoksa o konuları bir daha **tekrarlamanın** bir anlamı yok.[304]

Daha önce de belirttiğim gibi, Osman'ın bu yakma işine karşı ilk zamanlar korkudan kitlesel bir karşı çıkış olmuyor. Ancak az da olsa isyan bayrağını açanlar da vardı. Şimdi onlardan bir iki **örnek** verelim.

a) Abdullah Bin Mesut'tan Ağır Suçlamalar

İbn-i Mesut aslen Mekkeli olup ilk Müslüman olan altı kişiden biri; inanmayanların tehlikesini göze alarak Kur'an'ı ilk aşikâr okuyan kişi. Medine'ye göç eden Müslümanlardan (muhacirlerden). Osman zamanında Kur'an bir araya getirilip diğer nüshalar yakılırken Abdullah b. Mesut buna şiddetle karşı çıkıyor. Bu başlık altında kendisinin nasıl bir tepki gösterdiğini, bunda haklılık payının olup olmadığını ve en önemlisi de bu olup bitenler yüzünden Abdullah'ın ödediği ağır bedel üzerinde duracağım. İlkin Hz. Muhammed'in kendisine verdiği önem konusunda en başta Buhari'de geçen hadislerden birkaçını **sun-**

[303] a) Taberi Tarih-i, 3/333 vd.
b) İbn-i Kesir, Bidaye, 7/222 vc sonrası.
c) İbn-i Teymiye, Minhac-ü Sünne, 3/206.

[304] Osman'la ilgili bilgileri, Bilinmeyen Yönleriyle Hz. Muhammed'in Ölümü adlı kitabımda işledim.

maklâ başlamak istiyorum. Çünkü böyle olursa Abdullah daha da iyi anlaşılır.

Abdullah b. Amr Hz. Muhammed'in, *'Kur'an'ı, Abdullah b. Mesut, Ebu Müzeyle 'nin azatlı kölesi Salim, Übey b. Ka 'b ve Muaz b. Cebel'den alın'* elediğini aktarıyor. Bunlardan Abdullah ve Salim Mekkeliler, Muaz ile Übey b. Ka'b da Medineli Müslümanlardan. **Buhari** bu hadisi birkaç yerde tekrarlıyor.[305]

Ebu Musa el-Eş'ari, 'Abdullah b. Mesut ve annesi, Hz. Muhammed'in evine sıkça gider-gelirdi. Öyle ki, artık biz onlara Muhammed'in aile ferileri gibi bakıyorduk' diyor.

Buhari'nin diğer bir hadisinde, 'Abdullah b. Mesut birçok yönden Hz. Muhammed'e benziyordu' deniliyor.[306]

Yine en başla **Buhari**'den; bu kez **Şakik b. Seleme** anlatıyor: Bir gün Abdullah b. Mesut bize açıklamalarda bulundu. Konuşmasına Allah'a yeminle başladı ve 'Ben bizzat Hz. Muhammed'in ağzından (yani direkt) yetmiş küsur sure aldım. Yine Allah'a yemin olsun ki, Hz. Muhammed'in arkadaşları arasında benim kadar Kur'an'ı bilen yoktur. Ama demiyorum ki ben hepinizin en iyisiyim; ancak Kur'an konusunda benim kadar bilen içinizde yoktur diyorum.' Ravi ise şunu ekliyor: Ben de cemaat içinde onu dinliyordum; kimse onun bu sözlerine çıt demedi/itiraz etmedi...

Buhari hemen aynı bölümde bu sefer **Mesruk** adındaki başka raviden şu hadisi aktarıyor. İbn-i Mesut burada da yeminle başlayarak; 'Allah'a yemin olsun ki! Ben bir ayetin nerede ve niçin/hangi olayla alakalı olarak indiğini biliyorum. Bilsem ki, Kur'an'ı benden daha iyi bilen başka biri dünyanın herhangi bir yerinde var; ulaşmam mümkünse hemen gider ondan alırım' diyor.[307]

Aslında olay nedir, ne değildir bilinince, bu hadislerden bazı parçaların atıldığı kolayca anlaşılıyor. Bir kere mantık var; durup

305 a) Buhari, Feclail, bab 26, no: 3758, bab 27, no: 3760. Menakib-i Ensar, bab 14, no: 3806 vc bab 16. no: 3808.

b) Müslim, Feclail, Abdullah b. Mesut kısmında, no: 2462.

3U6 Buhari, Fcdail, İbn-i Mesut bölümü, bab 27, no: 3763 ve Mega/.i, bab 74, no: 4384.

307 Buhari, Fadail-i Kur'an, Bab-UI Kurra. Bab 8, no: 4999-5002.

dururken Abdullah b. Mesut her cümlesinde, ey ahali Allah'a yemin olsun ki ben Kur'an'ı hepinizden daha iyi bilirim, demez. Olay şudur: Zeyd b. Sabit başkanlığında yeni Kur'an hazırlanırken ve Osman'ın talimatıyla bunun dışında kalan nüshalar yakılırken, karşı çıkışlar olur. Bunların başında da îbn-i Mesut'un geldiğini diyebiliriz. Aslında az önce Buhari'den verdiğim Abdullah b. Mesut'la ilgili hadisler de bu olayla bağlantılıdır. Bu adam, Osman'ın hazırlatmış olduğu Kur'an nüshasına şiddetle karşı çıkanlardan biri. Adam bağırıp çağırıyor; ancak fayda vermiyor. Sonuçta Osman istediğini yapıyor: Yeni Kur'an dışında kalanları yakıyor.

Abdullah b. Mesut, Osman'ın halife olduğu sırada Kûfe'dc talim-terbiye ve maliyeden sorumlu bir memur olarak çalışıyordu. Bir gün Küfe valisi Velit b. Ukbe ondan, devlete ait maldan bir miktar yardım istiyor. Abdullah, geri ödemesi niyetiyle Velit'in istediğini veriyor. Zaman içinde geri isteyince valinin zoruna gidiyor, sen kim oluyorsun ki benden geri isliyorsun, diyor ve aldıklarını iade etmiyor. Tabi ki Abdullah direniyor, peşini bırakmıyor. Sonuçta vali onu halife Osman'a şikâyet edince, Osman valiyi destekliyor ve gönderdiği mektupta Abdullah'a, "Sen bir memursun, validen hesap soramazsın!" diyor. Buna karşı Abdullah onlarla çalışmak islemiyor ve anahtarları teslim edip istifa ediyor.

Bu arada Abdullah da boş durmuyor, halife Osman'ın icraatını ve oraya vali olarak atanan Velit'i her fırsatta eleştiriyor: "Zannediyordum ki ben Müslümanların hazinesinden sorumluyum; bilmiyordum ki Osman vc ona bağlı kişilerin hazinesine bakan bir bekçiyim" diyerek tepkisini gösteriyor. Hele Velit'in ondan aldığı para da yüksek bir meblağ. Çünkü hemen aralarının açıldığı günün gecesinde camide halka, "Ey ahali! Bir gecede malınızdan (hazineyi kastediyor) yüz bin gitti. Bu konuda halifeden bir haber gelmedi!" diye hitap ediyor.[308]

Tabi ki onun bu çıkışları ne Velit'in, ne de Osman'ın işine gelmiyor. Velit bir daha onun durumunu Osman'a bildiriyor, İbni

[308] **a) İbn-i Abd-i Rabbih, İkd-ül Ferid, 5/57.**

b) Tarih-i Yakubi, 2/197.

Mesut'un kendisi aleyhinde propaganda yaptığını, halkı kışkırttığını, bildirince, halife Osman onu Medine'ye çağırıyor. Abdullah, Osman'ın hutbe okuduğu bir sırada camiye girince Osman onu görüyor ve 'İşte bakın şu an kötü bir hayvan içeri giriyor. Kim onun yemeğine bulaşsa kusar, ishal olur' diyerek ağır hakaretlerde bulunuyor.[309] Buna karşı İbn-i Mesut da diyor ki: 'Ben Hz. Muhammed'in arkadaşıyım ve onunla birlikte Bedir harbine katılan bir insanım (Osman Bedir harbine katılmadığı, kimi rivayetlere göre kaçtığı için burada aynı zamanda dolaylı bir şekilde onu eleştiriyor).' Osman adamlarına onu cezalandırmaları için talimat veriyor. Adamları onun ayağından tutup yerde sürüklüyorlar. Bu arada kaburga kemiklerinden ikisi kırılıyor ve öğlen ile ikindi namazlarını kılamıyor.[310]

Hz. Muhammed'in eşlerinden Ebubekir kızı meşhur Ayşe bunu duyunca, Osman'a karşı çıkıyor ve bu olaydan itibaren Osman'a karşı tavır alıyor. Zaten Osman Müslümanlar tarafından hunharca infaz edildiği sıralarda Hz. Ayşe de ona karşı tavır alanlardan biriydi.[311] Sonuçta Osman orada Ayşe'ye de çatıyor: *'Sen kadınsın, Kur'an'a göre sen benimle konuşamazsın, sen evine kapan!'diyor.* Osman toplum içinde İbn-i Mesut'a hakaret ediyor, haysiyetini kırıyor ve onu camiden kovuyor.

Burada, **Hz.** Ali Osman'ı uyarıyor: Sen Velit b. Ukbe (Küfe valisi) yüzünden nasıl bu adama bu cezayı veriyorsun, diyor. Osman da diyor ki, ben Velit için ona bu cezayı uygulamıyorum; duyduğuma göre benim hakkımda, "Osman'ın katli vaciptir" diye fetva vermiş. İşte bundan dolayı ona ceza veriyorum, diyerek kendini haklı çıkarmak için kılıf uyduruyor. Tabi ki sonuçta Ali'nin bu çıkışı fayda vermiyor; Osman istediğini yapıyor. Bu olup bitenlerden sonra onu sürgüne göndermek istiyor; ancak Osman'ın sağ kolu ve aynı zamanda damadı Mervan, 'Sen Irak'a gönderdin oradakileri senin hakkında örgütledi/alarma ge-

309 Belazuri, Ensab..., 6/147.

310 Tarih-i Yakubi, 2/197.

3^ Bilinmeyen Yönleriyle Hz. Muhammed'in Ölümü adlı yapılımın, Osman kısmında.

çirdi. Durum bu iken sen Şam'a göndersen oradakileri de örgütler. En iyisi burada kalsın bari kontrol altında olur' deyince, Osman bunu uygun buluyor ve maaşını keserek onu Medine'de mecburi iskâna tâbi tutuyor.

Abdullah, arkadaşlarından Ammar b. Yaser'e vasiyet ederek, eğer Osman'dan önce vefat edersem sakın cenazeme katılmasın, diyor. Abdullah b. Mesut Osman'dan önce (h. 32'de) vefat ediyor. Arkadaşı Ammar b. Yaser, Abdullah'ın vasiyeti üzerine Osman'a haber vermeden onu gömüyor. Daha sonra Osman bunu duyunca alay edercesine Amnıar'a, *'Allah arkadaşına rahmet eylesin!'* diyor. Ammar da, Osman'la alay edercesine, *'Evet hepimiz tarafından Allah rahmet eylesin!'* karşılığını veriyor. Osman bunun alay olduğunu anlayınca orada onunla tartışıyor. Hatta onu da sürgüne göndermek istiyor. Hz. Ali burada da Osman'a karşı çıkıyor ve aralarında sert tartışmalar meydana geliyor. Sonuçta olay orada kapanıyor.

Benim bu konuda vardığım sonuç şu ki, bunlar arasındaki çekişmenin asıl nedeni, o kadar ehil insanlar varken, ta Mekke'de işin başından beri Hz. Muhammed'le beraber iken (Mesela Hz. Ali, İbn-i Mesut gibi) Osman'ın kalkıp Kur'an'ın kitap haline getirilmesi için görevi, Yahudi asıllı genç bir çocuk olan **Zeyd b. Sabit**'e vermiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Halife Osman, İbn-i Mesut'u Kûfe'den Medine'ye çağırınca, diğer nüshaları yaktığı gibi onun da nüshasını kendisinden alıp yakıyor.[312] Tabi ki Osman'ın haksız yere **Velit**'i desteklemesi aralarının daha da açılmasına neden oluyor; ancak onunla Abdullah arasındaki asıl çekişme nedeni Kur'an meselesidir. Her ne kadar kaynaklarda konu dağıtılınışsa da yine var olan bu dağınık bilgiler bir araya getirildiğinde, kavganın asıl nedeni, Osman zamanında oluşan yeni Kur'an ve yakılan diğer nüshalarla ilgilidir. Velit b. Ukbe'nin bu kadar açık haksızlığına karşı Osman'ın Abdullah'a bunları reva görmesi tabi ki yanlış bir şey. Kaldı ki bu anlatılanlar İslam'ın muteber sayılan kaynaklarında yazılı.

[1U] **a) Belazuri, Ensab, 6/140-164.**

b) Şelıristani, Mile! ve Nihal, s. 14. Nizamiye mezhebi kısmında.

Velit **b. Ukbe** halife Osman'ın kardeşiydi: Anneleri Erva binti Kureyz'di, babalan ise farklıydı. Velit'in babası Ukbe, Bedir harbinde sağ olarak ele geçirilmiş ve Hz. Muhammed'in talimatıyla öldürülmüştü. Daha sonra Beni Mustalık kabilesi Müslüman olunca (tabi ki kılıç zoruyla), Hz. Muhammed onlara, "Be/ı *adamımı gönderirim, zekâtınızı/verginizi ona teslim edersiniz"* diyor. Günü gelince Hz. Muhammed Velil b. Ukbe'yi bu işle görevlendiriyor. Ancak adam yarı yoldan geri dönüyor. Bunun nedeni de korku! Çünkü daha önce bu kabile ile Velit b. Ukbe arasında husumet var, onun için gitmeye cesaret edemiyor: Ya gidersem de başıma bir şey getirirlerse gibi evhamlara kapılıyor ve gitmiyor. Bu arada Hz. Muhammed, *'Ne yaptın?'* diye sorunca o, *'Ben gittim, meğer onlar tekrardan İslamiyet'ten dönmüşler. Kendimi zor kurtardım; yoksa beni de öldüreceklerdi. Üstelik zekât da vermeyeceklerini söylediler'* diyor. Bunun üzerine Hz. Muhammed onlara karşı savaş hazırlığını yapıyor.

Diğer taraftan Hz. Muhammed'in elçisi, belirlenen zamanda gitmeyince, Beni Mustalık tarafında da bir evham başlıyor vc liderleri olan ve aynı zamanda Hz. Muhammed'in eşlerinden Cüveyriye'nin de babası olan kişi Medine'ye gelip durumu öğrenmek istiyor. Olayı duyunca. *Yalandır, biz zekâtımızı topladık, hazır; ancak memur bekliyorduk; fakat bize herhangi biri uğramadı' diyor.* Bunun üzerine Hz. Muhammed konuyu araştırıyor vc sonuçla elçisi Velit b. Ukbe'nin onlara uğramadığı ortaya çıkıyor. Bu olay üzerine Hz. Muhammed'e, Hucurat suresinin altıncı ayeti indiriliyor. Anlamı şu: *'Ey inananlar! Bir fasık/kötü insan size bir haber getirirse onu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz/ onlara karşı yanlış yaparsınız da sonra yaptığınıza pişman olursunuz.'*

Hemen hemen tüm önemli tefsirlerde ve ayetlerin sebep-sonuç ilişkisini irdeleyen kaynaklarda, bu ayette sözü edilen fasık/kötü insandan maksat, bu olaydan dolayı Velit b. Ukbe'dir diye yazılıyor. **Askalani,** *el-îsabe* adlı yapıtında, **İbn-i Abdi-1 Ber**'in aktardığına göre, bu ayetin **Ukbe** hakkında nazil olduğuna ilişkin, ilgili dalda uzman olan İslam âlimleri arasında görüş birliği vardır, deniliyor.

Bazı kaynaklarda, Ibn-i Mesut ağır hasta iken Osman'ın onun evine gidip ziyaret ettiği ve aralarında şu konuşmaların geçtiği belirtiliyor: Osman ona, daha önce kestiğim tüm maaşlarını vereyim ne dersin, diyor. İbn-i Mesut, ihtiyacım olduğu zaman kestin, şimdi de ihtiyacım yok, ölmek üzereyim, sen gelmiş bana para veriyorsun, artık neye yarayacak ki, karşılığını veriyor ve kabul etmiyor. Osman, sana faydası yoksa da çocuklarına kalsın, deyince, bu sefer İbn-i Mesut, çocukların rızkını Allah verir, diyor. Osman, peki haklarını bana helal et, deyince; İbn-i Mesut, ben seni Allah'a havale ederim ve haklarımı helal etmem, diyor.

Kaynaklarda Osman onun maaşını kestikten sonra 2, kimilerine göre de 3 yıl yaşadı; ondan sonra vefat etti şeklinde bilgi var. Hatta Osman helalleşmeye gidince beraberinde o günkü para biriminden 15 bin dirhem götürüyor, *al bu kestiğim maaşındır,* diyor. Ancak adam kabul çimiyor. Bunun üzerine Osman gidip Muhammed'in hanımlarından Ebu Süfyan kızı Ümmü Habibe'ye durumu iletiyor, *sen git İbn-i Mesut'un gönlünü al, bana hakkım helal etsin ve kestiğim maaşını da alsın,* diyor. Buna rağmen adam kabul etmiyor.[313]

İşte halife Osman, en başta Hz. Muhammed'in sevmediği, hakkında fasıktır/kötü insandır diye ayet indirdiği bir insana, Velit'e önemli bir konuda (halkı yönetmede) görev veriyor. Kaldı ki, bu adam öylesine içki içerdi ki, bir gün kendisi cemaate sabah namazını kıldırırken, 4 rekat kıldırıyor (ki sabah namazı iki rekattır) ve namaz içinde cemaate dönüp, daha fazla kıldırayım mı, diyecek kadar sarhoş oluyor. Hatta bir savaşta Velit içki içerken, arkadaşları ceza verelim, diyorlar; Hüzeyfe b. Yeman buna engel oluyor, savaş var karşımızda biz içki cezasıyla **uğraşa**nlayız, diyor. Bu arada Velit, 'Haram da olsa, size rağmen ben içerim' diyor. Öyle oluyor ki halk onu içki konusunda halife Osman'a şikâyet ediyor. Osman sonuçta, Hz. Ali'nin de baskısıyla

[313] **a) Belazuri, Ensab, 6/148.**

b) Yakub-i. 2/197.

c) İbn-i Şebbe, Tarih-i Medine, 3/1051.

d) Muhibbüddin Taberi, Riyad, 2/148.

mecbur kalıp hem onu görevden alıyor, hem de içki içtiğine dair şahitler olduğu için ona kırk kırbaç içki cezası veriyor.

Bu ceza uygulamasını ***Sahih-i Müslim'deki*** hadisi temel alarak aktaralım: Osman Hz. Ali'ye, 'Kalk sen cezayı uygula!' diyor. Ali kabul etmiyor. Oğlu Hasan'a 'Sen kalk kırk kırbaç vur!' diyor. Hasan da buna karşı çıkıyor, bu işlerden bana ne, diyor. Hatta Hasan'a, "Sen kalk cezayı uygula!" deyince, Hasan haklı olarak, 'Halifeliğin iyi tarafından yararlanan o, kötü tarafını da o uygulasın' diyor. En son Abdullah b. Cafer bunu uyguluyor.[314]

Tabi ki farklı rivayetler de var. Halife Osman, Velit hakkında, *"İçki içiyor"* diye şahitlik yapanları dövüyor, niçin ifade verdiniz, diye. Bunu duyan Hz. Ali karşı çıkıyor; *'Senin kardeşindir, haranı konusunda bile onu destekliyorsun'* diyor. Osman mecbur kaldığı için Velit'e ceza uyguluyor. Bu arada Osman'ın bu iltimasını duyan Hz. Ayşe de karşı çıkıyor; hatta onunla Osman arasında tartışmalar oluyor ve orada bulunanlar ikiye ayrılıyorlar: Bir kısmı Ayşe'yi, Osman'ın taraftarları da Osman'ı destekliyorlar ve aralarında kavga çıkıyor, hatta terliklerle birbirlerini dövmeye başlıyorlar. Kimi İslam tarihçileri, Hz. Muhammed'den sonra Müslümanlar arasında ilk çıkan kavga budur, diye açıklamada bulunmuşlardır.[315]

Az önce ifade edildiği gibi, anlatılanlara göre İbn-i Mesut Velit'e karşı çok haklı. Kendisi devlete ait inaldan sorumlu; Velit'e yedirmek istemiyor. Aslında Osman bu durumda onu takdir etmeliydi. İşle halk nezdinde bilinen hayali halife Osman'la gerçek Osman arasında bu kadar fark var.

[314] a) Müslim, Hudut, Hadd'ül Hami'kısmında.

b) İbn-i Kuteybe, Maarif, s. ISO vd.

c) Zehebi, Siyer-i A'lcnı, 3/412 vd. no: 67.

Burada kilabı tahkik eden, dipnotta ayrıca İmam Ahmet b. Hanbcl, Tabcrani, Tehzib-i Kemal, Bidayc-Nihayc, İstiab, İsabc, Ağani, Üsd'ül Gabe, cl-Kamil fi Tarih, el-Marife vc Tarih (Bcscvi). Ncscb'ü Kıırcyş. gibi kaynaklarda da geçtiğini belirtiyor.

d) İbn-i Asakir, Tarih-i Dımaşk, 63. cilt/218 vd. no: 8033.

e) Askalani, İsabe, Velit b. Ukbe kısmında, no: 9153.

f) Taberi Tarihi, 3/433.

g) İbn-i Esir, El-Kamil 2/535.

[315] Belazuri, Ensab... 6/144.

Bazı İslam tarihçileri İbn-i Mesut'un en sonunda Osman'l anlaştığını ispatlamak için şu ilginç hadisi öne sürüyorlar: Bir ara İbn-i Mesut'un Osman hakkında, *"Yanlışlıkla bir ok atsam, Osman 'a isabet edip de öldürülse, buna karşı Uhud dağı kada altın da bana verilse yine mutlu olamam"*dediğini aktarıyorlar. Bununla onun Osman'dan memnun olduğu öne sürülmek isteniyor. Hatta Osman onu sürgüne göndermek isterken birçok insan ona, **"Sakin** sürgüne gitmeyi kabul etme. Biz seni destekleriz, seni bırakmayız" deyince, İbn-i Mesut, "Hayır; emrini dinleyece ğim. Çünkü bazı olaylar ve fitneler olacaktır. Bu yüzden ben istemiyorum ki bunun ilk kıvılcımını kendim yakayım" diyor. Burada da en başta Hz. Ali ve diğer bazı insanlar araya girince **vef** Osman'ın da, "Başka yere göndersem orayı da karıştırır" endişe leri yüzünden sürgüne gönderilmesinden vazgeçiliyor.

Bir başka rivayet de şöyle: İbn-i Mesut demiş ki, eğer Os man'ı katlederlerse artık bir daha onun gibi bir halife bulamayacaklar. Hatta İbn-i Mesut daha hayatta iken, Osman hakkında her yerden muhalefet oluşunca kendisi, ben Osman'a ok almak istemiyorum, demiş.[316] Bellidir ki bazı uydurma cümleler kurmuş; ancak becerememişler. Çünkü madem memnun kalmış, o zaman daha örnek mi kalmadı ki, kendisi kalkıp Osman'ın ölümüyle ilgili örnekler versin?

Şimdi de bu konuya ilişkin Buhari'nin kıstığı bazı bilgileri, tabi ki yine İslami kesimce güvenilir sayılan kaynaklardan aktaracağım. Buhari bu konuda çok anlamsız bir hadis aktarmıştı, onu daha önce sundum: Sözde İbn-i Mesut, yemin içiyor ki; Kur'an'ı benden daha iyi bilen yoktur, ben Kur'an'ın yetmiş küsur suresini bizzat Hz. Muhammed'den aldım diye açıklaması var. Peki, sormak lazım; durup dururken adam niye yemin içip de bu tezi ortaya atsın? Demek ki bunun geçerli bir nedeni varmış. İşte şimdi bunu İslami kaynaklardan anlatacağını. Anlatacağım ki, Buhari'nin ne kadar tahrifat yaptığı açıkça bilinsin.

[316] a) İbn-i Abdi-1 Ber, İstiab, İbn-i Mesut md. no: 1659.
b) Heysemi M. Zevaid, no: 14548, cilt 9/109.
e) Belazuri, Ensab, 6/148.

Yine Abdullah'tan aktaralım, daha doğrusu, Buhari'nin yazmadıklarını başka kaynaklardan tamamlayalım: Abdullah'ın, "Mekke'de nazil olan surelerden **70** küsurunu bizzat Hz. Muhammed'den alırken, o zaman Zeyd b. Sabit henüz kâfir bir babadan doğmamıştı, henüz çocuklarla oynuyordu, Müslüman olmamıştı. Dolayısıyla Hz. Muhammed'den bizzat aldıklarımı nasıl bırakıp da gider onun hazırladığı Kur'an'a uyarım?" şeklinde ağır eleştirileri var.[317] Diğer bir sözü de, "Ben yetmiş küsur sure Hz. Muhammed'den öğrendiğimde Zeyd b. Sabit henüz Yahudi bir babadan doğmamıştı" şeklindedir.[318] Bir açıklamasında da, "Ey Irak halkı, ey Küfe halkı, Müslümanlar! Yanınızdaki o eski Kur'an nüshalarına yapışın. Yeni Kur'an hazırlanmış, ben komisyonda yokum. Ben Müslüman olduğumda Zeyd b. Sabit henüz kâfir bir babadan doğmamıştı" diyor.[319] Bazı aktarımlar da şöyledir: "Ben yetmiş küsur sure öğrendiğim zaman Zeyd'in tüyleri henüz bitmemişti/yani çocuktu. Ben kalkıp onun hazırladığı Kur'an'ı mı dinleyeceğim!" Bir diğer sözü ise, "Ben elimdeki Kur'an nüshasına sımsıkı bağlı kalacağım. Kim Kur'an'a sıkı **bağlanmak** isterse buyursun" şeklindedir.[320]

İbn-i Mes'ut'la ilgili verilen bilgilerin çoğu, başla Buhari, Müslim ve İslami kesimce güvenilir kabul edilen diğer kaynaklarda anlatılmakladır. Zaten önemli gördüğüm yerlerde ilgili kaynaklan dipnot olarak ekliyorum.

Çok açıktır ki, Kur'an'ı bir araya getiren komisyon oluşturulurken, mutlaka siyasi hesaplar yapılmış, Osman'a daha yakın isimler görevlendirilmiştir. Yoksa Hz. Ali'de olduğu gibi baştan

31' İbn-i Kesir tefsiri, mukaddime kısmında, Cenı'ül Kur'an, 1. cilı. Yine Kırtubi, kendi tefsirinde mukaddime bölümünde teferruatlı bilgiler **aktarıyor.** İbn-i Ebi Davud, **Mesahif,** 1/183-189. Yine Müzi Tehzib-i Kemal 33/351, no: 3791'de belirliyor. Tirmizi, Tefsir, Tevbe suresi bölümü, no: 3104. Ayrıca uzun tefsirlerin Al-i **Irilrart** 161. ayclin açıklamasında **bu** konuda yararlı bilgiler vardır.

318 İbn-i Şebbc, Tarih-i Medine, 3/1008.

319 İbn-i Ebi Davud, Mesahif, 1/191.

320 İbn-i Ebi Davud, Mesahif, 1/186-188. Al-i İmran, 161. İbn-i Sa'd,Tabakât, 2/423.

beri Hz. Muhammed'le birlikte olan Abdullah b. Mesut gibileri, Kur'an ayetleri toplanırken niye saf dışı bırakılsınlar ki?

Başlığı bitirmeden, İbn-i Mesut'la ilgili kısa bir bilgiyi daha eklemek istiyorum. İmam Taberani (h. 260-360) yazdığı 25 ciltlik kitabının nerdeyse iki cildini (dokuz ve onuncu ciltlerini) İbn-i Mesut'a ayırmış. Hemen hemen tüm Kur'an'ın ayetlerini açıklarken hep İbn-i Mesut'un görüşlerini referans göstermiş. Toplam 2164 hadisi ona isnat etmiştir. Kısacası, İbn-i Mesut adeta tek başına bir ekol gibi.[321] Ama oluşturulan komisyonlarda yok! Şu da hatırda tutulmalı ki, İbn-i Mesut'un bildiği Kur'an ayetleri farklıydı. Daha önce de yazdım; en başta Nas ve Felak surelerini birer dua olarak kabul ediyordu; bunları Kur'an'dan saymıyordu.

b) Übey b. Ka'b'ın Çıkışı

Hatırlanacağı üzere vahiy kâtipleri konusunu işlerken, ismi öne çıkanların başında Übey b. Ka'b geliyordu diye belirtmiştim. Buhari başta olmak üzere, Hz. Muhammed'in açıklaması var ki, Kur'an'ı Medinelilerdcn dört kişi iyi bilir, onlardan biri de Übey b. Ka'b'dır, denilir.[322] En önemlisi de Hz. Muhammed'in bir ara ona, *"Cebrail geldi, Allah ona demiş, 'git Muhammed'e söyle, Übey b. Ka'b'a Kur'an okusun*'c/ec/i"şeklinde yaptığı açıklamadır. Übey soruyor, yani Allah benim adımı mı anmış? Hz. Muhammed *"Evet* "diyor vc ona Kur'an'dan Beyyine suresini okuyor. Bu hadis Buhari'de dört yerde geçiyor.[323]

İnandırıcı olup olmaması bir yana; din içinde kalarak değerlendirme yapacak olursak, Übey İslam'da ve özellikle Kur'an

3/1 Taberani, Mucem-i Kebir, no: 772, cilt 9/56 sonuna kadar vc eill 1(1/1-286. Hadisler, 8400-10564. Toplanı hadis sayısı 2164.

322 Buhari, Menakib-i Ensar, bab 17, no: 3810.

323 Buhari: 1) Menakib-i Ensar, Übey b. Ka'b bölümünde, bab 16, no: 3809. 2) Tefsir bölümü, Beyyine suresi, bab 1, 2 ve 3. no: 4959, 4960 ve 4961. Ayrıca ayetle ilgili tefsirlere bakılabilir.

konusunda önemli biri. Übey'den en çarpıcı açıklama şu: Bir gün Ütey b. Damre Medine'ye Übey b. Ka'b'ın yanına gelip dini konularda ondan bilgi edinmek istiyor. Bu arada Übey, *"Cuma günü çok önemli açıklamalar yapacağım. Arlık öldürülsem de kalsam da söyleyeceğim"*diyor. Ancak Cuma gelmeden perşembe günü vefat ediyor. Neyi açıklayacağı belli değil; muğlâk bir açıklama ama Cuma gelmeden vefat etmesi de tabi ki soru işareti.[324] Açıkçası, suikastla gitmiş olabilir. Kim bilir belki Hz. Muhammed veya Kur'an'ın hangi senaryolarla yazıldığı konusunda açıklamalar yapacaktı. İşte buna fırsat vermemek için katledilmiş olabilir. Tabi ki vurulduğuna ilişkin herhangi bir bilgiye rastlamadım; bu benim yorumumdur. Kimileri halife Ömer zamanında vefat etmiş, kimileri de Osman zamanında diye aktarmışlar. Ancak en sağlıklı olanı Osman döneminde vefat etmiş olması. Her ikisinin de dönemleri karanlık olaylarla doludur zaten. Şu da var ki, kendi de aktif ve Kur'an konusunda işin içinde biri. O yüzden ölümü şüphelidir diyorum.

Übey Medine'nin Hazrec kabilesinden. Her ne kadar Kur'an konusunda İbn-i Mesut kadar değilse de yine de önemli biri.[325] Hatırlanacak olursa, daha önce Hz. Muhammed'in kâtipleri konusunda bilgi verirken, vahiy yazımı hususunda ismi en çok öne çıkan kişiydi, yani önemli bir isimdi diye belirtmiştim.

Neden İbn-i Mesut kadar önemli değil? Çünkü bu adam, Hz. Muhammed'in Mekke'deki 13 yıllık peygamberliği döneminde yoktu. Ancak Medine'de oluşan yaklaşık 28 sure hakkında bilgi sahibi olduğu söylenebilir. Diğer sureleri öğrenmişse de ancak

[324] a) İbn-i Sa'd, Tabakal-i Bcdriyyin. 3/260.
b) İbn-i Asakir, Tarilı-ü Mcdinet-i Dımaşka, 7/340. Übey b. Ka'b kısmında.
c) Zehebi, Siyer-i A'tem, 1/399.
d) Müzi Tehzib-i Kemal, 1/270, no: 279.
e) İbn-i Kesir, Bidaye-Nihaye, h. 19. yılı olayları kısmında.
0 tbn-i Tcynıiyc, Minhac-Ü Sünne, 3/206.
d) Taberi Tarihi, 4/333 vc sonrası.

[32^] Buhari, Fedail-i Ensar, Übey kısmında, no: 3808. Muaz, Salim ve Abdullah b. Mesul bölümlerinde no: 3760, 3806 ve Fedail-i Kurra no: 4999. Müslim, no: 2462-63.

ikinci elden mümkün olabilmiştir. Bu adamın da halife Osman'ın hazırlatmış olduğu Kur'an'la ilgili itirazları ve olumsuz açıklamaları var. Daha net bir ifadeyle, ona göre şu an var olan Kur'an orijinal değildir. Zaten onun Kur'an nüshası hakkında daha önce kısmen bilgi verildi. Ona göre Kur'an 114 sure değil; 116 sureydi.

Bu başlık altında vermek istediğim mesaj, Übey'in çok önemli biri olması (ki hadislere göre Allah onun adını bile anmış), ancak Kur'an oluşurken komisyona alınmamıştır. Übey de Abdullah b. Mesul gibi Osman'ın hazırlatmış olduğu Kur'an'a karşıymış; ama çıkışı sonuç vermemiş. Ayrıca, kellem de gitse artık Cuma günü önemli açıklamalar yapacağım, sözü ve Cuma gelmeden vefat etmesi soru işaretidir. Burada sorgulanması gereken, öldürülscm de artık açıklayacağım, sözü: Neymiş o ana kadar diyemediği vahim sırlar'? Tabi ki Kur'an'la ilgili önemli açıklamaları var. Onları bundan sonraki başlıkta anlatacağım. Şimdi farklı bir konuya, Kur'an ayetleri toplanırken dini kaynaklardaki bilgiye göre acaba hepsi yazıldı mı; buna açıklık getirmeye çalışacağım.

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜM AYETLER KUR'AN'A YAZILDI MI?

Kur'an'da şöyle bir cümle var: *Zikri* (çoğu yorumcu burada zikir kelimesinden Kur'an kastedilmiştir diyorlar) *biz indirdik; elbette yine biz onu koruyacağız.*[326] Tevrat'ta, *ot kurur, çiçek solar; ancak Allahunızm sözü ebediyyen durur',* ayeti var. İncil'in iki nüshasında Hz. İsa, *sanmayın ki ben şeriatı veya eski peygamberleri yıkmaya geldim; ben yıkmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söylerim ki. gök ve yer durdukça şeriattan en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacaktır,* diyor.

Peki, sonunda ne oldu?

Tevrat ve İncil varken Kur'an ortaya çıktı ve onlar ctkisizleşti, bunların zamanı bitmiştir, denilmedi mi?[327]

Bazı İslam önderleri, bu ayetten kasıt, korunması gereken Kur'an'ın kelimeleri değil; onun anlamı, içerdiği mesajlardır, diyorlar. Tabi ki onların amacı, Kur'an'ın bazı ayetleri hakkında var olan gramatik ve sözlük yanlışlarına bir nebze de olsa yanıt vermek ama yeterli olmuyor. İbn-ül Hatip *"el-Furkan"* adlı yapıtında Zalim Haccac'ın Kur'an'ın 12 kelimesinde yaptığı değişikliği açıklarken, sonunda şunları diyor: Kur'an'da geçen *'Biz Kur'an'ı indirdik, yine biz koruruz'* ayetinden amaç, mesajdır,

Hicr suresi 9.

Tevrat/ İşaya bölümü, 40/ 8. İncil: Matta 5/18, Markos 13/31.

onun içeriğidir. Dolayısıyla Haccac'in yaptığı kelime değişikliği ayete ters düşen bir durum değildir.

Haccac'm bu kelime değişikliğiyle ilgili bilgileri, daha sonraki bölümlerde anlatacağım.

Yine ünlü İslam düşünürü **Zehebi** önemli bir aktarımda bulunuyor: Ebu Üveys adındaki kişi **Zühri**'den sormuş, biz bir hadisin orijinal metnini değiştirebilir miyiz, diye. **Zühri,** 'Anlam bozulmadan, bütünlüğe zarar vermeden Kur'an ayetleri bile değişikliğe uğrayabilir' yanıtını vermiş.[328]

Urve, Tekvir suresinde geçen bir kelime hakkında Hz. Ayşe'den soruyor, doğrusu nasıldır, diye. Ayşe, *'kelime yanlış yazılmıştır, bu bir kâtip hatasıdır'* diyor.[329] Cuma suresi dokuzuncu ayetinde geçen *'Fes'av'* kelimesini **halife Ömer,** İbn-i Mesut, İbn-i Abbas ve Kur'an'ı bir araya getiren komisyonun üyesi Abdullah b. Zübeyr, *'Femdû'* şeklinde okuyorlardı.[330] **İbrahim Nahai,** Tekvir, Maide ve Nisa surelerinde geçen bir iki kelime hakkında, *'aslında burada yazım halası olmuştur'ıiiyor.* Kelime yanlışlarıyla ilgili bu gibi tartışmalar İslami kaynaklarda çoktur; ben ise Kur'an yazılırken cümleler düzeyinde yazılmayan ayetlerden ve hatta surelerden bahsediyorum, onları işlemeye çalışıyorum. Bu başlık altında İslam literatüründe ayet diye söylenen sözlerin hepsi o zaman yazıldı mı; bunun yanıtını İslami kaynaklardan sunacağım. Bu konuda hangi sahabe ne demiş, detayına kadar anlatacağım. Ancak bunlara geçmeden önce, tüm hadis kaynaklarında ortak olarak işlenen bir iki örnekle başlamak istiyorum. Bunlar bir bakıma olayı çözer zaten.

° **Zehebi, İslam tarihi, hicri 121-140 olayları bağlamında. İbn-il Hatip, el-Furkan, s. 50-52.**

³ ² ⁹ **Süyuti, Dürrül Mensur tefsiri, Nisa 162. Yine aynı ayette Kurtubi de Ayşe hadisini almış.**

³ ³ ^ **Süyuti. Dürrül Mensur, Cuma suresi, 9. ayet.**

a) Recim Cezasıyla İlgili Ayet Kur'an'da Yok!

Uzunca bir hadiste şunlar aktarılıyor: Ömer halifedir, son haccında Mina'dan Mekke'ye geçince Cuma günü minbere çıkıyor ve şöyle bir konuşma yapıyor:

Allah Hz. Muhammed'i hak olarak görevlendirip ona kilap gönderdi. Gelen ayetler arasında recim (taşlama yöntemiyle öldürme) ayeti de vardı. Biz bu ayeti okuduk, aklımıza aldık ve koruduk. Ayrıca hem Hz. Muhammed zina yapanları recimle cezalandırdı, hem de Ebubekir'le ben bunu uyguladık. Bu bir Kur'an ayetidir. Korkarım ki zaman içinde bazıları, 'Hani bu ayet Kur'an'ın neresinde var?' deyip, Allah'ın emrini terk etmekle dalalete düşsünler. Kur'an'a göre evli olan bir erkek veya kadın zina yaparsa recimle cezalandırılır. Suçun ispatı da ya şahitle, ya da kişinin suçunu itiraf etmesiyle olur. Bir de eğer zina yapan kadın başkasından hamile kalırsa bu kanıt olarak kabul edilir ve recim cezası gerekir... diyor. Ömer konuşmasının devamında da, ***'İnsanlar,*** *Ömer Kur* ***'an 'a*** *yeni bir şey* ***ekledi,*** *Kur 'an 'la oynadı* ***demeselerdi*** *ben bu tecim ayetini kendi elimle Kur'an 'a yazardım'* diyor.

Ömer'in bu açıklaması Buhari'de birkaç yerde, Müslim, tüm hadis külliyatında ve müsnedlerde ortak olarak işlenmiştir.[331]

Detaya geçmeden ben burada Ömer'den soruyorum: Ebubekir zamanında Kur'an'ı sen topladır»; peki niye o zaman bunu yazmadın da daha sonra bu şekilde gündeme getiriyorsıın?

Ayrıca bunun dışında Ömer'in şu farklı açıklaması var: Hüzeyfe'den soruyor, sence Ahzab suresi kaç ayettir? Hüzeyfe, 73 ayet-

[331] a) Buhari, I) Hudul, bab. 30, no: 6829, bab, 31. no: 6830. 2) Ahkam, bab, 21.3) İtisam, hah, 15, no: 7323.

b) Müslim, Hudul, bab, 4, no: 1691.

c) Ebu Davud, Hudud, bab 23, no: 4418.

d) İbn-i Mace, Hudut, bab, 9, no: 2553.

c) Tirmizi, Hudut, bab 7, no: 1431-1432 Sait b. Müseyycb vc İbn-i Abbas'lan.

I) Nesai. Sünnc-i Kübra, Recim bölümü, bab, 4, no: 7151 'den 7172'ye kadar. Yaklaşık on hadis.

g) İmam Malik, Muvatta adlı yapıtı, Hudut kısmı, recim bölümünde, no: 1560.

h) İmam Şaf'i-i, Müsned, no: 1571, s. 932, Hudut bölümünde.

tir deyince (zaten şu an var olan Kur'an'da Ahzab suresi 73 ayettir), Ömer, *"Hayır! Bu surenin ayetleri Bakara suıesi kadardı (yani 286 ayeti vardı) ve ıeciın ayeti de bu sinede geçiyordu* "diyor.

İbn-i Düreys, İkrime'den de benzer bir açıklama aktarıyor. Hatta İkrime'ye ait şu açıklama da var: Ondan soruyorlar, peki Kur'an ayetleri yazılırken, iniş sırasına göre yazılması, yani ilk gelen ayet öne, daha sonra gelen ayeti onun arkasına yazmak üzere böyle bir tertip mümkün değil mi? İkrime, *'Kâinat birleşse bile bu mümkün değildir'***yanıtını** veriyor.[332] Demek istediği, neyin ne zaman indiği bilinmiyor. Aslına bakılırsa İkrime çok haklı. Hz. Muhammed hayatında birçok şey söylemiş; ancak istisnalar dışında neyi, ne zaman söylediğini kontrol altına almak **mümkün** olmamış. Zaten Muhammed'den de sorulsa kendisi de konuşmalarının sıralamasını yapamazdı.

Buhari Tarih'inde, **Hüzeyfe'nin** *'şu an var olan Ahzab şulesinden en az yetmiş ayetin yazılmadığı'* sözünü aktarıyor. Artık **Hüzeyfe** Ömer'in az önceki sözüne dayanarak mı bu açıklamayı yapmış veya kendi bildiği bir şey mi vardı; bunu bilemiyorum. Sonuçta o da Kur'an'ın bir bölümünün yazılmadığını belirtiyor. Zaten Ömer'in kaygıları sadece recim cezasıyla ilgili ayetin olmayışı ve Ahzab suresinin tüm ayetlerinin yazılmamasıyla ilgili değildi. O daha farklı şeyler de söylüyordu. Örneğin; bir gün **Abdurrahman b. Avf**'a soruyor: Bakıyorum, 'daha önce cihat ettiğiniz gibi cihat edin' ayetini Kur'an'da görmüyorum, diyor. Adam, 'işte sözünü ettiğin ayet de Kur'an'dan atılanlar arasında **gitti/yazilamadi'** diyor. Yine Ömer bir gün bir ayet için, bunu bilen yok mu diye sorunca, aldığı yanıt, 'o ayeti bilen kişi Yemame harbinde vuruldu' şeklindedir.[333]

Ahzab suresinin en az Bakara kadar uzun olduğu konusunda **İbn-i Ömer** ve **Übey b. Ka'b**'ın da açıklamaları vardır. Detay kısmında onları da aktaracağım.[334] Yine Ebu Ümame b. Sefil'in

"2 Süyuti, İtkan, 18 bölüm, cem'ul Kur'an kısmında, 1/130.

333 a) Kasım b. Selam, Fedail-i Kur'an s. 325.
b) Süyuti, İtkan, 18. bölüm, 1/130.

334 Süyuti, Dürrü-I Mensur, Ahzab suresi ilk başta.

teyzesi başka bir sahabiye, *'Hz. Muhammed bize, evli olan kişilerin zina yapmaları halinde taşlanarak öldürülmeleriyle ilgili ayeti (ıecim ayetini) okuyordu'* şeklinde bilgi veriyor.[335] Sözü edilen recim ayeti de şu an ne Ahzab suresinde, ne de Kur'an'ın diğer surelerinde mevcut değildir/yazılmamıştır.

Ömer'in recim cezasıyla ilgili açıklamaları doğrudur. Hz. Muhammed de bu yöntemle insanları infaz ettirmiş, Ömer'le Ebubekir de. Bununla ilgili birkaç somut örnek sunmak istiyorum. Medine döneminde Yahudilerden bir erkekle bir kadın zina yapınca Hz. Muhammed'e getiriyorlar. Kendisi soruyor: *"Madem Yahudisiniz ve bu işi yapmışsınız, o zaman bir soralım bakalım Tevrat bu konuda ne diyor?"* Onlar, Tevrat'ın bu konuda fetvası, zina yapan ayıplanır, yüzü karartılır ve ayrıca kırbaçlanır diyorlar. Ancak Muhammed, ille de Tevrat getirin, diyor. Sonuçta Tevrat'ı getirip bakıyorlar. Tam da o sayfaya gelince, Yahudilerden biri (bazı kaynaklarda bu kişinin ismi de veriliyor: İbn-i Suriya diye.)[336] elini o ayetin üzerine bırakıyor ki görünmeden onu allatsınlar. Hâlbuki bu iddia bir iftiradır. Çünkü Tevrat'taki zina cezalarıyla ilgili tek bir ayet değil ki hemen üstü parmakla kapalılabilsin. Tevrat'la, Tesniye kitabı 22. bölümde bu konuda tam bir sayfalık açıklama ve örnekler var. O sırada birileri Hz. Muhammed'e **hatırlatıyor,** bak işte Tevrat'ta bunun cezası var ve bu taşlanarak infaz etmektir, diyor. Bunun üzerine Muhammed'in emriyle o çili orada taşlanarak infaz ediliyor. Bu olay da en başla, **Buhari**'de değişik bölümlerde defalarca anlatıldığı gibi, **Müslim** vc diğer hadis külliyatında da anlatılıyor.[337]

335 Süyuti, İtkan, 47. **bölüm.** 1/470.

336 **Sahih-i İbn-i Haban,** 10/281, **Hudut,** no: 4435.

337 1) Buhari: a) Nama/., bab 60, no: 1329. b) Menakib: bab 26, no: 3635. c) Tefsir, bab 56, no: 4556. d) Hudut, bab 24. no: 6819. bab, 37, no: 6841. e) İtisam, bab. 16, no: 7332. *t)* Tevhit, bab, 51, no: 7543.

2) Müslim, Hudut, no: 1699.

3) Ebu Davud, Hudut, 25, no: 4446.

4) İbn-i Mace, Hudut, bab 10, no: 2558.

5) Nesai, Recim bölüm, bab 23, no: 7213'ten 7218'e kadar.

6) Tirmizi, Hudut, bab 10, no: 1436

Daha ilginci, başka bir adam gelip Hz. Muhammed'e, kendisinin zina yaptığını söylüyor. Sadece onun bu itirafı üzerine (olayın şahidi yok), Muhammed bu adamı taşlama yöntemiyle infaz ettiriyor. Bu da bütün hadis külliyatında ve en başta **Buhari**'de birkaç yerde geçiyor. Buhari bunu Ebuhürcyre, İbn-i Abbas ve Cabir b. Abdullah gibi farklı insanlardan aktarıyor.[338]

Buhari somut bir örnek de Hz. Ali'den veriyor. Hz. Ali, zina yapan bir kadını perşembe günü yüz kamçı ile kırbaçlıyor, Cuma günü de o kadını taşlayarak katlediyor,[339] diyor. Hatla kaynaklarda bu kadının adı da geçiyor: Şürahc Hemedeniye.[340]

Burada bir açıklama yapma gereğini duyuyorum. Çünkü hep' **Buhari** diyorum, bunun nedenini bilmeyenler olabilir. İslam âleminde güvenirlilik bakımından Kur'an'dan sonra Buhari gelir. Şafii ve Hanefi mezhebine bağlı İslam âlimleri Buhari üzerine şerhler yazarken, kaynakların hemen başında, *'Buhari'deki hadisler İslam otorilerlcrince ittifakla sağlam kabul edilmiştir'* açıklamasını yapıyorlar. Mesela Aynî, Askalani, Kcşmiri gibi. Ayrıca Zehebi, Sarahsi, İbn-i Salah, İbn-i Teymiye ve sayamadığım birçok İslam düşünürü de, *Müslim'le Buhari'nin hadisleri cumhura göıe sağlamdır,* diye açıklamalarda bulunmuşlardır. Hatta Buhari hadislerinin doğruluğuyla ilgili o kadar masalımsı şeyler söylenmiştir ki insan yazmaya utanıyor.

Mesela **Ebu Zeyd el-Mervezi** (301-37Ih), şunu anlatıyor: Ben Kabe'de uyku ile uyanık halinde olduğum bir sırada rüyamda Hz. Muhammed'i gördüm. Bana, daha ne zamana kadar sen

[338] ıı) Buhari. I) Talak no: 5270 vc 5272 Cabir b. Abdullah'tan, 5271 Ebu Hüreyre'den. 2) Hudul, bab 21, no: 6814, 6816, 6820 vc 6826 Cabir b. Abdullah'tan. Yine no: 6815 vc 6825 Ebulıiircyre'den. no: 6824 dc İbn-i Abbas'lan aklatıyor.

b) Müslim. Hudul, 5. no: 1691 Ebu Hüıeyre'dcn. Yine Maiz adındaki kişinin itirafı söz konusu. Müslim, Hudul, bab 5, no: 1692. Cabir'den aktararak. Bab 5, no: 1693. Ravi İbn-i Abbas'lır. Bab 5, no: 1694. Ravi, Ebu Sait cl-Hudri, Bab 5, no: 1695. Burada Süleyman babasından aktarıyor.

c) Ebu Davud, Hudut, no: 4419'dan 4431 'c kadar birçok salıabiden aktarır.

[339] Buhari, Hudut, bab, 21, no: 6812.

[340] İbn-i Teymiye, Sarim-ül Meslul, 2/126. Burada ayrıca dipnotta başka birçok kaynak ismi var.

İmam Şafii'nin kaynaklarını okutmaya devam edeceksin; neden kitabımı okutmuyorsun, ilgi duymuyorsun, dedi. Ben de sordum: Kitabın hangisi? O, kitabım Buhari'dir dedi.

Üstelik bu rüya hikâyesini anlatan **Zehebi** gibi bir İslam düşünürü ki, 55 ciltlik İslam tarihi, 30 ciltlik Ansiklopedi ve daha nice kaynaklar bırakan ünlü bir isim; bunu iki kaynağında birden fazla yerde işliyor.

Zehebi bunlara daha ilginç şeyler de ekliyor, bir-iki örnek verelim:

Adamın biri Hz. **Muhammed**'i rüyasında, ashabıyla birlikte beklerken görmüş. Bu arada adam, *Ya resulullıüh hayır mıdır bekliyorsunuz?'* diye sormuş. Hz. Muhammed, ***'BİZ** Buhııri'yi bekliyoruz'* yanıtını vermiş. *'İşte bu rüyamdan kaç gün sonra Buhari vefat etti',* diyor.

Buhaıa'da bir ara yağmur yağmayınca millet yağmur duasına çıkıyor; ancak yağmur yağmıyor. Sonunda evliya biri Semerkant kadısına başvuruyor, *biz Buhari'nin mezarına gidip ricada bulunalım, belki onun hatırı için yağmur yağar,* önerisini sunuyor ve kadı önerisini kabul ediyor. Kadı ile birlikte halk gidip Buhari'nin mezarı başında dua edip yağmur istiyor ve duaları kabul ediliyor, bir hafta aralıksız olarak yağmur devanı ediyor.

Buhari vefat edince onu gömdükten sonra günlerce kabrinden, miskten daha güzel bir koku geliyormuş ve bu koku hadisesi etrafa da yayılıyormuş. Bunun için insanlar uzaklardan geliyormuş ve öyle bir an gelmiş ki kabir başında çok izdiham yaşanmış. İşte bu izdiham nedeniyle o güzel koku Allah tarafından kesilmiş, şeklinde anlatıyor **Zehebi.**[341]

İşin masal tarafı bir yana; **Buhari,** İslam âleminde önemli olduğu için hep Buhari diyorum. Böylece bunu hatırlatmış olalım.

Görüldüğü gibi recim ayeti Kur'an'a yazılmamış diye halife Ömer yakınıyordu. Ama şu da bilinmeli ki, ilk başta Ebubekir

[341] Zehebi: 1) İslam Taı'iıi, 26/503. Muhammed b. Ahmet b. Abdullah Ebu Zeyd Mezuri kısmında. 2) Sirct-i A'lcm 21. tabaka kısmı, Muhammed b. Ahmet b. Abdullah Ebu Zeyd Meıvezi kısmında 16/314. Zehebi'nin yine Siret-i A'lern 14. tabaka, cilt 12/469'da Buhari ile ilgili aşırı övgüler anlatıyor.

zamanında Kur'an kitap haline getirilmeye çalışılırken, Ömer'in sözünü ettiği ayet yine Ömer yüzünden yazılmamış. Yani ilk başta Ömer karşı çıkmış; ama ömrünün sonlarına doğru da farklı konuşuyor. Daha önce de ifade edilmişti ki, Ebubekir zamanında ilk Kur'an çalışmasında oluşan komisyon Ömer'le Zeyd'den ibaretti. O zaman Zeyd Ömer'e öneriyor, *bu ıvcim ayetini de yazalım,* diyor. Ancak Ömer bunu onaylamıyor.

Ömer'in, recim ayetinin yazılması için ilk başta engel olduğuna ilişkin açıklamayı yine **Zeyd b. Sabit**'ten dinleyelim. Osman zamanında oluşan komisyon Kur'an çalışmalarını yürütürken, başkan Zeyd ve üye Sait b. As bu recim ayeti hakkında 'Kur'an'a yazalım mı yazmayalım mı?' diye tartışıyorlar. Zeyd şunu diyor: Ben daha önce Ömer'le birlikte Ebubekir zamanında Kur'an çalışmalarını yürütürken Ömer'e dedim ki, 'Evli olanlar zina yaparlarsa mutlaka recimle cezalandırın' ayetini Hz. Muhammed'den duydum, ne dersin, yazalım mı? Ömer, 'Bu ayet indiği vakit ben bunu Kur'an'a yazalım mı diye Hz. Muhammed'den sordum. Kendisi sanki bu teklifimden hoşlanmadı' karşılığını verdi ve böylece biz de o zaman bu ayeti yazmadık diyor. **Zeyd** şunu da ekliyor: *'Görmüyor musun ki, evli olmayan biri zina yapsa kırbaçlanır; ama evliyse recim cezasıyla cezalandırılır.'*

Bu çelişkili açıklamalardan, Buhari üzerinde şerh yazan **Askalani** şu yorumu çıkarıyor -ki aynı zamanda **Cumhurun** da görüşüdür: *'Evli olanlar zina yaparlarsa recimle cezalandırılırlar; ancak bu konuda Kur 'an 'da yazılı ayet yok/daha önce inen ayet sonra ortadan kaldırılmış. Allah onu geri almış; fakat pratikte hükmü geçerlidir.* ™

Artık bu açıklama kime inandırıcı gelirse!

Recim cezasının Hz. Muhammed tarafından uygulandığına ilişkin bir örneği de **Ebu Hüreyre** ve **Zeyd b. Halit Cüheni**'nin birlikte aktardıkları bir hadisten sunalım: Biz Hz. Muhammed'in yanındaydık. Biri kalktı, aramızda Allah'ın emriyle hüküm ver, dedi. Bu arada ikinci kişi kalkıp konuşmaya başladı. Belliydi ki ikinci konuşmacı birinciden daha bilgiliydi. O da önceki gibi,

[3] • **Askalani, Fethü-I Bari, Buhari şerhi, Hudut, Zina itirafı, kısmı, bab, 31, no: 6830.**

Allah'ın emriyle aramızda karar ver, dedi ve konuşmak için izin istedi. Hz. Muhammed ona, 'Buyurun'dedi. Adam, oğlum bu şahsın yanında çalışırken eşiyle cinsel ilişkide bulunmuş. Biz bunu duyunca, adama yüz koyunla bir köle verdik ve anlaştık. Daha sonra bilenlerden sorduk. Bana dediler ki, oğlun evli olmadığı için yüz kamçı ceza alır ve sürgün edilir. Kadın evli olduğu için taşlanarak infaz edilir. Durum bu... Bu olup bitenlerden sonra Hz. Muhammed Allah'a yeminle başlayıp, aranızda Allah'ın hükmüyle karar vereceğim, dedi ve şöyle açıkladı: O yüz deve ve köle sana geri verilir. Oğluna yüz kamçı ve bir yıllık sürgün cezası uygulanır. Kadın da evli olduğu için ona recim cezası verilir. Hz. Muhammed o arada, Üneys adındaki kişiye talimat verdi; *git kadından sor, suçunu kabul ederse onu ıecimle cezalandır,* dedi. Adam gitti, kadından sordu, kendisi suçunu kabul edince Üneys onu taşlayarak infaz etti.

Bu olay Buhari'de 20'den fazla yerde ve diğer hadis kaynaklarında müştereken anlatılıyor.[343] Burada şunu sormak lazım: Madem Hz. Muhammed o dava sahiplerine, ben aranızda Allah'ın hükmüyle/kanunuyla karar vereceğim demiş, peki niye şu an var olan Kur'an'da Allah'ın o hükmünü içeren ayet yok!

Sadece itiraf yüzünden Hz. Muhanımed'in recim cezası uyguladığına ilişkin Buhari'den bir örnek daha verelim: Adamın biri camiye gelip Muhammed'e, zina yaptım gereken ne ise onu yap, diyor. Hz. Muhammed soruyor, deli falan değil misin? Adam, hayır deli değilim deyince, Muhammed talimat veriyor ve o adam taşlanarak öldürülüyor.[344]

343 a) Buhari: I) Vekalet bölümü, bab 13, no: 2314-2315. 2) Sulh bölümü, bab 5, no: 2695-2696. 3) Şurut, bab 9, no: 2724-2725. 4) Eyman bölümü, bab 3, no: 6633-6634. 5) Hudut bölümü, bab 30, no: 6827-6828, bab 34, no: 6835-6836, bab 38, no: 6842-6843, hab 46, no: 6859 vc 6860. 6) Ahkam, bab 39, no: 7193 ve 7194. 7) Ahbar-i Ahad bölümü, no: 7260. 8) İ'tisanı bölümü, bab 2, no: 7278 vc 7279,

b) Müslim, Hudul, no: 1697-98.

c) Ebu Davud, Hudul, no: 4445.

d) Nesai, Racim bölümü, no: 7190-92.

c) Tirmizi, Hudut, bab 8, no: 1433.

f) İbn-i Mace, Hudul, no: 2549.

344 Buhari, 1) Talak, bab, 11, no: 5270'dcn 5271 'e kadar üç hadis. 2) Hudut, bab, 22,28 ve 29. no: 6815, 6824 ve 6825. 3) Ahkâm, bab,!9, no: 7167.

Benzer örnekler çoğaltılabilir. Bütün bunları şunun için yazdım: Ömer, recim ayeti vardı, Muhammed de bunu uyguladı, biz de gerektiğinde uyguladık diyor. Tüm hadis kaynaklarında da pratikten bu örnekler varken, aslında ayetin daha önce var olduğu ve Kur'an yazılırken değişik hesaplardan dolayı yazılmadığı sonucu ortaya çıkıyor.

Burada şu soru akla gelebilir: Peki Ömer ve diğer Müslümanlar inançsız mıydı ki böyle bir şey yapıyorlardı? Evet; onlar bugünkü saf Müslümanlar gibi değildi; tersine bugünkü çıkarcılar nasıl dini siyasetlerine alet ediyorlarsa, onlar da çıkar için (İktidar hırsı, ganimet, talan, cariye vs) böyle yapıyorlardı. 0 yüzden Kur'an'a bir şey eklemek veya Kur'an'dan bir şey çıkarmak onlar için hiç de önemli değildi. Zalen Kur'an ve Hz. Muhammed çok sonraları tabu haline getirildi, resmi tarih bunları böyle yaptı. Yoksa o zaman bugünkü gibi Hz. Muhammed'e inanmak diye bir şey yoktu. ,

Peki, neden Kur'an'ın ilk çalışmalarında Ömer recimle ilgili ayeti kaydetmiyor da daha sonra ölümüne günler kala Cuma günü halka hitaben verdiği hutbesinde recini cezasının Kur'an'ın bir ayeti olduğunu anlatıyor; nedir bunun gerçeği? Burada şu anlaşılıyor: Başlangıçta Ömer erkeklerin çıkarı için ayeti kaydetmek istememiş. Çünkü en azından o da bir erkek, belki onun da başına gelirdi. Nitekim 60 yaşlarında iken halifelik makamını kullanarak Hz. Ali'nin 9-10 yaşlarındaki kızına el koydu. Bunu başka bir çalışmamda detaylıca işledim. Neden erkeklerin çıkarı diyorum! Çünkü tecavüzcü olan kesim hep erkek kısmıdır. Hele o dönem kadın zaten o coğrafyada yok sayılırdı. Bu inanca bağlı ülkelerde durum bugün de farklı değildir. Ömer'in ayeti başta yazmaması, bu erkek çıkarıyla ilişkilidir demek, yerinde bir tespittir. Çünkü olayların bütünü göz önüne alınırsa işin içinde iyi niyetin olmadığı ortaya çıkıyor. Yoksa niye başta engel olsun, sonra da vay efendim vardı; ama yazılmadı desin ki? Ömrünün sonlarına doğru değişmesinin nedeni, yaşlanınca kadına olan ilgisinin azalmasından ileri gelmiş olabilir veya başka bir şey dü-

sürünüş olabilir. Bunun işaretini zaten kendisi veriyor. İmam Malik bu konuda şunları aktarıyor: Ömer son haccında, *Ey Allahım, yaşını ilerledi, kuvvetim azaldı'* dedikten sonra, Medine'ye geçip verdiği hutbede recim cezasının Kur'an'dan bir ayet olduğunu açıklamış, diyor.[345]

Kısacası, dört mezhep lideri de eğer evli olanlar zina yaparlarsa recimle cezalandırılırlar hükmünü vermişler; ancak bu ağır ceza için Kur'an'da bir ayet yok. Yani kanunda bir boşluk söz konusu! Burada şunu öne sürerler: Değil ki ayet yazılmamış; aslında Kur'an tam yazılmış. Fakat gönderilen ayet nesli edilmiş. Yani bir defasında inmiş; ancak sonra tekrardan tanrı onu geri almış; hükmü ise yine geçerlidir...

İlginç bir söylem! Nasih-mensuh konusunda bu geri alma meselesini daha detaylı izah edeceğim.

b) Sütkardeşliğiyle İlgili Ayet Kur'an'a Yazılmamış

Kur'an'a göre bir insan **(hadislerde** süt çağındaki çocuk demek) şayet akraba olmayan başka bir kadının sülünü içerse artık onun evladı sayılır.[346] Ancak mevcut Kur'an'da kaç sefer içince bu geçerlidir sorusuna yanıt yok.

Bu konuda Ayşe şunu anlatıyor: Kur'an'da bununla ilgili ilk gelen ayet on sefer koşulunu içeriyordu; daha sonra o ayet kalktı, (mensuh oldu), onun yerine, *"Herhangi bir çocuk başka bir **kadının** sütünü beş **sefer** içerse artık onun evladı sayılır"* ayeti geldi. Öyle ki, Hz. Muhammed vefat ettikten sonra da biz bunu Kur'an'dan bir ayet olarak okuyorduk.

Ayşe'nin bu anlatımı hadis kaynaklarında, tefsirlerde ve mezhep liderlerinin kitaplarında itirazsız bir şekilde anlatılıyor. Burada şu söyleniyor: Evet ayet Ayşe'nin dediği biçimiyle bir ara inmiş; ancak tekrardan mensuh olmuş/ Allah onu Kur'an'dan

İmam Malik, Hudut, bab 10, 2/824.

Kur'an'dan Nisa suresi 23. ayet.

kaldırmış; yalnız hükmü geçerlidir/ yürürlüktedir yorumunu yapıyorlar. Tıpkı az önceki recim ayeti gibi.[347]

Burada şunu sormak lazım: Neden tanrı hem bu konuda, hem de az önceki recim konusunda ilkin ayetler gönderiyor ve daha sonra onları ortadan kaldırıyor? Kaldı ki, hükümleri de geçerli.

Bazı rivayetlerde bu statü, sütte olan çocuklar için geçerlidir deniliyor, bazılarında ise farklı ve ilginç şeyler anlatılıyor. Örneğin; Ebu Hüzeyfe, Salim adında birini üvey evlat olarak kabul ediyor. Daha sonra Hz. Muhammed, evlatlığı Zeyd'in eşi Zeynep'i alıp Zeyd'in evlatlığının geçersiz olduğuna ilişkin ayetler Kur'an'a eklenince tabi ki evlatlık statüsünde değişiklikler oluyor. Bu yüzden Ebu Hüzeyfe'nin eşi Sehle, Hz. Muhammed'e gelip Salim'in evlatlıkla ilgili durumunun ayete göre değiştiğini, artık onların akrabası sayılmadığını ve evleri de tek oda olduğu için Salim'in artık o evde kalmasının dinen uygun olmadığını Söylüyor. Bunun üzerine Muhammed o kadına, *"**Sen** git onu sütünden içiı: o **bununla** senin evindin saydır ve bu durumda evinizde **kalabilir"***diyor. Gerçekten ilginç bir açıklama.[34X]

Birileri, belki Salim sülteymiş ondan Hz. Muhammed kadına, *'Git ona süt* ver'demiş gibi şüphelere kapılırlar diye konuyu biraz izah edelim. Bir kere hadis metninde açıklanıyor ki, Hz. Muhammed kadına, ona sütünden ver, artık böylece sana evlat sayılır deyince kadın; 'Bu kocaman adama nasıl süt içileceğim?' diyerek hayretini dile getirir.[349] O sırada Hz. Muhammed gülüyor ve *'Büyük olduğunu **biliyorum'*** diyor.

[347] I) Müslim, Rcda, bab 6, no: 1452. Ebu Davud. Nikâh, bab 10 no: 2062.

2) Tirmizi, Rcda, bab 3, no: 1150.

3) Nesai, Süncn-i Kübra, Nikâh, 3/298. bab 4X no: 544S vc devamı.

4) İbn-i Mace, Nikâh, bab 35, no: 1942.

5) İmam Şafii, a) el-Ümm, Rcda 6/73 vd. b) Müsıicd, Nikâh, bab 25, no: 1180. Burada dipnotla ayrıca birçok kaynak daha veriliyor. İmam Malik. Muvatta, Rcda, 1293. İmam Ahmet, Müsned, Hadisü-I Ensar, Zcrr b. Hübcyş. kısmı, no: 20702. İbn-i Küdame, MUğni, 9/200, İmam Ncvevi, el- Mecmu, 20/88, Rcda kısmında. İbn-i Hazm, Muhalla 10/14 ve sayamadığım birçok kaynak.

[348] Nesai, Sünen-i Kübra, bab 48, no: 5449.

[349] Müslim, Reda, no: 1453. İsabe, Salim mevla Ebi Hüzeyfe md. no: 3054. İbn-i Esir, Üsd, Salim Mevla Ebi Hüzeyfe md.

Zeyd'i evlatlıktan azl eden ayetler Ahzab suresinde geçiyor ve bu sure Medine döneminde oluşuyor, bu olaylar da Medine döneminde yaşanıyor. Kaldı ki, Ebu Hüzeyfe kardeşinin kızı Fatma'yı bu üvey evladına nikahlıyor. Yani adam büyük! Kendisi aslen İranlı, o zaman köle olarak onların eline geçmişti. Hatta adam Muhammed'den de önce Mekke'den Medine'ye göç etmişti. Hz. Muhammed, *"Kur'an 'ı dört kişiden öğrenin'* diyor ve isimlerini sayıyor. Bunlardan biri, adı geçen Salim! Bu şahıs, Bedir, Uhud, Hendek gibi tüm önemli savaşlara katılır ve Yemame harbinde vurulur. Yani adam yaşlı; hatta Hz. Ömer'den önce vefat ediyor. Ömer onun için, *"Aslında Salim hayatta olsaydı,* ***benim*** *için danışma heyetine gerek kalmazdı' diyor.* Ömer'in bu açıklaması, onun ne kadar bilgili ve becerikli olduğunu göstermeye yeter. Daha önce Ebubekir kısmında belirtildi ki, Kur'an'ı ilk kitap haline getirme çalışmaları Salim'le başlamış diyenlerde var. Hatla insan Salim'in bilgisine bakınca, Hz. Muhammed'in Varaka, Selman-i Farisi gibi insanlardan yararlandığı gibi ondan da yararlanıp ondan da bilgi aklığını düşünüyor. Bunu zaten önceki bölümlerde işledim.

İşle Ömer'in ve birçok sahabenin recimle ilgili dile getirdikleri (ki en başla I İz. Muhammed, halifeler ve mezhep liderleri tarafından uygulandığı) ayet konusunda ve sütkardeşliğiyle ilgili sunduğum bilgilerle az sonra Ömer'in, *"Kur'an bir milyon yirmi yedi bin (I milyon 27 bin)* ***harften*** *ibaretti"* açıklaması da gösteriyor ki, gerçeklen şu an elimizde bulunan Kur'an bambaşka bir çalışmanın ürünüdür.

Tüm hadis kaynaklarında ortak olarak işlenen recim cezası ve siilkardeşliğiyle ilgili bilgiyi verdikten sonra, bazı önemli sahabenin, halife Osman'ın hazırlatmış olduğu Kur'an'la ilgili açıklamalarını sunmaya geçelim.

c) Kur'an Harfleriyle İlgili Açıklamalar

İslami kaynaklara bakıldığında görülecektir ki, Kur'an'ın yaklaşık 1/4'iinün ancak yazılabildiği, kalanının ise kayıp olduğu ortaya çıkıyor. Hemen o bilgilere geçelim.

Şu anki Kur'an'ın harfleri 323 bin civarındadır.[350] Danî, hicri birinci asırdan 7. asra kadar Kur'an'ın ayet ve harfleriyle ilgili yazılan kitapları kendi kaynağına alıp bu konuda iyi bir çalışma yürütmüştür. Buna ilişkin hazırlanan kaynaklardan otuz altısının isimlerini veriyor. Belirttiğim gibi bunlar yedinci asra kadar yazılanlar. Daha sonra kaleme alınanlar bu listenin dışındadır. Söylemek istediğim, konuya ilgi duyanlar hayli fazla.[351]

Buna ilişkin var olan kanıtlardan önemli gördüğüm biri şöyledir. Halife Ömer, *"Kur'an bir milyon yirmi yedi bin harften ibarettir. Kim inanarak sabırla onu okuyorsa, her harf için cennette ona bir huri verilecektir"* diyor. Hal böyle iken ortada aşın derece bir fark söz konusudur: Bir küsur milyon ayet nerde, üç yüz bin nerde?

Önemli bir açıklama olduğu için, bu hadisle ilgili İslam'ın otoriter yazarlarından uzunca bir listeyi aşağıya alıyorum. Birileri, bir milyon harfleri vardır rivayeti sağlıklı değildir, iddiasını öne sürebilir. Fakat bunu kanıtlama şansı yok. Sadece doğru değildir demekle olmaz. Bir kere bu hadisleri aktaranlar önemli kişilerdir. Bunlar arasında İmam Süyuti var, Zehebi, Taberani gibi isimler var.

İşte bu, sadece harfler arasında var olan bir fark. Ama olay sadece bu değil ki. Başka nice tartışılacak konular var. Daha önce somul bazı örnekler sundum. Mesela Hz. Ayşe'den, halife Ömer'e, İbn-i Mesut'tan Übey b. Ka'b'a kadar farklı örnekler sundum ve daha da sunacağım.

Kur'an harfleriyle, ilgili halife Ömer'e dayanan az. önceki hadiste, *kİm inanarak Kur'an okursa, buna karşı her harf için o kişiye cennette bir huri verilecek* açıklaması vardı. Cinsellikle insanları alt etmek, Müslümanlaştırmak isteniyorsa, bari inandırıcı

[330] a) Nedim, Fihrist, s. 3(1.
b) İbn-i Düreys, Fedail-i Kur'an, s. 35.
c) Süyuti, İtkan, 19. bölüm, 1/146.
d) Zcrkcsj, Burhan, s. 176, 14. bölüm.
e) İbn-i-1 Cevzi, Fünun-ül Efnan, 1/246.

1) Dani, el-Beyan fi Add-i Ayyi-I Kur'an, s. 73. Burada birçok rivayet anlatıyor.

[351] Ed-Dani Ebu Amr Osman (371-444), cl-Beyan fi Add-i Ayyi-I Kur'an.

olmalı: Bir erkeğe milyonu aşan kadın ne demek! Hele adam var ki Kur'an'ı bir haftada tamamlar ve ölene dek bu hatim işini defalarca tekrarlar. Bu durumda sayı milyarları bulur.

d) Hz. Ayşe'nin Önemli Sözleri

Hz. Ayşe anlatıyor: "Kur'an'da hem zina yapan kişinin taşlanarak öldürülmesiyle ilgili, henı de sütannUlğiyle ilgili ayetlerin yazılı olduğu malzeme, evimizde yatağın altındaydı. Biz Hz. Muhammed'in cenazesiyle meşgul iken meğerki o sırada 'Dacın' denilen ehli bir hayvan eve girip onu imha etmiş. Daha sonra Kur'an yazılırken artık o ayetler yazılmadı" diyor.[352]

Bir taraftan ayetleri bir keçi imha ediyor! Bir taraftan da bakalım anılan bu ehli hayvanla ilgili hadis hakkında İsf.'.mi kesim ne gibi değerlendirmelerde bulunmuş?

İbn-i Hazm, sağlam bir hadistir; Kur'an yazılırken recim ayetiyle süt konusundaki ayet yazılmamıştır. Çünkü şu bilinen bir gerçektir ki, Hz. Muhammed recim ayetiyle hükmetmiştir, onu uygulamıştır diyor. İbn-i Hazm'a göre Ayşe'nin hadisi doğrudur; ancak ayetin Kur'an'a yazılmaması o kadar önemli değil; önemli olan pratiktir. Bu da Hz. Muhammed laralindan uygulanmıştır ve o günkü kamuoyu **zaten** bunu görmüş vc biliyordu, diyor. Bir bakıma sözü edilen ayet/leri lafzen mensuh (yazılışla yok); ancak hükmen geçerli durumuna getiriyor. Kısacası, Ayşe'nin az önceki hadisine eleştiri getirmiyor,

Keçi olayıyla ilgili İbn-i Kuteybe'nin açıklaması daha ilginç; o şöyle diyor: "Bazıları bu keçi hadisini eleştirebilirler; hâlbuki eleştirilecek ne var ki? Eğer denilse ki Kur'an niye hir

352 a) İbn-i Mace, Nikâh, Rıda'ül Kebir, no: 1944.
b) Ehıı Ya'li Mevsıli, Müsned, 8/64. no: 4587-88.
e) Taberani, Mucemi Evsal, 8/12. no: 7805.
d) Darekulni, Sünen, Rcda kısmı, no: 4296, e. 3/412.
e) İbn-i Kutcybc, Tc'vil'ü Muhtelifi! hadis, s. 439.
f) İbn-i Hazm. Muhatla, 11/236.
g) Alımel b. Hanbel, Müsned, 6/269. Ebu Yaii'nin dipnotundan.

sayfaya yazılmış, buna eleştiri gelirse; ben de (İbn-i Kuteybe olarak) derim ki, o zaman insanlar taş, deri, ağaç gibi şeyler üzerinde yazıyorlardı; sayfa o dönem için en lüks olanıydı. Dolayısıyla bunun eleştirilecek tarafı olmamalı. Eğer denilse ki Allah kelamı neden yatak altına konmuş, orası onun yeri mi? Ben de derim ki, sanki Hz. Muhammed padişah mıydı ki mobilyaları olsun ve Kur'an'ı oralarda korusun? Allah'ın kelamı koyun-keçi ağzında ne gezer, Allah kelamının bir **hayvana** karşı garantisi yoksa bu nasıl olur deniliyorsa, ben de derim ki, keçiden daha güzel bir hayvan mı var? Eğer denilse ki Kur'an yakılmış veya münafıklar çalmış, o zaman kolay inanılır değil mi?"

Evet, böyle bir savunmayı İbn-i Kuteybe yapıyor.

Keçi hadisiyle ilgili Kur'an yorumcusu Kurtubi'nin bakışı ise farklı. Kendi tefsirinde Ahzab suresi hemen ilk başla ***'mukaddime kısmında'*** şunları anlatıyor: Bu surede recimle ilgili ayetin var olduğunu, Hz. Ayşe ve Ubey b. Ka'b'a dayanan, Ahzab suresi en az iki yüz ayet kadardı veya Bakara suresi kadar uzundu, hadislerini aktardıktan sonra, sıra keçinin imha ettiği hadise gelince, çok kısa ve net bir ifade kullanıyor ve bu hadisi kabul etmiyor; *'Ayşe'nin bu **sözü** ancak din düşmanı vc Ralizileritı işidir'* diyor.

Yine usul-ü tefsirin en eski yazarlarından Bakıllani (h. 403. ö), Ayşe'ye mal edilen bu keçi hadisi için, *"Bu ancak geri zekâlı, kalın kalalı, kıl anlayışlı ve cahil kişilerin işidir"* diyor.^-^ j-j$_{er}$ ne kadar ağır konuşsa da, maalesef fikrini güçlendirecek herhangi bir kanıt yoktur. İşte İslami kesim zor durumda kalınca benzer sövme ifadelerini kullanmayı meşru buluyor. Tabi ki bu durumda iş bozulur. Çünkü bu hadisi aktarıp da tasvip eden, sahih bulan İmam Tirmizi, Taberani, İmam Süyuti, Ebu Ya'li, İbn-i Hazm, İbn-i Kuteybe, Darekutni gibileri Rafizilik ve din düşmanlığıyla itham edilirler veya en azından hadisin sahih olmadığını bilmedikleri için cahillikle itham edilirler. Demek ki Kurtubi hepsinden daha fazla konuya hâkimıniş. Kaldı ki Kur-

Bakıllani, el-İntisar, 1/418.

tubi gibi kişilerin kanıtsız bir şekilde hadisi kabul etmemeleri hiçbir değer ifade etmez.[354]

Bir diğer çarpıcı husus, o zaman Kur'an yazılırken bazen bir ayet/ayetler hakkında: Acaba ayet mi veya ayetse, doğrusu nasıldır şeklinde şüpheler-tartışmalar olurdu ve falan yerde şehir dışında birileri var bunu iyi biliyor denilirdi. İşte o zaman bu gibi ayetler bir kenara bırakılır, kalanlara devam edilirdi. Daha sonra ya o ayetleri bilen kişiye gidilir orada ifadesi alınır, ya da kendisi gelir, *"Bu/bunlar da Ayettir, ben şahitlik ederim* "açıklamasından sonra onlar da yazılırdı, bilgisi var. Bu açıklama birçok kaynakta değişik versiyonlarla anlatılmakladır.[355]

Hz. Ayşe'den farklı bir bilgi: Kendisi, Ahzab suresi iki yüz ayetti; Osman zamanında Kur'an ayetleri toplanıp kitap haline getirilirken hepsine ulaşılamadı, ancak bu kadarı (73 ayet) tespit edilebildi ve yazıldı, diyor.[356]

Ahzab suresi 56. ayetin şu anki anlamı, *"Allah ve melekler, Peygamber'in şanım yüceltirler. Ey inananlar! Siz de onun şanım yüceltin ve ona selam verin/saygı* ***gösterin"*** **şeklindedir.** Ayşe ise burada bir fazlalıktan söz ediyor ve onun, *"Aynı saygıyı namazda birinci sırada saf tutanlara da gösterin "* şckl inde olduğunu belirtiyor ve kendisi ayeti bu.şekilde okuyordu.[357]

Yazını konusunda da Kur'an'da yanlışlar var diye Ayşe'nin itirazları vardı. Kendisi üç ayet hakkında şu açıklamayı yapıyor: *"Aslında bunlar yazım hatalarıdır. Komisyon Kur'an hazırlarken yanlış yazmıştır"*diyor.[358]

[354] ıı) İbn-i Ktıleybe, Tevil'ii Muhtelifli Hadis, s. 439-441.
b) İbn-i Hazm, **Muhalin,** 11/235:
c) Kıırlubi tefsiri, Ahzab suresi ilk başta mukaddime kısmında.

[355] a) Hindi, Kenz-ül Ummal, no: 4776.
b) İbn-i Ebu Davud, Mesahif, 1/204 no: 75, 1/214. no: 88-89.
e) İbn-i Kesir, Fedail-i Kur'an H5.
d) Süyuti, İtkan, 1/133.

[3]-"6 ;ı) Kıırlubi Tefsiri, Ahzab suresi ilk ayetin açıklama kısmında,
b) Süyuti, I) İtkan 4. bölüm. 1/470. 2) Dürrü-1 Mcndur, Ahzab suresi baş kısımda.

[357] Süyuti, İtkan, 1/471. İbn-i Ebu Davud, Mesahif, 1/370.

[358] Nisa 162, Maide 69 ve Taha 63. ayetleridir.

Süyuti Ayşe'nin açıklamasını, Kasım b. Selam, Sait b. Mansur, İbn-i Ebi Şeybe, İbn-i Cerir Taberi, İbn-i Ebu Davud ve İbn-il Münzir gibi kaynaklardan aktarıyor. Ayşe aynı zamanda Münafikun suresinden 10. ayeti de komisyon taralından yanlış yazılanlardan sayıyordu.[359] Yine kendisi Bakara suresi 185. ayetinde geçen, ***'Mazeret Sahipleri bûŞka*** *günlerde oruç tutsunlar'* anlamındaki ayette, *'Mütcvahyat'* kelimesinin de var olduğunu söylüyor ve kendisi Kur'an okurken bunu da okuyordu. Bu durumda diyelim bir insanın kaza orucu varsa onları tutmak için bazı günlerde tutup bazı günlerde ara verirse olmaz.[360] Mütevaliyat, üst üste ara vermeden tutup bitirmek demektir.[361] Görüldüğü gibi Ayşe iki yönden Kur'an'da eksikler buluyor: Biri **hazırlanırken** yazılan yanlış kelimeler. Bir diğeri ve en önemlisi de, kayda geçmeyen birçok ayet. Ayşe'nin bunu söylerken kullanmış olduğu şu cümle önemli: *"Osman Kur 'an'/ bir araya getirirken ancak şu an var olan kısma ulaşabildi: hepsine* ***ulaşamadı"***diyor. Bu açıklaması birçok güvenilir İslami kaynakta geçmektedir.[362] Hz. Ayşe'nin Osman zamanında hazırlanan Kur'an'la ilgili bakışı böyle.

359 a) A. Rezzak. **Musannaf, no; 13928.**

b) Kurtubi, Nisa suresi 162. ayet **açıklamasında,**

e) Taberi. Nisa I62'de.

d) Süyuti. **Dürrül** Mensur, Nisa 162.

e) **ibn-i** Şebböj Tarih-i Medine. 3/1014. Ayrıca Alusi, Begavi, İbn-il Cevzi (Zadü-l Mesir), Hazin **gibi** mülcssirlcr de Nisa 162. ayette Hz. Ayşe'nin bu hadisini işlemişlerdir. Ayrıca **ilgili tefslrlerlerde, Muide 69 vc Taha 63 ayetlere** de bakılabilir.

360 a) A. Rezzak, Musannaf, no: I3')28.

b) Kıırlubi, Nisa suresi 162. **ayette.**

c) Taberi, Nisa I62'dc. Ayşe, 'Kur'an'da 3 ayet yanlış yazılmıştır' diyor. Onlar; Nisa 162, Maidc 69 vc Taha 63. ayetlerdir.

d) Süyuti, Dürril-I Mensur tefsiri, Bakara 185. ayet **açıklamasında,**

c) İbn-i Hazm, Mtıhalla, oruç kısmında 6/261.

f) Et-Tahrir vel Tenvir, İbn-i Aşur **tefsiri,** Ahzab suresi başlangıç kısmında.

g) Kasım b. Selam, Fcdail-i Kur'an, 1/318.

3"* a) Süyuti, Dürrü-I Mensur tefsiri. **Bakara** 185. ayet açıklamasında.

b) İbn-i Hazm, Mtıhalla, oruç kısmında 6/261.

c) Et-Tahrir vel Tenvir. İbn-i Aşur tefsiri, Ahzab suresi başlangıç kısmında.

d) Kasım b. Selam, Fcdail-i Kur'an, 1/318.

3^ a) Kurtubi Tefsiri, Ahzab suresi başlangıç kısmında,

b) Süyuti, İtkan, 1/470. Ayrıca Dürrü-1 Mensur adlı tefsiri, Ahzab suresinin hemen basında.

e) Übey bin Ka'b'm Anlattıkları

Bir gün Übey, 'Zirr' adındaki kişiden soruyor, "Sence Ahzab suresi kaç ayettir?" Adam, 72 veya 73 ayettir, diyor. (Mevcut Kur'an da zaten 73 ayettir). Übey devam ediyor: "Bu sure Bakara suresi kadar uzundu, yani yaklaşık 286 ayetti, hatta ondan daha fazlaydı ve içinde, evli olanlar zina yaparlarsa recimle (taşlanarak) **cezalandırılırlar** ayeti de vardı" diyor. Hatta bazı kaynaklarda Übey Allah'a yemin ederek bunu anlatıyor. Mesela Heysemi bu şekilde aktarıyor. Übey'in bu hadisini aktaran kaynaklardan geniş bir listeyi ekliyorum.[363]

Becale anlatıyor: Bir gün halife Ömer bakıyor ki biri Ahzab suresi altıncı ayetini okurken, Muhammed'in hanımları inananların anneleridir, Muhammed'in kendisi de onların babasıdır, şeklinde okuyor. Hâlbuki mevcut Kur'an'da, Muhammed de inananların babasıdır, ifadesi yok. Ömer okuyan kişiye, bu son cümleyi okuma, onu sil, çünkü Kur'an ayeti böyle değildir, di-

Bu hadisi **aktaranlar** arasında A. Rezzak, Tcyalisi, Sail b, Maıısur, Abdullah b. Ahmet, İbn-i Cerir Taberi. Nesai, İbn-i Münzir, İbn-il Bnbari, Darckulni, Hakim Nisaburi, İbn-i Merdcveyh, Kasını b. Selam gibi kişiler var.

Olayın geçtiği kaynaklardan bir kısmı ise şunlardır:

1) İbn-i Cerir Taberi, Tehzib-i Asar, Müsned-i Ömer bölümü, 2/S71 ve sonrası.

2) Süyuti, a) Dürrü-I Mensur Ahzab suresi ilk başta, b) İtkan, 1/470, 47. bölümde.

3) İbn-i Kesir Tcl'sir-i, Ahzab suresi ilk ayet açıklamasında.

4) İbn-i Hazm, Mtıhalla, Hudut, 11/235.

5) Heysemi, Mevarid-i Zcm'an ila Zevaid-i İbn-i Hiban, Tefsir bölümü, Ah/ab suresi ilk hadis, cilt 5/433, no: 1756.

6) İbn-i Haccr Askalani. Müval'akatü-I Haber, 2/304, no: 741.

7) Mezhep lideri İmanı Ahmet b. flanbel, Müsned-i Ensar, Zirr b. Hübcyş bölümü, no: 20701-702.

8) İbn-ü Dakiki-I İyd, Ahkânıü-I Ahkâm, namaz kısmı, ıncvakıt. Burada imam Malik'in de bunu aldığını yazıyor.

9) Sahih-i İbn-i Hiban bitertib-i İbn-i Belban, c. 10/273, Hudut, no: 4428-4429.

10) Şevkani. FcthU-l Kadir, Ahzab suresi mukaddime kısmında.

11) Keşşaf tefsiri, Ahzab ilk başla.

12) Kasım b. Selam, Fedail-i Kur'an, s. 318.

13) Zcrkcşi, el-Burhan, 1/351, 34. bölüm.

yor. Adam, bu ayet Ubey b. Ka'b'ın Mushaf'ında bu şekilde geçiyor, diyor. Ömer Übcy'e gidip bunu soruyor. Kendisi, *'Evet; Sen keyfinle uğraşırken ben Hz.* ***Muhammed*** *'den ayetler alıyordum. Kendisi bana bu şekilde öğretti'*karşılığını veriyor. Bu olup bitenlerden sonra Ömer vazgeçiyor.

İmam Süyuti bunu birçok kişiden aktarıyor.[364]

Farklı bir örnek de İbn-i Abbas'tan verelim: Bir gün Ömer'in yanında şu ayeti okudum: 'İnsanoğlunun iki dere dolusu malı varsa üçüncüsünü de isler. Sonuçla onun içini ancak toprak doldurur. Kim tövbe ederse Allah onu bağışlar.' O sırada Ömer sordu, 'Bu da ne?' Ben de dedim ki, bunu bu şekilde 1 -İz. Muhammed bana okullu.[365] Sonuçla Ömer bilgisizliğini kabul etti ve 'Meğerki insanlar Muhammed'den bilgi toplarken ben başka şeylerle uğraşmışım' dedi.

Onun bu ifadesi Buhari'de birkaç yerde ve Müslim'de geçiyor.[366]

Bir gün Ömer, Übey b. Ka'b'a, Kur'an'da bulunmayan bir iki ayet hakkında 'Bunlar da ayel değil miydi?' diye soruyor. Übey, 'Evet bunlar da ayetti'diyor. Bunun üzerine Ömer, *'Ayetlerden neler gitti/yazılmadı neler neler...'* diyor.[367]

f) Mezhep Liderlerinden Çarpıcı Sözler

İbn-i Veheb İmam Malik'ten soruyor: Halil'e Osman'ın hazırlatmış olduğu Kur'an hakkında ne dersin? İmam Malik, *"Osman'ın Kur'an'ı* .g/m"yanıtını veriyor.[368]

364 a) İbn-i Şebbc, Tarih-i Medine, 2/708. Ayrıca Süyuti, Dürrül Mensur adlı tefsiri ilgili ayel kısmında.

b) Hindi, Kenz'ül Ummal, no: 4746.

365 Hindi, Kenz'ül Ummal, no: 4747.

366 a) Buhari, Büyu, bab 9, no: 2062, İsrizan, bab 13, no: 6245 vc İtisanı, bab 22, no: 7353.

b) Müslim, istizan bölümü, no: 2153.

367 Hindi, Kenzü-I Ummal, no: 15372, cilt 6/208.

368 İbn-i Abdi-I Ber, Temhid, Muvatta şerhi, 8/292.

Yani **İmam Malik**'e göre Osman'dan kalma olduğu iddia edilen ve şu an mevcut bulunan Kur'an orijinal değildir; zamanla değişime uğramıştır. İmam Malik'in farklı bir açıklaması daha var. Bilindiği gibi Kur'an'ın 114 suresinin başında besmele var; ancak *'Tevbe'* suresinin başında bu yok. Bu konuda çeşitli yorumlar var; ancak konumuzla ilgisi nedeniyle bunlardan birini eklemek isliyorum. **İmam Malik**'ten besmelenin bu sur: başında olmayışının nedeni sorulunca o şöyle yanıt veriyoı: Aslında Tcvbe suresi, Bakara suresi kadar uzunmuş. Kur'an yazılırken besmeleyle birlikte bu surenin baş kısmına ulaşılmayınca, sure besmelesiz yazılmışlır.[369]

Bu surenin/bölümün Bakara suresi kadar uzun olduğu, yazılırken de tüm ayetlerine ulaşılamadığı fikri başka sahabiler tarafından da dile getirilmiştir. Mesela meşhur sahabi Hüzeyfe, *"Şu an var olan Tevbc suresi, aslında ancak gerçek Tevbe **süresinin** dörtle biridir; yani bunun dörtte **üçü** yoktur"*diyor.[370]

Tevbe suresi şu an 129 ayettir. **İmam Malik** ve bunu öne süren diğer sahabilere göre Tevbe suresinin en az yarısından fazlası yazılmamıştır. Ahzab suresinin de Bakara suresi kadar uzun olduğunu söyleyenler var. Bunu daha önce yazdım. Bunhr arasında halife Ömer'in de adı vardır.[371]

Yine bölümün başında bir vesileyle değindiğim gibi Hanbeli mezhebinin kurucusu **Ahmet b. Hanbel**'in de bu konuda söyledikleri var: Ondan, sen Ra'd suresinde geçen *Yey'esü"* kelimesi hakkında ne diyorsun, **diye** soruyorlar. **Ahmet bin Hanbel,** *"Aynı soruyu sahabi İbn-i Abbas'tan da sormuşlar; kendisi, 'bu ayette yazım hatası **vardır' demiştir"*** **şeklinde** yanıt veriyor.[372] Yani, o da kelimenin yanlış yazıldığını doğruluyor.

369 a) Zcrke.şi. Bl-Burhan. 1/185, 14. bölüm.
b) Tirmizi şerhi. TuhfetU-l Ahvezi, Tefsir bölümü, Tcvbc suresi, no: 3086.
c) Süyuti, itkan, 1/143, 19. bölüm.

37^ a) Hakim, MUstedrck, Tefsir bölümü, Tevbe suresi, no: 3334, 2/392.
b) Süyuti, İtkan, 1/472, bölüm 47.

371 Hindi, Kenzül Ummal, no: 4550.

3'2 a) Fahrettin Razi, Tel'sir-i Kebir, Ra'd suresi 31.
b) Ahmet b. Hanbel, Mesail-i İmam Ahmet, ravi, İshak b. İbrahim, Cilt 1/101, no: 505.

Süfyan-i Sevr-i, *"Birçok sahab& Yemame harbinde vurulunca onların bildikleri ayetler de yok olmuş; daha sonra Kur'an yazılınca çoğu ayetlere ulaşılamadığı için kayda geçmemiştir"* diyor.[373] Şu da gözden kaçmamalı ki, İmam Süfyan-i Sevr-i'nin de çıkardığı ve ehl-i sünnet tarafından da hak mezhep olarak kabul edilen bir mezhebi vardı. Ancak onun taraftarı kalmayınca sadece kaynaklarda ismi geçiyor; ama önemli biri.

En enteresan bilgi, Tefsir usulü uzmanlarından Kadı Ebubekir Bakıllani'den geliyor. Kendisi şöyle bir olay aktarıyor: Hatırlanacağı gibi Osman Kur'an için dört kişilik bir komisyon oluştururken onlardan biri de Sait b. As idi. İşte bu adam günün • birinde Hz. Ali'nin oğlu Hasan'la münakaşa ederken, o ara şöyle diyor: *"Ben sizin kitabınıza bin harf kendi katımdan, istediğim şekilde ekledim, bin harf de çıkardım.* "Buna karşı Hasan, ben senin eklediklerine inanıyorum; ancak sildiklerine inanmıyorum, diyor. Bu açıklamanın doğruluk derecesi aslında çok yüksek! Çünkü Hz. **Muhammed** vefat edince bu Sait b. As daha çocuk ve dokuz yaşlarındaydı. Yani reşit biri değildi ki diyelim Hz. Muhammed'den güzel şeyler gördü de kendi iradesiyle inandı. Kaldı ki İslam'a karşı onun kindar olması da gayet doğal. Çünkü Bedir harbinde babası Müslümanlar laralindan katledilmişti: Kur'an'a sahte sözler yazmakla onun öcünü almayı düşünmüş olabilir.[374]

Bu bilgiler Mezhep liderlerinden, önemli sahabeden. Ancak Şia kaynaklarında daha farklı bilgiler de var. Mesela Amr b. As Mısır'da hutbe okurken, *"Kur'an'dan bin harf atıldı, yerine bin harf yazıldı"* açıklamasında bulunuyor ve az önceki Sait b. Asin sözünü doğruluyor. Bu bilgi, Muhammed b. Abbas Mahyar'ın (h. 330. ö) tefsiri, Zuhruf suresinde geçiyor. Aslında Şia kaynaklarında geçen (ister doğru ister yanlış) bu gibi bilgilere gerek yok. Yalnız daha farklı bilgiler de var diye bir hatırlatmada bulundum. Çünkü benzer bilgiler zaten Sünni kaynaklarda var: Kısmen sundum, sunmaya da devam edeceğim. Güvenilir İslami kaynaklarda

*M A. Rezzak. Musannaf. 7/329, hadis no: 13363 vc Süyuti, Dürrül Mensur tefsiri, Ahzab ilk başta.

374 Bakıllani, el-İntisar, 1/419.

var olan bu kafa karıştırıcı ve ezber çözücü açıklamalar, ya satır aralarında kalmış, kimse fark etmemiş veya duymazlıktan gelinmiş ve kamuoyuyla paylaşılmak istenmemiştir. Ama görüldüğü gibi konu gerçekten kaynak bakımından zengin...

g) İbn-i Şihab Zühri'nin Önemli Açıklaması

Bu da Süfyan-i Sevri gibi, "Aslında Kur'an çoktu; ancak Yemame harbinde çoğu hafızlar katledilince birçok Kur'an ayetlerini beraberlerinde götürdüler. Ebubekir, Ömer ve ve Osman daha sonra Kur'an ayetlerini bir araya getirirken onlara ulaşılamadı; böylece onlar kayda geçmedi. Zaten Kur'an ayetlerinin yazılmasına, kitap haline getirilmesine neden olan, bu ayetlerin zaman içinde kayıp olma kaygısıydı" diyor.[375] Bu adam önemli biri; ancak Hz. Muhammed zamanında henüz dünyaya gelmemişti. Hicri ellilerde dünyaya gelir. Yalnız Hz. Muhammed'in arkadaşlarıyla buluşmuş. Mesela Hz. Muhammed'in yaveri/hizmetlisi Enes b. Malik gibi. Kısacası, İslam literatüründe bunun önemli yeri var.

h) Eş'ari'ye Göre Kur'a'na Yazılmayan Sureler Var

Sunacağını hadis birçok kaynaKla geçiyor. Müslim'de geçen metni temel alarak özetleyelim.

Ebfi Mûsâ el-Eş'arî bir gün Basralıların hafızlarına haber gönderir. Onlardan üç yüz kişi toplanır. Sözde hepsi Kur'an'ı bilen kişilerden. Tabi ki Kur'an o zaman artık halife Osman tarafından yazdırılmış. Ebû Mûsâ el-Eş'arî onlara şu açıklamayı yapıyor: Siz Basralıların en iyileri ve hafızlarısınız. Kur'an'ı okuyun. Sakın okuma konusunda üzerinizden uzun zaman geçmesin, fazla ara vermeyin. Aksi takdirde öncekiler gibi sizin de

[375] a) İbn-i Ebu Davud, Mesahif, cilt 1/208, no: 81. b) Hindi, KenzU-l Ummal, no: 4778.

kalpleriniz katılaşır. Biz vaktiyle Kur'an'dan bir sure okuyorduk. Uzunluk bakımından Tevbe suresi kadardı. Sonra o sure bana unutturuldu. Yalnız ben ondan şunları ezberimde tutabiliyorum: *'İnsanoğlunun iki vadi dolusu malı olsa, mutlaka üçüncü vadiyi dc ister. Onun kamını/gözünü ancak toprak doldurur/doyurur'* deniliyordu. Biz Kur'an'dan bir **sure**/bölüm daha okuyorduk, onu müsebbihât denilen surelerden (yani başında sebbeheyüsebbihü kelimeleri geçen sureler) birine benzetirdik. Bana o da unutturuldu. Ancak o sureden şu ayet ezberimde kaldı: *'Ey iman edenler! Yapmadığım/, şeyleri niçin söylüyorsunuz? Sonra bunlar boyunlarınıza bir şahadet olarak yazılır da. kıyamet gününde onlardan sorumlu tutulursunuz'* şeklindeydi.

Aynı Ebu Musa şunu da söylüyor: *"Beyyine suresi Bakara sinesi kadar (286 ayet) uzundu; ancak ondan sadece yedi ayet yazıldı."*

Evet; Ebu Musa'nın sözünü ettiği ayet ve surelerden hiçbiri şu an Kur'an'da yok/ **yazılmamış.** Başta Ebu Musa olmak üzere Zeyd b. Erkan, İbn-i Abbas, Ebu Vakıdî Leysî ve Cabir bin Abdullah'a göre; şu an var olan Kur'an'dan değil ki ayet düzeyinde; uzun surelerin yazılmadığı ve bunlardan birinin 129 ayetlik Tevbe suresi kadar, d'ğerinin de Bakara suresi kadar (286 ayet) uzun olduğu, ancak bundan da sadece yedi ayet yazılabildiği söyleniyor. Bunu aktaranlar arasında Buhari ve Müslim de var.[376]

Buhari, *'İnsanoğlunun iki vadi dolusu malı olsa...'* sözüne bir yerde hadistir diyor; ayet olarak söz. etmiyor; ancak daha sonra, 'İbn-i Abbas demiş ki, insanoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncüyü de ister sözüyle ilgili cümle hadis mi yoksa ayet mi ben hatırlamıyorum' şeklinde farklı bir hadis aktarıyor. Bir yerde de, 'Übey b. Ka'b Tekasür suresi inmeyene kâuar biz vadi dolusu mal meselesiyle ilgili sözü ayet biliyorduk' şeklinde farklı

[3/0] a) Buhari, Rikak bölümü, bab 10, no: 6440.

b) Müslüm, Zekâl, İnsanoğlu iki vadi sahibi ise üçüncüyü dc ister kısmında. Bab 39, no: 1050.

c) Süyuti, itkan 47. bölümde.

d) Kasım b. Selam, Fedail'il-Kur'an, s. 320 vd.

e) Bakıllani, İntişar. 1/410.

bir rivayet ekliyor. Tabi ki nasıl olsa şu anki Kur'an'da sözü edilen cümle yok.

Yine **Ebu Musa** da diğer sahabiler gibi şu anki Kur'an'da 73 ayet olan Ahzab suresinin aslında çok uzun olup iki yüz ayetinin eksik olduğunu söylüyor. Hatta bunu söylerken kendisinden soruyorlar, 'Bu kadar eksik sadece Ahzab'da mı var diyorsun?' O, evet, diyor ve ekliyor: 'Bu eksiklik Kur'an'ın tümünde var, Kur'an'a yazılmayan ayetler çoktur' diyor.[377]

i) Hüzeyfe'nin Önemli Açıklaması

Hüzeyfe de diğerleri gibi Ahzab suresinin çok uzun olduğunu; bu sureden en az yetmiş ayeti unuttuğunu/yani şu anki Kur'an'da olmadığını ifade ediyor. Bunu zaten **daha** önce de yazdım. **Buhari** bunu ***"Tarih-i Kebir"*** **adlı** yapıtında anlatıyor. **Şevkani,** ***Fctlüi-1 Kadir ve*** **İmam Süyuti,** *Diirrü'l Mensur* adlı **tefsirlerinde** Ahzab suresi mukaddime kısmında işlemişlerdir. Ayrıca aynı bilgiler ***Kcnz-ül*** **Umma/'de** de geçiyor.[378] Hele **Hüzeyfe**'nin şu açıklaması daha ilginç: Şu an Kur'an'da var olan Tevbe suresi -ki şu an 129 ayettir- aslında gerçek Tevbe suresinin dörtte biri kadar bile değildir. Yani Kur'an yazılırken kalan kısmı yazılmamıştır.[379] Bunu **daha** önce de yazdım. Evet; ayetlerin toplanma biçimi böyle. Yorum size ail!

377 **Bakıllani.**

378 **Kenzü-I Ummal, no: 4550.**

379 **I) Süyuti, a) Dürr-ül Mensur tefsiri, Tevbe suresi ilk başta, b) İtkan, 47. bölüm, s. 472.**

2) Hakim, MUstcdrek, Tefsir bölümü, no: 3334, cilt 2/392.

3) İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf, Fedail-i Kur'an, no: 30699, e. 10/41.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ'NİN KUR'AN NÜSHASINA NE OLDU?

Daha önce Ebubekir kısmında da değindiğim gibi, İslami kesime bakılınca, sanki daha önce Hz. Muhammed zamanında Kur'an ayetleri yazılmış, hazır duruyordu da Ebubekir ile Osman kolayca onları kitap haline **getirmişler** gibi görünüyor. Olay aslında çok farklıdır. 1ler şeyden önce, Hz. Muhammed'i o günkü şartlarda bir nevi siyasi bir hareketin lideri olarak ele almak lazım. Kendisi siyasetini konuşmuş, birçok konuda değerlendirmelerde bulunmuş ve etrafındakiler de bunu lam veya eksik hafızalarına almışlar, en azından onunla birlikte bazı şeyler yaşamışlar. Aynen bugünkü basın mensupları gibi, Hz. Muhammed konuşunca bazıları hazırdı ve duyuyordu, bazıları o an için hazır değildi. Daha sonra zaman içinde Hz. **Muhammed**'in sözleriyle pratiği toparlanmaya çalışılınca, bu konuda bilgisi olan veya ilgisi olan kişiler ortaya çıkıp bende de şu şu ayetler, hadisler var diyorlar ve bu şekilde onun mesajları, düşünceleri -doğru veya yanlış- kitap haline getiriliyordu. Mantıksal olarak bu böyle olduğu gibi, İslami kaynaklar da bunu gösteriyor. Ancak burada bir adım daha ileri giderek, Hz. Muhammed'den sonra iktidarı ele geçiren kesimce hazırlanan Mushafları irdelemek en mantıklı olanıdır.

Eğer o günkü Müslümanlar cidden Hz. Muhammed'in ayetlerine veya mesajlarına inansalardı, onun ölümünden sonra kitlesel bir şekilde İslam'ı terk edip başka peygamberlere kaçmazlardı. Daha önce de yazdım ki, Mekke, Medine ve Bahreyn'de

bir cami olmak üzere sadece bu üç merkezde İslam'ın taraftarları kalır; diğerleri yalancı peygamberler diye İslam tarihinde ifade edilen Müseyleme, Tuleyha gibi kişilerin saflarına katılırlar. Daha sonra Ebubekir kılıç zoruyla onları yeniden toparlamaya çalışır ve zaten din iktidar için kullanışlı olduğundan zaman içinde büyütüle büyütüle bugünkü hale gelir. Kısacası, önümüzde yanlışlarla dolu bir tarih vardır. Burada hakem akıldır, ilimdir ve tabi ki eksik ve yanlı olmasına rağmen, yine İslami kaynaklardaki mevcut bazı bilgilerdir.

Bu hatırlatmadan sonra konuya geçelim.

Bilindiği üzere Hz. Ali, Muhammed Peygamber'in en yakını ve okuryazar da olduğu için, Kur'an'ı bir araya toplama/kitap haline getirme konusuna daha fazla özen gösteriyor. Daha doğrusu Hz. Muhammed'in siyasetini ilk yazıya dökmek isteyen kişi Hz. Ali'dir demek, en isabetli olur. İslami kaynaklar da bu konuda ilk girişimin Ali'den başladığını gösteriyor.

Hem Kur'an işiyle meşgul olmasından, hem Ebubekir vc Ömer'in Fatma'nın veraset malına el koymalarından ve hem de halifeliğin kendi hakkı olduğunu ve ancak gasp edildiğini iddia etmesinden dolayı Hz. Ali belli bir süre milletin içine girmiyor. Kur'an'ı kitap haline getirince toplum içine çıkıp, *"Bu Allah'ın kitabıdır, indiği biçimiyle bir araya getirdim"* diye duyurmak istiyor. Dinleyicilerden bazıları ona, *"**Boş** ver, git, kitabını sen kendin okursun"* diyorlar; yani **onunla** alay ediyorlar. Çünkü o zaman Ömer'in de desteğiyle Ebubekir halifelik makamına oturmuştu; bu yüzden artık kimse Ali'ye -isteyerek veya iktidarın korkusundan- önem vermiyordu. Ah onlara Hz. Muhammed'in, *"Size iki emanet bırakıyorum: Biri Kur'an, diğeri ehl-i **beyttir"*** **demesini hatırlattığı** halde sözünü dinletemeyince evine çekiliyor. Tabi ki onun başına getirmedikleri kalmıyor. Bunları başka bir kitabımda detaylıca anlattım. Burada gayem, onun da hazırladığı bir Kur'an nüshası vardı; ama kimse ne onu dinledi, ne de Kur'an bir araya getirilirken onun hazırladığı nüshayı göze aldı![380]

Sünni kaynaklardaki bilgiye göre, Hz. Ali'nin bir araya getirdiği Kur'an, bir kere surelerin iniş sırasına göre ve nasih-mensuh

[380] **a) Mesudi, İspat-ül Vasiye, s. 153 vd. b) Yakubi Tarihi, 2/154 vd.**

ayetlerini belirtir şekilde hazırlanmıştı. Mesela bugünkü nüshalarda ilk sure ***Fatiha***'dır; ama onunki böyle değildi. İlk inen sure "A/at" suresi olduğu için, onun nüshasında ilk sure buydu. İkinci sure ***"Müddessir",*** üçüncüsü ***"Kalem",*** dördüncü ***"Müzzemmil",*** daha sonra ***"Tebbet"*** ve ***"Tekvt"*** gibi iniş sırasına göre devam ediyordu.[381] Ayrıca onun nüshasında ***"Nasih"*** (geçerli olan) ve ***"Mensuh"***(hükümleri ortadan kaldırılan) ayetler belliydi, Hz. Ali bunları ayrı ayrı yazmış ve belirtmişti. Hani Kur'an'da şöyle bir durum söz konusudur: Bazı ayetler ancak belli bir zaman geçeiiiymiş; daha sonra ortadan kaldırılmış diye.[382] Bu konu üzerinde ilerde bağımsız bir başlık altında bilgi vereceğim (Nasih-menSUh bölümünde). İşte Hz. Ali'nin hazırladığı Kur'an'da bunlar teker teker belirlenmişti. Hatla Hz. Ali zamanında herhangi biri Kur'an'dan bir şeyler açıklamak istediğinde hemen, ***"Sen*** *hangi ayetlerin nasih, hangilerinin mensuh olduğunu biliyor musun ki Kur'an 'a müdahale ediyorsun?"* ***diye*** sorarlardı.[383]

Bu konuda Ebu Cafer Nahhas (h. 337. ö) Hz. Ali'den örnekler veriyor. Bir gün adamın biri vaaz verirken Hz. Ali oradan geçip dinliyor, sonunda adamdan soruyor: Sen nasih ve mensuh nedir biliyor musun? Adam, hayır deyince de Ali, 'Sen *de helak oldun, başkalarını da helak ettin*' diyor.[384] Aynı uyarı meşhur sahabi İbn-i Abbasian da gelmiş. Nahhas; İbn-i Abbas ve Hüzeyfe b. Yenıan'dan da örnekler veriyor. Halta Nahhas, *'Nasih ve mensubu bilmeyen Kur'an'a (anlam bakımından) müdahale etmesin, çünkü bu durumda ola ki haram olan bir şeyi helal, helâli de haram kılmış olur',* diyor.[385]

Bir de mevcut Kur'an otuz cüz' olarak belirlenmiş. Hz. Ali ise hazırladığı nüshayı yedi temel cüz'e ayırmıştı. Bu köklü bir değişiklik değilse de, onun nüshası böyleydi.[386]

381 SÜyüti, İtkan. IX. bölüm, 1/137.

382 Süyuıi. İtkan, 1/130. 18, bölüm.

383 İbn-il Cevzi, Nevasih-UI Kur'an. s. 15;

38^ Ebu Cafer Nahhas, el-Nasih'u ve'l Mensuh İTİ Kur'an'il Kerim. s. 5 vc 260.

385 Nasih-Mcnsuh, Nahhas, s. 260.

38^ Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maidc, En'am, A'raf ve Enfal cüzleri olmak üzere 7 cüz. Yakubi Tarih-i, 2/153.

Ebü'l Kasım Kelbi kendi tefsirinde, İbn-i Abdi'l Ber *'Tcm-hid'de,* Nedim, *'Fihrist'te,* Hindi *"Kenz'ül Ummal "de* ve daha birçok yazar, *"Hz. Ali'nin kitap haline getirdiği Kur'an ele geçseydi muhakkak ondan istifade edilecek çok şey vardı"* şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır. Bunlar ayrıca, "Hz. Ali'nin hazırladığı nüsha, uzun zaman onun ağabeyi Cafer'in çocuklarında kalmış, zaman içinde bazıları bu nüshayı, kimi yerlerinden yıpranmış, harfleri silinmiş şekilde Ebu Ya'l.i Hamza el-Ha**seni** adındaki şahsın yanında bulmuşlar ve daha sonra kitap ortalıktan kaybolmuş" bilgisini de aktarıyorlar. Süyuti İbn-i Şirin'in, "Ben Hz. Ali'nin hazırladığı Kur'an nüshasına ulaşmak isledim, çok uğraştım, araştırdım; ancak ulaşamadım" açıklamasına da yer veriyor.[387]

Bu olayları anlatan İbn-i Şirin için İbn-i AbdiT Ber şunu yazıyor: İlim erbabı kişiler, İbn-i Şirin'in çok dürüst biri olduğunu, bir şeyin gerçeğini bilmiyorsa onu yazmadığını, ifade ediyorlar.[388]

Birçok kaynakta Ebubekir'in halife seçilmesi bölümünde, Hz. Ali'nin Kur'an çalışmasından söz ediliyor: Bu, yoğun işlenen bir mevzu. Hz. Ali, ben Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yemin içlim ki, Kur'an ayetlerini kitap haline getirmeden, Cuma namazı dışında evden çıkmayacağım, diyor.[389]

[387] Stlyuii, İtkan, 18. bölüm, I/L30,

[388] a) Netlim. Fihrist, 1/30.

b) Bb-UI Kasım, el-leslıil li' ıılıımil-tenzil, 1. Mukaddime hemen kitabın başında.

e) Abdurrezzak tefsiri, Zariyat suresi kısmında.

d) İbn-i Abdil Ber, Cami-u Beytini-I İlim. no: 726. Ayrıca buranın dipnotunda birçok kaynak daha veriliyor, b) Tenıhid adlı yapıtı c. 8/300-301.

d) Ezraki, Ahbar-u Mekke, no: 40.

e) Kcnz-iil Ummal, no: 4740-4792.

f) M. Taberi, Zehair-ül Ukba, Hz. Ali bölümü, 1/150. Burada dipnotunda ayrıca İstiab, Tarih-ül Hulefa ve Muhlasar'ıı Tarih-i Dımaşk'la da bu hadisin geçtiği yazılı. Tabi ki yerleri dc gösteriliyor.

g) Belazuri, Ensab'ül Eşraf, 1/587.

h) İbn-i Ebu Davud Sicistaıii, Kitab-ül Mesahif 1/169.

[389] Süyuti, İtkan, 18. bölüm, cilt 1/130.

Hz. Ali hakkında övgü anlamında yüzlerce hadis var. Ben onları anlatmaya gerek görmüyorum; ancak onun ağırlığını iyi anlamak için bugüne kadar kamuoyuna mal edilmeyen; ancak İslami kaynaklarda anlatılan bir iki örnek sunmak istiyorum. Amaç, bu kadar önemli olan birinin neden hem Ebubekir, hem de Osman döneminde oluşan Kur'an komisyonlarında görev almamış olmadığını dikkatlere sunmak.

a) Maide Suresi **67.** Ayetinin **Hz.** Ali'yle İlişkisi

Kur'an'da Maide suresi 67. ayetinde, *"Ey ıesul! Rabbinden samı indirileni tebliğ et/halka söyle. Eğer bunu yapmazsan peygamberlik göıevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan* A:o;r;r"deniliyor. İşte burada bir cümleciğin yazılmadığını, Kur'an ayetleri toplanırken kayda geçmediğini belirten önemli İslam düşünürlerinin **aktarımları** var. O da, *"Rabbinden sana indirileni tebliğ et/halka söyle"* **cümlesinden** hemen sonra *"ki Hz. Ali inananların lideridir"***Cümlesidir,** Bunu söyleyen ise, Hz. Muhammed'in amcaoğlu meşhur İbn-i Abbas'tır.

Burada olay tam anlaşılsın diye bir kısa bilgi vermem gerekiyor. Bir kere bu ayetin içinde bulunduğu Maide suresi Medine'de ve Hz. Muhammed'in son zamanlarında inmiştir (oluşmuştur). Surenin iniş zamanı tabi ki önemli. Bir de her ayetin sebep-sonuç ilişkisi vardır ve ilgili dalda uzman olanlar bunu yazmışlardır. Az önceki ayetin sebep-sonuç ilişkisi kısmında şunlar geçiyor: Kimi yorumcular, Hz. Muhanımed'e peygamberlik görevi verilirken o, ben tek bir kişiyim, nasıl başarabilirim, şeklinde kaygılarını dile getirince ayet buna bir yanıt olarak inmiştir diyorlar. Yani moral için inmiştir. İbn-i Ebi Halem, İbn-i Cerir Taberi, İbn-i Asakir de Ebu Sait el-Hudri'dcn aktararak, aslında bu ayetin Hz. Ali için indiğini (ayetle halifeliğin onun hakkı olduğu vurgulanmak istenmiştir) belirtiyorlar. Yine İbn-i Merdeveyh İbn-i Abbas'a dayandırdığı şöyle bir hadis aktarıyor: İbn-i Abbas, bu ayet içinde *'Hz. Ali müminlerin yöneticisidir'* cümlesi de vardı ve biz böyle okuyorduk, diye aktarıyor. Bu ayetten benim anladığım, Hz. Muhammed'den istenen şu:

Korkma, Hz. Ali'yi kendinden sonra halife olsun diye şimdiden ilan et. Yoksa görevini yerine getirmemiş olursun. Bu bilgiler, İmam Süyuti, Şevkani, Vahidi gibi Kur'an yorumcuları ve diğer birçok İslami kaynaklarda işlenmektedir.[390]

Peki, ayetin sebep-sonuç ilişkisi konusunda öne sürülenlerden hangisi daha doğru? Hemen yanıtlayalım.

Aslına bakılırsa ayet içinde Hz. Ali'nin var olduğu ve Kur'an yazılırken bu ifadenin atıldığı kesine yakın. Çünkü bu ayetin içinde bulunduğu Maide suresi nerdeyse Kur'an'ın son gelen süresidir. Bu durumda ayet moral için gelmiştir demek asılsız bir iddia olur. Zira bu ayet Mekke döneminde oluşmuş olsaydı yeri vardı: O zaman Hz. Muhammed her bakımdan zayıftı, morale ihtiyacı vardı. Ancak hiç yeri değilken, tam da hâkimiyetini kurduğu bir sırada böyle bir ayet moral için inmiştir demek, gerçeği yansıtmıyor. Öyle anlaşılıyor ki Hz. Muhammed halifeliği Ali'ye vermek istemiş ve bu yüzden böyle bir ayet oluşturmuştur. Tabi ki rakipler hem nicel, hem de nitel olarak çok güçlü. Dolayısıyla Hz. Muhammed kolay kolay cesaret edememiş ki Ali'yi halife ilan etsin. Sonuçta işi tanrıya havale etmiş; buna rağmen maksadına ulaşamamıştır. Nitekim sonuçta Ömer'in desteğiyle Ebubekir halife seçilir vc bu halifelik zinciri bilinen şekilde devam eder.

b) Hz. Ali'nin Meydan Okuması

Hz. Ali bir gün hutbe okurken orada bulunanlara, *"Benden Kur'un hakkında ve diğer konularda istediğinizi sorabilirsiniz. Çünkü ben herhangi bir ayetin gece mi, gündüz mü, ovada mı, dağda mı, nerde indiğim iyi biliyorum"* diyor yani detayına kadar bilgim vardır demek istiyor.[391]

Tabi ki o sırada kendisine her konuda sorular yönelliliyor, ilk soru İbn-i Keva'dan geliyor. Daha sonra Sa'saa b. Savhan ve Asbağ b. Nebate sorular sormaya başlıyorlar ve toplantı soru-cevap

3y" Süyuli, DüiTü-l Mensur, Nisaburi, Esbab-i Nüzul ve Şevkani, Fcllıü-i Kadir Maide suresi 67. ayel.

391 ibn-i Asakir, 42/237.

şeklinde uzuyor. Konu orada sorulan sorular ve yanıtlar olmadığı için, ben o sırada olup bitenleri buraya taşımıyorum. Maksadım, Hz. Ali'nin İslam literatüründe nasıl işlendiği, nasıl biri olduğu konusunda biraz bilgi vermek. Ali'nin az önceki açıklaması birçok kaynakta anlatılıyor. Bunlardan birkaçının isimlerini verelim. Bir daha hatırlatmak istiyorum ki, tüm bunlar İslam'da ehl-i sünnet sayılan ünlü musannıliar tarafından kaleme alınmış, zaten İslam'da bunlar meşhurdur. Kimileri, belki sunduklarımı Şia kaynakları sanır diye bunu belirtmek istedim. Bunlardan İbn-i Hacer Askalani "Fethü-I Bari" adlı Buhari şerhinde. Hakim, "Müstedrek'te", Heysemi, "Mecme'ü Zcvaid'de", Dani, "Es'Sünenü-1 Varidel-ü fi'l Fiten"de, İbn-i Ebi Şeybe, "Musannaf'dâj Ebu Ya'li Mevsıli, "Müsned"inde, Tahavi, "Miişkil-1 Asar"da, Abdurrezzak kendi tefsirinde, Hatib-i Bağdadi, "el-Fakih ve'l Mütefaqqih"te, Ezreki, "Ahbar-i Mekkc"de, İbn-i Abd-il Ber, hem "Cami-ü Beyani-1 İlm", hem de "İstialV'da, İbn-i Cerir Taberi, "Camiü-1 Beyan" tefsirinde, İbn-i Kesir kendi tefsirinde, MuhibbÜddin Taberi, "ZehairÜ-1 Ukba"da, Menavi, "Feydül Kadir, Cami-ü Sağir Şerhi'iıde, Hindi, "Kenzü-1 Ummal"de ve daha sayamadığım birçok İslami kaynakla Hz. Ali'nin bu açıklaması geçiyor.[392] Halta kimi kaynaklarda değişik yerlerde, defalarca tekrarlanıyor. İsmini verdiğim kaynakların detayını aşağıya alıyorum[393] ve burada bir daha hatırlatıyorum: İşle böylesine

Taberi ve İbn-i Kesir İbrahim suresi 28. ayetle, A. Rezzak da Zariyal suresi hemen ilk başla bunu almışlardır,

393 1) Askalani, Fclhülbari, Buhari şerhi, Icl'sir bölümü, Tur suresi, bab I, no: 4853.

2) Hakim, MUsledrck, eill 2/416, Tefsir bölümü, İbrahim suresi, no: 340(1.

3) Heysemi, Mecnıe-ü Zevaid ve Menba'ül Fevaid, Nikâh kısmında, no: 7418, eill 4/269 vc Zariyal suresi Tefsiri, 2/549, no: 3793.

4) İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf, Nikâh, no: 17067, 16/154. Kadınlarla arkadan ilişkiye girme kısmında.

5) Hatib-i Bağdadi, el-l'aqih ve'l mütcl'aqqilı. 1/351-52, no: 1081-1082.

6) MuhibbÜddin Taberi, Zehair-i Ukba, 1/150. Hz. Ali bahsinde.

7) Hindi, Kenzül Ummal, Ezkar, no: 4740, 36415, 36502, Fedail-i Hz. Ali kısmında. Kıyamet bölümü no: 39709 ve Nikâh bölümü, no: 45696.

8) Ezraki, Ahbar-i Mekke, Beyt-ül Ma'mur bölümü, no: 40, ciltl/92. -»

meydan okuyan ve döneminde bilgi bakımından hiç kimsenin cesaret edip de karşısına çıkamadığı bir Ali, hazırlanan Kur'an'ın hiçbir aşamasında yoktur. Peki, bu normal bir şey mi?

Yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için burada bir açıklama yapamam uygun olur. Hz. Ali'yle ilgili bu tarz bilgileri sunarken, kimileri, acaba bu yazar Ali taraftarı mı gibi bir evhama kapılabilir. Bir kere Hz. Ali Kur'an sistemi dışında farklı bir şey getirmiyordu ki ben ona taraftar olayım? Yani dava aynı. Ben İslam kuralları içinde kalarak çelişkileri ortaya koymaya çalışıyorum; yoksa ortada farklı bir şey yok. Hatta Hz. Ali'nin aşırı yanlışları da vardı. Bunu da bir iki örnekle özetleyelim:

Kendisi Medine döneminde Hz. Fatma ile evlenir. Yaşça da Fatma'dan büyük. Ama aynı Ali günün birinde Hz. Muhammed'in azılı düşmanlarından Ebu Cehl'in kızıyla ikinci bir evlilik yapmak ister. Hz. Fatma bunun bilgisini alınca durumu babasına ilelir. O da kalkıp camide bir konuşma yapar, ***ya** Ali* ***kızımdan** ayrılır öyle evlenir ya da kabul etmem,* der. Bu açıklama üzerine Hz. Ali ikinci evlilikten vazgeçer.[394] Hadis, en başta Buhari'de birkaç yerde ve Müslim'de anlatılmaktadır. Bunu şunun için yazdım. Eğer o zaman bugünkü gibi aşırı derecede Hz. Muhammed'e karşı inanç ve saygı olsaydı, Fatma hayatta iken Hz. Ali nasıl cesaret edip ben Ebu Cehl'in kızıyla evlenirim diyebilirdi? Şimdiki Müslümanlardan biri Ali'nin yerinde Muhammed'in damadı olsaydı, bunu yapar mıydı? Asla! Demek ki İslam'a bağlılığın bugünkü gibi fanatik bir yanı yoktu. Dini tabu

9) İbn-i Abcli-1 Ber, a) İsliab, Hz. Ali bölümü, no: 1855. b) Cami-ü Bcyani-I i İm, 1/464, no: 726.

10) Dani, cs-Süncnü-l Variclet-ü l'il-Filen, 3/837, no: 428 ve eill 6/1196, no: 664 ve daha sayamadığım nice kaynaklar.

11) A. Rezzak Tefsiri, Zariyal suresinde.

12) Taberi, Camiü-I Beyan tefsiri, İbrahim suresi 28. ayel açıklamasında.

13) İbn-i Kesir tefsiri, İbrahim suresi 28. ayet tefsirinde.

394 a) BuHari: 1) Fardü-1 humus, bab 5, no: 3110. 2) Fedail-i Sahabe, bab 16, no: 3729. 3) Nikâh, bab 109, no: 5230.

b) Müslim, Fedail, Hz. Fatma kısmında, no: 2449.

c) Ebu Davud, Nikâh, bab 12, no: 2069.

d) İbn-i Mace, Nikâh, bab 57, no: 1998-1999.

haline getirmek, onunla insanları kolayca sömürmek için, zamanla yöneticiler bu hale getirdiler. Bunu hep yineliyorum.

Ama Muhammed ve Fatma hayatta oldukları zaman ikinci evlilikten vazgeçen Ali'nin, onlardan sonra maşallah rekor düzeyde kadınla evlendiğini İslam tarihçileri yazmışlardır. Bunlar arasında İmam **Müzi, MuhibbÜddin Taberi,** İbn**-i-1 Cevzi** vc **D. Bekiri** gibi yazarlar teferruatlı bilgi vermişlerdir. Zaten bir kaynağımda bunları detaylıca işledim.[395] Basit bir örnek verelim: İmam **Müzi,** Hz. Ali'nin 21 erkek, 18 kız çocuğunun isimlerini veriyor.[396] Demek ki Hz. Muhammed zamanında fırsat bulup da çok evlilik yaşasaydı, bu sayı daha da yüksek olurmuş.

Hatırlıyorum; biz küçükken hocalarımız hep şunu söylerdi: Kur'an'da birden fazla kadınla evlenilir şeklinde ayet var; ancak, mazeret anında bu olabilir. Peki, Hz. Ali'nin mazereti neydi ki 20 yaşlarındaki Fatma hayatta iken, üstelik Hz. Muhammed'e düşman olan birinin kızına talip çıkıyordu? Bir de eğer mesele mazeretse, diyelim erkek çocuk ister; ancak kadın biyolojik olarak uygun değil, bu durumda mazeret var ve erkek evlenebilir. Peki ya erkek kısırsa ve bu kez kadın çocuk isliyorsa, acaba kadın yedek bir erkek alabilir mi? Asla bunu yapamaz!

Konumuz bu değil; burada kimileri yazılarımdan beni Ali yanlısı algılayabilirler diye bu kısa açıklamayı yaptım. Benimki, sadece İslam sistemi içinde kalarak gerçekleri ortaya koymaktır; yoksa ha Ali ha Veli fark etmez! Ancak teamüllere göre Hz. Ali'nin bu Kur'an hazırlama çalışmalarında bulunması gerekirken; pasif üye olarak bile görünmemesi, bence işin ne kadar yanlış olduğunun belgesidir.

*° **Kur'an'da Kadın ve Hz. Muhammed'in Hanımları adlı çalışmam, Hz. Ali'nin hanımları kısmında.**

396 **İmam Müzi, Tehzib-i Kemal, 20/479.**

DOKUZUNCU BOLUM

DEĞİŞİK MUSHAFLARIN İMHA EDİLMESİ

a) Mervan Niçin Hafsa'mn Mushaf'ını Yaktı?

İslami kesimin iddia ettiği gibi eğer Hafsa'nın yanındaki Kur'an, Ebubekir zamanında yazılmış ve daha sonra Osman'ın hazırlattığı Kur'an'ın da aynısı ise, neden Mervan bunu yaktı?

Bu olaya geçmeden önce Mervan hakkında kısaca bilgi vermek istiyorum. Kendisi hem halife Osman'ın damadı, hem de amcaoğlu. Uz. Muhammed onun babası Hakem'i Taife sürgüne gönderince, o da babasıyla birlikte gider. Tabi ki o zaman kendisi henüz çocuk. Onların bu sürgün hayatı halife Osman dönemine kadar devam eder. Medine'ye dönüş yapabilmeleri için Ebubekir ve Ömer zamanında girişimlerde bulunulur; ancak ikisi de kabul etmez. Osman **işbaşı** yapınca onları Medine'ye alır. Hakem, Osman'ın amcası olduğu için ayrıca ona birçok ayrıcalık da tanır. Mesela; Hakem geri gelince Osman devlet malından ona yüz bin dirhem bağış yapar. Kaldı ki, Hz. Muhammed'in Hakem'i lanetlediğine ilişkin birçok hadis de var.[397]

[397] **a) İbn-i Asakir,** Tarih'ü Medinet'**i** Dımaşk) 57. **cilt**/270 **vd.** no: 3712.
b) **Heysemi, Mecme'**ü **Zcvaid, no:** 431 **ve** 9233.
c) Taberani, Mucem-i Kebir, Abdullah kısmında no: 13770.
d) Bezar, Bahr'ü **Zihar, no:** 2060.
e) Fakihî, Ahbar-u Mekke, no: 706.

Bir kere Mervan'ın babası Hz. Muhammed'e inanmıyordu. Muhammed'in moralini bozmak için yaptığı işlerden biri de Muhammed'in minberine çıkıp inmesiydi. Bir de Hz. Muhammed ondan yüzünü çevirdi mi. Hakem hemen göz-kaş, dudak işaretleriyle onun taklit ederdi. Buna benzer nedenlerden dolayı Hz. Muhammed onu sürgüne gönderdi. Halife Osman'ın sonunu getiren önemli nedenlerden biri de, Hz. Muhammed'in lanetleyip sürgüne gönderdiği bu adamı geri getirmek ve onlara ayrıcalıklar tanımaktır.

İşte bu sabıkalı Mervan, Osman'dan sonra Muaviye tarafından Medine valiliğine atanınca (h. 42-49 yılları arası), daha önce Ebubekir laralindan hazırlanan ve Osman zamanında yapılan Kur'an çalışmalarında referans olarak gösterilen ve sonuçta Hafsa'ya teslim edilen Kur'an nüshasını birkaç kez Hafsa'dan ister; ancak o bunu vermez. Zaman içinde Hafsa vefat edince, defninden hemen sonra aynı gün içinde Mervan, Hafsa'nın kardeşi Abdullah b. Ömer'e haber gönderip *'O Kur'an nüshasını hana gönder'* der. Abdullah gönderince de Mervan onu imha eder. Gerekçesini de; 'Osman Kur'an nüshasını hazırlarken zaten Hafsa'daki nüshayı içine almıştı. Korkarım ki zaman içinde bazıları nüshalar arasında farklar var deyip şüpheye düşerler. O yüzden yaktım/imha ellim' şeklinde açıklar.[398]

Kaynaklarda, cenazeden hemen sonraki saat içinde bunu yaptı, bilgisi de var. Kaldı ki, **Mprvan'in** Hafsa'daki Kur'an nüshasını hemen ölüm gününde kardeşinden alıp yaktığına ilişkin bilgiler birçok İslami kaynakla ortak olarak işlenmiştir; bir kısmını aşağıya alıyorum.[399]

398 Kasını b. Selam, Fedail-i Kur'an, 2S2 ve İbn-i Kesir. Fcdail-i Kur'an, 86.

399 1) İbn-i Abdi-1 Ber, Temhid, 8 /300.
2) İbn-i Ebi Davul, Mesahif, 1/203 vc 211. no: 73 ve 85 hadisler.
3) Taberani, Muccm-i Kebir, 23/18", no: 310.
4) İbn-i Kesir, Fedail-i Kur'an, s. 86.
5) Heysemi. Mccme'u Zcvaid, 7/326, no: 11614.
6) İbn-i Haecr Askalani. Felh'ul Bari, Buhari şerhi, Cem'ul Kur'an bölümü, no: 4702 hadisin açıklamasında.
7) İbn-i Şebbe, Tarih-i Medine, 3/1004.
8) Kasım b. Selam, Fcdail-i Kur'an, s. 282.
9) Ebu Şame, Mürşid-ül Veciz, s. 178.
10) Sehavi, Cemal-iil Kura, s. 309.
11) Hindi, Kenz, no: 4754-4759 hadisler.

Burada rahatlıkla söylenebilir ki, Mervan o eski Mervan'dı: Babasıyla sürgüne giderken ne ise, sonra da aynıdır; en azından babasının acısını unutmuş değildir. Hep vurguluyorum: Onlar bugünkü Müslümanların aşırı derecede, Hz. Muhammed'e inandıkları gibi inanmıyorlardı. Ancak avam tabakasından bugünkü saf Müslümanlar gibi inananlar olmuş olabilir; bu ayrı bir şeydir.

Şimdi soru şu: Deniliyor ki, Hafsa'nın yanında bulunan Kur'an, Ebubekir döneminde hazırlanan ve daha sonra Osman döneminde nüshaları çoğaltılan Kur'an'mış. Bir kere bu gerçeği yansıtmıyor. Başlan beri hep anlatıyorum ki, ikisi arasında çok fark var ve her ikisi de uzun ve farklı çalışmalar sonucu hazırlanmıştır. Kabul edelim ki, Hafsa'daki Ebubekir zamanında hazırlanmış ilk orijinal nüshadır. Peki, Ebubekir'in hazırladığı, Osman'ın ondan nüshalar çoğaltıp tekrar Hafsa'ya verdiği o nüshayı, Muhammed laralindan sabıkalı ilan edilen ve babasıyla birlikte Taif e sürülen Mervan, hangi yetkiyle ve gerekçeyle yaktı; var mı izahı? Mervan'm yakma gerekçesi dc ilginç: Osman'ın nüshasıyla Hafsa'daki nüsha arasında farklar bulunmasından korkmuş! Eğer Osman zamanında hazırlanan tüm nüshalar ondan çoğaltılmışsa neden fark olsun, niye korksun ki? Ayrıca, daha önce dc Hafsa hayatta iken Mervan ondan Mushaf'ını birkaç kez istemiş de **alamamıştı.** Bu aciliydin önemli bir nedeni olmalı. Hafsa'nın vermemesi de ayrı bir soru işareti. Onun da bildiği bir şey olmalı ki, vermemekte direnmiş. Ortalıkla ciddi senaryoların var olduğu kesin.

b) Zalim Haccac'ın Kur'an'a Müdahalesi

Evet; gaddarhğıyla tarihe geçen bu insan da iddialara göre Kur'an'a müdahale etmiş, kendisi de Kur'an'ın birkaç yerinde değişiklik yapmıştır. Bir iş ki bu adam da ona bulaşmışsa düşünmek lazım.

Haccac b. Yusuf (halk tabiriyle Haccac-ı Zalim) Kur'an'ın on bir-on iki yerinde değişiklik yapmıştır. Haccac b. Yusuf'un

oynama yaptığı, değiştirdiği iddia edilen ayetleri aşağıya alıyorum.[400]

Burada Haccac hakkında kısa bir bilgi vermekte yarar var: Kendisi (h. 41-95) yılları arasında yaşamış. Aslen Sakif kabilesinden olup Emevilerin en zalim valilerindendir. En çok Emevi sultam Mervan b. Hakem döneminde yıldızı parlamış. Tabi ki o da Emevilerin sadık bir adamıydı. O sıralar halifelik davasında bulunan Zübeyr b. Avam'ın oğlu Abdullah, Mekke'ye yerleşiyor (ki bu adam aynı zamanda Kur'an'ı kitap haline getiren dört kişilik komisyonun bir üyesiydi). Abdullah'a muhalif olan Haccac Mekke'yi ablukaya alıyor, sonunda Abdullah katledilince Haccac onun vücudunu parçalara ayırıp Emevi lideri Mervan b. Hakem'e gönderiyor.

Tarihi kaynaklar, Haccac'ın yüzbinlercc insanı katlettiğini, onbinlercesini hapsettiğini, hatta tutuklular arasındaki otuz bin kişinin sadece kadın okluğunu yazıyorlar. Meşhur Ömer b. Abdülaziz onun hakkında, *"Dünyadaki her toplum kendi kötü adamıyla ortaya çıksa, biz dc Haccac 'la çıksak, kesinlikle kötülükte şampiyon oluruz"* diyor. Yine aynı Ömer, *"Velit Şam'da halife, Haccac Irak 'ta vali, onun kardeşi Yemen valisi, Osman b. Hayyan Hicaz bölgesinden sorumlu ve Kurre de Mısır'da idareci olursa, demek ki dünya zulümle dolmuştur"o]\yov.*[401]

400 Kitab-Ul Mesahif, İbn-i Ebu Davud Sicistani, 1/280, no: 142 vc devamı. Bakara 259'da geçen *Icm yeıescımch* kelimesinde aslında son lıarf olan (h) yoktur. Maide suresi 48. ayette geçen 'Şir'aten' kelimesi, aslında 'Şcriaten' imiş; ama Haccac değiştirmiş. Yine Yunus suresi 22. ayette geçen 'Yüscyyirukum' aslında 'Yünşiruküm' biçimindeymiş. Yusuf suresi 45. ayetle geçen 'Ünebbiukum' kalıbı, aslında, 'Atiktim' şeklindeymiş. Müm'minun suresi 85, 86 ve 89. ayetlerde 'Lillafı' geçiyor. Bunlar da aslında 'Allah' şeklinde yazılıymış. Şuara suresi 116. ayeti Nuh hakkında geçen 'Meretimin' aslında 'Muhrccin' imiş. Yine aynı sure 167. ayette Lut hakkında kullanılan 'Muhrecin' kelimesi, aslında 'Meretimin' şeklindeymiş. Zuhruf suresi 32. aytete geçen, 'Maişet' kelimesi de aslında 'Meayiş' biçimindeymiş. Muhammed suresi 15. ayette geçen' Âsin' kelimesi, aslında 'Yasin' şeklindeymiş. Hadid suresi 7. ayette 'Enfiku' kelimesi de aslında 'İttekav' biçimindeymiş. Tekvir suresi 24. ayette geçen 'Denin' kelimesi de aslında 'Zenin' şeklindeymiş, tüm bunları Haccac b. Yusuf değiştirmiştir.

4ü* Zeheb-i, Düvel-ül İslam, 2/79, h. 71. yılı olayları bölümünde.

Haccac hicri 74. yılında Medine'ye gidince çoğu sahabilere hakaret ediyor. Bunlar arasında meşhur olanları da var. Mesela Enes b. Malik, Sehl b. Sa'd ve Cabir b. Abdullah gibi. Süleyman b. Abdülmelik görevi devralınca, **Haccac**'m zindanlara attığı insanlardan, yalnız bir günde 81 bin kişiyi tahliye ediyor.[402] En korkutucu bilgileri, *Tarih-i Hamiş* yazarı ve Mesudi yazmışlardır. Katlettiği insanların sayısı hakkında çok yüksek rakamlardan, mesela 170 bin ölü ve tutuklu sayısından söz ediliyor. Tabi ki o zaman insan nüfusu bugünkü kadar fazla değildi. Dolayısıyla o zaman için bu sayı çok yüksek bir rakam.

Bu konuyu, Kur'an hakkında tefsirler yazan, *Sebeb-i nüzul* denilen ayetlerin sebcp-sonuç ilişkileri konusunda yazan, aynı zaman da *tefsir usulü* denilen ilimde uzman olan ve bu konuda eserler bırakan Süyuti'den bazı örnekler sunmakla bitireceğim. Süyuti gibi biri Kur'an'ın orijinal olmadığına ilişkin bu kadar bilgi sunmuşsa, arlık gerisini düşünmek lazım.

c) Süyuti Kaynaklarında Konuya İlişkin Bilgiler

Aslında bu bilgileri daha önce de sundum. Burada amaç, bunca kanıtın Süyuti gibi önemli bir İslam düşünürünün kendi kaynaklarında işlenmiş olmasını vurgulamak. Aynı dalda uzman olanlardan her biri bu kadar bilgi işlemişse, artık iyi düşünmek lazım.

1) Hz. Muhammed'e gece vahiy gelirdi, sabahleyin unuturdu. Bunun için Bakara suresi 106. ayet indi ki bu iş tanrının işidir: Allah bir daha o ayeti kaldırmıştır şeklinde bir hadis gösteriyor İmam Süyuti. Bunu İbn-i Ebi Hatem, Hakim Nisaburi, İbn-i Asakir ve İbn-i Adiyy'den aktarıyor.[403]

Haccac b. Yusuf'la ilgi bu bilgileri, Zehebi Düvel-ül İslam adlı yapılı ikinci cilt, hicri 71. yılından itibaren bilgi veriyor. 2/70 vd. Yine Yakub-i kendi tarihinde Abdülmelik b. Mervan kısmında. İbn-i Halkan Vefeyat-ül A'yan'da Haccac b. Yusuf bölümünde, Süyuti, Tarih'ül Hulefa, Abdülmelik b. Mervan bölümünde. İbn-ül Esir, el-KamiI'dc, Hicri 73. olayları Abdullah b. Zübeyr'in katli konusunda işlemişlerdir ve tabi ki daha nice tarihçi dc onun hakkında yazmışlardır.

403 Süyuti, DUrr-ül Mensur Tefsiri, Bakara 106.

2) tki kişi Hz. Muhammed'den bir sure/bölüm öğreniyorlar. Bir gün namaz kdarken öğrendikleri bu yeni sureyi okumak istiyorlar; ancak hatırlamıyorlar/unutuyorlar. Bir daha Muhammed'e gidip biz unuttuk, neydi o sure bir daha söyler misin, diye soruyorlar. Muhammed, sözünü ettiğiniz sure bir daha mer'iyetten kaldırıldı/unutturuldu, yanıtını veriyor. İmam Süyuti bu hadisi Taberani, Ebu Davud, Beyhaki, İbn-i-1 Münzir, İbn-il Enbari, Ebu Zer-il Herevi'den aktarıyor. Olayı ilk aktaran sahabe ise İbn-i Ömer'dir.[404]

3) Az önceki olaya benzer bir hadise de Abdullah b. Mesut'un basından geçiyor. Kendisi anlatıyor: Muhammed bana da, başka birine de Ahkaf suresini öğretmişti. Ancak ikimiz farklı okuyorduk. Bir gün adamdan sordum, kimden bu şekilde öğrendin diye. Hz. Muhammed bana böyle anlattı dedi. İkimiz de Muhammed'in yanına gidip sen bize böyle öğrettin deyince, kendisi evet dedi; ancak morali de çok bozuldu ve 'İkiniz de benden nasıl öğrenmişseniz öyle okuyun. Zaten bizden öncekiler hep bu ihtilaflar yüzünden helak oldular dedi' şeklinde aktarıyor. Süyuti bunu İbn-i Düreys ve Hakim'den aktarıyor.[405]

4) Beni Esed kabilesinden bir heyet Muhammed'e gelir. Hz. IVluhamnıed, onlardan A'la b. Hadremi adındaki kişiden sorar, Kur'an'dan bildiğin bir şey var mı diye. Adam 'evet' deyince Hz. Muhammed, o zaman oku bakalım der. Hadremi başlar Abese suresini okumaya ve sonunda, şu an Abese'de yazılı olmayan bazı ek cümleler de okur. O sırada Hz. Muhammed, 'Fazla okuma, okudukların yeterli' der. Tabi ki bu örnekte önemli olan şu: Adam baştan sona kadar düzgün okur; ancak bazı cümleler ekleyince Muhammed bu kadar yeter, der. Ama son okudukların ayet değildir, demez. Üstelik adamın o cümleleri de hem anlam, hem de kafiye bakımından sureye uyuyordu. İnsan adamın o okuduklarına bakınca, bilgili biri olduğunu hemen anlar.[406] Kurduğu cümleler çok güzel.

404 Süyuti, age., Bakara 106, İtkan, s. 472, 47. bölüm.

405 Süyuti, age., Ahkaf suresi, 1-3. ayetler kısmında.

406 Süyuti, Dürrü-I Mensur, Abese suresi, ilk ayette. Kenzü-I Ummal, no: S951.

5) Ebu Musa el-Eş'ari anlatıyor: Tevbe suresi kadar (129 ayet) uzun bir sure vardı. Ondan hatırımda bir şey kalmadı; unuttum veya bana unutturuldu. Bu sureden yalnız, 'İnsanoğlunun iki vadi dolusu malı varsa üçüncü vadiyi de ister. Toprak ancak böylesinin içini doldurur' ayeti aklımda kaldı, diyor. Bunu İmam Müslim, İbn-i Merdeveyh, İbn-i Düreys, Ebu Naim ve Beyhaki'den **aktarıyor,** Süyuti, Ebu Musa dışında Ebu Vakıd Leysi, Cabir b. Abdullah, Zeyd b. Erkanı, Ebu Zer-i Gıfari, Bürcyde'nin de bunun ayet olduğunu anlatıyor. Kısacası, bunun arkasında birçok sahabe var.[407]

6) Yine Ebu Musa'dan bir örnek veriyor İmam Süyuti: Kur'an'da Müsebbihat denilen sureler kadar (başında sebbeheyüsebbihü kelimeleri bulunan sureler demektir ki, bunlar Kur'an'da birkaç tanedir) uzun bir sure vardı. Hepsi bana **unutturuldu;** yalnız, 'Ey müminler! Yapmadığınız bir şeyi neden söylüyorsunuz? Bu, sizin aleyhinize şahit olacak!' ayeti aklımda kaldı. Bunu Müslim, İbn-i Merdeveyh, Ebu Naim, Ebu Ubeyd, İbn-i Düreys ve Beyhaki'den aktarıyor.[408]

7) Halil'e Ömer Übey b. Ka'b'a, 'Babasını inkâr eden kâfirdir; ayrıca bir cariye kimin evinde doğum yaparsa ondan **doğan** çocuk artık evinde doğum yaptığı erkeğin çocuğudur (başkasından da olsa fark etmez)' şeklinde ayet okumadık mı, diye soruyor. Übey, evet yanıtını veriyor. Tabi ki Kur'an'da böyle bir ayet yok. Süyuti, İbn-i Abd-il Ber'in bu hadisi *"Temhid"* adlı yapıtına aklığını, Umeyr b. Kazve'nin bunu Ömer'den aktardığını söylüyor. Ayrıca Adiyy b. Adiyy de bunu Ömer'den aktardığını belirtiyor. Kimi rivayetlerde Ömer böyle bir ayeti Zeyd b. Sabit'ten sormuş, o da, evet böyle bir ayet vardı, karşılığını vermiş deniliyor. Süyuti, bunu Ebu Ubeyd'den alıntı yapıyor. Ancak Osman zamanında yazılan ve şu an elimizde bulunan Kur'an'da böyle bir ayet **yok.**[409]

[407] **Süyuli, age., Bakara suresi, 106. ayet. İtkan, 47. bölüm, s. 471.**

[408] **Süyuti, Dürrü-I Mensur, Bakara 106, vc İtkan, 47. bölüm, s. 471.**

[409] **Süyuti, İtkan, 47. bölüm, s. 471.**

8) Bir gün halife Ömer Abdurrahman b. Avf'tan soruyor: 'Daha önce cihat ettiğiniz gibi (yani ciddi ciddi) cihat edin!' ayeti vardı; ne dersin? Abdurrahman, 'Bu da Kur'an'a yazılmayan veya mensuh olan ayetlerden biridir' karşılığını veriyor. İmam Süyuti bunu Ebu Ubeyd, İbn-il Enbari, İbn-i Düreys'ten aktarıyor ve hadisi de Misver b. Mahreme'nin Ömer'den aktardığını belirtiyor.[410]

9) Halife Ömer'in oğlu (İbn-i Ömer) anlatıyor: 'Kesinlikle kimse demesin ki ben tüm Kur'an'ı biliyorum. Tüm Kur'an'ın ne kadar olduğunu nerden bileceksin! Çünkü Kur'an'ın çoğu gitti. Yalnız var olanı biliyorum diyorsa bu olabilir' diyor. Süyuti bunu İbn-i'1 Enbari, İbn-i Düreys ve Ebu Ubcyd'den aktarıyor.[411]

10) Kur'an'da Al-i İmran suresinin hemen başında ikinci ayette *'Kayyımı'* kelimesi geçiyor. Ancak Abdullah b. Mesut, halife Ömer, Alkarna gibi ashab bu kelimeyi *'Kıynm'* şeklinde okurlardı. Hatta halife Ömer millete namaz kıldırırken özellikle bu ayeti namaz içinde okurdu ve burada geçen kelimeyi *'Kıynm'* şeklinde okurdu, diye bilgiler aktarıyor. Tabi burada bir kelime farklılığı söz konusudur; ancak ben büyük farklardan söz etmek isliyorum. Benzer örnekler çoktur Siiyuti'nin kaynaklarında. Mesela *'Subıım, Mukimin, Snhirnn'* gibi kelimelerin aslında yanlış yazıldığını, kâtip hatası olduğunu, bu konuda Hz. Ayşe'nin de itirazları olduğunu ve onun da bunların bu şekilde yazılmasının bir yazım hatasından kaynaklandığı ifadesinin olduğunu belirtiyor. Yani kelime yanlışı düzeyindeki hatalarla ilgili örnekler çok. Bu bilgi İbn-i Mesul, Alkarna ve A'meş'e dayanır. İmam Süyuti bunu Sait b. Mansıır, Ebu Ubeyd, Abd b. Hamit, İbn-i Ebu Davud, İbn-i'1 Enbari, İbn-i'1 Münzir, Hakim, İbn-i Cerir, Taberani'dcn aklarıyor.[412]

11) Süyuti, Ayşe'nin, 'Daha önce sütkardeşliğiylc ilgili inen ayette, bir çocuk bir bayanın sütünü ancak on sefer içerse onun evladı sayılır, ayeti vardı. Daha sonra gelen ikinci ayetle bu sayı

41° **Süyuti, DÜITÜ-1 Mensur, Bakara suresi, 106. ayet. İtkan, 47. bölüm, s. 471.**

411 **Süyuti, Dürrü-1 Mensur, Bakara 106 ve İtkan, 47. bölüm, s. 470.**

Süyuti, age., Al-i İmran, hemen ilk ayetlerin açıklamasında ve Nisa, 162'de.

beşe indi. Hz. Muhammed vefat edene kadar biz bunu bu şekilde Kur'an'ın bir ayeti olarak okurduk' hadisini de alıyor ve bununla ilgili birçok rivayet aktarıyor.[413]

12) Ahzab suresi hakkında Hz. Ayşe'nin söyledikleri var, onları da aktarıyor. Ayşe, 'Ahzab suresi Muhammed ölmeden önce 200 ayet civarındaydı. Zaman içinde Osman ayetleri kitap haline getirince, hepsine ulaşılamadı; ancak şu an var olan 73 ayete ulaşılabildi' diyor. Bunu, Ebu Ubeyd, İbn-il Enbari ve İbn-i Merdeveyh'ten aktarıyor.[414]

13) Übey b. Ka'b'ın, şu an 73 ayetten oluşan Ahzab suresinin aslında Bakara suresi kadar (286 ayet), hatta daha uzun olduğu ve aynı surede evli olanların zina yapmaları durumunda cezalarının taşlanarak infaz olduğu **ayetinin** de bulunduğu açıklaması var. Übey'in bu ifadesini yazanlar arasında A. Rezzak, Tayalisi, Sait b. Mansur, Abdullah b. Ahmet, İbn-i Muni, Nesai, İbn-i Müıızir, İbn-il Enbari, Darekutni, Hakim, İbn-i Merdeveyh, Ziya gibi isimler var.[415]

14) Hüzeyfe'den rivayetle halife Ömer'in, 'Ahzab suresi Bakara suresi kadar uzundu ve recim ayeti de bunun için vardı' şeklinde ayrı bir örnek veriyor. Yanı sıra Hüzeyfe'nin kendisinden de, Ahzab suresi çok uzundu, ben ondan en az yetmiş ayet unuttum, açıklamasını aklatıyor ve bunun, Buhari'nin *Tarih-i Kebir* kaynağında geçtiğini yazıyor. Tabi ki Ömer'in recim cezası vardı, Kur'an'a yazılmadı açıklamasıyla, Ahzab suresi Bakara suresi kadar uzundu açıklaması farklı iki **konudur.**[41*]

15) Süyuti tefsirinde, üsl üste dört hadis getiriyor ki, Osman zamanında Kur'an hazırlanıp en son kendisine takdim edilince o şunu söylüyor: Kur'an'da yanlışlar görüyorum. Düzeltme işini yapan Hüzeyl kabilesinden, kâtip de Sakil" kabilesinden olsaydı bu yanlışlar olmazdı. Umarım zaman içinde Araplar bunları düzeltecekler, diyor. Bu açıklama tabi ki birçok kaynakta geçiyor.

Süyuti, Dürrül Mensur, Nisa, 23.

Süyuli, age. Dürrü-I Mensur, Ahzab, ilk başta, **ayrıca İtkan.** 47. **bölüm, s.** 470.

Süyuti, Dürrü-I Mensur, Ahzab hemen başla. İtkan, 47. **bölüm, s.** 470.

Süyuti, Dürrül Mensur tefsiri, Ahzab, önsözde.

Bunu rivayet edenler arasında İkrime, Katade, Yahya b. Ya'mer ve Abdullah b. Amir'i örnek gösteriyor Süyuti.[417]

16) Halife Ömer'in zina cezasıyla ilgili kaygılarını, bu konuda ayet olduğunu; ancak yazılmadığını; halka, 'Ömer Kur'an'a fazlalıklar yazdı demeseydi ben Ömer olarak bu recim ayetini Kur'an'a eklerdim... ' şeklindeki açıklamasını da alıyor. Ömer gibi aynı zamanda hem İkrime, hem de Ebu Emame b. Sehl'in teyzesinin recimle ilgili ayetin aslında var olduğunu, Hz. Muhammed zamanında bunu ayet olarak okuduklarını; ancak yazılmadığını anlattıklarını aktarıyor.[418]

Ömer'in bu kaygılarıyla ilgili hadis, en başta Buhari'de kaç. yerde geçiyor. Ancak Kur'an ayetlerini kitap haline getiren komisyon başkanı farklı bir şey anlatıyor: Benle Ömer Ebubekir zamanında Kur'an çalışmaları yürütürken ben ona teklif sundum, zina yapan evli ise cezası taşlanarak infazdır ayetini yazalım mı, dedim. Ömer kabul etmedi ve şöyle gerekçelendirdi: Bu ayet inince ben **Muhammed**'den sordum, yazalım mı diye? Öyle anladım ki, sanki yazmaktan yana değil. O yüzden biz de yazmadık, diyor.[419]

17) Ahzab suresinde, Hz. Muhammed'in hanımları inananların anneleridir, deniliyor; ancak Übey b. Ka'b'ın Kur'an nüshasında, Hz. Muhammed de inananların babasıdır, cümlesi vardı. Bir gün Ömer gidip ondan soruyor, doğru mu diye. Übey, evet diyor. Süyuti, İbn-i Ebi Şeybe, Feryabi, İbn-i Cerir, İbn-i Müızir, Hakim, Beyhaki ve İbn-i Ebi Halcm'in de bu hadisi kaynaklarında işlediklerini **belirtiyor.** Aynı zamanda İbn-i Abbas ve Mücahid de ayeti bu şekilde okuduklarını ilave ediyorlar. Mevcut Kur'an'da, Hz. Muhammed de inananların babasıdır, cümlesi yok.[420]

18) Kur'an'da Cuma suresi dokuzuncu ayetinde, 'Ey iman edenler, cuma günü namaz için çağrı yapıldığında, hemen Allah'ı zikretmeye koşun ve alış-verişi bırakın...' deniliyor. Bir gün ha-

417 Süyuti, Dürrü-I Mensur tefsiri, Nisa, 162.

418 Süyuti, age. Ahzab baş kısımda. İtkan, 47. bölüm, 472.

419 a) Süyuti, I) İtkan, 47. bölüm, 1/473. 2) Dürrü-I Mensur tefsiri, Ahzab suresi hemen başta.

b) Kenzü-1 Ummalü, no: 13482.

420 Süyuti, Dürrü-I Mensur, Ahzab 6. ayet

life Ömer, Harşe b. Hür adında birinin bugünkü **yazılışıyla** *'Fes 'av'* kelimesini yazdığını görüyor. Ömer, kim sana böyle öğretti, diye soruyor. Adam, Übey b. Ka'b öğretti deyince Ömer, Übey b. Ka'b genelde mensuh olan, inip de tekrar yürürlükten kaldırılan geçersiz ayetleri karıştırıyor. Dolayısıyla sen bundan sonra *'Femdû'* şeklinde oku, diyor. Burada İmam Süyuti ekliyor: Aslında İmam Şafii, A. Rezzak, Feryabi, Sait b. Manstır, İbn-i Ebi Şeybe, Abd b. Hamit, İbn-i Cerir, İbn-il Münzir, İbn-i Ebi Halem, Beyhaki, Taberani tüm bunlar halife Ömer'in oğlundan aktararak, babası Ömer'in hiçbir zaman bugünkü gibi yazılı olan *'Fes'av'* değil de, hep *'Fem'dû'* şeklinde okuduğunu aktardıklarını ekliyor. Hâlbuki bu rivayette bir yanlış var. Çünkü başta Übey b. Ka'b olmak üzere İbn-i Abbas, İbn-i Mesut ve Abdullah b. Zübeyr (Kur'an'ı hazırlayan komisyon üyesidir aynı zamanda) bugünkü yazıldığı gibi değil; *'Fem'dû'* şeklinde okuyorlardı. Sonuçta burada bir farklı kelime kullanımı söz konusudur.[421]

19) Ahzab suresi 56. ayette, "Allah ve melekleri, Peygamber'in şanını yüceltirler. Ey inananlar! Siz de onun şanını yüceltin" deniliyor. İşle Hz. Ayşe burada, "Namazlarda birinci salta yer tutanların da şanını yüceltin" ifadesi, Osman Kur'an nüshalarında değişiklik yapmadan önce bu ayetle vardı, diyor. Yani Ayşe'ye göre şu an var olan bu cümlede eksiklik söz konusudur.[422]

20) Mesleme b. Mahled el-Ensari bir gün, 'Kim bana Kur'an'a yazılmayan iki örnek gösterecek?' diye soruyor. Kimse yanıt vermeyince kendisi anlatmaya başlıyor ve Enfal suresinin 72. ayetini örnek gösteriyor, onu bugününden çok farklı okuyor.[423]

21) **Hüzeyfe,** şu an var olan Tevbe suresi (ki 129 ayettir), ancak gerçek Tevbe suresinin dörtte biri, bir rivayete göre de üçte biri kadardır, diyor. Yani bunun aslında çok uzun olduğunu, ayetlerinin fazla ve içinde farklı içeriklerin olduğunu ifade etmek istiyor. Hakim bunu Müstedrek'inde aktarıyor ve **sahihtir** diyor.[424]

Süyuti, age. Cuma suresi 9. ayet açıklamasında.

422 Süyuti. İtkan, 47. holüm, s. 471.

423 Süyuli, İtkan, s. 471, bölüm 47.

424 Süyuti, age., Tevbe suresi ilk cümlelerde. İtkan, 47. bölüm, s. 472. Hakim, tefsir bölümü, no: 3334, 2/392.

22) Übey b. Ka'b, insanın iki vadi dolusu malı varsa üçüncüsünü de ister ayeti Beyyine suresinde vardı. Hz. Muhammed ömrünün son günlerinde beni çağırdı, bana bu şekilde okudu ve bu surede daha farklı ayetler de vardı, diyor ve bir kısmını da anlatıyor.[425]

23) Süyuti, halife Osman henüz ayetleri kitap haline getirmeden önce var olan nüshalarda surelerin yazım sıraları farklıydı, diye buna da değiniyor ve örnekler veriyor. Mesela Hz. Ali iniş sırasına göre yazıyordu. İlkin İkra, daha sonra Müddessir, Müzzemmil, Tcbbet şeklinde devam ediyordu. Abdullah b. Mesut en başta Bakara suresini yazıyordu. Ondan sonra sırayla Nisa, Al-i İmran, A'raf, En'am, Maide... şeklinde devam ediyordu. Abdullah'ın nüshasında Nas ile Felak yoktu. Übey b. Ka'b Fatiha'dan başlıyordu. Ondan sonra Bakara, Nisa, Al-i İmran, En'am... diye devam ediyordu. Yani hiçbirinin surelerinin dizilişi bugünkü Kur'an'daki gibi değildi.[426]

24) Bilindiği gibi Kur'an'daki tüm surelerin başında besmele var; ancak Tevbe suresinin başında yok. Bu konuda çok yorumlar yapılmış. Süyuti burada mezhep lideri İmam Malik'iıı de görüşünü kaydetmiş. İmam Malik'e göre, Tevbe suresi Bakara suresi kadar uzunmuş; ancak Osman zamanında yazılırken onun başındaki besmele ile birlikte birçok ayete ulaşılamamış ve bu yüzden dc bu sure besmelesiz kalmıştır.[427]

25) Abdullah b. Mesul, Nas ve Felak surelerini Kur'an'dan saymıyordu ve ona göre Kur'an 114 sure değil; 112 sureydi. Aynı zamanda Übey b. Ka'b da iki sure artırıyordu. Bunlar da Hafd ve Hul sureleriydi. Ki bugün Hanefi mezhebine bağlı Müslümanların sabah namazlarında kunut duası olarak okudukları cümlelerdir. Bazı rivayetlere göre Übey'in yazdığı bu iki fazla sureyi Hz. Ali de nüshasına yazmıştı. Süyuti bu iki cümleyle ilgili, bunlar yazılı olarak Kur'an'da yoktur; ancak hafızalarda yer edinmiştir, diyor.[428]

42-> İtkan, 47. bölüm, s, 471. Dürrü-I Mensur, Beyyine suresi başta. Hakim, Müstedrek, tefsir bölümü 2/625, no: 4021.

426 İtkan, 18. bölüm, 1/137-141.

427 İtkan, 19. bölüm, 1/143.

428 İtkan, 19. bölüm, 1/143.

26) Şu anki Kur'an'da yaklaşık 323 bin harf vardır. Ancak halife Ömer bu konuda çok farklı bir rakam öne sürmüştür. Ona göre Kur'an'daki harflerin sayısı 1 milyon 27 bindi. Yani şu an var olan ayetlerin dört katı kadardı.[429]

27) Süyuti gibi bir İslam âliminin şu örneği verip de hiç savunma yapmaması ilginç doğrusu. Maide suresinde, 'Ey resul, sana gönderileni duyur; aksi halde görevini yapmamış olursun' denir. İşte burada Abdullah b. Mesut, biz bu ayeti okurken, Hz. Ali müminlerin reisidir/yöneticisidir ifadesini de okurduk, bu da ayettendi diyor. İmam Süyuti bunu tefsirinde ilgili ayet açıklamasında anlatıyor.[430] Yine Süleyman Kenduzi "Yenabi..." adlı kaynağında İmam Süyuti'ye atıfta bulunarak, Ahzab suresi 25. ayette 'Alib. Ebi Talip' isminin var olduğunu; ancak yazılmadığını belirtiyor. Bunu İbn-i Asakir ve başkaları da yazıyorlar.

28) Mezhep liderlerinden Süfyan-i Servi, Kur'an henüz toplanmadan Müseyleme'ye karşı yapılan savaşta Kur'an ayetlerini bilen Müslümanlardan önemli bir sayı katledilince beraberinde o ayetleri de götürdüler. Daha sonra Kur'an ayetleri yazılınca çoğuna ulaşılamadı, diyor. Bunu da İmam Süyuti tefsirinde aktarıyor.[431]

29) Bakara suresi 238. ayette 'Namazları ve orta namazı koruyun' deniliyor. Hz. Ayşe ve Hafsa'nın nüshalarında, 'Orta namazından sonra bu orta namazı da ikindi namazıdır, şeklinde bir ek cümle söz konusudur. Ayşe'nin bu hadisi en başta Müslim'de geçiyor.[432] Yani Ayşe ve Hafsa'ya göre bu ayetle, 'Orta namazı ikindi namazıdır' cümlesi yazılmamıştır.

30) Fatiha suresinde 'Gayr' kelimesi bir sefer geçiyor. Ancak halife Ömer, İkrime ve Esved iki sefer bu 'gayr' kelimesini okuyorlardı.[433]

429 İtkan, 19. bölüm, 1/146-153. Taberani'in Evsafından, no: 6612.

43^ Süyuti, Dürrü-I Mensur, Maide suresi, 67. ayel.

431 DürrU-1 Mensur, Ahzab, giriş bölümü. A. Rezzak, Musannaf, Talak kısmı, no: 13363.

432 Dürrü-1 Mensur, Bakara suresi 238. Müslim, Mesacit, no: 629.

433 Dürrü-1 Mensur, Fatiha suresi son ayette.

31) Şuara suresi 214'üncü ayetinde Muhammed'e hitaben, 'En yakın akrabanı uyar' şeklinde bir ayet var. Ancak kimi ashab bu ayetin devamında, 'Akrabandan da en halis/muhlis olanları uyar' şeklinde bir fazlalıkla okumuşlar. Ancak daha sonra bu son kısım mensuh olmuş/tekrar geri alınmış. Süyuti dışında birçok kaynakta da bu işlenmiştir. Bunlar arasında Müslim de vardır. Ayrıca çoğu müfessir bunu ilgili ayetin açıklama kısmında işlemişlerdir. İmam Nevevi de bu ayetin daha önce var olduğunu; ancak sonradan mensuh olduğunu yazıyor. Müslim burada farklı bir değişiklikten daha söz ediyor: Tebbel suresinin ilk ayetinin *'Tbbbet **yeda Ebi L&hebin** ve **tebbe**'***yerine,** *'Tebhetyeckı Ebi Le-**hebin** vc kıtd tebbe'* şeklinde olduğunu, Kur'an yazılırken *'kad'* **teriminin** yazılmadığını belirtiyor.[434]

32) Fetih suresi 26. ayeti, "İnkâr edenler, kalplerine öfkeli taassubu, o cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi..." şeklinde başlıyor. Übey b. Ka'b buna ilaveten, 'Eğer siz inkâr edenler gibi kalplerinize öfke ve taassup **yerleştirmiş** olsaydınız o zaman Mescid-i Haram bozulmuş olacaktı' cümlesini de ekliyordu. Hatta halife Ömer bunu duyunca Zeyd b. Sabit, Übey ve birçok salıabiyle **toplantı** yapıyor. Zeyd bugünkü gibi okuyunca Ömer kızıyor. Bu arada Übey Ömer'den izin istiyor, eğer kızmazsan Muhammed bana nasıl öğretmişse ben o şekilde okuyayım, diyor. Ömer izin verince Übey az önce sunduğum gibi o fazla cümleyle birlikte okuyor ve bana böyle öğretildi, diyor. Süyuti bunu Hakim ve Nesai'den aktarıyor.[435]

33) Hicri 4. yılında Bir-i Maune'de katledilen bir grup Miislümanla ilgili Enes bin Malik şunu anlatıyor: Bu katledilen insanlar hakkında (onların lehinde, övgü anlamında) Kur'an ayetleri inmişti. Daha sonra bu ayetler bir daha ortadan kaldırıldı... İmam Süyuti bunu en başta Buhari, Müslim, İmam Ahmet b. Hanbel, İbn-i Sa'd, Ebu Davud, İbn-i Düreys, İbn-i Carir Taberi, İbn-il Münzir, İbn-i Hiban, A. Rezzak, İmam Süfyani Sevri ve Beyhaki'den aktarıyor, bunlar da kaynaklarında işlemişlerdir diyor.

Dürrü-I Mensur, Şuara 214 ve Tebbet suresi. Müslim, İman, no: 208.

Süyuti, Dürrü-l Mensur tefsiri, Fetih suresi 26.

Ayrıca bu Bi'ri Maune'de katledilen insanlarla ilgili ayet indiği, daha sonra tekrardan mensuh olduğu/yürürlükten kaldırıldığı konusunu birçok Kur'an yorumcusu da Al-i İmran 171-175. ayetlerinde işlemişlerdir. Ayrıca bu ayetle ilgili hadis kaynaklarında ve özellikle Buhari'de birkaç yerde işlenmiştir.[436]

34) İbn-i Mesut, Leyi suresinde geçen 'Erkeği ve dişiyi yaradana/Allah'a yemin olsun' ayetini, 'Erkek ve dişiye yemin olsun' şeklinde okuyordu. Bunu, Buhari de işliyor.[437]

Bütün bunlar ve daha niceleri sadece Süyuti'nin aktardıklarından birer numunedir; yoksa değişik tefsir ve kaynaklarda hem bunlar anlatılıyor, hem de farklı örnekler vardır. Süyuti'nin işlediği bu konuları ve daha farklı olanları, ilgili ayetler kısmında Taberi, Kurtubi, Şevkani gibi Kur'an yorumcuları da işlemişlerdir. Süyuti ise bunlardan bir örnektir.

35) Kur'an'da Müddessir suresi kırk ikinci ayetinde deniliyor ki, öbür dünyada cenneltekiler suçlu olanlardan, 'Sizi şu cehenneme sürükleyip-ilen nedir?' diye soracaklar. İşte bu ayeti, Kur'an'ı bir araya getiren komisyon üyelerinden Abdullah b. Zübeyr, 'Ey falanca; sizi şu cehenneme sürüklcyip-iten nedir?'şeklinde okumuş. Abdullah b. Mesut'un Kur'an nüshasında ise, 'Ey kâfirler; sizi şu cehenneme sürüklcyip-iten nedir?' şeklindedir.[438] Süyuti bu bilgiyi Ebu Ubeyd ve İbn-il Münzir'den aktarıyor.

36) Süyuti, tefsirinde Nisa suresi 24. ayetle ilgili birçok kişiden aktararak şu an ayette yazılı olmayan bir eksiklikten söz ediyor. Olay şu: Kur'an'da deniliyor ki, yararlanmak islediğiniz kadınlara ücretlerini verin. Tabi ki Sünni kesim burada nikahlanan kadına verilen mchirden söz ediyor, yorum yapıyor; ancak bu doğru değildir; çarpıtmadır. Daha önce bu konu üzerinde dur-

436 Süyuti, age., Bakara 106, Ahzab, ilk başta. İtkan, 47. bölüm, s. 472. Buhari, Cihat, 9, no: 2X01, 19, no: 2814, 184, no: 3064.

437 Süyuti, age. Leyi suresi, 3. ayet. Buhari, Fedail-i Sahabe, Ammar ve Hüzeyfe kısmında, no: 3743.

Ayrıca Buhari Tefsir bölümü no: 4944 vc Fcdail-i Ashab, Abdullah b. Mesut kısmı, no: 3761.

438 Süyuti, Dürrü-I Mensur, Müddessir 42.

muştum. Burada fazla detaylandırmayacağım. Yalnız bir-iki önemli noktaya değinme gereğini duyuyorum. Eğer ayetten maksat nikâh ve mehir olsaydı, o zaman neden 'Mut'a' terimi kullanılsın ki? Çünkü Mut'a, İslam tarihinde meşhur olan bir terimdir ve paralı cinsellik için kullanılır. O yüzden gaye nikâh olsaydı bu söz kullanılmamalıydı diyorum. Bir de ayette ücret kelimesi geçiyor. Ücret denince bir satış meselesi akla gelir. Yine maksat nikâh akdi esnasında kadına verilen mal-mülk her ne ise, İslam'da buna mehir denir. Olay bu olsaydı ücret yerine mehir kullanılmalıydı. Yani Sünni kesimce yapılan savunma cümle denkleminden çok uzaktır. Şu an var olan ayet şöyledir: "Yararlanmak istediğiniz kadınlara ücretlerini verin." Ancak İbn-i Abbas ve Übey b. Ka'b bunu şöyle okumuşlardır: "Belli bir süreliğine anlaştığınız kadınlara (paralı cinselliği kastediyor) ücretlerini verin." Bu konuda Taberi ve diğer uzun tefsirlere dc bakılabilir. Ben şahsen burada bilerek yapılan bir kesintiyi görüyorum. Neyse konu bu değil. Bununla ilgili daha önce en başta Buhari'den hadisler verdim. Ki o zaman sahabiler ücret karşılığı yabancı kadınlarla cinsellik yaşamışlardır. İşte bu örneğimizde de ayete yazılmayan bir önemli eksiklik söz konusudur.[439]

37) Kur'an'ın 'Asr' suresinde de bir farklılıktan söz ediliyor. Süyuti, Hz. Ali'nin bu surenin başında 've nevaibi-I delıri/zamanın afetleri, olumsuzluklar' ibaresini de okuduğunu yazıyor. Bunu, Feryabi, Hakim, Abd b. Hamit, Taberi, İbn-il Müıızir, İbn-il Enbari'den aktarıyor.[440]

38) Bakara suresi 185. ayette Ramazan orucuyla ilgili, hasta ve misafir olanlar Ramazan'da değil de başka günlerde (mazeretleri kalkınca) oruç tutsunlar. Ancak o günleri ara vermeden bir seferde mi tutsunlar/kaza mı etsinler, yoksa parça parça da tutabilirler mi; işte ayette buna açıklık yok. Burada Ayşe şunu diyor: Bu ayet ilk indiğinde, 'Mütetabiat/üst üste tutmak' kelimesi vardı; ancak daha sonra mensuh oldu/tekrar tanrı izniyle ortadan

Süyuti, Nisa suresi 24. ayet. Dürrü-1 Mensur.

Süyuti, Dürrü-I Mensur, Asr suresi tefsirinde.

kaldırıldı. Süyuti bunu İbn-i-l Münzir, Beyhaki ve Darekut-ni'den aktarıyor.[441]

39) Nisa suresi **95.** ayetle ilgili Süyuti'nin açıklamalarına bakalım. Daha önce anlatmıştım ki, bu ayel ilk indiğinde Hz. Muhammed Zeyd b. Sabit'i çağırıyor, yanına kalem, deri parçası, mürekkep/boya getir yazalım, diyor. Muhammed ilkin Zeyd'e, 'İnananlardan evde oturanlarla cihat edenler aynı değiller. Cihat edenlerin dereceleri oturanlardan daha üstündür' şeklinde yazdırıyor. **O** sırada Muhammed'in arkasında oturan gözlerini yitirmiş İbn-i Ümmi Mektum hemen müdahale ediyor; 'Ben âmâyım. Dolayısıyla bu halimle nasıl cihat edebilirim?' diyor, tabir caizse Muhammed'in oluşturduğu ayete itiraz ediyor. **O** sırada **tekrar** düzeltme yapılıyor, Cebrail gelip ayetin son şeklini bildiriyor ve ilk cümleye, 'Mazeret sahipleri bunun dışındadır' ibaresi ekleniyor. Süyuti bunu Buhari, Ebu Davud, Tirmizi, İmanı Ahmet, İbn-i Sa'd, Taberi, İbn-i Münzir, Ebu Naim, Beyhaki ve daha birçok hadis uzmanından aktarıyor.[442] Zaten bunun hakkında daha önce bilgi verdim. Burada amaç, Süyuti gibi önemli bir ismin bu gibi konuları büyük oranda işlemiş olması.

40) I lac suresi **52.** ayeti, "Biz senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik" şeklinde başlıyor. Süyuti burada, yazılmayan bir terimden söz ediyor. **O** da ***'Muhaddis'* kelimesidir.** Bu durumda ayet, 'Biz. senden önce hiçbir resul, nebi ve muhaddis göndermedik ki... ' şeklinde olur. Muhaddis demek. Lokman hekim, Musa arkadaşları demcklir... Daha sonra bu Muhaddis kelimesi mensuh olmuş, bir daha meriyyetten kaldırılmış. Bunu söyleyenler, Abd b. Hamit Hamit, İbn-i Ebi Hatem ve İbn-i-l Enbari'dir.[443]

Süyuti'nin bu konudaki tüm örneklerini taramadım; buna rağmen verdiğim örnekler gerçekten büyük bir yekûn oluşturmaktadır. Başta vurguladığım gibi; bu kadarını Süyuti kaynaklarında işlemişse, artık ona göre düşünmek lazım.

DiiiTü-l Mensur, Bakara suresi 185. **ayel** tefsirinde, **cilt** 2/247.

Nisa suresi 95. **Dürr-ül Mensur, ilgili ayel kısmında.**

Süyuti, Dürrü-l **Mensur, Hac suresi ayet** 52.

Peki, **Süyuti** kimdir: Adı, **Celalettin Abdurrahman b. Ebibekir**'dir. Kendisi Mısırlı ve aynı zamanda da Sünnidir. Hicri 911 'de vefat etmiş. Birçok dalda kitapları var. Özellikle Kur'an ilimleri konusunda şöhret sahibi biri. Kimilerine göre **415,** kimilerine göre **576** kitap yazmıştır ki, o zaman henüz matbaa da yoktu.[444] Hele bu kitaplardan öyleleri var ki birkaç ciltlen oluşuyor. Kur'an'la ilgili yazdığı kitaplardan birkaçını aşağıya alıyorum.[445] Kısacası İslam âleminde önemli bir isim. Tabi ki bunu örnek olarak seçtim; yoksa baştan beri Buhari'den, Müslim'den, mezhep liderlerinden ve değişik İslami kesimlerden konuya ilişkin bilgiler-kanıllar sundum. Arlık yorum okura ait!

444 İtkan, ilk başla s. 13, kitabı lalıkik edenin kaleminden.

445 |) DüiTii-l Mensur I'i'l-Tcl'siri bi'l Mc'sıır adlı 16 ciltlik büyük tefsir kitabı.

2) Cclalcyn tefsiri.

3) el-İtkan fi ulumi-1 Kuran adlı usul-ü tefsir kitabi.

4) Tabakat-ül Müfessirin adlı kitabı.

5) El-Mühczzeb fima vekaa l'i'l Kur'an-i Min-cl Muarrab... Usul-ü tefsir kitabı.

6) Mıı'tcrek'ül Akran fi İ'cazi-l Kur'an...

7) Lübab-ü Nükul fi Esbab-i Nüzul adlı kitapları başta gelenler vc hepsi dc Kur'an ilmiyle ilgili eserlerdir.

ONUNCU BOLUM

KUR'AN'DA NASİH VE MENSUH

Burada nasih-mensuh konusuna geçmeden bir örnekle giriş yapmak isliyorum.

İslam inancına göre insanlar kıyamet günü diri l ince, Kur'an'a göre hareket etmeyenler cehenneme girecekler. Peki, o /aman soru-cevap şeklinde bir yargılama var mı, yoksa Allah her şeyi bildiği için buna gerek yok; artık kendisi bildiği için istediğini cennete, istediğini de cehenneme mi atacak? Burada inanıp inanmamaktan ziyade; Kur'an'ın bakışını göstermek isliyorum.

Bazı ayetlerde, kıyamet günü ne insandan, ne de cinden günahı sorulmayacak. **O** gün suçluların ağızları mühürlenecek; ancak elleri konuşacak, ayakları da şahitlik edecek! Yani suçları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmayacak (çünkü Allah hepsini bilir) deniliyor. *'Bu. onların konuşamayacakları gündür. Özür dilemek için onlara izin de verilmeyecek'* deniliyor, Kur'an'da.[446] Bir de bunun tam tersi var. Mesela; (Ey Muhammed!) Rabbine and olsun ki, onların hepsinden, **yaptıklarım** mutlaka soracağız. Şüphesiz siz kıyamet günü Rab**binizjn** huzurunda yargılanacaksınız. Allah o gün şöyle diyecek: 'Benim huzurumda çekişmeyin. Çünkü ben bu (konudaki) uyarıyı size daha önceden yaptım.' Suçlular birbirlerine yönclip sorarlar (çekişirler). Şöyle derler: 'Siz bize sağdan gelirdiniz. Bi-

[446] Rahman, 39-Yasin, 65- Kasas, 78- Murselat, 35-36.

ze haktan yana görünürdünüz.' Diğerleri de onlara şöyle karşılık verirler: 'Hayır, siz zaten mü'min kimseler değildiniz' anlamında farklı içerik belirten ayetler var.[447]

Artık o gün insanlar konuşacak mı, yoksa Allah her şeyi bildiği için buna gerek yok mu? Kur'an'daki bilgi bir şekilde birbirine zıt. İşte Kur'an'da böylesine zıt olan ayetler hakkında İslam âlimleri nasih ve mensuh kuralını devreye koymuşlar. Bu başlık altında bunları işleyeceğim.

Burada basil bir örnekle konuya devam edip, bir şahıstan söz edeceğim. Adı, Hafs b. Süleyman. Hicri 90'da doğmuş, 180'de vefat etmiş. Bugün tccvicl (Kur'an'ın okunuşu) konusunda dünya çapında onun okuduğu usûl üzerine Kur'an okunur. Bu kadar önemli olan bu insan, bakalım nasıl biriymiş?

İmam Buhari bu şahıs hakkında üç kaynağında özetle şunu yazıyor: Dürüst olmayan, emanete riayet etmeyen biri, başkalarından kitap alıp kopya yapan ve ben yazdım diyen bir tiptir, diyor. İmam Müslim onun için, 'sözlerine güven yok, yalancıdır' diyor. Aynı açıklamayı, mezhep lideri Ahmet b. Hanbel de kaynaklarında yapmış.[448] Abdullah b. Ahmet, "hadisleri güvensizdir", İbn-i Muin, 'hadislerine güven yoktur', Ebu Hatem, 'doğru biri değildir', İbn-i Haraş, 'bu adam kezzaptır, hadisleri uydurmakla meşhurdur' diyorlar. İbn-i Hiban, İbn-i Adiyy, Heysemi, Zehebi, Askalani, Nesai, Tirmizi, Beyhaki ve sayamadığım birçok İslam âlimi bunun yalancı biri olduğunu defalarca dile getirmişlerdir. Gelgeldim duruma göre bunlar, yine de ondan hadis almışlardır.[449] Peki, bundan ne anladık! Yalancıysa neden alıyorsunuz? İşte vaziyet hep böyle: Duruma gö-

[447] Hier, 92-93. Zunıer, 31-Kal', 28- Sallat. 27-29.

[448] a) Buhari, I) Tarih-i Kebir, 2/363, no: 2667. 2) Tarih-i Sağir, 2/233 ve 3) Duafau Sağir, s. 35, no: 73.

b) Askalani, Tehzib-i Tehzib. 1/450 Hafs b, Süleyman md.

e) Ahmet b. Hanbel, el-İlel ve Marifet-ü Rical, 4/380, no: 2698.

d) Zehebi, Mizanü-I İtidal, 1/5558, no: 2121.

c) İbn-i-1 Gezeri, Gayet-ü Nihaye, no: 1158, cilı 1/229.

[449] a) Tirmizi, Sevabü-1 Kur'an bab 13, no: 2905.

b) İbn-i Mace, İman no: 224.

re en zayıf" dedikleri kişiden de hadis alırlar, bazen zorda kalınca bu sefer en güvenilir dedikleri kişiyi de kabul etmezler.

Şimdi de konumuza geçelim.

Nasilı-mensuh, İslam âlimleri arasında tartışmalı, sayılamayacak kadar çok kaynakta geçen bir konudur.[450] Ayrıca her müfessir (Kur'an'ın açıklamasını yapan İslam düşünürü) kendi eserinde ilgili ayetler kısmında buna genişçe yer vermiştir. Ben kelimenin sözlük anlamı üzerinde durmayacağım; asıl üzerinde durmak istediğim ıstılah (terim) anlamıdır. Bazı İslamologlar, modern dünyadaki gelişmelere uyum sağlayamayan fikirleri savunurken, konular hakkında bilgisi olmayan avam tabakasının kafasını karıştırmak için bin dereden su getirerek, sözlük anlamları şuymuş, bilmem falanca yorumcu şunu demiş gibi onların bu lüzumsuz tartışmalarına girmeyeceğim. Çünkü konuya ilişkin vereceğim bilgi ve örnekler her şeyi açıkça ortaya koyacaktır.

Nasih ve Mensuh'tan bir şeyler anlaşılsın diye konuya ilişkin bir özet çıkarmaya çalışacağım. Yoksa bu konu çok geniş; aslında bağımsız bir kitap halinde işlemek daha uygun olacaksa da Kur'an ayetlerinin kitap haline nasıl geldiğini işlerken bu bağlamda nasilı-mensuh hakkında da bir özet sunmak uygun olur diye düşündüm. Çünkü olaylar birbirlerine yakındır.

450 Kaynaklardan birkaç örnek verelim. Üstelik bunlar, ilk zamanlarda yazılanlar. Daha sonra yazılanların ise sayısı hesapsız:

a) Kalade b, Dcame Seddusi (h. I 18'dc velal etmiş) cn-Nasih'u ve'l Mensuh fi kitab-illah atlında bir eseri var.

b) Kasım b. Selam Herevi (224. ö), Nasih-Mensuh adında kitabı var.

c) Ebu Davud'un (275. ö) ayrıca Nasih-Mensuh adında kitabı var.

d) Abdullah b. Hüseyin (h. 3. asırda yaşamı.';), Nasih-mcıısııhla ilgili eseri var.

e) Nahhas'ın (338, ö) da bu konuda kitabı var: En'Nasih'u ve'l Mensuh fi'l Kur'an'il Kerim.

f) Ebu Mansıır Abdtılkahir Bağdadi'in (429. ö) Nasih-Mensuh kitabı.

g) Ebubekir Mekki (437. ö.), cl-İdah li nasih-il Kur'an...

h) Kadi Ebubekir Muhammed b. Abdullah İbn-il Arabi el-Muafiri (543. Ö), en-Nasih ve'l Mensuh fi-1 Kur'an.

i) İbn-il Cevzi (597. ö), a) Nevasih'ııl Kur'an. b) Ahbar'u Ehl-i Rüsulı.

j) Ebubekir Hemezani (584. ö), Kitab'ül İtibar.

k) Ebu Abdi İlah Şu'le (656. ö), Safvet'ü Rasih fi ilmil mensuh ve'l Nasih ve daha birçok kaynak.

Kur'an'daki Nesh'ten kasıt, daha önce yürürlükte olan bir ayeti geçersiz kılmak (halk tabiriyle yasada değişiklik yapmak). Sözde bu da Müslümanların lehineymiş. Bunu zaten ilgili ayet içeriyor; onu az sonra sunacağım. Tabi ki aynı durum hadisler için de geçerlidir. Bu konuda Hz. Muhammed'den önemli örnekler vereceğim. Aslında Kur'an'ın gelmesiyle Tevrat ve İncil'in dc hükümleri geçersiz kılınmış. Dolayısıyla bu da nasih-mensuh konusuna girer. Yani tanrı gün gelmiş, gönderdiği yasaları kendisi kabul etmemiş ve Kur'an'la onları geçersiz kılmıştır. Ben bu başlık altında ağırlıklı olarak, Kur'an ayetlerinin yine Kur'an ayetlerini geçersiz kılmasından (Kur'an'daki nasih ve mensuhtan) söz edeceğim; Tevrat ve İncil'e değinmeyeceğim.

Şu da var ki, genelde hem geçerli olan (nasih), hem de geçersiz kılınan (mensuh) ayetler Kur'an'da duruyor; öyle ki, hangisi geçerli, hangisi geçersiz bu da pek bilinmiyor. Artık duruma göre hangisi daha uygunsa, o seçiliyor. Hani derler ya; kanun lastik gibidir, nereye çekersen oraya gider. Günümüzde bir yasa çıksa, onun numarası var, tarihi var vs. Kur'an'da bu böyle değildir; her şey karmaşıktır. İş yorumlara kalmış; yoksa belirleyici bir kanıt göstermek kolay değil.

Kur'an'da öyle örnekler vardır ki, tanrı hem geçerli, hem de geçersiz olan ayetleri ortadan kaldırmış, ikisi de Kur'an'da yazılı olarak yok. Ancak, nasih olanın hükmü geçerlidir. Bunun örnekleri var, anlatacağım. Burada sıcağı sıcağına kısa bir örnek verip geçelim. Mesela Ayşe, *"İlk gelen ayette, şayet bir çocuk bir yabancı kadının sütünü on sefer içse onun evladı sayılır"* diyordu. Daha sonra gelen başka bir ayetle bu sayı beşe indi. Hz. Muhammed vefat edene kadar biz bu şekilde Kur'an'dan okurduk, örneğinde anlattığı gibi. İşte bu konuda ne on sayısı, ne de beş say u Kur'an'da yoktur; ancak çoğu mezhepler beş sayısını temel almıştır. Yani ikisi yazıda yoksa da nasih olanın/sonradan gelenin hükmü yine geçerlidir. Bazen bir ayet veya surenin varlığından söz edilir ve başka bir ayet veya sure ile sözü edilen bölüm mensuh edilmeden bakıyoruz Kur'an'da yok. Örneğin Ebu Musa el-Eş'ari'nin, şu anki Tevbe suresi, aslında gerçek Tevbe suresinin ancak dörtte biri kadardır, demesi gibi. Yani bir

kısım Kur'an ayeti, geldiği halde hiçbir neden yokken kayıplara karışmıştır. Bunun bir çeşidi de şu: Kur'an'da ayet yok; ancak ayetin indiği ve bir daha ortadan kaldırıldığı durumlar söz konusu. Burada ikinci ayet (nasih) söz konusu değildir. Ortada yazılı belgeler var ki böyle bir ayet varmış.

Bir de hem Hz. Muhammed hem de dört halife, sözü edilen ve Kur'an'da bulunmayan ayetin gereğini yapmışlardır. Örneğin; recim cezasıyla ilgili ayet Kur'an'da yok; ancak uygulamada geçerlidir.

Bir diğer dikkat çekici nokta, bu nasih-mensuh, çelişkili ve unutulan ayetlerin en çok Medine'de oluşan surelerde bulunmuş olması. Mesela Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide, Enfal, Tevbe, Mücadele gibi surelerde var. Hatta kimi İslam düşünürlerine göre Mekke'de oluşan surelerde nasih (bir önceki ayeti geçersiz kılan) ayet hiç yoktur.[451] Bunun da nedenini bölüm içinde belirteceğim. Hele de hem geçersiz, hem de Kur'an'da duruyorsa tabi ki anlamsız bir durum sözkonusu. Onun için kimi İslam düşünürleri kendilerince bazı savunmalar yapmışlar. Örneğin; geçersiz de olsa Allah'ın kelamıdır ya da zararı yok dursun, ne olacak gibi yorumlar getirmişler. Bir de hem yeni, hem de eski ayel Kur'an'da duruyorsa, insanlar Allah'ın kıymetini, onlara karşı ne kadar merhametli olduğunu daha iyi anlarlar, gibi değerlendirmeler yapmışlar.[432] Zaten Kur'an'da geçiyor ki, bu değişiklikler insanların çıkarınadır. Gelgeldim sonradan gelen ayetler bazen bir öncekinden (mensuh olandan) daha çok yük getirir, durum tam tersidir.

Nasih-mensuhla ilgili birkaç ayet var; ancak çok net olan beşinin anlamını verip detay kısmına geçeceğim.

1) "Biz bir ayeti siler veya unulturursak ondan daha iyisini, ya da benzerini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye yettiğini bilmedin mi?"

2) "Biz bir ayeti, bir başka ayetin yerine koyduğumuzda -ki Allah neyi indirmekte olduğunu daha iyi bilir- şöyle derler: 'Sen düpedüz bir iftiracısın.' Hayır, öyle değil. Bunların çoğu bilmiyor."

Nahhas, Nasih-mcnsıh, s. 263 vd. Süyuti, Mu'terck Akran, s. 88-90.

Süyuti, Mu'terek, s. 91. Zerkeşi, Burhan, 1/353. 34. bölüm.

3) "Allah dilediğini siler, dilediğini de bırakır. Kitabın anası (tcaynağı) onun yanındadır."

4) "Sana okutacağız, hiç unutmayacaksın. Yalnız Allah'ın dilendiğini unutursun:"

5) "And olsun, biz dilesek, sana vahyettiğimizi (ayetleri) tamamen gideririz."[453]

İlk ayetin ifade ettiğine göre nasih olan/ sonradan gelen ayet, içerdiği mesaj itibariyle mensuhtan (geçersiz kılınandan) daha yaratrll olmalı ki, insanlar buna karşı Allah'ın merhametini takdir etsi nler. Gelgeldim hiç dc böyle değildir. Hele hayali konularda önceki ayetler sonrakilerden daha iyi. Mesela Hz. Muhammed Mekke'de iken, *'Sizin dininiz sizin olsun, benim de dinim benim olsun. &en Allah 'a ibadet ederim; islerseniz siz de Allah dışında neye iEjüdet etmek isterseniz edin/edebilirsiniz'* diyor (inanç özgürlüğüne saygı ifade eden cümleler kullanıyor).[454] Ama Medine'ye geçi p askeri olarak güçlenince, bu kez fütuhat ayetlerini öne sürüyor ve ganimet, feyy', cariye, talan gibi şeyler helaldir diyerek insan öldürmeyi meşru kılıyor. Demek ki nasih olan/son düzenleme mensuhtan daha iyi olmuyor. O yüzden hem yürürlükteki, hem de hükmü ortadan kaldırılan ayetler Kur'an'da duruyorsa Allah'ın merhameti daha iyi anlaşılır tezi isabetli bir tez değildir.

Bir konu hakkında Kur'an'da bazen ikiden fazla değişiklik y sapılmıştır; bunun da örnekleri vardır. Az önce verdiğim örnekte o Iduğu gibi, Mekke döneminde inen surelerde inanç özgürlüğünü içreren ayetler var; daha sonra Medine döneminde inen Tevbe suresinde hürmetli aylar çıkınca, *müşrikleri bulduğunuz yerde öldürcJn,* ayeti gelir/iş daha da zorlaştırılır.[455] Bu konuda üçüncü bir değîsiklik yapılır ve *'Cizye verene kadar savaşın'* denilir.[456]

Kur'an'daki ayetlere göre bazen ortada sorun var; ancak o an iç:in çözümü yok; sorun orta yerde bırakılır.

453 Bakara, 106, Nahl, 101, R'ad, 39, A'la, 6-7, İsra 86.

4^4 Kâfirim suresi ile Zümer, 14-15.

4^5 Tevbe, 5. ayet.

4^6 Jevbe, 29. ayet. Süyuti, İtkan, 47. bölüm (Nasih ve mensuh), ayrıca Mu'tere=k, s. 93.

Mesela fuhuş yapanlarla ilgili şöyle deniliyor: Şayel dört şahitle ispat edilse ki fuhuş olayı gerçekleşmiş diye, o zaman Allah, o fuhuş yapanların ruhunu alıncaya kadar, ya da bir çözüm yolunu gösterinceye kadar onları evlerde hapsedin. Çok ilginç bir ayet. Hemen aynı ayetten sonra bu kez, içinizden fuhuş yapan her iki tarafa eziyet çektirin/ bir bakıma ceza verin (tabi ki nasd ceza sorusuna yanıt yok; muğlak bir ifade) deniliyor. Şayet tövbe ederlerse o zaman ceza vermekten vazgeçin, deniliyor. Bir başka ayette de, zina yapan her iki tarafa 100'er değnek ceza uygulayın, deniliyor.[457] Tabi ki bu muammada, iş İslam yorumcularına düşer. Burada kimisi yüz değnek cezasını evli olmayanlara tahsis etmiş, kimisi Nisa suresi 15. ayetinde geçen ev hapsi ayetini le/biyeıılerc ayırmış, kimisi de 16. ayette geçen, her ikisine eziyet çektirin ta ki tövbe edene kadar ayetinden eşcinseller **kastedilmiştir,** yorumunu yapmış. Burada zina cezalarını işlemiyorum; amacım, 'suçluları evlerde hapsedin, ben onlara çözüm bulana kadar[1] ayetinin ilginçliğine dikkat çekmektir.

Demin de değindim ki, son zamanlarda yetişen bazı modern Kur'an yorumcuları işi kurtarmak adına (tabi ki kendilerince), Nisa suresinin 15. ayetinde geçen "Fuhuş yapan kadınlardan" maksadın, kadınların birbirleriyle sevişmesi/ lezbiyenler söz konusudur yorumunu yapmışlar. Çünkü ayette geçen ***"el-kıtî"*** mevsul harfi, kadınlara aittir. Bir de kadınlarınızdan anlamına gelen 'M/n ***nisaiküm'*** kelime kalıbı var ayette. Dolayısıyla bu ayet sadece zina yapan lezbiyenlerle ilgilidir sonucunu çıkarmışlar. Bundan sonra gelen 16. ayette ("Sizlerden fuhuş yapanların ikisine de eziyet edin. Eğer tövbe ederler de ıslah olurlarsa artık onlardan vazgeçin. Şüphesiz Allah, tövbeleri kabul edendir, esirgeyendir."), eşcinseller kastedilmiştir yorumunu yapanlar davar. Çünkü burada da *'ellezani'***mevsul** kelimesi tesniyedir ve iki erkek için kullanılır. O yüzden ayetten kasıt eşcinsellerdir **denilmiştir.** Ancak burada da ceza belirsizdir: İkisine eziyet edin, deniliyor. Nasıl bir eziyet sorusuna yanıt yok. İkincisi, bu durumda cinsler arasında aynı suçta eşitsizlik söz konusudur.

Nisa suresi, 15 ve 16. ayetler. Nur suresi, 2. **ayet.**

Demek ki suç işleyen kadınlarsa, ölünceye kadar ev hapsi, ya da tanrı yol bulana kadar bekletilmeli. Ama konu erkekler olunca onlara eziyet edin deniliyor. Bu eziyet basit bir ceza şeklinde de olabilir (manevi bir eziyet olabilir), darp da olabilir. Yani belirsiz. Şu da var ki, o zaman eşcinsellik sorunu da lezbiyen sorunu da yoktu. Diyelim ki Kur'an tüm zamanları içine alır, bundan dolayı böyle bir cümle kullanılmış; ancak bu yorum cumhurun görüşüne aykırıdır. Zora girildiğinde hemen Arap gramatiğine sarılmak çare olmaz, bu kurtarmıyor. Çünkü o /aman işin içinden hiç çıkılamaz. Mesela Oruç ayetinde, ey *iman edenler,* diye hitap edilir ve ayette kullanılan *'ellezine amenu',* ***'aleyküm',*** *'ellezine min kablikiim', 'le;ıllckünı\ 'tettakun'* kelimeleri hep erkeklere mahsustur.[458] Bu ayette kadınlarla ilgili hiçbir işaret yoktur. Bu durumda demek ki oruç yalnız erkeklere farzdır, demek gerekir. Çünkü ayet gayet açıktır.

Ahzab suresi 56. ayette, *'ey inuın edenler siz de Hz. Mıhammed'e **saygı** gösterin'* deniliyor. Burada da kullanılan *'ellezine-**amenû', 'Safflû/S$lMinû'*** kelimeleri hep erkeklere aillir. Ahzab'la devam edelim: 57. ayetle, Allah ve resulünü incitenlere Allah, hem dünyada, hem de ahirette lanet etmiş ve onlara horlayıcı bir azap hazırlamıştır, deniliyor. Burada da kullanılan *'Ellezine yü'züne/onlar ki incitirler'* ve iki yerde kullanılan *'Mttl/onlûr'* **çoğul** zamiri erkeklere mahsustur. Dolayısıyla kadınlar Allah ve resulüne eziyet ederse, onlar bu cezaya çarptırılmazlar sonucu ortaya çıkar.

Ahzab 58'iıici ayete devam ediyoruz: *'İnanan erkek ve kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah işlemişlerdir'* deniliyor. Burada da hitap erkekleredir; en azından kullanılan kelimeler erkeklere aittir. Mesela *'Ellezine', 'Yü'zûne', 'îht&Itielû'* **kelimeleri** erkeklere aittir. Eğer kelimelere bakarsak, burada da demek ki kadınlar serbesttir, iftira edebilirler yorumu söz konusu olur. Benzer örnekler Kur'aırın hemen hemen her sayfasında vardır. Demek ki kelime oyununa takılmak çare değildir; amaç Kur'an bilgisinden habersiz olanların kafasını karıştırmaktır.

458 Bakara 183.

Peki, nedir son durum?

İstisnalar dışında Kur'an'da takip edilen metot şudur: Hitap hem erkekleredir, hem kadınlara; ancak konuyu işlerken (ataerkil bir zihniyetin sonucu olarak) erkeklere ait kelimeler seçilmiştir; yalnız muhatap her ikisidir. Burada, *'Tağlip'* denilen bir kural geçerlidir. Yani, görünürde erkek kalıbıyla yazılmış; ancak içinde kadın vardır şeklinde. Yoksa tanrı kadını muaf tutar mı hiç?

Tekrar oruç ayetine dönelim. Burada, Oruç sizden öncekilere yazıldığı/farz kılındığı gibi, size de farz kılındı, deniliyor ve devamında, *'Sayılı günler'* ifadesi kullanılıyor.[459] Arap gramatiğine göre (Nahiv kuralına göre) bu sayılı günler dediği ifadeden, farz olan orucun üç ile dokuz gün arasında olması lazım. Yani bir ay değil. Zaten Ramazan'da tutulması gereken orucun bir ay olması diye açık bir ifade Kur'an'da yoktur. Bu sayı ile ilgili geçen *'Eyyam/günler'*çoğul kelimesi vardır. Buda *'Kille'*denilen bir çoğul olduğu için ve yanında da rakam bulunmadığı için sayı üç ile dokuz gün arasında olmalı. Ancak daha sonra gelen ayette, *hilali gördüğünüzde oruç tutun,* deniliyor. Orda da bir kavram kargaşası var: Bir zamir geçiyor. Eğer orada geçen zamirden oruç alırsak (ki cumhur böyle yapmış), demek ki Ramazan ayının hilali ile birlikte oruç başlıyor. Sonuç şöyle oluyor: Ramazan ayında üç ile dokuz gün oruç tutun. Artık hangi günlerinde tutarsanız serbestsiniz, anlamı çıkıyor. Hâlbuki bu sözünü ettiğim (Kille ve kisre) çoğul kelimeleri birbirlerinin yerinde kullanılır. Ama kural odur ki, ayette geçen terimden üç gün ile dokuz gün alınmalı. Fakat bu da cumhurun görüşüne ve Hz. Muhamnıed'in pratiğine ters düşer. Demek ki durumu kurtarmak için zaman zaman kelime oyununa başvurmak çare değildir.

Az önceki ayetlerin sebep-sonuç ilişkisi üzerinde biraz durmakta fayda var. Çünkü ilginç bazı durumlar söz konusu.

Aslında her ayetin bir geliş (oluşum) nedeni var. Hz. Muhammed durup dururken bir ayeti ortaya atmamıştır. Burada ünlü Kur'an yorumcusu Fahrettin er-Razi'nin anlattıklarını akta-

[459] **Bakma. 183-X4.**

ralıın.[460] İlgili ayet hakkında birçok yorumcu aynı bilgileri Razi ile paylaşıyor.

Razi, şunları anlatıyor: Hz. Muhammed'e yöneltilen eleştirilerden biri de, Hz. Muhammed ashabına önce bir şey emrediyor (yapın diye), daha sonra onu yasaklıyor (yapmayın diyor): Akşam söylediğini sabah unutur gibi eleştiriler yöneltiyorlardı, diyor. Zaten bu mevzu Nahl suresinde şöyle geçiyor: *'Biz bir ayeti değiştirip yerine başkasını getirdiğimizde derler ki Muhammed iftira ediyor.*[7461] İslam âlimleri bu iftiranın yersiz olduğunu, Hz. Muhammed'in aslında unutkan olmadığını belirtmek için, Allah ilgili ayetleri göndermiştir, diyorlar.

Bu sebep-sonuç ilişkisi üzerinde iyi düşünüldüğünde çok ilginç şeylerle karşılaşılıyor. Mesela az önceki ayetlerden birinde Yahudilerin o eleştirisine karşı, ben bir ayeti silerim de unutturuurum da; her şey elimdedir, şeklinde yanıt veriliyor. Yine yukarıdaki ayetlerden birinde deniliyor ki: *'Biz bir hükmü ortadan kaldırırsak ya daha iyisini yerine koyarız, ya da aynısını.'* Daha iyisini yerine koymaya evet diyelim. Ya bir şey varsa, onu kaldırıp aynısını yerine koymanın veya tekrarlamanın ne gereği var?

Hz. Muhammed'e yapılan eleştirilerde iki terim önemli: Unutkan ve çelişkili konuşan. Dikkat edilirse yanıt amaçlı gönderilen ayetlerde her iki terim de geçiyor. Çelişkili konuşmak için, yanıt amacıyla nasih-mensuh devreye giriyor, böylece çelişkili beyanatta bulunmadığı ortaya konmaya çalışılıyor. Unutkanlık için de, *"Allah bir ayeti uıuıtturursa onda sizin için hayır vardır"* deniliyor.

İşte o kadar hakkında kitaplar yazılan *"Nasih-mensuh"* hikâyesinin temel esprisi buna dayanır: Hem ayet göndermek, hem de onu unutturmak!

Az önce sunduğum ayetler, tanrının değişiklik yapabileceğini ve bunun gayet normal olduğunu gösteren teorik bilgilerdi; pratik olarak bu gibi değişikliklerin örnekleri Kur'an'da daha çok. Da-

40U £r_razi; Tefsir-i Kebir, Bakara, 106. ayet. Nahlıas, Nasih-mensuh, s. 263 ve sonrası.

461 Nahl, 101. ayet.

ha önce de ifade ettim ki bu gibi değişiklikler özellikle Medine'de oluşan surelerde sıkça görülmektedir. Bu konuda enteresan şeyler öne sürülmüş. Mesela; genelde bir ayetin hükmünü ancak başka biı ayet ortadan kaldırabilir. Ama aynı zamanda bir ayetin hükmünü Hz. Muhammed'in bir hadisi de geçersiz kılabilir görüşü de var ve bu görüşün arkasında İmam Ebu Hanife, Ahmet b. Hanbel, İmam Malik, Şafii âlimleri, ehl-i kelam ve Zahir-i mezhebi var.[462] Demek ki bazen hadis ayetten daha güçlü oluyor ki onu geçersiz kılabiliyor. Bu konuda **Nisaburi,** 'Eğer Hz. Muhammed'in hadisi vahye dayalı ise, o zaman ayeti geçersiz kılabilir; yok onun kendi görüşü ise, o zaman olmaz' diyor.[463] Peki, bu durumda Hz. Muhammed'in bir hadisinin vahye dayanıp dayanmadığı nasıl bilinir, bunun ispatı ne? Tabi ki bu da ayrı bir sorun. Bir hadisin ayetin hükmünü ortadan kaldırabileceğini söyleyenlerin kanıtı, *'Muhammed arzusuna göre söylemiyor'* ayetidir.[464]

Tanrının bu değişiklik örnekleri hem Kur'an'dan sorumlu tutulan insanlara karşı var (Müslümanlara karşı), hem de üç büyük din arasında örnekleri var. Mesela haftalık tatil günleri; Hz. Musa'da Cumartesi, Hz. İsa'da Pazar ve Hz. Muhammed'de Cuma günleridir. Bu değişiklikler yaşamla ilgili konularda olsaydı, denilebilirdi ki o zamanlar, koşullar farklı; dolayısıyla eski kurallar yeni **topluma** artık dar gelir. Bu yüzden yeni formüller kaçınılmaz olur. Ama haftanın tatil günlerini değiştirmek, bir yarar sağlamaz. Bir de her zamanın ihtiyaçları farklı olduğu için dinler hep değişmiştir deniliyorsa, o zaman günümüzün de ihtiyaçları bin dört yüz sene öncesinin ihtiyaçlarından çok farklı. Yani değişikliğin gerekçesi buysa, sonsuza kadar bu hep vardır.

Hz. Muhammed Mirac'dan -günde beş vakit kılınmak üzere- namazla dönünce, yaklaşık bir buçuk yıl Kudüs'teki Mescid-i Aksa'yı kıble olarak kullanır, ondan sonra bir gün ikindi namazının ilk iki rekâtını yine Mescid-i Aksa'ya doğru kılarken Cebrail ayet getirir, bundan sonra kıbleniz Kabe'dir, der. O camiye de *'Mesci-*

Dr. A. Kerim Nemle, El-Mülıezzeb fi ilmi-1 fıkh, 2/602. 24. mes'le.

Süyııli, Mu'terek, 83.

Necm suresi, 3. ayet.

dü'lkıbleteyn' adı verilir. Yani iki kıbleli cami. Hz. Muhammed o camide bir namazın iki rekâtını Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya yönelerek, kalan iki rekâtı da Kabe'ye yönelerek tamamladığı için o camiye iki kıbleli cami anlamına gelen Mescidü'l Kıbleteyn adı verilmiş. Buradaki amaç açık: Bu maddi ve manevi misyonu Mekke'ye aktarmak. Bilinir ki. Hac ve Umre amaçlı her yıl milyonlarca insan oraya akın eder ve tabi ki gelir oraya akıtılır. Hz. Muhammed bu ziyareti İslam'ın bir şartı olarak zorunlu kılar.

Bu kıble değişikliğiyle ilgili Bakara suresinde birkaç ayet var. Üstelik bu ayetlerden birinde, *'Kim bu kıble değişikliğini eleştiriyorsa beyinsiz ve* ***ahmaktır'*** **deniliyor»** Bakara suresinde, bu değişikliği, acaba kimler bu konuda Hz. Muhammed'e uyacak, kimler uymayacak, bunlar bilinsin diye sınav amacıyla yaptım, deniliyor. Yaklaşım ve gerekçeler ilginç.[465]

Tanrı bu değişikliğin bir nedenini de şöyle belirtiyor: *'Biz senin (ey Muhammed!), yüzünün bahire göğe doğru çevrildiğini elbette görüyoruz. Hoşlanacağın bir kıbleye seni elbette döndüreceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir'.*[m]

Bellidir ki, kıblenin Mekke olması Hz. Muhammed'in beklcntisiymiş ve Allah da buna onay verdiğini, sonuçla onu memnun elliğini belirtiyor.

Kur'an'da, Tevrat'la geçtiği öne sürülen nasih-mensuh konusunda bir iki örnek verelim:

a) "Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık."

b) "Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise, sırtlarında veya bağırsaklarında bulunanlar, ya da kemiklerine karışanlar dışındaki iç yağlarını (yine) onlara haram kıldık."[467]

465 Bakara, 142, 143, 144, 149 vc 150. ayetler. Not: 142 ve 144 çok ilginç.

466 Bakara 144.

467 Nisa, 160, En'am, 146.

Görüldüğü gibi tanrı, normalde helal sayılan bazı şeyleri, ceza olarak Yahudilere yasak ettiğini söylüyor. Bunun üzerine Hz. İsa peygamberlik iddiasında bulununca, "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim" diyor.[468]

Haram kılınan şeylerden kasıt, az önce sözü edilen yasaklardır. O yüzden onları tekrardan size helal kılacağım, deniliyor. Bu, önceki dinlerle ilgili değişiklik örneğidir. Tanrı Yahudilere, normalde helal olan bazı şeyleri yasaklarken, gerekçesini de gösteriyor: Onların yaptıkları zulüm, faiz, haksız yere başkalarının malını yemek gibi. Peki, bu gibi cezaları ve hatta çok daha ağırını bugünkü İslami yönetimler hak etmemişler mi ki, bunlara seyirci kalınıyor?

Şimdi de Kur'an'daki değişikliklere (nasih-mensuh) ilişkin birkaç örnek verelim.

Kur'an'da bir yerde, 'Siz peygamberle gizli bir görüşme yaptığınız zaman, görüşme öncesi bir sadaka verin' deniliyor. Hemen devamında da, 'Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resulüne itaat edin'[469] deniliyor.

Konu gayet açıktır: Hz. Muhammed'lc görüşme önce sadakaya bağlanıyor, ikinci bir cümleyle bundan vazgeçiliyor.

Bakara suresinde, 'Oruç gecesi kadınlarınıza cinsel ilişkide bulunmak size helal kılındı. Onlar sizin için giysidir, siz de onlar için giysisiniz. Allah, gerçekten sizin, nefislerinize ihanet ettiğinizi (güvenmediğinizi) bildi, o yüzden tövbenizi kabul edip sizi affetti'[470] deniliyor. Ayet uzundur. Bir yerinde, *'Sabah oluncaya kadar yiyip içebilirsiniz'* cümlesi de var. Burada olay şu: Ramazan orucu ilk farz kılındığında, iftardan sonra uyumamak ve yatsı namazını kılmamak şartıyla yemek-içmek ve cinsel iliş-

468 Ai-i tmran, 50.

^9 Mücadele suresi, 12-13. ayetler ve Tefsir bölümü Bakara suresi, bab 27, no: 3508.

470 Bakara suresi, 187.

kide bulunmak serbestti. Başka bir tabirle, ilk yıllarda yemek-içmek ve cinsellik şimdiki gibi geceleyin serbest değildi; az önce belirttiğim gibi şarta bağlıydı. Bir gün Kays b. Sırma adında bir Medineli, iftar vakti evine gelir. Meğer evde yemek yokmuş. Eşi ona, *sabret sana temin etmeye çalışayım,* diyor. Daha sonra yemek hazırlanınca, o arada adamcağız uyuyakalmış. Dolayısıyla kurala göre artık ertesi günün akşamını beklemek zorundadır. Sonuçta aç karnına bekler ve bunun sonucu olarak geceleyin baygınlık geçirir. Ertesi günü Hz. Muhammed bunu öğrenince ve adaletin kılıcıyla meşhur olan Ömer de mazeretini ona bildirince -ki oruç gecesinde ben de uymuştum, uyanınca eşimle seviştim diyor- Bakara suresinin az önce anlamını verdiğim fetva ayeti iniverir. Cumhura göre bu ayet nasihtir: Yani Allah tarafından daha önce konan bazı kuralları, yine Allah bu ayetle değiştirmiştir. Ayetin, adı geçen şahıs ve Ömer'in mazereti yüzünden indiğine dair bilgi en başta Buhari'de var.[471]

Ayetin, Allah tarafından daha önce konan bazı hükümleri nesli ettiğine/ortadan kaldırdığına ilişkin kanıtlar yine ayette var. Yani bu bir yorum değil.

Eğer daha önce tanrı tarafından oruç gecesinde yiyip-içmek ve cinsel ilişkide bulunmak serbest olsaydı, *'helal kılındı ve şu andan itibaren geceleyin kayıtsız şartsız yiyip-içebilirsiniz, cinsellik* ***serbesttir'*****denilmeMi.** Yine, Allah bildi ki siz kendi nefsinize hainlik yapıyorsunuz, ifadesi gösteriyor ki tanrı daha önce yasak koymuş; ancak onlar kuralı çiğnemişler, nefislerine hakim olamamışlar. Bir diğer kanıt, tövbenizi kabul ettim, deniliyor. Tövbe, işlenen bir günaha karşı olur. Demek ki Allah'a göre onların yaptıkları suçtur ki, tövbenizi kabul ettim, diyor. Bunu şunun için biraz uzattım: Bazıları, efendim Kur'an'da nasih-mensuh/tanrının fikir değiştirmesi olayı yoktur; burada başka gerekçeler var gibi asılsız yorumlar öne sürebilirler; ancak bu gibi asılsız yorumların şansı yok.

[4/1] Buhari, Oruç bölümü, bab 15, no: 1915. Fahrettin Razi, Tefsir-i Kebir, Bakara suresi, ayet 187.

Kur'an'da aynı sure içinde ve aynı konuda iki farklı durum da söz konusu olabiliyor, bu tür ayetlerden örnekler verelim:

* "İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla sorguya çekecektir. İstediğini bağışlar, istediğine de azap eder."[472] Bu ayete göre bir insan kendi içinde bir kötülük düşünse, bu bile suçtur ve o kişi ahiret hayatında yapmadığı; ancak düşündüğü kötülüğün de cezasını çekecektir. Ama bu ayetten hemen bir ayet arayla bu sefer, "Allah kişiyi ancak gücünün yettiği kadar sorumlu tutar"[473] anlamında ayet var ki, önceki ayetle çelişiyor.

* "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece **sakının.**

Tabi ki İslam inancına göre insanın aleyhine olan bir ayet. Çünkü İslam felsefesine göre insanoğlu ne kadar çalışsa da Allah'ın hakkını ödeyemez. Bu ayete göre, yerine getirilmesi imkânsız bir görev insana verilmiş oluyor. İşte burada farklı bir ayet karşımıza çıkıyor: "Gücünüz oranında Allah'tan sakının."[475]

* "Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal/servet bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek bir borçtur." İlk yıllarda varislerin ölüden alacağı pay konusunda kesin bilgi yokken bu ayet geliyor. Ancak daha sonra herkesin payı beliıienince, artık bu vasiyet ayetine gerek kalmıyor. Hatta Hz. Muhammed de, *'varis için vasiyet etmek yoktur'* diyor. Çünkü sonradan oluşan ayetlerde çoğunun hakkı belli.[476]

* "Ey peygamber, müminleri cihada teşvik el! Eğer sizden sabreden yirmi kişi olursa iki yüz kişinin üstesinden gelir ve eğer sizden yüz kişi olursa o küfredenlerden bin kişiyi alt eder. Çünkü onlar, gerçeği kavrayamayan anlayışsız bir topluluktur." Aynı ayetten hemen sonra bu kez şu ayet geliyor: "Allah sizin yükü-

[472] Bakara, 284.

[473] Bakara, 286.

[474] Al-i tmran, 102. ayet.

[47^] Tegabün, 16. ayet.

[476] Bakara 180 ve Nisa 12.

nüzü hafifletti ve sizde bir zaaf bulunduğunu bildi. Şimdi sizden sabredecek yüz kişi olursa, iki yüz kişiyi alt eder. Sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye üstün gelir."[477]

Burada gözden kaçan farklı bir durum daha var: Birinci şıkta, yirmi kişi iki yüz kişiye bedeldir denirken, tüm rakamların sayılmasına gerek kalmaz. Mesela yüz olsa zaten biliniyor ki bin kişiye bedeldir. Bin kişi olsa o zaman on bin kişiye bedeldir. Çünkü kural konduktan sonra hesap kolay olur. Bir de birinci örnekte yirmi üzerinde oranlama yapılıyor, devamında ise, yüz rakamı örnek gösteriliyor. İşin anlam tarafı bir yana; cümle yapısı da pek edebi değil.

Örnek gösterdiğimiz ilk ayette, Müslümanlardan her askere on düşman gücü verildiği söyleniyor. Ancak bir sonraki ayette, bu oran düşüyor: Her Müslüman askere, düşmanın iki katı kadar kuvvet verileceği belirtiliyor. Gerekçe de ilginç: ***'Allah sizde bir zaaf*** *gördüğü için böyle bir değişikliğe geçti.'* Burada, belirleyici olan insan gücüdür.

Başka bir kaynağımda da işledim; buraya özetini almakta fayda var:

* Bedir **harbinde** Müslümanlar kazanınca, Hz. Muhammed rehavete kapılır. Bu arada ilginç ayetler oluşur. Bunlar, 'Ben size binlerce savaş melekleri gönderdim, kâfirlerin kalbine korku salarım; böylece siz onların boyunlarını vurun, parmaklarını doğrayın' gibi ayetlerdir.[478] Bir yıl sonra meydana gelen Uhud harbinde Müslümanlar hezimete uğrar, en başta Muhammed'in amcası Hamza öldürülür ve Hz. Muhammed'in dişi kırılır ayrıca kendisi de yaralanır. Haber etrafa yayılıp "Muhammed vurulmuştur" denilince, şöyle bir ayet iner: *"Savuştu kazanmak varsa kaybetmek de vardır.* "Ayetin anlamını Diyanet'in Kur'an tercümesinden aynen veriyorum: "Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü

477 Enfal suresi, 65-66.

478 Al-i İmran, 124-125 ve Enfal, 9, 12, 17.

günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar."[479]

Kısacası, burada da nasih ve mensuh söz konusudur.

* Yine açık örneklerden biri de Bakara suresinde dul kalan kadınların statüsüyle ilgilidir. İslamiyet'ten önce bir gelenekti, kadın dul kaldığında bir yıla kadar kocasının evinde kalır, malından geçinirdi. Kur'an'da bu doğrultuda bir ayet var; anlamı da şöyle: "Sizden hanımlarını geride bırakıp ölecek olanlar, kocalarının evlerinden çıkarılmayarak bir yıla kadar ondan yararlanmalarını vasiyet etsinler. Şayet dul kalan kadınlar bir yılı beklcmeyip kendi iradeleriyle çıkmayı tercih ederlerse bunda herhangi bir sakınca yoktur."

Gelgelelinı buna ters düşen farklı ayetler de var; "Kocası ölen kadınlar dört ay on gün beklerler, ondan sonra ne yaparlarsa özgürler" ayeti gibi. Bir üçüncü durum da şöyle: "Eşi ölen kadın, eğer ölenin evladı yoksa onun malının dörtte birini alır. Şayet evlat varsa o zaman sekizde birini alır."[480]

* Peki, günümüz dünyasında diyelim Müslüman bir memleketle bir kadın dul kaldı. Bu durumda kocasının çocuğunun olup olmadığını da göz önüne alarak ona dörtte bir/sekizde bir verilip serbest mi bırakılsın, dört ay on gün beklesin ondan sonra istediğini yapsın veya eşi vasiyet etsin, onun evinde bir yıla kadar kalsın mı? Bu konuda İslam literatüründe her kafadan bir ses çıkıyor. Ayetler farklı olunca yorumlar da çoğalıyor. Bununla ilgili bir bilgiyi de Buhari'den dinleyelim: Halife Osman zamanında Kur'an ayetleri kitap haline getirilirken, komisyon üyesi Abdullah b. Zübeyr Osman'a öneriyor, bu bir yıl bekleme ayeti, dört ay on gün ayetiyle mensuh olmuştur/geçerliliği yoktur. Dolayısıyla biz bunu artık Kur'an'a yazmayalım, diyor. Osman, sen buna karışma! Biz hepsini yazarız, diyor.

Evet; benzer örnekler Kur'an'da çoktur ve nasih-mensuh yöntemiyle işin içinden çıkılmaya çalışılmıştır.

[479] **Al-i İmran, ayet 140.**

[480] **Bakara 234, 240 ve Nisa 12. ayet.**

* "Her kim bir mü'mini kasten öldürürse -onun cezası-, içinde sürekli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazabetmiş, la'net etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır!" Furkan suresinde ise tam tersi bir ayet var: "Allah iyi kullarının niteliklerini sayarken, onlar Allah'a eş koşmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymazlar ve zina yapmazlar. Ancak tövbe edip iyi işler yapan bunun dışındadır."[481]

Peki bu nasıl olur? Bir tarafta kim sebepsiz yere bir mümini öldürse ebediyen cehennem var; diğer tarafta aynı suç ama ancak tövbe ederse kurtulur deniliyor.

Özü şu: Kuleliler bu çelişik ayetler konusunda ihtilafa düşerler. Durum İbn-i Abbas'a iletilince o, "Biz burada son geler ayete bakıyoruz. Yani bu sözü edilen suçu işleyen ebediyen cehennemde kalacak, pişmanlık fayda vermeyecek. Tövbe edenler kurtulur, diyen ayet Mekke'de inmiştir. Dolayısıyla burada geçerli olan son gelen ayettir" diyor.[482]

Verdiğim çoğu örneklerde, daha önce ayet var, başka bir ayetle geçersiz kılınır; hiç olmazsa bunlar yazıda görünür. Bazen ortalıkla ayet yok; ancak yürürlükle çok ağır bir ceza yöntemi var. i Bu gibi durumlar için de deniliyor ki: Kur'an'ın bazı ayetleri mensuh olmuş/yazılı olarak yok-ortadan kaldırılmış; ancak hükümleri geçerlidir. Mesela recimle ilgili ceza ayeti Kur'an'da yazılı olarak geçmiyor; ama hükmü geçerlidir. Bunu daha önce de anlattım. Peki, hükmü geçerliyse, o ayet niye indi, neden kalktı? Kaldı ki çok önemli, hayati bir konu; ancak ortalıkta meşruiyetini gösteren yazılı bir kanıt yok. Bir de, sütkardeşliğiyle ilgili Hz. Ayşe'nin açıklaması vardı: Önce ayet indi, bir çocuk yabancı bir bayanın sütünü on sefer içerse onun çocuğu sayılır, daha sonra yeni bir ayet indi, bu sayı beşe düştü ve Hz. Muhammed ölene kadar biz bu ayeti böyle okurduk, diyor. Ama ne nasih sayılan on sayısı, ne de mensuh kabul edilen beş sayısı ile ilgili ayetler Kur'an'da

[481] Nisa 83 ve Furkan 68-70.

[482] a) Buhari, Menakib-i Ensar, 29, no: 3855. Tefsir, Nisa no: 4590 ve yine Tefsir Furkan no: 4765-66.

b) Müslim, Tefsir, no: 3023.

yok; fakat hükümleri geçerli: Mezhep liderleri Ayşe'nin açıklamasını temel alarak beş sayısını esas almışlardır.

İşte nasihin bir kuralı da budur: Ortada bir konuya ilişkin ne ilk ayet, ne de daha sonra inen ayet yok; ancak hükümleri yürürlükte!

Bazen öyle olur ki, nasih-mensuh dışında farklı ayetlerden de söz edilir: Birçok ayet, hatta surenin kayıp olması söz konusudur. Hz. Ayşe ve birçok kişinin dediği gibi Ahzab suresinin en az Bakara suresi kadar uzun olması veya halife Ömer'in, Kur'an harfleri bir milyondan fazlaydı, açıklaması gibi. İşte burada da Bakara suresi 106. ayette geçen unutturma teriminin misyonu devreye girer. Yani, o ayet ve sureler bir ara gönderilmiş; ancak insanların yararına bir daha unutturulmuştur gibi savunmalar. Bazı ayetler var ki, diyelim kaldırılmış; ancak yerine yeni şeyler konulmuş veya o ayetin içeriği artık halk arasında haber olmuş, duyurulmuş (recim ve sütkardeşliği gibi); ama öylelerinin varlığından söz ediliyor ki, bunların içerikleri belli değil, insanlar bilmiyor. Mesela şu an 73 ayet olan Ahzab suresi Bakara suresi kadar uzunsa (286 ay etse), peki yazılmayan, unutturulan yaklaşık o iki yüz ayet neyi içeriyordu? İşte bu bilinmiyor.

Şimdi de Hz. Muhammed'in hadislerinden birkaç nasih-mensuh örneklerini verelim. Kanımca hadislerden sunacağım örneklerle konu daha kolay anlaşılacak.

1) Hz. Muhammed Medine döneminde bir ara bakıyor ki halk hurma ağaçlarına tırmanmış; hurma mevsimi olmadığı için dikkatini çekiyor. O yüzden, bunlar ne yapıyorlar diye soruyor. Hurma ağaçlarını aşılıyorlar, yanıtını alınca, bunun bir yarar sağlayacağını sanmıyorum, diyor ve tasvip etmiyor. Bu yüzden ona inananlar ağaçlardan inip aşı işini bırakıyorlar. Zaman içinde o aşısız ağaçlar çiçek döküp kötü mahsul verince, bu sefer Hz. Muhammed onlara, *'Allah'la ilgili size bir şey söylersem beni dinleyin; ancak dünya işlerinde ben de sizin gibiyim, istediğinizi yapabilirsiniz'* diyor. Hatta **Müslim**'in bir aktarımına göre Hz. Muhammed, *dünya işlerinde benden daha bilgilisiniz,* şeklinde bir ifade kullanıyor.[483] Müslümanlar işi kurtarmak için herhalde burada da nasih-mensuh konusuna sığınırlar.

Müslim, Fedail, no: 2362-2363 ve İbn-i Mace, Ruhun, no: 2470-2471.

2) Medine'de belli bir zamana kadar baskınlarda ücretle cinsel ilişkide bulunmaya izin veriliyor. Bazı hadislerde deniliyor ki, Hz. Muhammed daha sonra bunu kaldırmış; ancak ortada hem farklı rivayetler var (ki bu paralı cinsel ilişki serbestti ta Ömer halife oluncaya kadar). Üstelik, Nisa suresi 24. ayete göre ücret karşılığı cinsellik haram değildir. Önce konuya ilişkin var olan birkaç hadisi sunalım:

Cabir b. Abdullah ve **Seleme b. Ekva,** 'Biz bir baskındaydık. Hz. Muhammed bize, ücret karşılığı yabancı kadınlarla cinsellik yaşayabilirsiniz dedi' şeklinde hadis aktarıyorlar. Bu örnek en başta **Buhari** ve **Müslim**'de anlatılmakladır.[484]

Ebu Sait el-Hudri anlatıyor: 'Biz Beni Mustalık baskınına **katılmıştık** (Bu olay hicri **5.** yılında oluyor). Bu baskında güzel bayanlar ele geçirdik. (Nitekim Hz. Muhammed bu seferde ele geçirilen kadınlardan Cüveyriye'yi kendine seçmişti; bu zaten bilinen bir şeydir). Kadınlardan belli bir süre uzak kaldığımız için cinsellik kafamıza vurmuştu. Bu arada onlarla sevişirken hamile kalmamaları için tedbir alalım, dedik. Bu **yöntem** dinen caiz mi diye, madem Hz. Muhammed yammızdadır bir de ondan soralım, dedik. Biz **sorduğumuzda** o, bir insanın kaderinde dünyaya gelmek varsa ne yapılırsa yapılsın ille de dünyaya gelir. Dolayısıyla ne yaparsanız yapın, özgürsünüz, dedi.' Bu da, hem **Buhari**'dc birçok bölümde, hem de **Müslim**'de anlatılıyor,[485]

İşte bu haksızlığı, Hz. Muhammed daha sonra ortadan kaldırmıştır, deniliyor. Ben kaldırmış veya kaldırmamış, bunun üzerinde durmuyorum. Amacım burada nasih ve mensuhu iyi analiz etmek.

Hz. Muhammed bu baskında eşlerinden Hz. Ayşe'yi de beraberinde götürmüştü. Ayşe'nin meşhur İlk olayı bu baskın sırasında meydana gelmiş; bunu da belirtelim.

Benzer bir hadis de **Abdullah b. Mesut**'tan (Ki sözde en meşhur sahabi: Hani Osman Kur'an'ı bir araya getirirken en çok

484 **Buhari, Nikâh, bab 31, no: 5017-18. Müslim, Nikâh rilUt'a kısmında, no: 1405.**

485 **Buhari, 1) BUyu, bab 109, no: 2229. 2) Itk, bab 13, no: 2542. 3) Megazi, bab 32, no: 4238. 4) Nikâh, bab 96, no: 5210. 5) Kader, bab 4, no: 6604. 6) Tevhid, bab 18, no: 7409.**

karşı çıkan ve bu yüzden de ağır bedel ödeyen kişi! Bunu daha önce detaylıca anlattım). 'Biz Hz. Muhammed'le birlikte savaşa gitmiştik. Cinsellik arzumuz ağır basmıştı. Bu arada biz karar aldık, kendimizi iğdiş edelim, diye. Hz. Muhammed bunu duyunca, bize şunu söyledi: Elbise gibi şeyleri yabancı kadınlara verin, onlarla ücretle cinsellik yaşayın, dedi ve Kur'an'dan şu ayeti bize okudu: 'Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez!' İbn-i Mesut'un bu hadisi **Buhari**'de birkaç yerde ve **Müslim**'de geçiyor.[486]

Buna bağlı olarak ashabdan **Cabir,** "Biz ücret olarak yabancı kadınlara bir avuç hurma, un gibi verip onlarla cinsel ilişki yaşardık. Bu iş ta halife Ömer dönemine kadar sürdü; ancak o görev başı yapınca zaman içinde bunu kaldırdı" diyor.[487]

Bu konuda **Sebre** şunu anlatıyor: "Mekke'nin fethi esnasında biz 15 gün Mekke'de kaldık. Bunun üzerine Hz. Muhammed bize izin verdi, mut'a/parayla, herhangi bir eşya ile yabancı kadınlarla cinsellik yaşayabilirsiniz, dedi. Bunun üzerine ben ve arkadaşım yolda genç bir bayan gördük. İkimiz ona geçici bir süre için, ücret karşılığı cinsellik teklif ettik. Sonunda ben onu kaptım ve onunla devam ettim; ta ki Muhammed yasak getirene kadar."

Bu konuda benzer örnekler çoktur.[488]

Her şeyden önce bu geçici ilişki için bir kere Nisa suresi 24. ayeti var. Burada amacım, Hz. Muhammed'in insanların geçici de olsa ücretle cinselliğe izin vermesini örnek göstererek (beğenilir veya beğenilmez; bu ayrı bir konu) nasih-mensuh olayına açıklık getirmek. Bir de şuna dikkat çekmek isterim: Hz. Muhammed'in arkadaşları birkaç gün kadınsız kalınca bunu mazeret kabul edip, ücretle yabancı kadınlarla sevişebilirsiniz, fetvasını veriyor. İnsan buna bakıp bir mukayese yapınca, gerçekten günümüzde evlilik imkânını bulamayarak yıllarca bekâr

480 I) **Buhari, Tefsir, Maicle suresi 87. ayet, bab 9, no: 4615. Nikâh, bab 8, no: 5075.**

2) **Müslim, Nikâh, no: 1404.**

487 **Müslim, Nikâh, no: 1405.**

488 **Müslim, Nikâh, no: 1406.**

kalıp iffetini koruyanlar, (halk tabiriyle) maşallah onlara göre sayılamayacak derecede ilerdeler. Öyle ki, bu karmaşık, birbirine zıt ayet ve hadislere karşı öylesine tuhaf yorumlar yapılmış ki, anlatılır gibi değil. Bunlarla ilgili de birkaç örnek verelim:

a) Küçükken bizim din hocaları hep anlatırdı, ayakta ufak su dökmek dinen yasaktır, diye. Gerçekten en başta Buhari ve Müslim'de bunlar işlenmiş.[489] Ama aynı kaynaklarda şu da var ki, Hz. Muhammed'in kendisi buna uymamıştır. O ufak su dökerken ayakta yapmıştır. Hüzeyfe anlatıyor: Ben Hz. Muhammed'le beraberdim; bir çöplükten geçerken ayakta ufak su döktü, diyor. Bunu Ebu Musa el-Eş'ari de aktarıyor. Bu hadis hem Buhari'de kaç yerde, hem de Müslim'de geçiyor.[490] Yine Hz. Muhammed, tuvalet ihtiyacınızı giderirken, ne önünüz, ne de arkanız Kabe'ye dönük olmasın, diyor. Tabi ki tuvalet içinde değil; eğer açık alan ise. Ancak kendisinin buna da uymadığını görüyoruz. Mesela İbn-i Ömer, ben dama çıkınca baktım ki Muhammed iki kerpiç üzerine çıkmış, yüzü Kabe'ye dönük ayakta ufak su döküyor, diyordu. Bu hadis de en başta Buhari'de kaç yerde ve Müslim'de anlatılmaktadır. Ayrıca Cabir bu konuda şunu anlatıyor: Hz. Muhammed bize, tuvalet ihtiyacınızı giderirken ne ön tarafınız, ne de arkanız kıbleye dönük olmasın diyordu. Ama o kendisi buna uymazdı; bunu gözümle gördüm. Hatta ölümüne bir yıl kala onun, bize verdiği nasihate uygun şekilde davranmadığını gördüm, diyor.[491]

b) Ebu Musa el Eş'ari anlatıyor: Tebuk savaşı hazırlıklar! yapılırken biz Eş'arilerden bir grup Hz. Muhammed'in yanına geldik. Savaşa giderken silahlarımızı, eşyamızı yüklemek için hazineye ait develerden istedik. Muhammed vermeyeceğine dair yemin içti. Fazla geçmeden bu sefer bize beş deve verilmesi için adamlarına talimat verdi. Tabi ki bizim yüzümüzden yemin edip vermeyince ve daha sonra yemininde durmayıp tersini yapınca, biz bun-

489 Bulum, Vudu, 144, salal bab 29, no: 394. Muslini. Taharet, no: 262-265.

490 Buhari, 1) Abdest bölümü, bab, 60-62, no: 224-226. 2) Mezalim, bab 27, no: 2471 Müslim, Taharet, no: 273.

491 Buhari, Vudu, bab 12, no: 145,148, 149. Müslim, Taharet, no: 262-266. Hafız Ebubekir, el-İtibar,.., s. 37.

dan kendimizi sorumlu hissettik. O sırada ben hemen Hz. Muhammed'in yanına vardım ve 'Sen yemin içtin ki bize hayvan vermeyeceksin; ancak yeminini bozup kısa zaman içinde yine verdin' diye hatırlattım. O, 'Evet; ben vermem diye yemin ettim; ancak daha sonra baktım ki vermek vermemekten hayırlıdır, o yüzden yeminimi bozdum' diyor. Bu hadis en başta **Buhari**'de birçok yerde ve Diyanet'in tercüme ettiği *Tecrid-i Salih'iz* anlatılmaktadır. Az da olsa bazı rivayetlerde Hz. Muhammed yemin kefaretini ödemiş şeklinde bilgi var. Ama çoğunda bu da yoktur. İster kefaret versin, ister vermesin fark etmez, böyle bir şey olmamalıydı.[492] Herhalde diyecekler, bu da nasih-mensuh konusuna girer!

c) Hz. Muhammed derin uykuya dalmış, öyle ki horlamaya başlamıştır. Ama daha sonra kalkıp abdest almadan camiye gitmiş, cemaatin önüne geçip onlara namaz kıldırmıştır. Bu hadis **Buhari**'de birkaç yerde ve **Müslim**'de anlatılmaktadır. Ancak burada, "Efendim o bir peygamberdir, gözlerini kapatsa da, uyumuş olsa da aslında o hep uyanıktır" şeklinde savunma yapılmıştır. Peki, eğer uyanıksa, o horlama niye?[493] Bu hadislerde, Hz. Muhammed uyuduğu zaman horluyordu bilgisi de var.

d) Ayşe anlatıyor: Ben Hz. Muhammed'in secde ettiği yerde uzanıyordum. Kendisi geceleyin namaz kılarken secdeye varmak istediğinde göz işaretiyle bana, *'önümden çekil secde ediyorum'* diyordu. Ben çekiliyordum, o secde ediyordu. Secdeden

[4 V Z] a) Tecrid-i Sarih, Diyanel tercümesi, 10/3X5, **no:** 1651.

b) Buhari:

1) **Far/.ü-l humus, bab** 14, **no:** 3133.

2) **Mcgazi, bab** 74. **no:** 4385, **bab** 78, **no:** 4415.

3) **Zebaih bab** 26, **no:** 5518.

4) **Eyman, balı I, no:** 6623, **bab** 6, **no:** 6649 **ve bab** 18, **no:** 6678 **vc** 6680.

5) **KclTarat, bab** 9, **no:** 6718 **vc** 6719, **bab** 10, **no:** 6821.

6) **Tcvhid, bab** 56, **no:** 7555.

[4 9 3] **a) Buhari:**

1) **İlim, bab** 41, **no:** 117.

2) **Abdest, bab** 5, **no:** 138.

3) **Ezan, bab** 57, 77 **vc** 161. **no:** 698, 726 **vc** 859.

4) **Deavat bölümü, bab** 10, **no:** 6316.

b) Müslim, Misafir namazı, bab 26, **no:** 763.

kalkınca yine onun önünde uzanıyordum. Evet; namaz içinde göz işaretinde bulunuyor, ben de yorumu size bırakıyorum.[494]

Hz. Muhammed'in bir konudaki farklı eylem ve sözlerini de kimileri nasih-mensuh bağlamında ele almıştır. Mesela Hafız Ebubekir'in (h. 586. ö) değerlendirmesi böyledir.

Bu bilgileri derlerken, **Ayşe**'nin şu farklı açıklamasını da gördüm; onu da ekleyelim: "Bir gün Muhammed bana, 'Ayşe, senin kızgın ve mutlu anlarını biliyorum' dedi. Ben de sordum, 'Nasıl anlarsın?' O, keyifli olduğun zaman bana 'Allah'ın resulü' diyorsun; keyifsiz iken yalnız 'Muhammed' diye hitap ediyorsun dedi" diye aktarıyor.[495]

Bu nasih-mensuh ayetleriyle ilgili yapılan savunmalara biraz daha değinmekte yarar var.

İmam Süyuti, Allah gönderdiği bazı ayetlerini geçersiz kılar, yerine farklı ayetler koyar veya bazen de gönderdiği ayetleri insanların zihninden çıkarır, onları insanlara unutturur (Bakara suresi 106, A'la 7) anlamındaki ayetler hakkında, "Aslında bu gibi ayetler şunun için inmiştir: Hz. Muhammed'e gece vahiy gelirdi, sabahleyin **unuturdu.** Bu gibi ayetler indi ki, aslında Muhammed unutkan değil; tersine bunlar tanrı tarafından bilerek Muhamnıed'e unutturuluyor" şeklinde bir bilgi iletiyor ve bunu İbn-i Ebi Hatem, Hakim Nisaburi, İbn-i Asakir, İbn-i Adiyy, Kurtubi, **Zemahşeri,** Sa'lebi gibilerden aklardığını, onların da kaynaklarında bu gerekçeyi işlediklerini yazıyor.[496]

Bu bağlamda farklı bilgiler de var.

İki kişi Hz. Muhammed'den bir sure/Kur'an bölümünü öğreniyorlar. Bir gün namaz, kılarken öğrendikleri bu yeni bölümden okumak istiyorlar; ancak hatırlamıyorlar/unutuyorlar. Bir daha

494 Buhari:

1) Namaz kısmı, bab 22, no: 382. Yine Namaz bölümü, bab 104, no: 513 ve 519.

2) Kilab-ül amel-i l'i-s-Salat, bab, 10, no: 1209.

49-* İmam Ahmet Müsned-i, Bak-i Müsned-il Eıısar, Ayşe bölümü, no: 23492.

496 Süyuti:

a) Dürr-iil Mensur Tefsiri, Bakara 106.

b) Uccab fi Beyani-I Esbab, s. 163 vd.

c) ttkan, s. 472, 47. bölüm.

Muhammed'e gidip biz unuttuk, neydi o sure söyler misin diye soruyorlar.[497] Muhammed, sözünü ettiğiniz Kur'an kısmı Allah tarafından unutturuldu yanıtını veriyor. İmam Süyuti bu hadisi Taberani, Ebu Davud, Beyhaki, İbn-il Münzir, İbn-il Enbari, Ebu Zer-il Herevi'den aktarıyor. Olayı ilk aktaran sahabe ise İbn-i Ömer'dir.[498] Bellidir ki Muhammed normal bir konuşma yapıyordu ve doğal olarak zaman içinde unutuyordu. Dediğim gibi, çevresindeki müritleri de onun normal konuşmasını ayet olarak kabul ediyorlardı.

Abdullah b. Mesut anlatıyor: Hz. Muhammed bana da, başka birine de Ahkaf suresini öğretmişti. Ancak ikimiz farklı okuyorduk. Bir gün adama, 'kimden bu şekilde öğrendin diye?' sordum. Hz. Muhammed bana böyle anlattı, dedi. İkimiz de doğruca Muhammed'in yanına gidip ayrı ayrı ve farklı okuduk ve üstelik ona, 'sen bize böyle öğretmedin mi, diye sorduk. O, evet dedi; ancak morali de çok bozuldu ve ikiniz de benden nasıl öğrenmişseniz öyle okuyun; 'Zaten bizden öncekiler hep bu ihtilaflar-tartışmalar yüzünden helak oldular' dedi şeklinde aktarıyor. Süyuti bunu İbn-i Düreys ve Hakim'den naklediyor.[499]

Bir gün Hz. Muhammed'e, falanca adam gelip seninle görüşmek istiyor, diyorlar. O, bırakın o kötü adam gelsin, diyor. Adam yanına gelince, bu sefer ona çok ilgi gösteriyor. Adanı gidince Ayşe dayanamayıp Hz. Muhammed'e soruyor: 'Neden sen, bırakın o kötü adam gelsin dedin ve adam yanma girince sen ona karşı bambaşka oldun?' Hz. Muhammed, 'Kıyamet günü en kötü kişi odur ki, insanlar korkusundan onun yanında kendisine bir şey diyemez, hakkında olumsuz bir şey konuşamaz' diyor.[500] Bu, Buhari ve Müslim'de ortak işlenen hadislerdendir. Hadis, yorum

4y/ Kıır'an'ın 114 bölümünden her birine Sure denir.

498 Süyuti, ags. Bakara 106, tıkan, s. 472, 47. bölüm.

499 Süyuti, age., Ahkaf suresi, 1-3. ayetler kısmında

500 I) Buhari:

a) Edeb.

b) bab 38, no: 6032.

c) bab 48, no: 6054.

d) bab 82, no: 6131.

2) Müslim, Birr22, no: 2591.

yapmama gerek bırakmayacak kadar açık. Acaba İslami kesimce Hz. Muhammed'in bu sözü de nasih-mensuha mı girer?

Hz. Muhammed'in unutkan olduğunu, nasih-mensuh ayetlerinin bunun için indiğini birçok müfessir de ilgili ayetler kısmında işlemiştir. Örneğin İbn-i Kesir, Şevkani, Taberi ve daha nicelerinin tefsirlerine bakılabilir.[501] Bu iddiayı haklı çıkarmak için ilginç örnekler tasarlanmıştır. Adamın biri Kur'an'ın bir suresini biliyormuş. Geceleyin namaz kılmaya kalkınca onu okumak istemiş; ancak halırlayamamış. Aynı bölümü ikinci bir adam denemiş o da okuyamamış. Üçüncü adam da aynı şekilde okuyamamış. Sabahleyin I iz. Muhammed'e gidip olayı anlatınca o, sözünü ettiğiniz bölüm dün akşam mensuh oldu/yürürlükten kaldırıldı, yanıtını vermiş.[502]

Şimdi de konuyu kısaca özetleyelim: Neymiş bu olup bitenlerin gerçeği acaba? Hz. Muhammed zaman zaman sıkıntıya girince, çelişkiler olunca; unuttuğu konuşmasını, önemli değil, Allah bize **unutturdu,** şeklinde yanıtlamış. Kanıtını da ayetlerden göstermiş. Örneğin A'la suresinde *"Sana (Kur an'ı) okutacağız; sen hiç unutmayacaksın. Yalnız Allah'ın dilediğini unutursun"*[503] deniliyor. Kur'an'da duran birbirlerinin tersi ayetleri de, Allah değiştirdi, bu bizim lehimizedir, diye savunmuş.

Dikkat çeken bir nokta da şudur: Mekke'de oluşan Kur'an surelerinde, nerdeyse bu nasih, birbirleriyle çelişik ayet-sure yok; bunlar Medine'de oluşan kısımda var. Peki niye? Çünkü Medine'de Yahudilerden elit bir sınıf vardı. Hz. Muhammed'in ayetleri bunlara inandırıcı gelmiyordu, hep sorular, itirazlar vardı. Bu yüzden ayetler hep farklı oluşmuştur. Benzer çelişkilerin önemli bir nedeni budur demek, sanırım yerinde bir belirleme olur.

Konuya, çok tartışılan "Şeytan Ayetleri" denen mevzuyla devam edelim.

Bilindiği gibi bundan kaç yıl önce Selman **Rüşti**'nin şeytan ayetleriyle ilgili bir kitabı yayınlanmış, epey de ses getirmişti. Doğrusu ne kadar ciddi bir kitap olduğunu bilemiyorum; çünkü

-*"* Özellikle Bakara suresi 106. ayet ile Nahl suresi 101 vc A'la 6-7. ayetler.

Şevkani, Fcthü-I Kadir, Bakara suresi 106. ayet.

503 A'la suresi, 6-7.

okumadım. Peki, Kur'an'da bu konuda herhangi bir ayet var mı, varsa olay nedir? Bu başlık altında konuya ilişkin özet bilgi sunacağım. Necm suresi 19-20 ile Hac suresi 52. ayetleri konuyla direkt alakalıdır. Ayrıca bunun detayını anlatan İslami kaynaklar çok fazla; hepsinden bir özet çıkarmaya çalışacağım.

Hz. Muhammed'in peygamberliğinin beşinci yılında onun izniyle bir grup Müslüman Habeşistan'a hicret ediyor. Bugün nasıl sorunu olanlar Avrupa ülkelerine akın ediyorlarsa demek ki o zaman da Habeşistan'ın insancıl bir yönetimi varmış ki göç için orası seçilmiş. Gidenler arasında halife Osman'la (tabi ki o zaman daha halife değil; halk arasında bu şekil tanındıkları için tüm halifeler hakkında halife kelimesini kullanıyorum) Hz. Muhammed'in kızı Rıikiye de vardı (ki aslında Rukiye Muhammed'le Hatice'nin kızı değildi. Ama İslam tarihinde böyle bir yanlış bilgi söz konusu. Bununla ilgili geniş bilgiyi başka bir kaynağımda yazdım).[504] İslami kaynaklardaki bilgilere göre; bunlar Hz. Muhammed'in davasına inandıkları için, Mekkeli muhalifler tarafından kendilerine haksızlık yapılınca hicret etmek zorunda kalmışlardır. İşte hem bu yakınlarıyla arkadaşlarının uzaklara gitmesi, hem de Mekke'deki muhalifler tarafından kendisine karşı gösterilen olumsuz tepki, Hz. Muhammed') psikolojik sıkıntıya sokmuştu. Hatta öyle bir an gelmişti ki kendisi, "Keşke bu süreçte Allah sert ayetler göndermeseydi; keşke uzlaşmacı ayetler iıidirseydi" diye istekte bulunuyordu. Nitekim bunun akabinde de istediği şekilde ayetler indirilmiştir! Başta Fahrettin er-Razi olmak üzere hemen hemen tüm uzun tefsirlerde bu konu detaylıca işlenmiştir.[505]

İşte bu olup bitenler esnasında, bir gün toplum içindeyken Necm suresi iniyor ve onu orada kendilerine okuyor. *"Gördünüz mü Lat, Uzza'yı, ve üçüncüsü olun Menat'/"*ayetini okuyup devamında, *"İşte bunlar yüce kuğu kuşlarıdır ve tabi ki bunların şefaati umulur/kabul edilir"* şeklinde ilginç bir ayetle devam ediyor. Tabi ki mevcut Kur'an'da bu son cümle yok. Bu sureyi

Bilinmeyen Yönleriyle Hz. Muhammed'in Ölümü adlı çalışmamda.

505 **Er-Razi, Tefsir-i Kebir, Hac suresi, 52. ayet. Ayrıca İbn-i CerirTaberi, Şevkani, İbn-i Kesir, Kurtubi ve daha sayamadığım birçok tefsir, Necm suresi 19-20 ve Hac 52. ayette işlemişlerdir.**

bitirince secdeye varıyor; orada bulunan kim varsa, Müslüman-lar-müşrikler herkes onunla beraber secde ediyor ve enteresandır ki bu, onun ilk *tilavet secdesi* oluyor. Ancak bir kişi secde etmiyor (bunun isminde ihtilaf var). Bu adamın secdeye **varma*** masının değişik nedenleri var; bunun üzerinde durmuyorum.[506]

Hz. Muhammed adı geçen üç putu öven bu ayeti okuyunca, Müslümanlar da, inanmayanlar da hayretler içinde kalıyorlar. Müslümanlar, tanrı nasıl putları öven ayetler gönderir, diye şoka giriyor; muhalefetse, demek ki sonunda Muhammed inadından vazgeçip uzlaşma yolunu seçti, bizimle barış içinde yaşamaya vardı ki, pullarımızı öven ayetler indirdi, şeklinde yorum yapıyor. Bu olay etrafa yayılıyor, halta Habeşistan'a giden Müslümanlarda bunu duyuyorlar ve nasıl olsa barışmışlar; o zaman biz de memleketimize dönelim, diyerek tekrar Mekke yolunu tutuyorlar. Daha sonra yarı yolda bunun yanlış olduğunu, uzlaşmanın olmadığını anlayınca, herkes yine başının çaresine bakmak zorunda kalıyor.

Hz. Muhammed'in bu sureyi okuduktan sonra secdeye vardığını ve Miislüman-kâfir herkesin secde ettiğini (bir kişi dışında) ifade eden hadisler, en başla **Buhari**'nin birkaç yerinde geçmektedir. Durum bu iken, kanıt göstermeden rastgele inkâr edenler de var. Mesela **İbn-i Teymiye,** *'Deniliyor ki, hem öncekiler, hem de sonrakiler (yani tüm İslam âlimleri) bu olayın yaşandığını ve sonradan tekrar tanrı tarafından düzeltildiğini söylemişler. Bir kere bu iftiradır, böyle bir şey yoktur'* diyor. Her ne kadar **Buhari** bu putları öven cümleyi kitabına almamışsa da, yine kurduğu cümlelerden gerçek anlaşılıyor. Çünkü diyor ki: Hz. Muhammed bu Necm suresini okuduğu zaman, Müslüman-kâfir herkes secde etmiştir. Ben de soruyorum: Peki kâfir olanlar eğer o övgü ayeti olmasaydı, neye dayanarak secde ettiler, avantajları neydi? Gayet açıktır ki, **Buhari** sıklıkla yaptığı gibi burada da ayeti bilerek yazmamıştır.[507]

[506] Buhari, Secde, I, no: 1067 vc 4, no: 1070. Mcnakib-i Ensar29, no: 3853. Megazi 8, no: 3972.

^ a) Buhari, Kitab'u Sücıid bir kaç yerde; özellikle bab 5, no: 1071 ve Tefsir bölümü Necm suresi no: 4862.

b) İbn-i Teymiye, Minhac'ü Sünne, 2/409.

Hz. Muhammed'in, adı geçen putları öven açıklaması bir kere o zaman için hazır bir cümleydi, özellikle Sakif kabilesine bağlı kişiler, senenin belli günlerinde Hz. Muhammed'in o putlar için dile getirdiği cümleyi, putlarına karşı saygı niyetiyle kullanırlardı. Zaten her kabilenin kendi ilahına özel telbiye kelimeleri vardı. Sakifliler de yukarıdaki cümleyi kullanırlardı. Müslümanlarca bugünkü Hac ibadeti ifa edilirken söylenen 'Telbiyye/ Lebbeyke' daha önce bazı kabileler tarafından söylendiği gibi, Hz. Muhammed'in bu putlar hakkında kullandığı ifade de Sakiflilerin adeta bir nevi telbiyyeleri durumundaydı. Hz. Muhammed, karşı tarafla uzlaşmak için onların bu hazır cümlelerini kullanmıştır. Onun bu farklı çıkışı (uzlaşmacı yanı) ise sonunda ters tepiyor, bu ayetler Allah tarafından tekrar ortadan kaldırılıyor.

Olay bu şekilde kapanmış oluyor. Ama tam da kapanmamıştır ki, kullandığı cümlenin izleri, kanıtları o surede kalmıştır. Şöyle ki: Necm 19 ve 20. ayetlerinde, *"Gördünüz mü Lâfı, Uzzu'yı ve üçüncüsü ohm Menıu'/"*diyor. Bu şekilde ayetten hiçbir şey anlaşılmıyor; cümle bu haliyle eksiktir: Cümle lehte mi, yoksa aleyhte mi bu haliyle hiçbir şey anlaşılmıyor. Burada Diyanet Vakfı'nın Kur'an tercümesini ekleyelim ki daha iyi anlaşılsın: "Gördünüz mü o Lat ve Uzza'yı ve üçüncüleri olan ötekini, Menat'ı?" Cümle bu şekilde söyleniyor ve ondan sonra başka bir konuya geçiliyor. Aslında Kur'an'dan atılan o uzlaşma cümlesi ile kalan kısım arasında bütünlük açısından bir bağlantı olduğu kesin. Bence, Hz. Muhammed şu an var olan kısımla bir giriş yapıyor, daha sonra konuyu açıyor ve cümle denklemi şöyle oluyor: Bu Lat, Uzza ve Mcnat var ya; işte onların Allah katında şefaatleri kabul edilir, bunlar yüce tanrıçalardır. Sonradan cümlenin son kısmı atılıyor. Bunu yapınca da kalan kısım bir anlam ifade etmeden orta yerde kalıyor. Yani hiçbir kaynağa başvurmadan, sadece ayetin bu anlaşılmaz yapısına bakılınca aslında belli oluyor ki ayetten bir şeyler atılmış. Zaten sayısız İslam düşünürü olayı doğru bir şekilde işlemişlerdir.

Bir de Kur'an okunurken bazı yerlerde secde ayetleri var; orayı okuyunca tilavet/okuma secdesi adıyla kişinin secde etmesi gerekiyor. İşte bu âdet ilk defa bu surede ve bu olayda başlıyor.

Neden tilavet secdesi bu olayda meşru oluyor? Demek ki biz barıştık, bunun üzerine bize düşen Allah'a teşekkür etmektir. Bunu da secde ile yerine getirelim niyeti söz konusudur.

Zaten Hz. Muhammed bir sözünde, "İnsanın tanrıya en yakın olduğu an, onun secde ettiği andır" diyor.[508]

Daha önce de belirtildiği gibi bu konuda Hz. Muhammed'in açıklamaları var ki, keşke bu süreçte moral bozucu, ayrımcı ayetler gelmeseydi, diyor. İşte bu övgü dolu ayetlerle bu keskenin gereği yapılmış aslında. Ama sonunda bakmış ki kâfir olanlar zaten inanmazlar; bari Müslümanları kaybetmeyeyim düşüncesiyle geri adım atmak zorunda kalmış ve daha sonra anlatacağım Hac süresindeki ayetle şeytanın aslında kendisini kandırdığını, Cebrail'in gelip ayeti düzelttiğini öne sürmüştür.

Diğer yandan kâfir dedikleri kişiler zaten tanrıya inanırlardı. Mesela henüz Muhammed yokken babasının adı Abdullah, dedesinin adı Abdiilmullalip idi. Medine'de Muhammed'e rakip olan ve münafıkların lideri diye bilinen kişinin adı, Abdullah b. Selul idi. Bu, Allah'ın kulu demektir. Yalnız bu adamın değil; çoğu kâfir dedikleri kişilerin isimlerinde de Allah kelimesi vardı. Ayrıca Kur'an'da bu putlara inananlar hakkında şöyle bir ayet de var: *"Bunlar, 'Bu putlar bizi Allah 'a yaklaştırsınlar diye onlara kulluk ediyoruz' diyorlardı."*[509] Yani bu putlar ancak temsiliydi. Şimdi nasıl Müslümanlar Hac'da taş atarken/şeytanı recmederken bundan amacın gerçek şeytan olmadığını, ancak temsili, sembolik bir eylem olduğunu söylüyorlarsa, aynen bunun gibi onların bu tanrıçalara inanmaları da bu amaçlaydı. Görüldüğü gibi Kur'an'da onların bu putlara gösterdikleri önemin gerekçesi anlatılıyor ve onların deist oldukları kabul ediliyor. Birde eğer bu ayetlerden maksat Mekke müşrikleriyle uzlaşma olmasaydı, neden yalnız onların putlarının adı geçiyor ki? Çünkü o zaman o coğrafyada çok farklı dinler ve inançlar da vardı.

Şevkani, Ncylii-1 Evlar, no: 966: Müslim, Ebudabud, Nesa-i vc Alımcı b. Hambcl'dcn aktararak. Müslim, Namaz kısmı bab 42, no: 482'de geçiyor.

Zümer suresi, 3. ayet.

Bellidir ki burada durum özeldir. Bu durum Hac suresi 52. ayetiyle telafi etmeye çalışılmış. Önce ayetin anlamını verelim: *"Biz senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki, o bir şey tasarladığında/okuduğunda, şeytan onun düşünce ve dileği içine bir şey atmış olmasın. Ama Allah, şeytanın attığım siler, kendi ayetlerini sağlamlaştırır.* "Evet; bu bir Kur'an ayetidir.

Şimdi de Kur'an yorumcularına/ müfessirlere ve ünlü İslam düşünürlerinin beyanlarına bir bakalım. Burada İmam Süyuti'nin tefsirinde yazılan açıklamalardan bir özet sunmak istiyorum: Cebrail bir daha inip Necm suresinde geçen ayetten, "İşte bunlar (adı geçen bu üç put) yüce kuğu kuşları (yani tanrıçalar)dır ve tabi ki bunların şefaati umulur/kabul edilir" kısmını at, bunu şeytan senin kalbine/kafana atmış, bu ayet değildir" diyor. İşte Hac suresinde geçen, *"Allah, şeytanın attığını siler, sonra kendi ayetlerini sağlamlaştırır"*cümlesinin sebep-sonuç ilişkisi, tarihçesi budur. Cumhur-i müfessirin (Kur'an yorumcularının kahir ekseriyeti), Hz. Muhammed'in ilk etapta o övgü dolu sözleri ayet olarak okuduğunu; ancak şeytanın burada Hz. Muhammed'i kandırdığını vc Cebrail'in Hac suresinden az önceki ayeti indirerek bu şekilde konuyu kapattığını kabul ediyorlar. Süyuti bu bilgileri, İbn-i Cerir Taberi, İbn-i Münzir, İbn-i Mansur, İbn-i Ebi Matem, Beyhaki, Abd b. Hamit, Ziya, Bezar, Taberani, İbn-i Merdevcyh'ten aktarıyor. Tabi ki bu bilgiler için ayrıca tüm tefsirlerin ilgili ayetler bölümüne bakılabilir.[510]

Ben Salman Rüşti gibi olaya yaklaşmıyorum. Tabi ki kitabını görmedim; ancak burada eğer ayetleri şeytan getirmiştir demekle şeytana inanılıyorsa ben şeytan-meytan gibi mitolojilere inanmıyorum. Benim için burada önemli olan, Hz. Muhammed'in Mekke'de aslında muhaliflerle uzlaşmak istemesi, ancak olumsuz tepki alınca bundan geri adım atması ve Hac süresindeki ayetin oluşturduğu mantalitedir, benim için burası önemlidir.

İşte şeytan ayetlerinin Kur'an'daki hikâyesi özetle böyledir.

Süyuti, Dürrü-I Mensur, Hac suresi, ayet 52.

ON BIRINCI BOLUM

KUR'AN'D AKİ YABANCI KELİMELER

Kur'an'da Arapça olmayan yabancı kelimelerle ilgili tasnifi yaparken Arap edebiyatından ve tabi ki İslam'da meşhur olan çok eski Arap dilbilimcilerinden/ filologlardan ve birçok miifessir, hadis uzmanı ve diğer dallarda uzman olan İslam ünlülerinin aktarımlarından yola çıkarak bir şeyler ortaya koymaya çalışıyorum; yoksa bu yeni bir konu değildir. Benim yaptığım, Kur'an'da var olan bu yabancı kelimeleri, kaynaklarıyla birlikte bir araya getirmektir.

En başla **Kur'an** vc **Kitap** kelimeleri Arapça değil. Çünkü Arapçanın çok güzel bir gramatiği-kuralı vardır; bir kelimenin hangi kökenden geldiği bellidir. Ama Kur'an kelimesi hangi Arapça kökenden gelmiş; bu bilinmiyor veya en azından tartışmalı bir konu. Örneğin **Suphi Salih,** bu iki kelimenin aslında Aramiceden geldiğini söylüyor ve kitabın Aramicede harflerin dizilişi, okumak demek olduğunu belirtiyor, ondan sonra Kur'an kelimesiyle ilgili ihtilaflara geçiyor. Bazıları, Kur'an kelimesi **'k'. r. e'** kökünden okumak anlamına gelir demişler. Bunu az sonra anlatacağım; ancak **Suphi Salih** burada farklı bir bilgi veriyor. Aslında okumak anlamına gelen **'kıraet'** kelimesi, İslamiyet'ten önceki Araplarda doğum yapmayan develer için kullanılırdı, diyor. Araplar o zaman okumaya 'kıraet' değil; tilavet diyorlardı. Bu kıraet kelimesi köken olarak Aramiceden gelme-

dir, diyor. Yine Kur'an'ın isimlerinden ve aynı zamanda bir surenin de adı olan Furkan kelimesi Aramicedir. Kur'an kelimesiyle ilgili geniş bir bilgi İbn-i Menzur'un *'Lisanii-1 Arap'* adlı kitabında vardır.[511]

İmam Şafii, Ferra ve Ebu Hasan el-Eş'ari Kur'an kelimesi "k. r. e" hemzeli (mehmuz) kökünden gelmiyor demişlerdir. Onlar, herhangi bir kökten geldiğine bakmaksızın sadece Allah'ın kendi kitabı için kullandığı özel bir isim olarak değerlendirmişlerdir. Bu görüş zayıftır. Çünkü bundan, sanki adı taş da olsa, toprak da olsa kurcalamadan kabul etmek zorundayız, sonucu ortaya çıkıyor. Kaldı ki her şeyden önce bu kuralsız bir iddiadır.

Eş'ari ve daha birçok kişi, bu kelime, birbirine bağlamak anlamına gelen 'k. r. n.' kökünden gelir; ancak burada Allah'ın kelamına ad olmuş özel bir isimdir ve tabi ki sözlük anlamından da uzak değildir. Çünkü Kur'an ayetlerinde birbirleriyle bağlama söz konusudur diyorlar. Bu yorum da kuraldan uzaktır. Çünkü 'k. r. n.' kökünden türeyenlerin kalıplan bellidir. İsmü-1 fail, İsmü-l meful, ef'el-ü tefdil, sıfat-ü mü.şebbehe gibi kalıplar belli. Kur'an kalıbı 'k. r. n.'den gelir diyorsak, kural dışı, uydurma bir karar vermiş oluruz ki, bu yanlıştır.

Ferra'mn bir başka yorumu, bu kelimenin aslı 'Kerain'dir'; ancak hemze denilen harf (ki burada **Türkçe** olarak 'i' okunur) düşmüş, Kur'an kelimesi kalmıştır diyor. Bu da diğerleri gibi asılsız bir görüştür. Çünkü burada bir harfi almanın hem gerekçesi yok, hem de 'Kentin' kelimesindeki (i) harfini atarsak yine Kur'an kelimesi çıkmaz; 'Keran' çıkar. Bu durumda ikinci bir değişiklik yapma zorunluluğu söz konusu olur.

Zeccac gibi bazı yorumcular da, bu kelime aslında bir araya getirme/toplama anlamına gelen 'k. r. e.' kökünden gelen bir sıfattır; çünkü Kur'an da eski kitapların özünü topluyor/içeriyor veya bir araya gelen/toplanan surelerden oluşuyor şeklinde bir yorum yapıyorlar. Bu görüş, kural bakımından öncekilerden biraz daha uygundur denilebilir.

5H Mebahis-ü fi Ulumi-1 Kur'an, s. 17. İbn-il Mcnzur, Lisanii-1 Arap, 1/126, k. r. e maddesinde.

Kimileri de aslında 'k. r. e.' kökünden mastardır ve bu kez anlamı okunan kitap demektir şeklinde te'vil etmişlerdir.

Bir başka görüş de, Kur'an kelimesinin aslında Süryanice 'Kiryan' kökünden geldiği ve okunan şey, ayin kitabı demek olduğu yönündedir.

Bunu niye o kadar uzattım? Çünkü Arapça olsaydı dilbilimcileri bu kadar zorlanmazlardı. Dikkat edilirse tek bir kelimeyle ilgili birkaç farklı yorum var.

Yine Yahudiler, tanrıdan gelen vahye 'Mikra' cliyorlarmış. Bu durumda Kur'an'ın ilk ayeti olduğu söylenen İk'ra ile Mikra arasında bir ilişki kurmak yakın bir ihtimaldir. Yine İslam'da 'Selam' kelimesi meşhurdur.[512] Bunun İbranicc Salom'dan geldiği bir gerçektir. Yahudiler selam yerine 'Salom' kelimesini kullanırlarmış ve hâlâ da kullanıyorlar. Tabi ki anlamları aynı.[513] 'Ayet' Süryanicede kanıt, alamet anlamındadır. 'Sure' kelimesi Süryanice 'Surta/Sursa' demek, kitabı mukaddes anlamındadır. Kur'an'da birçok yerde geçen 'Adn' kelimesi de Siiryaniceden gelmedir: Üzüm bahçesi/bağ demektir. Hele özel isimler olarak Kur'an'da geçen tüm peygamber adları yabancıdır. Kimileri Adem Arapçadır demiş; ancak Kadi Beydavi, Nesefi, Zemahşeri gibi müfessirler, bunun da yabancı bir kelime olduğunu belirtmişlerdir. Adem, Salih ve Şuayıp'ın Arapça okluğunu iddia edenler de var.[514]

Az sonra her dilin bölümünde örnekler sunacağım. Burada hem Hz. Muhammed'in Süryanice öğrenime verdiği önem/disiplin, hem de birçok Süryanice kelimenin Kur'an'da bulunması dikkat çekicidir. Bu bölümde Kur'an'da hangi kelimeler Arapça değildir, değilse ne olur? Bunlara açıklık getireceğim. İlk başta konu ilgi çekici gelmeyebilir; ancak bölüm bitimine doğru pek

[MZ] Prof. Thcodor Nöldeke, Kur'an Tarih-i, s. 30. Suphi Salih, Mebahis-ü fi Ulumi-I Kur'an, s. 18.

[513] Bu konuda Prof. Theodor Nöldeke'nin (1836-1930), Kur'an Tarih-i adlı eseri önerilebilir. Ben Arapçasına baktım; ancak Türkçe'ye çevrildiğini bilemiyorum.

İbn-il Cevzi, Fününü-I Efnan 161. Kadi Beydavi, Zemahşeri, Nesefi Bakara 31'de bunu izah etmişlerdir.

de sıradan bir mevzu olmadığı anlaşılır. Aslında konu bir kitap halinde yazılacak kadar zengindir. Ancak bir şeyler anlaşılsın diye buraya özetin özeti şeklinde bir bilgi sunacağım.

Kur'an'da Arapça olmayan kelimeler çoktur. İlk başta meşhur sahabi **İbn-i Abbas**'tan başlayalım. Kendisinin bu konuda bir kitabı var. Kitabında sureler ayrı ayrı ele alınarak, hangi surede yabancı kelimeler varsa sırayla ele alınıp incelenmiştir. Bu yabancı kelimeler arasında Nebatice, Süryanice, Farsça, Rumca, İbranice, Habeşçe ve Kıptice dilinden olanlar vardır.[515]

İbn-i Abbas, Arap diline vakıf biri olmasına rağmen, 'Ben Kur'an'da geçen Gassak, Hannan, Evvah ve Rakim kelimelerinin anlamını bilmiyorum' diyordu. Zaten bunlar yabancı, yeri gelince anlatacağım.

İbn-i Düreyd, ***"Cemheret-ü Lügat"*** adlı yapıtında bu yabancı kelimelere yer vermiş. Bu konuda özel olarak bir kitap yazmaya başladığı; ancak bitirmeden vefat ettiği kaynaklarda belirtilmektedir.[516]

İbn-i-1 Cevzi Kur'an'daki yabancı kelimelerden yüz civarında kaydetmiş.

İbn-i Hacer Askalani (Buhari üzerine *Fethü-1 Bari* adında şerh kitabı yazan kişi), **İbn-i Sebeki** gibi bazı ünlü İslam düşünürleri, Kur'an'da geçen bu yabancı kelimeleri şiir haline getirmişler.

Süyuti, ***'Mühezzeb'*** **adlı** yapıtında bu şiirlerin önemli bir kısmını yazmış, yanı sıra Kur'an'da geçen yüzden fazla kelime hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca kitabın sonuna bu kelimelerle ilgili bir cetvel eklemiştir. Bunlar tekrarsız olan kelimelerdir, çoğu yabancı kelimelerse Kur'an'da defalarca tekrarlanmıştır.

Cevalıki, Kur'an'daki bu yabancı kelimeler hakkında **Şüyuti**'den daha fazla bir liste sunmuştur.

515 ibn-i Abbas, Kitab-i Lugat-i fi-l Kur'an. Başlan sona kadar bunları anlatıyor. Zaten küçük bir kitap 82 sayfa.

516 I) Süyuti, a) Mühezzeb, s. 183 ve devamı, b) İtkan, 38. bölüm 1/288 vd.
2) İbn-il Cevzi, FUnunü-1 Efnan s. 160.
3) İbn-i Abbas, el-Lugat'ü fi-l Kur'an, s. 5.
4) Muhammed Sabih, Bahsün Cedid... s. 98.

Kahire Şarkiyat Enstitüsü Sami Dilleri profesörlerinden Arthur Jeffery (1893-1959), Kur'an'daki bu yabancı kelimelerle ilgili *Kur'an'daki Yabancı Kelimeler* adında kapsamlı bir çalışma yürütmüş ve 320 kelimenin Arapça olmadığını/ çeşitli dillerden geldiğini, hatta bunlar arasında en başta Allah kelimesinin (ilah) yabancı dillerden geldiğini (ay tanrısı), aynı zamanda Kur'an, Sure, Ayet, Cennet, Cehennem ve bunlara benzer birçok kelimenin yabancı olduğunu belirtmektedir. Tabi ki argümanları da güçlü. Adam bu eski dillerde uzman biri ve tarihi gerçekler de onu doğrular mahiyette. Ancak ben en çok İslami kaynaklarda bu konu nasıl ele alınmış, bunun üzerinde duracağım. Arthur'uıı bu çalışmasının Türkçeye çevrildiğini bilmiyorum; varsa okunmasında fayda var.

Bu başlığı ortaya çıkarmak için, bu dalda asırlar önce hazırlanan birçok İslami kaynağı gözden geçirdim. Ancak tasnifi yaparken Süyuti'nin kitabını temel aldım. Çünkü kendisi bunları bir araya getirip güzel bir şekilde işlemiştir. Tabi ki az çok aynı bilgiler aşağıdaki kaynaklarda ve bu yabancı kelimelerin geçtiği ayetlerle ilgili tefsirlerde de vardır.[517]

•>*' 1) Ebu Kasım b, .Sclam'ıı (157-224); a) Lugat-ül Kcbail'il Varklct'i fİl'Kur'an (Burada birçok dilden örnekler veriyor), b) Fedail'UI-Kur'an isimli kitabı.

2) Ebu Matem er-Razi'nin (lı. 322. ö), Kitab-ü ez-Ziynet'i l'ifkclimaii-l İslamiye... adlı eseri. s. 140.

3) İbn'il- Enbari'nin (272-328); a) El-eddad'ü fil-iuga. b) 'ez-Zahir'ü fi-luga* ve c) Âcaib'U ulum'il Kur'an adlı eserleri.

4) Ebu Şeylı İbn-i Hayyan'ın (h. 369. ö) Tefsiri, ilgili kelimeler kısmında.

5) Sealibî'nin (350-430. h), Fıkh'il luga ve Esrar'UI Arabiyc adlı kitabı, s 335, 29. bölüm.

6) Ragıb Isfahani'nin (lı. 450. ö), el-MülVedai'ı.

7) Şeyzele Eb-ül Mcali'ıiin (lı. 494. ö), cl-Burhan fi MUşkilati-1 Kur'an adlı eseri.

8) Mahmut b. Hamze -Kermaıii'nin (lı. 505. ö), Garaib'ü Tefsir vc Acaib'ü Tevil adlı yapıtı.

9) Vasıtî, Eb-ül İzz Muhammed b. Hasan (lı. 521. ö), cl-İr.şad... adlı kitabı, farklı yerlerde.

10) Ebu Mansur cl-Cevahkî'niıı (465-540), el-Muarrab-U min'el Kelam'il A'cem isimli eseri.

11) İbn'il Cevzi Eb-ül Ferce Abdurralımaıı (h. 597. ö), Fünun'ül-Efnan adlı yapıtında bu yabancı kelimelere özel bir bölüm açmış ve güzel bir şekilde açıklamalarda bulunmuştur. S. 161-166. —»

Çoğunda müşterek olan şudur ki: Kur'an'da İbranice, Süryanice, Farsça/Pehlevi dili, Kıptice, Nebatice, Rumca, Habeşçe, Berberi, Hintçe kelimelerden örnekler vardır.

Önce bu yabancı kelimelerin Kur'an'da geçmesiyle ilgili İslam âlimleri arasında var olan bazı ihtilafları özetle aktaralım:

Başta **İmam Şafii, İbn-i Cerir, Ebu Ubeyde, Kadi Ebubekir** olmak üzere bazıları, madem Kur'an'da birkaç yerde, **'Anla**yasınız diye biz Kur'an'ı, eğrisi-büğrüsü olmayan, ayrıntılı bir şekilde ve akıl erdiresiniz diye size Arapça olarak gönderdik' deniliyor, ö zaman tümünün Arapça olması lazım, diyorlar.[518] Bunlara göre kim Kur'an'da yabancı kelime vardır diyorsa günaha girer. Kimileri de, Kur'an okunduğunda ancak Araplar anlar. Do-

12) Zerkeşî'nin (lı. 794. ö\), el~Burhaıı fi Ulumi'l Kur'an adlı çalışması ise bu konuda (Süyuti'nin birçok eseri gibi) bir temel kaynaktır. Kur'an'da Arapça olmayan kelimelerin listesini 1/200 vd alıyor 17. bölümde.

13) İmam Süyuti'nin (849-911) a) el-Müzhir fi ulum'i luga ve Envaiha, b) cl-İlkan. e) el-Mühezzeb... adlı yapıtları.

14) Rel'aii Naille el-Yesuî'nin (1890-1973), Garaib'ii lugat-il Arabiye adlı eseri. Bu adam Hıristiyan. Doğrusu, eserini pek de doyurucu bulmadım.

15) **Şebabettin** AhlMt **Hafaci'nin** (h. 977-1096), 'Şil'a'ül-Galil fima fi Kclanı'il Arab-i min-el Dahil' adlı eseri.

16) Dr. Suphi Salih'in,'Mebahis'ü fi Ulum-il Kur'an' adlı kitabı.

17) Muhammed AltUtlCU'nuri 'el-Muarrab'U vc'tl Dahil fi Lügat'il Arubiyye vc Adabiha' adlı eseri.

18) tbn-il Hatip, El-Furkan adlı tek ciltlik yapıtı, s. 214 vd.

19) İbn-i Ebi Şeybe (159-235), Musannaf, Fedail-i Kur'an, cilt 10/16 vd.

20) İbrahim Ebyarî, Tarih-ül Kur'an, s. 190, 27. bölüm.

21) Muhammed Sabih/Subeylı, Bahs'ün Cedid an-il Kuran, s. 99 vd.

22) Dr. **Tuhanii** Raci el-Haşimi'nin kaleminden 'Mccllelü-1 Bahsi-1 ilnıiyyi' adlı dergide 1968, sayı 13, s.57'den itibaren Kur'an'daki bu yabancı kelimelerle ilgili güzel bir tasnifi var.

23) Scalibî (lı. 430. ö), Fıkh-U Luga ve Esrarü-1 Arabiyye. s. 335'ten itibaren 39. bab.

24) İbn-i Küteybe (ö. 276. h), Edebü-1 Kâtip, s. 494 vd.

25) İbn-i DUreyd/h. 321. ö), Cemheret-ü Luga, 3/1325.

26) İbn-i-lCinni (h. 392. ö), el-Hasais, 3 cilt.

27) Ezheri Ebu Mansur (282-370. h), Tehzib-i Luga. Farklı farklı yerlerde açıklıyor.

28) Abdullah İbn-i Abbas'ın (h. 68), el-Lugat'ü fi-l Kur'an adında bu konuda bir eseri var.

[518] Kur'an'dan Yusuf, 2, Taha 113, Zümer 28, Secde 3, Şura 7 ve Zuhruf 3.

layısıyla burada önemli olan bütünlüktür; yoksa her dilde yabancı kelimeler vardır ve bu gayet normaldir şeklinde fikir belirtmişlerdir. Bazıları, daha ileri giderek, mademki Allah her dili biliyor ve Kur'an'dan herkes sorumludur, o halde Kur'an'da tüm diller vardır, şeklinde yorum yapmışlardır.[519]

Bu son şıkla ilgili zaman harcamayacağım. Çünkü böyle olsaydı Orta Amerika dilleri, Japonca, Çince, İngilizce, İspanyolca gibi o zaman Hz. Muhammed'den uzak olan yerlerin dillerinden de örnekler olmalıydı! Diğer iki görüş hakkında düşüncemi başlığın sonlarına doğru belirteceğim...

Şimdi de bu yabancı kelimelerin tespitine geçelim.

a) İbranice Kelimeler:

1) Ahlede/hulud: Bu kelime İbranicedir ve karargâh kurmak, bağlanmak anlamındadır.[520]

2) Azer: İki anlama gelir. İsim alınırsa bu farklıdır; ancak kelimenin sözlük anlamı farklıdır. İbraniccde bir insan diğerine karşı bu kelimeyi kullandığı zaman kötülük **anlamını** kasteder/sövmek demektir. Zaten Taberi, Kurlubi, İbn-i Kesir gibi müfessirler ilgili ayet tefsirinde **'Azer'** kelimesi İbraniccde sövmek anlamına gelir diye açıklamada bulunmuşlardır. Bu kelime Kur'an'da bir yerde geçiyor ve İbrahim peygamberin babası olarak anlam verilmiştir.

Ayeti de verelim: İbrahim, babası Azer'e, *"Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum"* demiş. Aslında İbrahim'in babasının adı **Azer** de değildir. Bunu zaten ilgili ayette Müslüman yorumcular da belirtiyorlar. Kaldı ki İbrahim'in babası Tevrat'ta **Tenah** olarak geçiyor.[521] Azer'in ayette İbrahim'in babası an-

'¹⁹ a) Süyuti, el-Muhazzeb fima vekaa fi-l Kur'an min el Muarrab, S. 61.
b) İbn-il Cevzi, Fününü-1 Efnan, s, 161.

'20 Süyuti, Mühezzeb, s. 67. Enam suresi, 74. ayet.

'21 Tevrat, Tekvin 11 bab/26 ve sonrası. En'am 176.

lamına geldiğini mantık da kabul etmiyor. Çünkü İbranicede Azer sövmek anlamına geldiğine göre, o zaman İbrahim'in babasına neden bu kötü ismi ad yapsınlar ki?

Bana göre ayet şimdiye kadar yanlış yorumlanmıştır. Çünkü Hz. Muhammed'i düşünün, Nuh peygamberin yaşını bile olduğu gibi Tevrat'tan almış, 950 yıl yaşadı, diyor.[522] Ancak İbrahim peygamberin babasını farklı söylüyor. Bir kere bu düşünülemez. Ayetin gerçek anlamı şu şekilde olmalı: İbrahim babasına, adeta Türkçedeki azarlama kelimesi gibi "Azer!" demiş. Yani yazıklar olsun sana diye başlamış ve birtakım putları ilahlar mı ediniyorsun, şeklinde konuşmasına devam etmiştir. Tabi ki Hz. Muhammed burada ne maksatla kullanmış bunu bilmiyoruz. Bir de acaba İbrahim babasıyla böyle bir tartışmaya girmiş mi, bu doğru mu bu da ayrı bir konu.[523]

Yineliyorum: İbrahim'in babası Tevrat'ta başka bir isimle anılırken neden Azer olarak Kur'an'a geçsin ki? Doğrusu bu görüş hiç inandırıcı olmuyor.

3) Esbat: İbranicede kabileler-aşiretler, gruplar, hatta aileler anlamında kullanılır. Kur'an'da bu anlamıyla beş yerde geçiyor. Kimileri, aslında İbranicesi Eşbat şeklinde (ş) iledir; ancak harf değişikliği olmuştur demişler.[524]

4) Yenim: İbn-il Cevzi, İbranice kökenlidir ve deniz anlamına gelir, diyor. Kimileri Nebaticcdcn gelmedir derler. İbn-i Küleybe ve Ebu Hatem de, aslında Süryanice bir kelime olup deniz demektir diye bilgi vermişler. Kur'an'da sekiz yerde geçiyor ve zaten deniz-ırmak anlamında kullanılmıştır.[525]

5) Bair: Bu kelime Kur'an'da iki yerde, Yusuf ve kardeşlerinin olayları bağlamında geçiyor. İbranicede binek hayvanı (deve) anlamına gelir. Zaten Kur'an'da her iki yerde de deve anlamında kullanılmıştır.[526]

522 Tevrat Tekvin bölümü, bab 10, ayet 29 ve Kur'an'dan Ankebut suresi ayet 14.

523 Süyuti, Mühezzeb, s. 68.

524 Bakara, 136 ve 140. Al-i İmran 84, Nisa 163 ve A'raf 160. Süyuti, Mühezzeb, s. 70.

525 Süyuti, Mühezzeb, s. 166.

526 Yusuf suresi, 65 ve 72.

6) Hitta: İsrail oğulları bu kelimeyi iyilik söylemek veya günahlardan bağışlanmak için af dilemek anlamında kullanıyorlarmış. Kur'an'da da bu anlama geliyor.[527]

7) Dereste: Uzmanlar, bu kelimenin Arapça olmadığını; aslında İbraniceden alındığını ve ders anlamına geldiğini belirtiyorlar. Kur'an'da bir yerde geçiyor o da belirttiğim anlamda kullanılmıştır. Ayet şöyle: Tanrı, Hz. Muhammed hakkında, *'Biz ayetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, desin sen ders almışsın* 'diyor. Demek ki ders almakla böyle bir kitap insanlar için ortaya çıkabiliyormuş. Ayetten anlaşılan bu! Tabi ki bu ayrı bir konu; ancak dikkat çekici.[528]

8) Raina: Bu kelime Kur'an'da iki yerde geçiyor. Yahudiler bunu bir nevi sövme/küfür kelimesi olarak kullanıyorlarmış (tıpkı Azer kelimesi gibi). Zaman içinde Müslümanlar da bunu farklı bir anlamda Hz. Muhammed'e karşı kullanınca, onun hoşuna gitmemiş. O yüzden ayet inmiş ki, 'Raine' değil de; 'Ünzürna/bize bak kelimesini kullanın' denilmiştir. Sözün özü, kelime İbraniccdir.[529]

9) **Rahman:** Bu kelime en başta Kur'an'daki tüm Besmeleler'de ve başka birçok yerde geçiyor. Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır. İbranice Rağnıan kökeninden gelmedir.[530]

10) **Remz:** İbraniccde dudakların **kıpırdanması** demek; başka bir deyimle dudaklarla işaret demek. Kur'an'da bir yerde geçiyor. Zekeriya peygamber çok yaşlı iken Allah da demiş ki sana Yahya adında bir evlat vereceğim. Adam buna inanamamış: Ben yaşlıyım, eşim de kısır; peki bu nasıl olur, demiş ve Allah'a, 'Eğer böyle bir şey olursa işareti nedir?' diye sormuş. Bunun üzerine, içinde remz kelimesinin de bulunduğu şu ayet inmiş: Üç gün zarfında insanlarla işaretleşme (ki remzin anlamıdır bu aynı zamanda) dışında konuşma, Rabbini çok an ve sabah akşam onu teşbih et. Bu yöntem beğenilir mi beğenilmez mi, bu da ayrı bir konu.[531]

Bakara 58 ve A'raf 161. Süyuti, İlkan 38. bölüm vc Mühezzeb, s. 83.

528 En'am 105.

529 Bakara 104 ve Nisa 46.

530 Süyuti Mühezzeb, 91 ve İtkan, 38. bölüm.

531 Ai-i İmran, 41.

11) Tuva: İbranicede gece veya ey erkek anlamına gelir. Bu konuda farklı anlamlar da verilmiştir. Kur'an'da iki yerde geçiyor. O da Hz. Musa ile ilgilidir. Ayetlerden birinde tanrı Musa'ya seslenerek, "Benim ben, senin Rabbin! Haydi, pabuçlarını çıkar; sen kutsal vadide, Tuva'dasın" diyor. Öbüründe de "Kutsal vadi Tuva'da Musa'nın rabbi ona şöyle seslenmişti: 'Firavun'a git; çünkü o, azdı.'[532]

12) Salavat: Çoğul bir kelimedir, İbranice kökenli olup havralar anlamına gelir. Bunun aslı Saluta'dır. Kur'an'da bir yerde geçen bu kelime, zaten havralar anlamda kullanılmıştır. Bunun Süryanice olduğunu söyleyenler de vardır.[533]

13) Fum: İbranicede buğday demektir. Kur'an'da bir yerde İsrail oğulları mitolojileri arasında geçiyor; genelde sarımsak anlamını vermişler.[534]

14) Hüdna: Bu kelime İbranicede tübna anlamına gelir. Yani tövbe ettik demektir. Kur'an'da bir yerde geçen bu terim, tanrıya yönelme, tövbe etme anlamında kullanılmıştır. Zaten bu kelime Hz. Musa ve kavminin hikâyelerinin anlatıldığı bölümde geçiyor. Demek islediğim, hem İbranice kökünden gelmedir, hem de Musa ve kavminin hikâyeleri Kur'an'da anlatılırken bu bağlamda geçiyor.[535]

15) Hud-Yehud: Hud kelimesi Kur'an'da Bakara suresinde üç yerde geçiyor; Yahudi anlamına gelir. Aynı kelime bir peygamberin adı olarak da üç yerde geçiyor. Yine **Yehud** kelimesi Yakup peygamberin Yahuza oğlunun soyundan gelenlere denir. Yani her iki kelime de Arapça değildir.[536]

16) Line: Medine Yahudileri hurma ağacına *'Line'* diyorlardı. Bu kelime Kur'an'da bir yerde, o da şu olayda geçiyor. Müslümanlar Muhammed'in talimatıyla Yahudilerin hurma ağaçlarını kesip imha edince eleştiriler geliyor, ağaç nasıl kesilir

532 Talıa 12 ve Naziat 16. Süyuti, Mühezzeb, s. 114.

533 Hac suresi 40.

534 Bakara 61.

535 A'raf 156. Süyuti, Mühezzeb, 153.

536 Bakara 111,135, 140. Süyuti, Mühezzeb, 155.

diye. O yüzden ayet iniyor ki, sizin Müslümanların kestikleri hurma ağaçları Allah'ın izniyledir diyor ve bu ağaç kesmenin sorumluluğunu tanrı üstleniyor.[537]

17) k. f. r: Yok etmek, bağışlamak anlamına gelir. Bu anlamıyla Kur'an'da on dört yerde geçiyor. Kimisi Nebaticedir, kimisi de İbranice kökenlidir demiştir.

18) Elîm: Bu kelime bazılarına göre Nebaticeden gelmedir, bazıları da İbranice bir kelimedir demişler. Anlamı, acı vermek demektir. Kur'an'da birçok yerde 'Azap' kelimesinden sonra gelmiş, acıklı azap demek.[538]

19) Hittetün: Bu kelime Kur'an'da iki yerde geçiyor. Affetmek anlamına gelir.[539]

b) Süryanice Kelimeler:

1) Esfar: Bu kelime kitaplar anlamına gelir. Halife Ebubekir zanıanında Kur'an toplanırken, adı ne olsun diye tartışırlar. Kimileri 'Sifr' olsun deyince (Sifr, Esfar kelimesinin tekilidir), hayır; bu Yahudilerin kullandıkları bir kelimedir, biz bunu kitabımıza ad olarak kabul etmiyoruz diyorlar. Yani kelime Arapça değildir. Kur'an'da bir yerde geçiyor; o da asıl anlamını içeriyor. Ayetin anlamını da verelim: **Tevrat**'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Kelime zaten yabancı. Ayetten çıkan bir diğer anlamlı sonuç da kanunu dinlemeyene rahatlıkla eşek denilebilmesidir.[540]

2) Rebbaniyyun/ribbiyyun: Bu kelime Kur'an'da dört yerde geçiyor. Yahudiler bunu tanrıya kulluk yapan kişilere karşı kullanırlarmış. Yani bugünkü tabirle evliya demek. Zaten Kur'an'da

Haşir suresi 5. Süyuti, age. 139.

538 Süyuti, İtkan 1/291.

539 Bakara 58 ve A'raf 161. Süyuti age., 83.

540 Cuma suresi, 5. Süyuti, İtkan, 12. bölüm 1/130. Mühezzeb, s. 72. Ebu Halem, Kitab-ü Züyne, s. 140.

da benzer anlamlarda kullanılmıştır. Az da olsa İbranice bir kelime olduğunu söyleyenler de vardır.[541]

3) Rehv/rehven: Bu kelime Kur'an'da bir seter geçiyor. Kimileri Süryanicedir, kimileri de Nebatice kökenlidir demiştir. Kur'an'da bu kelime, Hz. Musa toplumuyla birlikte Nil'i geçtiğinde Firavun ve askerleri de peşlerine takılırlar, onlar da suya girip kendilerini yakalamak isterler. Hani Musa kendi Asa'sını Nil'e vurunca kara yolları gibi yollan açılmış ve böylece kurtulmuşlardı. İşte burada tanrı Musa'ya Nil'i bırakın, onlar arkanızdan gelsin, korkmayın, çünkü onlar size yetişemezler, ben onları suda boğdururum diyor. İşte ayette geçen 'Denizi/Nil'i sakin bırak' anlamı 'Rehv' kelimesinden çıkıyor.[542]

4) Sücceden: Süryanicede baş eğmek anlamına gelir. Demek ki namazlarda Müslümanların başlarını eğip yere değdirmeleri âdeti Süryanilerden gelmedir. Kelime Kur'an'da birçok yerde geçiyor; ancak üç yerde bu asıl anlamında kullanılmıştır. Ayetlerde Allah İsrail oğullarına hitaben, bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyin, kapısından eğilerek girin... diyor. Bazıları kapısından secde ederek girin şeklinde tercüme etmişler. Bu yanlıştır. Çünkü secde anında nasıl kapıdan girilir ki? Eğer namazdaki secde gibi bundan bir anlam çıkarırsak, o zaman hem secde, hem de yürüyüp kapıdan girmek mümkün olamıyor. Şu halde kelime burada Süryanice anlamını korumuştur.[543]

5) Seriyy/seriyyen: Bu kelime Kur'an'da bir yerde geçiyor; o da Hz. Meryem'le ilgilidir. Sözde Hz. Meryem kocasız hamile kalınca korkmuş, beni fahişelikle itham edecekler demiş. İşte burada Meryem'e aşağı tarafından sesleniliyor ki, 'Sakın üzülme, Rabbin senin altında bir su arkı yarattı' deniliyor. Artık su arkından neyi kastetmiş, bu da belirsiz. Bu su arkından maksat nedir konusunda kimisi, mecazi anlamda Hz. İsa demektir diyor, her kafadan kanıtsız iddialar çıkıyor. Konu bu değil; ancak cüm-

[541] **Maide, 44, 63. Al-i İmran 79 ve 146. Süyuti, Mühezzeb, s. 90. İlkan, 38. bölüm.**

[542] **Duhan 24.**

[543] **Bakara 58, Nisa 154 veA'raf 161.**

lede de anlaşılmayan bir durum söz konusu. Bu cümlede, Süryanicede nehir ve su arkı anlamına gelen 'Seriyyen' kelimesi geçiyor. Ayette de Süryanice anlamı olan dere-nehir kastedilmiştir. Nebatice kökenli olduğunu söyleyenler de vardır.[544]

6) Cehennem: Aslında Arapça değildir. Süryanice Kehnam'dan geldiği söylenir. Ayrıca İbranice ve Farsçadan geldiğini yazanlar da vardır. Bir kere yabancı bir kelime olmasaydı Nahiv kuralına göre gayr-i münsarıf sayılmazdı. Yani tenvin ve kesreyi kabul ederdi. Özel isim ve yabancı kelime olmasından dolayı i'rab kabul etmez. Bu gramalikle ilgili bir kuraldır. Bu kelime Kur'an'da yetmişten fazla yerde geçiyor.[545]

7) Tur: Süryanicede dağ anlamına gelir; Kur'an'da dokuz yerde geçiyor ve dağ anlamında kullanılıyor. Yine dağ anlamında Nebatice dilinden geldiğini söyleyenler de var. Arami/İbrabice kökenli olduğunu ve onlarda da dağ anlamında kullanıldığını yazanlar da vardır. Kısacası, Arapça bir kelime değildir.[546]

8) Şehr: Kur'an'da yirmi bir yerde geçiyor. Süryanicede Sehr'den geliyor. Ay demektir. Hz. Muhammed zamanında yaşayan şair Ümeyye b. Ebi Salt bunu o zaman şiirlerinde kullanmıştır. Kur'an'da da zaten bu anlamda kullanılıyor. Mesela; Şehr-ü Ramadan/Ramazan ayı deniliyor.[547]

9) Firdevs kelimesi Kur'an'da cennetin bir çeşidi olarak geçiyor. Süryanicede üzüm bağı demektir. Üzüm anlamında Nebatice Ferdasa kelimesinden geldiğini söyleyenler de vardır. Kimi yazarlar da Rumca bir kelime olup bağ anlamına geldiğini yazmışlardır. Sonuçta hangi dilden olursa olsun, anlamlar aynı. Kur'an'da iki yerde, cennetle birlikte geçiyor. Yabancı bir kelime olduğu için, **Kur'an'ı** tercüme edenler genelde, Firdevs cennetleri deyip geç-

Meryem suresi, 24. Süyuti, Mühezzeb, 99. Muhammed Sahih, Balısün Gedil, s. 101.

545 Süyuti, Mühezzeb, s. 82.

546 Bakara suresi, 63 vc 93. Nisa 154, Meryem 52, Talıa 80, Müminim 20, Kasas 29 vc 46, Tur I, Tin 2. ayel.

Ebu Hatem, Kitab-ü Ziyne, s. 140. Süyuti, Mühezzeb, 114, İtkan, 1/295.

547 a) Cevahki, el-Muarrab, sehr md no: 354, s. 383 ve no: 371, s. 410.

b) Süyuti, Mühezzeb s. 104 ve İtkan 1/294.

misler. Ayetlerin anlamı şöyledir: "İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için yer olarak Firdevs cennetleri vardır. Bunu hak edenler, orada ebedî olarak kalacaklardır."[548]

10) Adn: Buna Süryanice Firdevs kelimesinin eşanlamhsıdır demek doğru olur: Üzüm bahçesi/bağ demektir. Rumcadan geldiğini söyleyenler de vardır. Kur'an'da on bir yerde hep cennet kelimesiyle birlikte (Adn cennetleri şeklinde) geçiyor. Hz. Muhammed'in amcaoğlu İbn-i Abbas Ka'b'dan soruyor, Kur'an'da geçen '**Cennet'**ü Adn' söz kalıbının anlamı nedir diye? O, Süryanice bir kelimedir ve bağ- üzüm demektir diyor.[549]

11) Kıntar: Tartıda belli bir ağırlık birimi demektir. Rumlarda 12 bin Ukkıyye'ye kıntar denirmiş. Süryanicede ise bir öküz cildi dolusu altın ya da gümüş miktarına denirmiş. Kelime aslında Rumcadan mı gelmedir, yoksa Süryaniceden mi; bu konuda ihtilaf vardır. Kur'an'da dört yerde geçiyor.[550]

12) Hevnen: Kur'an'da tek bir yerde geçiyor; tevazu anlamına gelir. Kelime, kimisine göre İbranice, kimisine göre de Süryanice kökenlidir. İçinde geçtiği ayetin anlamı da şu: Rahman'm kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile /alçak gönüllü olarak yürürler... diyor.[551]

13) Kummel: Kur'an'da tek bir yerde geçiyor; süne haşeresi demektir. Bu da Süryanice veya İbraniceden gelme bir kelimedir. Hz. Musa zamanında tanrının Mısır halkına verdiği cezalar sayılırken, onlardan birinin de üzerlerine süne yağdırmak olduğu belirtiliyor.[552]

14) Kayyum: Süryanicede uyumayan demektir. Kur'an'da üç yerde geçiyor ve asıl anlamını korumuştur.[553]

548 Kehf 107 ve Mii'minuıı 11. Sealibi, Fıkh-i Luga s. 339.

549 Tcvbe 72, Rad 23, Nahl 31, Kehf 31, Meryem 61, Tana 76, Fatır 33, Sad 50, Galir 8, Saf 12 vc Bcyyine 8.

Süyuti, Mühezzeb, 117, İtkan 1/295.

550 A.I-İ İmran 14: Çoğul ve ism-ül meful iki sefer. Yine Al-i İmran 75 tekil. Nisa 20 çoğul olarak gelmiş.

551 Furkan 63. Süyuti, age., 155.

552 Araf 133. Mühezzeb 130.

553 Bakara 255, Al-i İmran 2, Taha 111. Mühezzeb... 134.

c) Farsça Kelimeler:

1) **Ebariq:** İbrik kelimesinin çoğulu olup suyolu, suyun yavaş dökülmesi anlamına gelir. Kur'an'da bir yerde geçiyor. Türkçede kullanılan ibrik kelimesi bu kökten gelir. İçinde 'Ebarik' kelimesi geçen ayet, cennet ehlinin nimetlerinden söz eder. Bir önceki ayetle birlikte anlamı şu: 'Onların çevrelerinde gencecik uşaklar, akıp giden şarap kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle dolanır, sürekli hizmete adanmışlardır (bugünkü tabirle garsonlar-hizmetçiler gibi)'. **Cennette** akıp giden şarap ırmağıyla ilgili Hz. Muhammed suresi 15. ayeti çok nettir.[554]

2) **İstebrak:** Pehlevi dilinde kalın halı demektir. Bu durumda Kur'an'da içinde dört yerde istebrak kelimesi geçen ayetlerin anlamı şöyle olur: İman edip salih amellerde bulunanlar için allından ırmaklar akan Adn cennetleri var. Ayrıca orada altın bileziklerle süslenirler (erkek-kadın (arkı olmaksızın), hafif ipekten vc kalın atlastan yeşil elbiseler giyerler ve tahtlar üzerinde kurulup-dayanırlar. Bu, ne güzel sevap ve ne güzel destektir... Hem hafif ipek, hem de kalın atlas giyilir derken, bundan öbür dünyada havaların değişeceği anlaşılır. Sanki orda da mevsimler yaşanacakmış! Kelimenin geçtiği diğer ayetlerin anlamı şöyle: İnce ipekten ve parlak atlastan giyerek karşılıklı otururlar. Cennettekiler, astarları kalın atlastan işlenmiş yataklar üzerinde yaslanırlar. Cennetlikler üzerinde yeşil ipekten, ince ve kaim atlastan elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rablcri onlara tertemiz bir içki içirir.

Evet; bütün bunlar ayettir. Ama önemli olan bu ayetlerde geçen İstebrak kelimesinin Arapça kökenli olmaması.[555]

3) **Biya:** Bu kelime kiliseler anlamına gelir, Kur'an'da tek bir yerde havralar, mescitler ve manastırlarla birlikte kullanılmıştır.[556]

-˃-ˈ* **Vakıa suresi 18. ayet. Süyuti, Mühezzebi s. 66. Cevalıki, Muarrab, 35. Sealibi, Fıkh-i Luga, s. 337.**

555 Kehf suresi, 31, Duhan suresi, 53, Rahman 54 ve İnsan suresi 21.

556)_)ac suresi, 40.

4) Dinar: Bilindiği gibi günümüzde de dinar bazı Ortadoğu ülkelerinde para birimi olarak kullanılmaktadır. Bu kelime Farsçadaıı gelmedir. Arap filologlar ve Usul-ü Tefsirle uğraşanların tespiti böyledir. Kur'an'da yalnız bir yerde geçiyor.[557]

5) Dirhem: Cevalıki'nin değerlendirmesine göre bu kelime Farsça veya Rumca/Yunancadan gelmedir. Yusuf suresinde bunun çoğulu olan 'Derahim' olarak geçiyor: Yusuf peygamberi kıymetsiz bir pahaya, sayılı dirhem değerinde sattılar deniliyor.[558]

6) Zencebil: Zencefil bitkisi demektir. Bu da köken olarak Farsçadan gelmedir, Kur'an'da bir yerde, cennet içecekleri konusunda geçiyor. Ayetin özü şu: "Cennette insanlara bir kâseden içirilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır". O ki zencebil/**zencefil** cennetin içeceklerinden olup Kur'an'da yer almış, o zaman demek ki önemli bir bitkiymiş: İnananlar bundan bir anlam çıkarmalılar![559]

7) Sicili: Kur'an'da bir sefer geçiyor. Pehlevicede kitap demektir. Yazarlar bu kelimeler Farsçadır derken o zamanki Pchlcvi dili kastedilmiştir; bunu da belirtmiş olalım. Kur'an'da asıl anlamına yakın kullanılmıştır. Ayet kıyamet gününden söz ediyor. Anlamını da verelim: "O gün (kıyameti kastediyor), göğü kitaplar için defter dürer gibi düreceğiz, yaratmaya ilk başladığımız gibi yeniden yaratacağız, bu vaadimizdir" diyor Allah. Bazıları bunun Yunanca kökenli olduğunu belirtmişler; sonuçta **Arapça** değildir.[560]

8) Siccil: Pehlevicede taş ve kil/çamur anlamına gelir. Bu kalıp üzerine Kur'an'da üç yerde geçiyor. Her üç yerde de balçıktan pişirilmiş taşlar kastedilmiştir ki, asıl anlamında kullanılmıştır. Tanrının eskiden bazı toplumları cezalandırırken üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar (tuğlalar) yağdırdığından söz ediliyor bu ayetlerde.[561]

55' Cevalıki, el-Muafrab... s. 290. İmam Süyuti, Mühezzeb, s. 88. Al-i İmran suresi, 75. ayet.

558 Yusuf suresi, ayet 20. Cevalıki, Muarrab, s. 40.

559 İnsan suresi, 17.

560 Enbiya suresi 104. Cevalıki, Muarrab... s. 55.

561 Hud 82, Hicr 74 ve Fil 4. İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf, 10/18, no: 30582.

9) Süradik: Dehliz anlamına gelir. Bazıları, Farsçadır ancak evin perdesi demektir demişler. Kur'an'da bir yerde kullanılmıştır. Ayet cehennem ehlinin cezasından söz eder. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. Bir tarafta dehliz anlamı, diğer tarafta cehennemin onları sarması, aralarında birbirlerine yakın iki ifade.[562]

10) Kâfur: Arap dilbilimcisi Sealibi'nin değerlendirmesine göre Pehlevice bir kelimedir. Kur'an'da tek bir yerde geçiyor. O da iyiler için cennet tanıtılırken bu bağlamda işlenmiş. Ayetin anlamı da önemli, hemen verelim: "İyiler ise, kâfur (bir nevi bitki) katılmış bir kadehten (cennet şarabı) içerler."[563] Dikkat edilirse daha önce aynı durum 'Zencebil' için de söz konusuydu, o da cennette şarap karışımı sunulacakmış. Maşallah cennet. İran'ın yiyecek-içecek, madenler, halı ve topyekûn eşyalarıyla süslenmiş. Bu da ilginç!

11) Misk: Koku demek. Kur'an'da bir yerde geçiyor. Şu dikkatimi çekiyor ki, Kur'an'da geçen bu yabancı kelimeler genelde ya cehennemle birlikle, ya da cennetle birlikte geçmektedir. Misk kelimesi cennet nimetleri arasında zikredilmiş. Özeti şu: Cennette öyle bir içecek var ki, insan içti mi sonunda misk kokusu verir.[564]

12) Sündüs: İnce atlas demek. Kur'an'da üç yerde, cennet ehlinin giyecekleri bağlamında geçiyor. Burada ince ipek ve mavi renkte bir elbise olarak tanımı yapılıyor.[565] Kur'an'da, 'müşriklerden her biri ister ki bin yıl yaşasın' ayeti var. Bu bin yıl bir çoğunluk ifadesidir. Nasıl ki Türkçede binbir çeşit terimi varsa, bu da bunun gibi çokluk ifade eden bir terim. İşte İbn-i Şeybe gibi bazı düşünürler, aslında bu da Farsçada 'Zende hezar sal', yani bin yıl yaşa sözünün Arapçaya çevrimidir, diyorlar. Yani burada sündüs yabancı bir kelime olduğu gibi, Kur'an'da kullanılan bu bin yıl örneği de aslında öyledir.[566]

562 **Kehf, 29.**

563 **jns.m suresi, 5. ayet. Scalibi, Fıkh-i Luga, s. 340.**

564 **Mutaffifin suresi 26. Süyuti, Mühezzeb, s. 144.**

565 **Kehf suresi 31, Duhan 53 ve İnsan 21.**

566 **jbn-i Ebi Şeybe, Musannaf, 10/18, no: 30584.**

13) Mekalid: Çoğu, bunun Farsçadan geldiğini yazmışlar; ancak Nebaticeden geldiğini yazanlar da vardır. Anahtarlar anlamına geliyor. Kur'an'da iki yerde geçiyor. Her iki yerde de 'Göklerin ve yerin anahtarları Allah'ındır' deniliyor. Ayette anahtarlardan kasıt, hüküm/iktidar Allah'ındır demektir.[567]

14) Nun: Bu kelime Kur'an'da Kalem suresinin başında geçiyor, Pehlevicede istediğini yap anlamında kullanıldığını söyleyenler var. Kim Kur'an'ı Türkçeye çevirmişse, bu kelime konusunda *'Nun'* deyip geçmiştir, anlam verememiştir. Haklılar. Çünkü Arapçada böyle bir kelime yoktur ki anlam verilsin.[568]

15) Küvviret: Pehlevicede dürülmek anlamına gelir. Kur'an'da Uç yerde geçiyor. İki yerde gelecek zaman kipiyle, bir yerde de geçmiş zaman kipiyle kullanılmıştır. Zaten Kur'an'da da dürülmek anlamına geliyor.[569]

16) Yakut: Kur'an'da Rahman suresinde bir sefer geçiyor. Bir kıymetli cevherin adıdır. Bu kelime, cennetteki huriler anlatılırken onların nitelikleri hakkında kullanılmıştır. Ayetleri de verelim: "O cennetlerde, bakışlarını yalnız eşlerine dikmiş öyle kadınlar vardır ki, daha önce ne bir insan ne de bir cin onlara dokunmanıı.ştır (bakireler). Sanki onlar yakut ve mercandırlar."[570]

17) Mercan: Kur'an'da Rahman suresinde iki yerde geçiyor. Bir yerde inci ile birlikte geçiyor ve tanrı, bu iki cevher denizden çıkıyor diyor. Bir diğer yerde, az önce belirttiğim yakut kelimesiyle birlikte cennet hurileri bu cevherle tarif ediliyor: Huriler mercan gibi güzeller demek isteniyor. Cevalıki, bunun Yunancadan geldiğini iddia ediyor.[571]

18) Kenz/künüz: Bu kelime hem tekil (kenz), hem de çoğul olarak (künuz) Kur'an'da birkaç yerde geçiyor. Kimi dilbilimci-

567 Zümer 63, Şura 12. Süyuti, age., s. 145.

568 Süyuti, age., s. 153.

569 Zümer suresi, 5: Burada iki kez geçiyor. Tekvir suresi 1. Süyuti, age., 139. Muhammed Sabih, age., s. 101.

570 Rahman 58. Süyuti, age., s.142 ve 161. Muhammed Sabih age 101.

571 Rahman suresi 22, 58. Süyuti, age., s.142. Cevalıki, Muarrab..., s. 55.

leri bunu Farsça kökenli bir kelime olarak saymışlardır. Biriktirmek/ hazine anlamına gelir.[572]

19) Mecus: Kur'an'da bir defa geçiyor, Mecusiler (din) anlamına gelir.[573]

20) Tennur: Türkçede bilinen tandır demektir. İbn-i Düreyd, Cevalıki, Sealibi gibileri, bunun köken olarak Farsçadan geldiğini söylüyorlar. Kur'an'da iki yerde geçiyor. Burada da tandır kastedilmiştir.[574]

21) Kufi: Kur'an'da bunun çoğulu olan ekfal kelimesi geçiyor; kilit/ler demektir. Bu da aslen Arapça olmayıp Farsçadan gelmedir.[575]

d) Habeşçe Kelimeler:

1) Ib'lai; Bu kelime Kur'an'da bir yerde geçiyor; o da Nuh tufanıyla ilgilidir. Kimisi Habeşçe, kimisi de Hintçe bir kelimedir demiştir. Anlamı, çekmek-yutmak... Ayetin anlamı şu: Nihayet, 'Ey yer! Suyunu yut ve ey gök, sen de suyunu tut' denildi. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi dağı üzerine yerleşti ve 'zalimler topluluğunun canı cehenneme' denildi... Yani ayet Nuh tufanıyla ilgilidir. İşte suyunu yut cümlesinde geçen yutmak kelimesinin ayetteki karşılığı 'İblaî' kelimesidir ve yabancıdır.[576]

2) Eraik: Bu kelime Kur'an'da beş yerde geçiyor. Aslında Habcşçede tahtlar anlamına gelir. Kur'an'da cennetlik olanlar hakkında ahirel hayatıyla ilgili bu konuda, 'Onlar tahtlar/ koltuklar üzerinde kurulup-dayanırlar. Kendileri ve eşleri, gölgeliklerde, koltuklar üzerinde yaslanmışlardır. Orada ne bir güneş görürler ne de kavurucu bir soğuk. Tahtlar/ koltuklar üzerinde seyret-

572 Süyuti, age, 138.

573 Hac 17. Süyuti, age., 141.

574 Hud 40, Müminun 27. Süyuti, age., s. 80.

^7^ Muhammed suresi 24. Cevalıki, Muarrab, s. 528.

-*76 Ayet 44, Hud suresi. Süyuti, Mühezzeb, s. 67. Ebu Şeyh İbn-i Hayyan da tefsirinde ilgili ayette bunun Hintçe çekmek anlamına geldiğini yazıyor.

mekteler. Bu koltuklar/tahtlar kelimesi, Habeşçe olan Eraik'in tercümesidir.[577]

3) Evvah: Merhametli, çok dua eden, inanan kişi demektir. Kur'an'da iki yerde geçiyor. Her iki yerde de İbrahim peygamberle ilgilidir. Hz. İbrahim babası için bağışlanmada bulunur. İbrahim'in bu bağışlanması, aslında daha önce verdiği bir sözün yerine getirilmesi nedeniyledir. Daha sonra babasının Allah düşmanı olduğunu anlayınca ondan uzaklaşır, deniliyor ve İbrahim'in ahlakından söz ediliyor: O çok duygulu, merhametli, bağrı yanık, kendini Allah'a vermiş biri şeklinde övgüyle söz ediliyor. Kimileri, aslında İbranice bir kelimedir, dua anlamına gelir demiştir.[578]

4) Evvab, Evvibi: Bu kelimeler de Arapça değil; Habeşçedir. Bunlardan Evvah Kur'an'da beş yerde geçiyor. Üç yerde Davud peygamberle ilgilidir, bir yerde Eyyup peygamberle, diğer yerde de genel olarak inananlar için geçerlidir. Anlamı, Allah'ı teşbih eden/anan kişi demektir. Evvibi kelimesi tek bir yerde geçiyor ve aynı anlama geliyor. Yalnız bu kelimenin içinde bulunduğu ayet yine Davud peygamberle ilgili; fakat tanrının muhatabı burada dağlarla kuşlardır: Ey dağlar ve kuşlar, siz de Davud'la birlikte beni teşbih edin/anın, deniliyor.[579]

5) Cibt ve Tağut kelimeleri. Cibl Habeşçede şeytan demektir. Sihirbaz anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Tağut ise kâhin/ gelecekten haber veren kişi demektir. Kur'an'da Cibt ile Tağut kelimeleri şeytan ve putperestlik anlamında kullanılmıştır. Cibt Kur'an'da bir yerde; ancak Tağut sekiz yerde geçiyor.[580]

6) Haram: Bu kelime Habeş dilinde vacip/gerekli anlamına gelir. Nitekim Enbiya suresi 95. ayetinde geçen haram kelimesi,

577 Ayetler: Kehf, 31. Yasin 56, İnsan 13 vc Mülaffifin 23 ile 35 aynıdır. Süyuti, Mühezzeb, s. 68.

578 Tevbe 114 ve Hud 75. Süyuti, age., s. 75

^79 Sad suresi, 17,19, 30 ve 44. Bir de Kaf suresi 32. Evvibi kelimesi sadece Sebe suresi 10. Süyuti, age., 76

580 Cibt, Nisa 51. Tağut, Bakara 256 ve 257. Nisa 51, 60 ve 76. Maide 60, Nahl 36 ve Zümer 17.

dinde bilinen haram anlamı dışında, imkânsız anlamında kullanılmıştır. Ayet şu: Helak ettiğimiz bir belde için artık (yeniden mamur olmak) imkânsızdır.[581] Dediğim gibi, haram kelimesi ve türevleri Kur'an'da çok kullanılmış; ancak az önce verdiğim örnekte, kendi asıl anlamıyla kullanıldığı söylenebilir.

7) Haseb: Afrika dillerinden gelmedir. Ateşe malzeme olan madde demektir. Kur'an'da bir yerde geçiyor; asıl anlamında kullanılmıştır. Ayette, putperestler taptıkları putlarla birlikte Cehennem'e yakıt/odun olacaklar deniliyor.[582]

8) Hûben: Habeşçe kökenli olup günah anlamındadır. Nisa suresi ikinci ayette yetimlerin malını yemenin büyük günah olduğu ifade ediliyor. İşte büyük günah huben kelimesinin anlamıdır.[583]

8) Dürriyy: Kur'an'da yalnız bir defa geçiyor. Kelimenin anlamı aydınlatıcı/ ışık saçan demek. Kur'an'da da zaten bu anlama geliyor. Allah kendini bir nura benzetiyor ve bu kelimeyi de bu bağlamda kullanıyor.[584]

9) Sekr/sekeren: Sarhoşluk veren madde demek. Kur'an'da bir yerde geçiyor. Ayette, sizin üzüm ve hurmadan hem içki hem de temiz gıdalar sağlamanızda iyi düşünenler için büyük ibret vardır, deniliyor. Cevalıki'yc göre Farsçadan Arapçaya geçmiştir.[585]

10) Sinin: Halk **arasında** bilinen Sina dağı bu kökenden gelmedir. Kur'an'da bir yerde Tur kelimesiyle birlikte geçiyor. Ayet şöyle başlıyor: İncire, zeytine, Tur-i Sina'ya ve şu güvenilir beldeye yemin olsun... Bu kelime başka bir yerde, yine Tur kelimesiyle birlikte gelmiş; ancak bu yerde *'Tur-i Sinin'* yerine *'Tur-i Scynuc'* şeklinde geçiyor. Burada tanrı olayı şöyle anlatıyor: Tur-i Seynae'de yetişen bir ağaç daha meydana getirdik ki, bu ağaç hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri (zeytin) verir. Tanrı burada zeytin ağacım anlatıyor.

381 Süyuti, age., s. 82.

582 Enbiya suresi, 98.

583 Süyuti, İtkan 38. bölüm ve Mühezzeb, s. 84.

584 Nur suresi 35. ayette. İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf, 10/18, no: 30585. Süyuti, Mühezzeb, 88.

585 Nahl suresi, 67. Cevalıki, el-Muarrab, s. 44.

Dikkat edilirse bu kelime kullanıldığı her iki yerde de zeytinle ilişkilendirilmiştir. Yani olay aynıdır. Ama nedense bu kelime bir yerde Sinin, diğer yerde Seynae şeklinde yazılmıştır.[586] Tabi ki bu yazım yanlışına karşı İslami kesim, tanrı burada farklı bir dağ kastetmiştir; Tur-i Sinin ile Tur-i Seynae dağları aynı değildir, diyebilirler. Nasıl olsa 14 asır öncesine ait bir dönemdir, zaten hangi dağ olduğu da bilinmiyor veya bunun aslı var mı yok mu bu da bilinmiyor. Tanrının dağa, taşa yemin etmesi örnekleri zaten Kur'an'da pek çoktur. Kurtarma yorumları yapılmıştır; ancak ne olursa olsun böyle bir yaklaşım uygun değildir. Kanımca her iki yerde de kelime aynıdır; ancak yazım halası vardır. Nitekim Abdullah b. Mesut'un Kur'an nüshasında *'Sinin'* yerine *'Seynae'* kelimesi geçiyor.[587] Bu da ikisinin aynı olduğunun kanıtıdır; yazılırken yanlışlıkla farklı yazılmıştır. Seynae kelimesinin Nebatice olup güzel-bahçe anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.[588]

11) Şatr: Habeşçede taraf anlamına gelir. Kur'an'da Bakara suresinde Kıble konusunda üç sefer kullanılmıştır. Özeti şu: Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü Mescid-i Aksa tarafına çeviriniz (kıbleden söz ediliyor).[589]

12) Tuba: Bu kelime Habeşçede cennet demektir. Kur'an'da ağırlıklı olarak mutluluk anlamında kullanılmıştır.[590]

13) Arim: Bir yerde toplanan suyun patlayıp etrafa zarar vermesi anlamına gelir. Yalnız Sebe suresinde bir defa geçiyor. Ayet Sebe (Süleyman peygamber zamanında San'a'daki Belkıs) halkının güzel bahçelerini anlatıyor; evlerinin sağında ve solunda iki güzel bahçe bulunduğunu, Allah'ın da onlara, 'Yiyin, için ve bana şükredin' dediği halde onların yüz çevirdiğini, buna karşı Allah'ın onları Arim seliyle cezalandırdığını vc o iki güzel bahçeyi buruk yemişli, acı meyvalı ve içinde biraz da sedir ağacı

° **Tin suresi, 2 ve Mü'minun suresi 20.**

587 **Kcnzü-1** Ummal, no: **4805.**

588 **Süyuti, Mühezzeb, 103.**

589 **Bakara 144, 149, 150.**

590 **Ra'd suresi, 29. Süyuti, Mühezzeb, 113.**

bulunan iki kötü bahçeye çevirdiğini anlatıyor. İşin mitolojik yanı bir tarafa, burada geçen Arim kelimesi Arapça olmadığı için, her tercüme eden kişi, 'Arim seli' deyip geçmiştir.[591]

14) Giyde: Bu kelime Kur'an'da iki yerde geçiyor; çekilmek demektir. Bu da Nuh tufanıyla ilgilidir. Sonunda Allah yere seslenerek suyunu yut diyor. Su da çekiliyor. İşte burada geçen çekilme anlamı 'Giyde' kelimesinin karşılığıdır. Diğer yerde ise 'Her dişinin neye gebe kalacağını, rahimlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini Allah bilir' şeklinde geçiyor. Yani ana rahmiyle ilgili bir şeyler anlatılıyor. Doğrusu, burada neyin anlatıldığı da anlaşılmıyor (yoruma açık bir ayet).[592]

15) Kasvere: Habeşçede aslan demektir. Kur'an'da tek bir yerde geçen bu kelime zaten aslan anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin geçtiği ayetteki benzetme de bir garip. Tanrının öğütlerine kulak vermeyenler, hakkında, ürkmüş yaban eşekleri gibi aslandan kaçar gibi öğütlerden kaçıyorlar, deniliyor.[593]

16) Yahur: Bu kelime Kur'an'da yalnız bir sefer geçiyor; dönmek anlamına geliyor. Tanrı cehennemlik olan kişinin durumunu anlatırken bu kelimeyi bu bağlamda kullanıyor. Ayetin anlamı şu: "O, hiç (Rabbine) dönmeyeceğini sanmıştı."[594] Cümle içinde olumsuz edatı olduğu için dönmek yerine dönmemek anlamı çıkıyor. Kısacası, kelime asıl anlamını yitirmeden kullanılmıştır.

17) Naşie: Gece kalkmak anlamına gelir. Kur'an'da yalnız bir yerde geçiyor; o da gece uyanıp kalkmak demek. Tanrı, bu kelimenin içinde bulunduğu ayette, gece kalkıp ibadet etmenin faydalı olduğundan söz ediyor.[595]

Sebe suresi 16. Süyuti, Mühezzeb, 118.

592 **Hud suresi 44 ve Ra'd 8. Süyuti, age., 120. Muhammed Sabih, Bahsün Cedid s. 99.**

593 **Müddessir5I. Süyuti, Mühezzeb, s. 126. likan, 2/296.**

594 **İnşjkak 14. Süyuti, age., 162. Muhammed Sabih, age., 99**

595 **Müzzcmmil 6. Süyuti, age., 152. Muhammed Sabih, age., 99. İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf, 10/17-30574.**

18) Kifleyn: Habeşçe veya Nebatice iki kat anlamına gelir; yalnız bir yerde geçiyor. Başka bir ayette de bunun tekili olan 'KitT terimi var.[596]

19) Müttekeen: Habeşçe veya Kıpticede turunç anlamına gelir. Kur'an'da ise Hz. Yusuf-Züleyha olayında anlatılır, dayanacak yastıklar anlamına gelir.[597]

20) Münfatir: Yarılma anlamına gelir. Kur'an'da bir sefer geçiyor. Ayette, kıyamet günü dehşetinden gökyüzü bile yarılacaktır deniliyor. Hep vurgu yapıyorum; Kur'an'da kullanılan bu yabancı kelimeler ya cennet hakkında işlenmiş, ya da kıyamet dehşeti, cehennem gibi korkutucu konularda işlenmiştir.[598]

21) Ya-sin: Ey insan demektir Habeşçede. Kur'an'da bir yerde surenin başında geçtiği için aynı zamanda ona ad olmuştur: Yasin suresi diye.[599]

22) Yesuddune: Kur'an'da birkaç kez geçen bu fiil, gencide uzaklaşmak anlamına gelir. İslami kaynaklarda bunun Habeşçeden geldiği bilgileri vardır.[600]

23) Ebben: Kur'an'da Abese suresinde geçen bu kelime, Mağrip dilinden alınmıştır. Asıl anlamı kuru ot, haşhaş demektir. Ancak Kur'an'da tanrının nimetleri arasında geçiyor ve otlakçayır anlamına geliyor. Burada tanrı tabiattaki nesneleri sayıyor: Ekinleri, zeytin ve hurmayı, üzüm ve bahçelerini, hatta yoncayı yaradan odur, dedikten sonra, meyve ve çayır/otlakları da yarattık, diyor.

Bazı kelimeler hakkında bunlar Mağrip veya başka dildendir deniliyor. Ben bunlara ayrı bir başlık açmadım. Burada benim için önemli olan yabancı kelimelerin tespitidir.[601]

596 Hadid 28, Nisa 8.1 İbn-i Ebi Şeybe, MüSannaf 10/16, no: 30573. Süyuti, age., 137.

597 Yusuf 31. Süyuti, age., 140.

598 Müzcmmil 18. Süyuti age., 151.

599 Yasin ilk ayet, Süyuti, age., 163.

600 Süyuti, age., 165.

601 Abese 31. Muhammed Sabih, Bahsüı Cedid..., age., 99. Süyuti, age., 66.

e) Nebatice Kelimeler:

1) İsrî. Kur'an'da bir sefer geçiyor. Sözüm/ahdim anlamındadır.[602]

2) Ekvab: Aslında testiler anlamındadır; ancak küpler-kadehler de denebilir. Genel anlamıyla kap demektir ve Kur'an'da dört yerde bu anlamıyla geçiyor. O yerlerden birini verelim. Ayet, cennettekilerin zevklerini anlatıyor: Onların önünde altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canların çektiği, gözlerin hoşlandığı her şey var! Ve siz orada ebedi kalacaksınız.[603]

3) İli: Kur'an'da Tevbe suresinde iki yerde geçiyor. Nebaticede İli tanrı demektir. Aslında Kur'an'da antlaşma anlamında kullanılmıştır. Ayet müşriklerden söz ediyor ve ilgili kısımda şöyle deniliyor: Onların ahdine nasıl güvenilebilir! Eğer üzerinizde egemenlik kurarlarsa, sizinle ilgili ne antlaşmaya saygı duyarlar ne de yemine. Bu ayette geçen antlaşma terimi 'İH' kelimesinin karşılığıdır.[604]

4) Havariyyun: Kur'an'da beş sefer geçiyor. Nebatilerde elbise yıkayan-temizlikçi/yardımeı anlamında kullanılıyormuş. Nitekim Kur'an'da da Hz. İsa'nın havarileri kastedilmiştir ki zaten yardımcıları demektir; tıpkı Hz. Muhammed'in ashabı gibi. Görüldüğü gibi ayette eski anlamını korumuştur.[605]

5) Seferetün: Kur'an'da bir yerde geçiyor. Genel kanı Nebatice bir kelimedir ve okuryazar kitlesi demektir. Zaten Kur'an'da da kâtipler anlamında kullanılmıştır. Daha önce anlattığım Esfar kelimesiyle hem harfler itibariyle, hem de anlam bakımından aynı olduğu için, bunların aynı dilden geldiği söylenebilir.[606]

6) Sürhünne (sür): Nebaticede parçalamak demektir. Kur'an'da yalnız bir yerde Hz. İbrahim'le ilgili bir anlatımda ge-

602 Al-i İmran 81. Süyuti, Mühezzeb, s. 73

603 Zııhrııl'71, Vakıa 18, İnsan 15 ve Gaşjyc 14. Süyuti, age., s. 73.

604 Tevbe suresi, 8 ve 10.

605 Al-i İmran 52, Maide 111-112, Saff 14. ayetle iki kez. Cuma suresi 5 ve Abese suresi 15.

çiyor. İbrahim peygamber bir gün Allah'a, 'Hele bana göster sen bir daha ölüleri nasıl dirilteceksin?' demiş. Allah da, 'Yoksa sen buna inanmıyor musun?' karşılığını vermiş. İbrahim, 'Hayır; inanırım da, yalnız isterim ki kalbin rahat etsin' demiş. Bunun üzerine Allah da ona, 'Sen yanına dört tane kuş al, sonra kesip parçala ve her dağın başına onlardan bir parça koy, sonra da onları kendine çağır. Sana koşarak gelirler' demiş. Ama ayette, İbrahim de tanrının bu önerisini denedi ve sonuç alındı diye bilgi yok. Ancak o ki tanrı işi buraya kadar getirmiş, o halde Kur'an'a göre gerçekleşmiştir! Yoksa İbrahim yanıtını almamış olur. İşte bu ayette sözü edilen 'Sürhünne' kelimesi de var ve asıl anlamına yakın mana içermektedir: Parçalamak.[607]

7) Abbedte: Nebaticede öldürmek demektir. Kur'an'da bir yerde geçen bu kelime, çoğunlukla köle etmek anlamında kullanılmıştır. Hâlbuki asıl anlamı üzerine kullanılsa daha uygun/makuldür. Sözde Firavun'la Hz. Musa arasında geçen konuşmalarda Firavun ona karşı yaptığı iyilikleri öne sürmüş, seni sarayımda büyüttüm diye iyiliklerini onun yüzüne vurmuş. Buna karşı Musa ona, sen İsrail oğullarına soykırım uyguluyorsun (Abbedte), bir de kalkıp bana minnette bulunuyorsun, demiş. Neden soykırım anlamı olsa daha uygundur? Çünkü Kur'an'ın kendisinde kaç yerde geçiyor ki, Firavun'un talimatıyla binlerce erkek çocuk katledilmiş, kadınlar dul bırakılmıştır. Durum bu iken, 'Abbedte' kelimesinin anlamı adı geçen ayette uygulansa (öldürmek) daha gerçekçi olur diyorum. Çünkü ortada köle etmekten daha vahim bir durum söz konusudur. O yüzden köle yapmak uymuyor diyorum.[608]

8) Ta-ha: Nebaliceden gelme bir kelime, ey insan demektir. Bazı kaynaklarda bunun Habeşçe kökenli olduğu da söyleniyor. Hakim, İbn-i Abbas'a dayandırdığı bir hadiste, bu kelimenin Habeşçe olduğunu belirtiyor. Hatta Süryaniceden geldiğini söyleyenler de var; anlamı ey erkek demektir. İbn-i Ebi Şeybe gibi

[607] **Bakara 260. Süyuti, Mühezzeb, s. 105, İtkan, 38. bölüm.**

[608] **Şuara, 22, Bakara 49, A'raf 141 ve İbrahim 6. Süyuti, Mühezzeb, s. 116. İtkan, 1/295, 38. bölüm.**

Buhari'nin üstadı, bir hadis getiriyor ki aslen Habeşçedir; ancak üç hadis de aktarıyor ki, kelime Nebaticeden gelmedir. Kur'an'da yalnız bir yerde o da surenin başında geçtiği için o sureye ad olmuştur: Ta-ha suresi diye. Yabancı bir kelime olduğu için, Kur'an yorumcuları buna anlam vermeden 'Ta-ha' şeklinde yazıp geçmişler. Hâlbuki anlamı çok basit. Burada tanrı Muhammed'e hitap ediyor: Ey insan/ey Muhammed demek istiyor. Ayette demek istenen, kelimenin asıl anlamıdır.[609]

9) Kıttena: Kur'an'da bir yerde geçiyor, pay nasip anlamında kullanılmıştır, Olay şu: Mekkcli inanmayanlar Hz. Muhammed'e, öbür dünyada defterimiz mi sol ele verilir, ceza mı çekeriz, varsa böyle bir şey, biz payımızı şimdiden isteriz, diyorlar. Yani bir bakıma meydan okuyorlar, neyin varsa yap bizi ölüm ötesiyle korkulma, demek isliyorlar. Buna karşı Allah da, "Ey Muhaınmed, onların bu sözlerine karşı sabret, baksana Davud peygambere; o hep Allah'a yönelirdi" diyor. Artık bu yanıt yeterli gelir mi, tatminkâr mı ayrı bir konu; ancak burada geçen ve pay/amel defteri anlamına gelen ***'Kıttena'*** kelimesi Arapça değildir.[610]

10) Minseet: Habeşçe, Zcngice ve Nebatice şeklinde farklı yorumlar yapılmış; baston/değnek anlamına gelir. Kur'an'da bir yerde geçen bu kelime zaten bu anlama geliyor. O ayeti de verelim: "Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi (Kurdun yemesiyle değnek çürüyüp de ona dayalı duran Süleyman) yıkılınca (onun öldüğü anlaşıldı)."[611]

11) Menas: Kur'an'da bir yerde geçiyor, Nebaticede kaçış anlamına gelir. Kur'an'da da zaten bu anlamda kullanılmıştır. Ayetin anlamı şu: "Onlardan önce nice nesilleri helak ettik, bağrıştılar, ancak kaçış yoktu; zaman geçmişti."[612]

[609] Taha ilk ayet. Süyuti, a)Mühezzeb, ! 10, b)İtkan, 38. bölüm, Hakim, Müsicdrck, Tefsir bölümü, Taıa suresi, 2/445, no: 3485. İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf 10/16, no: 30571 ve 30578-30580.

[610] Sad suresi 16-17.

Sebe suresi, 14. Süyuti, Mühezzeb, 149. Muhammed Sabih, Bahsün Cedit, s. 101.

[612] Sad suresi 3. Süyuti, Mühezzeb, 148. Muhammed Sabih, Bahsün Cedit, s. 101.

12) Melekut: Nebaticeden gelme, melik-padişah demektir. Kur'an'da dört yerde geçen bu kelime, hükümranlık anlamına gelir.[613]

13) **Vezer:** Nebaticede dağ-sığınak anlamına gelir. Kur'an'da ise kurtuluş anlamında kullanılmıştır. Mesela Kıyamet günüyle ilgili, "O gün insanoğlu, kaçacak yer nerede? diye soracak. Buna karşı "Hayır, sığınacak yer yoktur" yanıtı verilecek. Görüldüğü gibi Kur'an'da da aynı anlamda kullanılmıştır. Ayrıca bu kelimenin türevleri de Kur'an'da var. Onları da saysak yirmi dört yerde geçiyor. Tabi ki bu durumda hepsi aynı anlama gelmez; bunu da belirtelim.[614]

14) Verae: Nebaticede ilerisinde/önde anlamındadır. Kur'an'da bir yerde geçiyor. Hz. Musa ve arkadaşı (Hızır) arasında geçen olaylar anlatılırken bu kelime de bu bağlamda kullanılmıştır.[615]

f) Berberice/Kıptıce Kelimeler:

1) İnahü: Bu kelime Kur'an'da bir sefer geçiyor. Olgunlaşmak, kıvamına gelmek anlamına gelir. Zaten Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır. Bunun Nebaticeden değil; başka bir dilden geldiğini söyleyenler de vardır.[616]

2) An: Çok sıcak anlamına geliyor ve yalnız bir sefer geçiyor Kur'an'da. Ayet, ahiret hayatında suçlu insanların ceza yönteminden söz ediyor: O suçlu insanlar, cehennemle kaynar su arasında dolaşırlar, deniliyor. Burada Berbericedeki asıl anlamıyla kullanıldığı söylenebilir.[617]

3) **Aniye:** Bu da az önceki *'An'* kelimesinin bir türevidir, çok sıcak anlamına gelir. Kur'an'da iki yerde geçiyor. Birinde zaten

613 En'anı, 75,A'raf 185, Mümİnun 23 vc Yasin 83. Süyuti. age. 147.

Kıyamet suresi, 11. Süyuti, Mühezzeb, 159. Muhammed Sabih. Age., s. 101.

615 Kehf suresi, 79. Süyuti, Mühezzeb, s. 158.

Ahzab suresi, 53. Süyuti, age., s. 74.

Rahman suresi, 44.

çok sıcak anlamında kullanılmış. Ahiret gününde cezalı insanların içeceği anlatılırken bu kelime bu bağlamda kullanılmış. Ayette, onlara kaynar su pınarından içirilir, deniliyor.[618] Diğer ayette asıl anlamından farklı kullanılmıştır.

4) Ahire ve Ulâ: Bu iki kelime Kıpticedir. Bilindiği gibi ölümden sonraki hayata ahiret denir. Yani en sona kalan. Önce gelene de Ulâ denir. Ama Kıpticede durum tam tersinedir: Ahirete Ula, Ula'ya da ahiret denir. Sözün kısası, bunların yabancı olduğu öne sürülüyor. Özellikle Sad suresi yedinci ve Ahzab otuz üçüncü ayette kelimenin Berberice anlamını koruduğu yorumları da yapılmıştır.[619]

5) Betain: Bir şeyin dış kısmı. Kur'an'da tek bir yerde geçiyor. O da cennet ehlinin yataklarıyla ilgilidir. Onların yataklarının astarları atlastan döşekler diye geçiyor. İşte bu astar ilgili kelimenin anlamıdır.[620]

6) Tetbir/yütebbirü: Kur'an'da iki ayette geçiyor. Kimisi Kıplice, kimisi de Nebatice bir kelimedir demiş. Anlamı, bozmak, tahrip etmek, kırıp geçmek. Nitekim ayetlerde bu anlamda kullanılmıştır.[621]

7) Teht: Kur'an'da birkaç yerde geçiyor; Kıptice batın/karın anlamına gelir. Ancak Kur'an'da alt anlamında kullanılmıştır ki, asıl anlamına yakındır zaten... Meryem, İsa'ya hamile kalınca uzak bir yere gidiyor. Doğum sancıları başlayınca bir hurma ağacının altına çekiliyor ve keşke ölseydim de unutulup gitseydim diyor. Bunun üzerine aşağısından ses geliyor. Bebek İsa ya da melek tarafından, ona; 'Korkma! Rabbin senin alt yanında bir su arkı meydana getirmiştir' deniliyor. Artık su arkından maksat ne ise bu da ayrı bir tartışma konusu.[622]

8) Seyyid: Bu kelime Kur'an'da bir yerde kullanılıyor. O da Yusuf-Züleyha olayı kısmında. Sözde Yusuf ve Züleyha birlikte

618 Gaşiye, 5. Bir de İnsan 15.

619 Süyuti, age., s. 76

620 Rahman suresi 54. ayet. Auyuti, age., s. 77.

621 İsra 7 ve Furkan 39.

622 Meryem suresi, 24 Süyuti age., 79.

kapıya doğru koşunca, o sırada Züleyha'nın kocasıyla karşılaşırlar. İşte burada geçen koca kelimesi Seyyid'in karşılığıdır. O zaman Mısırlı kadınlar kocalarına Seyyid diyorlarmış ve nitekim Kur'an'da bu anlamıyla kullanılmıştır.[623]

9) Müzcat: Kur'an'da bir yerde Yusuf peygamberin kardeşleri hakkında kullanılmış. Farsça veya Kıptice olduğunu söyleyenler de var. Anlamı az demektir. Zaten Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır.[624]

10) Mişkat: Habeşçeden gelen bu kelime, kandil, kandil yuvası demektir. Kur'an'da bir yerde geçiyor, o da bu anlamı taşıyor. Allah kendini bir nura benzetiyor; bu kelimeyi kendi aydınlığını anlatırken o bağlamda kullanıyor.[625]

11) Heyte Leke: Bu kelimenin hangi dile ait olduğu ihtilaflıdır. Kimileri İbranice, kimileri Farsça, Süryanice, Hevramca veya Nebatice demişler. Kur'an'da bir yerde Yusuf-Züleyha olayının anlatıldığı kısımda geçiyor. Haydi gel/ buyur anlamına gelir. İlgili ayette şunlar var: Sözde Züleyha Yusuf'la sevişmek için evin kapılarını kapatıp/kilitleyip ona, 'haydi gelsene!" demiş; Yusuf da kabul etmemiş. İşte burada geçen 'Haydi gelsene' kelime kalıbı, 'Heyte leke' sözünün anlamıdır.[626]

12) Mühl: Berberi veya Mağrip dilinden gelme, zeytinyağı veya zeytinyağı tortusu demektir. Kur'an'da erimek anlamında üç yerde geçiyor. İki yerde cehennemliklere verilecek ve içildiği zaman yüzlerini asit gibi haşlayan bir sudan söz ediliyor. Diğer yerde de kıyamet günü göklerin erimiş maden gibi olacağını belirtiyor. Görüldüğü gibi, asıl anlamına yakın bir manada kullanılmıştır.[627]

Yusuf suresi, 25. ayet.

624 Yusuf, 88. Süyuli, age., s. 143.

Nur suresi 35. Süyuti, age., 144. İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf, 10/17, no: 30570.

626 Yusuf suresi 23. İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf, 10/18, no: 30581, Süyuti, age., 156. Muhammed Sabih age., 99.

627 Kehf29, Duhan 45, Mearic 8. Süyuti, age., 151. Muhammed Sabih, age., 99.

13) Yusherü: Mağrip dilinden gelen bu kelime erimek anlamına gelir. Kur'an'da bir yerde geçiyor. İçinde bulunduğu ayet, cehennemlik olanların öbür dünyada çekecekleri ceza yöntemini anlatıyor. Ayetin anlamını da verelim: 'O inkâr edenler için ateşten elbiseler biçilmiştir; başları üstünden de kaynar su dökülür. Bu suyla, karınlarının içindekiler ve derileri eritilir.'[628]

g) Rumca Kelimeler:

1) İncil: Hz. İsa'ya indiği öne sürülen İncil kelimesi aslında Yunanca bir kelimedir, sevindirici haber anlamına gelir.[629]

2) Rakim: Genel kanı bu kelime Rumca kökenlidir; anlamı levha demektir. Bazıları, İbranice bir kelimedir ve dudakların kıpırdanması anlamına gelir demiştir. Kur'an'da bir yerde Ashab-ı Kehf olayıyla birlikte geçiyor. Ayetin anlamını da verelim: Yoksa sen Ashab-ı Kehf vc Rakim'ıın, ayetlerimizden şaşılacak bir olay olduklarını mı sandın?[630]

Burada olay şu: Sözde 7-X kişilik bir grup, dönemin zalim yöneticisinden kaçıp bir köpekle birlikle mağaraya yerleşmişler ve üç yüz dokuz yıl orada uykuda kalıp daha sonra tekrar kalkıp çarşıya pazara çıkmışlar, hayata başlamışlar. İşte Allah burada Hz. Muhammed'e hitaben, yoksa inanılması zor bir olaydır diye sen hayrete mi düştün, diyor ve bunun meydana geldiğini onaylıyor. İşte bu ayette geçen *'Rakim'* kelimesi Arapça değildir. Yine rakim kelimesine yakın *'Merkum'* terimi de Kur'an'da iki sefer geçiyor. İbranicede, yazılmış/ kaydedilmiş demektir.[631] Tanrı, günahkârların öbür dünyadaki durumlarını açıklarken bu kelimeyi de bu bağlamda kullanıyor.

Merkum, bir ihtimal rakim gibi Rumcadan gelmiş olabilir. O eski dillerin özelliklerini bilmiyorum; ancak her ikisinin de (r. k.

[628] Hac suresi, 20. ayet. Süyuti, age., 166.

[629] Cevaliki, Muarrab, s. 55.

[630] Kehf suresi, 9.

[631] Muttaffifin, 9-20. Süyuti, Mühezzeb, s. 143. Muhammed Sabih, Bahsün Cedid..., s. 101.

m) kökünden gelmesi, onların aynı dilden geldiğini gösterir. Merkum teriminin içinde geçtiği ayetler şöyledir: "Rezilliğe batmışların kitabı, karanlık ve pis bir çukurun, Siccin'in ta içindedir. Siccin nedir bilir misin? Yazılmış bir kitaptır. O gün, yalanlayanların vay haline!" Tanrı buraya kadar kötüleri anlatıyor; *'Merkum'* kelimesi aynı surede cennetlikler için de kullanılmış, şöyle deniliyor: İyilerin kitabı İlliyyun'dadır. İlliyyun nedir bilir inisin? Yazılı bir kitaptır.[632]

3) Mizan, tartı anlamına gelen bu kelime Kur'an'da defalarca geçiyor ve Arapça değildir...

4) Kıstas, Kur'an'da adalet anlamında kullanılmış; iki yerde geçiyor. Bir de Kur'an'da aynı kökten gelen kist, eksitû, tüksitû, **kasitûn,** cksetû, muksitîn gibi yirmibeş kelime daha var; onları sayarsak kelimeler çoğalır.[633]

5) Kırtas/keratis: Yunancadan gelme bu kelime Kur'an'da iki yerde geçiyor; kâğıt anlamına gelir. Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır.[634]

6) Sırat: Yol **anlamına** gelen bu kelime aslında Rumca/Yunancadır. Bilindiği gibi Latincede Street/strate de sokak/yol anlamına gelir ki **birbirlerine** benzeyen kelimelerdir. Kur'an'da yol anlamında tekil olarak kırk beş yerde geçiyor; ancak mecazi anlamında kullanılıyor. Mesela doğru yol, doğru istikamet gibi. Süryaniceden geldiğini yazanlar da vardır.[635]

7) Tafak/Tafika: Rumca/Yunancada kastetmek demektir. Kur'an'da iki yerde Âdem ile Havva'nın cennet hikâyesi bağlamında geçiyor. Ayetlerde, yapmaya başlamak anlamında kullanılmıştır.[636]

632 Muttaffifin, 9-20. Süyuli, Mühezzeb, 143. Muhammed Sabih. Age., 101.

633 Şuara 182 ve İsı a 35.
a) İbn-i Ebi Şeybe, **Musannaf,** 10/17, no: 30575 vc 30577.
b) Süyuti, Mühezzeb, 125. İtkan 2/296.
c) Cevalıki, Muarrab, no: 497,s. 488.
d) İbn-i Dürcyd, Ccmherclüd luga. 2/836.

634 En'am, 7 ve 91, Cevalıki s. 56.
a) Cevalıki, Muarrab, s. 155, no: 65.
b) Süyuli, Mühezzeb, 104 vc İtkan 1/294.

636 A'raf 22 ve Talia 121. Süyuti, Mühezzeb, 112.

h) Diğer Dillerden Kelimeler:

Kur'an'da geçen yabancı kelimeler yalnız bunlar değildir; ancak bunların hangi dilden geldikleri konusunda farklı bilgiler var. Birkaç kelime de bunlardan ekleyelim:

1) Ress: Kuyu demek. Kur'an'da iki yerde geçiyor. Bunu farklı anlamlarda yorumlayanlar da var;[637] ancak hangi dilden olduğu konusunda net bir bilgi yok.

2) Sakar: Kur'an'da dört yerde geçiyor; bir çeşit cehennemin adıdır. Tanrı öbür dünyada inkarcıları Sakar'a koyacağını söylüyor ve hemen akabinde de, 'Sakar nedir?' diye sorup kendisi yanıt veriyor: 'Sakar öyle bir yerdir ki hem (bütün bedeni **helak** eder, hiçbir şey) bırakmaz, hem de onu bir daha eski hale getirip tekrar azap etmekten) vazgeçmez.' Tanrı ahiret hayatında bu suçlulardan soracak: Neden Sakar denilen bu yere düştünüz? Onlar, biz namaz kılmadık, yoksullara yedirmedik, batıl olan şeylerle uğraştık ve ahireti inkâr etlik de ondan buralara düştük **yanıtını** verecekler. Bir de bu insanlar Sakar denilen yere girince, yüzüstü sürünerek gidecekler... Bülün bunlar Kur'an'da anlatılıyor.[638]

3) Selsebil: Bu kelime Kur'an'da bir sefer geçiyor. Cennetteki insanların kullanacakları, ondan su içecekleri bir çeşme olarak tanımlanıyor Kur'an'da. Hangi dilden geldiği konusunda bir netlik yok.[639]

4) Sena: Bu kelime Nur suresinde geçiyor; anlamı parıltı demek. Orada tanrı şunları anlatıyor: Görmez misin ki Allah bir takım **bulutlan** (çıkarıp) sürüyor; sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunlar arasından yağmur çıkıyor. Tanrı gökten, oradaki dağlardan (bulutlardan) dolu indiriyor. Onu istediğine isabet ettiriyor; istediğinden de onu uzak tutuyor; (bu bulutların) şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri

637 Furkan 38 ve Kaf 12.

638 Kamer suresi 48, Müddessir 26, 27,42. Süyuti, Mühezzeb 100 ve İtkan 38. bölüm.

639 İnsan suresi 18.

alıyor! Tanrı bunları anlatmakla kendi büyüklüğünü ve varlığını insanlara tanıtmaya çalışıyor.[640]

5) Gassak: Bu kelime de Arapça kökenli değildir. Kur'an'da iki yerde Cehennemlik olanların içecekleriyle ilgili geçiyor; irin anlamında kullanılmıştır. Bu kelime yabancıdır derken, yorumcular buna bir adres de bulmuşlar: Türkçeden soğuk kelimesinden geldiğini iddia ediyorlar.[641] İmam Süyuti, Cevalıki, Vasıti, Alusi gibilerinin değerlendirmeleri böyledir.[642]

Burada dikkatimi çeken önemli bir nokta var. Bir kere *soğuk* kelimesi ile *gassak* kelimesi arasında ne anlam, ne de harfler itibariyle bir benzerlik yoktur. Harfler ortada; açıklamama gerek yok. Anlam da, biri irin, diğeri de soğuk demektir. Ki birbirinden dağlar kadar uzaktır. Arap uzmanlar bu kelime Türkçeden gelmedir derken, herhangi bir kötü niyet taşımışlar mı bilemiyorum. Ancak Hz. Muhammed'in Türkler aleyhinde olan açıklamaları göz önüne alınınca bunun bilerek tercih edildiğini söylemek mümkün. Onun en başla Buhari'de geçen hadisleri var ki, açık olarak Türkleri hedef göstermiştir. Sizler Türklerle savaşmadan kıyamet kopmayacaktır, demiştir.[643] Bence Emevilcrin orta Asya'yı talan etmesi ve yine Emevi komutanın, ben Türklerin kanıyla değirmen döndürmeyene kadar katliam durmayacaktır, demesi ve en vahimi de bu komutanın, kim bana bir Türkün kellesini getirirse ben ona yüz dirhem para veririm, demesi ve bunun üzerine bir gün içinde on bin Türk kellesinin onun huzuruna getirilmesi Hz. Muhammed'in böyle cesaret verici hadislerine bağlı olmasın?[644]

640 **Nur suresi,** 43.

641 Sad suresi 57 ve Nebe 25.

642 Süyuli, cl-Mühc/./.cb, s. IIX vc İtkan 38. bölüm, 1/295. Alusi, Sad suresi 57. ayet açıklamasında.

643 Buhari:

a) Cihat, bab 95, no: 2928.

b) Menakib 25, no: 3587.

644 Emevilcrin katliamı ve komutanın bu açıklamasını, Sümerlerden İslama Kutsal Kitaplar ve Dinler adlı yapıtımda işledim, s. 18 vd.

Hz. Muhammed'in bu açıklamaları, Kur'an yorumcuları üzerinde de etkisini göstermiştir. Örneğin; Kur'an'da geçen ve bozguncu diye tanımlanan Ye'cüc ve Me'cüc'den, Kur'an yorumcuları Türkleri almışlardır. Mesela **Kadi Beydavi,** Hazin tefsiri, **Nesefi, İbn-i Kesir** ve daha niceleri, ilgili ayetler kısmında, bu Ye'cüc ve Me'cüc'ün Türkler olduğunu yazmaktalar. **Buhari**'de geçen hadislerde iki yerde Hz. Muhammed Türk kelimesini dillendiriyor. Hatta Buhari bu konuda özel bir başlık açmıştır.[645]

Bu Ye'cüc-Mc'cüc'lc ilgili Hz. Muhammed'in **Buhari**'de geçen ayrıca enteresan açıklaması vardır; özetle sunalım, çünkü konuyla alakalıdır: Kıyamet günü Allah Âdem'e, haydi cehennemlikleri ayırt et diyecek. Âdem, peki bunların miktarı ne kadar diye sorunca; Allah, her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz kişi cehennemliktir diyecek. Bunun üzerine ashab Hz. Muhammed'e, peki hangimiz bu bir kişi olacağız, diye sorulunca da ö, sizden bir kişiye karşı, Ye'cüc ve Mecüc'den bin kişi cehenneme girecek...

Burada vurgulamak istediğim, cehennemi dolduran bu iki kesimin Türklerle ilişkilendirilen Ye'cüc ve Me'cüc olması.[646] Kabul etsek ki bu kelime Türkçe soğuktan seçilmiş, Neden yabancı kelimeler seçilirken, diğer milletlerden hem birçok kelime, hem de anlamları güzel olanlar seçilmiş (örneğin İran halıları, misk, yakut, mercan gibi) de, Türkçeden yalnız bir kelime seçilmiş ki; o da cehennemde suçlulara içirilen irin (gassak) olsun! Ne diyelim! Gassak kelimesinin Türkçeden geldiği kaynaklarda anlatılınca, konuyu azıcık uzattım.

6) Kıssisin: Doğrular anlamına gelir. Halk arasında kullanılan keşiş bu kelimeden gelmedir. Bilindiği gibi Hıristiyan din âlimlerine keşiş denir. Kur'an'da yalnız bir yerde geçiyor; o da keşişler anlamında. Ayrıca Kur'an bu ayette onlardan övgüyle söz ediyor.[647]

[645] İlgili ayetler: Kehf 94, Enbiya 96. Bu konuda Tecrid-i Sarih 9/95 vd no: 1372 ve 73'te ve ilgili ayetlerin tefsirlerinde ilginç şeyler de var.

Sümerlerden İslama Kutsal Kitaplar ve Dinler adlı yapıtım, başlangıç bölümü.

[646] Tecrid-i Sarih, Diyanet tercümesi, 9/104, no: 1373.

[647] Maide, 82. Süyuti, Mühezzeb, 128.

7) Kasiye: İbn-i Manzur, Cevalıki, Ezhari gibi kimi Arap dilbilimcilerine göre bu kelime Arapça değildir; yabancı kökenli Kaşiye'den gelir. Kur'an'da üç yerde katı yürekli, kalplerinde hastalık olan anlamında kalp kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.[648]

8) Verdeten: Bu terim Kur'an'da bir yerde geçiyor: Kırmızı gül ya da gül rengi demek. Hangi dilden geldiği konusunda net bir bilgi yok; ancak bunu da Arapça olmayan kelimeler listesine almışlar.[649]

9) Rum: Bu kelime, bilinen Rum halkıyla ilgilidir ve Kur'an'da bir sefer geçiyor. Her ne kadar yabancı da olsa, ben bunu bir eksik olarak saymıyorum. Çünkü isimler değişmez. Burada, Arapçada karşılığı olduğu halde kullanılan yabancı sıfat, fiil gibi kelimeler benim için önemlidir; yoksa Kur'an'da geçen yabancı kelimelerden özel isimlerde sorun yok, olmamalıdır.[650]

10) Siccin: Bu kelimenin köken olarak hangi dilden geldiği konusunda kesin bir bilgi yok. Anlamı zindan/hapishane/cezaevi demektir. Kur'an'da bir surede iki defa geçiyor. Kötü insanların kıyamet günündeki amel defterlerinden söz ediliyor bu ayetlerde. Tanrı önce, rezilliğe batmışların kitabı Siccin'dcdir diyor ve akabinde bu sefer soruyla devam ediyor: Siccin nedir biliyor musun? Yazılı bir kitaptır! Anlaşılan, tanrıya göre kötü olanların not defteridir.[651]

11) Samidun: Bu kelime Himyericeden gelme, başkaldırı anlamına gelir. Kur'an'da yalnız bir sefer geçiyor, o da başkaldırı anlamındadır.[652]

Bu örnekler çoğaltılabilir. Amacım, Kur'an'daki tüm yabancı kelimeleri tespit etmek değildir. Bir sonuca varmak için verdiğim örnekler yeterli. Her şeyden önce etimolojik (dil kökenbili-

648 Maiclc 13, Hac 53, Zümer 22. Cevalıki, Muarrab, s. 496, no: 506. Süyuli, Mühezzeb, 128. Ezheri, Tehzib 9/226.

649 Rahman suresi, 37. Süyuti, age., 158.

650 Rum suresi 2.

651 Mutaffîfin, 7-9.

652 Necm suresi 61. İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf, 10/17-30576.

mi) açıdan şu ortaya çıkıyor ki, Kur'an'da Arapça olmayan kelimeler vardır. Ayrıca bunlar Arapçanın herhangi bir lehçesi falan da değildir; çok farklı dillerden gelen kelimelerdir. Uzmanlar ayrıca, o zaman Arap yarımadasında bulunan tüm Arapça lehçeleriyle ilgili kelimeler de var Kur'an'da diye yazmışlar ve her lehçe için de örnekler vermişlerdir. Gerek yok; ben o lehçelere değinmeyeceğim.

Evet; bir dilde ister istemez yabancı kelimeler bulunur; bu gayet normaldir; buna diyeceğim de yoktur. Ancak, verdiğim örneklerde tüm kelimelerin Arapça karşılıkları da var. Birkaç örnek verip uzun bir listeyi dipnot olarak ekleyeceğim. Mesela; deniz anlamına gelen 'Yemm' kelimesi yerine Arapça karşılığı olan Bahr, sarımsak anlamına gelen 'Fum' yerine, 'Sevm', arslan anlamına gelen Kesvere yerine 'Esed', bağ anlamına gelen 'Adn' yerine 'A'nab veya Kürüm', şu an Kur'an'da anlamı olmayan Yasin kelimesi yerine, 'Ey insan', kitaplar anlamına gelen esfar yerine, 'Kütüb' vs kullanılabilirdi.

Türkiye, yaklaşık 100 yıldır bir ulus devlet olarak inşa edilmiş. Bu arada özTürkçenin geliştirilmesi için ilkokullardan üniversitelere kadar programlar yapılmış/ yapılmakladır. Hatta bu konuda özel kurumlar da oluşturulmuş (Türk Dil Kurumu gibi). Buna rağmen Türk dili yabancı kelimelerden arındırılamamıştır. Devletin en büyük makamı Cumhurbaşkanlığı"makamıdır. Ama *cumhur* kelimesi Türkçe bir kelime değildir; Arapçadır. Yine devleti ayakta tutan en önemli kurumların adları hâlâ Arapçadır: Adalet/Adliye, Belediye, Emniyet, Valilik gibi. Daha önemlisi, eğitimin belkemiğini oluşturan malzemenin isimleri hâlâ Türkçe değildir: Kalem, kitap kelimeleri hep Arapçadır. Devlet kelimesi Arapça kökenlidir; Türkçe değildir. Burada şunu demek istiyorum: Eğer Kur'an Allah'a mal edilmeseydi, içinde Arapça olmayan kelimelerin bulunması doğaldı. Aksi halde, Kur'an'da tek bir yabancı kelimenin bulunması bile uygun değildir.

Kur'an'ı Türkçeye çevirenler *Yasin'* kelimesine gelince olduğu gibi Yasin yazıp geçiyorlar! Peki, biri bunu okuyunca ne anlar? *'Taha* ' kelimesi de aynı: Taba deyip geçiyorlar. Kalem su-

resinin başında geçen *'Nun'* kelimesi için de durum aynı: Anlam vermeden Nun deyip geçiyorlar. Bunlar, *'Huruf-i mükattaa'*[653] denilen kelimeler de değildir; bunlar yabancı kelimelerdir ve anlamları da bellidir. Tabi ki bu huruf-i mükattaa denilen rastgele kural dışı bazı kelimelerin kullanılıyor olmasının da akla uygun bir izahı yoktur.

Bilindiği gibi bulmaca var, sudoku var; ama sonuçta bunların kuralları var ve zor da olsa çözümleri vardır. Kur'an'da sözü edilen harfler ise böyle değildir. Denilsin ki, maşallah Hz. Muhammed'e gelen kitapta ne gibi olağanüstü kelimeler var! Hatırlanacağı gibi daha önce Hz. Muhammed zamanındaki şairlerden örnekler verirken, onların da şiirlerinde benzer taktikler uyguladıklarını yazmıştım. Sanırım bu gibi harfleri kullanma hususunu Hz. Muhammed onlardan almıştır.

Kur'an'da kullanılan bu yabancı kelimelerden dikkati çeken şöyle bir gerçek de ortaya çıkıyor: Pehlevi kültürünün (içecek, giyecek ve sergiler...) damgasını vurduğunu görüyoruz. Cennetteki birçok malzeme, model olarak İran eşyasından seçilmiştir. Cennetteki içki içinde zencefil, kâfur var; ayrıca insan içince misk kokusu verir, deniliyor. Bu terimler Pehleviccden gelmedir; bunları vc geçtiği ayetleri daha önce yazdım. Yine cennet giysileri, bakıyoruz hep İran malından örnek gösterilmiş. Sündüs, İslabrak gibi: İnce ipekten ve kalın atlastandır, deniliyor.[654] Bir de cennetteki giyim kuşamları olsun, üzerinde oturdukları koltuk, yatak -her ne ise- renkleri yeşildir deniliyor. Model olarak yeşil renk seçilmiştir. Bütün bunlar zaten ayetlerde geçiyor.[655] Cennette kadın-erkek ayrımı yapmaksızın herkesin altın ve inciden bilezikler kullanması ve cennetteki kap-kaşığın yine altın ve gümüşten olması, bu yabancı kelimelerin içinde bulunduğu ayetlerde anlatılmaktadır.[656]

"Ha- mim", "elif- lam- mim" gibi sure başlarında bulunan anlamsız harfler.

654 Kehf 31, Duhan 53, Rahman 54 ve İnsan 21,

655 Kehf 31, Rahman 76. İnsan suresi 21.

656 Kehf 31, Hac 23 ve Zuhruf 71.

Kur'an'da geçen bu yabancı kelimelerden, numune olarak birkaçının Arapça karşılıklarını aşağıya alıyorum.[657]

Görüldüğü gibi Kur'an'da geçen her yabancı kelimenin Arapça karşılığı var. O dönem teknoloji dönemi değildi ki diyelim yeni ürünler ilk isimleriyle kullanılsın? Dolayısıyla Kur'an'da yabancı kelimelerin kullanılması için akla uygun bir gerekçe yok. Bu tür çelişkilere yanıt vermek amacıyla muhkem ve müteşabih ayetler diye bir ifade var Kur'an'da.

Hatırlanacağı üzere Hz. Muhammed'in okuryazarlığıyla ilgili bölümde bir hadisten söz etmiştim. Kim Kur'an'dan bir harf okursa otuz yararı var. Bu durumda, Kur'an'da yer edinmiş bu yabancı kelimelerden örneğin irin anlamına gelen 'Gassak' kelimesini kim günde on sefer okusa yüzlerce sevap kazanır.

Bir de daha önce örnekler verdim; mesela İbn-i Abbas o kadar güzel dil biliyordu; ama yine de Kur'an'da geçen şu şu kelimelerin anlamını bilmiyorum diyordu. Hepsi Arapça olsaydı, bari yabancılar anlamasa da Araplar anlardı.

o-[3]' Yemnı: Bahr. Kist: Adi... Esfar: Kütüb. Fum: Scvm. Tağut: Kâhin. Müzcat: Kalil. Mekalid: Mefatih. Menas: Firar. Kesvere: Esed. Esfar: Kütüb. Fum: Sevm (peltek -s). Naşie: Kıyam. Hüdna: Tübna. La Vezer: Lamelcee. Kif leyn: Da'feyn. Hevnen: Hilmen. Ekvab: Ekvaz. Esbat: Kebail. Fil: Dülem. Ya-Sin: ya insan! Heyte yerine Helümme. Elim: MUcî'. İsrî: Ahdî. Evvibî: Sabhilti, Biya: Kenais. Abbedte: Ketelte Huben: İsmen (peltek s). Cibt: Şeytan Dereste: Kere'te Gassak: Barid veta. Evvibi: Sebbihi. Evvab: Müsebbih. Rehven: SehlMJ Adn: A'nab-kürüm. Yehurü: Yerciü söylenebilirdi.

ON IKINCI BOLUM

İSLAM'DA GÖZ ARDI EDİLEN GERÇEKLER

a) İnsanların Kol ve Bacaklarının Kesilmesi Meselesi

İşleyeceğim konuyu **Turan Dursun** 1990'larda kaynaklarında işlemişti. O zaman Diyanet işleri eski başkanlarından **Prof. Süleyman Ateş'**in de buna yanıt niteliğinde iki ciltlik **bir** çalışması yayınlanmıştı. Diyanet İşleri Başkanlığınca tercüme edilen *Tecrid-i Sarih'te* ilgili konu kısmında ayrıca önemli açıklamalar var. İzah etmeye çalıştığım konunun asıl kaynağı Kur'an'da zaten vardır. Ayrıca hadis külliyatında da bu konuda çok zengin bir doküman var. Kısacası, İslami kaynaklarda bunun kadar kanıtları hem çok, hem de sağlam olan başka bir konu bulmak hemen hemen mümkün görünmüyor. Konu anlatılınca zaten anlaşılacaktır. Bir de geçmişten günümüze kadar İslam otoritelerince benimsenen ortak bir görüş var; onu anlatacağım. Konunun ufak bir bölümüyle Bediüzzaman **Sait Nursi'**nin bakışını da belirteceğim. Bunların hepsi, mevzu hakkında farklı şeyler söylüyorlar. Özellikle **Turan Dursun** farklı, **Süleyman Ateş** farklı, İslam camiasındaki görüşle Diyanet'in tercümesindeki anlayış da farklıdır. Durum bu olunca, konuyu kanıtlarıyla ve her kesimin **argümanlarıyla** birlikte enine boyuna işlemek istedim.

Bu konuyu değişik kesimlerin argümanlarıyla birlikte değerlendirmemden, birilerinin düşüncelerini çürütmek, kendime de pay çıkarmak gibi bir anlayış algılanmasın. Benim amacım, insanlığı ilgilendiren önemli bir konuda okurları bilgilendirmektir.

Mevzu, Kur'an'da Maide suresinde geçen ağır bir ceza ve onun detayını anlatan hadisler ve diğer İslami kaynaklar. Önce ayetin mealini verelim; daha sonra gerçekleşen olayı diğer kaynaklardan özetleyelim.

Ayet, Maide suresi **33:**

1) "Allah'a ve Resulüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin vc ayaklarının çaprazlama kesilmeleri ya da sürgüne gönderilmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır." (Diyanet'in Kur'an tercemesinden)

2) "Allah'a ve peygamberine karşı savaşmaya kalkışan ve yeryüzünde bozgunculuğa çalışanların cezası, öldürülmelerinden veya asılmalarından veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesinden, ya da bulundukları yerden sürülmelerinden başka bir şey olamaz. Bu, onların dünyada çekecekleri bir zillettir. Ahirette ise kendilerine büyük bir azap vardır." (Hamdi Yazır'ın Kur'an tercemesinden)

3) "Allah ve elçisiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası, (ya) öldürülmeleri, ya asılmaları, ya eller ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyada çekecekleri rezilliktir. Ahirette ise onlara büyük bir azap vardır." (Süleyman Ateş'in Kur'an tercemesinden)

4) "Allah ve resulüyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası şudur: Öldürülürler, yahut asılırlar, yahut elleriyle ayakları çaprazlamasına kesilir, yahut bulundukları yerden sürülürler. Bu onlar için dünyada bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır." (Yaşar Nuri Öztürk'ün Kur'an tercemesinden).

Şimdi de hadise nedir, neyin nesidir izah etmeye çalışalım:

Hicri (Medine döneminin) altıncı yılında Ukl kabilesiyle Becile kabilesine bağlı Ureynelilerden (yaygın görüşe göre) 8 kişilik bir grup Medine'ye gelip Hz. Muhammed'e *'Müslüman olduklarını '* bildiriyorlar. Ancak Medine havası onlara iyi gelmiyor ve hastalanıyorlar. Sonuçta Hz. Muhammed onlara, gidin falanca yerde (Medine'den 6 mil uzakta, Feyfa'ul Habar adında sakin bir yerde) devlete ait develer var; siz onların sütünden ve sidiğinden için, iyileşirsiniz diyor. Bunlar da gidip Muhammed'in tavsiyesini yerine getiriyor ve iyileşiyorlar. Daha sonra develerin Yesar adındaki çobanını öldürerek develeri alıp götürüyorlar. Hatta kaynaklarda bu insanların öldürüldüğü yerin ismi *"el-Münekka"*diye geçiyor. Aynı zamanda götürülen develerin sayısı da belli: 15 deve; birini de kesip yiyorlar.[658]

Peki, sonuç ne olmuş; bir de buna bakalım:

Sağlam diye kabul edilen altı temel hadis kaynağında müşterek olan ve birkaç yerde tekrar edilen konuya ilişkin bilgiler var.

Diyanet'in tercüme ettiği *Tecrid-i Sarilfteki* hadisi temel alarak konuyu özetleyelim: Hz. Muhammed, bir gün sabahın erken saatlerinde bu çoban öldürme ve çalma haberini duyar duymaz, onların peşinden, Kürz b. Cabir veya Sait b. Zeyd komutasında silahlı bir grup gönderir. Onlar gün yükselirken (çok kısa zamanda) o insanları yakalayıp Hz. Muhammed'in yanına getirirler. Hz. Muhammed'in talimatıyla onların elleri ve bacakları kesilir, gözleri oyulur. Henüz ölmemiş; ancak can çekişen o insanları, sıcaklığıyla meşhur olan *"Harre "* denilen yere bırakırlar (artık bu şekilde can verene kadar ölüme terk edilirler). O arada su istiyorlar; ancak kendilerine su da verilmiyor.

°" a) **İbn-i Kesir, Bidayc-Nihaye, hicri altıncı yılı olayları başlığı altında,** 6/24.

b) İbn-i Scyyid-i Nas, UyuıTül Eser, 2/132.

e) İbn-i Sa'd, Tabakat, 2/296, **Kürz b. Cabir'in Arenilerc yaptığı baskın kısmında,**

d) Kurtubi, Maide suresi, 33 **ayet açıklamasında.**

e) Halebi, İnsan-ül Uyun, Megazi, Sait b. Zeyd seriyesi bölümünde.

Kütüb-i Sitte denilen tüm hadis kaynaklarında ve *Tecrid-i Sa-riA'te* olayın müşterek özeti bu.[659] Şu notu da eklemekte yarar var: Bu konuda Ebu Kılabe, var olan hadislerin sonunda, *"Bu ceza, hem çalmak suçunu işlemekten, hem adam öldürmekten, hem inandıktan sonra dinden çıkmalarından ve hem de böylece Allah'a ve peygambere karşı da savaşmış insanlar sınıfına girmelerinden dolayı onlara uygulandı"* diyor ve tam da az önce anlamını sunduğum Maide suresinin 33. ayetine uyarlıyor. Bu hadis Buhari'de dört yerde ve Diyanet'in tercüme ettiği *Tecrid-i Sarih'te* geçiyor.[660]

Olayı bu şekilde anlatan hadisler, Buhari'de sekiz farklı bölümde ve on dört defa tekrarlanmıştır. Buhari bunu değişik ravi zinciriyle anlatıyor. Bunların sayısı otuza yakın, dipnot olarak isimlerini ekliyorum.[661] Müslim'de "Kasamc" bölümünde dokuz farklı ravi zinciriyle geçmektedir.[662] Nesai'de Tahrim-i Dem kısmında bu hadis 20 sefer, Taharet kısmında da iki sefer farklı ravi zinciriyle geçmektedir. Burada hadis Hz. Ayşe, Enes b. Malik, Urve, Sait h. Müseyyeb, Zübeyr, halife Ömer'in oğlu Abdullah ve Ebu Zenad gibi kişilerden aktarılmıştır.[661] Ebu Davud ise,

659 a) Buhari: 1)Vuclu, bab 66'no: 233, 2) Zekat, bab 68, no: 1501, 3) Cihat, bab 152, no: 3018. 4) Megazi, bab 36, no: 4192-4193. 5) Tefsir, Maide 33, bab 4, no: 4610. 6) Tıp, bab 5, no: 5685, bab 6, no: 5686 vc bab 29, no: 5727. /) Hudut, bab 15, no: 6802, 16, no: 6803, 17, no: 6804, 18, no: 6805. 8) Diyal, bab 22, no: 6899.

b) Muslini, Kesanıe, no: 1671,

c) Ebu Davud, Hudud, no: 4364-71.

d) Tirmizi, Taharet, Bab-u ma cac fi bcvl-i ma yü'kelü lahmühü, no: 72-73.

e) İbn-i Mace, Hudul, no: 2578.

D Ncsai, Tahrim-i Dem bölümünde, no: 4020 hadisleri no: 4043'e kadar toplanı 20 hadis.

66® a) Tecrid-i Sarih, Diyanet **tercümesi, no: 172 hadisin açıklaması, 1/182 vd.**

b) Buhari, 1) Vudu, bab 66, no: 233. 2) Cihat, bab 152, no: 3018. 3) Hudut, bab 17 vc 18, no: 6804-05.

661 Yahya, Şu'be, Kalade, Süleyman, Hammad, Eyüp, Ebukclabe, Mualla, Vühcyb, Abdullah, Yezit, Sait, Ali b. Abdullah, Muhammed, İbn-i Avn, Selman, Müslim, Sabit, Selam, Musa, Hcmam, Velil, Evzai, Küleybe, İsmail, Haecac, 1lümeyd vc Ebu Rica. Bütün bu isimler yukarıda 90. dipnotta Buhari'dcn gösterdiğim yerlerde geçiyor.

662 **Müslim, Kasame bölümü, no: 1671.**

663 Nesai, Tahrim-i Dem. No. 4020'den no: 4043.

Enes b. Malik, halife Ömer'in oğlu Abdullah ve Ebu Zenad'dan aktarmıştır. Tirmizi'de, Taharet kısmında geçen bu hadisler, Enes b. Malik'e dayanmaktadır.[664] Konuya ilişkin İbn-i Mace'deki hadisler ise Hz. Ayşe ve Enes'e dayanıyor.

Başta da belirttiğim gibi, nerdeyse İslami kaynaklarda bunun kadar güçlü bir hadis hemen hemen bulunmamaktadır.

Tabi ki Maide suresinin 33. ayetiyle ilgili tefsirlerde daha teferruatlı bilgiler var; ancak İslami kesim tarafından sahih diye bilinen hadislerdeki bilgiler ve var olan ilgili ayet, konunun çözümü için yeterli. Bu bakımdan o detaylara girmeyi gereksiz buluyorum. Kaldı ki, tefsirlerde daha ağır aktarımlar var. Örneğin; Hz. Muhammed'in ateşte ısıttığı çivilerle onları dağladığı, gözlerini oyduğu, onları ateşte yaktığı gibi farklı bilgiler anlatılıyor.[665] Kurtubi kendi tefsirinde, "Onlar o halde su isterken, Hz. Muhammed buna karşılık 'Ateş' yanıtını veriyor. Yani size su mu vereceğim; ateş için anlamında alaylı bir şekilde yanıt veriyor"[666] diyor.

Belirttiğim gibi detaylara girmeye gerek yok. Bir kere ortada ağır bir ceza yönteminden söz eden ayet var ve uygulama örneği de hadis külliyatında geçiyor. Tüm hadis kaynaklarında ortak olarak ve defalarca anlatılan bu olay, birkaç sahabe tarafından aktarılıyor; ama en çok Enes b. Malik'in ismi geçiyor. Bu da normaldir. Çünkü **Enes'in** ayrıcalığı vardı. Kendisi, Hz. Muhammed'e on yıl yaverlik yapmış, hep onunla beraber olmuştur.[667]

Olayı bu şekilde **özetledikten** sonra tekrar başa dönelim: Kim ne demiş; bir bakalım.

Diyanet'ten başlayalım. Bir kere Diyanet'in yazdıklarında bazı bilgi eksiklikleri var, önce onları hatırlatalım. *Tecrid-i Sarih* Diyanet tercümesinde, bu katliamla ilgili hadis, Buhari'de yedi

664 Tirmizi, Taharet, no: 72-73.

665 Muhammed b. Yusuf Salihi el- Şami (h. 942. ö), SUbUl'lK hüda, 6/182 vd. Kür/, b. Cabir veya Sail b. Zeyd seriyesi kısmında.

666 Kurtubi tefsiri, Maide suresi 33. ayet açıklamasında.

w» Buhari, Edep, Hüsn-ül buluk, no: 5691. Müslim, Fcdail. Müslim, Fcdail, no: 2309.

yerde, dokuz farklı yolla geçiyor. Müslim'de de Hudud başlığı altında yedi yolla, Nesai'de dört yolla alınmıştır deniliyor ve diğer hadis kaynaklarının tasnifine bu şekilde devam ediliyor. Belli ki kitabı tercüme eden, hadis kaynaklarını yeterince gözden geçirmemiştir. Çünkü Buhari'de sekiz büyük bölümde on dört sefer ve bir o kadar da farklı ravi zinciriyle geçiyor. Bunun dökümünü az önce dipnot olarak ekledim. Nesai ise bu cinayetle ilgili hadisi sadece bir bölümde yirmi sefer aktarmıştır. Ayrıca başka bir bölümde de iki sefer almıştır.[668] Benim için önemli olan içeriktir; sayısal ifadeye pek takılmam. Ancak madem Diyanet bu işi yapmış, bunun hakkını vererek yapmalıydı. Çünkü bu hadisler Buhari'de yedi sefer geçiyorsa farklıdır, bunun iki katı kadar geçiyorsa farklıdır. Bir de belli olmaz; bakarsın farklı rivayetlerde ayrı bilgiler de çıkabilir. O yüzden hepsini belirtmek önemlidir.

Gelelim işin önemli kısmına: Önce konuya ilişkin Tecrid-i Sarih mütercimi ve yorumcusu Ahmed Naim'in açıklamasından başlayalım: Bazıları, Hz. Muhammed'in bu insanları bu şekilde öldürmesini tartışma konusu yapıyorlar. Yıllar önce bu hususta uzunca bir yazı yazmıştım, ondan bir özet aktarmak istiyorum diyor ve devam ediyor: Bunu anlatırken de Ahmet Zeyni Dahlan'ın (1816-1886) hazırlamış olduğu siyer kitabını temel alarak konuyu özetlemek isterim, diyor. Hemen hemen hadiste anlatılanları yazıyor; ancak Hz. Muhammed bu insanlara iyilik yaptı, onlar ise çobanın ellerini ve ayaklarını kesip gözlerine diken batırarak "Müsle" denilen işkenceyle onu öldürdüler ve develeri çaldılar. Dolayısıyla Hz. Muhammed onlara karşı farklı bir şey uygulamamış; ancak kısasa karşı kısas uygulamıştır diyor, olayı gayet normal görüyor. Bu konuda bazı İslam otoritelerinin isimlerini de veriyor,[669] onlar da kaynaklarında bunu işlemişlerdir diyor ve öldürülen bu insanlarla ilgili hadisler konusunda da, *"Bu hadisler ve olay hakkında şüphe etmek hiçbir*

[008] Nesai, Taharet, no: 305-306 ve Tahrim-i Dem, no: 4024'ten 4043' e kadar, 20 hadis.

Mesela; Abu Avane, İbn-i Sa'd, Taberi, Taberani, Abdürrezzak, İbn-i Talla\ İbn-i Hibban, İbn-i İshak, Vakıdi gibilerin isimlerini veriyor. Tccrid, no: 172.

Müslüman 'm işi (haddi) değildir" cümlesiyle nokta koyuyor. Özetle, Hz. Muhammed bunu yapmıştır ve de haklıdır, diyor. Deve idrarının ilaç olup olmaması konusunda da iki noktadan bakmak lazımdır, diyor. Biri tedavi açısından, diğeri de pislik. Bir kere o dönemde Arapların deve sidiğiyle tedavi yaptıkları bir gerçektir, diyor. Hatta deve sidiğinin ilaç olduğuna ilişkin İslam âlimlerinden kitap yazanlar da vardır, diye ekliyor ve Davut Antaki'den örnekler veriyor. Kısacası, ilaç olabileceğini savunuyor. Deve sidiği necis mi değil mi konusunda da İslam âlimleri arasında ihtilaflar vardır, diyor.

Bu deve idrarıyla ilgili hadis ve yorumlarına bakınca, şöyle farklı bir hadis hatırıma geldi. Hz. Muhammed, "Her kim her gün sabahlan aç kamına yedi tane hurma (kimi rivayetlerde Medine'nin Acve denilen hurma cinsinden) yerse, o gün içinde o kimseye ne zehir (yılan-akrep gibi) ne de sihir/büyü zarar veremez" diyor. Bu hadis Buhari'de birkaç yerde, *Tecrid-i Sarih* Diyanet **tercemesinde** ve Müslim'de anlatılmaktadır.[670]

Hurma sorun değil de; çünkü nasıl olsa bir yiyecektir, sakıncası yok, isteyen yiyebilir. Ama iyi ki bizimkiler deve sidiğiyle ilgili hadisi duymamışlar; yoksa hurma, zemzem suyu gibi Arapların deve sidiğini de kavanozlara doldurarak Suudi Arabistan'dan getirip şifa niyetine insanlara içirirlerini^. Bunu hakaret anlamında demiyorum, yorum da değildir. Çünkü sağlam diye kabul edilen hadisler ortada.

Süleyman Ateş'in az önceki insanların o ağır cezayla infaz edilmeleri ve ilgili ayet konusunda yorumu, *Tecrid-i Sarihteki* açıklamaya ve genel İslami kesimin görüşlerine terstir. O yüzden onun da konuya bakışını özetlemek isterim. Kendisi, Hz. Muhammed'in bu insanları bu şekilde öldünrıediklerini iddia ediyor, yani bunca hadise rağmen, olayı inkâr ediyor. Deve sidiğinin şifa olamayacağını ve Hz. Muhammed'in bunu yapmadığını

a) Tecrid-i Sarih Diyanet tercümesi, Taam kısmında, no: 1863.

b) Buhari, 1) Et'ime, bab 43, no: 5445. 2) Tıp, bab 52, no: 5768 ve 5769. tıp, bab 56, no: 5779.

c) Müslim, Eşribe, Medine hurmasının ayrıcalığı kısmında, no: 2047.

öne sürüyor. Bakalım hangi kanıt ve argümanlarla bunu teyit etmeye çalışmış?

1) Hadislerde deniliyor ki, bu insanlar Ukl-Ureyne **kabilesin*** dendi. Kimi rivayetlerde bunlar yalnız Ukl kabilesinden, kimilerinde bir grup insanlar, bir topluluk, kimilerinde yalnız Ureyne kabilesinden şeklinde anlatılınca, S. Ateş bunu sorun yapıyor ve madem kim oldukları konusunda netlik yoktur; o halde buna güven olmaz; dolayısıyla bu da olayın olduğu konusunda şüphe uyandırıyor, diyor. Hatta Ukl-Ureyne'den başka bir de "Becile" kabilesini ekliyor. Bir kere Becile ayrı bir kabile değil; Becile büyük bir kabile ve Ureyne de onun bir kolu. Bugünkü tabirle biri ilçe, diğeri de o ilçenin köyü gibi. İlgili kaynaklarda zaten bu şekilde açıklama var.[671] Bir de "Ucl" kabilesini ekliyor ve referans olarak da Buhari'yi gösteriyor. Onun kaynak olarak gösterdiği yerde "Ucl" değil; Ukl kabilesinden sekiz kişi diye geçiyor. Sanırım dikkatinden kaçmış.[672] Bir kere altı hadis kaynağında Ucl kelimesi hiç geçmiyor. Bir de bazı kaynaklarda Beni Füzarc, Beni Süleym gibi isimler geçiyor. Sayın hocanın bu kelime taktiğine başvurmasının nedeni, dinden haberi olmayan saf Müslüman'ın kafasını karıştırmak. Çünkü ceza işlenmiştir; **bu** konuda var olan **kanıtlarda** sorun yok. Şairin dediği gibi, "Bir mektup yazdım; ha sana, ha Hasan'a". Ceza uygulandıktan sonra arlık kişiler şunlar mı bunlar mı, bu o kadar sorun değil. Süleyman hoca böylelikle işi yokuşa sürmek istiyor; ancak **bu** taktiğin başarı şansı yok.

2) Bir diğer argümanı da, alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed'in böylesine ağır bir cezayı uygulaması mümkün değildir, oluyor. Ayrıca temizliğe bunca önem veren bir Hz. Muhammed nasıl olur da hayvan pisliğini o insanlara ilaç niyetiyle içirir, şeklinde bir mantık yürütüyor. Yani yanlışın adresini başka yerde arıyor; asıl yanlışı dillendirmekten uzak kalıyor veya ne bilelim belki de inanıyor. O öyle inanmış olabilir. Ama ben onun icraatına ve Kur'an'ın içeriğine bakıyorum. Mutlak bir kabul veya karar benim için geçerli değildir. Herhalde kafamdaki

İbn-i Seyyid-i Nas, İnsan'UI Uyun, 2/132 vc İbn-i Kesir tefsiri, Maide 33. ayet.

Buhari, Diyat, bab 22, no 6899. Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu- 2, s. 57.

milyarlarca beyin hücrelerimin de bir görevi olmalıdır. Hele eğer ilimle de beslenmişse onu durduracak hiçbir şey yoktur; ancak fiziki olarak yok edilebilir!

3) Süleyman Ateş burada Hz. Muhammed'in bu yaptıklarına karşı şeriat dersini veriyor: Efendim bu olayda bir hırsızlık söz konusudur (aslında olay bir gasptır; hırsızlık da değildir). Eğer develer kapalı yerden çalınmış olsaydı ancak el kesme cezası uygulanırdı; hırsızlıkta kol ve bacak kesilmez, diyor. Fakat bu olayda develeri kapalı yerden değil de; açık yerden aldıklarına göre, el kesmek de yoktur diyor. Ayet bir kere bu fakir-zavallı kişilere uymuyor, onlar için inmemiştir, diyor ve şöyle açıklıyor: Ayete göre bu ceza, yeryüzünde bozgunculuk yapan, Allah ve peygambere karşı savaşan kişilere verilir.

Peki bu durumda bu hasta olan zavallı birkaç kişi nasıl Allah'a karşı savaş ilan ettiler ki bu cezayı hak ettiler gibi bir fikir yürütüyor. Şunu da söylüyor: Diyelim ki bu insanlar o çobanı katlettiler; peki kim gördü, şahitler kimdi gibi sorularla olayın gerçekleşmediğini kanıtlamaya çalışıyor. Halta şahit varsa bile ancak kısasa kısas gerekir diyor. Burada Kur'an'daki kısas ve el kesme cezalarını tabi ki kabul ediyor ve normal karşılıyor!

Sanki dini kuralları Hz. Muhammed'in onayladığını bilmiyor da onun icraatını onun kurallarına göre değerlendiriyor. Kurallar Hz. Muhammed'den çıkmıştır ve istediğinde kendi kurallarına uymamıştır. Ne istemişse onu yapmıştır. Süleyman hocaya göre, sanki ayette geçen Allah'a karşı muharebe kelimesinden kasıt gerçek savaştır. Burada Allah'a karşı savaşmak, onun emir vc yasaklarını dinlememek demektir. Bu hasta birkaç kişi nasıl Allah'a karşı savaşabilir diyor. Demek ki hasta değillerse savaşabiliyorlarmış. Peki nasıl? Allah görünen bir şey mi ki ona karşı savaş edilsin?

4) Bir de Kur'an'da pek de önemsenmeyen kelimelere takılıyor. Mesela; ayette bu cezalar anlatılırken, "Ya/ ya da" anlamında olan "Ev" atıf harfi kullanılmış. "Ve" bağlacı şeklinde geçmiyor. Ve bağlacı olsaydı tüm bu cezalar birden uygulanabilirdi; ancak "yoksa" bağlacı olunca bunlardan biri uygulanır diyor. Durum bu olunca Hz. Muhammed nasıl tüm cezaları onlara

uygulamış; bu olamaz diyor. Bir de ayette geçen muharebe kelimesinin fiil kalıbı şimdiki ve gelecek zaman kipindedir **(Yüharibune).** Yani kim bundan böyle bu ayette belirtilen suçlan işlerse bu ceza uygulanır, diyor. Hâlbuki eğer maksat o insanların olayı olsaydı, ayet daha sonra geldiğine göre geçmiş zaman kipiyle **(Harebu)** şeklinde kullanılması gerekiyordu. Yani, "Allah ve resulüne karşı daha önce savaş açmış olanların cezası işte budur" denmeliydi diyor. Az sonra bunun açıklamasını yapacağım.

5) Tüm hadis kaynaklarında anlatılan ve bugüne kadar sağlamlığı tartışılmayan bu Ukl-Ureyne olayını içeren hadisi kabul etmiyor. Hz. Muhammed bir kere böyle bir ceza uygıılamanııştır diyor. Gerekçesinde de, bunu rivayet eden kişiler **Enes b. Malik** ve **Ebuhüreyre**'dir de ondan, diyor. Çünkü Hz. Muhammed vefat edince Enes henüz 15 yaşlarında bir çocuk ve Ebuhüreyre de Hz. Muhammed'in ölümünden 3 yıl önce Müslüman olmuş, bu olay (eğer doğruysa) daha önce hicri dördüncü yılında olmuştur, diyor. Dolayısıyla hem Encs'in küçük olmasını, hem de Ebuhiireyre'nin olaydan sonra Müslüman olmasını, onların hadislerinin sağlıklı olmadığına kanıt olarak belirtiyor. Aslında bu ağır ceza, zaman içinde İslam yöneticilerinin hesabına geldiği için, bilerek Hz. Muhammed'e mal edilmiştir, iftiradır, hadisler sahtedir diyor. İddialarını doğrulamak için ayrıca Ebuhüreyre üzerinde çok duruyor ve onun hadisleri hakkında güvensizlik oluşturmak için onun biyografisi/sicili ile ilgili dört sayfalık özel ve olumsuz bir açıklama yapıyor.[673]

6) Aslında bu ağır cezayı içeren ayet, Hz. Muhammed'le Yahudiler arasında yapılan bazı anlaşmaları, Yahudilerin bozmaları sonucu onlar hakkında inmiştir diyor. Demek ki ona göre söz konusu Yahudiler olunca, tanrının böyle bir ceza ayetini göndermesi gayet doğaldır. Ama bu inançta olanlar şunu hiç düşünmüyorlar ki, tanrı mademki biz insanları yaratmış ve mademki iyiliğimizi istiyor, o zaman makul-geçerli bir çözüm göstermesi gerekiyor. Kol-bacak kesin diyen tanrıdan korkulur doğrusu. İşte hoca bunu olumlu karşılıyor.

Prof. Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu-2, s. 62-66.

Sait Nursi'yi de bir noktada konuya katmak istiyorum, demiştim. **S. Ateş** Ebuhüreyre'yi yerden yere vururken Sait Nursi tam da tersini işliyor kaynaklarında.[674] Onu öylesine övgüyle anlatıyor ki, sanki Hz. Muhammed'in yardımcısı. Bu bakış açısı aynı zamanda tüm mezhep liderlerinin ve İslam önderlerinin de görüşü.

Süleyman Ateş'in Ebuhüreyre hakkında yazdıklarından bir özet verelim: Halife Ömer ona güvenmediği için hadis rivayet etmeyi kendisine yasaklamıştır, diyor. Ömer hayatta olduğu sürece, Ebuhüreyre onun korkusundan diyemezdi ki Hz. Muhammed şu hadisi şöyle demiş. Hz. Ayşe ve İbn-i Ömer de onun hadislerine kuşkuyla bakıyorlardı, diyor. Hatta Ömer onu Bahreyn'e vali tayin ederken, malında çok artış olur (yani rüşvet alır), bu yüzden Ömer hem onu valilikten alır, hem de malına el koyar. Hatta Ömer ona, "Allah ve Kitap düşmanı, sen bu malı nerden getirdin?" diye ağır hakaretlerde bulunur. Ebuhüreyre eşeğe binip Medine sokaklarından geçerken halka, "Çekilin çekilin vali geliyor!" diye seslenirdi diyor ve böylece onu adeta deli, komedyen, Nasrettin hoca tipi bir kişiliğin sahibi olarak takdim ediyor. Yani ilgili ceza ayetini kurtarmak için kusuru başkalarında arıyor. Diyanet'in tercüme ettiği *Tecrid-i Sarih* mütercimi **Ahmet Naim** de, *"Bu hadis ve olay hakkında şüphe etmek hiçbir Müslüman'ın işi (haddi) değildir"* diyor. Oysa, **Sait Nursi** ondan övgüyle söz ediyor.

Peki, bu durumda normal bir Müslüman ne yapsın, hangisi doğru, hangisine inansın?

İşte bu anlattıklarımdan sonra şimdi de konuyu toparlamaya geçelim.

Bir kere **Süleyman Ateş**'in, efendim o insanların olayı daha önce olmuş, ayet ise daha sonra gelmiş; dolayısıyla ayet onlarla ilgili olsaydı, Allah'a karşı savaşmış olanlar **(Harebu)** şeklinde geçmiş zaman kipiyle söylenmesi gerekiyordu sözü, talihsiz bir, açıklamadır. Çünkü bu zaman kipleri Kur'an'da (bazı istisnai durumlar dışında) pek uygulanmıyor. Hocanın bu basit kuralı bilmediğini tahmin etmiyorum; ancak bunu bir taktik olarak öne sürdüğünü sanıyorum.

Prof. Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu-2, s. 63-65.

Bu kuralın genelde Kur'an'da geçerli olmadığına ilişkin bir-iki örnek verelim:

a) "Biz en yakın göğü ziynetlerle, yıldızlarla donattık. Onu itaatten çıkan her şeytandan koruduk. O şeytanlar, yüce topluluğu (melekler topluluğunu) dinleyemezler. Kovulmaları için her taraftan taşa tutulurlar. Onlar için sürekli bir azap da vardır. Ancak onlardan söz kapan olur. Onu da delip geçen bir alev izler (onları yok eder).[675]

Burada son cümlede geçen **'söz kapan olursa'** anlamını veren fiil **'hatife'** şeklinde geçmiş zaman kipiyle yazılmış; **'yehtefu'** şeklinde şimdiki ve gelecek zamanı belirten fiil kipiyle yazılmamıştır. Hâlbuki burada tüm zamanlar geçerlidir; bir süreklilik söz konusudur. Ama buna rağmen geçmiş zaman kipiyle kullanılmıştır. Yine, 'Onu da delip geçen bir alev izler' cümlesindeki **'izler'** anlamına gelen **'etbeahü'** kelimesi, di'li geçmiş zaman kipiyle yazılmış; ancak burada geniş zaman anlamını taşır.

b) "Mutlu olanlar cennetledirler, gökler ve yer durdukça onlar orada ebedi kalacaklardır; kesintisiz bir lütuf olmak üzere."[676]

Burada 'Gök ve yer durdukça' cümlesindeki **'durdukça/ dâmet'** geçmiş zaman kipiyle yazılmıştır. Hâlbuki, cennetle olanlar orada ebediyyen kalacak, la ki yer ve gök var oldukları sürece, deniliyor. Yani fiil mazi (geçmiş zaman) kipiyle yazılmış; ancak hadise cennet ehliyle ilgilidir, gelecekle ilgilidir. Oysa, 'Yer ve gök devam edecekleri sürece' şeklinde gelecek zaman kipi olan **'tedumü'** fiil kalıbı kullanılmalıydı.

c) "Madem iman sahibiydiniz, daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?" (Ehl-i kitap hakkında).[677]

Kanımca, Kur'an Osman zamanında yazılırken burada bir yazım hatası olmuştur. Çünkü durum normal değildir: ayetteki fiil çekimi şimdiki ve gelecek zamanla ilgilidir. Yani kelime kalıbına, fiil çekimine göre tercüme edilirse, *'İmlininiz olsaydı, Allah'ın peygamberlerini öldürmüyorsunuz daha önce'* şeklinde

0/:> **Saffat, 6-10. ayetler.**

676 **Hud, 108.**

677 **Bakara su esi, 91.**

olurdu ki, çok yanlış bir diziliş. Burada fiil şimdiki zaman; ancak hem daha önce kelimesi var; hem de Hz. Muhammed, zamanındaki ehli kitapla konuşurken, *artık peygamber yoktu ki ehl-i kitap onları öldürsün,* deniliyor. Olay, geçmişle ilgilidir; ancak kullanılan fiil şimdiki ve gelecek zamanla ilgilidir. **Fahrettin Razi** gibi Kur'an yorumcuları bin dereden su getirerek yanlışı telafi etmeye çalışmışlar. Oysa ben, Kur'an ayetleri kitap haline getirilip halife Osman'a sunulduğunda, onun, *'Kur'an'da çok yanlışlar buluyorum, umarım zamanla Araplar bunları düzeltecekler'* açıklaması bağlamında değerlendiriyorum. Yani hata komisyonundur diyorum. Çünkü burada farklı bir durum söz konusudur. Her ne ise, örneğimizdeki fiil şimdiki zamana ait; ancak kastedilen geçmiş zamandır. Demek ki bazılarının, eleştirileri bertaraf etmek için başvurdukları bu kelime oyunu yöntemi yeterli ve geçerli değildir.

d) Kur'an'da kıyametin dehşeti anlatılırken, "O günün şiddetinden/dehşetinden gök bile yardır/çatlar" deniliyor.[678]

Arap gramatiğinde nitelenen ile niteleyen arasında bir uygunluk olmalı. Burada gök anlamına gelen **'Semâ'** kelimesi simaî bir müennes/dişi kelimedir. Dolayısıyla ona sıfat olan **'Münfatir'** kelimesi de **'Münfe tire tün'** şeklinde dişi olmalıydı; ama eril gelmiş ve kural çiğnenmiştir. Benzer örnekler Kur'an'da çoktur. Tabi ki bin dereden su getirerek yanıtlar vermeye çalışmışlardır. Halta o yanıtların başında da **'Allah'u Â'lem'** gelmektedir. Yani kesin bir yanıt veremedikleri için, en iyisini Allah bilir, demişlerdir.

e) "Ey Adem! Şeytan hem senin, hem de eşin (Havva) için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın. Sonra yorulur sıkıntı çekersin."

Ayette şeytanın hem Âdem'in, hem de eşinin azılı düşmanı olduğu, sakın ikinizi cennetten çıkarmasın, denildiği halde, son kelimede hitap yalnız Âdem'edir: Yorulur, sıkıntı çekersin deniliyor. Hâlbuki baştan beri mademki hitap ikisinedir, o halde yorulur sıkıntı çekersiniz şeklinde ikisi de kastedilmeliydi. Tanrı burada kadını önemsememişse bu ayrı bir şey... Dünya tarihine

Müzzemmil suresi, 18.

baktığımızda da günümüzde de her gün namus davası, bilmem şu davası derken kadınlar infaz edilmekte.[679] Adem'e sıkıntı çekersin deniliyor; ancak sıkıntının en alasını kadınlar çekiyor.

Bariz yanlışlar harife; normalde her dilde fiil kipleri birbirleri yerine kullanılır. Mesela Türkçede, 'Yarın önemli bir etkinliğe katılıyorum' denilebilir ve sıkça da şimdiki zaman kipi, gelecek için kullanılabilir. Yani illa da 'Yarın önemli bir etkinliğe katılacağım' şeklinde gelecek zaman kipi kullanılır diye bir kural yoktur.

Yine **S. Ateş**'in öne sürdüklerinden biri, o ağır cezayı içeren ayette (ki öldürün, çarmıha gerin, el ve bacakları kesin ayeti, Maide, **33) 've'** bağlacının kullanılmamış olması; bunun yerine **'ya da'** anlamına gelen atıf harfinin (Arapçası **ev** olan) kullanılmış olması. Bu görüş tefsirlerde de detaylıca işlenmiştir. Yani yeni bir konu değildir.[680] Tabi ki bu durumda ayette geçen eczalardan 'ya şu, ya da bu uygulanır' anlamı çıkar. Yani Hz. Muhammed'in o insanlara uyguladığı söylenen tüm cezalar, ayete göre uygulanamaz sonucu ortaya çıkar, diyor ve bundan yola çıkarak Hz. Muhammed'in böyle bir cezayı uygulamadığını öne sürüyor. Çünkü eğer bu Arapça gramatik Kur'an'da uygulansa, hep geçerli olsa dengeler altüst olur. Kısacası, hocanın ileri sürdüğü argümanlar (istisnai durumlar dışında) Kur'an'da geçerli değildir.

Bu duruma birkaç örnek verelim:

Nisa suresinde, 'Baş kaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın, onları dövün' deniliyor.[681] Burada **'ve'** bağlacı geçiyor. Hocanın dediği gibi eğer **'ve'** olursa hepsi birden uygulanır; ancak **'ya da/yoksa'** olursa tek bir şık uygulanır sözü bu ayette geçersizdir. Ayelte demek istenen, önce öğüt, sonra yatakların ayrı olması, bu da sonuç vermiyorsa son alternatif dövmek gelir. Halbuki bağlaç, **'ve'** bağlacıdır ve bu durumda demek ki hem öğüt verin, hem yataklar ayrı olsun ve hem de dövün, olması gerekir; ancak anlam böyle değildir. Kısacası **'ve'** bağlacıyla **'ya da/yoksa'** anlamına gelen

Taha suresi 11.

Fahrettin er-Razi, Mefatih'ül Gayb, Maide 33 **tefsirinde.**

Nisa suresi, 34.

ev bağlacı birbirlerinin yerlerine kullanılabilir ve bu konuda sorun yoktur. Hep belirtiyorum; istisnai durumlar vardır; ancak bu konularda geçerli değildir.

Aynı sureden başka bir meşhur örnek verelim: "Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."[682]

Burada maksadım birden fazla kadınla evlenmek konusunu işlemek değil. Burada farklı bir şey var. Ayette **'ve'** bağlacı kullanılmıştır. Hocanın dediği gibi eğer **'ve'** olursa tüm şıklar için birden geçerli anlamını verirsek, o zaman bu ayete göre bir erkek birden fazla kadınla evlenmek islediği zaman, onları ikişer (Burada üleştirme sıfatından iki alıyorum; sayı fazla kabarık olmasın), üçer, dörder alabilir. Eğer kelime oyununa takılırsak, bir erkek aynı anda hem iki kadın, hem üç ve hem de dört kadınla evlenebilir. Hâlbuki cumhura göre burada ayrı ayrı da evlenebilir. Yani **'ve'** bağlacıymış, **'yoksa'** bağlacıymış; bunun burada bir anlamı yok. Kaldı ki, 'Eğer adaletli davranamayacağınızdan endişe ediyorsanız, o zaman ya bir tane hür kadınla yelinin, ya da cariye/ler ile' diye bir cümle geçiyor ayette. Burada cariye ile hür kadın arasında **'ya'** bağlacı var: Yani ya hür kadın olsun, ya da cariye/ler. Böyle düşünürsek demek ki her ikisi birden olmuyor. Hâlbuki böyle bir şey yok. Çünkü hem cumhura göre böyle bir yasak yok, hem de pratikte Hz. Muhammed'le her dört halifenin aynı anda birden fazla hür kadın ve cariyeleri vardı. Demek ki kelime oyununa takılmak çare değil.[683]

Bu kelime kalıpları hakkında müfessirler açıklamalar yapmışlardır. Yanlış anlaşılmasın! Ben demiyorum ki fiil kipleri tamamen anlamsızdır. Kur'an'da mesela Musa-Firavun veya

[682] **Nisa, 3. ayet.**

Bu konuda 'Kur'an'da Kadın ve Hz. Muhammed'in Kadınları' adlı eserime bakılabilir.

Âdem-Havva ile ilgili bir şey anlatılıyorsa, "Firavun Musa'ya şöyle dedi" şeklinde dili geçmiş zamanın kipi tabiki kullanılır; ancak toplumu ilgilendiren bir konu ise, o zaman dünü de, bugünü de, yarını da bağlar. Yani fiilin kipine bakılmaz.

Sayın Ateş, bu katliamla ilgili ayetin geçtiği Maide suresi hicri dördüncü yılında inmiştir, diyor. Hâlbuki bu surenin ayetleri, hicri dördüncü, beşinci yılında başlamak üzere parça parça inmiş ve hicri dokuzuncu yılına kadar devam etmiştir. Bu konuda *'Usul-ü Tefsir'* kaynaklarında geniş bilgiler var. Ayrıca Diyanet yayınlarında da bu geçiyor.[684] Bir de şu bir gerçek ki, genelde hangi ayetin veya surenin ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmiyor; bunların tarihleri bir kere belirsiz. Kaldı ki Maide suresinde, *"Bugün sizin için dininizi mükemmel İmle getirdim. Size nimetimi tamamladım"* ayeti de var.[685] Çoğu Kur'an yorumcusu, bu ayeti en son ayet olarak saymışlardır. Çünkü mademki dininizi tamamladım, size karşı nimetimi mükemmel hale getirdim deniliyor; demek ki artık her şey bitmiştir. Bu ayeti zaman olarak öne alıp da o katledilen kişilerin olayını sonraya bırakmak gibi bir yorum sağlıklı bir yorum değildir. Zaten Kur'an'da hemen hemen tüm sureler zamana yayılmış; sure var ki ayetleri birkaç yıl içinde ancak bitebilinişiir. Kaldı ki, hem hadis kitaplarında, hem de ilgili ayetin tefsirlerinde genel kanı bu ayetin, katledilen o insanlar yüzünden indiğidir. Yalnız şunu da kabul etmek lazım ki, Sayın Atcş'in hadislerle ilgili öne sürdüğü güvensizlik meselesi doğrudur. Ama yine de bir fark vardır. Süleyman Ateş bunu demekle Kur'an'a gölge düşürmemeyi amaçlıyor. Hâlbuki ister bu hadisler doğru olsun, ister olmasın, ister o insanlar bu şekilde katledilmiş olsun ister olmasın (ki edilmiştir. Çünkü kanıtlar çok güçlüdür); bir kere Kur'an'da geçen bu ağır ceza insaf ve merhamet dışıdır.

Bir de Süleyman hoca diyor ki; eğer onlar çobanı öldürmüşse ve bu da ispat edilmişse Kur'an'a göre kısas gerekir. Yani kısas cezasının, bu çağda hâlâ geçerli olduğuna inanılıyorsa buna ne diyebilirim ki?

[684] Dr. Osman Keskioğlu, Kur'an İlimleri, Diyanet yayını, s. 120-129.

[685] Maide, 3. ayet.

Kaldı ki, şiddeti içeren ayetler sadece mevzumuz olan bu ayetten ibaret değildir. Birkaç örnek verelim: Bedir harbiyle ilgili, "Ben size bin melekle, üç bin, beş bin melekle savaşta yardım ettim" ayetleri var.[686] Yine Bedir'de katledilen kâfirlerle ilgili Hz. Muhammed'e hitaben, "Siz onları öldürmediniz; ancak Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, Allah attı" ayeti var.[687] Bedir'lc ilgili bir başka ayet: "Allah melekleri yardıma gönderince biz de onlara, 'Haydi gidin; ben inkâr edenlerin kalplerine korku salacağım; siz de onların boyunlarını vurun, parmaklarını doğrayın!"[688]

Az önceki ayetlerin anlamını S. Ateş'in Kur'an tercümesinden aynen veriyorum:

a) Al-i İmran 124-125: "O zaman sen mü'minlere: 'Rabbinizin size indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi, size yetmez mi?' diyordun. Evet, sabreder, korunursanız; onlar hemen şu dakikada üzerinize gelseler, Rabbiniz size nişanlı beş bin melekle yardım eder."

b) Enfal 9. ayet: "Siz Rabbinizden yardım istiyordunuz, O da: 'Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım edeceğim' diye duanızı kabul buyurıuıışlu."

c) Enfal 12. ayet: "Rabbin meleklere vahyediyordu ki: Ben sizinle beraberim, siz inananları pekiştirin; ben inkâr edenlerin yüreklerine korku salacağım; vurun (onların) boyunların (ın) üstüne, vurun onların her parmağına!"

İşte Bedir harbinde Müslümanlar kazanınca Hz. Muhammed'e inen kahramanlık ayetleri bunlar. Bir yıl sonra Uhud'da darbe alınınca, gelen ayetlere bakalım; bunu da Ateş'in tercümesinden dinleyelim:

d) Al-i İmran, 140: "Eğer size bir yara dokunduysa, o topluluğa da benzeri bir yara dokunmuştu. O günleri biz insanlar arasında çevirip dururuz (kâh bir kavme, kâh ötekine galibiyet veririz; bazen bir topluma iyi veya kötü günler gösteririz, bazen ötekine)".

686 Al-i İmran, 124-125, Enfal 9.

687 Enfal, 17.

688 Enfal. 12.

Yani savaşı kaybetme durumunda Allah, ben sizi denedim, hep siz kazanacaksınız diye bir kural yoktur diyor.

Ateş'in eksik bulduğu bir diğer nokta, bu hadisin yalnız Ebuhüreyre gibi güvensiz olan bir kişi ile Hz. Muhammed vefat edince henüz 15 yaşlarında olan Enes b. Malik tarafından aktarılmış olması. Bir kere bu hadisleri aktaranlar arasında ***Kiitüb-i Sitte*** denilen altı hadis kaynaklarında **Ebuhüreyre** ismi geçmiyor. Sanırım Ebuhüreyre'yi bilerek konunun içine katmak istemiş ki onu eleştirsin ve konuya bir nebze yanıt olsun. Bazı uzun tefsirlerde, 'Ebuhüreyre'ye şöyle bir hadis mal edilir' şeklinde değinilmiştir; bu ayrı bir şey. Mesela **İbn-i Kesir** kendi tefsirinde ilgili ayet açıklamasında Ebuhüreyre'ye değiniyor. Ancak katledilen o insanlar meşhur hadislerde 'Ukl-Ureyne kabilesindendi' diye geçerken, **Ebuhüreyre'nin** aktarımında, 'Bunlar Beni Fezare kabilesindendi' biçiminde kısa bir not düşülüyor.

Altı hadis kaynaklarından **Buhari** ve **Müslim** dışında bu olayı aktaranlar arasında Hz. **Ayşe, İbn-i Ömer** gibi meşhur sahabiler var. Yine "Mürsel" de olsa, **Ebu Zenad, Urve, Sait b. Müseyyeb** gibi isimler var. Yani işin içinde zengin bir ravi kadrosu var. Ama Süleyman Ateş, bunlardan söz etmiyor; ancak altı hadis kaynağında bu konuda ismi geçmeyen Ebuhüreyre'yi listeye ekliyor ve eleştiriyor.[689]

Gelelim, Enes'in 15 yaşında olması ve bu nedenle hadislerinin güvensiz olması konusuna. Evet; kaynaklarda Enes'in yaşının küçük olduğu geçiyor. Ancak 15 yaş konusu pek inandırıcı gelmiyor. Hz. Muhammed'e on yıl hizmet etmişse ve Muhammed'in ölümüyle de on beş yaşındaysa, o zaman demektir ki 5 yaşındayken hizmete başlamış, buysa inandırıcı gelmiyor. Neyse, bu o kadar önemli değil. Eğer, Ebuhüreyre bu olaydan sonra Müslüman olmuş; dolayısıyla bu hadiseyi bilmiyor diye itiraz edilse, o zaman her altı hadis yazarı da Hz. Muhammed'den yaklaşık 2 asır sonra dünyaya gelmişler ve kalkıp onun hadislerini bir araya getirmeye çalışmışlar. Hele en başta gelen **Buhari,** aslen Arap da

[689] **Ebu Davud, Hudud, no: 4369. Nesai, Tahrim-i Demi no: 4037, 4038 ve 4041. İbn-i Mace, Hudud, no: 2579.**

değil; kendisi bugünkü Özbekistan'ın Buhara şehrinde doğmuş, daha sonra tahsil görmek için Hicaz bölgesine geçmiştir. Yine Buhari kadar önemli olan İmam Müslim Nişaburludur ve Arap değildir. Eğer Ebuhüreyre, adı geçen olaydan 1-2 yıl sonra dünyaya gelmişse, nasıl olur da bu konuyu aktarır diye itiraz edilirse, o zaman asırlar sonra dünyaya gelen bu hadis âlimlerinin tümüne 'dur' demek lazım. Şu halde bu savunma da pek tutarlı değildir. Çünkü ya hep ya da hiç misali: Kurallar ya tüm hadisler hakkında geçerli olsun, ya da keyfi olmasın.

Eğer hadisleri aktaranların yaş meselesine takılırsak, zaten işin içinden hiç çıkılmaz. Mesela; Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın oğlu İbn-i Abbas'ıı bizzat açıklaması var ve bu ifadesi birkaç yerde Buhari'de geçiyor ki, Hz. Muhammed vefat edince ben yeni sünnet olmuş, 10 yaşlarında bir çocuktum, diyor.[690] Hâlbuki bu insan, "Müksirun" denen en çok hadis aktaran altı-yedi kişiden biridir ve iki bin civarında hadis aktarmıştır. Hz. Ali gibi ünlü biri yaklaşık beş yüz civarında, o da çok önemsiz hadisler alırken, bu çocuk binlerle ifade edilen hadisler aktarmış ve onun hadislerinden de mezhep liderleri sonuçlar çıkarıp kanun yapmışlardır. Yine meşhurdur ki Hz. Ayşe çok küçük yaşta Muhammed'le evlenmişti, dul kaldığında ise 18 yaşındaydı. Ayşe en çok hadis aktaran altı kişiden biri. Demek ki Enes küçüktür demek de bir taktiktir; işin içinde gerçek payı yoktur. Niye? Çünkü o zaman ya bu küçük yaştaki insanların aktardıkları tüm hadisler rafa kaldırılsın ya da tersi olsun. Hesabına gelirse evet; gelmiyorsa çocuktu demek makul bir anlayış değildir.

Çok basit bir örnek verelim: Ebuhüreyre Hayber fethinden sonra Müslüman olmuş, Hz. Muhammed'le yaklaşık 3 yıl beraber olmuştur. Ondan sonra Hz. Muhammed vefat etmiştir. Yanı sıra her dört halife, baştan beri Hz. Muhammed'le birlikte ve hepsi de okuryazar. Ama ilginçtir ki, halife Ebubekir'e mal edilen tüm hadislerin toplamı 142, halife Osman'ınki 146, halife

[690] **Buhari:**

a) Fedail-i Kur'an, bab 25, no: 5035.

b) İstizan, bab 51, no: 6299 ve 6300

Ömer'in 527 ve halife Ali'nin de toplam 537 hadistir. Yani her dört halifenin ezberledikleri, aktardıkları hadislerin toplamı (aşağı yukarı) 1350 civarı iken, sadece 3 yıl Hz. Muhammed'le beraber olan Ebuhüreyre, 5374 hadis alır ve tüm sahabeler arasında birinciliğe yükselir.[691]

İşte bu hadisler konusu bu kadar sağlıksız. Ama bu İslam'ın problemi. Yanlış ise tüm hadisleri kaldırsınlar, o zaman tarih falan da kalmasın, biz sadece Kur'an cümleleri üzerine konuşalım.

Burada merak edilen şu: Bazı İslam düşünürleri, modern çağın da etkisiyle bu deve sidiğinin ilaç olamayacağını ve bu hadisin asılsız olduğunu iddia ediyorlar. Peki diyelim tıp yeni bir buluşla böyle bir şeyin olabileceğini, hatta kanser, aids için iyileştirici ve kesin sonuç verir olduğunu açıklasa, acaba olayı inkâr eden hocalar bu sefer ne diyecekler? İnanıyorum ki hemen ifade değiştirip bu sefer başka bir argümanla öne çıkarlar. Tabi ki tıp böyle bir şey olur dese de yine Hz. Muhammed'e bir keramet atfedilemez. Çünkü onun zamanında bu bir gelenekti, tedavi için başkaları da bunu yapıyordu. Kendisi de bu geleneği uygulamışıır. Kaldı ki bu başlıkta, işin cezai yönü üzerinde durmak istedim: Bir tarafta rahman ve rahim olan Allah, diğer tarafta önerdiği ağır ceza.

Kimi rivayetlere göre bu ayet Hz. **Muhammed'e** bir uyarıdır. 'Hani onların gözlerini çıkarmıştı, ateşte şişler ısıtarak gözlerine batırmıştı.' Ancak ayet cezanın sınırını belirliyor, sen gözlerini oydun; ancak ben tanrı olarak bunu kabul etmiyorum, gibi yorumlar çıkaranlar da var. Sanki, ey Muhammed sen neden bunu yaptın, gibi bir uyarı. Demek ki göz çıkarmak biraz ağır cezaya kaçıyor. O yüzden ayetle Hz. Muhanımed'i uyarılmış oluyor.

Bu savunma amaçlı yapılan yorumlara bakınca, Ateş'inki daha makul geliyor: En azından cezanın ağır olduğunu kabul ediyor ve kendince (kabul edilir veya edilmez) bazı savunmalar yapıyor. Bu sevindiricidir; yalnız burada böyle deyip de tercüme ettiği Kur'an ayetlerinde o ağır cezaları açıkça dile getirmesi tabi ki bir çelişki. O zaman bu ayetlerdeki ağır cezayı nasıl kabul edebilirsin? Yaklaşımı sevindirici de; kendisinin yanıt niteliğin-

İbn-i Hazm, Esma'u Sahabe, s. 30 vd.

de hazırlamış olduğu kitabın baş kısmında yazdığı bazı olaylar var ki; doğrusu savunması bence yetersiz; hele o olayları da kitabında anlatınca verdiği emek boşuna gitmiş oluyor.

Bunlardan birkaçına bakalım:

1) 1973'te Bağdat'ta bazı Kadiri ve Rıfai tarikatlarına mensup dervişlerin bedenlerinin değişik yerlerine şişler batırdıklarını ve sonra çıkarınca bir iz bile bırakmadıklarını gördüm, diyor. Aynı şeyleri Bağdat'ta İmam-ı Azam mescidinde de gördüğünü belirtiyor ve bunu büyük bir keramet sayarak sonunda konuyu, "Peki siz bu olayı nasıl izah edersiniz?" diye bir soruyla bitiriyor. Hâlbuki günümüzde bu gibi olaylar oluyor ve insanlar çocuklarını alıp eğlence niyetiyle gidip seyrediyorlar. Yani doğal bir şey. Mesela adamlar ateist oldukları halde kafalarına uzunca demir parçaları geçirip uçlarına da içinde eşya bulunan torbalar asıyorlar ve hiç de bir şey olmuyor. Ki Rıfailerin yaptıkları bunlarınkilerin yanında hiç kalıyor.

2) Başka bir yerde, Uğur Dündar'ın programında izlediği bir olayı anlatıyor. Hatay/ Dörtyol'da ünlü bir efsuncu yıllar önce Uğur Dündar'ın programına katılmış. Adam, ısıran yılan ve akrep yerlerini üfürme-püfürmeyle iyileştiriyornuış. Bunu televizyonda Dündar'a da uygulamış. Uğur yeter artık dayanamam, iyileştir beni demiş ve efsuncu elini sürmekle tedavi etmiş gibi bir olay anlatıyor. Anlatmasına anlatıyor da, bunu da bir ocak/evliya işi olarak değerlendiriyor. O aile ocakmış, bu mahareti babadan oğula geçiyormuş, diyor.

3) Süleyman Ateş henüz gençken Elazığ'da Hoca Muharrem efendinin yanında okuyormuş. Bir gün hocası ona bir anısını anlatmış. Hocası bir perşembe günü, şeyhi Hacı Ömer'in köyüne gitmiş. O köyle Elazığ arası da yaklaşık 30 km imiş (burada köyün de ismini veriyor). O gece orda kalmış, sabahleyin kahvaltı yaptıktan sonra yola çıkmak istemiş; ancak şeyh, bekle demiş. Derken zaman ilerlemiş ve cuma namazına iki saat kalmış. Yani cumaya Elazığ'a yetişmesi gerekiyormuş. Çünkü camide görevliymiş. Ama artık ümidini kesmiş. Çünkü 30 kilometrelik bir yolu yaya olarak ancak 6 saatte alması mümkünmüş. Şeyh onun hocasına şunu söylemiş: Korkma! Köyü geç ve rabıta yap (göz-

lerini kapatıp şeyhinden yardım dile). Hoca da köyü geçtikten sonra gözlerini kapatıp rabıta yapmış. O sırada şeyhi gelmiş (tabi ki gözler kapalı), hocanın elinden tutup Elazığ'a bırakmış. Gözlerini açınca bakmış ki kendisi Elazığ'dadır... Tabi ki bunlar keramet işi ve hocanın anlatımına göre saniyelik olan bir olay.

Bilmiyorum; yılan-akrep, şiş batırma hikâyelerini o kitaptan okuyup da tatmin olan olmuş mu acaba; insan merak ediyor. Tabi ki görünen köy kılavuz islemez misali, toplum bu anlayışta yetiştirilince maalesef bu hikâyelerin müşterileri çok oluyor.

Bu başlıkta Ebuhüreyre üzerinde biraz fazla duruldu; ayrıca katledilen çobanlara fazla yer verildi. Tabi ki bunlar olmuş şeyler. Ancak şu **dikkatlerden** uzak durmamalı ki, bir tarafla rahman ve rahim olan tanrı, diğer tarafta ona mal edilen böylesine ağır cezalar. Bunların ikisi bir arada olamaz, tşte hep vurgulamak islediğim budur.

Burada o çoban cinayetine yakın birkaç örnek daha verelim, ki İslam tarihi benzer örneklerle doludur.

Hz. Muhammed, Mekke'nin fetih günü, *"Kim Ebu Süfyan'ın evine giıvrsc onu dokunulmayacak, kim kendi evinden* ***çıkmıyorsa*** *veya Kabe içinde kalıyorsa onlara dokunulmayacak"* dediği halde, bu talimata uyulmamış vc Kabe'nin perdesini tutan, bağışlanmasını isteyen İbn-i Hatal (asıl adı Abdullah) için, *"Kabe'nin perdesini de tutsa faydası yok; onu öldürün!"* talimatım vermiş ve adam Kabe içinde infaz edilmiştir. Bu olay, Buhari ve Müslim'de ortak işlenmiştir.[692]

Adamın suçu, Muhammed'in vahiy kâtibi iken, daha sonra ondan ayrılıp aleyhinde propaganda yapmasıydı. Durum bu olunca **tabi ki** Hz. Muhammed onu affetmez! İslami kesim burada adama bazı suçlar yüklüyor: Efendim onun yanlışı sadece dinden çıkmak veya vahiy kâtipliğinden ayrılmak değildi; bir de daha önce bir **Müslümanı** katlettiği için bu ağır cezayı hak etmişti vb. Olay bu değil; ancak böyle olduğunu kabul etsek de, madem Hz. Muhammed, *"Ben tanrıdan geliyorum"* diyor ve nasıl olsa o zaman artık Kabe'yi de almış; ona dokunmaması gerekiyordu.

Buhari, Ceza-ü Sayd, bab 18, no: 1846. Müslim, Hac, no: 1357.

O sırada infaz edilmesi gerekenler listesinde **Abdullah b. Ebi Sarh** da vardı. Hz. Osman'ın akrabası olduğu için, Osman onu belli bir süre gizliyor ve daha sonra Muhammed'in huzuruna götürüp onun affını diliyor, Hz. Muhammed de onu bağışlıyor. Tabi ki bunun da suçu, az önceki İbn-i Hatal gibi vahiy kâtipliğini bırakıp dinden çıkmış olması. Başka bir kâtip de bu işi bırakıp İslam'dan da çıkıp kaçmıştı. Günün birinde öldüğünde Muhammed'in talimatıyla onun cenazesi geceleyin kabirden çıkartılıp dışarı atılıyor ki, millet desin Hz. Muhammed'e karşı geldiği için toprak bile onu kabul etmiyor. Hatırlanacağı gibi bu kâtipler hakkında daha önce geniş bilgi verdim.

Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin ablası olan Ümmü Hani'nin evine gidiyor Mekke'nin fetih günü ve orada banyo yapıp namaz kılıyor. Bu kadın iki kişi için Muhammed'e ricada bulunuyor, bunları bağışla diye ve o da, *"Senin ricacı olduğun kişileri bağışladım "* diyor.[693]

Onun Ümmü Hani ile ayrıca bir anısı da var. Ebu Talip sağ iken kendisi için ondan isliyor; ancak babası vermiyor. Daha sonra zaman içinde Hz. Muhammed ona bir daha teklif sunuyor; bu sefer de kadın kabul etmiyor. Yani kadının evine gidip banyo yapması da pek normal bir olay değil. Hele hele Hz. Muhammed'in cezalı kişileri hatır için affetmesi hiç de olumlu bir yaklaşım olamaz. İşin ilginç yanı, o ana kadar kaç sefer Muhammed'e karşı savaşan müşrik ordularının başkomutanı durumundaki **Ebu Süfyan** için de, *"Kim bugün onun evine sığınırsa alTe-* den'm"diyor. Tanrısal boyut itibariyle uygun bir davranış değil, ancak beşeri siyaset adına normal sayılabilir.

Daha sonra Osman, halife olduğunda Hz. Muhammed'in idamını istediği ve ancak Osman için bağışladığı **Abdullah b. Ebi Sarh**'ı eyalet valisi yapıyor/ödüllendiriyor.

Bu olay, *Kütüb-i Sittc* denilen hadis kaynaklarında ve birçok İslami kaynakta anlatılmaktadır. Bunu vahiy kâtipleri bölümünde detaylıca anlattım. Hz. Muhammed'in ölüm fermanını verdiği kişiler listesi hayli kabarıktır. İslami kaynaklar bunların dokuz kişi olduklarını yazıyor.

İbn-i Kayyım cl Cevzi, Zad-iil Mcad, 3/361.

Yine Hz. Muhammed'in, kendini eleştirdikleri için öldürülmelerini emrettiği insanlar arasında kadınlar da vardı. Mesela Muhammed'in talimatıyla bir grup Ebu Rafii'nin evine baskın düzenleyerek onu uykuda katlediyor. Buhari sadece Megazi bölümünde üst üste üç hadis aktarıyor bu suikast konusunda; ayrıca başka bölümlerde de işliyor bu olayı.[694]

Yine Ka'b olayı meşhurdur. Buhari ve Müslim buna özel bir bölüm açmışlar. Hz. Muhammed'in emriyle Muhammed b. Mesleme adındaki şahısla birlikte birkaç Müslüman'ın onu katlettiğini belirtiyorlar.[695] Tabi ki Buhari-Müslim dışında birçok İslami kaynakta da Ka'b ve Ebu Rafi'nin, niçin ve nasıl öldürüldükleri detaylıca anlatılıyor. Şunu da vurgulayalım ki, bu iki şahıs Yahudi idi.

İbn-i Teymiye (h. **728.** ö) vc Kadi İyad'ın (h. **544.** ö), kendi kaynaklarında, İslam'da kimlerin katli vaciptir konusunu işlerken, Hz. Muhammed'in öldürülmelerine karar verdiği insanlardan tüyler ürperten örnekler **veriyorlar.** Hz. Muhammed aleyhine şiir söylediği için, İbn-i Hatal'ın iki cariyesinin katline karar veriliyor. Mekke'nin fethinde bunlardan biri infaz ediliyor, diğeri kaçmayı başarıyor.

İbn-i Abbas'ın aktardığı şöyle bir olay var: Esma adında bir kadın şiirleriyle Hz. Muhammed'i eleştiriyordu. Bugünkü tabirle sanatçı bir kadın ona şiirleriyle karşı çıkıyor. Muhammed, *'Kim ona gemken cezayı verir/öldürür?'* diye sorunca, kadının akrabasından biri, *"Ben gerekeni yaparım"* yanıtını veriyor ve bunun üzerine gidip o sanatçı kadım öldürüyor. Muhammed b. Ali el-Hanbeli bunu, kısalttığı İbn-i Teymiye'nin eserinde anlatırken, ayrıca dipnotunda birçok kaynak daha veriyor. Hatta Hz. Muhammed'in meşhur şairi Hassan bunun üzerine beş mısralık bir şiir de söylüyor. Bu olay, Bedir savaşı dönüşü meydana geliyor. Bu kadının, Hz. Muhammed'i şiirleriyle eleştirdiği için, onun talimatıyla katledildiği konusu kaynaklarda özellikle vurgulanıyor.

[694] **Buhari, 1) Megazi, Ebu Rafi kısmında, bab 16, no: 4038-4040. 2) Cihat, bab 155, no: 3022 ve 3023.**

[695] **Buhari, 1) Rehn, bab 3, no: 2510.2) Cihat, bab 158, no: 3031 ve 159, bab 3032. b) Müslim, Cihad bölümü, Ka'b kısmı, no: 1801.**

Başka bir kişi Hz. Muhammed'i şiirleriyle eleştirirken onun da ölüm fermanı veriliyor. Adam bunu duyunca Hz. Muhammed'e gelip özür diliyor, bu sefer dönüş yapıp Muhammed'i şiirleriyle övmeye başlıyor. Yazdığı şiir örnekleri kaynaklarda işlenmiştir. Mekke'nin fetih günü birçok eleştirmenin katline fetva verilip ele geçenler öldürülünce, şair İbn-i Zibera'nın adamları ona "kaç" diye haber gönderiyorlar; adam Necran'a kaçmak zorunda kalıyor. Daha sonra dönüp pişman olduğunu belirtiyor ve bu kez Hz. Muhammed'in lehine şiirler yazmaya başlıyor. Bu arada şairlerden Ka'b b. Zübeyir ise kaçmayı başarıyor.

Abdullah b. Mugire ile Ebu Süfyan da Muhammed'i hem şiirleriyle yerden yere vuruyorlardı, hem de kaç kez ordu yöneticisi olarak onunla savaşmışlardı. Rivayetlere göre onları da ölüm listesine almıştı; ancak bunlar güçlü oldukları için karışmadı. Üstelik Ebu Süfyan ve oğulları Muaviye ile Yezit'e yüzer deve (toplam üç yüz deve) ile kırkar ukkiye gümüş para bağışında bulundu. Bunu daha önce anlatmıştım.

Nadr b. Haris Hz. Muhammed'i eleştirdiği için Hz. Ali onu öldürüyor. Bu eleştiri cezası hem Mekke'nin fethinde geçerli/uygulanıyordu, hem de daha sonra Hz. Muhammed'in ölümüne kadar tatbik ediliyordu. Yani bu geçici bir süreye özgü değildi; lam lersiııe Hz. Muhammed ölene kadar gerektiğinde kendisi bunu uyguluyordu.[696]

Tabi ki ondan sonraki halifeler döneminde daha beteri uygulanmıştır. Mesela Ömer halifedir. Onun döneminde bir adam Hz. Muhammed'i eleştirdiği için onu alıp Ömer'e getiriyorlar. Ömer onu katlediyor ve kim bunu yaparsa cezası budur, diyor.[697]

Bir örnek de halife Ebubekir dönemiyle ilgili verelim: Kendisi Muhacir b. Ebi Ümeyye'yi Yemen'e vali olarak tayin ediyor. Bir ara vali, bir kadının Hz. Muhammed'e sövdüğü haberini alıyor. Sonunda onun hem elini kesiyor, hem de azı dişini çeki-

®6 **Muhammed b. Ali el-Hanbeli, Muhtasar-ü Sarimi'l Mcslul, s. 56 vd. Burada birçok kaynak daha veriyor.**

İbn-i Teymiye, Sarim, 2/798. Burada ayrıca Zadii-I Maad 5/60'da da geçtiği yazılı.

yor. Ebubekir bunun bilgisini alınca, artık ceza verdin; yoksa ben onu öldürecektim, diyor.[698]

Yine Mekke'nin fethinden sonra hicri onuncu yılında **"Uzza"** baskınında ele geçen mal ve altınlar Hz. Muhammed tarafından bazı kişilere dağıtılınca, itiraz edenler oluyor: Otorite sahiplerine fazla veriyorsun, fakir-fukaraya ise az veriyorsun, diye. Bunun üzerine Muhammed Ebubekir'e talimat verip bunu öldürün, diyor. Ama adam kaçmayı başarıyor.[699] Yine bir gün Hz. Ali ele geçirdiği bir miktar külçe altını Yemen'den Hz. Muhammed'e gönderiyor. Kendisi **bu** altınları, Ak'ra' b. Habis el-Hanzeli, Uyeync b. Bedr el-Fezari, Alkarna el-Amiri ve Zeyd-ül Hayr el-Taî adındaki dört kişiye dağıtıyor. Tabi ki kalan Müslümanların zoruna gidiyor böyle bir dağıtım. O arada biri dayanmayıp Hz. **Muhammed**'i eleştiriyor, Allah**'tan** kork diyor. Bunun üzerine Hz. Muhammed ona, soyundan İslam düşmanı insanlar olacak. Ben bunları nerde görsem Semud kavmi gibi öldürecektim, diyor. Bu hadis defalarca Buhari'de ve **Müslim**'de geçiyor.[700]

Diyelim ki adam onu eleştirdiği için haksız; ama bu suçu yedi sülalesine teşmil etmek, onları da suçlu ilan etmek doğru değil. Halife Ömer hiç yoklan adamı katlediyor. Nisa suresi 65. ayeti inince Ömer vaziyeti kurtarıyor. Bunu özellikle "Kur'an'ın Kökeni" ve "Bilinmeyen Yönleriyle Hz. Muhammed'in Ölümü" adlı kitaplarımda detaylıca işledim.

Ebu Davud-Nesai ile başka birçok kaynakta geçen şöyle bir olay var:

İbn-i Abbas anlatıyor: Kör bir adamın bir cariyesi vardı ve **ondan** da iki çocuğu vardı. Kadın Hz. Muhammed'e inanmıyordu/ hakkında kötü şeyler söylüyordu. Bir gece yine eleştirilere başlayınca, eşi ona vurmaya başlıyor, demir parçasını onun

[698] Kadi İyad, Şifa, 2/222 vd.

6" Muhammed Ɒ. Ali, Muhtasar-ü Sarimi'l Meslul, s. 75.

[700] Buhari: I) el hadis-ül enbiya, bab 6, no: 3344. 2) Mcnakib, bab 25, no: 3610. 3) Mcga/.i, bab 61, no: 4351.

4) Tefsir, Tevbe suresi 60. ayet, bab 10. no: 4667. 5) Edep, bab 95, no: 6163. 6) İstitabet-ül miirteddin, bab 7, no: 6933. 7) Tevhid, no: 7432. 8) Müslim, Zekât, no: 1064.

karnına batırıyor ve katlediyor. Durum Hz. Muhammed'e anlatılınca, *"Ey ahali! Şahit olun, bu kadın yüzünden bu adama herhangi bir ceza uygulanmaz"* diyor.[701] **Ebu Davud** aynı bölümde, Hz. Ali'den rivayetle Yahudi bir kadın Hz. Muhammed hakkında kötü konuştuğu için akrabasından birinin onu öldürdüğünü aktarıyor ve Hz. Muhammed, katil adama herhangi bir ceza uygulanmaz dedi, diye açıklama yapıyor. Tabi ki bu olay birçok kaynakta anlatılıyor.[702]

Daha enteresan bir örnek verelim: Yahudi bir kadın, kör bir adama sahip çıkıyor, yediriyor, giydiriyor, ona iyilik yapıyor; ancak kadın Hz. Muhammed'e karşı, onun aleyhinde konuşan biri, onun sistemine inanmayan biri. Kadının bu durumu kör adamın hoşuna gitmiyor. Sonuçta kadını bir gece yatakta öldürüyor. Sabahleyin olayı anlatınca, Hz. Muhammed *"Katledene herhangi bir ceza düşmez"* şeklinde açıklama yapıyor. İşte ilimsiz inanç böyledir: Kadın ona yardım ettiği halde hiç yere kalkıp gece yarısı onu yatakta katlediyor. Bunu aktaran, en başta Şeyhü-**I** İslam **İbn-i Teymiye.** Bunu ayrıca, **Zehebi** gibi bir İslam düşünürü de kaynaklarında işlemiştir.[703]

Beyhaki, Halal gibi isimler de bu olayı kaynaklarına taşımışlar. **Zehebi**'ye göre bu kör adam, Hz. Muhammed'in müezzinlerinden meşhur Abdullah İbn-i Ümmü Mektum imiş. Onun da gözleri körmüş. **İbn-i Teymiye** bunu anlatırken bir sa-

[701] Muhammed b. Ali el-Hanbeli, Muhtasar-ii Sarimi-I Mcslul, s. 53. Ebu Davud no: 4361, Nesai, 7/107, Darckutni 3/112, Hakim, 4/354, Beyhaki, 7/60'dan aktararak.

[702] a) Ebu Davud, Hudut, Muhammed'i sövme başlığı altında, no: 4361 vc 4362.

b) Şevkani, Neylü-I Evlar, Hudut bölümü, Muhammed'i sövme kısmında, 9/234. no: 3200 ve 3201,

C) Rubai (h. 1200-1276), Fclhü-I Gaffar cl-camiu-il Âhkam-ı SUncn-i Nebiyyi-1 Muhtar, 3/1719, no. 5065-66

d) Nasirüddin Elbani, İravü-I Galil. Cihat kısmında, 5/91, no: 1251-52.

e) Kadi İyadi, Şifa, 2/950 vd.

f) Muhtasar-ü Sarimi-I Mcslul, s. 52 ve devamı önemli.

g) İbn-i Teymiye, Es-Sarimü-1 Mcslul... 2/125-41. Burada birçok kaynak ismini daha veriyor: Ebu Davud, Nesai, Darekutni, Hakinı-Müstcdrek, Beyhaki gibi.

[703] Zehebi, Siyer-i A'lcm, 1/363.

vunma da yapmıyor; üstelik öyle bir anlatıyor ki, sanki, keşke o kör adamın yerinde olsaydım da o kadını ben öldürseydim, gibi bir imrenme izlenimi veriyor.[704]

Bir de Yahudi Ebu Afek olayı var. O da Hz. Muhammed'i eleştirenlerden. Bunun akıbeti pek net değildir. Ancak birçok İslami kaynakta geçiyor.[705]

Bir adam Hz. Muhammed'e gelerek, *"Ey peygamber, babam senin aleyhinde konuştuğu için onu infaz ettim; ne dersin?"*diye sorunca, kendisi adamın yaptığını tasvip ediyor. Yine Kadi İyad ve İbn-i Teymiye,[706] Hz. Muhammed'in aleyhinde olan, onu kabul etmeyen kişileri katletmek için Hz. Ali, Halit b. Vclit ve Zübeyr b. Avam'ı gönderdiğinin vc onların bu emri yerine getirdiklerinin örneklerini veriyorlar. Mesela Zübcyr'lc igili (ki Cennet müjdesini Hz. Muhammed'dcn alan kişilerden biri) somut bir örnek verelim: Adamın biri Muhammed'e sövüyor Bu arada kendisi, "Bunun haddini kim bildirecek?" diye sorunca, Zübeyr onunla kapışıyor ve onu öldürüyor. Bundan dolayı I İz. Muhammed onun silahını da Zübeyr'e veriyor, onu ödüllendiriyor.[707]

Aynı şeyi Halit b. Veli) de yapıyor. O da llz. Muhanınıed'in talimatıyla ona söven birini katlediyor. Eyüp adında biri o zaman Adn bölgesine gidiyor. Ona, burada bir Hıristiyan var ve Hz. Muhammed'e sövüyor denilince o adamı orada katlediyor. Yine Hz. Muhammed'e yalancıdır diyen biri için, kendisi Hz. Ali ve Zübeyr'i gönderip "Bulursanız öldürün" talimatını veriyor.[708] Aleyhinde propaganda yaptığı için Hz. Muhammed'in Halit b. Vclit ile ortadan kaldırdığı bir kadının da örneği var...

'™ **İbn-i Teymiye, Es-Sarimü-I Meslül...,** 2/126. Burada **ayrıca dipnotta birkaç yazarın ismini daha veriyor.**

7 ª ^ **Muhlasar-Lİ Sarimi-I Mcslul, s. 57. Burada Vakıdi ve İbn-i** Hişam**'lh da aktardığı yazılı.**

706 **Kadi İyadi,** Şifa, 2/221 **vd. İbn-i Teymiye, es-Sarimü-l Meslül,** 2/126 **vc devamında.**

707 **A. Rezzak, Musannaf, 5/307, no: 9704.**

708 **a) A. Rezzak, Musannaf, Cihat bölümü, Hz. Muhammed'i sövme başlığı altında 5/307, no: 9704-3707,.**

b) Kadi İyad, Şifa, 2/221 **vd.**

Bunlar **Kadi İyad** ve **İbn-i Teymiye** gibi ünlülerin kitaplarında anlatılan örneklerden birkaçı. Bu uygulama Hz. Muhammed'den sonra da devam ediyor. Halife Ebubekir kendi döneminde, dinden çıktığı için **Ümmü Kurfe** adındaki bir kadını katlediyor.[709]

En başta **Buhari**'de anlatılıyor ki, Hz. Muhammed bir grup insanı iki kişinin üzerine gönderirken, onları ateşte yakın talimatını veriyor. Ancak hadiste şu da var: Onlar yola çıkınca Hz. Muhammed kendilerine, "Her ne kadar yakın dedimse de, yakmak Allah'a mahsustur (cehennemi kastediyor), siz yakmayın; ancak öldürün" diyor. Bu hadis **Buhari**'de iki yerde geçiyor.[710]

Buhari iki yerde Hz. Ali'nin dinden çıkanları ateşte yakmak suretiyle yok ettiğini aktarıyor. İbn-i Abbas bunu duyunca, "Evet ben de olsaydım katlederdim, çünkü hadis var ki, dinden çıkan öldürülür; ancak Hz. Muhammed ateşte yakmayı yasaklamıştır" diyor.[711] **İmam Beyhaki** kaynağında bu yakmayla ilgili birçok örnek veriyor. Bir kere yukarıda sunduğum bu ayetler varken, artık örnek, kanıt göstermeye de gerek yok; bunlar detay: Herhalde bunlar süs olsun diye boşuna Kur'an'a konmamıştır.

b) Müslümanlar Hz. Hamza'yı Neden Seviyorlar?

Müslümanlar için Hz. Hamza deyince sular durur. Hani Hz. Muhammed'in amcası ve Ebu Süfyan'ın eşi Hind'in ayarladığı Vahşi tarafından Uhud harbinde katledilen Hamza.

Bakalım nasıl biriymiş?

Önce onunla ilgili bir anım var onu anlatayım: Tarih 1991. Diyarbakır Hüsrevpaşa camisinde din görevlisi olarak memurum. Seçim mevsimidir, yoğun bir trafik var. Bir yatsı namazı cami avlusuna vardım, baktım ki her taraf insanlarla dolu. Ho-

709 Kadi İyad, Şifa, 2/222 vd.

710 Buhari, Cihat, bab 107, no: 2954 ve bab 149, no: 3016.

711 Buhari, Cihat, bab 149, no: 3017 ve İstitabet-ül mirteddin, bab 2, no: 6922-6923.

parlörden konuşma sesleri geliyor. Ses öylesine yüksekti ki mahalle sakinleri rahatlıkla duyabiliyordu. Cami avlusunda Fethullah Gülen cemaatine bağlı Hüsrcvpaşa yurdu var, çeşitli okullarda okuyan öğrenciler burada kalıyor. Müezzin arkadaşıma, hayırdır, bu da nerden çıktı dedim. Arkadaş bana, bunların Ankara, İstanbul gibi merkezlerden kurmayları gelmiş, konuşma yapıyorlar, dedi. Ben ona, sen bu akşam görev yap, ben cami avlusunda konuşmacıyı biraz dinler, giderim dedim. Konuşmacı kalabalığa şu anısını anlatıyordu: Biz bu yıl altı yüz kişi Umre'ye gittik, önemli yerleri ziyaret ettik. Bir ara Uhud dağına, Hz. Hamza ve diğer şehitlerin kabirlerini ziyarete gittik. Orada lisan-i hal ile bize dendi ki (tabi ki bunu anlatmakla kerametten bir payı da kendine çıkarıyor!), maalesef ne Hz. Hamza, ne de diğer şehitler bugün burada değiller. Türkiye'deki Nurculuk hareketi adı altında yürütülen dini faaliyet onları o kadar mutlu etmiş ki, sonuçta Türkiye'yi ziyaret etmeye karar verdiler ve hepsi şu an Türkiye'deler...

Evet; bunu anlatan, ta uzaklardan gelen örgütün bir kurmayı. Tabi ki bunları bilerek uyduruyorlar. Millet cahil olduğu için bu şekilde etkilemeye çalışıyorlar.

İşte bu Hamza hakkında en başta Buhari ve Müslim'de anlatılan bir olayı özetlemek isterini.

Hz. Ali Anlatıyor: Bedir harbinde ele geçirdiğimiz develerden yaşlı biri bana düşmüştü. Bu arada Hz. Muhammed bana bir yaşlı deve daha verdi. Bunları Ensar'dan bir arkadaşımın kapısı önünde çöktürdüm. Üzerlerine boya otu yükleyip pazarda satmayı düşünüyordum. Yanımda Beni Kaynuka Yahudilerinden bir kuyumcu vardı. Ondan Fatma'nın düğün daveti hususunda yardım görüyordum. Develeri kapısında çöktürdüğüm arkadaşın evinde meğer benim ve Muhammed'in amcası İlanıza b. Abdil Muttalip içki içiyormuş. Yanında şarkı söyleyen bir cariye de varmış. Cariye ona, Hamza, semiz yaşlı develere dikkat deyince, Hamza hemen kılıcını çıkarıp develerin yanına varmış ve onların hörgüçlerini kesip böğürlerini yarmış ve ciğerlerini söküp götürmüş. Böylece develer de ölmüş tabi ki. Ben manzarayı görünce hayrete düştüm, bu beni çileden çıkardı. Ben hemen Hz. Mu-

hammed'in yanına vardım. Yanında Zeyd b. Harise de vardı. Durumdan onu haberdar ettim. Kendisiyle ben ve Zeyd üçümüz Hamza'nın yanına gittik. Kendisi Hamza'ya öfkelendi. O sırada Hamza başını kaldırdı ve 'Siz benim ecdadımın kölelerinden başka bir şey misiniz sanki?' dedi. Hz. Muhammed bunun üzerine bir şey yapmadan orayı terk etti.

İmam Buhari bunu beş yerde işlemiş. Üç yerde konuya detaylıca değinmiş, kalan iki yerde kısa değinme şeklinde işlemiştir.^

Buhari ve Müslim'de deniliyor ki: Şarkı söyleyen kadın Hamza'ya, 'Semiz yaşlı develere dikkat' deyince Hamza gidip develeri bu hale getirmiş; ancak tarihi kaynaklarda kadının uzunca bir şiirinden söz ediliyor. Mesela; şişman yaşlı develere dikkat et! Onlar avluda bağlanmışlar. Bıçağı onların sinesine vur, getir de çabuk pirzola yap... gibi sözler.

Detay ne olursa olsun; Hazret denilen Hamza, burada Hz. Ali'nin malına meşru olmayan bir şekilde saldırıyor ve üstelik Hz. Muhammed onların bedelini de ona ödetmiyor. İkincisi, Hamza bir dansöze takılıyor ve onun sözleri üzerine şahlanıp develeri bu hale getiriyor. Bir üçüncüsü de, içki içiyor ve o develeri de dini kurala göre kesmiyor; sadece karınlarını deşip ciğerlerini çıkarıyor. Dikkat edilirse Hz. Ali diyor ki: Bu develeri hicri ikinci yılında yapılan Bedir harbinde ele geçirmiştik. Bir yıl sonra da Hamza Uhud harbinde katlediliyor.

Demek ki Hamza hayatta olduğu sürece içiyormuş ve o zamanlar içki yasaklanmamıştı. İçki, hicri dördüncü yılında yasaklanıyor. Hatta daha sonra yasaklandığı rivayetleri de var. Kısacası, Hz. Muhammed 13 yıllık Mekke döneminde içkiyi yasaklamıyor. Dört yıl da Medine'de bekliyor (ki peygamberlik döneminin 17. yılına kadar bekliyor), ondan sonra yasak koyuyor. Bu yasak da benzer maddi belalar sonucu ancak oluyor. Bari Hz.

[712] **1) Buhari, a) Fardü-1 Humus, I, no: 3091. b) Müsakat 13, no: 2375. c) Megazi 12, no: 4003. Bu Uç yerde detaylı açıklama var; Büyu 28, no: 2089 ve Libas 7, no: 5793 hadiste de kısaca bilgi vermiş.**

2) Müslim, Eşribe, no: 1979.

3) Ebu Davud, Haraç 20, no: 2986.

Ali'nin develerinin başına gelen olayda yasak koysaydı! Ama öyle yapmıyor; iki yıl daha bekliyor.

Müslüman yazarlar burada şunu diyorlar: İçkinin yasaklanması için uygun ortam bekliyormuş. Peki, Hz. Muhammed Zeyd'in eşi Zeynep'i ondan alırken onu da üvey evlatlıktan atarken acaba bu konuda ortam uygun muydu?

Hamza'nın olayını şundan anlattım: İslam'da Hamza çok önemli biri ve söylediğim gibi örnek Buhari ve Müslim'de ve başından geçen kişi de Hz. Ali. Bu kısa örnekten gerçekle hayali bilginin çok farklı olduğunu vurgulamak istedim. İnsanlara her şey güllük gülistanlık sunulmuş; ancak gerçekler çok farklı.

c) Yoksulluktan Evlenemeyenlere Kur'an Formülü.

Nur suresi **33.** ayette üç konudan söz ediliyor.

1) "Evlenmeye gücü yetmeyenler, Allah kendilerini **lütfuyla** zengin edinceye kadar **iffetlerini** korusunlar/sabretsinler."

2) "Köle ve cariyelerinizden, bir müddet içinde birden veya taksitle bir mal veya para karşılığı azat olmak isleyenlerin dileklerini de, eğer bunda bir hayır-fayda olduğunu bilirseniz kabul edin."

3) "Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak/namuslu/temiz kalmak isteyen cariyelerinizi fuhuşa zorlamayın. Kim onları fuhuşa zorlarsa, bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir."

Ayetin ikinci şıkkında 'mükatebe' olayı anlatılıyor. Mükatebe hakkında kısa bir bilgi verelim. O zaman köleler vardı. Bazen efendi kölesine, bana şu kadar para-mal-maddiyat verirsen seni azat ederim derdi. İşte bu yöntemle köle azat etmenin adı mükatebe olur. Ancak burada da Kur'an bir şart koşuyor: Kölenin bu şekilde özgür olmasında yarar-fayda varsa yapın, diyor. Yani genel bir yöntem değildir. Bunu geçiyorum. Çünkü işlemek istediğim farklı şeyler var.

Dikkat edilirse, Kur'an'ın bu ayetiyle fakirlik yüzünden evlenemeyen insanlara bir çözüm yolu gösteriliyor: Sabredin, namu-

sunuzu koruyun, ben tanrı olarak sizi zengin edene/imkân sahibi kılana kadar dayanın diyor. Bu, o zaman için geçerli olabilir. Çünkü tanrı adına her an için bir cephe açılabilir, karşı tarafın malı, kızı ve kadınları toplanabilirdi; ancak bugün artık bu da mümkün değildir. Burada fıkra tipi şöyle bir olay hatırıma geldi. İki arkadaş bir ırmaktan geçerken biri yüzme bilmediği için suya kapılıp gidiyor. Diğer arkadaşı ona, 'Sakın korkma! Bakıyorum gökte güneş görünmeye başladı; yakında yağmur kesilecek, sular inecek ve sen kurtulacaksın' diyor. Kendini sele kaptıran bir insan eğer başka alternatif bulamayıp da güneşin çıkmasını, yağmurun-suyun kesilmesini bekliyorsa, o zaman kemikleri bile yok olur. Bu öneri de buna benzer: Ben sizi zengin edene/imkân sahibi yapana kadar bekleyin deniliyor. Acaba tanrı insanları varlıklı yapıp da bu sorunu çözecek mi! Pratik bunu doğrulamıyor ve bu çağda artık çocuklar da buna inanmıyorlar: Fakirlik yüzünden değil evlenebilmek; bir lokma ekmek bulamayan milyonlarca insan var.

Ayetlerde imkânsızlıklar nedeniyle evlenemeyenler için gösterilen bir alternatif de şöyle:

Nisa suresi, 24. ayet: 'Evli kadınlar da size haram kılındı; ancak savaş esiri kadınlar hariç/ onları almanız için evli olmaları sorun değildir.'

Nisa 25. ayet: 'Sizden kimin hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.'

Yukarıda konumuz olan ayetteki üçüncü şık daha ilginç: *"Temiz kalmak isteyen cariyelerinizi, para kazanmak, çıkar sağlamak için fuhuşta kullanmayın/zorlamayın."*

Burada mefhumu muhalif denilen şu anlam ortaya çıkıyor: Demek ki iffetli kalmak istemeyen, fuhuş yolunu benimseyen cariyeler bu işte kullanılabilirler. Ayetin anlamı gayet açıktır. Çünkü ortada; cariyelerin temiz kalmayı isteme koşulu var. Devamında da, kim onları fuhuşa zorlarsa bilinmeli ki şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah çok bağışlayıcı ve merfıametli-

dir, deniliyor. Burada da bir gariplik söz konusu. Çünkü Allah'ın bağışlayıcı ve merhametli olması, bir suçun, yasağın işlenmesine karşı olur. Eğer bir cariye zinaya zorlanırsa, zaten o suçsuzdur. Tanrı da diyor ki, kim onları fuhuşa zorlarsa ben bağışlayıcıyım. Burada sormak lazım: Bu durumda bağışlanacak **olan** kim? Cariyeler zaten masum. O halde bağışlanacak olanlar, onları fuhuşta kullananlardır.

Eğer, onlar masum ve en iyi şekilde korunmalıdır denseydi, ayette geçen şekilden daha insani bir yaklaşım **olurdu.** Ama ne yazık ki savaş esiri kadınlar, üstelik rızaları dışında Müslümanlara dağıtılmış ve bir mal gibi kullanılmışlardır. Hz. Muhammed'in Cüveyriye, Safiye ve Reyhane adlarındaki eşleri de savaşlarda zorla ele geçirilmiştir.

Ayetin tefsirlerinde bazı detaylar geçiyor; ancak onlar sonucu değiştirmiyor. Mesela; o zaman kimilerinin Müseyke, Ümeyme ve Muaze adlarında cariyeleri varmış; onlar bu cariyeleri, para kazanmak için fuhuşta kullanıyorlarmış. Tabi ki bu işte kazanılan para patronlara gittiği için cariyelerin zoruna gitmiş veya belki de o cariyeler gerçeklen bu işi benimsememişler; ama kullanılmışlar. Sonuçta bunlar durumlarını Hz. Muhammed'e, Hbubekir'e iletince, az önceki ayet gelmiş ki, bu işi zorla onlara yaptırmayın, diye. Burada zorla yaptırmayın diyor; yoksa kesin yasak söz konusu değil.

Dikkat edilirse tek bir ayette üç konuya değinilmiş; ne yazık ki her üçünde de çözüm getirilmemiştir.

Birincisinde; ben sizi zengin edene kadar siz maddi imkânsızlıklar yüzünden evlenemeyenler namuslu durun/ fuhuşa bulaşmayın, ben size çözüm buluncaya kadar bekleyin, deniliyor.

İkincisinde; para karşılığı köleye özgürlük yolu açılıyor. Eğer köle olan kişi silahlı olarak ele geçmişse, bir kere o zavallı bir askerdir ve piyondur, suçu yoktur. Hele eğer karşı tarafın silahsız insanı ise, o zaman zaten hiçbir kusuru yoktur. İşte esir alınıyor, köle statüsüne tâbi oluyor ve öldürülmezse para karşılığı/sömüıülerek azat ediliyor; çok vahim bir durum.

Üçüncüsünde; canları istemiyorsa, isteksiz iseler cariyelerinizi fuhuşa zorlamayın, deniliyor.

Dikkat edilirse ben baştan beri hep Kur'an'ın değişik cepheleriyle ilgili bilgiler verdim. Detay kısmında, ayetlerin daha da iyi anlaşılabilmesi için, **Buhari** ve **Müslim** başta olmak üzere hadislerden de örnekler sundum. Yani işin masal tarafına girmedim. Burada ne demek istediğimi bir iki hadisle somutlaştırmak isterim. Vereceğim örnek hadisler **Buhari**'de birkaç yerde ve **Müslim**'de ortak olarak işlenen hadislerdir.

Hz. Muhammed anlatıyor: "Bir gün adamın biri hayvanlarını otlatırken kurt onun bir koyununu alıp götürüyor, o da peşinden koşuyor ve nihayet koyunu kurtarıyor. O sırada kurt konuşuyor, 'Günün birinde ben ve bu koyunlar yalnız olsak, kim bunları benden kurtarır?' diyor. Cemaat burada, 'Fesübhanellah kurt nasıl konuşur?' diye hayretlerini dile getiriyor. Bunun üzerine o, 'İşte Ebubekir'le Ömer burada olsalardı, onlar inanırdı' diyor."

Kendisi bir toplantıda anlatıyor: "Adamın biri ineğini sürerken bir ara yolda ona biniyor. Tabi ki inek onu taşıyamayınca adam dövmeye başlıyor. O sırada hayvan konuşup ona, 'Ben binmek için yaratılmadım; görevim bu değil!' diyerek itirazda bulunuyor" diyor. Oradakiler, "Fesübhanellah! İnek nasıl konuşur?" diyerek hayretlerini dile getiriyorlar. Muhammed burada da, "Ben, Ebubekir vc Ömer buna inanırız" karşılığını veriyor. Olayı aktaran kişi şunu da belirtiyor: Hz. Muhammed bunu söylerken, o sırada Ebubekir ile Ömer orada hazır değillerdi.[713]

İşte bu gibi şeyleri anlattığı zaman insanlar onunla alay ederdi. Bunların başında da Amr b. Hişam, Utbe ve Şeybe b. Rabi', Velil b. Utbe, Ebu Cehil, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Ebi Muayt gibileri gelirdi. Bunları **Buhari-Müslim** anlatıyorlar.[714] İşte bun-

[ni] a) Buhari, I) Hars-Ziraat, bab 4, no: 2324. 2) Ehadis-i Enbiya, bab 54, no: 3471.3) Fcdail-i Ashab, bab 4, no: 3663. 4) Fedail-i Ashab, bab 6, Ömer kısmı, no: 3690.

b) Müslim, Fedail-i Sahabe, Ebubekir kısmında, no: 2388.

[714] a) Buhari, 1) Vudu, 69 no: 240. 2) Salat, bab, 109, no: 520. 3) Cihat, bab 98, no: 2934. 4) Cizye, bab 20, no: 3185. 5) Mcıakib-i Ensar, bab 29, no: 3854. 6) Megazi, bab 7, no: 3960.

b) Müslim, bab 39, no: 1794.

lar sağlam hadisler oldukları halde, ben kitapta zorunlu kalmadıkça benzer hadislere yer vermedim. Bunlar gibi yüzlerce hadis var.

Konuya ilişkin bir iki ayet mealiyle bu başlığı noktalıyorum:

a) "Ey iman edenler, eğer babalarınız, kardeşleriniz imana karşı küfürden hoşlanıyorlarsa onları dost edinmeyin! Eğer babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, ticaretiniz, hoşunuza giden evler, sizler için Allah'tan, O'nun Resulü'nden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleycdurun (yani sonunuz hüsrandır demek isteniyor)."[715]

b) "Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluk bulamazsın ki, Allah'a ve elçisine başkaldıran kimselerle bir sevgi/dostluk bağı kurmuş olsunlar; bunlar, ister babaları, ister çocukları, ister kardeşleri, isterse kendi aşiretleri/soyları olsun."[716]

Buhari ve Müslim'de ortak işlenen bir hadisle bitirelim: Hz. Muhammed, "Dinini değiştireni/dinden çıkanı öldürün" diyor.[717] Kısacası, karşımızda evrensel barış formülünü önermek yerine; savaşı azami derecede meşru kılan bir yapı söz konusu!

<W **Tevbe suresi, 23-24.**

Mücadele suresi, 22. ayet.

717 **Buhari, 1) Cihat, bab 149, no: 3017.2) İstitabctü-1 mürteddin, bab 2, no: 6922.**

ON UÇUNCU BOLUM

KUR'AN GÖZÜYLE TEVRAT'IN İNİŞ BİÇİMİ!

Zaman zaman şu soruyla karşılaşıyorum: Senin bu bakış açın hep Kur'an'a mı yöneliktir; yoksa tüm kutsal dinlere bakışın aynı mı? Hemen belirtelim ki, hepsine karşı bakış açım aynıdır, değişmez.

Bu bölümde Tevrat'la ilgili bir şeyler anlatmak istiyorum. Çünkü -özellikle- peygamberler konusunda Tevrat'la Kur'an'ın işledikleri aynıdır. Daha doğrusu, Hz. Muhammed bu konularda Tevrat'taki bilgileri temel almıştır. Bunu işlemekle aynı zamanda Kur'an'ın mantalitesi de ortaya çıkmış olacak.

Kur'an'da anlatıldığına göre; Musa ve etrafında toplananlar Mısır'dan ayrılıp Sina'ya gelince, Musa uzaktan bir ateş (ışık) görüyor ve ailesine, 'Bekleyin! Gözüme bir ateş ilişti. Olabilir ki, ondan size bir kor parçası getiririm ya da onun üzerinde bir kılavuz bulurum' diyor.[718]

Bazı tefsirlerde, onlar çöle gelince Hz. Musa'dan mucize olarak bir kitap istiyorlar ve Musa yanına, İsrail oğullarından 70 seçme insan alıp dağa çıkıyor. Kendi aralarında bazı şeyleri (Tevrat adıyla) ortaya koyabilecek bir kadro oluşturuyor. Çünkü bunlar Mısır'dan/harikalar diyarı piramitler memleketinden ge-

Taha suresi, 10. ayet.

len insanlar. Dolayısıyla Tevrat'ta anlatılan mitolojileri anlatma noktasında uzman kişiler. Yani burada geçerli olan maddi faktörlerdir; yoksa Musa, Firavun ve etrafındakileri bilmem yılanla, şu mucizeyle mağlup etti gibi sözler hep mitoloji.[719]

Hz. Musa'nın bu 70 seçme insanla birlikte dağa çıkma olayı Kur'an'da da anlatılıyor. Ayetin anlamını verelim: *"Musa, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti.*[720] Aslında tefsirlere gerek yok. Çünkü Kur'an'ın farklı bir yerinde onların Musa'dan bir kitap isteğinde bulundukları anlatılıyor. Bu ayetin de tercümesini verelim: *"Kitap ehli, senden (ey Muhammed) kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. (Buna şaşma!) Musa'dan, bundan daha büyüğünü istediler ve 'Allah'ı bize açıkça göster' diyorlardı.*[721]

Bu konuda Bakara suresi 108. ayetin tefsirinde daha detaylı bilgiler var.[722] Musa da bu isteğe karşı arayışlara giriyor ve dağa çıkıp 40 gün içinde onların isteklerine yanıt veriyor. Tanrı ne zaman vahiy başlatsa Musa daha önceden biliyormuş ki, dağa çıkıp kitabını bekliyor. Millet zaten Mısır Firavunlarından bıkmış, can derdinde, şaşkınlık içinde, ne yapacağını bilemiyor. Musa da bunu çok iyi değerlendiriyor. Bu 40 gün olayı Bakara suresi 51. ayetinde geçiyor. Araf suresinin 142. ayetinde ise, önce 30 günden söz ediliyor, 10 gün daha ilave edilerek 40 güne tamamlandığı belirtiliyor. Ayetin anlamı şu: **Musa** *ile otuz gece için vaallcştik. Ve bunu, bir on gün daha* ***ekleyerek*** *tamamladık. Böylece Rabbinin belirlediği süre kırk geceye ulaştı. Musa (dağa çıkınca), kardeşi Harun'a dedi ki: "Toplumum içinde benim yerime sen geç, barışçı ol, bozguncuların yolunu izleme!"*

Burada belli ki Musa ilk etapta kendi kavmine (tanrıdan kitap getireceğim diye) 30 günlük bir süre belirlemiş ama dağa çıkınca

Kurtubi, Bakara suresi 51. ayetin açıklamasında bunu belirtiyor.

[720] Aral', 155.

[721] Nisa suresi, 153. ayet.

[722] Taberi, Begavi, İbn-i Kesir, Kurtubi, Endülüsi, Muhammed Emin, Şevkani ve daha birçok müt'essir, bu ayet kısmında Yahudilerin Musa'dan kitap istediklerini yazmışlardır.

belirlenen süre içinde kitabını bitiremeyince (tabi ki mermer veya taş oymak, üzerinde yazı yazmak hayli zaman alır), on günlük bir süre daha ekliyor ve Allah o süreyi uzattı şeklinde kendi kavmine anlatıyor.

Bakara suresi 51. ayette, verilen süreyle ilgili, *'Ve Musa ile kırk gece için sözleşmiştik de siz bunun ardından buzağıyı tanrı edinmiştiniz. Zulme sapmıştınız'* deniliyor.

Burada şu da dikkatlerden uzak kalmamalı: Musa nasıl vahiy için kırk rakamını kullanmışsa, Hz. Muhammed de peygamberliğini 40 yaşında iken ilan ediyor. Bence, bu ulak tarih benzerliği bile tesadüfi değildir. Şu benzerlik de gözden kaçmamalı: Musa işi nasıl dağda başlatmışsa, Hz. Muhammed'in vahiy alması da dağda başlamıştır. Muhammed'in vahiyden önce dağa gidip orada çalışma yapması, bir şeylere yoğunlaşması bir gerçektir! Zaten Kur'an, efsaneler/mitler konusunda Tevrat'ı detayına kadar temel almıştır. Örneğin; Hz. Nuh'un 950 yıl yaşadığı olayı/yani onun kaç yıl yaşadığı Tevrat'tan alınıp işlenmiştir. Demek ki Nuh'un bu yaş meselesi o kadar hayati bir konuymuş ki, asırlar arayla Cebrail bunun için iki sefer yollanmıştır.[723] İşte bunun için yukarıda sözü edilen bu kırk rakamı boşuna seçilmemiştir diyorum...

Kur'an'da az. önceki iki ayette Musa'ya verilen sürenin 40 gece olarak ifade edilmesi bence daha da anlamlıdır! Neden 40 gün değil de; 40 gece? Bilinmez!

İşte ne olduysa, yazının başında sözünü ettiğim o ateş olayında oluyor ve Musa dağa gidip dönünce Tevrat'ın levhalarını getiriyor. Kur'an Hz. Muhammed'e parça parça ve yaklaşık 23 yıl değişik aralıklarla inmişken, Musa'ya bir sefere mahsus/ yani toplu halde ve levhalar üzerinde yazılmış vaziyette gönderiliyor... Bu olay Kur'an'da işleniyor. İlgili ayetin anlamını verelim: *"Biz Musa için levhalarda her şeyi ayrıntılı olarak yazdık. Bunları kuvvetle tut ve toplumuna da emıet, onları en güzel şekliyle tutsunlar.* "[724]

Tevrat, Tekvin bölümü, 9/29. Kur'an, Ankebut suresi 14. ayet.

[724] A'raf 145. Ayrıca 142-150 ve 154. ayetleriyle Taha suresinin çoğu ayetleri ve Bakara 51.

İlgili ayetlerde deniliyor ki, Hz. Musa dağdan geri dönünce, arkasında bıraktığı kavmi putperestlikle uğraştığı için, ağabeyi Harun'a kızıyor, onun sakalından ve boğazından tutup çekiyor ve bu arada kızgınlıktan, tanrısından getirdiği levhaları yere fırlatıyor. Buraya kadar ayetlerde anlatılıyor (mesela A'raf 145), ancak tefsirlerde şu da var: *"Musa o levhaları yere atınca kırılıp parçalanıyorlar.* '[725] Tefsirlerde, Musa'nın kızgınlığı geçince o levhaları aldı, şeklinde bilgi de var.

Levhaların kırılıp kırılmadığına ilişkin tefsirlerde farklı yorumlar var. Kur'an'ın ne gibi yöntemlerle kitap haline getirildiğini baştan beri anlatıyorum. O halde niye Musa'nınki toplu halde kıymetli madenler üzerinde yazılıp gönderiliyor da, diğeri parça parça gönderiliyor; sonuçta deri, taş gibi kıymetsiz malzemeler üzerine yazılıyor? Aslında olay şu: Mısır piramitleri şu an dünyanın 7 harikasından biri. Musa, özellikle ağabeyi Harun ve onunla birlikte Sina'ya gelenler aynı kültürün insanları ve zaten Harun çok önemli bir heykeltıraş/mimardı. Olayların akışından bu ortaya çıkıyor.[726] Tabi ki o çöle gelince Musa uygun bir **Ortanı** arıyor. Benim bu konuda hem Tevrat'taki bilgilerden, hem de Kur'an'da anlatılanlardan (ve mantığın da gereği olarak) anladığım şu: Kendisi o çölde bir mermer veya başka maden-taş ocağına giriyor, uzun zaman levhalarını oyuyor ve üzerinde istediklerini yazıp bir gün kavmine geri geliyor. *'Ey ahali, haberiniz olsun ben bu levhaları tanrıdan getirdim, bunlar onun ayetleridir'* diyor. Az önce de ifade edildiği gibi, dağdan dönüp ağabeyi Harun'a kızınca ve bu arada onun sakal ve boğazına asılınca, elindeki levhaları yere fırlatıyor...

İşte burada Kur'an yorumcuları arasında ihtilaflar var: Kimisi, Musa onları yere atınca çoğu kırılır ve Allah kırılan levhalarda yazılanları geri götürür, diyor. Aynen Kur'an'ın nasih-mensuh konusundaki mantalitesi gibi. Hani örnekler verdim ki, mesela recim

72-' Süyuti, Dürrül-Mensur, Araf suresi 145, 150 ve 154. İbn-i Kesir, Kurtubi, Taberi ve daha birçok Kur'an yorumcusu da aynı ayetlerin tefsirlerinde bunu belirtiyorlar.

726 Taha, 88-96'ya kadarki ayetlerin tefsirleri önemli bu konuda.

cezasıyla ilgili ayet kaldırılmış; ancak hükmü geçerli. Yine örnekler verdim ki, bazı ayetler, insanların lehine olarak unutturulmuş, onlardan iz kalmamış. Mantalite aynen Tevrat mantalitesi. Kimi Kur'an yorumcuları da, o levhalar üzerindeki ayetlerin ancak çok az bir kısmı kalmıştır, gibi ilginç yorumlar yapıyorlar.

Bu ayetlerle ilgili tefsirlerde garip yorumlar da var. Bu levhalar altındanmış, bilmem özel olarak cennetten gelmiş, bazıları da altından da kıymetli maddelerdenmiş ve üzerlerindeki yazıyı da bizzat Allah yazmıştır, diyorlar.

Ben bundan yaklaşık 35 asır önce oluşan bir mitoloji hakkında, Kur'an'daki bilgileri temel alarak bir özet sundum. Burada şunu da eklemek isterim ki, Kur'an'da, *'Kur'an'ı parça parça gönderdim ki, insanlar kolay kavrayabilsinler'* şeklinde bir gerekçe belirtiliyor.[727] Oysa, Musa'nın kavmi için toplu halde ve levha şeklinde gönderiliyor ayetler. Demek onun kavmi daha zeki imiş!

Evet; Tevrat'la ilgili kısa bir öyküden bahsettim. O zaman insanlar cahil oldukları için benzer senaryolara çabuk inanabiliyordu. Sanki insanlar 21. asırda bu gibi mitolojik inançları aşmışlar mı; ne yazık ki hayır!

İsra, 106. ayet.

SONSÖZ

Kur'an'la ilgili farklı açılardan bilgi sundum: Hz. Muhammed'in okur-yarar olmasından, vahiy kâtiplerine, ticaretle uğraşmasından Bahira ile görüşmesine, Kabe temelinden çıkan belgelerden Süryaniccye verdiği öneme, Yahudi kültürü ve Tevrat'la olan ilişkisinden, bilge olan Selman-i Faris-i ile gecenin geç saatlerine kadar sıkça sohbet etmesine, Yemenli kölelerden Rum asıllı kölelere varana kadar bolca iletişim kurmasından, Hilf'iil l'üdıl cemiyetine, Suriye tarafındaki papazlarla görüşmesine kadar bilgi sundum. Daha önemlisi, Hz. Muhammed'le Hatice ve Varaka'nın planlarından vc Varaka'nın ölümü üzerine hem vahyin kesilmesinden, hem de Varaka'yı kaybetmekle ümitsiz kalan Hz. Muhammed'in birkaç kez dağa gidip intihar etmeye teşebbüs etmesine kadar tüm bu olup bitenleri sağlam kanıtlarıyla birlikte takdim ettim. Bunlar, Kur'an'ın asıl kaynağına ışık tutan güçlü kanıtlardır. Kaldı ki daha önce de belirtildiği gibi o dönemde Hz. Muhammed dışında başka birçok şahıs da biz peygamberiz diyorlardı. Yani bu inanç o dönem için bir sürpriz değildi. Ayrıca Kur'an'ın içeriğiyle ilgili değişik konularda bilgi verdim.

Diğer yandan Kur'an'ın hazırlanış biçimi de bir o kadar ilginç. Tanrı buyruklarının, kitapta anlatılan yöntemlerle surdan burdan toplanması ne kadar gerçekçidir bunu izah etmeye çalıştım. Yanı sıra baştan beri Hz. Muhammed'le beraber olan ve aynı zamanda aktif, becerikli, okuryazar olan Hz. Ali'nin, Kur'an hazırlanırken hiçbir aşamasında komisyonlarda görev almadığını kanıtlarıyla izah ettim. Benim yanımda Hz. Ali'nin bu işte görev almaması ciddi bir skandalin kanıtıdır. Hele Hz. Ali

dışında Abdullah b. Mesut ve Salim gibi daha nice ehil olanlar varken, yirmi yaşlarındaki deneyimsiz ve üstelik de ilgili konularda yetersiz olan o gençlerin komisyonda görev alması şüpheleri daha da artırmaktadır.

Ayrıca defalarca açıkladım ki, bunlardan komisyon başkanı olan Zeyd bin Sabit'in hem sicili temiz değildi, hem de Yahudi asıllıydı. (Kur'an Yahudileri azılı düşman ilan ettiği için ben bilerek buna vurgu yapıyorum; yoksa bu ayrımcılık benim anlayışım olamaz).[728]

Bir de bu hassas konuları işlerken mümkün derece objektif davranmaya çalıştım. Bugüne kadar kimse benim gibi bu konuları ele almadığı için yazılarım eleştirel gözükebilir. Ama bu benden kaynaklı değil; işin doğasında vardır.

Umarım çok yakın zamanda eski mitolojilerin devamı olan bu dinleri hayatımızdan çekip atarız, yazılı belgelerini de müzelere alır, sistemimizi kendimiz kurarız. İşte o zaman görev (yönetim erki) asıl sahibine devredilmiş olur.

[728] İbn-i Şebbe, Tarih-i Medine, 3/1008.

KAYNAKÇA

1) Abdullah b. Abbas (h. 68. ö), "Kitab-ül Lügat'i fi-l Kur'an", tek cilt. Tahkik eden, Selahattin Müncid, Risale matbaası, 1946 Kahire.

2) Bakıllani, Muhammed b. Tayyib b. Cafer (338-403):

a) "Nüket'ül İntişar...", Tek cilt. Maarif matbaası, İskenderiye, 1971. Tahkik eden, Muhammed Zeğlul Selâm.

b) "el-İntisar li'l Kur'an", 2 cilt. Tahkik, Muhammed Usam, Dar'u İbn-i Hazm matbaası, Beyrut 2001.

3) Celaletin Süyuti, (h. 911. ö):

a) "el-Itkan", müesseset'ü risale Naşirun, Şam, 2008. Tahkik eden Şuayıp Arnaut. 2 cilt.

b) "Mu'terek'ül-Akran fi İcazi'l Kur'an" 2 cilt. Tahkik eden Ahmet Şemsettin. Dar'ül Kütüb'il İlmiye, Beyrut İ988.

c) 'Ed'Dürrü'l Mansur'. (Tefsir). 1993. Dar'ül Fikir matbaası Beyrut. **8** cilt.

d) "el-Müzhir fi Ulum'i Luga ve Envaiha". 2 cilt, 726 sayfa. Darü-I fikir, Beyrut, h. 1324. Saadet matbaası. Tahkik eden M. Sait Kafi.

e) "el-Mühezzeb'ü Fima Vekaa fi-l Kur'an'i min-el Muarrab". Tahkik eden, Dr. Raci Haşimi. Neşr'ü Türas-il İslami, Mağrib ve Emarat ortaklaşa yayınlamışlar. Tek cilt.

0 "Lübab-ü Nükul fi esbab-i nüzul". Tek cilt. Müessesetü-1 kütübi-1 sükafiye matbaası, 2002 Beyrut.

4) Diyarbekirî, Hüseyin b. Muhammed (h. 990. ö.), Şaban matbaası, Beyrut, tarihsiz, 2 cilt.

5) Dr. Subhi Salih, "Mebahis'ü fi ulumi'l Kur'an", tek cilt. Darü'l İlmi lil'melayin, 27. baskı, Beyrut 2007.

6) Dr. Abdullah Mas'ari, "Kitab'ü Muhasebet'il Hükkam", Londra, 2002. İslami reform teşkilatı.

7) Ebubekir Abdullah b. Süleyman Sicistani (230-316 h), "Kitab'ül Mesahif", Darü'l Kütüb'il İlmiye, 1995 Beyrut. Tek cilt.

8) Ebu Ömer Sadık A'laî, "A'lam'ül Halef bimen kale bi tahrifil Kur'an'nı min A'lam-i s'Selef", **3** cilt. Enteresan bir kitap, garip konular içerir.

9) Ebu Ubeyd Kasım b. Selam el-Herevî (h. 157-224),

a) "Fedail'ül-Kur'an" adlı eseri. Darü İbn-i Kesir, Beyrut 1420 h. Tahkik edenler: Mervan Atiye, Muhsin Harabe ve Vefa Takiyyüddin.

b) "Lugat'ül Kebail'il Varidet'i fi'l-Kur'an", tek cilt. Derleyen Halit Hasan Ebü-I Cud, ufak bir kitap.

10) Ebu Şame el-Makdisi (599-665), "el-Mürşid'ül Veciz". Dam Sadır, 1975, Beyrut. Tahkik eden, eski Diyanet işleri başkanlarından Tayyar Altıkulaç. Tek cilt.

11) Ebi Mansur el-Cevaliki (-540), "el-Muarrab min'el Kelam'il ecnebi...'Tahkik eden, Dr. Abdurahim. Darül kalem matbaası, Dımaşk/Şam. 1990.

12) Hindî. Alaüddin Ali bin Ebu Bekir (ö. 1567. miladî), "Kenz'iil Ummal fi Sünen'il Akval-i ve'l Ahval", 16 cilt, Beyrut, 1978.

13) Heysemi, Ali b. Ebibekir, (h. 807. ö)

a) "Bcğiyyet-ü Raid fi tahkiki Mecme-i'z-Zevaid ve Menba-i'l Fevaid", Tahkik eden, Abdullah Mahammet Derviş. Darül fikir matbaası Beyrut, 1994, **10** cilt.

b) Mevarid-i Zem'an ila Zevaid-i İbn-i Hiban, **9** cilt. Tahkik, Hüseyin Selim ve Abduh Ali Kuşk. Darü Sekafeti-1 arabi Beyrut.

14) Isfahanî, EbüT Ferec Ali b. Hüseyin (ö. hicri 967), "el-Eğanî...", **24** cilt, el'Hey'etü'l Amme. Mısır, 1983, Tahk. Ali Muhammed Becavî.

15) İbn-i Halkan, Şemsettin Ahmet (608-681 h), "Vefeyat'ül Ayan ve Enba'ü ebna'i zaman", 7 cilt+fihrist. Tahkik eden Dr. İhsan Abbas, Sadır matbaası, Beyrut 1994.

16) İbn-i Sa'd (ö. 230 hicri), "et-Tabakat'ül Kübra", **8** cilt, Daru İhya, 1996 Beyrut.

17) İbni-1 Cezeri Şemsettin ebü-1 Hayr Dımaşki (h. 833. ö), "Gayet'ül Nihaye fi Tabakati-**1** Kurra", **2** cilt. Darü-1 kütübi-**1** İlmiye, Beyrut 1971.

18) İbn-i Hatip El-Ezheri, "El-Furkan", Darü'l kütüb-il ilmiyye, Beyrut 1993.

19) İbn-i Ebi Şeybe (159-235). "Musannaf, **26** cilt. Tahkik eden, Muhammed Avvane. Darü'l Kurtube matbaası, Beyrut, 2006.

20) İbn-i Kesir, Ebü-1 Fida İsmail (h. 774. ö):

a) 'Fedail'ül Kur'an', Tahkik eden, Ebu İshak, İbn-i Teymiye matbaası, Kahire, 1416 h.

b) "el-Bidaye ve'l Nihaye", **20** cüz', Beyrut. 2003, Alem'ül-kütüb. Tahkik eden Dr. Abdullah b. Abdilmuhsin.

c) "Camiu'l Mesanidi ve's-Sünne". 37 cilt, Dar'ü kütüb-il il-miye, Beyrut, 1994.

21) İbn-i Düreys, Ebu Abdillah Muhammed b. Eyub el-Becelî(h. 294 ö), "Fedail'ül Kur'an". Tek cilt. Dar'ül fikir matbaası, Dımaşk, 1987. Tahkik eden Gazve Bedir.

22) İbn-i Hişam (213. h), "Siyer-i Nebi", **4** cilt. Tahkik eden, Dr. Ömer A. Selam Tedmüri, Darü'l kitabi'l Arabi matbaası, Beyrut, 1990.

23) Ebu Ömer Yusuf b. Abdill; h b. Muhammed b. Abd'il Ber Endülüsi (ö. hicri 463):

a) "el-İstiab fi Marifeti'l Ashab". **4** cilt. Der'ü Nahde matbaası, Mısır, tarihsiz. Tahkik eden, Ali Becavî.

b) "et-Temhid'ü lima fi'l- Muvatta min-el Meani ve'l Esanid". **26** cilt. Mağrib, İslami işler bakanlığı yayını, 1967. Tahkik edenler: Mustafa b. Ahmel vc Muhammed Abdülkerim.

c) "ed-Dürrü'l Mesnun fi Ulumi Kitab-il Meknun" , **11 cilt,** Darü'l Kalem, Dımaşk. 1986.

24) İbn-il Cevzi Ebü'l Ferec Abdurrahman (h, 597. v):

a) "Fünun'ül Efnan fi acaib-i ulunıi-k Kur'an", tek cilt. Tahkik eden, Salah b. Fethi Helel. Müessesetü-I kütübi-l Sekafiye matbaası, Beyrut, 2001.

b) "el-İlelü'l Mütenahiye", **2** cilt. Tahkik eden, Şeyh Halil, Darü'l Kütübi'l İlmiye. Beyrut, 1983.

c) "Nevasihu'l Kur'an", tek cilt. Tahkik: Muhammed Eşref Ali Milebari. 1984. İlıya-u Türasi-1 İslami, Medine.

d) "Telkih-ü Füluımi-I Eser", **2** cilt, 762 sayfa. Tahkik eden Ali Hasan, Mektebiı-I adab, 1975, Mısır.

25) Kettani Muhammed A. Hayy (h. 1382. ö), "Nizamü-1 Hükumeti-1 İdariyye", **2** cilt. Tahkik eden Abdullah Halidi, Şirket-ü Dari-1 Erkam, Beyrut. Tarihsiz.

26) Nisaburî, Hakim (ö. 1014 miladi), "el-Hakim" 4 cilt. Dar'ül Haremeyn matbaası, 1997, Kahire.

27) Şehabettin Ahmet Hafaci (h. 1096), "Şifa'ül-Galil fima fi kelam'il arab-i min-el dahil". Tahkik eden, Nasr'ül Hüreyni ve Mustafa Vehbi, Vehbi matbaası, h. 1282, Mısır. Arap diline giren yabancı kelimelerle ilgili bir kitap.

28) Saalibi, Ebu Mansur A. Melik (430. h), "Fıkh'ü luga ve esrar'ül Arabiye". Tek cilt. Tahkik eden, Yasin Eyubî, Mektebet'ül Asriye, 2000. Ebarik kelimesi üzerinde duruyor.

29) Vasıtî, EbüT İzz Muhammed b. Hasan (h. 521. ö), **"El-**İışacl'ül mübledi ve tezkiretü-1 mintehi fil-kıraat'il Aşere". Tahkik eden Ömer Hemedan el-kebsi. Suudi Arabistan, hicri 1404. Mekke'deki "Üınmü-I Kura" üniversitesi kütüphanesi, no: 003130. Bu eserin yazarı, Kur'an'ın tecvid kısmını işlemiş; ancak zaman zaman bazı kelimelerin kökeni hakkında da açıklamalarda **bulunmuştur.**

30) İbn-i Hazm, Ali b. Ahmet (h. 456. ö):

a) "Muhalla", **11** cilt. İdaret'ü Tabaat'il Münirc, Mısır. H. 1352.

b) "Cevami-u Siyer ve Hams'ü Resaile Uhra", tek cilt. Darü'l Marife, Mısır, Tahkik eden komisyon.

31) Safedi Halil b. Aybek (ö. 764). "El-Vafi bil-Vefeyat". **29** cilt. Darü İhyai Türas'il Arabi, Beyrut 2000.

32) İbn-i Hacer Askalani (h-852-ö):

a) "Lisan'ül Mizan", Müesseset'ül Alemi, Beyrut, 1986, **7** cilt.

b) "el-Ucab fi Beyan-il Esbab", tek cilt. İbn-i Hazm matbaası, Beyrut, 2002. Tahkik eden, Ebu A. Rahman Fevaz Ahmet.

c) "el-İsabe". Tahkik eden M. Becavi, Darü'l Ceyl, Beyrut, 1992. **8** cilt...

d) "Müvafakatü-1 Haber..." **2** cilt. Tahkik edenler, Haindi A. Mecit Selefi, Suphi Seyyit Casim. 2 cilt. Rüşt yayınevi, Riyad. 1998

33) Zehebi, Şemsettin Muhammed b. Ahmet (673-748. h):

a) "Mizan'ül İtidal", **8 cilt,** Tahkik, Ali Muhammed Muavved ve Adil Ahmet Abdulmevcut, Darü'l Kütübi'l ilmiye, Beyrut 1995.

b) "Siyer'ü A'lam-i Nübela", cilt **29+fihrist.** Risale mat. Beyrut 1984, tah. komisyon.

c) "Marifet'ül Kurrai'l Kibar...", tahkik eden Tayyar Altıkulaç. **4** cilt. îst 1995. İSAM yayını.

d) "el-Kaşiffi Marifet-i men lehü rivayettin fi'l-kütüb-i sitte", **2** cilt. Tahkik, Muhammed Avvame ve Ahmet Muhammed Nemır el-Hatip. Darii-1 kıble li sekafeti-1 İslamiyye, Cidde 1992.

e) Tarih'ül İslam, **55** cilt. Tahkik eden Dr. A. Selam Tedmüri, 1999 Beyrut, Darü-1 kütübi-1 Arabi.

f) "el-İber, **4** cilt. Tahkik eden Ebu Hacir. Darü'l kütübi'l ilmiye Beyrut.

g) "Tccrid'ü Esma-i Sahabe", **2** cilt. Darü'l Mariie, Beyrut.

h) "Tehzib'ü Tehzib-il Kemal", 11 cilt, komisyon. Farukü'l Hadise yayınevi, Kahire 2004.

i) "Düvel'ül İslam", **2** cilt. Daru Sadır matbaası Beyrut. 1999. Tahkik eden, komisyon.

34) Ibni Teymiye Ahmet b. Abdulhalim (661-728):

a) "Minhac'ü-s Süne". Kurtube matbaası, **8** cilt. Hicri 1406. Tahkik eden Dr. Muhammed Reşat.

b) "el-Sarimü-1 Mcslul ala şalımi-r- Resul", **2** cilt. Tahkik, komisyon. Remadi yayınevi 1997, Cidde/Suudi Arabistan.

35) Cevheri, Ebubekir Ahmet b. A. Aziz Bağdadî (h. 323. ö), 'Sakile ve Fedek'. Tahkik eden Dr. Muhammed Hadi. Nineva matbaası, Tahran.

36) Ebü-1 Feda, İmadüddin İsmail b. Ali (m. 1298. ö), "Tarih'ü Ebi-**I** Feda". Diğer ismi, "el-Muhtasar fi Tarih-il Beşer". Dar-ül Kütüb-il İlmiye, Beyrut 1997. **2** cilt.

37) Besevi, Ebu Yusuf Yakub b. Süfyan (ö. 277), "El-marife ve Tarih". **3** cilt+f'ihrist. Tahkik eden, Dr. Ekrem Ziyaettin Ömeri. Meketebet'ü Dar'il kütüb, Medine. 1410 hicri.

38) Belazurî Ahmet b. Yahya b. Cabir (ö. 279),

a) "Ensab'ül Eşraf, **13** cilt. Tahkik eden Dr. Süeyil Zekar ve Dr. Riyad Zerikli, 1996 Beyrut.

b) "Fütuhü'l Buldan", Dar'ül Fikir matbaası. Tahkih Abdullah Enis Tabbah. Müessesetü-1 Mearif, 1987 Beyrut. **777** sayfa.

39) Mesudi, EbüT Hasan Ali b. Hüseyin (346. h), "İspat'ül Vasiye", tek cilt. Dar'ül Edva, Beyrut, 1988.

40) Rafii Mustafa Sadık, "İcaz-el Kur'an", tek cilt. Tahkik, Dr. Derviş Cüveydi, el-Mektebetü'l Asriyye Şeyda, Beyrut 2003.

41) Mekki, Ebu Muhammed b. Ebi Talib Kaysi (ö. 437. h), "el-İdah li Nasihi-1 Kur'an ve Mensuxih", tek cilt. Tahkik eden, Dr. Ahmet Hasan Ferhat, Darü'l Menare matbaası, Cidde 1986.

42) Ezreki, Muhammed b. Abdullah b. Ahmet (h. 250. ö), "Ahbar-i Mekke", **2** cilt. Tahkik eden Dr. A. Melik b. Dehiş. 2003, Mektebü'l Esedi matbaası.

43) İbn-i İshak (151. ö), "Siyer-i Nebi", **2** cilt. Tahkik eden Ahmet Ferid. Darü'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 2004.

44) Kelai, Süleyman b. Musa (565-634), "el-İklifa..." **4** cilt. Tahkik eden Dr. Muhammed Kemalettin. Alem'ül Kütüb matbaası. Beyrut, 1997.

45) Cahız Ebu Osman, (159-255), "Kitabü'l Heyevan", **8** cilt. Mustafa'l Babi-1 Halebi, Kahire. 1950. Tahkik eden A. Selam.

46) İbn-iT Esir Ali b. Muhammed Cezeri (630. ö), "Üsdü'l Gabe" **8** cilt. Tahkik eden komisyon. Darü'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut.

47) Beyhaki Ebubekir b. Ahmet (458. ö), "el-Cami'u li Şuabi'l İman", **14** cilt. Tahkik eden Muhtar Ahmet Nedvi. Mektebet'ü Rüşd, Riyad, 2003.

48) Herevi, ŞeyhüT İslam Ebu İsmail b. Abdullah (396-481), "Zemmü'l Kelam", **5** cilt. Tahkik eden, A. Rahman, Dar'u Neşr matbaası Medine, 1998.

49) İzzet Derveze, "Siret-i Nebi", **2 cilt.** Mektebetü'l Asriyye, Beyrut.

50) Cevat Ah, "el-Müfassal fi Tarih-il Arap kable'l İslam", **10** cilt. Bağdat Üniversitesi yayınları. 1993.

51) İbn-i Seyyid-i Nas Muhammed b. Muhammed Ya'meri (734. h), "Uyunü'l Eser", **2** cilt. İbn-i Kesir matbaası Beyrut. Tahkik, Muhammed'ül İyd ve Muhittin.

52) EbüT Kasım Muhammed b. Ahmet Kelbi (h. 741. ö), "el-teshil li ulumi-1 tenzil", **2** cilt tefsir. Darü'l Kütübi-1 İlmiye, Beyrut 1995. Tahkik, Muhammed Selim Haşim.

53) Ebu Şame Şehabettin A. Rahman Makdisi (ö. 665. ö), "Mürşid'm Veciz", tek cilt. Tahkik, Dr. Velit. 1993. Mektebet'ü İmam Zehebi, Kuveyt.

54) Dani Ebu Amr Osman b. Sait (ö. 444. h):

a) "el-Beyan fi Add-i Ayyi-1 Kur'an", tek cilt. 378 sayfa. Tahkik, Ganim Kaduri. Yayın, Merkez-ul Mahtutat ve-1 Turas ve-1 Vesaik, Kuveyt, 1994.

b) "Muk'ni', tek cilt, 747 sayfa. Tahkik eden Nure binti Hasan b. Fahd, Dar-ii Tedamüriyye matbaası 2010. Riyad/Suudi.

55) İbn-i Şebbe Nümeyri (173-262), "Tarih'u Medinet'il Münevvere", **4** cilt. Tahkik eden Fehim Muhammed Şeltut. 1979, Mekke.

56) Isfahani Ebü-**1** Kasım Hüseyin b. Muhammed Ragıb (502. ö), "Muhaderalü'l Üdeba", **4**cilt. Dar'ü Mektcbeti-**I** Hayat, Beyrut.

57) İbn-i Ebi Davud Abdullah b. Süleyman Sicistani (230-316), "Kitabü'l Mesahif", **2** cilt. Tahkik eden Dr. Muhibbüddin A. Suphan Vaiz. Darü'l Beşairi-1 İslami, Beyrut, 2002

58) Sehavi EbüT Hasan Ali b. Muhammed (558-643), "Cemal'ül Kuraa". Tahkik eden, Abdü'l Hak, Müesseselü'l kütüb'il Sekafiye, Beyrut, 1410 hicri. Toplam 484 sayfa.

59) Nümeyri Şehabettin Ahmet b. A. Vahhab (h. 733. ö), "Nihayetü'l Ereb". **30** cilt. Dar'ü Kütüb'il İlmiye, Beyrut. Tahkik eden, Ali Muhammed **I** laşim.

60) Yakubi Ahmet b. Yakub (h. 292), "Tarih", **3** cilt. Necef, Gara matbaası, 1358 hicri.

61) Taberi Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (224-310), "Tarih-i Taberi", **11** cilt. Tahkik eden Muhammed Ebü'l Fadl, Darü'l Maarif matbaası, Mısır 1968.

62) İbn-i Küdame Müveffiküddin (620. ö), "Muğni", **14** cilt+ fihrist. Tahkik komisyon. Dar'ü Alemi-1 Kütüb, Riyad, 1997.

63) Cafer b. Ahmet Es-Siracü'l Karî **(417-500.** h), "Mesariu'l Uşşak", **2** cilt. Dar'u Sadır matbaası, Beyrut. Tarihsiz.

64) Rubai, Hasan b. Ahmet (h. 1200-1276), "Fethü-1 Gaffar el-Cami' li Ahkam-i Sünnet-i Nebiyyine-1 Muhtar", **4** cilt. Alemü-1 fevaid yayınevi Mekke, hicri 1427.

65) Nevevi Ebu Zekeriya Yahya (h. 676. ö), "el-Mecmu", **23** cilt. İrşad yayınevi, Cidde. Tahkik eden Muhammed Necip Mutii. Tarihsiz.

66) Şafi-i, Muhammed b. İdris (lı. 150-204), "el-Ümm", **11** cilt. Tahkik eden Dr. Rıfat Fevzi, Darü-I Vefa yayınevi, 2001, Mısır.

67) Taberani, Ebü-1 Kasım Süleyman b. Ahmet (h. 260-360), "Mucem-i Kebir", **25** cilt. Tahkik eden Hamdi A. Mecit Selefi. İbni Teymiye matbaası, Mısır. 1404 hicri.

68) Harbi Ebu İshak İbrahim b. İbrahim (h. 198-285), **"Garibü-**1 Hadis", **3** cilt. Süleyman **b.** İbrahim **b.** Muhammed Ayid doktora tezi. Ümmül Kura üniversitesi, Mekke 1985.

69) Kadi İyad (ö. 544. h), "el-Şifa bitarif-i hukuki-1 Mustafa", **2** cilt bir arada. Darü-1 kütübi-1 ilmiye, Beyrut. Tarihsiz.

70) Muhammed b. Ali Hanbeli (h. 778. ö), "Muhtasar'u Sarim-il meslul", tek cilt. Tahkik eden Ali b. Muhammed İmran. Darü Alemi-1 fevaid matbaası. 1422 hicri, Mekke.

71) İbn-i-1 Hatip, "el-Furkan", tek cilt, 248 sayfa. Darül kütübi-1 ilmiye, Beyrut 1993.

72) İbn-i Şame Şehabettin A. Rahman Makdisi (h. 665. ö), "el-Mürşid'ül Veciz...", tek cilt. Tahkik eden Dr. Vclit, 1993 Kuveyt, Mektebet-ü İmam Zehebi matbaası.

73) Nahhas, Ebu Cafer Muhammed b. Ahmet (h. 338. ö), "el-Nasih'ü ve'l Mensuh fi'l Kıır'an'il Kerim", tek cilt. Tahkik eden Muhammed Emin. 1323 hicri. Saadet matbaası Mısır.

74) Ebubekir Muhammed b. Musa Hemezani (h. 584. ö), "el-İtibar fi beyan-i Nasih ve'l mensuh", tek cilt. 256 sayfa. Baskı tarihi hicri 1359 Haydarabad.

75) Ebu Muhammed Mekki b. Ebitalip Kaysi (h. 437. ö), **"el**-Idah'ü li-1 Nasih-i ve Mensuhihi", tek cilt, Tahkik eden Dr. Ahmet Hasan Ferhat. Darü-1 nıenar matbaası Cidde. 1986.

76) Dr. A. Kerim Nemle, "el-Mühezzeb fi ilm-i usuli-1 fıkhi-I mukarın". **5** cilt. Mektebet-ü Rüsd, Riyad, 1999.

77) Prof. Theodor Nördeke (1836-1930), "Kur'an Tarih-i", tahkik eden Prof. Friedrich Zacharias Schvvall (1863-1919). Arapçaya çeviren Georges Tamer. 2000.

78) İbrahim Ebyarî, "Tarih-ül Kur'an", tek cilt. Darü-1 küttab-i Lübnaniye, Beyrut, 1991.

79) Muhammed A. Rauf el-Menavi (h. 952-1031), "Feydül-Kadir Şerh Ti Camii Sağir". **6** cilt. Marife matbaası, Beyrut 1972.

80) Muhammed Subayh, "Bahs'ün Cedid an'il Kur'an", tek cilt. 1986 Kahire. Dar'u Şüruk matbaası.

81) El-Cevalıkî Ebu Mansur Mevhub b. Ahmet b. Muhammed b. Hıdır (h. 465-540), "el-Muarrab-ü min-el kelami-1 A'cemiyyi ala hurufi-1 mucem". Tek cilt, 678 sayfa. Tahkik eden Dr. A. Rahim. Darü-1 kalem matbaası, 1990, Beyrut.

82) Ebu Mansur A. Melik b. Muhammed Sealibî (h. 430. ö), "Fıkh'ü Luga ve Esrarü'l Arabiyye", tek cilt. Tahkik eden Dr. Yasin Eyyubî. Asriye matbaası, Beyrut 2000.

83) Refah Nahle e-Yesuî (1890-1973), "Garaib-ü Lugati-I Arabiyye", tek cilt. Beyrut 1986. Darü-1 Maşrik, Bu Mısırlı yazar doğu dilleri uzmanı; ancak Hıristiyan.

84) Er-Razi Ebu Hatem Ahmet b. Hemedan (h. 322. ö), "Kilab'ii Ziyne" tek cilt. Tahkik eden Hüseyin b. **Feyzi!**İlah. Merkez-ii Derasat ve'l Bühusi-I Yemeni, San'a. 1994.

85) İbn-i Diireyd Ebubekir Muhammed b. Hasan (h. 321. ö), "Cemheret-ü Luga" 3 cilt. Tahkik eden Dr. Remzi Münir Ba'lebeki, darü-1 İlnıı lİ-ş Melayin, Beyrut. 1987.

86) İbn-i Küteybe Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276. h):

a) **"Edebü-**1 Kâtip", tek cilt, 790 sayfa. Tahkik eden Muhammed Dali, Müesseset-ü Risale, Beyrut. Tarihsiz.

b) "Tc'vil'ü Muhtelif-il Hadis", Beyrut. 1999. Tahkik eden. Muhittin Asfer. El-Mektebetü'l İslami.

C) "Mearif, tek cilt. Darul kutubil ilmiye, Beyrut 2003.

d) "Tefsir'**ü** Garib'il Kur'an", Dar'ül Kütüb'il İlmiye Beyrut. 1978. Tahkik eden, S. Ahmet Saktır.

87) Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet (lı. 282-370), "Tehzib-i Luga" 14 cilt. Tahkik eden komisyon. Darü-1 Mısriyye Kahire. Tarihsiz.

88) Tebrizi, Muhammed Abdullah el Hatip (h. 737. ö), "Mİşkat'ül Mesabih", 3 cilt. Mektebe!'ül İslam, Beyrut, 1985. Tahkik eden, Elbanî.

89) Zerkani, Muhammed A. Azim (ö. 1367. h), "Menafıü'ül İrfan fi ulum'il Kur'an", 2 cilt. Dar'ül kütüb'il arabi, 1995, Beyrut. Tahkik eden, Fevaz Ahmet.

90) **Zerkeşi, Bedrettin Muhammed** (745-794 ö. lı), "el-Burhan **fi** Ulumi'l Kur'an". Tahkik eden Ebü'l Fadl Dımyati, Darü'l Hadis, 2006 Beyrut, tek cilt, 1232 sayfa.

91) **Ebu Naim Ahmet b. Abdillah Esabahani** (h. 339-430), "Marifet-ü Sahabe", 7 cilt. Tahkik eden Adil b. Yusuf Azazi, Darü-1 Vatan matbaası, Riyad 1998.

92) A. Melik b. Habib (h. 238. ö), "Kitab'ü edeb'i Nisa"; diğer adı, "el-Gaye ve'l Nihaye", tek cilt. Tahkik eden, A. Mecit. 1992 Beyrut. Dar'ül Garb'il İslami.

93) Kastalani, Ahmet bin Muhammed (ö. hicri 923), "el-Mevahihb-ü'l-Ledüniyye". **3** cilt, Darü'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1996.

94) El-Müzî, Cemalettin Yusuf (lı. 654-742):

a) "Tehzib-i Kemal", **35** cilt. Risale Matbaası. Beyrut, 1992.

f>) "Tuhfet'ül Eşraf', **13 cilt, tahkik** eden Bessar Avvad Maruf. Daru Garbi-1 **İslami** Beyrut, 1999.

95) Ahmet Emin (1886-1954), "Duha'l İslam", **3 cilt.** 1997, Mısır. Üsre matbaası.

96) Özellikle **Kurtubi** (h. 671. ö) ile (el-Cami'u li Âhkami-I Kur'an) ve **İbn-i Kesir** (h. 774. ö) tefsirinin (Tefsirü-1 Kur'ani-1 Azim) Mukaddimeleri, Kur'an'ın nasıl toplandığı konusunda çok önemli bilgiler içermektedir.

97) **Muhammed b. Ali el-Hanbeli** (h. 778. ö), "Muhlaras-u Sarimi-1 Meslul", lek cilt. Tahkik eden, Ali Muhammed İmran. Dar'ü Alemi-I l'evaid matbaası, Cidde, hicri 1422.

BERFİN YAYINLARI

ARIF TEKIN
Kitapları

Kur'an'ın Kökeni (1)

***

Sumerler'den İslam'a
Kutsal Kitaplar ve Dinler

;|::|:

Kur'an'da Kadın ve
Hz. Muhammed'in Hanımları

Kur'an'da Allah

^f» *\'

Bilinmeyen Yönleriyle Kur'an
(Kur'an'ın Kökeni -2)

BERFİN YAYINLARI

Araştırma-İnceleme Dizisi

• Han Suyin / Sabah Tufanı 1. Cilt (Çev. Coşkun Irmak) • Han Suyin / Sabah Tufanı 2. Cilt (Çev. Kürşat Bozkurt) • Mao Zedung / Kültür Sanat ve Edebiyat Üzerine (Çev. Celâl Üster) • Turan Dursun / Din ve Seks (3. Baskı) • Turan Dursun / "Evren" Bir Şaka mı? (2. Baskı) • Abit Dursun / Turan Dursun ve Aydınlanma • Abdullah Rıza Ergüven / Yunus Emre • Abdullah Rıza Ergüven / Dinlerin Kökeni ve İslam'da Reform (2. Baskı) • Abdullah Rıza Ergüven / Tanrıları Nasıl Yarattık (2. Baskı) • Abdullah Rıza Ergüven / Tanrılar Neyi Yarattı? (2. Baskı) • Abdullah Rıza Ergüven / Tarih Boyunca Gök Nesneleri-UFO • Abdullah Rıza Ergüven / Evrenbüim ve Tanrı Kavramı • Abdullah Rıza Ergüven / Şiüin Gerçeği Toplumdaki Yeri • Abdullah Rıza Ergüven / Sanat ve Erotizm • Cemşid Bendcr / Kürt Mutfak Kültürü ve Kürt Yemekleri • Cemşid Bender / Kürt Mitolojisi (Genişletilmiş vc Birleştirilmiş 3. Baskı) • Cemşid Bender / Korku ve Cesaret • Cemşid Bender / 12 İmam ve Alevilik (5. Baskı) • Erol Sever / Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni (4. Baskı) • M. Sıraç Bilgin / Zarathustra (Genişletilmiş 2. Baskı) • Said Nefisi / Babek (Çev. Mahmut Ayaz) • Özdemir Başargan / Göksel Dinlerde İnsan • E. Xemgiıı / Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi (3. Baskı) • Faik Bulut / Ordu ve Din • Faik Bulul / Allah Devletinde Demokrasi • Faik Bulut / Arapların Gözüyle Irak İşgali • Faik Bulul / Ehmede Xanî'nin Kaleminden Kürtlerin Bilinmeyen Dünyası (2. Baskı) • Faik Bulut / Hasan Sabbah Gerçeği (3. Baskı) • Faik Bulut / Kürt Dilinin Tarihçesi (2.Baskı) • Faik Bulut / Ortadoğu'nun Solan Renkleri (2. Baskı) • Faik Bulut / İslam'da Cinsel Büyüler • Faik Bulut/Ali'siz Alevilik (3. Baskı) • Faik Bulut / Horasan Kimin Yurdu? (2. Baskı) • Faik Bulut / İslam Komüncüleri • Turabi Saltık / Tarihsel Mücadele Sürecinde Adiğeler, Abhazlar, Alanlar (Osetinler), Çeçenler • Hıdır Aslan / Tanrı ve Kadın • Halil Nebiler / Son Meclis • Esat Korkmaz / Anadolu Aleviliği (2. Baskı) • Firdevs Gümüşoğlu / Türkiye'nin Pasteur'ü • Şemsettin Orhan / Yeryüzündeki Tanrı:

Devlet • Osman Şahin / Son Yörük • İbrahim Ülger / Şeyh Sadî-i Şirazî • İbrahim Ülger/İbni Haldun • İbrahim Ülger /Zerdüşt • Mustafa Borak / Gotine Peşiyen Kurda • Maria Dzielska / İskenderiyeli Hypatia (Çev.: Gamze Deniz) • Cafer Tiryaki / Aşkın Kökeni • Cafer Tiryaki / İnsan ve Uygarlık • Kaya Çetin / Şeriat mı, Çağdaş Yaşam mı? • Faik Acar / Din, İnanç ve Bilinç (2. Baskı) • Arif Tekin/ Kur'an'ın Kökeni (2. Baskı) • Arif Tekin / Sumerlerden İslam'a Kutsal Kitaplar ve Dinler (2. Baskı) • Arif Tekin / Kur'an'da Allah • Arif Tekin / Kur'an'da Kadın ve Hz. Muhammed'in Hanımları • Arif Tekin / Bilinmeyen Yönleriyle Kur'an (Kur'an'ın Kökeni-2) • Elvin Azar / Seks Tanrıları • Nurettin Koç / Laik Eğitimden Şeriatçı Eğitime (Ulusal Eğitimde Çöküş Süreci) • Derya Çağlar / Hayali Komünizm (Soğuk SavaşTn Türkiye Söylemleri) • Sırrı Ataman / Unutturulan Ayetler (Turan Dursun Süleyman Ateş Tartışması) (2. Baskı) • Ahmet Kerim Gültekin / Tunceli'de Sünni Olmak • Cazim Gürbüz/Kartal Gözüyle Laiklik • Tayfun Atay / Batı'da Bir Nakşi Cemaati (Şeyh Nâzını Kıbrısî Örneği)

Tarih Dizisi

• Etcm Oruç / Nazilli Cumhuriyeti • Etem Oruç / Çakıcı Dağdan İnmiyor • Etcm Oruç / Gizemli Kadın Efe

Deneme Dizisi

• Osman Şahin / Ateş Yukarı Doğru Yanar • Aydın Öztürk / Yağmur Yürekli Mektuplar • Aydın Öztürk / Yürek Sapağı • Öner Yağcı / Yine de İyimser •

Anı *Dizisi*

• Çerkeş Ethem / Anılarım (5. Basım) • Faik Bulut / Filistin Rüyası • İbrahim Balaban / Nâzım HikmetTe Yedi Yd • Balaban / Avrupa'da Dolaşanlar • Zeki Sarıhan / Benim Hapishanelerim • H. Nedim Şahhüseyinoğlu / Bozuk Düzende Yaşam • Ufuk Somer / Gitme Zamanı • İnci Gürel / Bir Yaşamdan

Özel Dizi

• Öner Yağcı / Nâzım Hikmet Aydınlığı • Veysel Otunç / Fırtınaydı Hazan-Namık Tarancı • Zeki Bayaklanır (Haz.) /

Mezopotamya Bilgesi: Cemşid Bender • Abdullah Gürgiin / **Aziz Nesin ve İsveç Serüveni**

Roman Dizisi

Abdullah Rıza Ergüven / **Büyük Oyun ve İçimizdeki Cehennem** • Abdullah Rıza Ergüven / **Yasak Tümceler** • Abdullah Rıza Ergüven / **Gece de Güneş Doğar** • Aydın Öztürk / **Bilirim Dayanır Yürek** (3. Baskı) • Cemşid Bender / **Çatıdaki İsa** (2. Baskı) • Osman Şahin / **Başaklar Gece Doğar** • Balaban **/ Dağda Duruşma** • Prof. Dr. Esin İnan / **Karanlıktaki Aydınlar** • Wera-Klaus Küchenmeister / **Amigo** • Mahmut Alınak / **Ateşte Yıkanmak** • Mahmut Alınak / **Nazo** • Torî / **Mendik** (Kürtçe) • Ali Arslan / **Serçe-1** • Ali Arslan / **Serçe**-2 • Ali Arslan / **Ama Sevgi Kalmalı** • Fazlı Necib / **Saraylarda Mecnunlar** • Moralızade Vasaf Kadri / **Kadınlar Komitesi** • Orhan Mithat / **Aşk İhtiyacı** • Orhan Mithat / **Şişli Hayatı** • Sabri Kuşkonmaz / **Çık Dışarı** • Sabri Kuşkonmaz / **Amerika'yı Krizden Kurtaracak Acele Komünistler Aranıyor** • Yılmaz Ünlü / **Giritli Gelin** • Yılmaz Ünlü / **Giritli GelinTe Felsefeci Halil • Mustafa Sancar / Aze'nin Yakarışı** • Mustafa Sancar / **Lal Ağıtlar** • Mustafa Sancar / **Şehirler Ağladığında** • Cafer Tiryaki / **Maya** (Bilimkurgu) • İzzet Harun Akçay / **General Söz Verdi** • İzzet I lanın Akçay / **Ay Uğuru** • A. Metin Akpınar / **Almanya Tatlı Vatan** (Yeşil Sermayenin Romanı) • A. Metin Akpınar **/Maganda** • Sadık Yılmaz**/Umuda Akan Nehir** • Askeri Öner / **Anadolu'da Kızılca Halvet** • Ahmet Türkay / **Seher Gitti** • Arslan Kaçar / **Pepo Kuşu** • Lütfi Kaleli / **Acılı Yaşam** • Berivan Kaya / **Bay CH** • Hasan Çerçioğlu / **Kürecik'te Güneş Geç Doğar**

Öykü/Anlatı /Oyun Dizisi

Cemşid Bender / **Kürt Kızı Zenge** (3. Baskı) • Albert Camus / **Caligula** (3. Baskı) • Metin İlkin / **Nöbet** • Metin İlkin / **Çocukluğumuz** • Maksim Gorki / **Bosiyaklar** • Jack London / **Meksikalı Devrimci** • Mayakovski / **Mektuplar** • Esin İnan / **Bu Yazar Yaları Söylüyor** • Özdemir Başargan / **Hasıraltı** • Balaban / Tekbıyık • Âşık İhsani / **Ağalı Dünya** • İzzet Harun Akçay / **Gülistan** • Ali Arslan / **Küçük Umutlar** • Ahmet Türkay / **Gelecekten ödünç Ömürle**

Antoloji Dizisi

• **Özgün** E. Bulut /Siklerin Diliyle Dersim • Şükrü Günbulut / Neydi Bu İşlerin Aslı • Şükrü Günbulut / Halk Şiirinde Başkaldırı • Şükrü Günbulut / Halk Şiirinde Kadın • Âşık **İnsani** / Ozan Dolu Anadolu

Şiir Dizisi

Abdullah Rıza Ergüven / Sevgiler Tükenmez • **Abdullah** Rıza Ergüven / Şarabı Tanrılarla Yudumladık • Abdullah Rıza Ergüven / Acı Sıcak • Abdullah Rıza Ergüven / Tabancamın İpek Bağı • **Abdullah** Kıza Ergüven / Kuyuya Düşen Ay • **Abdullah** Rıza Ergüven / V. Mayakovski-Yaşamı-Sanatı-Şiir-leri • Abdullah Rıza Ergüven / Alain Bosquet-Yaşamı - Sanatı - Şiirleri • Pcter Curman / Kuzey Esintileri (Çev. Abdullah Gürgün) • Âşık İhsani / Bıçak Kemikte • Edith Södergran / Yürüyerek Geçtim Güneş Sistemlerinin Arasından (Çev. Erol Sever) • Aydın Öztürk / Bir Sevgi Kırılmasıydı (4. Basım) • Aydın Öztürk / Ağıtlara Yazıldı Zaman (2. Basını) • Aydın Öztürk / Yıkık Duvarlar Gibi Kaldı Gözlerim (2. Basım) • Aydın Öztürk / Ölülerle Hatıra Fotoğrafı • Aydın Öztürk / Yağmur Yüreklim (4. Basım) • Aydın Öztürk / Şehriban • Aydın Öztürk / Anımsamanın Zaferi (3. Basım) • Aydın Öztürk / Saklı Sevdiğim • Aydın Öztürk / Açılmamış Bir Mektuptu Zaman • Aydın Öztürk / Ne Çok Vedaiaştık • Aydın **Öztürk /** Güneş Seninle Gitti • Aydın Öztürk / Anıların Akşamı Yok •Özgün E. Bulut / Efsun • Özgün E. Bulul / Anıya Şarkı • Özgün E. Bulul / Aşkın Gayri Resmi Tarihi • Şenel Gökçe / Sensizliğimin Gölgesi Büyüdü • Öztürk Uğraş / Ekmeğin ve Suyun Tanrısı •